

ALİ ŞİR NEVÂÎ

İSACAN SULTAN

Redaktor: Qalib Sayılov

Aktaran: Sema EYNEL

Rəyçi: Aytac Sayılzadə

**“Ali Şir Nevâî” İsacan Sultan
Bakı, “Füyuzat”, 2024, 480 s.**

Bismillahir-rəmanir-rəhim

EDEBİN VE ADABIN ESRARINA VAKIF OLAN DAHİ

Alimin, şairin, her bir yazarın **eserleri** onların karakterinin imperatif yansımasıdır. Dünya edebiyatında birçok ünlü, tanınmış ve toplumda etki yaratan simalar olmuştur, mevcuttur ve olacaktır. Ancak, mevcut olanın bizim için faydalılık oranı nedir? Biz derken, insani düşünceyi, toplumun doğru gelişimine hizmet eden, kötülükten uzak duran ve iyiliği teşvik eden bir toplumu kastediyoruz. Karşımda değerli bir dahi hakkında değerli bir yazarın muazzam bir eseri var (bu eseri bana sunduğu için Türk dünyasında tanınan alim Gülnaz Hanım Sattarova'ya özel teşekkürlerimi sunuyorum). **Hiç bir** abartıya varmadan bir kez daha vurgulamak istiyorum; kamil ve mükemmel olan yalnız Allah'tır. **AncakYüce** Allah'ın izniyle onun yolundan sapmadan yaşamış ve muhteşem eserler yazmış ecdadımız, nurlu dedelerimiz bugün **edebihayatımıza** rehberlik etmiş, hayatın karanlık labirentlerinde sapmamak için bize doğru yolu göstermişlerdir. Kitap, dünya edebiyatında özel bir yeri olan, ayrıca Türk-İslam dünyasında ise saygın bir yeri ve makamı olan, Nizami Gencevi ve Hüsrev Dehlevi'nin; her iki **büyükTürk'ün** Farsça yazdığı "Hamse"yi hünerli Türk'ün tatlı dilinde kaleme alan ve görkemli bir şekilde sunan, ilk defa Türk dilinde "Hamse" yazan, adı doğudan batıya ün salmış Ali Şir **Nevai**'den bahsediyor. Doğrusunu söylemek gerekirse, kitap bana sunulduğunda biraz ilgisiz kaldım. Postsovyet edebiyatının **daha bir örneği olduğunu** düşündüm. Çünkü bu tür eserlere çok rastlamıştım. Öyle ki, büyük Nizami Gencevi hakkında M.S. Ordubadi'nin "karaladığı" "Kılıç ve Kalem" gibi. Bu tür eserler onlardadır. Mehmet Said, Nizami gibi bir şeyhi, Türk-İslam dünyasının **ilerigelen** fikir adamını sosyal realizmin kurallarına uygun olarak bir Bolşevik tipi

gibi sunuyor. Bu tür edebiyat örnekleri çoktur ve konudan sapmamak için sözlerimi özü itibarıyla dinamizmden uzaklaştırmak istemem. Aslında, işgalci emperyalizm Türk-İslam coğrafyasına çürük ve cahil bir sistem getirdi, burada kişiler rol oynamaz. Ancak, kişilikler ve karakterler istisnadır. V. Belinski “Estetik ve Edebi Eleştiri” eserinde yazıyordu ki, “şairin faaliyetinin kaynağı onun kişiliğinde ifadesini bulan şiirsel ruhundadır, bu yüzden onun eserlerinin açıklamasını ilk olarak şairin kişiliğinde aramak gerekir” (V. Belinski, Estetik ve Edebi Eleştiri. Cilt1, Moskova, 1952).

Bu romanda ilk kez tanış olduğum İsacan Sultan'ın kişiliği, yazdığı eserin kendisinden duyulmaya ve hissedilmeye başladı. Aslında romanı göz gezdirmek için almıştım, ancak, ilk sayfadan itibaren eser beni kendine "ram" edebildi. İmparatorluğun dağılmasından 30 yıldan fazla bir zaman geçmesine rağmen postsovyet alanında gerçek bir esere rastlamıyordum. Yani bu alandaki edebiyat eski ve yıpranmış, astarı çürümüş, yüzü kirlenmiş elbisesinden, üniformasından çıkamamıştı. Ancak, bazı az sayıda yazarı bu kapsama almak adaletsizlik olurdu. Uzun zamandır arzuladığım **edebi** eseri bulmuştum. Okumayı seven biriyim, ancak son zamanlarda Nureddin Genç, Cemil Meriç, Aliya İzzetbegoviç, Necip Fazıl, **Bahtiyar Vahabzade** dışında **edebi** eser okuyamıyordum. Çok sayıda kitap basılıyordu. Benim **edebi** ve estetik zevkime uygun bir **eseri** bulamıyordum. Yeni yayın olarak adlandırılrsa da, eskinin tekrarı olan taftaloji maklaturadan başka bir şey değildi. Sovyetizmler, ateist görüşler edebiyat yılgını oluyor, maalesef edebiyat olamıyordu. Bu eserler materyalist, Marksist klişelerden kurtulamıyor, Rus-Sovyet doktrininin bağımlılığından **ve ya** Fars-Mecusi ideolojisinden ayrılamıyor, genellikle Avrupalı yazarları öneriyor, Türk-İslam **edebi** fikri göz ardı ediliyordu. Bize A. Dante, Müller, Hegel ve onlarca yabancığı **teşvikeden** "edebiyat" oluşuyordu. **Oysa ki**, bu eserler bizim dinimizi, hislerimizi aşağılıyor, insanlığın en yücesi olan Muhammed s.a.v. **ehakaret** ediyordu.

*Kur'an hazinedir, şair, gerek sen,
Her sözü alasın bu hazineden...
Şeriatten ayrı ilim yoktur, bil!
Varsa kara leke, hiç ilim değil.;*

- diyen Ulu Hakani`yi,

*Dört cevher satan var, dört cevher alan,
Artık-eksik karışmaz satan.
Ali'nin aşkında **sabitkademim**,
Ömer sevgisinden uzak değilim.*

*Her ikisi nur ile nurlanır dimağ
Ebu Bekir bir mumdur, Osman bir چراغ.
Bu derviş görünümlü dört büyük sultan
Dünyaya olmuş dört tekbir okuyan;*

- diyen Şeyh Nizami'yi değil, fikri ve düşüncesi bize yabancı olanları **teşvikettiler**. Gerçek kahramanlarımızı değil, anti-kahramanları beynimize soktular. Önce zihniyetimizi, beyinlerimizi işgal ettiler, sonra da coğrafyalarımızı. İ. Sultan'ın "Ali Şir" romanı, kendimize dönüşün doğru motivasyonudur. 1990'lı yıllarda Türk-İslam cumhuriyetleri bağımsızlık kazandığında da böyle sloganlar **dilegetiriliyordu**. "Ey Türk, kendine dön, sen kendine döndüğünde büyük olursun." Ancak, bu "kendine dönüşün" içinde de birçok yanlışlıklar vardı. Eski sistem yıkıldı, fakat yenisi kurulmamıştı. Meydanı boş **görüpgelenler** çok oldu. Bize "kardeş" diyenlerin zararlı "karandaş" olduklarının da şahidi olduk. Ali Şir **Nevai, özündekimliği** belli bir dahidir. O, **ümumtürk** edebiyatının Hakani Şirvani, Nizami Gencevi, Hüsrev Dehlevi, Molla Kasım Şirvani, Hoca Ahmed Yesevi, Mahtumkulu Firagi gibi güçlü söz ustaları arasında yer alan ve klasik Özbek edebiyatının kurucusu sayılır. Dostu şair Abdurrahman Cami'nin **tavsiyesiile** Nizami konularından ibaret yazdığı "Hamse"den başka

Çağatay Türkçesinde yazarın kendisinin "Hazainü'l-Meani" adını verdiği dört divan, Farsça divan ve daha birçok eser yaratan mütefekkir şairin eserleri, sanatsal ve estetik niteliklerine göre bütün Yakın ve Orta Doğu'da yayılmış, Türk halklarının şairleri için uzun yıllar boyunca sanatkarlık örneği olmuştur. Bir devlet adamı olarak da büyük bir nüfuza sahip olan Nevai, sanatı sevdiği ve yüksek değerlendirdiği için birçok sanatkara hamilik etmiş, kültürün her yönlü gelişimine çalışmıştır. Ali Şir Nevai'yi, Azerbaycan şairi Seyid Azim Şirvani çok orijinal bir şekilde tanıtır. Lakonik, içerikli ve anlamlı bir tanıttır. Bu tanıttan sonra tekrar İsacan Sultan'ın romanına döneceğiz.

*Eylemez ferzin Nevai'yi felekrüh gösterib,
(Göstermez kader Nevai'yi rüyasında,)
Ta onu fermanberi şah-i Horasan eylemez!
(Onu Horasan şahının elçisi yapmaz!)*

Seyid Azim Şirvani, Nevai'yi bir beyitle nasıl tanıtır, görün: Bilindiği gibi, Nevai Hüseyin Baykara'nın veziri olmuştur ve bilinmektedir ki, Nevai sade halkın içinden çıkıp, yani beylerden, aristokratlardan, soylu kesimden olmayıp. O zamanlar sıradan halk arasından vezirlik makamına yükselmek sıradan bir iş olmamıştır. Şair, satranç oyunu üzerinden Nevai'nin hayatını tasvir eder. Şirvani der ki, zamanın, kaderin piyonuna izin vermez ki, piyade Nevai gelip vezir olsun. Satrançta piyon o yolu tutup, piyade adım atıp ileri geçerse, kale onu kesinlikle vurur. "Ta ki, onu fermanbari şah-i Horasan eylemez!" Eğer Horasan şahı onu savunursa piyade gelip vezir olur.

Horasan şahı Hüseyin Baykara, Nevai'nin okul arkadaşı olmuş ve çocukluğundan itibaren onun bilgisine, zekasına saygı duymuştur. Artık bunu İsacan Sultan'ın sunumunda görüyoruz. İsacan Sultan bu eserinde birçok konsepti altüst eder. Bu konseptler, yukarıda belirttiğim gibi, bizim aleyhimize çalışmıştır.

Yani edebiyat insanın, beşer toplumunun edebi-estetikğine hizmet etmelidir. Eros, literatür edebiyat değildir. Edebiyat, İslam nurunun yayılmasına daha çok önem vermelidir ki, İsacan Sultan bu romanda bu sorunu gündeme getirir ve geniş okur kitlesinin dikkatine sunar. İsacan Sultan, romanda birçoklarından farklı olarak İslam etnografyasını, İslam edebini, İslam yaşamını sanatsal boyalarla, geniş bir spektrumda ifadeeder. Zengin peyzaj tasvirleri, etnosu ifadeeden toponimler, hidronimler ve birçok nüanslar, sanatsal eserin ana leitmotifini oluşturur. Eserin başında olaylar medresede cereyan eder. Yazar burada İslam biliminin ve ekolunun ciddiyetini sanatsal bir üslupla vurgulamaktadır. Hatta, medresede şahzadeyle sıradan öğrenci arasında bir fark gözetilmemesi, İslam kültürünün ilericiyönlerini dünya okuyucusuna aktarmaktadır. Eserde müderrisin şahzadeyle ilgili azarlaması, bana İmam Bukhari'nin bir mükalimesini (söylemini) hatırlattı. Bir gün Emir, İmam Bukhari'ye haber göndererek sarayda oğluna ders vermesini istemiştir. İmam Bukhari, Emir'in isteğini geri çevirir, yani kabuletmez ve "bilmin ayağına gelinir, bilim saraya giderse artık bilimin derecesi düşer" der. İsacan Sultan, "Alişir" romanında mütevaziliği ve bilime saygıyı ustalıkla betimlemektedir. Eserinde gönülleri fethetmenin formülünü, kendi bilgeliğiyle ifadeetmektedir. İsacan Sultan'ı okurken, Şeyh Eşrefzade Rumi'nin "kibri ve kini terk et, gönül kazan" sözü aklıma geldi. Romanın amacı gönül kazanmayı teşvik etmektedir ve karakterlerin diliyle ifade edilmektedir. Gönül kazanmak ve bir gönüle girmek, su ve hava kadar gereklidir. Bunun için esas olan şey kibir ve kinleri terketmektir. İsacan Sultan, unutulmuş tarihimizi yeniden yazmaktadır. Zira tarihimiz yabancı yazarlar tarafından kaleme alınmıştır. Cemil Meriç'in sözleri burada aklıma geliyor: "Tarihimiz kökten değişmelidir. Çünkü tarih kitaplarımız, Haçlıların en büyük zaferidir."

İsacan Sultan, tarihimizin kaynaklarını ve esasını bu romanda doğru bir şekilde sunmayı başarmaktadır. Yazar, eserde birçok konuya değinir ve bazen aşiretler ve boylar arasındaki incelikleri

bilgece "çözer". Romanda "dosta darılанда düşmene sarılmazlar" prensibi, anlatının ana temasını sonuna kadar oluşturur. "Alişir" romanı, Türkçülük ile İslam'ın onurlandırıldığı noktaları ustalıkla belirtir. Eseri incelediğinizde, Türklüğün sadece Turan'da ya da Anadolu'da sona ermediği anlaşılır. Hedef, Türklüğü ırkçılık olarak yaymak değil, insanlığı korumak ve evrensel değerleri savunmaktır. Irkçılığa sapmadan ve milli örf ve adetleri bozmadan, bir dava fikriyle büyük dünyanın ışığı olma mücadelesinde var olacağız. Türklüğün İslam'la bağdaşmayan hareketleri, ne biz Türklere ne de yönetmek istediğimiz dünyaya hiçbir fayda sağlamaz. Kitap, Özbek Türkçesi'nden Anadolu Türkçesi'ne saygıdeğer akademisyen Sema Eynel hanım tarafından aktarılmıştır. Bu çalışmada, eserin edebi ve sanatsal içeriğine zarar vermeden, yazarın üslubuna, ideya ve görüşlerine müdahale etmeden mükemmel ve profesyonel bir iş ortaya koymuştur. Sanki eseri aktarırken, kendisi de bu olayları içten yaşamış gibidir. Bu eserin bu kadar muazzam sonuçlar elde etmesine rağmen, Sema Eynel hanıma teşekkür eder, gelecekteki çalışmalarında başarılar dilerim. Alişir Nevai'lerin düşüncelerinde ve onları yeniden insanlığa sunan İsacan Sultan'ların kaleminde yaygınlaşmış ve yüksek makamlarda yer edinmiştir. Bu bilgi ve gerçek sahipleri, hiçbir kimseye yem olmadan var olmaya devam edecek. Türk-İslam düşüncesinin ve dünyaya sağlayacağı faydaların devamı olarak yeni eserlerle buluşmayı ümit ederim.

Prof. Dr. Galib Sayilov

20.05.2024 / Bakü.

SUNUŞ

Ali Şir Nevâî, Türk dili, Türk şiiri, Türk edebiyatı ve ilminin seçkin bir simasıdır. Eserleriyle büyük ve verimli bir sanatkâr olduğunu ortaya koyan Ali Şir Nevâî, keskin zekâsı, sanatsal dehası, geniş kültürü ve zamanının ilimlerine yönelik bilgisiyle yalnızca devrinin değil, Türk sanat ve düşünce hayatının da en önemli şahsiyetidir. Nevâî kadar geniş bir tesir sahası olan ve mensup olduğu edebiyatın oluşumunda ve gelişmesinde hizmeti bulunan bir başka şahsiyete rastlamak mümkün değildir. Nevâî, Farsçanın resmi dil olarak yaygın şekilde kullanıldığı bir devirde Türkçeye önem verip Türkçe yazmayı teşvik etmiştir. O, Türkçe ile yüksek bir edebiyat yaratılabileceğini eserleriyle göstermiştir. Bu bakımdan Türk edebiyatı için olduğu kadar Türk düşünce dünyası ve özellikle de Türk dili için büyük öneme sahiptir. Nevâî, müşterek kültüre dayanan Orta Asya Türk edebiyatını millî ruh ve zevkle gelişmiş bir edebî dil düzeyine ulaştırmayı başarmıştır.

Nevâî, divan, mesnevi, tarih, tezkire gibi türlerde; mûsikî, aruz, dil gibi konularda kısacası klasik nazım ve nesrin her türünde ve her şeklinde otuza yakın eser vermiştir. Nevâî'nin şöhreti ve tesiri kendi döneminden sonra daha da artmış ve 15. yüzyıl sonrası şair ve yazarlar genellikle Nevâî'yi taklit etmeye çalışmışlardır. Öyle ki 16. yüzyıldan itibaren Çağatay Türkçesini ve Nevâî'nin eserlerini anlamak amacıyla Türkistan, Hindistan, İran, Azerbaycan ve Anadolu'da birçok sözlük yazılmıştır. Bu anlamda denilebilir ki Nevâî sadece kaleme aldığı eserlerle değil, ondan etkilenen şair ve yazarların eserleri ile de Türkçeye hizmet etmiştir.

Nevâî'nin Türklük bilimine en büyük hizmeti, Türkçenin her türlü duygu ve düşünceyi ifade edebilecek kadar zengin ve güçlü

bir dil olduğunu tanımlayan *Muhakemetü'l-Lügatayn* adlı sözlüğüdür. Yüksek bir dil şuuruyla kaleme alınan bu sözlük, yaklaşık 600 yıl sonra Nevâî'nin hayatının anlatıldığı romandaki düşünce sisteminin de temelini oluşturmaktadır. İsacan Sultan'ın romanda mecbur kalmadıkça yabancı sözcükleri kullanmayışı, söz varlığında öncelikle Özbek Türkçesine, Özbek Türkçesinde yer almayan söz varlığı unsurları için ise Türkçenin diğer lehçelerine başvurması, Nevâî ile aynı şuuru paylaştığının kanıtı niteliğindedir.

Roman, Nevâî'nin Türkçe divanlarının adını taşıyan dört bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler aynı zamanda onun hayatının çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık şeklindeki dört dönemini kapsamaktadır. Söz konusu bölümlerde yer alan bilgilerin en önemli kaynağının yine Nevâî'nin kendi eserleri ve mektupları olduğu görülür. Nevâî'nin hayatını öğrenmek, Nevâî üzerine bilimsel bir çalışma yapmak isteyenler için başvuru kaynağı niteliğindeki roman, İbni Batuta, Bâbü'r, İbnü'l-Arabî, ve Nevâî-şinâslar ile yazarın Nevâî'nin eserlerinden ve araştırmalarından yaptığı çıkarımlarla zenginleştirilmiştir. Eser "Kara Moğul, Mecididdin" gibi kurgu karakterler haricinde tarihî gerçekler ve karakterleri esas almaktadır. Uzun yıllar süren bir araştırma neticesinde yazılan eserdeki kurgusal karakter ve olaylar Nevâî'nin hayat mücadelesini, fiziksel ve ruhsal portresini anlatmak üzere özenle yerleştirilmiştir. Eserin dil ve anlatım akıcılığı dönemin önemli simalarının beyitleri, Kuran'ı Kerim'deki ayetler ve Türk İslam coğrafyasına ait betimlemelerle sağlanmıştır.

Özbekistan'da Ali Şir Nevâyî'nin hayatını konu eden ilk eser Aybek'in Nevâî adlı romanıydı. Sovyet rejimi döneminde 1937 katliamının mermi sesleri henüz dinmeden kaleme alınan bu roman büyük tehlike altında yazılmış olmakla birlikte Nevâî'yi Özbek Türklerine yeniden kazandırması bakımından önemlidir. Sovyetler Birliği'nin dağılıp müstakil bir Özbekistan Cumhuriyeti'nin kurulduğu dönemde ve Aybek'in romanından yaklaşık 80 yıl sonra İsacan Sultan'ın kaleme aldığı bu eser ise Nevâî'ye çok daha farklı bir bakış açısıyla yaklaşır.

Uzun bir araştırma sürecinin ardından yazılan eser, titiz bir çalışmanın ürünüdür. Aynı titizlikle yapmaya çalıştığımız aktarmada belirli ilkelere göre hareket edilmiş, eserin sahip olduğu ahenk ya-
kalanmaya çalışılmıştır. Ali Şir Nevâî'nin Türk diline gösterdiği özen, eserin söz varlığında da tanıklanmaktadır. Aktarmada önce-
likli dikkat edilen nokta doğru anlamlandırma olmuştur. Bunu ya-
parken Ali Şir Nevâî ve İsacan Sultan gibi Türkçe kelimeler kulla-
nılmaya önem verilmiştir. Eserde yer alan yabancı sözcüklerden
Türkiye Türkçesinde aynı anlam ve işlevde kullanılan söz varlığı
unsurlarına, iki lehçe arasındaki yakınlığı ortaya koymak adına, ak-
tarmada aynen yer verilmiştir. Bunlar arasında Türkçede bulunma-
yan sözcüklerin yerine, anlamın el verdiği ölçüde öz Türkçe söz-
cükler kullanılmıştır. Türkçe karşılığı bulunmayan deve türleri, at
koşumları vb. terimlere aynen yer verilmiş ve bu terimlere ait açık-
lamalar dipnotta gösterilmiştir. Sözcüklerin, söz gruplarının aktarılmasında olabildiğince aslına bağlı kalınmıştır. Yer adlarında
(*Nerre Kalesi, Lenger-i Bökan, Teft, Semerkantvb*) ve kişi adların-
da (*Mecididdin, Ali Şir Nevâî vb*) genel olarak kabul gören Türkçe
söyleniş tercih edilmiştir. Eserde de açıklama yapıldığı üzere, sa-
dece *Herat* için sevgi dolu bir hitap olan *Hiriy* kullanımı bütünlüğü
bozmamak adına bu şekliyle bırakılmıştır. Afganistan sınırları içe-
risindeki yer adlarının günümüz kaynaklarındaki eski adlarıyla yer
almadığı görülmüş ve bu konuda eski eserlerdeki kullanımın Tür-
kiye Türkçesi alfabetiyle okunuşu temel alınmıştır. Eserde Ali Şir
Nevâî, **Cami** gibi dönemin ünlü şairlerinin beyitleri yer almaktadır.
Bu beyitler transkripsiyon alfabetiyle eserde yer almış ve beyitlerin
Türkiye Türkçesine aktarması dipnotta verilmiştir. Ali Şir **Nevâî'**-
nin ve Hüseyin Mirza'nın mektuplarının verildiği bölümler Türki-
ye Türkçesine aktarılıp italik olarak eserde yer almıştır. Eserin so-
nunda yer alan *Münacaat*, Özbekistan'daki basımında kısaltılarak
verilmişti. Yazarla yaptığımız görüşmeler neticesinde çalışmaya
Münacaat'ın tamamının alınması uygun görülmüştür. Bu bölüm
Türkiye Türkçesine aktararak **eserde yer almıştır.**

Uzun bir çalışmanın ürünü olan bu romanın ortaya çıkmasında emeği geçen herkese ayrı ayrı teşekkür etmek isterim. Öncelikle çok çaresiz kaldığım bir anda bana el uzatıp eserin yazarıyla tanışmama vesile olan, Özbekistan'ın önemli yazarlarından Rauf Parfi'nin kızı Mukaddes Hanım'a, Afganistan coğrafyasındaki yer adları ve kültürel unsurlar hakkındaki destekleri için öğrencilerim Farzana İnanch, Said İhsan İnanch ve Farkhunda Aiden'e, eserde yer alan beyitlerin Türkçeye aktarılmasında büyük bir özveri gösterip benden yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Saadet Karaköse'ye, beyitlerin kontrolünde yardımcı olan Dr. Muhterem Saygın'a, eserin kapak minyatürünü yapan Buharalı minyatürist Davlat Toshev'e ve kendisiyle iletişim kurmama vesile olan değerli arkadaşım Uzm. Merve Akyüz'e, eseri baştan sona okuyup aktarma sürecinde desteklerini esirgemeyen Dr. Muhammer Şehitoğlu'na teşekkürü bir borç bilirim. Eserin ortaya çıkması zorlu bir süreç aldı. Bu dönemde beni her daim destekleyen, motive eden aileme, arkadaşlarıma da ayrıca teşekkür etmek isterim. Ama en büyük teşekkürüm şüphesiz İsacan Sultan'a. Kendisiyle ilk karşılaştığımızda başka bir eserini çalışıyordum. Ancak bu çalışma, sohbetimiz esnasında kendisinin "Bu eseri siz aktarmalısınız." demesiyle başladı. Bu yüzden eseri çalışmama vesile olan İsacan Sultan'a özellikle teşekkür etmek isterim. Kendisi o günden bu yana benden desteklerini hiç esirgemedi. Eserle ilgili tüm sorularıma büyük bir sabır ve özveriyle yanıt verdi, beni yönlendirdi. Kimi zaman tek bir sözcük üzerine saatlerce kendisiyle tartıştık. Diyebilirim ki en az benim kadar aktarma sürecine dahil oldu. İsacan Sultan'a minnettarlığımı bir kez de buradan ifade etmek isterim. Yaşadığım tüm olumsuzluklarda desteklerini esirgemeyen Avrasya Yazarlar Birliği Başkanı Doç. Dr. Yakup Ömeroğlu'na, hocalarım Prof. Dr. Leyla Karahan ve Prof. Dr. Mehmet Vefa Nalbant'a teşekkürü bir borç bilirim.

Sema EYNEL

BİRİNCİ BÖLÜM

GARAYİBÜ'S-SİGAR

GİRİŞ

Hirirud'un kıyısında göz alabildiğine uzanan çayırlar, şaşırtıcı bahar nakışlarıyla bezeliydi.

Şaşkınlık uyandırmasının sebebi şu ki o bezekler canlıydı. Rüzgârla hafifçe salınan lalelerin açıkça görünmesiyle aslında burarlarda neler neler yok diyorsunuz! Yoğun çayırların üzerinde esen yellerin işgalinde oynayan yeşil pelerinli, kırmızı türbanlı genç öğrencilere benzeyen gelinciklerin arasında beyaz ipek çiçeklerini yazan gündüzsefaları, cilalı uzun yapraklı yabancı arpa, gök gül açmış yonca, her tarafta alabildiğine boy vermiş arsız ayırk otları, uzun sapları eğilmiş hâldeki horoz otları, koca yaprakları sallanan boru çiçekleri arasında başka tür bir hayat öne çıkıyor, haşeratlar vızıldayıp yusufoçuklar uçuşuyordu. Örümcek gül dalları arasına ağ dokumuş, gümüş örgüsü parıldıyordu. Bu harikulâde yerin kendi sesleri vardı ve onlara aşağıda akmakta olan nehrin gürül gürül sesleri de eşlik ediyor, hep birlikte yüzlerce çalgıcının iştirak ettiği yaşam müziğini oluşturluyorlardı.

Burada hiç kimse kendinin ne olduğunu bilmiyordu. Fakat herkes kendi canlılığına, etrafındaki hayatın heyecanlarına hayran kalıyordu. Hepsi, kendilerinde meydana gelen değişimlere şaşıyor, Âlemlerin Rabbine bu hayat için sonsuz şükürlerini sunuyorlardı.

Otlar kökleri aracılığıyla birbirleriyle iletişim kuruyorlar. Yerin altında birbirine geçmiş binlerce akımsı kök çeşitli otların ve bitkilerin iletişim ağlarıdır. Toprak, bağrında o kadar çok nimeti toplamış ki kökler o kuvveti emip de ince dallar güçlendiği ve

günden güne büyüdüğünde sevinçten havalara uçuyor. Bu büyüme ve gelişmenin daha büyük bir hadiseye hazırlık olması onu mest ediyor.

Sonsuz bir yüksekliğe sahip olan gökyüzünün altındaki bu mekânda yeller esiyor, bal arıları vızıldayarak dolanıyor. Onlar için yaratılan yoldan şaşmadan uçuyorlar, kendi varlıklarıyla insanoğluna hayatın ilkelerini gösteriyorlar.

Güneş daha da ısınıyor, sel mevsimi yavaş yavaş yüzünü gösteriyor.

Sel mevsiminde rüzgâr tüm polenleri uçurup göz açtırmaz bir tufan oluşturuyor. O polenlerin ulaştığı diğer bitkilerde eşi görülmemiş bir coşku meydana geliyor. Yerin altında ve üstünde bir galeyan ortaya çıkıyor. Büyük tozlaşma süreci bu şekilde gerçekleşerek, her biri kendi çiçeklerini açıyor. Diken, mavi sık çiçekler açarak Tanrı'ya hamdüsenaalar ediyor. Ayrık otu, mavimsi uzun çizgiler hâlinde saçak saçak olan çiçeklerini açıyor. Horoz ibikleri baş veriyor. Karahindiba oklarını saçıyor. Bacak kadar boyuyla serseri sarmaşık boylu boyunca savurduğu her boğumundan bir ak, sarı kavuklu meddah ortaya çıkarıyor. Baklagiller ise onun gibi meddahları bir araya toplayıp diziyor. Bunların hepsi güzel bir koku yayıyor, o koku da çiçeğin ibadetidir. O anda ot kendi ömründen, varlığından razı oluyor, bu ana ulaştığı için Yaradan'a övgüler sunuyor, hayret ve sevinç verici şeyler gösterdiği için "Nihayetinde, var degildim ki! Beni var ettiğin, yarattığın için şükür!" diyor.

Ömür ne kadar harika, hayat ne kadar güzel!

Onlar ne kadar müthiş bir tutku içinde olduğunu birbilseydi! Hayat terennümü, yaşamın mutluluğudur bahar! Varlığın yaratma ve yaratılma tutkusuyla coştüğünü kim görmüş? Yerin derinliklerinden ve bitkinin bağrından çıkan tanelerin oyunlarını kim izlemiştir. Evet, kül rengi toprakta yatan cansız bir tohumu diriltip ip gibi ot dalı çıkardın. Nasıl da güzel yarattın, Perverdigârim! Onu kuvvetlendirdin, incecik damarları toprağın bağrından nimetlerini emdi, hayat suyu bağrında duru bir kaynak gibi aktı, göğe boy saldı. Neden bu kadar güzel yarattın, Perverdigârim? O sapa eğilip

ipek gibi bir yaprak çıkarmasını buyurdun, yaprağını yayınca onu düzelttin, eşsiz bir renk ve koku bahşettin. Günler geçtikçe güneşin dik ışınları ve gecenin yumuşaklığı arasında ona öyle harika bir hayat hediye ettin ki... Sonra ona “Söyle ve bana hamdüsenalar et!” deyince onların hepsi söz etmek yerine tomurcuklanıp çiçek açtılar.

Ota, bitkiye, yaprağa ve çiçeğe, kurda kuşa böylesi bir bahtiyarlık verdin. Güzelliğine, emsalsizliğine, türlü türlü güzel kokusuna, varlığına eşsiz sanatını da yerleştirdin. O sanat öyle mükemmel ki her şekliyle senin ululuğunu ve asaletini âşikâr ediyor.

İnsanoğluna da eşi benzeri olmayan mutluluklar bahşettin, hayvan bedeni içinde atan bir kalp yarattın, onu mutluluk ve kederlere, dert ve ızdıraplara, düşünce ve hikmetlere aşına ettin; gözüne ek bir dil, yüreğine ek bir yürek verdin ve ona da “Söyle!” dedin. Bunların hepsini bir “Ol” deyişinle yaptın; kudretimden korkun, şaşırın, mutlu olun ve övünün, dedin. Onlara kendi sonsuz kudretinle sanatkârlığı da hediye ettin. Sayısız sözleri öğrettin, her söze bir tılsım koyup yüreğine kendi dergâhından kudret yerleştirdin. Nimetlerin sonsuzdu, bu nimetini de verdin. Bunu niçin yaptın, Perverdigârım?...

HİRİY¹. YIL 849

Hirirud ırmağı coşup köpürüyor, bağrındaki taşları birbirine çarpa çarpa akıyordu.

–Hay Allah, dedi geniş omuzlu, üstüne kolsuz bir kaftan geçirip omzuna yayını asmış yüzünde bir gülümseme olan Muhammet Ali Dayı.

–Semiz, etli bir keklik idi be! Sessiz olsanız vurur, kavurup kebab yapardık.

Biraz evvel yan tarafa birkaç keklik düşmüştü. Dayı keklikleri okla vurmakistediğinde yeğeni Ali Şer “Hayır, hayır, vurma-yın!” deyip vurdurmamıştı.

¹ **Hiri**y: Horasanlıların Herat’ı adlandırdıkları sevgi sözü.

–“Yuvasında yavrusu varsa ya!” diye cevap verdi üstüne kısa alaca kaftan ve güzel bir çizme giymiş, nur yüzlü, hafif kısık gözleri olan yumuşak kalpli küçük çocuk. – Kırmızı ağzı açık cıyaklayarak bunların uçup gitmesini bekliyorsa ya? Boynundaki tüyleri çekiştirip kanadına dokunuşu, başını çevirirken o tüylerin hareket edişi, kanat çırpıp uçuşları, birbirinin ardından gidişleri... Çok güzelmiş ya!

–Siz güzelliğine bakadurun, ben tadına bakayım, dedi Muhammed Ali Dayı. –Benim karnım doycak, sizse aç kalacaksınız.

Asıl Muhammet Ali Dayının kendi aç kaldı ya! Ali Şer kahkahayı koyverdi. Zavallı kuşları ölümden kurtardığı için mutluydu. Dayı yeğen yamaçtan nehre doğru ilerlediler.

Tabiat canlanmış, çayırlar çiçeklerle bezenmiş, doğanın gücü varlıkların bağrını çiçeklerle çayırlarla sarıp sarmalamış, envayı çeşit renklerle bezemişti. Hatta dikenler bile çiçek açmış, çakıl taşlı kahverengi yerde lâleler boy vermişti.

“Şuna bakın Dayı!” dedi Ali Şer sevinçle bir lâlenin önüne koşup giderek. Kendi küçücük ama sarığını geniş dolamış. Bu duruşu ile mektep muallimimiz Ebu Abdullah Kulâhî’ye benziyor. Kıyafeti yeşil, sarı sarı, biraz ileride kırmızısı da varmış. “Tanrı bunu gözün gönlün açılsın!” diye yaratmış, şeklinde cevap verdi Dayı, eğilip bir lâleyi eline aldı ve devam etti. Bu tohumdu, lâle oldu. Çiçeğe “Allah” de desem, gül açırverir, demiş bir şair. Hadi, elimizi yüzümüzü yıkayalım.

İkisi birlikte taşların arasından ırmağın kıyısına kadar geldiler. Su çağlayarak akıyor, damlalar gümüş bir tufan oluşturup kenarındaki taşlara sularını sıçratıyordu. Bir yana yayılmış sakince akan kolu göl oluşturmuştu. Ali Şer, yassı taşlardan birini alıp atıverdi suya. Taş suyun yüzeyinde halkalar oluşturup birkaç kez sekti. Bir iki kez bunu tekrarlayıp elini suya daldırdı ve:

–Buzdan da soğukmuş, dedi titreyerek. Sonra sordu: – Dayı bu suda balıklar donmuyor mu?

–Hayır, Tanrı onu donmayacağı bir tıynette yaratmış. Hirirud küçük bir nehir, siz Ceyhun ve Seyhun’u görmemişsiniz. Öyle ki gemilerin yüzebileceği, balinaların köpek balıklarının dolana-bileceği büyüklüktedir.

–Buradan uzakta mı?

–Hiriy’den çıkıp baya bir yürüdüğünüzde Meymene’yi, And-hoy’u geçince Ceyhun’a rast gelirsiniz. Sahili görünmeyen ol-dukça asi bir su. İki sahil arasında gemiler gidip gelir. Gemiye binemeyenler tuluma hava doldurup geçerler. Biraz daha ilerle-diğinizde de sonsuz bir güzelliğe sahip Semerkant’la karşılaşır-sınız. O Timurluların payitahtı, âlemin ışığıdır. Şu aydınlık âlemde ondan güzel, ondan kudretli bir pâyitaht yoktur. Onu ge-çip de çölleri, dağları aşınca yine bir nehirle karşılaşrsınız. O nehirde de gemiler yüzer. İşte o Seyhan’dır.

Küçük çocuğun büyük bir ilgiyle dinlemekte olduğunu gö-rünce sevgiyle başını okşadı:

–Muhterem babanız, Sultan Şahrüh Mirza’nın hizmetinde o diyarları adım adım gezmiştir. Fırsat olunca sorarsanız, söyler-ler.

–Söylemiyorlar. Oturup konuşmaya bile fırsatı yok.

–Saltanatın işleri nedeniyle vakit bulamıyorlar, diye cevap verdi Dayı’sı. – Haydi yürüyün. Hiriy’de şenlik olmakta, ilgi çe-kici yerlere geç kalmayalım. Millete aş dağıtılacak, askerlerin ve pehlivanların gösterisi olacak. Mîr Said Dayı’nız güreşe başla-mıştır. Sizinle sohbet etmek güzel ama sualleriniz hiç bitmek bil-miyor.

Dayı’sı kuvvetli elleriyle onun belinden tutacak oldu Ali Şer çırpınıp “Kendim bineceğim.” deyip bir iki kez uğraştı ama üzengiye ayağı yetişmedi. Bunun üzerine Dayı’sı elinden tutup kaldırarak onu ata bindirdi. Tek sıçrayışta kendi de bindi ve iki kenarında koca koca otlar büyümüş bozkır yolundan Hiriy’e döndüler.

MAHİYAN HAVZASINDA BİR MERASİM

Hiriy'in sur duvarları üzerinde rengarenk kumaşlar uçuşuyor, bayrak iliştirilmiş borazanların sesleri geliyordu. Duvarın üstü de altı da askerler ve insanlarla dolmuştu. Bu sırada güneyden bir kervanın Hiriy'e girmekte olduğu görüldü. Kervanbaşı kente yakınlaşınca devesinden indi. Deveyi dizgininden tutarak peşinden sürükledi, diğerleri de tek sıra halinde onun ardınca dizildiler.

“Kıpçak Kapısı”ndan geçip pazarın içinden şehre doğru yol alındı. Pazarın gürültüsü patırtısı devam ediyordu. Herat pazarı Şahruh Mirza devrinde genişlemiş, yalnızca civar köylerden değil başka kent ve şehirlerden de çiftçi ve tüccarların geldiği büyük bir pazara dönüşmüştü. Burada develerini kervansaraya bağlamış yayan gezmekte olan uzun boylu, beyaz ve sarı sarıklı Şam tüccarlarını, başına ğutra² dolayıp, dışdaş³ giymiş kırmızı gözlü Dimaşklılar⁴, uzun etekli, göğsü yer yer nakışlı pirahan⁵ giymiş Meşhed tüccarlarını, kufiye⁶ örtünen Irak tüccarlarını ve başına sarı kumaş salan Nasranîleri görmek mümkündü.

Fakat bugünkü gürültü patırtı pazarın günlük sesleri değil reayanın mutluluğu, onur ve gurur dolu hitapları nedeniyleydi:

- Şeyh Nureddin ile Şeyh Şemseddin Ka'be'den dönmüş!
- Sultanımız çok yaşa! Tanrı korusun!

–Acele etmeyin, acele etmeyin! Ne oluyor burada?

– Horasan ülkesinde büyük bayram! Şahruh Mirza, bundan iki yıl evvel Allah'ın evini bir kisve yani örtü ile örtmek için izin alınca örtüyü narin ve yumuşak kumaşlardan hazırlatmış, Şeyh

² **ğutra**: Başa dolanan kumaş parçası, agel.

³ **dışdaş**: Arap erkeklerinin giydikleri beyaz giyim, savb.

⁴ **dimaşk**: Bugün Suriye'nin başkenti olan Şam'ın eski adı.

⁵ **pirahan**: Horasanlıların üst giyimi.

⁶ **kufiye**: Iraklıların başına örttükleri örtü.

Nureddin ve Mevlânâ⁷ Şemseddin ile Kabe'nin üstüne örttürmüştü. Bugün işte o kervan Mekke'den geldi. Binlerce şükür ki "Türk örtüsü şimdi Kabe'nin üstündedir." dedi uzun boylu, zayıf zanaatkâr mutluluğunu gizleyemeyerek.

"Kabe'ye örtü örtmek devletin güç ve kudretini gösteriyor. Mısır Sultanları hiç kimseye izin vermiyorlardı. Sultan Şahrüh Mirza yirmi yıl boyunca bu işin üstesinden gelmeye çalıştı, hatta arada Müslüman'ın hakkını neden tanımıyorsun diye, Mısır'a asker sevk etmeye hazırlandığını da söyledi. Nihayet, bu kutlu makama erişildi." diyerek onun sözlerini tasdik etti ak sarıklı⁸ müderris sıfatlı kişi.

Güzel haberi duyan etraftaki dükkân sahipleri hayır niyetine gelen geçeni özellikle de çocukları Meşhed helvası, Dimaşk kurabiyesi, Cüzcan fıstığı ve Şibirgan'ın tatlı çörekleri gibi nimetler ile mükâfatlandırıyorlardı.

Büyük kazanların önünde pamuktan yapılmış, kaftanlarının önü açık aşçılar yüzleri kızarmış ama hâllerinden hoşnut görünüyorlar, kuşaklarını sarık yapıp dolayan aşçılar talebeleriyle halka ziyafet çekmek için özel hazırlanmış büyük kazanların etrafında dolanarak uzun Hiri pirincinden pilav pişiriyorlardı. Bir yana seramik muhallebi kapları dizilmişti. Ayrıca kabağın üstüne reçel konularak hazırlanan "çakrak" adlı tatlı da hazırdı. Çoluk çocuk, ağızları sapsarı olmuş ondan yiyorlardı.

Her zaman olduğu gibi borazanların sesi kesildi, tellal bugünkü şenliğin sebebini duyurdu.

Aynı zamanda meydanda Şeyh Nureddin kervanının getirdiği zezem suyu dağıtılıyordu.

– Hay, Yaradan'a kurban!

⁷ **ak sarıklı:** İslam dininde, din açısından önder olarak görülen ya da İslâm ilimlerinde başarı kazanmış kişilere verilen bir unvan.

⁸ Metinde "taylason" olarak geçen bu sözcük bir ucu omza ulaşan, alimlerin sardıkları sarık, kavuk olarak anamlandırılabilir. Taylason Medreseyi Âliye'de sınavı geçen genç alimler başına dolar. Bu sarığın ölçüsü ve rengi alimin unvanına göre değişir.

– Heyyy, acele etmeyin! Zemzemin anlamını biliyor musunuz?
– Bilmez olur muyum? Hacer Ana su isteyip iki dağ arasında koştururken taşın kumun arasından kendiliğinden kaynayıp çıkan temiz su ya!

–Evet, yeryüzünde böyle pınar hiç yaratılmadı. Su ise öyle kaynayarak çıktı ki Hacer Ana korkusundan onu “Zem! Zem!”⁹ diye vura vura durdurdu. Bildiğiniz gibi Araplar kendi develerini öyle diyerek durduruyorlar.

Halk işte böyle bir gürültüyle her taraftan saray meydanına derya gibi akıp geliyordu.

Hem Aksaray’da hem Malan Köprüsü¹⁰’nde hem de Sefid Bağ¹¹ ile Cihan-ara Bağ¹¹’nda kırk kulaklı kazanlarda aş pişiyordu. Köşkün yanındaki “Mahiyan Havuzu”nda insan kalabalığının çıkardığı yoğun bir gürültü vardı. Şehir meydanında ise sipahiler göçebeler ile kalabalık arasından geçmek istemeyerek canlı bir bariyer oluşturmuşlar, devlet erkanının çıkmasını bekliyorlardı.

Ali Şer ile dayısı “Mahiyan Havuzu”na girerken insanların gözü onlara takıldı.

–Bu güzel çocuk kimmiş?

⁹ “Zem” sözcüğünün anlamı üzerine farklı rivayetler ve görüşler bulunsa da eserde “Dur!” manasına geldiği kabul edilmektedir.

¹⁰ **Pul-i Malan** (Dari: پل مالان) olarak da adlandırılan **Malan Köprüsü**, her ikisi de Afganistan’da bulunan Injil Bölgesini Guzara Bölgesine bağlayan Hari Nehri üzerinde iki şeritli kemerli bir köprüdür. MS 1110 civarında inşa edilmiştir. Köprü, Herat’ın eski şehrinin 12 km (7,5 mil) güneyinde ve Pul-i Pushtu’nun aşağısında veya batısında yer almaktadır. Şu anda 22 kemerden oluşmaktadır. Hari’den geçen diğer köprüleri silip süpüren birkaç selden sağ kurtulan köprü 230 m (750 ft) uzunluğunda, 8 m (26 ft) genişliğinde ve 10 m (33 ft) yüksekliğindedir (https://en.wikipedia.org/wiki/Malan_Bridge).

¹¹ Sefid ve Zagan bahçeleri Kertler zamanında (1245-1389) inşa edilmiş olup Şahrüh Mirza zamanında tamir edilmiştir. Bu bahçelerden Zagan, Şahrüh döneminde hükümet konağı olarak kullanılmıştır. 1410’da tamamlanan Bâğ-ı Sefid adlı sarayın duvarları Çin’den getirilen yeşim taşları ile kaplanmış ve bu taşların üzerine nakış ve resimler yapılmış ve bir köşk ilâve edilerek, ölümüne kadar (1433) Baysungur Mirza’nın ikâmetgâhi olmuştur.

–Gıyaseddin Mansur Bahadır’ın oğlu Ali Şer Bey mi? Önündeki genç adam onun dayısı oluyor, usta askerlerden.

–Durun yoksa Kîçkine Gıyaseddin’den mi bahsediyorsunuz?

–Evet, işte o.

–Ama cüssesi hiç de küçücük değil ki?

–Onun babası Emir Timur’un oğlu Ömer Şeyh Mirza ile kökeldaş yani süt kardeş olmuşlar. Her ikisinin de Gıyaseddin adında oğlu olduğu için Gıyaseddin Mansur’a “büyük”, buna “küçük” diye lakap takmışlar, dedi deminki ak sarıklı kişi dikkatle ve tane tane konuşarak. Emir Gıyaseddin Küçük çok gayretli, daima saltanat hizmetinde olmuş bahadırlardan kabul edilir.

Ali Şer ile dayısı saray tarafına varmadan attan inip sipahilere yakın bir yerde durdular. Sipahiler Muhammed Ali’yi fark edince başlarını eğdi ve ona selam durdular.

Toplananların arasında Araplar, Farslar, Moğollar, Hindular, Afganlar, Peşei¹²ler, Gabriler¹³, Lamgani¹⁴ler, Lurlar (Luriler)¹⁵-ve Gurluları (Guriler)¹⁶ da görmek mümkündü. Her ay Hint ve

¹² **Pashojiy, Peşei:** Afganistan’ın özellikle kuzeydoğu bölgesinde Kapisa, Nangarhar ve Lagman vilayetlerinde ve Pakistan’ın Hayber-Pahtunhva eyaletinde yaşayan, Hint-Avrupa dil ailesinin Dard dilleri grubunda yer alan Peşeice olarak adlandırılan dili konuşan bir etnik-dinsel grup. Peşei halkının büyük çoğunluğu Sünni Müslüman’dır. Genellikle “Kuhistani” olarak adlandırılırlar. Küçük bir azınlık ise Nizari, İsmaili’dir.

¹³ **Gabriler:** İran’da Mecusiliği yaşatmaya çalışan dini gruplardan biridir. Dağınık bir şekilde yaşarlar ve sayıca azdırlar.

¹⁴ **Lamgani:** Günümüzde Lamgan olarak bilinen bölgede yaşayanlara denir. Kabil’in doğusunda Aleşing ve Alinigâr nehirlerinin tam ortasında yer alan bu bölgenin halkı Farsça, Peştunca ve Peşei dilinde konuşmaktadır.

¹⁵ **Lurlar (Luriler):** İranlı bir halk olan Lurlar, İran’ın batı, kuzeybatı ve güneybatı kesiminde Luristan, Huzistan, Hamedan, Çaharmahal ve Bahtiyari, İsfahan ve İlam eyaletlerinde yaşarlar. Bir İran dili olan Lurca’yı konuşurlar.

¹⁶ **Gurlular (Guriler):** Kendi aralarında Şensebaniler olarak adlandırılırlar. Horasanda, diğer birçok doğu Tacikleri gibi Sünni Müslüman bir hanedandır. Gurluların kurduğu imparatorluğun merkezi bugün Afganistan sınırları içinde kalan Gur kenti olup toprakları günümüz İran, Afganistan, Pakistan topraklarını, Hindistan’ın kuzey bölgelerini, Türkistan’ın ve günümüz Arap

Acemden yüzlerce kervanı kabul eden kırk kervansaraylı payitaht, bugün bayram ruhunda coşkuyla sokaklara taşmıştı. Bazı zaman insanların kendi dilinde söylediği sözler kulağa çalınıyor, farklı telaffuzları insanların gülüşmesine sebep oluyordu.

– Lamganîler Sind suyunun bize yakın taraflarında yaşayan dağ halkı olup “j” harfini söyleyemiyorlar. Bazı kelimelerinde öyle sesler var ki bizim halkımız da o sesleri çıkaramıyor. Yine onların dilindeki bazı sesler bizim seslerimize benzemiyor; hatta bizim dilimiz de ağzımız da o sesleri kendi çıkış noktalarından çıkarmakta zorlanıyor, kulağımız da o sesleri benzer ve denklelerinden ayıramıyor.

Lamganlılar uzun beyaz üst giysileri, çiçekli kırmızı ceketleri, garip sarıkları, koyu kahverengi yüzleri ve üstü karamsı içi akımsı avuçları ile buralardan uzaktaki başka iklimleri işaret eder nitelikteydiler.

– Bunların yerleşik oldukları bir vatanları yok, dedi Muhammed Ali dayı. –Sind suyundan Kabil’e oradan da Herat’a kadar olan memleketlerde avare geziyorlar. Halkın önünde şarkı söyleyip, raks edip karınlarını doyuruyorlar. Geçmişte hiç kimse bunlara dünyadan bir parça yeri reva görmemiş. Kendileri de buna alışmışlar, bu şekilde hayatlarını sürdürüyorlar.

Böyle konuşup dururlarken çalgıcılar şehrin dışına çıkıp sıraya dizildiler. Borazanlar çalınıp davullar vuruldu. Bu tantana sesleri altında köşkün penceresinden beyaz atın üstünde, altın bir kaftan giymiş, sarı renkli sarığını çengelli iğneyle tutturmuş, görünüşünden yetmişlerine vardığı anlaşılan bir adamın önderliğinde devlet erkanı görüldü. O esnada tellalın sesi çınladı:

–Tanrı Teâlâ’nın yerdeki gölgesi, müminlerin başı¹⁷ Ebulgazi Şahrüh Mirza hazretleri teşrif buyurmaktalar!

Diğer tellallar da bu haberi tekrarlayarak yüce Sultan’ın teşriflerini halka bildirdiler.

ülkelerinin ise bazı bölümlerinden oluşmaktadır. Gurluların Türk veya Tacik kökenli oldukları tahmin edilmektedir.

¹⁷ **Amirü’l-müminin:** Mü’minlerin amiri.

Hey ahali! Sultanınız gelmekte, önünde eğilin! Tellallar böyle deyip ahalinin arasında kimilerini azarlayarak dolaşıyorlardı.

Tellal Sultan'ın fermanını okumaya başladı:

–Allahu Ekber ve hüvel kerim!

–Emir Timur Küregen¹⁸ oğlu Gazi Sultan Şahruh sözümüz!

Kalabalık bir heyecanlanıp duruldu. O anda kalabalığın nefesi, omuzların ve giysilerin birbirine değmesiyle ortaya çıkan sesler her yanı sardı.

–Tanrı azze ve cellenin merhameti ve inayeti ile Mevlânâ Şeyh Nureddin ve Mevlânâ Şemseddin devletimizin zimmetine düşen en büyük vazifeyi yerine getirip döndüler. Nefis ve güzel kumaşlardan halkımızın eliyle diktığı örtü, bugün Kâbe-i Mükerreme'nin üstündedir. Onu güneş ışığından, tozdan, topraktan, gökyüzünün ve ziyarete gelenlerin verebileceği zarardan korumaktadır. Bu ise Ulu Timur Bey hazretlerinin tanzim ettiği hükmün tertibiyle, memlekette düzen ve memnuniyetin sağlandığının ispatıdır. Bu büyük iyilik, halkımıza mübarek olacak! Devletimizi Tanrı Teâlâ her daim korusun!

–Âmin deyip ahali dua etti.

–Bu muhteşem gün dolayısıyla halka hediyeler verildi, ikramlarda bulunuldu. Emirlerimiz tedbirlerini alsınlar! Horasan'ın dört yanındaki halka aş dağıtılsın, kutlansın!

–Müminlerden isteğim şu ki saltanata ve Şahruh Mirza cennaplarına dua etsinler!

–Tanrı Teâlâ yurdumuzu korusun!

–Tanrı esirgesin!

–Âmin!

Göğsüne varan sakalına rağmen gücü yerinde yaşlı biri şöyle

¹⁸ **küregen:** Sözcük “köregân” ve gürgân” olarak da geçmektedir. Moğolca “damat” anlamındaki sözcük “han damadı” olarak anlamlandırılabilir. Barlas soyundan olan Emir Timur, yönetime geçebilmek için Cengiz Han soyundan Kazan Han'ın kızı Saray Mülk Hanım'ı nikanına alarak bu lakabı taşımaya hak kazanır. Evlendikten sonra da Cengiz Han'ın soyundan gelmediği için ancak “Emir” unvanını kullanmasına izin verilir.

dua etti:

–Tanrı Teâlâ peygamberimize selam ve salavatlarımızı ulaştırın! Ashap ve ensara selamlar olsun! O zatın mübarek ailesine, seyitlere selam olsun! Timur Bey hazretlerine ve o kişinin ailesine selamlar olsun! Adaletin güneşi Şahruh Mirza hazretlerine selamlar olsun! Bu işi üstlenen Şeyh Nureddin ve Şeyh Şemseddin’e selamlar olsun!

–Âmin.

Meydana toplanan kalabalık uğultu halinde dualar ediyordu. Bundan sonra davullar tekrar vuruldu, borazanlar çalındı. Kırmızı ve yeşil örtüyle bezenmiş arabalardaki haznedarlar kalabalığın üzerine kızıl altından basılmış saltanat (Horasan) dinarlarını saçmaya başladılar. Dizi dizi kazanların üstü açıldı. Deminki koca göbekli baş aşçılar yüzleri kızara kızara gelen geçenin tabağına dolu dolu yemek koyuyorlardı. Devlet erkânı saraya dönerken hizmetliler, insanlar yemeklerini oturarak yiyebilsin diye yere halı ve kilim sermeye başladılar.

–Şimdi güreşe tutuşanları izleyin. Ama bilin ki bu asla bir sevir değil cengü cedeldir. Yenene galip, yenilene mağlup, dedi Muhammed Ali dayı yeğenin kulağına eğilip.

–Hey ahali! Mîr Said Kabûlî’nin karşısına Abulkasım Barlas çıkacak! Kazanana Sultan Şahruh Mirza’dan bir karabayır¹⁹ at!

–Şeyh Nureddin’den bir koyun!

–“Dayı! Mîr Said Dayı hey!” deyip sevinçle bağırdı Ali Şer.

Sultan Ali Çenk’in²⁰ kızınıyani Ali Şer Bey’in validesinin Mîr Said Kabûlî ve Muhammed Ali adında iki erkek kardeşi vardı, ikisi de askerd. Ortaya güçlü vücudunda yalnızca kaftanı kalmış büyük dayı çıkageldi. Minbere çıkınca karşısındaki rakibe şimşek hızıyla atıldı ve onu tek hareketle omzundan aşırıp yere

¹⁹ **karabayır:** Atın Özbekistan’da yetiştirilmiş, yalnızca binilen veya arabaya koşulan, kısa gövdeli, beli pürüzsüz ve geniş olan cinsi.

²⁰ Kabil’in mirzalarından *Şeyh Ebu Said Çenk*, Ali Şîr Nevâî’nin dedesi, yani annesinin babasıdır.

çaldı. Fakat rakip güreşçiymiş ve saf değilmiş. Bir kedi çevikliğiyle yuvarlanıp yerinden doğrularak tekrar rakibinin karşısına geldiğinde, Mir Said rakibini kolayca kaldırıp havada fır fır döndürdü, sonra da onu tekrar yere çalıp diziyle göğsüne basıverdi. Alkışlar havada yankılandı.

– “Helal! Helal!” diye bağırıyordu halk.

– Hey ahali! Dinleyin! Mir Said Kabûlî’ye bir at, iki koyun!

Ötede çeri yay atıyor, yerde tembel tembel oturup üstüne kattan giydirilmiş hedeflere yani kamganak²¹lara at sürüp kılıçtaki maharetini gösteriyorlardı. İşin aslı şuydu ki içine pamuk doldurulup dikilen kamganağı bıçak kesmiyordu. Askerlerden biri atının dizginini sertçe çekince at şaha kalkıp olduğu yerde sıçradı, inerken askerin “Ya Allah” deyip de savurduğu kılıç darbesiyle kamganak tam ortasından ikiye ayrıldı. İlerideyse toprak sıçratma, yay ve su kabağı müsabakaları başladı.

Şahrüh Mirza ordusunun cesur beyleri, ünlü bahadırları, rüzgâr gibi esmekte olan atın üstünde ayakta durup sopalara saplanmış su kabaklarına ok atmadaki maharetlerini gösteriyorlardı. Bazıları o kadar hünerliydi ki bir kez gördükleri hedefe dönüp bakmadan yaylarını çekip hedefi vuruyorlardı.

Öyle ustalar var ki zihgiri²² havaya atıp okla vurabilecek hünerdedirler, dedi Muhammed Ali Dayı²³. Yine Çapu Barlas, ipi söğüt dalına bağlayıp dört nala atını sürdüğü esnada yayını geriyor, kendi havada baş aşağı durup geriye dönüyor ve nişan alıp

²¹ **kamganak**: İçine pamuk konulup dikilmiş bez, korkuluk. Kamganak, ağaçtan insan şekli verilmiş iskelete, içine pamuk ya da yün doldurulmuş bir çapan giydirilerek yapılır. Bu haliyle korkuluğa benzeyen kamganağın başının olduğu yere kimi zaman kabak ya da kavun geçirilir. Asker at üstünde kamganağa darbe vurmayı öğrenerek savaş talimi yapar.

²² zihgir: Zihgir, diğer adıyla okçu yüzüğü, başparmak çekişi tekniğinde kullanılan atış yüzüğüdür. Okçuların sağ ellerinin başparmaklarına taktıkları bu yüzük, yayı çekerken parmağın incinmemesi için kullanılır, genellikle kemikten yapılır ve halka şeklindedir.

²³ **Tag’o** “dayı”, **tag’oyi** ise akrabalık ilişkisi olmaksızın birine “dayı” demek için kullanılmaktadır.

hedefi okla vuruyor. Şaşırtıcı yetenekleri var.

Ali Şer'in berrak bakışları etrafı tüm ayrıntısıyla görüyordu. Sipahilerin hünerleri, yaş, meslek vb. yönden çeşitli özellikteki insan kalabalığının şaşkınlıkları, iki güçlü adamın birbirini omzundan aşırıp yere vurduğunda damarlarının aşırı bir şekilde şişmesi, şakalar, sipahilerin kaba görünüşleri, kükremeleri, parılayan güneş, sıcak havada esen güzel esinti... Tüm bunlar tek bir dünya olup bilince dökülüyordu.

Kırk kulaklı kazanların üstleri açıldığında insanların yemeğe üşüşmesi daha da şaşırtıcıydı. Saltanat yemeğini nimet bilen halk birbirini geçerek tabağına yemek koymaya çalışıyordu. Kalabalık şekerlemecilerin etrafına da toplandı. Ali Şer'in sarı, mavi, yeşil şekerlemelere bakmakta olduğunu gören Dayı dedi ki:

– Bugün bağımızda da bayram sofrası donatılmıştır. Helvanın her çeşidini göreceksiniz. Biraz sonra soytarı gösterisi olacak, onu izledikten sonra eve döneriz.

– Ben şekerlerin rengine baktım. Boşuna kırmızı, sarı, yeşil değiller, her birinin tadı başka olmalı!

– Yok ya, bunlar tecrübe kazanmış usta zanaatkarlar, bir şekeri üç renge boyamışlar, o kadar!” dedi Dayı.

Sonra bu husus onun da ilgisini çekti. İnsanların arasından yol alarak şekercinin yanına varıp sorunca yeğenin haklı olduğu ortaya çıktı. Gerçekten de helvaların yeşili fıstıklı, kırmızısı bademli, sarısı ise balkabaklıymış.

Dayı yeğenin omzuna elini koyup onu kalabalığın arasından çıkardı. İkisi birlikte şehir meydanından çıkıp mazgalları parlamakta olan Gevherşad Begim Medresesi yanındaki ip cambazı gösterisine doğru yol aldılar.

Bu küçük cüsseli, berrak bakışlı küçük çocuğun gelecekte Türk dili bayrağını yükselterek, bütün Türk memleketlerini yek-kalem edecek, kuşlar ve hayvanlar âleminde ta on sekiz bin âlemin mucizelerine kadar göz atacak, marifet vadilerini gezip Âdem Çölü'nden haber alacak bir evliya olacağı Muhammed Ali Dayı'nın da başkalarının da aklına hayaline gelmezdi. Hepsini

onun gün gelip büyüyüp cesur bir asker veya hükümdara yakın bir saray hizmetkârı olmasını arzuluyordu.

GÜZEL BİR AKŞAM

Halk caddelerde, sokaklarda bayramı kutluyordu. Dayı yeğen, eti kemiğine yapışmış insanlar, beline kuşak bağlamış Hindu ve Yahudi sarraflar, kumaş dükkanlarının arasından geçip kaygan topraklı sokaklardan babasının bağına döndüler.

Gıyaseddin Bey, Cihân-ârâ Bağı'na yakın bir yerde, rüzgârın sakini estiği ve havanın tez değiştiği, Hirirud ırmağının akıp geçtiği, güzel manzaralı bir yerde bir bağ kurdurmıştı. Bağın bir tarafında dış ve iç havlu vardı, diğer tarafı ise ırmağa bitişikti. Oradan aşağı inerken harikulâde bir şekilde büyümüş ağaçlar ve yaprak vermiş çiçekler ısıllı ısıllı parlıyordu.

Herat'ın doğası tam da şöyleydi. Her sabah dağlık kesimlerden hoş, serin bir rüzgâr esiyor, güneşin sıcaklığında hareketsiz kalıp akşam serinliğinde kentin sıcak havasını tekrar dağ eteklerine sürüklüyordu. Kezâ hizmetkârı olan siymin²⁴ süpürgesi ile kuzeyden kopup gelen bulutları gökyüzünün bir kenarına topluyordu. Onlar, tıpkı sarayın tavus kuşlarının yaydıkları tüylere benziyordu. Temizlenen taraf ise batmakta olan güneş ışınları ile hoş bir şekilde aydınlanmış, sarı kırmızı bir renk yayıyordu.

Geniş, toprak sokaktan doğruca gelindiğinde uzun, kalın kerpiç duvarın arasında küçük ağaç bir kapı ve pencere görünüyordu. Kapıda demir bir halka ve küçük bir tokmak bulunuyor, gelen kişi erkek ise halkayı, kadınsa küçük tokmağı vuruyordu. Avlu, çiçekler ve meyve ağaçlarıyla doluydu. Solda büyük kare, yani dört kenarlı havuz görünüyordu. Ayrıca, evin yanında daha küçük yapılmış bir havuz da vardı, seramik bir borudan şırılda-

²⁴ **siymin:** beyaz, zarif, ince.

arak su akıyordu. Havuzun yanında açık ve kapalı mutfak, kiler, zerbem yarı bodrum bulunuyordu. Bodrumdaki büyük seramik testilerin içindeki su yaz sıcaklarında bile buz gibi oluyordu. Onun yanı başında üstü de içi de saman sıva ile sıvanmış alçak bir yer altı soğutma deposu yani yahçal²⁵ görünüyordu. Yeraltı soğutma deposu aynen şöyleydi. Derince kazılmış bodrum güzün suyla dolduruluyor, kışın o su dibine kadar donuyordu. Kalın duvarları ve samanla karışık çamur sıva bodrumu yakıcı sıcakta da buz gibi tutuyordu. Herat’da yazın buz olması bundandı. O nedenle halk arasında “suyun tadı buz ile” denen bir atasözü dolanmaktadır.

Dış avlunun, Herat ahalisinin tabirine göre “birun”un, manzarası böyleydi. “Enderun”, yani iç avlu ise gözlerden ıraktı, o tarafa göz atmak mümkün değildi. Dış avlu odalarında halılar ateş kırmızısıydı. Herat adetlerine göre biri ortaya, ikisi iki yana ve biri de baş köşeye olmak üzere odaya dört halı serilmişti. Birine iskemleler konulmuştu, burası özel bir misafirhaneydi. Misafirhane genişti, dekore edilmişti. Raflara çiçek saksıları, lambalar ve şamdanlar konulmuştu. Solda büyük bir ocak bulunuyordu. Herat’ın sert kışında ocağa kalın meşe²⁶ ve dağ fıstığı ağacının²⁷ odunları yığılmış.

Artık bey bahçesinin büyük kapısı açıktı. Hizmetkâr meydanı

²⁵ **yahçal**: Yeri kazıyarak yiyecekleri soğuk tutmak için oluşturulan oyuk. Buz dolabı. Sözcük **yax**“buz” ve **chol**“oyuk” sözcükleriyle türetilmiştir.

²⁶ Eserde **balut** (kalın meşe)olarak geçen buağaç türü meşe ağacıdır. Bu ağaç sert olup dayanıklılığı nedeniyle ev ve eşya yapımında tercih edilmektedir.

²⁷ Eserde**xanjak** (dağ fıstığı ağacı) olarak geçen bu ağaç, Sistan ve Belucistan’ın yerel lehçesinde Khanjak, Sistan ve Belucistan’ın farklı bölgelerinde bulunan ve çiğ olarak kullanılmasının yanı sıra farklı yemek türleri olarak hazırlanıp pişirildiği için halkı tarafından sevilen dağ fıstığıdır. Yabani fıstık ya da dağ fıstığı olarak bilinir. Yarı kurak dağların yüksek ağaç bitkilerinden biridir. Bu ağacın ortalama yüksekliği genellikle bir ila üç metre arasındadır. Ancak bazı yerlerde 7 metreye bile ulaşır. Tek penye yapraklı (bir ila yedi yaraklı), oval, yumurta şeklinde yapraklı bir ağaçtır. Çoğu yerde Belucistan’dan Horasan’a, Lorestan, Kürdistan, İsfahan, Fars, Huzistan, Kerman, Yezd ve Tahran gibi ülkenin yarı kurak dağlarında endemik bir tür olarak bulunur.

süpürüp sulamıştı, bu nedenle etrafı reyhan kokusu sarmıştı. Orta boylu, işini çok seven bu adamı Ali Şer severdi. O, Gıyaseddin Bey'e "emir" değil "reis" diye hitap eder, "Şeyhlerin ulu pirlerin tekkesini süpürüp sevap kazandığı gibi bana reis havlusunu süpürmek nasip oldu." diyerek işini sadakatle yerine getirirdi. Ali Şer'e baş eğip selam verdi ve bahçenin içine doğru yöneldi. Biraz ötede bekçi sütlü çay²⁸ pişirmek için çakmaktaşıyla ateş yakmaya çalışıyordu.

İki kişi, büyük tekerlekli arabayla Herat'ın dışında tarım yapılan suyurgal²⁹lardan gelen yiyecek içecekleri boşaltıyordu. Gri elbiseli hamallar toza bulanmış koca çuvaları kilere taşıyorlardı.

Bu kapıdan içeri giren kişi geniş, büyük bahçeyi, hizmetçi odalarını ve büyükçe seyishaneyi görüyordu. Oradaki düzenlenmiş ahırda birkaç at yem çiğniyordu. Kazıklara atın koşum takımları yular, dizgin³⁰, çılbrı³¹, gem/oyan³², kantarma³³, eyer³⁴,

²⁸ Eserde **shirchoy (sütlü çay)** olarak geçen bu çay, özellikle Afganistan'ın kuzey bölgelerinde bilinir ve genellikle kahvaltıda tüketilir. Sinensis yapraklarına süt ilave edilerek yapılan her türlü çay **şirçay** olarak adlandırılır. "şir" süt demektir.

²⁹ **suyurgal:** Altın Orda Hanlığı gibi Cengiz sonrası Moğol devletlerinde, özellikle İran, Azerbaycan ve Anadolu'nun doğusunda kurulan Türkmen beylikleri ve Babürlülerde başarılı kumandanlara, ele geçirilen yerlerde direnmeden merkezî otoriteye bağlılık gösteren yöneticilere, Hristiyan ruhbanları dahil tüm din adamlarına, sanatkâr ve ediplere ihsan edilen hediye, lütuf, bağış, ödül. Suyurgal olarak genelde emlak, köy ya da kasaba verilmiştir.

³⁰ Eserde geçen "**tizgin**" ve "**no'xta**" dizgin için kullanılan sözcüklerdir. "Tizgin" atı yöneten iptir. "no'xta" ise atın ağzına burnuna giydirilmekte, dizgin de buna bağlanmaktadır.

³¹ **çılbrı:** Atı eğitmek, hareket ettirmek, çalıştırmak amacıyla kullanılan 7-8 metrelik bir kayış. Çılbrı eğitiminde kural olarak at, bir daire izi üzerinde hareket eder.

³² Eserde "**suvluq**" olarak geçen sözcük atın ağzının içindeki demir için kullanılır. Türkçe "gem", "oyan" terimleriyle bilinir.

³³ **kantarma:** Binek hayvanlarının ağzının içine yerleştirilen ağızlık demirinin parçalarından biri.

³⁴ **eyer:** Binicinin ata oturması için deri, tahta ve demirden yapılmış teçhizat, eyer.

kuskun³⁵, üzengi, paldum³⁶, eyeraltı³⁷, konan³⁸, eyer kaşı³⁹, yapık⁴⁰, tarılga⁴¹ ve talbağ⁴² asılmıştı. Biraz daha yürüyünce, eyvanlı büyük eve rast gelindi. Ağaçtan yapılmış on altı kirişli bu büyük evde beylere ziyafet veriliyordu. Yemek odaları bu nedenle onun yanına inşa edilmişti. Çıkıştaki diğer bir küçük oda mühimmat odası yapılmıştı, orada beyin kılıç ve yayları saklanıyordu. Hizmetçilerden biri bazı zamanlar onları alıp çıkarıyor, güneşe koyup bıçağını kontrol edip ot sapını veya küçük bir dalı havaya atıp keserek kontrol ediyor, temizleyip yağla ovuyor, yine kınına yerleştirip asıyordu. Daha sonra iç avlunun küçük eşığı görünüyordu. Alçak bir duvarın ardındaki erik bembeyaz çiçek açmıştı. Ötede yabanî üzümler, kiraz, elma ve badem göze ilişiyordu.

Dayı, Ali Şer'i attan indirip dizgini seyise verdi. Ali Şer iç avlu-ya yöneldi. İçeri girdiğinde onu, kara kaşlı, beyaz uzun yüzlü cariyeye Kutb alnından öperek karşıladı. Hemen üstünü değiştirdi. Bebek Derviş Ali'yi bağrına basan Valide Hatun da oradaydı.

– Küçük bey acele ediyorlar, ziyafet için sabırsızlanıyorlar, dedi Kutb hoş bir gülümsemeyle. – İşte, küçük doppi size çok yakıştı. Peki bayramda neler gördünüz? Ne gibi ilginç şeyler oldu?

– Çok sayıda insan toplanmıştı. Bir Hindu ağzına kılıç sokarken diğeri ağzından alev çıkarıyordu. Ağzından saçtığı ateşle ejderhayı taklit etmek ister gibiydi, diye cevap verdi Ali Şer. – Bu hüneri deneye deneye beceren çıkar. Ama halk onları dikkate almayıp, dilenci muamelesi yapıyormuş.

³⁵ **kuskun:** Hayvanın kuyruğunun altından geçirilip biniş takımına bağlanan kayış.

³⁶ **paldum:** Eğeri ata bağlamak için atın sağrısından geçirilen deri kayış. Sözcük kaynaklarda “paldum, paldım, paldun; kolan kayışı” olarak da yer almaktadır.

³⁷ **eyeraltı:** Belleme, at keçesi olarak da bilinir, eyerin altına konur.

³⁸ **konan:** Henüz doğurmamış, üç dört yaşındaki kısarak.

³⁹ **eyer kaşı:** Eyerin ön ve arka taraflarındaki çıkıntılı bölüm.

⁴⁰ **yapık:** Atların üzerine örtülen örtü, belleme.

⁴¹ **tarılga:** Atın ön ayaklarını bağlamak için kullanılan ip.

⁴² **talbağ:** Atın arka ayaklarını bağlamak için kullanılan ip.

–Hinduların işi bu! İnsanları hayran bırakacak hünerleri var, dedi Valide Hanım. Başka şeyler de söylemek istedi ama Derviş Ali minik ellerini oynatarak bir şeyler der gibi sesler çıkarmaya başladı.

–“Ahh, hanımım, yine örtünüzünucunu verin diye yaygara koparıyorlar.” deyip güldü Kutb. Gerçekten de Valide Hanım ona başındaki yeşil eşarabının ucunu verince Derviş Ali minik parmaklarıyla yakalayıp ağzına sokmaya çalıştı. Bunu görünce Ali Şer de güldü:

–Anlaşılamayacak kadar derin o manayı nasıl anlayabildiniz?

–“Aaaa, o meleklerin dili ya! Valide hanım dediler ki bebekler meleklerle bu dilde konuşup oynarlarmış.” diye annesinin yerine cevap verdi Kutb söylenerek. – Her bebeğin kendi dili olur, onu yalnız annesi anlarmış.

–Dayılarınız da geldiler mi, diye sordu Valide Hanım, Derviş Ali’nin bir anlık sakinliğinden faydalanarak.

–Evet, birlikte geldik.

O esnada dış avludan Mir Said Dayı’nın:

–“Ali Şer Bey nerede? Ali Şer’i çağırın!” diyen kalın sesi geldi.

Göğün turkuaz kubbesi altında gecenin gölgeleri belli belirsiz ulaştı. Güneşin battığı tarafta kızılımsı alev yansa da karşı taraf tek türdeki koyu griden siyaha dönüştü. Gökyüzünde bir iki yıldız parlıyordu. Ondan sonra etraf akşama gark olup bahçelerde meşaleler yakıldı.

Birkaç kişi bayram bahanesiyle Gıyaseddin’in bahçesinde toplanmıştı. Şenlik gürültüsü akşam namazı nedeniyle yarım saatliğine kesildi, sonra tekrardan ateş, setar⁴³ ve tef sesleri işitmeye başladı. Meydandakiler yorulup evlerine dağılsa da eğlenmeye devam ediyordu. Havayı baş aşçıların ateşe koyup pişirdiği şiş kebab kokuları doldurdu.

Ama, ziyafet sohbeti bayram sevincine uymadı. Bu kişiler hükümdarların tutumlarından, hayat endişelerinden bahsediyorlardı.

⁴³ **setar:** Geleneksel Fars müziğinde kullanılan telli bir çalgı.

Emir Gıyaseddin Bey gelip sofaya oturdu. Geniş omuzlu, hafif kırışık yüzlü, avuçları kılıç kalkan tutmaktan ve parmakları yay ipinden sertleşmiş bu kişi söz etmeyi sevmezdi, saltanat siyaseti sorulduğunda:

– Şahrüh Mirza'nın önünde Astrâbâd'a yürünecektir, dedi kısaca. – Torun şehzade isyan çıkarıp dedesinin ismini hutbeden çıkarmış. “Bunca yıl vergi ve haraç ödedim, artık yeter, büyüdü, kendi mülkümü kendim yönetirim.” demiş.

– “Ya baba ordu toplayıp gelip oğul asker çıkarır da babayla oğul birbirine kılıç çekerse nasıl olacak? Şeyhülislam savaş için fetva vermiş mi?

– Atadır, hakkıdır. “Sen de senin malın mülkün de ananın babanıdır.” sözünü henüz kimsenin yürürlükten çıkardığı yok. Kim izin verir, o bebeğin dedesine karşı gelmesine?

– Hay Allah! Bu öyle bir katliam ki galibin de mağlubun da başı önüne eğilecek.

Ali Şer onların yanında bu sohbete kulak verirken bir anda, gecenin karanlığında bahçelerin sessiz ve kalın dalları arasından mı yoksa altta dalga yaratacak Rud şehri civarındaki yüksek dallar tarafından mı nereden bilinmez, baykuşun iğrenç sesi geldi. Ali Şer birden ürperdi.

– Dayı, bu neyin sesi, diye sordu Mîr Said Kabûlî'ye.

– Baykuş, diye cevap verdi Mîr Said Dayı. Ona çuğz veya hu hu kuşu da derler, ses çıkarmadan uçar, başını etrafında dördürüp her tarafı görebilirler.

Böyle deyip harabelerde yaşayan, gelirse halkın bela ve musibet gelecek diye tedbir aldığı o kuş hakkında öyle acayip bir hikâye anlattı ki Ali Şer gözleri parlayarak can kulağı ile dinledi onu. Ali Şer, sohbetin daha da devam etmesini dilerdi, fakat söz tekrar büyüklerin kendi mevzularına döndü. Torun ile şehzadenin yaptığı Sultan Ebu Said Mirza'nın kulağına geldiğinde sevinçle kahkaha attı. Çünkü çatışma nedeniyle Şahrüh Mirza'nın gücü azalınca Horasan'a sahip çıkma isteği gerçekleşebilecekti.

– Buyruk gelince ordu bugün yarın yola dūſecek, dedi Gıyaseddin Bey. – Siz ikiniz hazırlıklarınızı hemen tamamlayın.

– Baykuş vaktin geç olduğunu bildirdi, dedi Mîr Said Dayı yeğeninin bu sözlere kulak asmamasını isteyip. – Hoſa kalın, yarın sabah derse geç kalmayın. Bizler bu verandada geceyi geçireceğiz.

– Ali Œer:

– Peki, olur, Dayı, deyip oturanlara arkasını dönmemek için yan yan uzaklaſtı ve meſalelerin yandığı alandan i avluya koſarak gitti. Bugün gördükleri zihninde dolanıyordu. Saltanatın kudreti, halkın uğultusu, bayram gürültülerinden de yorulmuſtu. Bu nedenle, yatak odasına girince Kutb’un hazırladığı yastığa baſını koyar koymaz uyuyakaldı.

Doğudan belli belirsiz yayılan karanlık, yoğun ve nemli idi. Kasaba ve köyleri, ſehr n yılan gibi kıvrılan sokaklarını ve güzel bağlarını eſit bir ſekilde kapladı. Gece hayatı baſladı. Gecenin karanlığında insanın bilmediği türlü olaylar oluyor, zaman zaman gece bekçisinin atının toynak sesi, sadağının ſakırtısı iſitiliyordu. Vakit gece yarısını geçince, yalnız gecenin sesleri kaldı, o kadar. Irmakta kimi zaman bir ſeylerin sesi de duyuluyordu. Belki Ali Œer’i ilgilendiren büyük balıklar da vardır. O balıklar, vakti geldiğinde kendilerinin yaradılıſ sebeplerinden ve henüz Ali Œer’in eriſemediėi eſitli anlamlardan haber verse ſaſırtıcı değil.

Ayrıca, Herat dıſında, geniſ açıklıktaki ordug hta da meſaleler yanıyordu. Kerimut-tarafeyn Œahruh Mirza ordusunun ilerleyiſi birkaç haftadır, Herat’ın doğusunda toplanmıſ, Timur ſehzadelerinden biri olan Sultan Muhammed Mirza’nın edepsizliği yüzünden Irak’a sefer hazırlığı görülüyordu.

HİRİY’DE BİR SABAH

G neſ çıkıp etrafı altın rengine boyadığında Mîr Gıyaseddin Bey saraya atını sürdü. Hizmetçiler yeleleri ve kuyruğu örülü Arap atını eyerlediler. Œahruh Mirza, Hisar sefe-

rindeki bahadırılığı nedeniyle juldu⁴⁴ olarak kendine hediye edilen bu ata bey sarayına vardığında binecekti. Muhammed Ali Dayı ise dünkü uysal doru atı getirdi ve eyere önce Ali Şer'i kaldırıp oturttu, sonra kendi de sıçrayıp oturarak:

– Bey cenapları devlet hizmetine gidiyorlarsa biz de mektebe varacağız, dedi yeğeninin zarif sarığını düzelterek. – Bey saltanat kaygısıyla siz ise ilim öğrenmekle yol alacaksınız.

Bu şekilde Hiriy sokaklarının bir ucundan diğerine at sürdüler.

Gıyaseddin Bey'in bahçesinden geçen ırmak kıvrıla kıvrıla türlü bahçeleri dolanıyor, sonra yine önlerine çıkıyordu. Karşıda, şehrin altın kubbeleri güneşte parlıyor, ondan daha da yüksek inşa edilmiş cami minareleri göze ilişıyordu. Hiriy her zamanki hayat akışına devam ediyor; saman, sebze ve meyve yüklü arabalar pazara doğru yol alıyordu. Zanaatkarlar seherle işlerine koyulmuşlardı. Demircinin çekicinin sesi geliyor, her yeri sıcak petir kokusu sarıyordu.

Hiriy'in üzerinde altın renkli tan attı.

Devlet erkânının çocuklarının ders aldıkları mektep saraya bitişikti, ortasına büyük bir emek verilerek çakıl taşları toplanmıştı. Bunlar seherde su sıçradığından parıl parıl parlıyordu. Bahçesi her sabah bülbül sesleriyle süsleniyor, bir yanından akan dere pırıl pırıl gümüş zerrelerini oluşturunuyordu. Bahçenin ağaçları ise meyvesinin bolluğundan dallarını yerlere kadar eğmişti. Büyük çocuklar kendi taylarına binip gelirken, küçükleri mürebbileri veya abileri bineklerine bindirip getiriyordu.

Mektebe yaklaştıklarında Ali Şer birdenbire canlanıp:

-Dayı, daha hızlı gidelim. Mirza da geliyor, dedi eliyle göstererek.

Ötede iki beyaz at koşulmuş süslü araba mektebin yanına gelip durmuştu, yanında beline kılıç takmış mülazımlar görünüyordu.

⁴⁴ **juldu:** Savaşta gösterilen bahadırılık nedeniyle verilen hediye.

– ‘Hüseyin Mirza mı?’ dedi Dayı şaşırarak. Yeğeninın şehzade ile aynı mektepte okuduğunu bilse de aralarında dostluk bağı kurulduğundan bihaberdi. - Şehzade dostunuz mu?

– “Ne oldu ki?” diye cevap verdi Ali Şer. – En yakın dostumdur!

– Maşallah, dedi Mîr Said Kabûlî. – Sultanlar yanmakta olan alev misalidir, yakınlaşırsanız yanarsınız, uzaklaşırsanız donarsınız. Mirza’ya daim sınırınızı koruyarak muamele edin!

Sonra saltanat arabasına yaklaşımadan yeğenini attan indirdi. Ali Şer onunla vedalaşıp arkadaşına koştu.

Yapı ve görünüm itibarıyla Ali Şer’den iki üç yaş büyük olan Şehzade Hüseyin de onu bekliyordu. Ali Şer gelince birbiriyle kucaklaşıp selamlaştılar. Sonra birlikte içeriye girdiler. Müderris sınıfa henüz gelmemişti. İki üç çocuk yerlerine yerleşiyordu.

Hüseyin Mirza ve Ali Şer yan yana oturdular. Defter kalem masanın üstüne konuldu, kitaplar çıkarıldı. Orta boylu güzel bir kişi olan Ebu Abdullah Külâhî Efendi girince ona, herkesten evvel Hüseyin Mirza selam verdi. Bunun nedeni dün Nurmuhammed mürebbiden azar işitmesiydi.

Hakan Gıyaseddin Mensur’un oğlu Şehzade Hüseyin bir yerde sakince oturamayan, yere vursan göğes sıçrayan bir çocuktur. Yaramazlığı sınırı aşınca müderris Ebu Abdullah Külâhî onu Nurmuhammed mürebbiye şikâyet etti. Daha sonra Nurmuhammed mürebbi sınıfa teşrif buyurdular. Ebu Abdullah Külâhî, Hüseyin Mirza’nın derslere kulak asmadığını söyleyip bunun için Nurmuhammed mürebbiyi sert bir şekilde azarladı. Mürebbi el kavuşturup müderrisin sözleri karşısında başı önüne eğilmiş bir hâlde “tamam” diyordu. Mürebbisinin müderrisin önünde mahcup duruşu şehzadenin aklını hemen başına getirdi. Ebu Abdullah Külâhî’ye ilk selam veren olmasının nedeni bu idi.

Müderris selamı alıp, dersine soruyla başladı:

- Söyleyin bakalım, Kuran’ı niçin okuyoruz?
- Allah-u Teâlâ’nın hükümleri olduğu için.
- Aferin! Ya geometriyi?

- Hesaplarda hata olmaması için.
- Peki, ya edebiyat ve nazmı?
- Güzel şarkılar söylemek için.
- Hayır, diye cevap verdi müderris. -Şu sebeple ki halkın ve reayanın ulularının sözü güzel söylemeleri içindir. Kibârlara hoş sözlü olmak yaraşmaz mı? Siz bunu avam şiiri ile ilişkilendirmeyiniz. Avam sözü basit, okuma yazma bilmeyen halka söylenen sözdür. Mesela “Dama çıktım odun için, bakmaz bana o kız niçin?” dediği gibi. Veyahud Andhoyluların usûlüdür.
- O nasıl bir usûlmüş?
- Anhoyluların “jigi-jigi” dedikleri bir usûl, her beyitten sonra “jigi-jigi” deyiverirler. Misal olarak, şuna bakın:

*Qurıdı tende kanım-e, Züleyhâcân, cigi-cigi,
Çüridi tende cânım-e, Züleyhâcân, cigi-cigi...⁴⁵*

Çocuklar güldüler. Çünkü müderris bu koşuğu melodisiz, garip hareketler yapıp kaşını gözünü oynatarak icra etti.

– Şimdi size tüm âlemin en güçlü silahı hakkında konuşacağım, dedi müderris. – Bilin bakalım, neymiş?

- Mancınık!
- Öküz boynuzu⁴⁶!
- Fil!

Müderrisin yüzüne geniş bir gülümseme yayılır.

– Hayır, hayır, benim söylediğim şey onlardan da güçlü. O, “söz”dür.

– Söz?

– Evet, ağzınızdan çıkmakta olan o nefes tabiatın en büyük mucizesi!

– Perverdigâr her can sahibine kendine gerekli ölçüde söz söyleme imkânı verdi, deyip soruyor:

⁴⁵ *Bedenimde kanım kurudu ey, Züleyhacan cigi cigi /Çürüdü tende canım ey, Züleyhacan cigi, cigi...*

⁴⁶ **öküz boynuzu**:Harbiyede duvarı bozmak için kullanılan uzun kütük. 15-20 kişi omzunda kaldırarak götürüp duvara vurdukları uzun kütüğe verilen ad.

– Kimin evinde yavru köpek var?

Çocuklar sırtttılar, çünkü her bahçede iki üçten fazla yavru köpek vardı.

– Onlar öyle canlılardır ki çağırdığınızda mutlu olup sesler çıkarıyor, vurduğunuzda üzülp inliyorlar. Yabancı bir şeylerin gölgesini hissetseler tehdit edercesine havlıyorlar. Yani yavru köpek üç şekilde ses çıkarıyor. Bu üç ses onun ömür geçirmesi için yeterli. Öyle değil mi?

Bazılarına hiç söz vermedi. Bazısına hâl dilini verdi, o kendi hâlince konuşup duruyor. Mesela, bir ağaç susasa yaprakları soluyor, hastalansa kurumaya başlıyor. Bu vaziyetiyle kendinin durumundan haber veriyor, yani söylüyor.

İnsana ise sayısız sözleri hediye etti. “Ve o zat Adem’e her şeyin isimini öğretti.” Söz nedir? Demin söylediğim gibi hepi topu ağzınızdan çıkacak ılık bir nefes. Lakin ben size bu ılık nefesin ne kadar büyük bir hazine olduğundan bahsedeyim.

Müderris, ardından talebeleri öyle bir mucize âlemine götürdü ki çocuklar nefes almaya bile korkarcasına onun sözlerini dinlediler.

– Bir zamanlar ne aydınlık dünya ne dünya insanları vardı. Tanrı Teâlâ yedi göğü nakşedip onların her birinin birbirine bağlı olmasını istedi. Bu tek bir “Ol!” sözüyle gerçekleşti. Bu söz ile sema yükseldi, zemin alçaldı. Bu söz ile güneşi, ayı yarattı, yıldızları gökyüzüne süs yapıp dizdi, yer ve gökte uçan, süzülen, emekleyen, sürünen sayısız mahlukatı yarattı, onlara kendi dergâhından can ve bilgi bahşetti ve bununla kendinin sınırsız yaratıcı kudretinden bazı izleri gösterdi.

Daha sonra bülbül gibi şakıyarak dedi ki benim bu sanatımı idrak edip ondan zevk alacak, korkacak, onu sevecek ve bana övgüler düzecek bir halk yaratayım. İnsanı yaratıp onu yeryüzüne halife kıldığında ve ona ebedilik sıfatını verdiğinde hepsi hayretler içinde kaldı.

– Ebedilik sıfatı, diye soruyor bir bey çocuğu.

– O niçin?

– Âlemde mevcut olan tüm yaratılanlar helak olup gidecek. Fakat insan ebedîdir, yani asla ölmeyecektir.

– Nasıl ölmeyecek?

– İnsanları ayrılık ateşinde ah çekip kendilerini o yana bu yana vurmaya mecbur edecek ecel gelince, kara yerin bağına gömülecek ceset artık insan olmayacak; çünkü, o, toprağın hakkı olmuş, aslına dönmüştür. Ahirette ise topraktan çıkan ot misali filizlenecek ve ebedî yaşayacaktır. Şimdi devamını dinleyin.

Ona ebediliği hediye ettiğinde herkes şaşırdı, burada dediğim “herkes” sözüne dikkat edin. Yani, o yaratıldığında etrafında Perverdigâr’ın yalnız kendi bileceği görünüm ve sayıdaki bazı can sahipleri şahit olmuşlardı.

İnsanı yaratınca, Allahü Teâlâ ona kendi istediği sözcükleri öğretti ve onun mertebesini yüceltti.

Onun nezdinde hepsi bir olsa da derecelerinin çeşitli oluşu için yüzlerce yol açtı. Zenci⁴⁷’yi göğe yükseltip, cennetten yer verdi. Soylu peygamber sülalesinden birini⁴⁸ yerin derinliklerine indirdi. Birine âlemin krallığını verdi ama ağzına balçık tıktı⁴⁹.

İnsana yaratılışında kendini tanıttı⁵⁰. Fakat, aydınlık dünyaya geldiğinde o ilmi unutturup cevherine, ilme ait susuzluğu yerleştirdi. O öyle bir ilim ki ebedî saadetin anahtarıdır.

Ardından hepsinin yüreğinde heyecan uyandıran şu sözleri söyledi:

– Bilim, bilim! Bilmek ve öğrenmek insanlığın en yüce vazifesidir! İnsan öğrenebilecek, anlayabilecek ve yaratabilecek bir hilkattir. İnsan yaratıcılık kabiliyeti bakımından son derece yetkin. Bu sebeple Tanrı Teâlâ kendi kalamında insanın en üstün yönünün akıl yürütmek olduğunu tekrar tekrar vurguladı. ‘Akılınızdan faydalanın!’ diye size ayetlerini izah etti. ‘Bilenle bilme-

⁴⁷ Bilali Habeşi kastedilmektedir.

⁴⁸ Ebu Leheb.

⁴⁹ Mısır Fir’avunu.

⁵⁰ El-Misoq nazarda tutuluyor.

yen denk olur mu?’ dedi. Akıllıyı gözü açıkla, nadanı körle kıyasladı. Cahil yalnız yiyip içmeyi ve kendi rahatını düşünen kimsedir. Yetkin kişi ise yaratandır, meydana getirendir. Siz, bazı meyvelerini bu âlemde görmüşsünüzdür, filiz verip büyüyecek, ama meyvesi yerin altında olacak. Sizin hayat ağacınız da buna benziyor, bazı meyvelerini bu dünyada görseniz de bir kısmını ebedî diyarda göreceksiniz. Onların birkaçı söylediğiniz sözler yüzünden meydana gelir. Onlar yüzünden peyda olan bahçeler, heybetiyle aklınızı başınızdan alacaktır. Söylenen salavatların deryalarından huzur bulacaksınız. Verilen selamlar ve bu selamların karşılıkları, insanların gönlünü almak için söylenen güzel sözler sayesinde ortaya çıkan dinlenme yerlerini görüp hayrete düşeceksiniz.

Ebu Abdullah Külâhî derse dalıp gitti.

– Ağaçlar, denizler, göller, yollar, dağlar, canlılar, kokular, renkler bunların hepsi Tanrı Teâlâ’nın ayetleridir! Hem de hepsi ona şahitlik eder, onun istediği tarzda mevcuttur. Etrafınıza bakıp akıl yürütün! Bunların hepsi tek bir sözü söylemeniz için vardır. O sözün öyle bir kudreti vardır ki ya cehenneme yollar ya cennete. Söyleyin, o söz nedir, Ali Şer Bey?

Ali Şer cevap verdi:

– Şehadet kelimesi!
– Aferin! – Müderrisin yüzü aydınlanıp gözleri parladı. Bu bir tek söz sadece kaderi değil, yaşanmış ve yaşanmamış bütün ömrü değiştirir! Kim görmüş böyle lütfu, tek bir sözle bunca kudretin canlandığını?

O, Tanrı keliması ve insan sözünün kudreti hakkında türlü örnekler verdi.

Yemek vaktinin geldiğini bildiren zil çaldı.

– “Bu söylediklerim aklınızda kalsın, çünkü hayatın anlamından bahsettik.” deyip bitirdi sözünü müderris. – Şimdi biraz dinlenin, öğle yemeğinden sonra yine bu hususta konuşuruz.

Çocuklar hanekah⁵¹tan bahçeye çıktığında alınlarını kırmızı bir şal ile kapatan aşçılar sofrayı kurmuş, yiyecekleri getirmişlerdi. Doğanınların içine atılıp pişirildiği umaç⁵² yenildi. Biraz teneffüsten sonra derse devam edildi.

BİR BAŞKA ALEM

E bu Abdullah Külâhî çoktan dersliğe geçmiş, orada talebelerini bekliyordu.

– Size sözün niteliklerinden birkaçını söyledik, şimdi lisanlara gelelim, dedi müderris. – Örneğin, Arapça fesahat ve belagat parlaklığıyla süslenmiş bir dil ve Tanrı Teâlâ’nın kelâmı bu dilde nazil oldu. O dilin mükemmelliğine şüphe yok. Örnek verecek olursam, bir devenin bile yüzlerce ismi var. Örneğin, savaş devesine “cüt” derler. Siyah renklisine “jelme”, akına “samha”, grisine “malha”, siyah üzerine sarı çizgilisi “sahba”, darı renklisi “safra”, siyah beyaz karışımına “zarka” deniyor. Yine tüyü seyrek deveye “sufra”, süt devesine “halfa”, altı aylık deve yavrusuna “huvar⁵³”, bir yaşında olana “mahlul”, iki yaşında olana “mefrud”, üç dört yaşlı olanına “lika”, beş yaşındakine “jüz”, altı yaşındakine “saniy”, yedi yaşındakine “rab’a” diyorlar. Savaş devesi “hecin”, yük devesi “rıhla” olup, “Falanca rihlet etti⁵⁴.” denen sözün anlamı buradan yani “ecelin yük devesine binip mahşere revan oldu” sözünden geliyor. Deveye yüklenen yük ise onun kendidir.

Mademki Arapçanın makamı ve mükemmelliği âşikâr oldu, ondan sonra gelen Türkçe, Farsça ve Hintçe – asıl dillerin membaıdır, Nuh aleyhisselamın üç oğlundan yayılmıştır. Nuh Aleyhisselam Tufan’dan kurtulunca, oğullarından Yafes Abut Türk’ü Hita ülkesine, Sam Ebul Furs’u İran ve Turan memleketine ve

⁵¹ **hanekâh:** Tasavvuf eğitimi işlerini yürütmek için tasarlanan geniş oda ve onun etrafındaki hücreler.

⁵² **umaç:** Buğulanmış hamurla pişirilmiş sıvı çorba.

⁵³ **huvar (huvâr):** Develere bir yaşına gelene kadar verilen isim.

⁵⁴ **rihlet etmek:** Dünyadan göçmek, vefat etmek.

Ham Abul Hind'i Hindistan topraklarına gönderdi. Bu üç peygamber oğlundan dünya halkları yayıldı.

Şimdi Türkçeye gelecek olursak, Türkçede de rengine, yaşına göre canlılara onlarca isim verilmiş. Örneğin atın yeni doğmuş yavrusuna “kulun” yaşına ve cinsine bakarak “tayçak”, “tay”, “aygır”, “biye” rengine bakarak “doru”, “semend”, “boz”, “alaca”, “tarlan”, “gırkök”, “pegasus”, “tulpar”, “bedev”, “kaşka” dendiği gibi.

– Hak dini Arapçaya gelince, diğer diller ölmeye başlıyor, diye devam etti müderris. – Devrin âlimleri Arapçayı iyice öğrenip risalelerini o dilde yazdılar. Ama Tanrı azze ve cellenin halkları ve dilleri yaratmasının bir hikmeti var. Yani, kendine o dil ile hamd edilmesini istiyor. Bundan hareketle başka lisanlarda da Arap dili ve edebiyatına özgü sanat ile şiir vücuda getirilmeye başlandı. Dinleyin, size bir örnek vereyim:

*Âferinler unge ul Yazdân-ı pāk,
Berdi fermān, cān u imān tapdı hāk.*⁵⁵

*ÔArşnı suv üzre bünyād eyledi,
Âdemî Ôumrin şimālge cāyledi.*⁵⁶

*Kökni yükseltti, zeberdest etti ul,
Yerni tüben eyledi, past etti ul.*⁵⁷

*Ul birige cān u cünbüş berdi çün,
Bul birige berdi ārām u sükûn.*⁵⁸

⁵⁵ Yücelik ve ululuk ona aittir. O temiz Yüce Allah ferman edince (emredince) toprak can ve iman buldu.

⁵⁶ Arşı (gökyüzünü) suyun üzerine çıkardı, insanoğlunun ömrünü aşağılara yerleştirdi. (Bu beyitte Tin suresinde yer alan ayete telmihte bulunulmuştur: Biz insanı ahseni en güzel tabiat, takvim üzre yarattık. Aşağıların aşağısına indirdik. Burada şimal kelimesi aşağıların aşağısı demektir.)

⁵⁷ O, göğü yükseltti, yörüngesine yerleştirdi ve yeri zemin eyledi, aşağıda yarattı.

⁵⁸ O birine (gökyüzüne) can ve hareket verdiği için, bir diğerine (yeryüzüne) huzur ve sükûnet verdi.

*Āsmānnı be-sütūn çadır kılıp,
Yerni yaydı astige, hâzır kılıp*⁵⁹...

Şimdi bunu izah edeyim, sanatını anlayın! Evrenin sırlarını öyle nakşetti ki onu anlatacak dil, uykudan uyanmışçasına haz alacak. Bu tıpkı karanlığın içinde korkudan titreyen suyun üzerine güneş vurduğunda orada kırmızı ışıkların dans etmesi gibidir, o tıpkı yanıyormuş gibi görünüyor. Bu manzarayı siz deniz suyunda da görebilirsiniz.

Denizin bağı suyla dolu, ama sahili kupkuru. Yani, suya ulaşıp onu içemeyen dudak gibidir.

Dağ ve taş yerinde duran asker gibi görünüyor, onlar yeryüzünün dengesini koruyor. Onu böyle bıraksan da olurdu fakat keskin kayaların üstüne silah yapıp bıraktın, denizi akitip belinden geçirdin. Taşların arasında su bina kıldın. O dağ ve taşın askerleri her sabah güneş ışınları altında kızarıp yanacaklar.

Kilden, yani topraktan yeşil gövde, kırmızı çiçek harika bir sanat eseri ortaya koydun. Ama onu yine toprağa dönecek şekilde yarattın. Senin kudretin o kadar büyük ki koca bir orduyu değersiz bir sinek ile mağlup edersin⁶¹, istesen küçük aciz bir kuşun gagasındaki taş ile kocaman filleri dağıtıp toz duman edersin⁶².

Bu işaretlerin her biri ahali için ayrı ayrı kitap olacak vakalardır. Artık hikâyemizde öyle bir noktaya geldik ki Ebabil vakasından kâinatın sahibinin methine dönebiliriz. O mübarek zat doğduğunda gökten altın bir kâse getiren melekler onun göğsünü yarıp dünyanın pisliklerinden arındırmaları vakasından Kuran nazil oluncaya kadar geçen süreden konuşacak olursak, bin gece

⁵⁹ Göğü direksiz çadır eyledi, yeri hazır edip aşağıya yaydı (döşedi).

⁶⁰ Feridüddin Attar'dan.

⁶¹ Firavun Nemrut'un ordusunun sivrisinek ordusu tarafından mağlup etmesine bir gönderme.

⁶² Fillerle Mekke'ye giren Abraha ordusunu küçük Ebabil kuşlarının gagalarındaki taşlarla helak ettiği olayına bir gönderme.

ve gündüz yetmeyecektir. O hikâyelerin sonunda yine asıl mevzumuzu, yani “Allah-u ekber” in anlamlarına döneceğimiz de açık. O anlam o kadar geniş ki tüm söylenenler onun karşısında sivrisinek kanadı kadar bile değil.

Anlamların heybeti karşısında herkes susmuştu. Ebu Abdullah Külâhî soruyor:

– Tanrı Teâlâ’nın bunca şeyi yaratıp da onun bağrına bunca anlam yerleştirmesindeki muradı neymiş, Ali Şer Bey?

– Gül, kuş, deniz veya bulut kendi niteliğini anlama kudretinde değil, diye cevap verdi Ali Şer. - Onu görüp anlayacak biri için yaratıldığı, gerçeğe daha yakın.

– “Aynen öyle! Tanrı Teâlâ bir sırdı, bilinmeyi istedi. O sebeple insanı yarattı, sevinç ve şaşkınlıklara aşına etti. Kendini öyle bir şekilde gösterdi ki insanın onun her işine dili tutuldu. Tamam, bugünlük yeter. Yarın sabah erkenden burada toplanacağız. Hiriy’in dışına, çiçek bayramına gidilecek, unutmayın!” dedi ve çocuklara tahtaya yazılan gazeli defterlerine geçirmelerini söyleyip dersi bitirdi.

Hepsi birer birer dışarıya çıktı. İki dost taş meydandan geçerken:

– Müderrisin söylediği mânâlardan birini anlamadım, dedi Hüseyin Mirza. -Herkes ebedî ise, harbin ne zarureti var? Bakın, şu meydanda ne kadar insan var, hepsi de türlü işlerle meşgul. Biri yüce bir makamda iken, biri toprak gibi aşağılanıyor... Ebedî insan böyle olur mu?

– Bence, evvelce ezberlediğimiz “Vel-ba’sü ba’del mevt” yani öldükten sonra tekrar dirileceğimizi söylediler, dedi Ali Şer.

– Sonuçta arada bir ölüm var değil mi? Eh peki, yarına çiçek bayramına varılacak denildi, isterseniz hizmetçiler gelip sizi alsınlar.

– “Hayır, hayır! Ben kendim, seherle geleceğim.” diye cevap verdi Ali Şer.

– Dostlar orada vedalaştılar.

ÇİÇEK BAYRAMI

Çiçek bayramı için Hiriy dışına, Şahrüh Mirza'nın kurdurduğu güzel bahçelere varıldı. Her zamanki gibi onlara birkaç asker eşlik etti.

Hiriy'in Kıpçak Kapısı'ndan çıkıp bir iki fersah yürününce, beyaz bir tufana benzeyen bağlar göze ilişti. Yeşile bürünüp, ak, kırmızı, mavi, sarı çiçek açan evlerin üzerinde o tufan son derece nefisti. Giderken tepenin üstünde tuğ dikilmiş birkaç kabir görüldü. Çocuklardan biri merak edip sordu, Ebu Abdullah Külâhî "Etraftaki köylerin önde gelenlerinin kabirleri..." diye açıkladı. O esnada yol kenarında, darı tarlası yanında tartışmakta olan iki kişiye rastladılar.

– Bu ne gürültü, diye sordu Hüseyin Mirza. Ne hakkında tartışıyorlar? Sonra cevap beklemeden atını dehleyip onların yanına vardı. Kavga edenler güzel atın üstündeki süvarilerin asil insanlardan olduğunu bilseler de gelenin çocuk olması nedeniyle tartışmayı sonlandırmadılar.

– Uzun boylu, kara sakalı dikleşmiş, biraz şaşkı, olgun gövdeli biri Ebu Abdullah Külâhî'ye: Bu Dürrânî⁶³ Pencâbî'yi yere çalmaktadır, dedi. Görünen o ki ehli Müslimler cennet bahçelerinde Dürrânî dilinde konuşuyorlarmış. Peki ya Pencâbî dilinde konuşuyorlarsa deyince "Dürrânî dilini bilmediğin için cennete girsene de tek oturacaksın." diyor. Bir vurup başını omzundan ayırayım mı?

Dürrânî da orağını sıkı sıkı tutuyor ve:

– Babamın diline niçin hakaret ediyorsun, diyordu. – Kesip atacağım şimdi!

Dürrânîlerin atalarını herkesten üstün tuttukları aşikardı.

– "Hey, hey!" dedi müderris. – Şehzadenin önünde nasıl bir adap bu?

⁶³ **Dürrani:**Afgan ulusunu oluşturan bir grup büyük kabileler birliği.

– İkinizi de utandırmadan evvel derhal tövbe edin, diye bağırdı askerlerden biri.

Kavgacılar hemen kendilerine geldiler.

– Şehzade? Dürrânî şaşırmıştı. – Hani, nerede?

– Bu yiğit Şehzade Hüseyin Mirza’dır, dedi Ebu Abdullah Külâhî nazik bir şekilde.

– “Vay, vay!” diyerek iki elini başının üzerinde kavuşturdu Dürrânî. – Babam sana kurban olsun, şehzade olduğunu nereden bileyim?

Onun saygıyla bir elini diğerinin üzerinde kavuşturması ve “sen” diyerek konuşması şaşırtıcıydı.

– Hey! Acele etmeyin, dedi Külâhî. Lisan kavgası ediyor-muşsunuz, peki bilgili olduğunuz bir alan var mı?

– Var, dedi siyah adam.

– Tamam, ne biliyorsunuz?

– “Toprak işlemeyi, taş kesmeyi biliyorum.” dedi siyah adam.

– Ben ise bahçıvanlık yapıyorum, dedi diğeri.

Müderris başını salladı.

– Buna ilim mi diyorsunuz? Yazık... Kırlangıç çamurdan ev yapmayı bilir. Örümcek ağ örür, kurt ipek çıkarır... Halbuki ikinizde de ilim yok, ama birbirinizle dalaşıyor, tartışıp duruyorsunuz. Her lisanın kendi güzelliği var, fakat bununla övünmek akıl işi değil ki?

Sonra tepedeki kabirleri gösterdi:

– Onların birbirinden farkı ne?

– Bir fark görmüyoruz, diyorlar onlar. Taş toprak, o kadar.

– Bilginiz yok ise, dinleyin. Bu kabirler onda kimin yattığına bakarak değerlendirilecektir. Akıllıyla cahil denk olur mu? Onlar asla denk değildirler, her ikisinden daha bilgelisinin izzeti daha yüksektir. Fakat sözünüz doğru, mahşerde hepsi tek bir dilde konuşur, dedi müderris. – Eğer konuşmaya hâli varsa elbette.

– Gerçekten mi? – şaşkınlıktan Dürrânî'nin ağzı açık kaldı.
– Bilgili birine benziyorsunuz, ama kıyamette başka bir dili öğrenmeye nasıl imkân olsun?

Saf gönüllü Dürrâni o zamanlar insanların kendi dillerinden başka bir dili öğrenmelerinin gerektiğini düşünüyordu.

– Allah'a yemin olsun ki öyle, dedi müderris. – Öyle öğrenmeyeceksiniz, belki o dili bilir hâlde dirilirsiniz. O dili insan ve melek aynı derecede bilecek.

Bunlar basit, sade insanlar için çok garip, daha evvel hiç duyulmamış sözler idi. Ağızları açık bir hâlde âlimi dinliyorlardı.

– Dilleri türlü türlü yaratan onu yine birleştiremez mi? Çünkü kıyamette yalnız insan değil, belki onun vücut azaları bile konuşacak, dedi Ebu Abdullah Külâhî. Bu sebeple, boşuna tartışmayı bırakın, zira biriniz diğerinizdensiniz. Tanrı korusun!

Vedalaşıp ayrılırlarken, biri elini göğsüne vurarak, diğeri iki elini başının üzerinde birleştirip kaldırarak eğildi.

Yoldayken:

– Toprak işleme ve taş işçiliğine ilim demediniz, sizin söyledığınız ilim hangisi, diye sordu Ali Şer müderrise.

– Bunlar Tanrı Teâlâ'nın ezelden bildirdiği ilimlerdir, diye cevap verdi müderris. – Bu sebeple ördek yavrusu doğduğu andan itibaren suya girip yüzer, dalıp yiyecek bulmayı bilir. Arslan yavrusu hangi eti, buzağı veya kuzu hangi otu yiyeceğini bilir. İnsana da en kıymetlilerinden verilen ilimler var, onlar herkese eşit bir şekilde verilmiş. Fakat, arzu ile kazanılacak ilimler tamamen başkadır. Onlar Tanrı Teâlâ'nın gizli dergahlarının sırlarını açacaktır.

Bahçeye vardıklarında muhteşem kiraz ve elmalar bir sürü çiçek açmış, bal arıları vızıldayarak uçuyordu, her taraf çiçekti.

– Ya kudretine! diyordu Ebu Abdullah Külâhî, onları birer birer koklayarak. – Şunların güzelliğine bakın! Bugün tomurcuk tomurcuk çiçekler, yarın gelerseniz, yerinde gömgök çağla ola-

cak. Yine bir gün baksanız, çok lezzetli bir tadı olacak. Sonbaharda yaprağını döküp olgunlaşıp meyveye duracak, güz soğuklarında altın gibi kızarıp “Beni al!” deyip duracak...

Müderris her ağacın önüne varıp gözünü onlardan ayıramaz, her otun üstüne eğilir, şaşkınlık ve sevincini gizleyemezdi.

Kudretine kurban olayım, Allah’ım! Bu bir elma çiçeği ise, onu nasıl yapıp da rengarenk bezeli kırmızı bir meyveye dönüştürüyorsun? Böyle beyazımsı çiçekli armuda ise altın rengini verip, içini şerbetle nasıl olup da dolduruyorsun? Bunu nasıl yapıyorsun Perverdigarım?

Böyle deyip yanına dönmüştü, dinleyenlerin uzaklaşıp, otlığın üstünde kendi aralarında güreşe tutuştuklarını gördü. Hüseyin Mirza güçlüydü fakat Ali Şer çevikliğiyle ondan uzaklaşırdı. Bir süre sonra Hüseyin Mirza onu yıkıp yakalardı. Ali Şer ise gıdıklanıp gülerек kıpırdanıp dururdu.

Çiçek tarlasında uzun bir yürüyüşten sonra, çıplak otlakta salınan nimetlerin üstünde halk ve ulema arasında zaman zaman vuku bulan dil kavgasından söz açıldı.

– Dillerin birbirine göre üstünlüğü kavgasını güdenler veya yere çalanlar için Ebu Abdullah Cüneydî canlıların en aşağısı, dediler. Hatta yabani bile bu canlıyı başkasından üstün veya aşağıda görmez. Ben şimdiye kadar o veya bu dil üstündür diyen insanlardan daha kötüsünü görmedim. Dil öğrenir ki kendimi göstereyim diye. Ruhunuzda Tanrı dergahından gelen düşünmeyi seven bir ruh var. O örnek olmayı istiyor. Dil görünür olmayı istiyor. Dil öğrenir ki kendimi göstereyim diye. Birini öğrenir, onunla yetinmez, az görür. İkincisini öğrenir, yine yetinmez. Üçüncüsünü de öğrenir, baksa ki bu da az. Tüm dilleri öğrense de “Kendimi ifade etmeye bunlar yetmez.” diyecektir. Söz ile memleketler kuracak, ummanları konuşturacak, güneşi hizmetine alıp yıldızları divanına kenarlık diye takacaktır.

Yedi iklimin sultanları türlü memleketlere baş eğdirip, kendi memleketinin namını âleme yayacaklar. Bununla birlikte, saltanat sahipleri kendi mülklerinin büyüklüğü ile övünmek isteseler de kaç

kez kılıç savurduğunu, kaç cenge girdiğini bir yana bırakıp memleketinin ilim ve sanatından söz açacaklar. İlim ve sanatı mükemmelleştirmek adına türlü dilleri de öğrenecekler.

Älemde belâgât alanında Farsçayı dünyanın güneşi derecesine çıkaran iki zat yaşadı. Dünyada onlarla boy ölçüşebilecek biri henüz yok. O iki zatın biri Nizâmî-i Gencevî'dir. Nizâmî'nin ortaya koyduğu "Hamse" şiir semalarında güneş gibi parlayıp diğer güneşleri gölgede bırakmıştır. Aradan yüz yıl geçtikten sonra, yine büyük bir zat Hüsrev Dehlevî dünyanın ikinci "Hamse" sini yazdı. Böylece gökyüzünde iki güneş parladı.

Görüyor musunuz? Bir yanda Hind diyarı ta Atlas Okyanusu'na kadar yayılmıştır ve orada Dehlevî'nin "Hamse"si nur saçmaktadır. Bir yanda Irak umman gibi dalganır, orada ise Gencevî'nin "Hamse"si parlamaktadır. Bu iki "Hamse" arasında yüz yıl vardır. Saltanatlar ilim ve irfanı ile şöhret salarlar, dedik. Kaldı ki onların iktidar olarak da asla eksiklikleri yok, hatta fazlası var. Türklerin saltanatı tüm ihtişamıyla göz doldursa da bunun gibi bir hazinesi yok, övünemez, kederlidir. Türk dilinin âlemde onlar kadar eski olmasına rağmen, bu dili zirveye çıkaracak kişi henüz doğmamıştır.

Bu sözleri Ali Şer gözleri parlayarak, can kulağı ile dinliyordu. Sind Nehri taraflarındaki harikalar hakkında düşünen Hüseyin Mirza soru sordu:

– Gökyüzünde iki güneş parlıyor, dediniz. Niçin doğruyu yalan ile pekiştirdiniz?

– Böylesi sıfatlar büyüklüğünün ne derece olduğunu anlatmak için söylenir, diye açıkladı Ebu Abdullah Külâhî. – O sebeple, güzel bir meleğe ay yüzlü deniyor. Gülse çiçek açar, ağlasa inci saçar diye tarif ediliyor. Hey, öyle birini nerede görmüş mü ki gülünce gül açılsın, ağlayınca inci saçılsın? O güller ve incilerin insan kalbine saçıldığı böyle bildiriliyor.

– Mademki her türlü benzetme mübalağa ile yapıyormuş, hindu-beçenin anlamı ne?" diye soruyor Hüseyin Mirza.

– Teninin koyuluğu nedeniyle “Hindu-beçe” denir, dedi müderris. Bir sözün anlamını değiştirmek, ona anlam libasını giydirmek güzel sanatlardandır. Misal olarak, kısarak diye çevik genç, ahu diye ürkek genç kızlara, dalgıç diye ilim deniziyle meşgul olanlara denir. Hint diyarının insanları koyu tenli olduğu için, kara geceye veya semaya, kara göze veya kaşa da hindu-beçe derler.

– Hint diyarında harika işler yapılmış, diye devam etti müderris. – Maalesef ki tamamı kafir yurdudur. Öyle putlar yapmışlar ki... Örneğin bir Tanrıları var, bin gözlüymüş.

Ali Şer hayalinde bin gözlü, bin kollu heybetli bir yaratığı canlandırmayı denedi. O hâlde hareket etmesinin ne kadar zor olduğu ve etrafı görebilmek için iki göz yeterken bin gözün de bin kolun da neden gerektiği mantıksız idi. Bu sözün özünde Tanrı yeri ve göğü, zemini ve dibi, kurdu kuşu, kanatlı ve yırtıcı hayvanları, kendi yarattığı âlemlerin her birini özellikle eliyle yönetiyor, denen sıradan düşünce yansıması vardı. Halbuki, insan iki eli ile neler neler yapabiliyor! İşte bu bulmacanın çözümünü bulmuş gibi:

– Bence öyle değil, diye kendi fikrini dile getirdi.

– Niçin?

– Orada öyle bir ilim varmış ki karşılaştırma yapmış olmalılar, dedi Ali Şer. – Herhalde, bin gözlü demek, her şeyi gören demekten ortaya çıkmış olmalı. İlimden bihaber kişi Yaradan’ın yüz eli var, bu sebeple her şeyi yapmaya gücü yeter diye hayal etmiştir. Bin gözlü veya kollu demek kendinden bin kat daha yüksek bir derecede olduğunu ifade etmektedir.

– “Allah, Allah! Zihninize sağlık!” dedi şaşkınlığını gizleyemeyerek müderris. Duruma bakılırsa aynen öyle, ama şeriate aykırı.

– Sultan Gaznevî⁶⁴ de dedeniz Timur Bey de oralara insanları Hak dinine çağırmak amacıyla ordu sevk etmişlerdi. Ne yazık ki atalarımızdan kalan dinimiz diye putlarına sıkı sıkıya bağlılar.

⁶⁴ Sultan Mahmud Gaznevî.

Bu nedenle, o zamandan beri her ne şekilde bakarsanız bakın, putları ile kalmışlar. Zira “Onlar anlamazlar.” talebelerin ilgisinden memnun olan müderris sevincini gizlemedi. – İnşallah, her ikiniz büyük işlerin başına geçeceksiniz! Mirza gelecekte saltanatın refahı için gayret göstereceği, Ali Şer Bey’in ilim ve irfan bostanlarından inciler dereceği aşikâr oldu. Ali Şer Bey ben size bir hediye vereyim, mukayese ve mecaz ilmini arzulayan birinin okuması muhakkak şart, deyip heybesinden kumaşa sarılı bir kitabı aldı. – Bunu yazan kişi Feridüddin Attar Efendi’dir. Kendisi Hazreti Süleyman’dan sonra kuşların dilini anlayan ve onu anlatan mübarek bir zattır.

– Mantıku’t-Tayr” dedi Ali Şer Bey merakla kitabın sayfalarını çevirerek. – Gerçekten de kuşların dilinden mi bahsediliyor?

– Elbette, dedi talebesinin sorusuna gülümseyerek müderris. – O zat demiş ki çevrenizdeki gördüklerinizin dışında her yanda hızlı hızlı uçan can kuşları da var. İnsanlar kuş gibi yaşamdan ölüme doğru uçarlar. “Mantıku’t-Tayr” kuş lisanı ile yaşayan ruhların kaderinden bahsediyor. Gördünüz mü, Attar’ın kendisi sizin karşınıza geliyor.

Ali Şer hocasına minnettarlığını bildirip kitabı dikkatlice cebine koydu.

Çiçek bayramı sona erince, güneşin ufka döndüğü anın güzel manzaraları izlene izlene Hiriye’e dönüldü.

– “Dün akşam Nurmuhammed mürebbiye sizden bahsettim.” dedi yolda Şehzade Hüseyin. – Askerî tatbikatlara gelmeniz hususuna rıza gösterdiler. Muhterem babanızdan bahsettiğimde çok sevindiler, “Birkaç seferde birlikteydik, yardımcı olmuşlardı.” diye güzel bir şekilde yad ettiler.

Hiriye’e gelince, dostlar vedalaştılar. Ali Şer babasının bahçesine yayan gitti. Muhterem babası da dayıları da bugün bahçede değildi. Bir iş için Sebzevar’a gitmişlerdi. Bahçede hizmetçiler ve aile efradı kalmıştı, o kadar.

MANTIKU'T-TAYR

Ali dadısı, ahu gözlü Kutb, küçük beyin gelişini dama çıkıp bekledi.

Asıl ismi Kutbiye olan, Gıyaseddin Bey Şahrüh Mirza'nın Irak seferi sırasında hiç kimsesi olmadığı için yanında getirip terbiye verdiği bu genç kız ak pürüzsüz yüzlü, uzun kirpikli bir meleğe dönüşmüştü. Kızların dokuz yaşından itibaren peçe takmaları şart olduğundan o zamandan beri ona dışarı çıkmak yasak edilmişti. Hiriy'de kadınlar, iç avluya çıksalar bile örtü ve peçe takarlar. İç avluda sarı, kızıl karışık kıyafetinin üstüne kara feracesini giyip örtüsünü tuta tuta dama çıkan Kutb, Ali Şer Bey geçtiği için endişeyle her yana bakınıyordu. Bu Irak güzelinin Ali Şer'e sevgisi büyüktü, bir an görmese içi daralırdı ve onun bu samimi sevgisinden ailedeki herkes haberdardı. Bu sebeple onu diğer görevlerden azat edip Ali Şer Bey'e dadı olarak atadılar. Kutb'un başka bir fazileti musikî bilgisiydi. Bazen ud çalıp Irak koşuklarından okurdu. Sesi pürüzsüz ve içliydi. O kadar güzeldi ki insanı büyülerdi.

Sonunda, sokak başında bir mülazım eşliğinde Ali Şer görününce, "Allah'a şükür!" diye mırıldanıp aşağı indi, o gelinceye kadar kapının ardında bekledi. Ali Şer Bey gelir gelmez ona sarılıp yüzünü gözünü öptü durdu.

— Seversiniz diye size ballı kurabiye⁶⁵ pişirmiştım. Dört gözle sizi beklememe neden oldunuz, diye söylendi Kutb. Abdestinizi alıp elinizi yüzünüzü yıkayın. Haydi çabuk olun da deli ihtiyar bana bağırırvermesin dışarı çıktığım için...

"Deli ihtiyar" diye bahçıvanı kastediyordu Kutb. Bahçıvan kaba, öfkeli biri olup köle kız ve cariyelerin eşiği geçmelerine izin vermez, bazen de biri dış avluya çıkıverse bağırır taş toprak atıp kovalardı. Kutb'un kaygısı bundan ileri geliyordu.

⁶⁵ **kurabiye:** Şam/Dimaşk ve Rum tatlısı.

Ali Şer de Kutb'a düşküdü. Ablası olmadığı için onu ablası gibi severdi, bu zamana kadar daima onunla birlikteydi. Yalnız, bu bahar Ali Şer'in kadınlarla değil de erkeklerle daha fazla iletişim kurması için yatak odası iç avluya, misafirhanenin yanı başına taşınmıştı.

Kutb küçük beyin elindeki kitabı görünce bakmak için izin isteyip aldı ve sayfalarını çevirdi. Yazı yazılmış ipek kâğıdı hafif hafif hışırdatınca ağaç kokusu burnuna çalındı. Hiriyye'de kâğıt dut ağacından yapıldığı için tatlı bir koku yayıyordu.

– “Bu ne kitabı?” diye sordu okuma yazma bilmeyen Kutb. Beyaz yüzünden şaşırdığı seziliyor, bunun yanı sıra Ali Şer Bey'e saygıyla bakıyordu. – Kurban olduğum küçük beyim böyle kitaplar mı okumuş?

– “Mantıku't-Tayr” diye cevap verdi Ali Şer, sonra Kutb sanki Arapçayı anlamıyormuş gibi ekledi: -Yani, kuşların konuşması, kuş dilidir.

– Vay tövbe! Dili tutuldu Kutb'un. – Mektepte insan dilini bırakmış kuş dilini de mi öğretiyorlarmış.

Ali Şer gülererek, bunun bir mecaz olduğunu söyledi. Hemen odasına gidip kitabı okumak istiyordu, fakat Kutb kendi pişirdiği kurabiyelerden yedirmeden bırakmadı. Ali Şer'e kurabiyeleri yedirdikten sonra eline su döküp havlusunu tuttuktan sonra hoşnut bir şekilde:

– “İşte şimdi okuyabilirsiniz!” dedi.

Ali Şer odasına girdi ve döşeğe oturup, kitabı rahleye güzelce yerleştirdi. Kitabın ilk sayfasını açtı. Onun keskin zekâsı Attar'ın hayat bahşeden sözlerinin içinde yer alan ipuçlarını hemen kavradı. Bilge Ferüddin onun aklında yeni ve benzeri görülmemiş sürprizler oluşturdu. Evet insan da kuş gibi, hayattan ölme doğru uçacak. Günler, geceler ve aylar değişirken hayatı boyunca çayır ve yaylalarda tahıl toplayarak, sabah akşam ötüp inleyerek, Perverdigar'a dua ede ede, geçici yuvalar kuran civcivler bile yumurtadan çıkıyor. Bu kadar sade bir hayat içinde kuşların türlü türlü yaradılışı, her birinin rengi ve ötüşünün başka

başka oluşu insanları temsil ediyor. Görünen böyledir, gerçekte ise can kuşu da vardır, insan cisminde ötüp durmaktadır. Onun uçuş menzilleri tamamıyla başka, hayal edilemeyecek bir yüksekliktedir...

“İlim bir araçtır.” diyordu Mevlânâ. -İçinizde onu talep eden bir hususiyet mevcuttur ki isteseniz de istemeseniz de talep etmektir. Çünkü bununla avunup bununla mutlu olmaktadır. Güneş sabahtan doğacak, akşama doğru batacaktır, fakat, akıl güneşi asla batmayacaktır. Deniz, Şam’dan başlayıp Rum’da bitse de ilim denizinin sonu yoktur. “*Ve küllün fi felekin yesbehun*”⁶⁶ sözünde olduğu gibi, bilinç de güneş gibi ilim boşluğunda alev alev yanacaktır. Ve bunlar Yaradan Perverdigâr’ın mutlak hükümleridir...”

Güya nur yüzlü bir zat onun yanında bilgelik ve sevgi dolu nazik bakışlarını dikmiş durumu hakkında yorum yapıyordu:

*Bâk, fikr kıl san'atın, ul pādşā,
Heç u heçlerden yaratmış ne binā!*⁶⁷

*Bes ki heçlerden yaralmış ul, demek,
Cümle barlık heç erür be-şüphe şek.*⁶⁸

*ÔArş u Ôâlem bes ki tılsım*⁶⁹*dır telam,
Barçası undan Ôibâret cism u nām...*⁷⁰⁷¹

Güya bu zamana kadar kapalı olan harika bir bahçenin kapısı açılmış da anlamlar ve timsaller bostanı âşikâr olmuş gibiydi.

“Canı yaratan pâk Perverdigâr’a hamdû senalar olsun!” diyordu o kişi. -Toprağa hayat bağışlayan ve iman eda eden O’dur. Toprağı

⁶⁶ Yasin Suresi 40. ayet: “*Hepsi bir yörüngede yüzmektedir*”.

⁶⁷ O padişahın sanatına bak ve yoktan neler neler var etmiş, düşün.

⁶⁸ O (dünya) hiçlerden yaratıldığı için hiç şüphesiz o bir hiçtir, ona (dünyaya) değer vermek gerekmez.

⁶⁹ **tılsım:** Bir güç sayesinde olmadığı hâlde var gibi görünen.

⁷⁰ Âlemin arşı yani göğün en yücesi, en üst tabakası tamamıyla tılsımdan ibarettir. Cisimlerin ve isimlerin hepsi bu tılsımdan ibarettir.

⁷¹ Jamol Kamol’in “Mantiku’t-tayr” tercümesinden alınmıştır.

suyun üzerine inşa etti, topraktan gelenler ömrünü yele verdi. Galibiyette gökyüzünü yüksekte tuttu. Toprağı, yeri, aşağı derecede tuttu. O birine, gökyüzüne, daimî bir hareket bahşetti, diğerine yani yere hareketsizliği, sessiz durmayı buyurdu. Altı günde yedi yıldız gezegenini yarattı, iki harf⁷² aracılığıyla emredip, gökyüzünü yarattı. Gökyüzü her gece orada tavla oynasın, diye yıldız kürelerini, mühürlerini küçük altın sandıklar şeklinde yarattı.

Vücut kapanını türlü şekillerde yarattı. Can kuşunun yuvasını toprağa koydu. Denizi eritip kendine teslim etti, dağı korkudan kaskatı edip şaşırttı. Susuzluktan denizin dudağını kuruttu, taşı yakuta ve kanı miske dönüştürdü. Yeryüzünün koruyucusu olsun, diye dağa da zirve ve vadi verdi. Kâh ateşin üstüne çiçek yığdı⁷³ kâh da nehrin altına köprü inşa etti⁷⁴. Düşmanın başında yarım bir sineği dört yüz yıl tuttu⁷⁵. Örümceğe hikmetiyle ağ örme-yi öğretti ve Muhammed Mustafa'yı sedri âlemde⁷⁶ gizleyip onu güvende tuttu⁷⁷.

Karincanın belini kıl kadar ince yarattı, ama ona Süleyman'ın avucundan yer verdi⁷⁸. Abbas'ın nesline kaftan verdi⁷⁹. Göğes tas (tâ va sin) verdi. İsa'yla birlikte iğneyi görünce çaresiz sır ifşa

⁷² “Kaf” ve “nun”, yani “Kun (Ol)” emri göz önünde tutulmuş.

⁷³ Nemrut'un buyruğu ile Hazreti İbrahim'in ateşe atılışı, Allah'ın fermanı ile ateşin gül bahçesine dönüşü vakasına işaret edilmiştir.

⁷⁴ Hazreti Musa kavmiyle Mısır'dan kaçarken Allah'ın fermanı ile denizin ortadan ikiye bölünüp, yol açılışına işaret edilmiştir.

⁷⁵ Firavun Nemrut Allah'a karşı savaş açtığı anda, Allah'ın küçük bir sineği onun beynine giriyor ve ona azap veriyor. Firavun başına gürz ile vurulmasını emrediyor.

⁷⁶ **sedri âlem:** Dünyanın en yüksek mertebesi.

⁷⁷ Mekke müşrikleri kovalarken, Muhammed s.a.v. ile Hazret'i Ebubekir mağaraya gizleniyorlar. O zaman Allah'ın emri ile bir örümcek mağaranın ağzını kendi ağı ile örüyor. Müşrikler dönüp gidiyorlar.

⁷⁸ Süleyman peygamber ordusuyla giderken karıncalara basmamak için durdurmayı ve karıncaların rehberiyle yaptığı sohbetinde onun akdine hayran oluşuna işaret edilmiştir.

⁷⁹ Bağdat halifeleri, Abbasilere gönderme (Mansur, Harun er-Reşid, el-Ma'mun vb.) yapmıştır.

oldu⁸⁰. Laleden kana bulanana kılıcı, yani dağın zirvesini duman-
dan mavi çiçek bahçesine çevirdi. Toprağı pare pare edip kanla
yoğurdu, ta ki kıpkırmızı dudağını ondan çıkarana kadar. Güneş
ve Ay, gece ve gündüz ona secdededir, bunlar kendi alınlarını
yolunun toprağına sürüyorlar. Bu onların secdedeki yüzleridir,
secdesiz yüz olur mu hiç?

Gündüz onun parlaklığından ağarmış görünse de gece O'nun
baskısından karanlıkta bırakıyor. Tokala⁸¹ altın kravat bağladı,
hüdhüde önderlik bilgisini verdi. Gökyüzü kuşu yolunda kanat
çırpıyor, eşiğinde kapı tokmağı gibi başını vuruyor. O gökyüzü-
ne gece gündüz dönüp durmayı öğretti, geceyi götürüp gündüzü
getirip rızık verdi.

Çamura nefes üflese insan kılıyor ve köpük ile dumandan tüm
âlemi yaratabiliyor. Kâh itin "tör"⁸²e ulaşmasına izin veriyor, kâh
bir kedi aracılığıyla yolunu açıyor. Kâh O, yakınlık ve mertliği
bu ite nitelik olarak veriyor⁸³ kâh da bir asaya, değneğe Süley-
manlık kudretini bahşediyor⁸⁴. Kâh bir karıncaya konuşma kabi-
liyeti hediye ediyor⁸⁵ kâh da asayı ejderhaya dönüştürüyor⁸⁶ ve
tandırdan tufan çıkarıyor⁸⁷. Kışın gümüş renkli karlar yağdırı-
yor, güzün ağaç dallarından altın döküyor. Gökyüzünü serkeş bir

⁸⁰ Hazreti İsa Aleyhisselam göğce çıktığında kefenini tutturmak için kullanılan
şeyin onun göğce yükselmesine engel olması, hadisesine gönderme
yapılmıştır.

⁸¹ **tokal:** Bir kuş türü.

⁸² **tör:** Onur köşesi, baş köşe.

⁸³ Aşhabül Kef'ın köpeğine gönderme yapılmıştır.

⁸⁴ Süleyman peygamberin dayandığı asadan söz edilmektedir.

⁸⁵ Süleyman Aleyhisselam ile konuşan karınca kıssasına gönderme yapılmıştır.

⁸⁶ Musa Aleyhisselam, Firavun ve onun sihirbazları ile tartıştığı esnada,
asasının ejderhaya dönüşüyor ve sihirbazların yılanlarını mağlup ediyor.

⁸⁷ Nuh peygamberin duasıyla Allah tufan gönderdiğinde gökyüzünden, yer-
den ve hatta tandırdan gelen suyun her yanı sardığına gönderme yapılmıştır.

atın sağrısına dönüştürüyor, onun hilâlinden ateş saçan nallar yaratıyor. Taştan hörgüçlü develer çıkarıyor⁸⁸, altın sığırı yakınıp inlemeye mecbur ediyor⁸⁹. Eğer insan, okunu kanın içine gizlerse; o, goncadaki kanı okun içine gizliyor. Yasemine dört taç yapıyor, lalenin başına kanlı külah giydiriyor, kâh nergis çiçeğinin başına altın taç giydiriyor kâh da onun tacına şebnemden bir mücevher takıyor...”

Küçük çocuğun gönlü sanki kaskatı kesilmiş bir toprak, bu mucize kitap ise sanki zezem suyu idi. Kalp onu kana kana içerek sindirebilirdi.

Cariye Kutb vakit gece yarısını geçmesine rağmen küçük beyin odasındaki mumun sönmemesinden endişe duyarak penceresinin önüne geldiğinde Ali Şer’in kitabın üzerine başını koymuş uymakta olduğunu gördü ve ses çıkarmadan içeri girip onu dikkatlice kaldırıp yerine yatırdı. Ali Şer o zaman bile uyanmadı. Kutb, mumu yavaşça üfleyerek söndürdü, kendi odasına doğru gitti...

HİKMET FAZİLETİ HAKKINDA

Ertesi gün sabahın erken saatlerinde dostu ile buluşan Şehzade Hüseyin, Ali Şer’in koynundaki “Mantiku’t-tayr”ı görüp güldü:

- Culdu⁹⁰ aldınız mı diyorum, bey cenapları?
- Öyle, diyerek onayladı Ali Şer Bey. - Son derece kıymetli bir culdu imiş.

⁸⁸ Salih peygamberin mucizelerinden, kayanın içinden deve çıkarak, bir zaman sonra deve doğmuş, süt vermiş.

⁸⁹ Musa Aleyhisselam Tur dağına çıktığında, bir kişi altından buzağı yapıyor ve o buzağı kendiliğinden feryat ediyor

⁹⁰**Juldu:** Şeyh Süleyman Efendi’nin Çağatayca-Osmanlıca Lugati’nde rastlanan sözcük, savaşta cengaverlere verilen mal, mükafat olarak anlamlandırılır.

– “Culdu, çetin bir savaşta gösterilen kahramanlık nedeniyle alınmaz mı?” dedi Hüseyin Mirza. - Yoksa kuş ordusuna mı katliamda bulundunuz?

– Hayır, ben fikir meydanında ebabil kuşu olup cenge girdim, dedi Ali Şer hazırcıevaplıkla, müderrisin dünkü dersine gönderme yaparak.

Hüseyin Mirza, dostunun bilim ve cehalet arasındaki ince noktayı hemen bulup cevap verişine güldü:

– İkimiz iki farklı ordunun başında olacağız ha? Siz kendi ordunuzu söz mülkünde yayın, ben ise insan ordumu çetin savaşlara yollayayım. Her ikisinin de zaferi kaçınılmaz olsun.

Bugün hikmet dersi vardı. Ali Şer, müderrisin yorumlarını dinlemek için sabırsızlanıyordu. Hüseyin Mirza’nın ise dikkati dağınıktı, mektebe mecburen geliyordu.

Sınıfta çok çocuk yoktu, Sultan Şahruh Mirza’nın Irak seferi nedeniyle çoğu bey oğullarını sefer yürüyüşlerini görsün de eğitim almaya heveslensin, diye yanlarında götürmüştü. Bu nedenle mektep boş ve kimsesiz kalmıştı.

Ebu Abdullah Külâhî, her zamanki gibi yüzünde tebessüm ile çıkageldi.

– Bir medrese hayal edin, dedi çocuklara. – Son derece güzel, gösterişli bir medrese! Onu nakkaş çok güzel bezemiş. Medreseye girenler, onun mimarının ustalığı karşısında şaşakalırlar. Süslemeleri, ihtişamı, ana kapısına yazılmış ayetlerin güzelliğine övgüler düzerler, içeri girdiklerinde vaizle karşılaşırlar. Doğru mu?

– Doğru.

– Şiirler de öyledir, dedi mevlânâ. – Siz onun içini, dışını güzel sözler ile bezeyip bir de ana kapısına ayetleri iliştireceksiniz, onun içindeki vaiz de kendinizsiniz.

– Medrese ne kadar süslü olursa olsun, girenlerin nasıl bir vaaz duydukları önemli, diye devam etti müderris. – Sultan ve beyler sevap kazanmak için yollar, medreseler, tekkeler, köprüler kuracaklar. O yollar ve köprüler Allah’ın istediği vakte kadar duracak, sonra harap olup gidecektir. Siz söz ile ister medrese

kurun ister yol ister köprü. Yol deseniz, etrafını söz işlemleri ile bir güzel bezediniz, fakat en nihayetinde o yol nereye götürecektir? Köprü deseniz, hangi sahile götürecektir? Kitap ve nazımda başarı elde etmenin asıl sebebi budur.

– Mesela, Ali Şer Bey “Mantuku’t-tayr” okuyorlar, diye devam etti o. – Bir zamanlar insanlar Attar’ın bir sözünü işitmek için yüzlerce fersah yol alırlardı. Veya İmam Rıza’yı örnek verelim. İmam Rıza ile sohbet etmenin hiç imkânı yok, çünkü Attar da İmam Rıza da oldukça uzak bir yerde yani berzah âleminde. Ama bugün ister Attar ister Rıza ister âlemin başlangıcından bu yana yaşamış yüzlerce âlim olsun, onların kendisi size geliyorlar. Nasıl yapıyorlar? Kelam ile! Bugün “Mantuku’t-tayr” okudunuz. Şimdi Mevlânâ Şabustari’nin Gülşen-i Râz Sühreverdi’nin “Lam’aât”ını okuyacaksınız, yani Şabustari ile de Şeyh Sühreverdi ile de sohbet edeceksiniz.

– “Lam’aât”ın anlamı ne?

– Işık huzmesine “lam’a” derler, diye cevap verdi efendi. Görmüşsünüzdür, ışıklıktan düşen güneş ışığı lam’a-lam’a yani tutam tutam oluyor. Bazen onda ışığın bağrında dolanan toz zerrecikleri bile görülebilir. Sabah gün doğduğunda bulutların arasından ışıklar da öyle geçiyor.

Ali Şer’in hayalinde müderrisin söyledikleri canlandı:

– “Lam-a” ya göre “tutam” demek daha iyi değil mi?” diye sordu. -Fakat, biz saça da tutam diyoruz...

– Siz surete değil, siyret⁹¹e bakın. İlim bir güneşken insan kendi kitabını acizâne bir şekilde “lam’a” olarak adlandırdı, dedi müderris. – İsterseniz, ona bir örnek vereyim. Kudret ve adalette dengi olmayan bir sultan var, Sultan’ın da iki kölesi vardı. Biri söylenen tüm işi yapar, kalan zamanda istirahat edip atına binerdi. Diğer kölenin ise Sultan’a sevgisi ve sadakatine kıyas yoktu, her zaman onu yad eder, sarayın eşliğinden asla ayrılmaz, dört

⁹¹ **siyret:** İç alem, ruhiyet.

gözle onu bekler, bazen de Sultan'ı görünce sevgisinin büyüklüğünden akli başından gider yere yığılırdı. Söyleyin, hangi köle Sultan nezdinde daha değerlidir?

– İkincisi elbette.

– Bu rivayette Sultan Tanrı, kul ise insandır. Benim bahsettiğim kitaplar işte bu tür kulların hâlerinden haberdâr eder. Bilin ki ey fakir size bir anahtar vermekteyim. Mânâ kilitlerinin birkaçı bununla açılacaktır, inşallah.

Böyle deyip “Gülşen-i Râz”dan yine birkaç hikâye anlatıp bunları açıkladı.

“Mantıku't-tayr” bir yanda müderrisin açıklamaları bir yanda sanki kalbinin içinde başka bir gözü açılıvermişti. Etrafındaki canlılar ve cansızlar kendi bağrılarındaki sanatlardan söz etmeye başlamışlardı. Yusufçuğun ağ gibi şeffaf kanadı son derece güzel bir sanat eseri gibi görünüyordu. Göklerin mutlak hâkimi onu larvadan çıkarıp tarla ve bağların üzerinde uçuruyor, sonra leşe dönüştürüp toprağa geri koyuyor. Etraftaki tüm sanat eserleri bu yolla toprağa karışıyor, çiçekler yaprak döküyor. Bunların hepsi muhteşem bir çark gibi yavaş yavaş dönüyor ve çocuk yüreğine henüz anlaşılmayan bir hikmet olarak konuyor, bilince sürekli geçiyor, çocukça saf sonuçlar çıkarıyordu. Hatta göğesini diklemesine yükselip bir noktada öte öte devrilip düşen tepeli torgay da kendi hamdû senasından helak olmuş gibiydi. “Mantıku't-Tayr” da “Gülşeni Rôz” da bilince bal misali dökülüyordu.

Valide hanım endişelenip de kitabı okumaktan menettiğinde, Ali Şer onu baştan sona ezberlemişti. İsteddiği beytini hayalinde canlandırabilir, şimdi hafızasını bir silkelese her beyit bir Salih devesi gibi olduğu yerden meydana çıkıverirdi. Hikmetler ve anlamlar dünyası çok yakın, bir işaretle ona geçilse, aydınlık âlemden tamamen başka, süslü, cennet gibi âlemler açılırdı. Tasavvur âleminin güzellikleri önünde aydınlık âlem tuzsuz ve renksiz, sıradan ve düzensiz görünüyordu.

Ayrıca, olaylar da kaderin belli noktalarında yavaş yavaş gelişip âlemi tıpkı bulutlar gibi kaplayıverirdi. Bu sanki gökyüzünde üç renkli bulut görünmesi gibiydi, hangi birinin bağrında neyin olduğu bilinmezdi. Evet, insanlar yarın kendi kanatlarında neleri getireceğini bilemeyeceklerdi. Gelen üç bulutun bağrında merhametlerin de helâketlerin de olması mümkün...

ŞAHRUH MİRZA'NIN ÖLÜMÜ

Hindikuş dağlarının üstünden sürüklenen bulutlar bu sefer felaket ve musibet haberlerini getirdi. Gazi Sultan Şahrüh Mirza Irak seferinde idi. Torunu Sultan Muhammed Mirza dedesine karşı baş kaldırıp Hemedan ve İsfahan'ı basmış ve Şiraz'ı kuşatmış, Herat'a vergi ödemekten kaçınmıştı. Böyle bir edepsizlik karşısında sinirlenen yaşlı Sultan'ın Irak'a doğru geldiğini işiten Sultan Muhammed Mirza hemen kendine geldi, yaptığına pişman oldu. Af dilemeyi göze alamayıp dağa taş kaçtı.

Öfkeli dede kendi torununu kovalamak için giderken, onu başka bir güçlü süvari, ecel atlısı, kovaladı. Bunca kişi arasından hedefi on ikiden vurup bir ok ile boyun damarını kesti.

Bu nedenle, Horasan'ı keder bulutları kapladı. Irak çölünden esen kader rüzgârları her yeri buz kesti. Aniden gelen keder nasıl kalpleri dondurduysa soğuk da etrafı öyle buz kesti. Belagat ve ilim güneşinin etrafına kış güneşinin ışığının otağ kurduğu gibi, kaygı otağı hâkim oldu. Saltanatın güneşi, Timur soyundan gelen varisler arasındaki en bilge ve zekisi kabul edilen Şahrüh Mirza, ebediyete intikal etti.

Halk, ne yapacağını bilemiyordu. İnsanlar aralarında konuşurken gözyaşlarını tutamıyordu.

- Şimdi nasıl yaşayacağız?
- Ahhhh! Çok yardımsever, adaletli bir hükümdar idi.
- Nur içinde yatsın! Mekânı cennet olsun!

- İştittiniz mi? Şahruh Mirza'nın ölüm haberi gelir gelmez, Sultan Ebu Said Mirza ordusuna “Toplan!” fermanı vermiş.
- Ebu Said Mirza'nın gelmesi hiç de iyi olmaz. Onun için sert mizaçlı diyorlar.
- Sert bir mizacı olsa da Kızılbaşlara karşı ordu kuracak!
- Ordu mu dediniz? Ordu Hiriy'e nasıl sığsın? Halk, ona nasıl baksın?
- Ordu Hiriy'e giremiyor! Şehir dışından bir yeri ordugaha dönüştürüp orada geçici kalacak.
- “Eyvah, Sultan Muhammed Mirza'ya Kazvin, Rey ve Rum vilayetleri ikta⁹² olarak verilmişti ya?” dedi bir zanaatkâr.
- Nasıl kendi başına buyrukluk edip de Hamedan ve İsfahan'a girmiş? Daha sonra yaşlı Şahruh Mirza'yı cezalandırmak için Irak'a at sürmüşler. Sultan Muhammed Mirza ise korkup hemen dağa kaçmış.
- Eyvah! Züryad edepsizlik ederse, dede torun üstüne ordu sevk ederse...
- Ondan sonra Sultan tarafından çok kötü bir şey olmuş.
- Ne olmuş?
- Bu işe kalkışanları cezalandırırken seyidler⁹³ de katlettiymiş. Peygamberin soyundan gelenler adalet için yalvararak soruşturulmayı talep etse de onlara kulak asmayıp katledilmelerini ferman etmiş. Uygunsuz olan yanı şü ki seyidler dar ağacının altında durup Şahruh Mirza'ya beddua etmiş.
- Ahhh yazııık!
- Sonuç olarak Hiriy'e dönerken Rey'de durduğunda aniden sağlığı bozulmuş ve yolda vefat etmiş. Halk bu ölümü seyitlerin bedduasına bağlıyor.
- Yaaaa! Bir yanda Kabe'ye örtü serip diğer yanda seyitleri öldürürse...

⁹² **ikta:** Metinde “suyurg'ol” olarak geçen bu sözcük “bir han veya kral tarafından memurlarına veya memurlarına verilen arazi” olarak tanımlanmaktadır.

⁹³ Seyitler, peygamber Muhammed Aleyhisselam'ın soyundan gelenler.

– Olayın gerisi bundan daşırtıcı, dedi zanaatkâr. – Melike Gevherşad Begim, Şahruh Mirza ile ordudaymış. Şahruh Mirza’nın vefatından sonra ordusunu Abdullatif Mirza’ya devredip Hiriye’ye, torunu Alaüddevle’ye “Payitahtı koru!” diye mektup göndermiş. Bundan Abdullatif Mirza haberdâr olmuş, kendi büyükannesi Gevherşad Begim’i hapse atıp Ceyhun’a doğru yol almış ve Uluğ Bey Mirza’ya Şahruh’un vefatı hakkında haber göndermiş. Alaüddevle ise Sultan Uluğ Bey’den korkup kendini sultan olarak adlandırmaya cüret edememiş de cumalarda Şahruh Mirza’nın adını hutbeye ekletip okutmuş. Ama Abdullatif’in Gevherşad Begim’i hapse attığından haberdâr olunca onun üzerine ordu sevk etmiş.

– Doğrusunu yapmış, çünkü onu doğuran anasıdır.

– Şahruh Mirza’nın vefatının üzerinden bir buçuk ay geçmesine rağmen Abdullatif Mirza hâlâ Nişabur’dayken, taht maceraları hallolmadığı için dağılmış hâldeki Alaüddevle’nin ordusuna rast gelmiş. Alaüddevle onu esir alıp Hiriye’ye getirmiş, Abdullatif’i, İhtiyariddin kalesine hapsedmiş.

– “Tövbee!” dedi esnaf ağzı açık kalarak. Mirzalara ne olmuş? Kargış⁹⁴ın tuttuğu doğru mu?

– Ya Melike Gevherşad Begim! O hatunun yaptıklarını akıl alacak gibi değil, her yanı kolağan ediyor ayakkabı ustası mübarek.

– Öyle deme, dedi zanaatkâr öfkelenerek. Sen bir ayakkabı ustasıysan, aklın iğneyle bizinden ötesine yetmez. Gevherşad Begim’im saygıdeğer bir melikedir. Hepi topu kendi evladının tahta oturmasını istiyor, o kadar. Anne yüreği her daim aynı.

– Şimdi neler oluyormuş?

– Tahta ya Sultan Mirza Uluğ Bey ya da Ebu Said Mirza oturacaktır, çünkü şimdi onlardan daha kudretli hiç kimse yok. Halkı zor günler bekliyor. Mirza Uluğ Bey yumuşak tabiatlıydı, Ebu Said Mirza’nın ise çok sinirli, acımasız biri olduğunu söylüyorlar.

⁹⁴ **kargış:** Beddua.

EBÜLHAYR HAN

Kudretli Temuçin'in⁹⁵ nesline mensub Ebülhayr Han o sırada göz alabildiğine uzanıp giden Kıpçak bozkırındaki köylerinden birinde istirahatte idi.

Ebülhayr Han orta boylu, geniş omuzlu, sağlam vücutlu, kısık gözlü biri olup kentlerde oturmayı sevmezdi. Çoğu zaman ordu ile yatıyor, devlet işlerini de seyyar olarak yürütüyordu.

Sadece... Namı şan ve şerefle dolu ulu Timur Bey'e kadar ulusları yönetmek Cengiz'in nesline nasip olduğundan sahipkıran Hakk'ın rahmetine kavuştuktan sonra bu topraklara Cengiz'in nesli tekrar göz dikmeye başladı. Bunun sebebi Emir Timur saltanatının servetleri idi elbette. Türlü parçalara ayrılmış Maveraünnehir ve Horasan kendi güç ve kudretinin son günlerini yaşıyordu. Dahası, şevketli sultanların isimlerinin arasında Ebülhayr Han'ın ismi niçin parlamasın? Taht ve saltanata Cengiz Han neslinden daha layık kim var? Bu, Ebülhayr Han'ın toplantılarında sık sık tartışılan bir konuydu.

Ebulhayr Han bu şekilde Yayık bozkırlarında bir ulustan diğerine geçerek kurnaz bir arslan gibi uygun zamanı kolluyor; Rum'dan Dimaşk'a, Yemen'den Azer'e Kıpçak bozkırlarından Herat ve Semerkant'a kadar inşa edilmiş mülkleri kendi topraklarına kattığı bir saltanat kurmayı, dünyanın en kudretli hükümdarlarından biri olmayı arzuluyordu. Bunun için gökleri dilim dilim eden bir şimşek gibi insanların kafasını karıştıracak şiddette bir savaş kazanıp, iki kudretli devleti Maveraünnehir ve Horasan'ı ele geçirmesi gerekiyordu. Şan, şeref ve iktidar timsali olmuş Semerkant'ın fethedilmesinin dünyanın dengesini Cengiz Han'ın lehine çevireceğinden şüphe yoktu. Bu düşünceler Ebülhayr Han'ın kanını kaynatıp uykusunu kaçırıyor, onu gece gündüz plan yapmaya teşvik ediyordu.

⁹⁵ Cengizhan.

Maveraünnehir ve Horasan'daki vaziyeti bir Ebülhayr Han değil, sınır ve uzak ülkelerin hükümdarları da yakından izliyordular. Şeraz hükümdarı Cihan Şah'ın da düşüncesi, hayali Horasan'daydı, vadileri ovaları bir vaşak gibi geziyordu.

Emir Timur'un torunu, Miranşah oğlu Sultan Ebu Said, Timur devletini zalimlikle diriltme niyetindeydi. Günler geçiyordu, halk geçim derdine düşmüştü. Emirler ve beyler bir sultan-
dan diğerine biat ediyor, padişahlar mülkleri sahipleniyor ve kaybediyorlar, elemden parmaklarını dişliyor, kahr, gazap ve fitne ateşinde yanıyor, namı şan ve şerefle dolu kızgın atalarının emrindeki mülkleri tekrardan ele geçirmek için taraftar topluyorlardı. Dünyanın bu en bereketli toprakları üzerinde fitne zirveye ulaşmıştı.

Savaşın alevini körükleyenler, amansızca o fitne meşalelerine hile yağını koyuyorlar, her biri kendi hükümdârını "Bu ulu topraklara en layık sultan elbette sizsiniz!" deyip göklere çıkarıyordu. Sultan Şahruh Mirza'nın vefatından sonra, teamüle göre, Horasan tahtına sultan Mirza Uluğ Bey'in geçmesi gerekiyordu. Fakat, Baysungur Mirza'nın oğulları Alaüddevle ve Ebu'l-Kasım Babür Mirza Sultan Uluğ Bey'e karşı ayaklandılar.

Hicri 852. yılı Horasan mülküne böyle kargaşa ve kaos dolu günler getirdi.

IRAK ÇÖLÜ

O yıl Sultan Mirza Uluğ Bey ve Abdullatif Mirza'nın doksan bin kişilik ordusu Herat'a yürüdü. Ternab denen yerde Alaüddevle mağlup oldu. Abdullatif Mirza Herat'a geliyordu. Fakat yüreği kibir ve gururla dolu bu şehzadenin içini elem ve kin kemiriyordu. Sebebi, Sultan Mirza Uluğ Bey'in Ternab zaferini Abdullatif'in değil diğer oğlu Abdulaziz'in cesareti sayesinde kazandığını duyurmasıydı. Üstelik Horasan hazinesinden faydalanmayı yasakladı. Bundan Abdüllatif Mirza çok

incindi, kin ve elem içinde tırnağını dişleyerek sızlanıp durdu ve babasına karşı ordu sevk etmeyi düşünmeye başladı.

Şehirlerde, köylerde kendi hâlinde gün geçirmekte olan halkın derdiyle sıkıntısıyla hiç kimsenin işi yoktu. Semerkant'tan Irak'a kadar olan mülklerde savaş ateşleri yandı. Kâh o kâh bu hükümdarın ordusu insanların malını mülkünü, hayvanlarını, aletlerini sormadan ellerinden çekip alıyorlardı. Alaüddeve de Mirza Abdullatif de halkın huzurunu, esenliğini düşünen insanlardan değildi. Şahruh Mirza hizmetindeki beyler ve emirler tereddüt ettiler. Savaş beylerinin bazıları başka hükümdarların hizmetine geçince diğerleri parçalanmaya başlayan memleketten daha da uzaklaştılar. Bazı insanların aziz başı, siyasetin bıçağı altında ölüm çukuruna yuvarlandı.

Ölüm huzursuzluğundan aman olmak için Emir Gıyaseddin'in ailesi de Irak'a gitmeyi makul gördü.

Irak çölü taşlı ve kumluydu, bazı yerlerinde rüzgârın zaptı altında türlü türlü şekiller almış sarı kum tepelerine rastlanırdı. Bu kum hafif bir esintide bile hareket edip su gibi akar, nemi içerisinde tutmazmış. Sanki aşk doruklarında birbirine dolanmış yılanlar, korkunç kertenkeleler, pire gibi giden kara böcekler ve karıncalar görülüyordu. Gri, kırmızımsı renkteki çalılar sallanıyor, dalında ok yılanı oluyor. Çöl gelengi⁹⁶ siağır ağır ilerleyen kervana bakıp sessiz, hareketsiz duruyor, kervan yaklaşıncı aniden kayboluveriyorlar.

En önde kervanbaşı, yanında elinde kılıcı, omzunda yay ve sadağı ile muhafızlar gidiyorlardı. Onların ardındaki yük develerinin birinde küçük bey Ali Şer, yanındaki attı dayısı Mîr Said Kabûlî, onların ardında hatunlar ve yük arabaları gidiyor, onları da yine başlıkları bazen güneş ışığında parlayan birkaç asker daha takip ediyordu.

⁹⁶ **gelengi:** Latince adı *Spermophilus* (tohum sever), sincapgiller familyasının *Marmotini* oymağına bağlı Kuzey yarıkürede yayılım gösteren bir kemirgen cinsi.

Gün dönüp de çöl değişmeye başladığında kervanbaşı konyundan bir ney çıkarıp dudağına dayadı. Neyin sesi kervan, büyük tekerlekli arabalar, yorgun develer, yorgun atlar, sallana sallana giden insanların üzerinde havalanıp şaşkınlık uyandıran bir melodi oraya çıkardı. Kupkuru kamış parçasından develerin adım atışına, uyumlu bir inleme çıkmasına aklın şaşmaması mümkün değil, onun melodisi ölüm ve yıkım uğultusundan korkup Irak’a doğru yol alan bu kervandakilerin ruh durumlarına bire bir uyuyordu.

Kervana başçılık eden kafasına benekli bir kufiye⁹⁷ dolamış kişi kapkara yüzündeki kırışıklıkları ortaya çıkararak yüksek ama boğuk bir sesle bir şarkı tutturdu:

*Ey sârbân, âheste rân, ki-ârâm-ı cânem me-reved,
Be-ân dil, ki bâ hüd dâştem bâ-dilsitânem me-reved...*⁹⁸

– Vay, vay! dedi Mîr Said Kabûlî canlanıp. -Sadi Şirazî mi?

Sözleri zevke getirdi. Sanki “aşk belası gelip, gönül kanını son damlasına kadar içti, arzularının istikbaline saldıran arslanları helak etti. Kadehi başıma koy, sabah akşam dök, dünyanın gamını göğsümden söküp al.” diyordu âlemde bir zamanlar yaşamış bir bilge adam.

*Be-güzeşt yâr-i ser-keşem, be-güzeşt ‘ayş-ı nâ-hoşem
Çün micmere pür-âteşem, ki-ez ser duhânem me-reved.*⁹⁹

Etraf, sema, kervan, sahra hayatı, bunların hepsi malum ama anlaşılmaz bir tanzimle dönüyor da gazelin bağrındaki hakikatlerin fısıltıları ile gönle vehim salmaya çalışıyor gibiydi.

⁹⁷ **kufiye (kufiya):** Arabistan ve civar memleketlerde erkeklerin başına ve boynuna doladıkları bir tür eşarp.

⁹⁸ Ey kervancı! Yavaş git, canımın huzuru gitmesin. Sahip olduğum o gönül, gönlümün içindekiyle beraber gitmesin.

⁹⁹ Dik kafalı sevgilimin gidişi beni ağız tadı bozuk bir hâlde bıraktı. Buhurdan gibi ateş doluyum, yavaş git de başımdan dumanım çıkmasın.

– “Peki, buna ne diyorsunuz, Kasım Enver’in beytindeki gibi değil mi ya?” diye soruyor Mîr Said Kabûlî yeğenine. Ali Şer Bey, Kasım Enver’in ağır gazellerini beğenirdi. Daha dört yaşındayken onun bir rubaisini ezberleyip herkesi şaşırtmıştı. Şeyh Sadi’nin gazeli ise hayatın kendi gibi sade idi. Elem ve ızdırapların herkesçe aynı şekilde anlaşılabilir ve nazik sanatını ağıdalı bir üslupla değil sıradan sözler ile ifade etmenin mümkün olduğunu gösteriyordu.

Ocaktaki ateş gibi kara is ile kızıl kanı benzetmiş, diye cevap verdi Ali Şer. – *Kayt, közlerimge koy ayak, ey dilfirib, ketme yı-
rak*¹⁰⁰ beyti şaşırtıcı. Fakat toprakta yatıp göğşe göz diken insanın halinden haber etmiş ve son beytinde hepsini reddetmiş, deyip beyti ezberinden okudu Ali Şer:

*Sa’ dî figân ez-dest-i mâ, lâik ne-bûd ey bî-vefâ
Tâkat ne-mî-ârem cefâ, kâr ez-figânem me-reved*¹⁰¹

Mîr Said Kabûlî yeğeninin hafızasının keskinliğine ve beyitlerin bağrındaki sanatı çabucak algılayabildiğine şaşırp gözlerini kocaman açtı ve şaşıarak:

– “Nazar değmesin, maşallah! Doğru söylediniz.” dedi¹⁰².

O sırada kadınların arabasının kapısı açıldı, cariyeye Kutb’un tahtayla arabaya vurduğu işitildi. Mîr Said Kabûlî atını yavaşlatıp onların gelmelerini bekledi. Kapının ardından hizmetçi kadının sesi geldi:

- Mîr Said, suyumuz bitti. Bir kâse su getirseniz.
- Tamam ablacığım, demişti ki bir soru daha geldi:
- Ali Şer’im ne yapıyor?

¹⁰⁰ “Dön, gözlerime koy ayak, ey gönül aldatan, gitme uzak.

¹⁰¹ *Qılma fig’on, ey Sa’diyo, hech arzimas ul bevafo,/ Toqatni qo’ymas bu jafu, aqlu umonim boradur.* (Sh. Shomuhamedov tarjiması). Anlamı: “Ey Sadi, figan etme, o vefasız hiç layık değil. Bu cefaya tahammül edemiyorum, figanımdan dolayı aklım gitmesin.”.

¹⁰² *Avcunu alnına koymak*, Horasan ve Irak’ta hayret ve hürmet ifadesidir.

– “Ey anamın yadigârı ablacığım!” dedi Mîr Said Kabûlî gülümseyerek. – Perverdigâr’ın sana böyle bir oğlan bahşetmesine şükret! Şimdi Şeyh Sadi’nin gazelinin anlamlarını açıkladı. Şeyh Sudur’un duası kabul olmuşa benziyor.

Ablasının memnun bir şekilde gülümsediğini görüp başını salladı ve atını arkadaki yük arabasına doğrulttu. Şeyh Sudur Gıyaseddin, Beyler ailesinin piriydi. Teamüle göre aileye erkek evlat geldiğinde bir deve ve bir at bağışlayıp huzuruna varılmıştı. Sonra Şeyh Sudur:

– Bu oğlan ruhlar âleminde aydınlık dünyaya Ramazan’ın on yedinci günü gelmiş. Âlemlerin Rabbi onun canını tam o anda yeryüzüne göndermiş, hikmetine ne diyebilirdiniz ki? Âlemin son peygamberine vahiy ve Kuran o gün indirilmiş olup, Bedir galibiyeti de o gün alınmış. Şahımerdan¹⁰³, in aziz başına o gün kılıç savrulmuş da şehadete ermişti.

Böyle deyip bir az düşünüyor ve sonra yüzü aydınlanarak “Ona daha bekleğinde hikmet ve ilim bahsettik.” ayetini okudu.

Şeyhin bu sözlerinden dolayı ona Ali Şer adı verildi. Şeyh Sudur’un keramet kıldığı gibi daha bebekken anlam ve düşünce dolu sözleri ile herkesi şaşırtarak büyüyor.

Kumlu yolun yarısı çölün içinden geçiyordu. Yolculuğun devamında iklim değişmeye, sıcağı seven ağaçlar ve çalılar göze ilişmeye başladı. Âlemlerin Rabbi’nin yeryüzünü çeşit çeşit yaratıp yayısına bakın! Hiriyy’den ayrıldığında Dürrânîler, Peşeiler, Sengâyîlere rast geldiyse de şimdi bir zamanlar kudretli İran saltanatı topraklarından geçip gidiyorlardı. Ta Esterabad’a kadar uzanan bu mülkler bir süredir Emir Timur neslinin yönetimindeydi.

Çölün koynunda, uzakta cami minareleri, medreselerin kümbetleri belirleme başladı. Menzile az kalmıştı. Karşıda Yezid çölünün ortasında yeşilliklerle çevrili cennet misali Teft şehri göründü.

¹⁰³ **Şahımerdan:** Hazreti Ali’nin halk arasındaki ismi.

Bu şehirde göze ilişen ilk manzara evlerin damları ve boğazlar¹⁰⁴ınsaçaklarından çıkan uzun ağaçların çokluğu oldu. Yetişkinler adı “bağdur” olan bu ağaçlar hakkında konuşuyorlardı.

– Bağdur havayı yumuşatmaya çalışacak, dedi Mîr Said Dayı. – Ahşap nemi emip dışarıya buhar olarak çıkaracak. Bu yazın böyle. Çünkü kışın tersi olacak, yani içerideki sıcak havaya dışarının nemi eklenecek. Teft’in insanları onu “rüzgâr avcısı” diye de adlandırıyorlar. Kaldı ki içeriye hava da verecek, çünkü içi boş ağaçlardan yapılacak.

– Rüzgâr avcısı ne yapıyor?

– Rüzgârı avlıyor, deyip güldü kendi şakasına Dayı. – Bu civarda rüzgâr çok esiyor. Buranın insanları, buğday ve darı öğütmek için rüzgâr değirmenleri kuracaklar.

– Bunca şeyi siz nasıl biliyorsunuz, dedi merakla Ali Şer Bey, dayısının bilgisine şaşırarak.

– Bir zamanlar bir iki kez savaşa gelmiştik, diye istemeyerek cevap verdi dayısı.

Kervan Şam’dan sonra Teft şehrine gelip yerleşti. Kervansaray’da çok kişi yoktu. Bunu biraz uzaktaki sundurmanın altında bağlı duran atlar ve develerin sayısından anlamış olmalıydı. Yükler boşaltılıp yemek yenince, gecenin kraliçesi uyku pelerini misafirlerin üzerine attı. Yol yorgunu olduğu için herkes hemen uykuya daldı.

TEFT. BİR GARİP YAŞLI ADAM

Ali Şer düşünce develerin gittiği sarı çölü görüyordu. Bununla birlikte, Tanrı Teâlâ’nın iradesi ile düşten bilince geçmeye başlayan akıl bunun sebebinin göze vuran güneş ışığı olduğunu bildirip, çocuk ruhundaki endişeyi giderdi. Herkes uyandığında güneş biraz yükselmiş, ışık halkası yataktan yerdeki halıya yönelmişti. Çocuk dışarıda kimseye bakmadan

¹⁰⁴ **boğaz:** Kamışla örtülü damın duvardan çıkıntı yapan kısmı, saçak.

yüzünü gözünü yıkayıp, daha sonra küçük bahçede öğüt almak için oturan çocuklara selam verdi. Sonra içeri girip valide hanım ve Kutb'un önünde kahvaltı yaptıktan sonra oyun oynamak için izin alıp kervansarayın dışına çıktı. Burada oynamakta olan, sahra güneşinin kararttığı üç dört çocuk, Hiriyy'in ince mizacının ağarttığı Ali Şer'den uzak duramayıp onu oyunlarına kattılar. Oyunun adı "ak top" idi. İple sarılmış tüppek yani küçük top uzağa atılıyor, kim öndeyse ilk olarak onun getirmesi gerekiyordu. Koyu tenli çocuklardan biri tüppeği güçlü bir şekilde attı, tüppek havalanıp uçup gitti bir bağın içine düştü.

Tüppeği aramak için bağın içine girdiklerinde, orada avluda dolanıp duran ak sakallı, elinde asa olanyaşlı bir adam onları gördü ve yanına çağırdı. Çocuklar korkup geriye çekildiler.

– Kaçalım, kesin ceza verecek, dedi çocuklardan biri.

Ali Şer:

– Neden ceza versin, bir şey yapmadık ki? Belki bir şey sor-mak istiyor, diyerek aksakalın yanına gidip ona selam verdi.

– Ve aleyküm selam, deyip selamını aldı aksakal karşısında-ki küçük, hoş deri ayakkabılı, Hiriyy'in "kamran¹⁰⁵" kumaşından dokunmuş hafif gömleğin üzerine ince yelek giymiş, başına hoş bir sarık dolamış açık yüzlü, kara gözlerinden zekâ pırıltısı saçan çocuğa bakıp gülümseyerek sorar:

– Yüzünüz gözünüz buranın insanlarına benzemiyor. Meşhed'den mi geliyorsunuz?

– Hayır, Herat'tan diye cevap verdi Ali Şer.

– Yaaa! dedi şaşkınlıkla yaşlı adam, sanki Meşhed'den değil Hiriyy'den gelmek şaşırtıcı bir şeymiş gibi. – Anne ve babanız var mı?

– Varlar.

– Güzel, dedi yaşlı adam. – Nereye gidiyorsunuz?

– Irak'a.

– Irak'dansınız yani, deyip güldü yaşlı adam. – Peki okula gidiyor musunuz?

¹⁰⁵ **kamran:** Yüksek rütbeli kişilerin kullandığı kumaş, ipek.

- Gidiyorum.
- Ne okuyorsunuz?
- “Belagat” ve “Kelam” okuyoruz.
- Kitaplarınız neler?
- “Mutavvel¹⁰⁶”, “Hâşiyetü’t Tecrîd¹⁰⁷” ve “Şerhi Ferâiz”.
- Kuran’da hangi cüze geldiniz?
- Tebarek’e.
- “Tebarek” değil, “Mülk”, dedi yaşlı adam. – El-Mani’a da derler ki Mani’a olacaktır. Yine “El-Münciye” de derler, kurtarıcı, kabir azabından kurtaran. Hatta derler ki okunduğunda kanat çırpacak, kanadı ile insanoğlunu muhafaza edecek. Peki, tamam! O halde, bir tane küçük sure okuyun lütfen.
- “Tebbet”i okusam olur mu?
- “Tebbet” değil, “Mesed”dir. Onun anlamı sıkı dokunmuş iptir, dedi aksakal. – Arapçada “Nahl”, Farsçada kafdest¹⁰⁸ denilen ağaçtan elde edilen ince iptir.
- Ben anlamanızın kolay olması için “Tebbet” dedim, dedi Ali Şer bu sözüyle yaşlı adamı tekrar mutlu ederek. Kısa sure okunduktan sonra yaşlı adamsordu:
- Niçin Ebu Leheb hayattayken “helak oldu” diye söylendi? Ali Şer cevap verdi:
- Şimdi onun ölü ya da diri oluşunun bir ehemmiyeti yok, çünkü hükmü daha kıyamete kalmadan okunup verildi.
- Maşallah, deyip onayladı yaşlı adam. Lakin, “Tebbet” teki “te” harfi devenin toynaklarının altından saçılmış kum sesi gibi olacaktır, deyip onun kıraatındaki belli belirsiz sekteye dikkat çekti.

¹⁰⁶ Ebû Ya’kûb es-Sekkâkî’nin (ö. 626/1229) Arap grameri ve belâgatına dair eseri. (İslam Ansiklopedisi)

¹⁰⁷ Nasîrüddîn-i Tûsî’ye ait *Tecrîdü’l-kelâm* adlı esere Şemseddin el-İsfahânî’nin yazdığı şerh üzerine Seyyid Şerîf el-Cürcânî (ö. 816/1413) tarafından kaleme alınan hâşiyeye. (İslam Ansiklopedisi)

¹⁰⁸ **Kafdest:** Bir hurma türü. Sicistan’da ve Hindistan’ın bazı eyaletlerinde yetişen bu hurma ağacının köklerinden ip örülür. Denizcilikte su geçirmez olduğu için sıklıkla kullanılır.

Bu şekilde konuşurlarken, Ali Şer'i aramaya gelen dayıları onları görüp yanlarına geldi. Selamlaşıp aksakala saygılarını sundular, el sıkıştılar.

“Allah'ım! Ne de olsa, bu kişi Şeyh hazretleri!” şeklinde fısıltılar duyuldu.

Büyüklerle bir müddet konuştuktan sonra yaşlı adam Ali Şer'i göstererek:

– Ben dün Kum şehrine gidecektim, fakat hiç beklenmedik bir şekilde develerimiz hastalandı, dedi. - Şimdi biliyorum ki boşa değilmiş, işte bu zeki çocukla görüşmem içinmiş. Maşallah, zekâsı içine sığmıyor, dolup taşıyor. İzin verirseniz, onun için dua edeceğim. İnşallah Tanrı Teâlâ'nın merhameti ile faziletli, şerefli bir insan olarak yetişir.

Böyle deyip ellerini açtı, Ali Şer için uzun uzun dua etti. Dağ gibi dayılarının bu zat karşısında el pençe divan durmaları şaşırıcıydı. Sanki onlar küçülmüş, yaşlı adam ise daha bir heybetlenmiş gibiydi.

İnsanlar dua almak için uzaklardan gelip o zatın hizmetini görüyorlar, diyordu Mîr Said Kabûlî başını sallayarak. – Kaderin lütfuna bakın ki kendi kendine böylesi bir zatla karşılaştınız, duasına da eriştiniz. Eğer ben bu zatla sohbet etmek istesem belki kabul eder belki de etmezdi...

Ancak o zaman Ali Şer o hoş yüzlü ihtiyarın “Zafername”yi yazan, fesâhatte eşi olmayan, allâme Şerafeddin Ali Yezdî olduğunu öğrendi.

O kibar yaşlı adamla tekrar sohbet etme isteği uzun bir süre yüreğini ele geçirse ve Teft'te birkaç gün daha kalsalar da onunla tekrar görüşmek nasip olmadı. Sanki kader o yaşlı adamı sadece Ali Şer'e dua etmesi için karşısına çıkarmıştı. Kader kâtibi fela-ket ve yazgıları düzeltiyor; kader, mucizelerini birbiri ardına gösteriyordu.

Yol üzerindeki manzaralar değişmeye başladı. Teft'in evleri Hiriy'deki gibi samanlı, üstü kamışlı, “deh” denen bağ ve bah-

çelere sahip eyvanlı evlerken, Yezid'dekilerin evleri kaya üzerine inşa edilmişti. Gîlân ve Mazenderan'da ise evler ağaçtan inşa edilmiş, damları samandan bir kubbe ile örtülmüştü.

Bir köyde önceden hazırlanmış küçük, bakımsız bir bahçeye inildi. Eşyalar yerleştirildikten sonra istirahat ederken etrafı izlemeye fırsat oldu.

Irak sürekli rüzgârlar esen bir memleket olup günbatısındaki Arnan dağlarının beyaz karları, mavi buzları yazın bile görünüyordu. Dağdan Garmsir ve Sardsir adında iki ırmak akıyormuş. Bu memleketin insanları petiri taşın üzerine örtüp adına “sengek¹⁰⁹”, onur konuğu için yaptıkları küncülü külçenin adına da “berberi¹¹⁰” diyorlarmış. Yezdîlerin baklava, hotab¹¹¹, paşmak¹¹² ayrıca Hemedan darısından yapılmış ekmeği, İsfahan, Kirman ve Şeraz helvaları meşhur imiş.

Bir diğer şeyse bu halk da Hiriy halkı gibi mûsîkîye düşkündü. Birbiri ardına düzenlenen sıra gecelerinde tef, ney, ud, tanbur, gîjek¹¹³ ve berbet¹¹⁴ sesleri işitiliyordu. Ayrıca sıradan insanlar arasında “bahtiyârî” denen yöntem meşhur olup, dağ ve taş manzaralarını, akan ırmakların ve rüzgârda sallanan ağaçların sesini, sefere çıkan yolcuların ruh durumunu ifade etmekle birlikte kederliydi. Hüzünlü şarkı niçin “bahtiyârî” diye adlandırılınsın? Halk arasında neşeli şarkılar azdır. Ancak sesleri nedendir

¹⁰⁹ **sengek:** Tam buğday unundan ve fırınlarda küçük taşlardan bir yatak üstünde pişirilen lavaştan kalınca yassı ekme. İran'ın ulusal ekmeği.

¹¹⁰ **berberi:** İran ekmeplerinden olan berberi, en kalın lavaş ekmeğidir. Buğday unundan yapılır, mayalı çıtır bir ekmektir. Tandırda pişirilmeden önce üzerine genellikle haşhaş, çörek otu veya susam serpilir. İran'da peynir ve çeşitli taze sebzeler eşliğinde kahvaltıda tüketilir.

¹¹¹ **hotab:** *gottab* olarak da bilinir. Un, badem, pudra şekeri, bitkisel yap ve kakule ile hazırlanan, badem dolgulu, yağda kızartılarak pişirilen hotab, İran mutfağına ait bir hamur işidir.

¹¹² **paşmak:** Şekerden yapılan paşmak, yaygın adıyla İran pamuk şekeri olarak bilinir. Meyve, kek, dondurma, puding ve tatlıların yanında servis edilir. Yer fıslığı ile de servis edilir.

¹¹³ **gîjek:** gümüş telli, gövdesi özel bir deri kaplı, yayla çalınan müzik aleti.

¹¹⁴ **berbet:** Eski telli bir müzik aleti.

bilinmez kaygı ve elemeleri ifade ediyor, melodinin ritmi ve nağmeleri, nakış ve süslemeleri Hiriy'inkine yakındı, fakat ritim yükselirken fark vardı: Hiriy müziği belli bir standartta yükselip titreşe titreşe azalırken Irak müziği iki üç kez zirveye çıkardı. Bunlar kendi kendine buranın halkının hayatını temsil ediyor gibiydi.

KUYRUKLU YILDIZIN SIRRI

Irak'a geldikten sonra iki üç hafta geçti, dayıları "Hilvet'te canımız sıkıldı ya!" deyip yazıya yabana ava çıktılar.

Bir süre dolaştıktan sonra kuş vurabildiler. Her ikisinin de çakmak taşı varmış, Ali Şer dayılarının minik minik dittiği ip tutamı ile ateş yakışlarını izledi. Ateş yakıldı, avlar ılgın dalından yapılmış şişlere takılıp pişirildi. Birkaç av eyere asılarak kadınlar için ayrıldı. Yemeği yiyinceye kadar gökyüzü yıldızlarla doldu. Onlar, sanki güneş kendi güzel yüzünü gizleyip de gökyüzü ağlamaya başlayınca ortaya çıkan saf göz yaşları gibi yanıp sönüyordu.

Bu ülkenin yıldızları Hiriy semasındakiler gibi değil, ama yine de daha çok ve daha parlaktı. Sanki yıldızlar meclis kurmuş gibiydi. Sarı kızıl sahranın göğünün çok yakın, Samanyolu'nun ise rengarenk olduğu bu çölde anlaşıldı: Hiriy'de tek renk gibi hissedilen Samanyolu Irak'ta hoş mavimsiydi, bazı yerleri ise kırmızımsı tozla kaplanıyordu.

Bu manzaraya şaşkınlıkla bakarken, aniden Samanyolu'nun ortasında parlak bir yıldız belirip hareket etmeye başladı.

– "Dayı, bakın!" diye bağırdı Ali Şer. – O yıldızın sanki köpek yavrusu gibi kuyruğu vardı!

Mîr Said Kabûlî gösterdiği tarafa baktı. Hakikaten de diğer yıldızların arasında daha parlak bir yıldız uçuyordu, kuyruğu yukarı kalkmıştı.

– "Aaaa, ne kadar ilginç!" dedi Mîr Said Kabûlî. Kuyruklu yıldızın görünmesinin insanoğluna getireceği saadet ya da fela-

ketin insanın burcu ve burçlarının gökyüzündeki konumu ve yıldızın kuyruğunun ne tarzda olduğuna göre öngörüldüğünden haberdârdı. Irak halkı yıldızın kuyruğunun tepeye veya aşağıya bakmasına, kalın veya ince olmasına göre fal bakarlardı. Bakın, gittikçe yükseliyor. Tüm yıldızları aşağıda bırakarak uçuyor.

Nitekim, kayan yıldızlar genellikle aşağıya doğru gözden kaybolursa da Irak semalarında çıkan bu yıldız aşağıdan yukarıya doğru hareket ediyordu. Biraz sonra Samanyolu'nu geçip burçların arasında tekrar uçmaya devam etti.

– Yalnız olması şaşırtıcı, dedi Ali Şer yıldızdan gözünü ayırmadan.

– O kadar yıldız olduğu gibi dururken, niçin biri uçup gitti?

– Peki, neden?

– Onun diğer yıldızlardan farklı bir görevi olmalı, diye cevap verdi Ali Şer.

– “Canımın sahibi olan zata yemin ederim ki bir mucize oldu!” Mîr Said Dayı yeğenine sıkı sıkı sarılıp alnından öptü. Derler ki kim kuyruğu yukarı kalkmış kuyruklu yıldız hayatında üç kere görürse, cenneti âlâya girermiş. Tanrı, hiç şüphesiz bilendir. Canım yeğenim, bizler sıradan askerleriz. Şâyet öyle olursa, Tanrı Teâlâ sizi sadece bizim değil beşerin bile hayaline gelmeyen mertebelere çıkarsa gerek.

Ali Şer, dayısının sevgi ve muhabbet dolu sözlerini gülerek onayladı. Irak ona işte böyle sıra dışı olaylar hediye etti.

Buranın kışı, baharı ve yazı Hiriyy'in mevsimlerine benzerdi, tuhaflığının yanı sıra kendine has güzellikleri de vardı. Örneğin, Irak çölü baharda muhteşem envayi çeşit çiçekle ta ufkaya kadar kaplanır, her tarafa ak, mavi ve sarı devedikenlerinin karışık kokusu yayılırdı. Yaz sıcaklarında kum yılanının sürünerek gittiğini, dağ sıçanlarının dikelip serçe¹¹⁵lerin uçtuğunu, ara-

¹¹⁵ Eserde *sa'va* olarak geçen bu kuşserçe ailesine mensup renkli tüyleri olan göçmen bir kuştur.

da sırada ortaya çıkan kum fırtınaları arasında mor çiçekli bitkilerin dolaştığını gördüğü olurdu. Gündüzleri kumun sıcağı ilginç gelirdi, gece soğuduğu zaman koynundan hışırtı sesleri çıkardı.

Bozkırın çocukları çölün manna ağacının¹¹⁶ gövdesini kesip, bağrına buralarda olan “gumiye¹¹⁷” denilen karpuz çekirdeği so-karlanmış, burada cansız kumların içinde susuz karpuz yetişir-miş.

GÜZELLİĞİNİ ÖRTÜNCE

A radan iki üç gün geçince Mîr Said Kabûlî Ali Şer’i ya-nına alıp Kum seyahatine götürdü.

Pul-i Garm, Rıdvân gibi yeşil kışlaklardan geçildikten sonra koca cüsseli, kara kaşları birbirine karışmış bir sipahinin bahçe-sinde inildi. Kum şehrinin tabiatı daha başkaydı. Buranın insan-ları da Araplar gibi galebiye¹¹⁸ giyer, yüzünü gözünü “gutra” de-nilen peştemal ile sarar, deveye binerlerdi.

Mîr Said Kabûlî sanki at üstündeymiş gibi sallana sallana yü-rüyüşlerinden, yay ipi ve kılıç kabzası nedeniyle sertleşmiş avuçlarından asker olduğu anlaşılan insanlarla her gün bir şey-leri tartışıyorlardı. Sohbet esnasında zaman zaman Hiriy adı duyuluyordu. Herhalde Irak sipahileri ile Horasan’daki durumu tartışıyorlardı.

– Hiriy sokaklarını Azrail dolaşıyor, diyorlardı onlar. – Sul-tan Ebu Said dört genç mirzayı kılıçtan geçirmiş. Saltanatta ya-saya dayanarak kim hak iddia ederse hepsinin şah damarını kes-meye ant içmiş.

Irak sıcağı hepsinin ruhuna dokunmuştu, herkes güzel Hiriy’i özlüyor, fakat gitmenin imkânı olmadığını söylüyorlardı. Ali Şer

¹¹⁶ **manna ağacı:** manna ağacı olarak da bilinen bu bitki, çöllerde yetişir. Baklagiller ailesine mensup olmakla birlikte dikenli çok yıllık bir ottur.

¹¹⁷ **gumiye:** Karpuz çekirdeği.

¹¹⁸ **galebiye:** Uzun bir entari.

bu sohbetleri işitmek istemedi, bahçeden geçip rud¹¹⁹un yanına vardı.

İrmak gümüş damlalar sıçratarak akıyordu. Ali Şer etrafı izlerken gözüne küçük bir ipek böceğinin ipek örüşü takıldı. Biraz ilerideyse sarığını başına dolamış kırmızı ve sarı çiçekler sıralanmışlardı. Bunları zevkle izleye izleye bahçenin kenarına geldi. Karşısındaki çoraklık ve oradan uzanıp giden sonsuz çöl üzerinde güneşin batışının muazzam manzarası karşısında öylece durdu.

Demin dünyaya ışık saçan güneşin alevi sönmek üzereydi. Tam tepede bembeyaz ışınlarını yaymış gün gittikçe sararmış ve en nihayetinde kırmızı bir renk almıştı. Bakan göze ışınlarını yayan yuvarlak ve etrafındaki kızıl parlaklığı apaçık görünüyordu. Karşıda göz alabildiğine uzanıp giden Irak Çölü'nün doğusu ise kararmaya başlamış, git gide koyulaşmıştı. Ne şaşırtıcı ki buraların gecesi kara değildi belki mavimsi bir renk alıyordu. Orada şu anda bir yıldız zayıf bir şekilde parıldamaya başlamıştı.

Kafasından hızla geçen bir düşünce bu küçük yıldızcığı kendiyle, güneşi ise valide hanımla kıyasladı. Sevgi ve şefkat güneşi batarken, o yıldız gözyaşı gibi zayıf bir şekilde parlamaktaydı. Biraz vakit geçince güneş ışınları ufkun ardında tamamıyla battı, çizgi çizgi olmuş şafağı, bulutların altını kırmızımsı bir parlaklıkla boyadı. Gökyüzü bunalmışa benziyordu.

Akşam, gündüzün bunalıcılığını azaltıp bir hafiflik getirdi. Kırmızı ışıklar zayıflayıp kaybolup geriye soluk mavimsi renkler kaldığında yıldızlar çoğaldı. Kuşların akşam ötüşü dindi. Gökyüzü yıldızları karanlıktan sızan saf gözyaşı damlaları gibiydi ve bu günbatımı, aşk güneşi, karamsı mavimsi gökyüzü ve kıpraşan yıldızlar ona harika bir teşbih hediye ettiler. Güneş batınca, onu özleyip ağlayan çocuğun gözünden dökülen yaşlar, hayalinde yıldızlara dönüştü.

Bu güzel hayal şimdi şiire dönüşmeliydi.

¹¹⁹ **rud**: Müzik aleti, enstrüman, çalgı.

Yıldızlar bâkî değiller. Vakti gelince, “Tamam, ne zaman ki yıldızlar söndürülürse” sözüne binaen kor gibi sönüp giderler. Ayrıca, Güneş ve Ay, gece ve gündüz de ebedî değildir. Mahşer günü mutlaka yerlerinden kımıldayacaklar ve kendi etraflarında dolanıp kararacaklar. Tanrı Teâlâ’nın mucizelerinden biri olan söz ise ebediyete kadar dolanıp mahşer gününden sonra da hayatını devam ettirecek.

Söz vasıtasıyla bu cansız yıldızlara da can bahşedileceği hadisesi ortaya çıkmıştı.

Sanki dünyaya yeni gelmiş bir köşek¹²⁰ gibi, yeni açmış çiçek gibi, goncanın pelerininin altından görünen dalı gibi, denizler üzerinde hasıl olan yağmurlu bulutlar gibi, yumurtadan yenice çıkmış kuş yavruları gibi, hayır hayır Tanrı Teâlâ iradesiyle yeryüzüne gelmiş İsa gibi yetenek âlemlerinden aydınlık dünyaya yeni bir şiir misafir olmaya geliyordu. Manzaralar onun tasavvurunda birleşip ilham girdabı oluşturdu ve düşünceler hızla söz libasına büründü. Her bir sözün ahengine, hecesine, uzun ve kısalığına bakıp vezindeki yerlerine bir bir yerleştiler.

*Ô Ârezin yapkaç közimdin saçılır her lahza yaş,
Böyle kim peydâ bolur yulduz, nihân bolğaç kıyaş...¹²¹*

Şimdilik bu hepi topu bir tanecik beyit küçük bir çocuğun zihninde beliren güzel bir benzetme olsa da söylenen söz dünyanın kubbesine yükseldiğinde saygıdeğer katiplerin¹²² onu mükemmel bir şekilde ezberlerine alacağına şüphe yok. Kum güneşi, sıcak sam yeli ve bağın koyu kahverengi toprağı üzerinde, Teft’in bağduru, ıraklı çiftçinin pirahanı, kum’un güneşi, sıcak şam (akşam) yeli, bahçenin yağız toprağı üzere tohumlarını başında tutarak boyayan ve bu hâli ile pıhtı pıhtı yürek kanına benzeyen lalelerle birlikte o ana kadar gördüğü, bildiği, hissettiği

¹²⁰ **köşek:** yavru deve, bota.

¹²¹ *Sen yüzünü kapatınca gözümden yaşlar akar, güneş kaybolunca yıldızlar peyda olur (ortaya çıkar).*

¹²² **kâtibü’l-kirâmlar:** Yani her insanın iki omzunda olan yazıcı melekler.

sayısız duygu ve düşünceler arasında gencin hafızasında yer etmiş, ebediyete kadar mühürlenme fırsatını bekleyip sıra sıra dizilmeyi başarmışlardı.

Teft akşamı Ali Şer'e, böylece, şiir hediye etti.

HİRİY TUTKUSU

Aradan iki yıl geçti. Taht kavgaları listesine diğer sultan ve askerler de eklendi. Sultan Ebu Said Deşt-i Kıpçak hükümdarı Ebülhayr Han ile ittifak yapıp Semerkand'ı ele geçirince diğer bir Sultan, asil ve ince ruhlu Ebu'l-Kasım Babür Mirzâ, Hiriy'e girdi.

Hiriy halkı sevinçliydi, çünkü Sultan Ebu'l-Kasım adaleti, mazlunun başını okşamasi ile dillere destan idi.

Ayrıca, Hiriy'in bağrında ateş gibi yanan, zekâ ve çeviklikte İskender-i sani (İkinci İskender) olarak yetişen bir diğer genç hükümdar Hüseyin Mirza da büyümekteydi. Harp ilminin ustaları o genç adama savaşın gizli sırlarını öğretiyor, bilim adamları bilimin büyüsünü onun soylu zihninin akıl kasesine döküyorlardı.

Bu sırada, bağrında Ali Şer adında bir mücevher bulunan Giyaseddin Bey'in kervanı bu habere sevinmiş, Hiriy'e geri dönüyordu.

Develer, atlar ve katırlardan oluşan kervan, gündüz son derece sıcak olduğu için gece ilerleyip gündüzleri dinleniyordu.

Devenin bir yanına nakliye sandığı yüklendi diğer tarafına da Ali Şer'i yerleştirdiler. Çöl hayvanının melodik bir ritimde salına salına ilerleyişi, garip sesler, kervanbaşının sürekli "Tah! Tah!" deyişi, devenin toynağından çıkan kum sesleri, göğesini süsleyen yıldızlar, uçsuz bucaksız hudutlara hoş ışığını saçan dolunay... Tüm bunlar istemsiz olarak onu cezbedip kendine çekiyordu. Kervandaki altmışlı yaşlarında cılız, yaşlı bir Dürrânî kendi kendine bir şarkı mırıldanıyordu:

*Ey kavm-i be-Hâc-refte kucâyed, kucâyed,
Ma'şûka in-câ-st, be-yâyed, be-yâyed...*¹²³

Bu sözler uzun bir yolculuğa çıkmış insanların hâlini anlatıyordu. Tasavvurunda dağların ve nehirlerin, kumların ve çöllerin zorlukları arasında yakınlarından ayrılıp yola düşen küçük kervanı da canlandırdı. Sarımsı duvarlar arasından çıkagelen nur yüzlü diğer bir adam ise içindekileri yorumluyordu: “Hey, hacca giden kavim, nereye gidiyorsunuz? Ne de olsa aradığınız ma’şuka burada, gelin bu yana siz...”

Ma’şuka kim? Onun hac ile ne alakası var? Niçin yola çıkan aklı başında bir kavme “Acele etmeyin nihayetinde, maşukanız burada ya!” diye hitap ediyor?

Şu ana kadar görülen, duyulan, okunan ve hissedilen anlamlar onun genç zihninde saf tutuyor, “Mantıku’t-Tayr”ın harikaları, Kasım Enver’in beyitleri, Sâdî’nin figânları ve az evvel duydukları bu gazelin mânâları, çöl gecesi, uzaktaki yıldızlar soğumaya başlayan kumun ısınısını alıp esmekte olan rüzgârda belli belirsiz dönen felek çarkının kanunlarından bahsediyordu.

Bu tür hislerle gözlerini gitgide uyku bürürken, Ali Şer kuma düştüğünün farkında bile değildi. Heyecan içinde, sıcak kumun bağrına başını koyup yine uykuya daldı.

Uyandığında güneş çoktan yükselmiş, etrafı ısıtmaya başlamıştı.

Ne olduğunu anlayamayan, şaşkın şaşkın etrafa bakındı. Kervanın daha kaybolmamış izlerini görünce olayı anladı. Uçsuz bucaksız çölün bağrında tek başına, bilinmez bir nedenle deveden düşmüş ve diğerleri bunu fark etmeyip yoluna devam etmişti.

Çöl tüm ihtişamıyla cılız bir çocuğun önünde uzanmış yatıyordu.

¹²³ “Ey Hacca giden kavim nereye, nereye gidiyorsunuz? Sevgili burada, buraya gelin, buraya gelin.” (Mevlâna Celaleddin Rumi’nin gazelinden)

O evvela elini yüzünü yıkamak için su aradı. Sonra susadığını hissetti. Ne yazık ki hiçbir yerde su yoktu. Biraz daha uzakta ise sıcak nedeniyle cızırdayan sarı kumun buğusu arasında bir şeyler kararmış görünüyordu.

Ali Şer bu kararan şeye bakıp yola düştü.

Kum ayaklar altına saçılmış hoş bir ses çıkarıyordu. Bu ses Yezid'deki ünlü âlimin "Tebbet" suresini okuduğundaki öğütleri hatırlatıyordu. "Tebbet" sonundaki "te" sesi tıpkı deve toynağının altından saçılan kum sesi gibi küpemsi, yumuşak olmalı", diye anlatmıştı Mevlânâ.

Ama "Tebbet" in tamamen başka bir hadiseden bahsetmesi gibi şimdi "Helak oldu Ebu Leheb" diye çöl boyunca haykırıyor gibiydi.

Uzaktaki şey ise sadece su kabağı idi.

Çölün küçücük şeyleri uzaktan büyük göstermesine şaşırdı. Su kabağındaki suyun lezzeti sanki zezem suyu gibiydi.

O, kuşağını çözüp başına doladı. Güneşin rengi değişti, sarıdan beyaz bir aleve dönüştü. Gökyüzünün maviliği gidip ağardı. Yalnızca Şam tarafının karanlığı henüz gitmemişti, sanki gece o tarafa gizlenmiş gibiydi.

Ayrıca, "Mantıku't-tayr"ın çölü de hatıra geldi. Fakat, o çöl ne kadar dar ve sınırlı ise, bu çöl o kadar sonsuz ve ihtişamlıydı. O çölün kuşları belâgatlı ve âlim, bu sahranın kiler ise güçlü, hızlı idi. Çok yüksekte bir kartal kanat çırpmadan dolanıyordu. On- dan gözünü ayıramayan Ali Şer kartalın aniden aşağıya doğru pike yaptığı da gördü. Ok gibi hızla aşağı inen kuş bir şey avlayıp dimdik bir şekilde havaya yükseldi.

Biraz daha gidilince uzakta parıldayan bir serap peyda oldu. Yüzden fazla insan develerin üzerinde bir yere yol almışlardı. Yer ve gök arasında asılıymış gibi duran kervan çöl sıcaklığında sürüklenircesine ilerliyordu.

Çölün yakıcı sıcaklığı ve ısıyan yağmurları afet çölüne ulaşmış gibiydi. O genç bedeninin nemini hemen emdi. Ağzı hatta gözü bile kurumaya başladı. Adım atmak zorlaştı. Yürürken boy veren

çalının gölgesine varıp dinlenmeyi hayal ederek adım attığı esnada biraz ilerisinde dört nala gelen bir atlıyı zar zor fark etti ve zihni yine yakıcı sıcağın bağına dalıp gitti.

Gözünü açtığında kendini dayısının koynunda buldu. Kervan durmuş, atlar ve develerin arasından “Yavrum!” diyen bir bağıış işitilmeye başlamıştı. Yavrusunun deveden düştüğünü öğrenen ananın bağıış “Kuzum, biriciğim” diyerek dokuz perdesinden çıkıp her yanı sarıyor, anası burkasını bir yana ve hicabını bir yana savurup “Vaaay, can parçam!” diyerek kumun üzerinde zorlana zorlana yavrusuna doğru koşuyordu.

Emir Gıyaseddin Bey zevcesinin Ali Şer’in yanına varıp yavrusunu bağına basışını izledi ve kısaca:

– “Arabaya götür!” deyip kervanın başına doğru gitti. Kanlı savaşların ustası, her şeyi görüp yine de soğukkanlılığını kaybetmeyen bu kişi duygularını dışa vurmadı. Zaten “Ölmek de kalmak da Tanrı’nın takdirindedir.” hikmeti onun için hayatın kanunuydu.

Aslında Emir Gıyaseddin Bey bu olaydan mutluydu. Hatırına Emir Timur’un başından geçen bir olay geldi. Söylenenlere göre Timur Bey, Horasan’a yaptığı seferlerin birinde Hevaf kasabasında Tanrı Teâlâ’nın lütfuna mazhar olan, bilgili, âlim, büyük ve faziletli, geleceğı görebilen, sonsuz iyilik sahibi, tatlı dilli, temiz kalpli, sadık bir araştırmacı, Allah ile ilişkilerinde samimî bir kişinin varlığını işitmişti. Şeyh Zeyniddin Ebu Bekir olarak adlandırılmış bu şahıs için “Onun gayret kuşu Kudüs bağıının en yüksek köşesindedir.” derlerdi.

Timur Bey bu şahsın duasını dileyip cemaatiyle onun huzuruna vardı. Şeyhe “Timur senin yüzünü görmek ve hayır duanı almak için huzuruna geliyor.” dediler. Fakat şeyh tek söz dahi etmeden Timur Bey geldi ve atından inip şeyhin huzuruna vardı. Şeyh ise kendi adeti gereğı kilimin üstünde derin düşüncelere dalmış bir hâlde oturuyordu. Timur onun yanına gelince şeyh yerinden kalktı. Timur Bey ise hemen varıp şeyhin ayağına kapandı. Sonra şeyh Timur Bey’in omzuna iki elini koydu. Timur

Bey daha sonra “Eğer şeyh omzumdan tez vakitte elini çekme-
seydi gerçekten de beni elleriyle boğuverecek, diye düşündü-
düm.” dedi. Sanki gök yere indi de yerle göğün ortasında ezilip
gittim, sandım. Sonra bu mümtaz kişinin huzurunda edeple diz
çöktü ve konuşacaklarını bir tartışmadan ziyâde soru hâlinde di-
le getirip nezaketle ona: “Ey muhterem seyit, şeyh! Niçin siz
kendi padişahlarınıza cebr, zulüm ve gazabla değil de adalet ve
insafla hareket etmelerini emretmiyorsunuz?” dedi.

“Biz onlara bunu emretmiş, çok öncesinde de bunu açıkla-
mıştık.” dedi şeyh. Lakin onlar bu emre kulak asmadılar, bu ne-
denle hükmü onların üstünden alıp sizin emrinize verdik.

İşte o an Timur Bey şeyhin huzurundan ayrıldı ve dedi ki:
“Kabe’nin sahibinin adına yemin ediyorum ki artık ben bütün
dünyanın sahibiyim!”¹²⁴

Ali Şer Bey’in hayatı boyunca böyle olağanüstü hadiseler vu-
kû buldu. Kader felaket çemberinin içinden merhametleri çıkā-
rıp gönderdi, tıpkı “Dirinin içine ölüyü, ölünün içine diriye koy-
duğu” gibi kısmetleri iyiliklere dönüştürdü. Yani, canını koruma
umuduyla malını mülkünü bırakıp Irak’a gidenlerin arasındaki
küçük çocuk, Mevlânâ Ali Yezidî’nin duasına müşerref oldu,
kuyruklu yıldız geleceğinden haber etti. Çölün ortasındaki ker-
vandan ayrılması ve ana babasının kollarına sağ salım dönmesi
başka bir olağanüstü işin emaresiyse buna şaşılmaz.

Zaman içinde emirin bahçesi bakımsız bir hâle gelmiş, her
tarafa yabanî otlar boy vermişti. Gıyaseddin Bey etrafı dolanıp
hizmetkârlara bahçesinin düzenlenmesi görevini verip kendi sa-
raya gitti. Ali Şer ise dayısı ile çarşmayı dolanıp, evin ihtiyaçlarını
alıp gelmesine yardımcı oldu. İki yıl içinde Medinetüs Saniy, ya-
ni Timurluların ikinci payitahtı oldukça zarar görmüş, evvelki
düzeni tertibi kalmamıştı. İnsanların yüzünde, gözünde, kıyafet-
lerinde tertipsizlik hissediliyordu. Ticarete asla el sürmeyen dağ

¹²⁴ İbn Arabşâh’dan.

kabilelerinin insanları geçimlerini sağlamak için pazara bir şeyler getirmişler, Hiriy'in küstah tüccarları onlarla alay ediyorlardı. Demin birkaç kaptaki mürdüm erliğini çok ucuza veren o insanlar, anlaşılmaz bir dilde aralarında tartışarak yanlarından geçip gittiler.

– Bunlar Sengaîler çok kavgacı bir kabile, dedi Mîr Said Kabûlî. – Birbirlerini “Ticareti anlamıyorsan senin Hiriy’de ne işin var?” diye suçluyorlar. Onların nüfuzlu, saygıdeğer yaşlılarından bir aksakalı var. O ne derse tamam. Ne ölüme ne kalıma bakıyor, her musibete karışıyorlar. Görmüyor musunuz, zaman böyle insanları da pazara yollamış.

Dayı, yeğen evin ihtiyaçlarını satın alıp, aldıklarını iki hamala yükleyip bahçeye döndüler.

Akşama doğru Gıyaseddin Bey’in bahçesinde ziyafet verildi. Ziyafete Soyтары Mansur denen garip kılıklı bir kişi de davet edilmişti. Gıyaseddin Bey soytarılardan hoşlanmazdı, bu sebeple kendisinden özür dilenerek geri gönderildi. Mûsikî ustası Garibî muhteşem nağmeler düzdü, bahçede udun ince sesleri yankılandı.

Babası ile Mîr Said Dayı topluluktan uzakta bir şeyler konuşuyorlardı. Biraz sonra onlar da kalabalığın arasına katıldı.

“Hey küçük kahraman, gel buraya!” dedi Mîr Said Kabûlî, Ali Şer’i çağırarak. – Nefis sohbetlerin tadını çıkar.

Hiriy’in güzelliğini tekrar görmek herkesi mutlu etmiş, bu sebeple tutkuyla bol bol ziyafet vermişlerdi. Sofrada artık lezzetiyle nam salan Hiriy sülünleri, keklikleri ve bıldırcınlarının yanı sıra Irak’tan getirilen narenciye, limon gibi nadir meyveler de büyük tabaklarda sunuluyordu. Uzun ince ağızlı testilerde, gül suyu karıştırılmış şerbetler mütemadiyen getiriliyordu. Herkesin keyfi yerindeydi.

Mîr Said Kabûlî “bu bereketli ziyafete şiir yaraşır mı?” diye sordu. Gıyaseddin Bey başını salladı. Mîr Said Kabûlî “Şunu dinleyin.” deyip ezberden bir tuyuğ okudu.

*Ey muhibler, yetseñiz ger yaza siz,
Gül adaķında ĥāre yazasiz,
Ger men ölsem, türbetimniñ taşıge,
“Küştei bir şûĥ erür” dep yazasiz.*¹²⁵

– Sizin kurban oluşunuz da güzelliğiniz de halk arasında meşhurdur, tuyuğ ile onu bir kez daha söylemeye hacet yok, deyip güldü ahabaplardan Ali Derviş. – Zevki sefayı abartmadan, bir yuva kurmanın tam zamanı.

– “Askerin hayatında yuvaya ne hacet?” dedi Mîr Said Kabûlî. İki günün birinde ya hücumda ya baskında olunca kalacağımız ya da gideceğimiz meçhul. Çocukluk edip yetim sayısını arttırmaya ne hacet? Şımarıklığa gelince köleler ve cariyelerden bize düşmez. Bir beni kastediyorsan Muhammed Ali’nin yuvası da bundan fazla değil.

Muhammed Ali bu çevrede yaşı diğerlerine nazaran küçük olduğundan edepli bir şekilde daha aşağıda oturuyordu. Topluluk onu da şiir söylemek için davet etmişti, daha düşük bir tonda şunu okudu.

*Derdi hâlimdin eger ġâfil, eger āġāĥ isen,
Heç gamim yok, sen menge ger dilber u dilĥoh isen*¹²⁶

Sen şiirleri iyi okuyorsun, hem mûsikîyi ve usulünü iyi söylüyorsun hem hatı iyi yazıyorsun. Nestalik¹²⁷de senin gibi mükemmel hattat az. Fakat, Farsça beytin Türkçeden daha mükemmel çıktı, dedi Mîr Said Kabûlî’ye.

Daha sonra Türkçe, Farsça ve Arapça hakkında konuşuldu.

¹²⁵ Ey sevgililer, eğer siz yaza ulaşırsanız, gül kadehine sarhoş yazacaksınız. Eğer ben ölürsem türbemin taşına “Bir güzelin kurbanıdır” diye yazacaksınız.

¹²⁶ Hâlimin derdinden ister haberli ister habersiz ol; gönül veren de gönül alan da olsun sen bana yine gel.

¹²⁷ **nestalik**: Tâlik denen yazı türünün değişikliğe uğramış şekline İranlılar’ın verdiği isim.

– Bazıları Türkçe asker dili demişler, dedi Kabûlî. Askeriye-
de iş birkaç söz ile biter. Bu sebeple biri bu söze bakıp Türkçeyi
küçümsemiş. Kaldı ki şiirlerde halk dilindeki halk şiiri ve üslup-
larını örnek gösteriyorlar, Türkçenin kendi savtı¹²⁸ yok diye. An-
cak Türkçe'nin öyle güzel ve harikulade sözleri vardır ki başka-
larında olmayan, deyip bir beyit okudu:

*Ot eger suvnu küyürmes bolsa, ey cān-ı cihān,
Ne üçün bu Lutfîniñ cānın dudakıñ küydürür?*¹²⁹

– Ateş diye yar dudağının kızılığına, su diye kendinin sefil-
liğine gönderme yapmışlar. Şu sanata bakın! Ateş suyu yakmaz-
dı ya, benim canımı niçin yakıyor?

Ali Şer bu sözleri ilgiyle dinliyor, söylenen her bir beyit ha-
fızasına kazınıyordu.

– Dayı, dedi bir süre sonra. - Bir şey sorabilir miyim, iznin
olursa?

– Sorabilirsin tabi.

Mîr Said Kabûlî Dayı bir söz söylemek isteyerek ağzını aç-
mıştı ki yeğeni:

– “Ben de bir gazel yazmıştım” deyince, yüksek sesle:

– “Ey söz!” dedi iki eliyle ağzını kapatarak. - Bilincin derin-
liklerinde peyda olup, daha şimdi gün yüzüne çıkmaya hazırlan-
mıştın! Küçük Bey gazel söylemeye hazırlanırsa sana uğurlar ol-
sun! Ağzımdan dışarı çıkma, olduğun yerde kal!

Topluluktan yine içten kahkahalar yükseldi.

– Şımarığın kurbanı da mı varmış? Dayınıza çekmişsiniz.

– Siz de güzellerden bahsettiniz mi?

Ali Şer'in yüzü bir anda kızarıp, bir anlık tereddüitten sonra
ezberden okudu:

¹²⁸ **savt:** Bir müzik parçasının sonu, bitiş.

¹²⁹ Ey cihanın canı ateş bile suyu yakmıyorken Lutfî'nin canını senin dudağın
niçin yakıyor?

‘Ârezin yapkaç közimdin saçılır her lahza yaş,
Öyle kim, peydâ bolur yulduz, nihân bolgaç kuyaş,¹³⁰

Ûut bir bādām u yerim gūşei mehrāb edi,
Ĝāret-i dīn etti nāgāh bir belālīk köz u kaş...¹³¹

Topluluk sustu.

– “Maşallah! Ne kadar harikulade!” dedi Mîr Said Kabûlî.

– Yeniden okuyun!

Ali Şer’in dili tutulmuştu, Muhammed Ali Dayı onun yerine tekrarladı. Gazel kendi saflığı, açık anlamları ve sanatı, eşsiz güzelliği ile hemen hafızada yer etmişti.

Bu demādem āhım ifşâ eyler ul āy ‘ışkını,
Şubhınñ bāt bāt demi andağ ki eyler mehr fāş.¹³²

Yeni yetme bir gencin böylesi bir sanata erişmesi hakikaten de şaşırtıcı bir vakaydı. Gazelin son beyiti ise hepsini ayağa kaldırdı:

Kaşı allinde Nevâî berse cān, Ŗayb etmeñiz,
Ger budur mehrāb, bir bir köygüsidiür barça baş.¹³³

– “Ezgilerinize canım feda olsun, nevasaz¹³⁴ım benim!” dedi heyecanlanarak Mîr Said Kabûlî. Bunu yazan ellerinizi uzatın, yüzüme süreyim!

Dayıları çoktan yerlerinden kalkmışlardı. Her ikisi de gelmiş Ali Şer’i tek tek bağırklarına basıyorlardı. Daha çok etkilenen Mîr Said Kabûlî’nin ise gözünde yaş vardı:

¹³⁰ Sen yüzünü kapatınca gözümde yaşlar akar, güneş kaybolunca yıldızlar peyda olur (ortaya çıkar).

¹³¹ Ağızım bir badem ve benim yerim mihrabın bir köşesi idi. Onun belalı gözü ve kaşı ansızın dinimi yağmaladı.

¹³² Sabahın yavaş yavaş ağaran vakitlerinin güneşin doğuşunu gösterdiği gibi, o ay yüzlü sevgilinin aşkını ahım her nefeste ifşa eder.

¹³³ Kaşlarının huzurunda Nevai can verirse, kınamayınız. Bütün başlar bir bir mihrabda onun yakacağıdır.

¹³⁴ **nevâ-saz:** Çalgıcı, okuyucu.

“Söylememiş miydim, Tefî’teki kuyruklu yıldız Ali Şer’imiz için çıkmıştı! Kuyruğu kılıç gibi dimdik, kendi ise en tepesine yerleşmişti!” diyordu o kirpiklerini avcuyla ovuşturarak.

– Bunu elbette Hirîy şairlerine iletmek gerek. Ârâ Bağ’ında hangi yıldızın parladığını herkes bilsin!

Dayılarının övgüsünden cesaret alan Ali Şer’in gözleri parlıyordu. Bu gazel yakınlarını oldukça keyiflendirip onlara cesaret verdi. Yine bir vakit daha gazelin bağrındaki sanatlar, sözlerinin vezin yönelişine yüzüğe göz konulmuş gibi uygun yerleşmesi hakkında konuşuldu. Sonra heyecanlar yavaş yavaş dinip sohbet kendiliğinden önemli olaylara çevrildi.

MEVLÂNÂ LÜTFÎ

Ertesi gün herkes kendi işiyle meşgul oldu. Sanki bu bahçede şiir ve gazel meclisi hiç toplanmamış, o güzel sözler söylenmemiş gibiydi. Sultan, Ebu’l-Kasım Gıyaseddin Bey’i birkaç bey ile Belh’e gönderdi, dayıları ise orduya döndüler. Meymene ve Şibirgan’dan orduya katılan birkaç yüz genç askere harp hünerlerini öğretmek gerekiyordu.

Aradan bir aya yakın bir zaman geçti, tepeden tırnağa toza bulanmış dayılar içeri geldiler. Yorulmuş olsalar da keyifleri yerindeydi. Bir müddet istirahat etmeleri için izin verildiğini, Ali Şer’i Mevlânâ Lutfî’nin kendi huzuruna davet ettiğini, o sebeple doğrudan buraya geldiklerini söylediler.

Horasan’ın şiir bostanının bülbülü Mevlânâ Lutfî, Hirîy’den yarım günlük mesafedeki Dehi Kenar adlı köyde yaşıyormuş. Gıyaseddin Bey henüz Belh’de idi. Muhammed Ali Dayı onu, beklemeden bir an önce yola çıkılmalı, diye sıkıştırdı. Nihayet, sabah erkenden, namazdan sonra, serinlikte Dehi Kenar’a doğru gitmeyi kararlaştırdılar.

Dehi Kenar biraz bakımsız bir köydü. Bir yanda darı, arpa tarlaları göze ilişiyordu. Çıplak avlularda çoluk çocuğun oynadığı, kadınların ekmek yaptığı, göğes dumanların yükseldiği görünüyordu.

Hemen girişteki bağın içinde yürüyen yakışıklı bir genç onları görünce içeriye seslendi. İki üç kişi hızlı hızlı gelip selamlaştılar ve misafirlere attan inmelerinde yardımcı oldular. Seyis, atları ahıra götürdü. Başka biri içeriye haber etmeye yöneldi. Bağın arasında biraz yürüyünce büyük bir kulübe, döşeklerde bağdaş kurup oturmuş birkaç kişi görüldü. Onları kulübenin direğinin yanında uzun ak pirahan¹³⁵ın üstüne sarımsı bir hırka giymiş, asasına dayanmış bir aksakal karşıladı. Yanı başında biri ağaç zımparalıyordu. Zımparanın altından çıkan uzun parçalar, yani hızar tozları kokusunu yayarak yere dökülüyordu. Misafirleri gören hızarıcı işine ara verip ibrikle su getirdi, elini yüzünü yıkadıktan sonra hepsiyle selamlaştı.

Aksakalın tüm hâlinde tavrında bir derviş havası vardı. Eşyalar, idiş, ayak hepsi sıradan, süsten uzaktı. Seramik kâselerde kaynar su getirdiler. Deminki hızarıcı şerbet ve süt getirdi.

Hâl ahval sorulup misafirler kendilerini tanıttıktan sonra:

– Siz bu şekerlemelerin tadına bakın, nacizâne bendeniz başka bir şekerleme istiyorum, dedi Lütüfi yaşlılara has bir sakinlikle. – Ali Şer Bey ince fikirleri neticesinde ortaya çıkan bir gazelî okumakla bizi bahtiyar etse yeter.

– “Maşallah, maşallah!” diyordu Mîr Said Dayı, bu lütuftan utanıp ne yapacağını bilemeyerek.

Etraftakiler de Ali Şer’e beğeniyle bakıyorlardı. Küçük bey biraz çekinip etraftakilerin baskısından boğularak, çekingenlikle ezberden şu dizeleri okudu:

*Ô Ârezin yapkaç közimdin saçılur her lahza yaş,
Öyle kim, peydâ bolur yulduz, nihân bolgaç kıyaş...*¹³⁶

¹³⁵ **pirahan:** İran’da ve Güney Asya’nın bazı bölgelerinde giyilen bir giysi.

¹³⁶ Sen yüzünü kapatınca gözümünden yaşlar akar, güneş kaybolunca yıldızlar peyda olur (ortaya çıkar).

Gazel matlasındaki böylesi güzel bir benzetme Lutfi'nin etrafındakilerin dikkatini çekti. Türkçede “böyle”, yani “bu şekilde” deyip hemen yakındaki bir şey için “şöyle”, yani “şu şekilde”, “o şekilde, öyle” diye uzaktaki bir şey için söylenir. İlk mısradaki “yapkaç” yani “kapatınca” ile ikinci mısradaki “nihân bolgaç” yani “gizlenince” arasındaki yıldızlar ve güneşin canlanması ise özel bir şiirsel keşiftten haber verir.

*Ƙut bir bādām u yerim gūſei mehrāb edi,
Ġāret-i dīn etti nāġāh bir belālīƙ kōz u ƙaş...¹³⁷*

Horasan'ın yaşlı şairi, gencin gazelini avucunu kulağına koymuş öyle dinliyordu. Burada kullanılan açıklama sanatı bir önceki beytin ruhiyetini daha da renkli bir hâle getirip takdim etmişti. Gün boyu kutu yani yemişi bir badem, yeri mihrap yapıp zahitler gibi ibadetle meşgul idi, fakat bela kaşından gözünden geçerek bütün ibadetlerini yağmaladı. Belli belirsiz başka bir işaret de kaş ile mihrabın benzetilişinde: “mihrab”ın Tanrı Teâlâ'ya sığınmaya, ona benzeyen “kaş”ınsa dinden çıkarmaya sebep olduğu söylenmişti.

*Bu demādem āhım ifşâ eyler ul āy ‘ışƙını,
Şubhñıñ bāt bāt demi andaƙ ki eyler mehr fāş.¹³⁸*

*Bu'sei ƙılmas mürüvvet asru ƙattıƙdur lebiñ
Desem, ağızı içre aytur la'l hem bar nev'i taş.¹³⁹*

¹³⁷ Azığım bir badem ve benim yerim mihrabın bir köşesi idi. Onun belalı gözü ve kaşı ansızın dinimi yağmaladı.

¹³⁸ Sabahın yavaş yavaş ağaran vakitlerinin güneşin doğuşunu gösterdiği gibi, o ay yüzlü sevgilinin aşkını da ahım her nefeste ifşa eder.

¹³⁹ Dudağın katı olduğundan iyilik edip bir buse bağışlamaz. Ağzının içinde lâl ve benzeri taşlar var dersem yaraşır.

Buraya geldiğinde Lütî düşük omuzlarını silke silke güldü: genç şair aniden sözü sohbet tarzında şakaya da döndürdü, kırmızı bir yakut gibi olan dudakların bir buselik nezaket göstermeyecek derecede sert mi deyince dedi ki: Aslında yakut da bir taş değil mi?

*Nāvekin gönlümge kirgeç cān talaşmak bu ekin,
Kim, kıılır peykānını köñlüm bila cānim telaş.¹⁴⁰*

“Navek” diye okun kendine, “peykan” diye de onun demir ucuna söyleniyor. “Peykan”ı hedefe ulaştırmak için “navek” gerekli, “navek” gönle gelip değdi ve “peykan” cana saplandı. Aynı mısra da Ali Şer henüz gazelde hiç kimsenin kullanmadığı Türkçe “telaş” sözünü kafiye yapmış ve onu öyle yerinde kullanmıştı ki:

*ÖUmr-i cāvid isteseñ ferd ol ki, bostān Hızridur,
Serv kim, da ’b eyledi āzādeliğ birle ma ’āş.¹⁴¹*

*Kaşı āllinde Nevāî berse cān Öayb etmeniz,
Ger budur mehrāb, bir bir köygüsüdür barça bāş.¹⁴²*

Sonuncu mısra ise sanatın zirvesine deva olacak derecede güzeldi: “Daha evvel mihraptaki kişiyi kaş avare etmişse de şimdi o kaşın önünde Nevai can verse ayıplamayın, mademki mihrab buy-sa, tüm başların geldiği yer buradır.” şeklinde sonuca varmıştı.

Lütîyi zevk ve şaşkınlıktan başını iki yana sallayarak:

– “Maşallah! İstese karıncayı Süleymana nâsih eder, istese dünya padişahlığını bir yüzüğe yerleştirir!” dedi geniş alındaki

¹⁴⁰ Bakış okların gönlüme girdiğinde bu can çekişmektir. Gönüm ile canım senin okundan telaşa düşer.

¹⁴¹ Ölümsüzlük istersen hızır gibi bir insan ol. Servi de özgürlük içinde yaşamayı tercih etti.

¹⁴² Kaşlarının huzurunda Nevai can verirse kınamayınız. Bütün başlar bir bir mihrabda onun yakacağıdır.

ve göz çevresindeki kırışıklıklar yayılıp yüzü fevkalade bir nurla dolarak. İstese, Lütî'nin ulaşamayacağı mânâları bu genç yiğidin dilinden söyletir! Ben Türkçede kendimi güneş diye düşünürdüm, bu yaşıma kadar benim arzuladığım letafete bu oğlan şu yaşında erişmiş. Vallahi eğer elimde olsaydı, on on iki bin Farsça ve Türkçe beytimi şu bir tanecik gazele değiştirdim ve eğer Ali Şer Bey bunu kabul etse bu çalışmamı büyük bir başarı sayardım!

Şöhreti Horasan ve Maverâünnehir'i tutmuş şairin bu itirafı çok büyük bir öneme sahipti. "Vallahi" sözü ise "Tanrıya yemin olsun ki" anlamını bildiriyordu. Dairenin etrafındakiler "Hay hay!" dediler. Muhammed Ali Dayı ise hemen kalktı. Heyecanının verdiği bir güçle efendinin huzurunda eğilerek: "Teşekkürler, teşekkürler!" diyordu.

-Benim Farsça konuşan dostlarım hayal kırıklığına uğramasınlar ama ömrüm boyunca bu kadar sevinmemiştim. Sonunda "Ana dilim, can dilim az daha ölecekti!" dedi Mevlânâ Lütî nefes alıp. – Nice zamandır, ilim ve sanat aşufteri kendilerinin incilerini Türkçe değil, Arapça veya Farsça dizmeyi tercih ediyorlardı. Allah'a şükür, bu yiğit şiir padişahlarının yapamadığı işi becermiş, nasıl bir cesaret ile ki şiirlerini nice şairlerin desteklediği dillerde değil, kaba sayılan Türk dilinde yazıp rütbesini onlardan daha yükseğe çıkarmış! Allah izniyle ulusun tüm yükleri ona dua edecekler, gelecek nesillere ise kendileri pîr olacaktır, diyerek Mevlânâ Lütî dua etti. Cesaret ve aklının hakkı için bu gece benim bağımnda kalınız! Yaşlı Lütî sevincinden sizlere yüreğini sofraya yapıp döşeyecek!

Dünyaya geldiğinden şu ana kadar sadece bir mücel¹⁴³ dolurmuş oğlan böylelikle bir büyük zatın daha duasına müşerref oldu. Kabul olunmuş dua genel yani umumî olur. Bunun örneği bahara benziyor. Kış sert geçtiğinde baharı herkes dört gözle

¹⁴³ **mücel:** Türklerin zamanı belirlemek için geliştirdikleri kendilerine has 12 hayvanlı takvimde her yıla (toplamda 12) bir hayvan adı verilmiş ve her 12 yıllık dönem için "müçe, müçö, müşel, müçöl" terimleri kullanılmıştır.

bekler. Bahar ise herkese sıcak ve huzur bahşettiğinden dışarıyı, etrafı yeniler. Onun sayesinde tüm canlılara rızık verilir. Ali Şer'ın yakınları, arkadaşları, hocaları ve büyükleri Türk dil sanatına benzersiz bir yeteneğin yetişmesini arzulasalar da anlam incileri ve mücevherlerinden oluşan hazineyi yaratacak, Horasan'ın şan ve şerefini göklere çıkaracak şairin O'nun olacağından hâlâ habersizdiler.

Gerçekte ise, Ali Şer Bey'in kalp hazinesindeki yetenek daha yeni filizlenmekteydi. İnsanları şaşırtan sanatı, o büyük gül bahçesinin hepi topu küçük bir tomurcuğu idi, o kadar. O tomurcuk boy verip çiçek açtığında nice çiçek bahçeleri kurulacağını hiç kimse daha hayal bile edemiyordu.

KÖŞKTE İKİ YILDIZ

H orasan'a yaz geldi. Delikanlıların boyu uzadı. Bu iki dost beyler ve emirler heves edip damat oluşlarını gözlemeye başladılar. Her ikisi de damat olmaya layık yakışıklı genç yiğitlerdi de! Kim kızını şehzade veya bey oğluna vermeyi istemezdi ki? Hele ki biri asil hanedan sülalesinden, diğeri şanlı şerefli Timur Bey'in evladı ise? Sarayın bazı büyükleri, yüksek karakterli bu yiğitle kelimetme lütfuna erişebilenler, bu hususta imada bulunur oldular.

İleri gelenlerin ve beylerin çocuklarının iyi bir eğitim almaları için ünlü hocalar görevlendirilmişti. Haftada birkaç gün Bulduruk Bahadır kılıç sallamayı, ok atmayı, orduyu nasıl kuracaklarını, buna benzer hünerleri öğretiyor; onun buyruğuna göre sopalara balkabakları sabitlenip düşman askeri yapıyor, o kabakları kâh balta, kâh kılıç, kâh ok ile vurup geçmeye çalışıyordu. Ayrıca içine pamuk tıklanmış kıyafetlerden yapılmış gövdelere bıçak saplama ile hedeflere uzaktan büyük yay, daha yakından küçük yayla atış talimi de yapıyordu. Bu konuda Bulduruk Bahadır'ın çevikliğine kayıtsız kalmanın mümkünatı yoktu. Her seferinde şaşırtıcı bir hüner göstermesin mi? Yel gibi uçup geldiği

atın üstünden ardındaki hedefleri vurmak, ağaçlara kement atıp kementi çektikten sonra havada dönerken hedefe ok atmak gibi şeyler Bulduruk Bahadır'ın sıradan hünerleriydi.

Yiğitler medreseden çıkıp köşkün arkasındaki alanda bulunan Bulduruk Bahadır'ın yanına giderlerken, yolda heybetli bir beyle karşılaştılar. Hemen yol verip selamlaştılar, ama o bey selama cevaben sadece homurdanabildi. Bu asık suratlı adamın görünüşü de ürkütücüydü. Uzun esmer yüzü, burnunun yanından ta çenesine kadar inen derin çizgiler, alnı ve iki kaşının ortasındaki oyuklar, sivri burnu, her yanından fışkıran gür sakalı, geniş omuzları, başını biraz eğip tıpkı at üstündeymiş gibi sallana sallana yürüyüşünden muzaffer bir ordunun komutanı olduğu edası seziliyordu.

Kimseyi rahatsız etmeden geçen o heybetli adamın ardından bakıp Ali Şer Bey'e:

– “Çâpu Barlâs'tır.” dedi Hüseyin Mirza.

– Bu bölgede ondan daha büyük bir kıyım yapmış kimse yok. Heybeti bundandır. Hâlâ orduyla yatıp orduyla kalkar. Siz görünüşüne aldırmayın, kendi iyi kalpli, dürüst bir insandır.

– “Tıpkı dev gibi!” dedi Ali Şer. – Bir başına tüm bir orduyu param parça ediverse şaşmamalı.

– Bu kişi Bulduruk Bahadır ile çocukluğundan beri birlik-teymiş, dedi şehzade. – İkisinin ebediyen dost kalmaya kesin olarak kavilleştiğini söylüyorlar. Çâpu Barlâs Nev Köprüsü'nde, ordugâhtaydı. Bugün herkes savaş meclisine çağrıldı. Bu sebeple köşke geldiyse Bulduruk bahadırı görüp dönecektir.

Bulduruk Bahadır onları meydanın kenarında bekliyormuş. Karaağaç altındaki sofada birkaç peykan, yani ok ucu topluyormuş.

– Geçen sefer size mühimmatlardan yay türlerini gösterip, peykanlardan da söz etmiştim, dedi Bulduruk Bahadır onları so-faya doğru götürüp. Sonra özelliklerini tek tek anlattı: Üç kenarlı peykan nasıl kullanılacak? Ya dört kenarlısı? İşte bu yan kenarlı

peykandır, onun da saplanması göre, kesiş özellikleri üstün. Zamanı geldiğinde düşman iki yanı da kapatan bir miğfer giymediğinde, onu bu ok ile vuracaksınız, delmese de kesip geçecek. Bu ise bilhassa başaklı yani ters dikenli dişli olarak yapılmış, saplanınca eti kesmeden çıkaramazsınız. Eğri uçlu peykanların da birkaç türü var, örneğin işte bununla vurursanız çarpıklığı nedeniyle saplandığı yeri koparacaktır...

Bulduruk Bahadır dizili yaylardan birini aldı, eğri peykanı nâ-veke yerleştirip bir tarafına pamuk konularak kıyafet giydirilmiş korkuluğu hedef alıp vurdu. Gerçekten de korkuluğa çarpan ok, ucu eğri olduğu için girdiğinde eğrilip olduğu yeri koparıverdi.

– Mühimmat ordu ilerleyişi için ihtiyaç duyulacak her türlü sarf malzemesidir, dedi Bulduruk Bahadır talim bittince. – Örneğin eğer savaşta yüzlerce arabaya lazımsa bu arabaların tekerleklerini kim yapıyor? Bu sebeple, mühimmat konusunda Gazi Sultan Timur Bey’in kullandığı yöntemi kullanacağız. Çevre köylere görevleri taksim edeceğiz. Biri ekmek yapacak, biri hayvan bakacak, bir diğeri mızrak ve ok yapacak. Darphanede ise paranın haricinde zırh ve askerî teçhizatlar da yapılacaktır. Bugün Sultan Ebu'l-Kasım'ın on beş bin düzenli askeri vardır, henüz kıyım olmayacak, o askerin mühimmatını nasıl saklayacaksınız?

– Günlük on beş bin petir yapıp yüzlerce koyun ve sığır kesilecek mi?

– Buna binek hayvanı harcamalarını da ekleyin, dedi Bulduruk Bahadır. – On beş bin askerin otuz bin binek hayvanı olacak. Bu sebeple, yine şehre yakın köylerin sakinlerinden bir kısmı arpa, darı yetiştirirler, ot biçerler. Hatta başka başka oduncu köyleri de vardır ki gerektiği zaman odun temin etmeye girişirler.

– Yine, askerî tatbikatlar da var. Asker düzenli talim yapmazsa tembelleşip elinden silahını bırakacaktır, diye devam etti Bulduruk Bahadır. -Peki, bahadır diye kime diyoruz?

– Bir kıyımda birkaç düşmanı tek başına yenen askere bahadır derler. Şunu bilin ki dedeniz Şahrüh Mirza on iki yaşında bahadır

olmuşlardı. Şimdi yanlamasına kılıç savurma talimi yapacağız. Eğri veya düz kılıç nasıl kullanılacak, onu da öğreneceksiniz.

Delikanlılar yaya veya at üstünde kılıç dövüşü derslerinden çok yorulmuşlardı. Bulduruk Bahadır hiç nefes aldirmadı. Bıçak değdiğinde kesmemesi ve kayıp gitmesi için iyi işlenmiş bileklik kendi başına bile hayli ağırdı. Buna zırh ağırlığı da eklenince kılıç dövüşü için çok fazla güç gerektiriyordu.

– Ben size Timur Bey’in meşhur “çahar ayna” zırhını¹⁴⁴ da göstereyim, dedi Bulduruk Bahadır talebelerinin gayretinden memnun olarak.

Delikanlılar onun ardına düştüler. Timur Bey ordusunda güneşe karşı sıraya dizildiğinde düşmanın gözünü kamaştırması için özel tasarlanan zırhı henüz görmemişlerdi. Zırh, ortadan iki tane enlemesine dikişli, dört parçaya bölünmüş ve etrafı ayna gibi yansıtıcı bir zırh idi. Güneş ordunun karşısında olduğunda bu zırh ışığı yansıttığı için onu giyen yüzlerce askerin karşısındaki düşmanın gözü kamaşır ve hiçbir şeyi göremezmiş.

Kıyım dersleri bitince, Hüseyin Mirza Bulduruk Bahadır’dan Çâpu Barlâs ile dostluğunun sebebini sordu. Bulduruk Bahadır cevap verdi:

–Evet, Çâpu Barlâs’ı siz de gördünüz mü? Dostluğumuzun sebebine gelecek olursak, bir gün Mazenderan Savaşı’nda dev gibi bir asker atımı devirip üstüme gelmeye başladı. Şimdi öldüm diye kelime-i tevhid getirirken Çâpu ortaya çıktı. Askere öyle bir vurdu ki asker top gibi savrulup gitti. Aynı kıyım da ben de Çâpu’yu kurtardım, düşman askerinin onu izleyip yay çektiğini görerek üstüne atılıp Çâpu’yu yere yuvarladım. Bir savaşta iki kişinin birbirini kurtarması boşuna değil, dedik. Çâpu elinden, ben omzumdan yaralanmıştım, kanımızı kanımıza katıp sonsuza kadar dost olduk.

Bulduruk Bahadır’ın bu hikayesi delikanlıların hoşuna gitti. Onunla vedalaşıp meydandan ayrılırken Hüseyin Mirza:

¹⁴⁴ **çahar ayna zırh:** Dört bölükten yapılan ve sırtı güneş ışığını ayna gibi yansıtan zırh.

-Ben Nurm Muhammed atka¹⁴⁵ya dedim ki: Harb meclisine siz de gireceksiniz. Meymene'de bir bey isyan çıkarmış, onun bastırılması konusu danışılacak.

- "Ya Medrese?" diye şaşırdı Ali Şer.

- Onu bırakın, kıyım, baskın, saldırı, kuşatmanın ne olduğunu görün. Kılıç sallamayın, yay atmayı, kement savurmayı boşuna mı öğrendiniz? Vakti gelince kıyıma katılacaksınız, vakti gelmezse de kıyımınızı şiirsel manevra ve hamlelerinizle¹⁴⁶ ortaya koyacaksınız. Hayır diyemezsiniz, buna izin yok. Mademki dosttumsunuz, her yerde dost olacaksınız. Aklımda çoktan beri bir fikir dolanıyor, onu söyleyeyim, siz de tamam deyin! Şehzade Hüseyin dostunun omzuna elini attı. - Demin Bulduruk Bahadır, Çâpu Barlâs ile dost olduğunu söyledi ya? Bizler de çocukluğumuzdan bu yana her daim yakın arkadaşız. Gelin anlaşalım, birimizin başına baht kuşu konarsa birbirimizi asla unutmayacağız, daima kollayıp koruyacağız. Razı mısınız?

Ali Şer'in yüzüne bir gülümseme yayıldı. Zira, bu iki oğlan arasında dostluk bağları çoktan kurulmuştu. Birbirlerini bir gün görmeseler dayanamazlardı.

- Tabiki razıyım! Mahşere kadar dost kalacağız!

İkisi kucaklaştılar, sonra saraya doğru yol aldılar. Korumalar iki dostun aralarında neler konuştuğundan bihaber, tek kelime etmeden onları takip ediyorlardı.

KIYIM MECLİSİ

Toplantı salonunun baş köşesinde yakut ve mücevherlerle süslü boş alanın iki tarafında beyler ve bahadırlar yerlerini almaktaydı.

¹⁴⁵ **atka:** Özel mürebbi.

¹⁴⁶ Eserde ashoriy to'lg'ama ve tebratma olarak geçer. To'lg'ama ve tebratma savaş yöntemleridir. Birliklerin ardarda ilerleyip geçtiği yerlerde askerleri kıyımdan geçirmesi esnasındaki hareketlerinden bu adı almıştır.

Alanın ardındaki duvara asılı mücevherli uzun kılıçta büyük bir inci, yeşil kırmızı renkte parılıyordu. Bu mücevher Timur Bey'in vefatından sonra malum vakte kadar Şahruh Mirza'ya vergi ödeyen Mazenderan sultanının hediyesiydi. Haraç ödeyen sultanların, itaatlerinin sembolü olarak, gönderdikleri mücevherleri kılıca yerleştirme adeti vardı. Emir Timur'dan Ebulgazi Şahruh Mirza'ya ve ondan Sultan Ebu'l-Kasım Mirza'ya miras kalan bu kılıca şimdi Tebriz, Karabağ, Seyistan, Meşhed, Irak ve Peşaver mücevherleri yerleştirilmişti.

Sahnenin tepesine beş çeşit yazıyla yazılmış ayetler nakkaşların harikulade hünerlerinden haber veriyordu. Tanrı'nın ayetleri kufi ve sülüs yazısıyla işlenmiş, altına muhakkak¹⁴⁷ usulüyle Emir Timur Küregen¹⁴⁸ sözü yazılmıştı. Onun altındaysa reyhani ve rika yazısıyla bir beyit vardı. Ayetlerin süslemesi de ilginçti. Harflerin noktalarının yerine inci ve yakutlar yerleştirilmiş; fatha, kesre, damma gibi işaretler mavi yeşil yeşim taşından oyulmuştu.

Kapı ağası şehzadeye yukarıdan, Ali Şer'e ise aşağıdan yer gösterdi, fakat Hüseyin Mirza kendine gösterilen yere geçmeyip dostunu sıranın ortasına götürdü ve orada durdu. Beyler bu iki delikanlıya bir bir bakmaya koyulsalar da hiç kimse hiçbir şey demedi. Onlar cenklerin, savaşların kahramanları, vuruş atmacaları, düşmana ölüm getiren kurtlar, pençe atan aslanlardı. Uçmayı daha yeni öğrenen genç delikanlılar ile onların ne işi olundu? En tepede olanca ihtişamıyla az evvel yolda gördükleri arslan tabiatlı Çâpu Barlâs duruyordu. Onun yanında Moğol, Barlas, Celayir beyleri, sağdaysa savaşların kahramanları, serdarları sıralanmışlardı. Herkes ayakta, Sultan Ebu'l-Kasım Mirza'nın teşrifini bekliyordu.

¹⁴⁷ **muhakkak:** Sülüs yazının yatkın ve yatay bölümleri daha uzun olan türüne verilen ad.

¹⁴⁸ **küregen:** Han damadı demektir. Han soyundan gelmeyenlere Han diye hitap edilemediği için bu şekilde söylenmektedir.

Kapı ağası Sultan hazretlerinin teşrifini ilan etmişti, kapının iki kanadı da iki yana genişçe açıldı. Önce Sultan'ın kendi ardından Pir Seyyid Baraka soyundan Seyyid Budak görüldü. Sultan Ebu'l-Kasım Mirza kaba kumaştan kızıl ve ak karışımı bir kaftan giymiş, başına kırmızı mücevher ve karkara kuşunun uzun tüyünün takıldığı yeşil küçük sarık dolamıştı. Güçlü bir vücud sahip olan Sultan, sofanın yanına geldi ve oturmayıp ayakta dikildi. Savaş beyleri kısa bir selamlaşmadan sonra hemen Meymene isyanından söz etmeye koyuldular.

– “Tuzumuzu yiyip, tuzluğumuza tüküren o nankörün davası neymiş?” diye sordu Sultan Ebu'l-Kasım Babür, divan beyine.

– “Sultan Ebu Said Mirza'ya mektup yazmış ve biz burada baş kaldırıp karşı çıkmaya devam edeceğiz, gelip Horasan'ı alın.” demiş.

– “Fazliddin nankörünün bin beş yüz askeri var, üç yüzü atlı kalanı yaya.” dedi kaba yüzlü bahadırlardan biri olan Çetin Bey. Kaleyi içeriden sıkı sıkı kapatmış. Gönderdiği haberci Andhoy'da tutuklandı, üzerinden Ebu Said Mirza adına yazılmış bir mektup çıktı.

– Haberci nerede, getirildi mi?

– Maalesef, kaçarken attan düşmüş, beli kırılıp öldü. Mektup burada.

Kaba yüzlü bahadır hızlıca koynundan mektubu çıkarıp iki eliyle Sultan'a sundu. Sultan Ebu'l-Kasım Mirza onu okudukça yüzü kararmaya başladı, öfkesi gittikçe büyüyordu.

– Edebe çağırmanın hiç imkânı yok, dedi üzüntüyle. – Kendi takdirine kendi hüküm vermiş. Çâpu Bey, kaç askerle giderseniz o asinin terbiyesini verirsiniz?

– Başını getirmeye bin asker yeter, dedi Çâpu Barlâs, tek bir kılı bile kıpırdamadan, en kısa sürede.

– “İsyancının bin beş yüz askeri varsa, saltanat askeri bin erle varsın mı?” diye sordu Sultan Ebu'l-Kasım. – Siyaset yapınız ki halk görsün. Beş bin askerle gidin, kudretimiz bilinsin. Konaşmaya gerek yok, kaleye vardığınızda asker etrafını sarsın,

bayrakları dikin, görüp korkuya kapılınsınlar. Lüzum olursa daha da fazla askerle varılsın!

– Baş üstüne!

– Sultan Ebu'l-Kasım'ın beylerin önünde, bahadırların ardında duran Hüseyin Mirza'ya gözü ilişerek:

– İşte bu genç aslanı da alın, dedi. Beyler gülümsemeye başladı. – Mirzadır, kıyımı görsün. Yanındaki delikanlı Emir Gıyaseddin Bey'in oğlu mu?

– Aynen öyle, Ali Şer'dir, dedi kapı ağası.

– Gıyaseddin Bahadır sülalemizin aynü'l-mukarrebî¹⁴⁹ muhterem beylerimizden, dedi Sultan Ebu'l-Kasım Mirza. – Fakat, bildiğim kadarıyla, kıyım ve baskından ziyade ilim ve irfana, şiir ve edebiyata hevesliymişsiniz, öyle mi?

– Öyle, yüksek sesle onun yerine cevap verdi Hüseyin Mirza. – Çocukluktan beri okul arkadaşımdır, fesâhatli bir şairdir.

Aslında izaha hacet yok, Sultan'ın keskin bakışları Ali Şer Bey'in karakterini o anda fark etti, çünkü saray hizmetindeki genç beyler hakkında ona devamlı bilgi verilmekteydi.

– Dostsanız, dostunuz da sizinle varsın, dedi Sultan Ebu'l-Kasım Mirza. Sonra Çâpu Barlâs'a döndü: -Asker tedariki için üç gün yetecek mi?

– Mirzam ne derse o, dedi Çâpu Barlâs.

– “Mühimmat ve gerekli olan şeyler hazineye bildirilsin!” dedi Sultan. – O aşağılık asiye tehdit mektubu yazılsın! Sonuçlarını düşünmeden yaptıkları yüzünden ölenlerin kanlarının elinde olacağı, teslim olursa canının bağışlanacağı yoksa bütün soyunun kılıçtan geçirileceği bildirilsin. Vesselam.

Daha sonra Şeyhülislam'a döndü:

– Hazretleri sefer için fetva verecekler mi? Beyaz uzun başlığı, yüzü nur saçan Şeyhülislam “İnna fetahna” yı okudu, sonra tane tane:

¹⁴⁹ aynü'l-mukarreb: Yüksek mertebedeki zatı.

– Adalet saltanatı üstünde kaim fatih sultana karşı baş kaldırmış isyancı elbette cezalandırılır. Fetva verilecektir ve mukaddes ayetlerde bildirilen hükümlerle doğrulanacaktır, diye cevap verdi.

– Pirim dua etsinler!

Pir Seyyid Budak Tanrı Teâlâ'nın zatına, sıfatlarına hamd ve peygamber aleyhisselama salavat getirdikten sonra yüksek sesle “Nasr” suresini okudu. Duadan sonra hep bir ağızdan “Allah-u Ekber” denilerek dua edilip eller yüzlere sürüldü ve meclis dağıldı.

Hüseyin Mirza hiç olmadığı kadar mutluydu. Damarlarında cesaret kanı kaynarken, heyecandan gözleri parlayarak dostuyla vedalaşıp Çâpu Barlâs'ın yanına, Ali Şer ise saraydan çıkıp babasının bağına doğru yöneldi.

Valide Hanım'a Meymene seferine gideceğini söyleyince Kutb çok sevindi:

– “Benim Bey kardeşim şimdi bahadır da olacak! Ama savaşa girmeyeceksiniz, tamam mı?” dedi. - Vah vah ya at toynağı altında kalırsanız ya bir hizmetlinin kamçısı değerse ne yapacaksınız? Allah esirgesin, kıyıma girmeyip kenardan izleyeceksiniz, tamam mı?

Kutb Ali Şer'i daha çocuk yerine koyuyor, muharebeyi sadece uzaktan izlemeye gidecek diye düşünüyordu.

Annesi ise tek kelime etmedi. Kim bilir o anda aklına neler neler gelmişti? Hocası da kardeşleri de nice yıllardan beri çeşitli savaşlarda ecelin pençesinde yürümüştü. Bu çocuğunun kısmetine de mi askerlik yazılmış? Yüreğinin derinliklerinden derin bir iç çekmek geldi, bu iç çekişte kadere teslim olma hissediliyordu. Dudakları fısıltıyla dua etti ve küçük oğluyla meşgul oldu.

MEYMENE CENGİ

Meymene emiri Mir Fazliddin, elinden iş gelmez, korkak biriydi. Ebu'l-Kasım Babür Mirza'nın tahta çıkışı onun keyfi sefasına gölge düşürmüştü, adalet ve nizam talep eden

Sultan'a karşı içinde kin ve öfke uyanmıştı. Bu sebeple önce Ebu Said Mirza'ya hafiye gönderdi. Ebu Said Mirza, gaddar ama hile hurdadan nefret eden biriydi. O Fazliddin'e hakaretvârî bir cevap verdi, ama vaziyetten faydalanıp Meymeneyi ele geçirme planı üzerinde de kafa yordu. Bundan bir şey çıkmayacağını anlayınca Sultan Ebu'l-Kasım Babür Mirza'yı ihanetten haberdar etti.

İşin aslı şuydu ki kendi aralarında düşmanlık güden sultanlar eğer dışarıdan baskın olursa veya yakını olmayan kişilerden bir isyan çıkarsa derhal birbirilerini kollayıp korurlardı. Yaptığı Ebu'l-Kasım Babür Mirza'ya malum olunca Fazliddin pişmanlık ve keder ile tırnağını kemirmeye başladı. Karargahında yaralı bir çakal gibi bir o yana bir bu yana yürüyor ve bu utançtan kurtulmanın yollarını arıyordu. O sırada, ona Sultan Ebu'l-Kasım'ın mektubu ulaştı. Öfke ve düşmanlık ile yazılmış bu mektup Mir Fazliddin'in kaderine atılmış ölümcül bir ok gibiydi. Hainin hâlinin ne olacağı önceden belliydi. Teslim olmaktan, kılıcını ve sadağını boynuna asıp toprağa belene sürüne Sultan'dan af dilemekten başka çare yoktu.

Sultan Ebu'l-Kasım Mirza'nın askeri Meymeneye varır varmaz durdu. Başka başka bölüklerin askerleri at koşturup geldi, Meymene kalesine göz atıp hiçbir şey yapmadan dönüp gittiler. Ordu karargâhında tuğlar çekilmişti. Ordunun bayrakları dalgalanıyor, silah sesleri ve at kişnemeleri uzaktan işitiliyordu. Askerin keskin okları sadaklarda düşmanın başına, göğsüne veya karnına saplanmaya hazırdu. Tuzlu suyla sertleştirilen okların zırhı kolaylıkla deştiği bilindiğinden bütün oklar tuzlu suya batırılıp sertleştirilmişti. Eğri ve yassı kılıçlar, uzun veya kısa mızraklar, uzun saplı baltalar ve kısa savaş baltaları, Pencâbîlerin altı dişli, Sengâîlerin zincirli gürzleri parlıyordu. Meymene Emiri'ni karıncadan bile hakir gören bu ordunun büyüklüğü ve düzenine bakıldığında, başında Sultan Ebu'l-Kasım'ın ün salmış beylerinden mağlubiyet nedir bilmeyen Çâpu Barlâs'ın olduğu görülüyordu.

Çâpu Barlâs, eski beylerdendi. Cenkte tilki gibi kurnazlığı, acımasızlığı ve tedbirli oluşu ile nam salmıştı. Âlemin benim

ben diyen sultanları bile Çâpu Barlâs adını işitince tir tir titrerken Meymene Emiri de kim oluyordu ki! Kıyıma girişirse karşısında Çâpu Barlâs'ı değil eceli görmüş gibi olurlar, ya ölümü boynuna alıp önüne vuruşa çıkar ya teslim olurlardı. Sanki Azrail bu azılı bey kılığında Meymene Emiri'nin canını almaya gelmişti. O her yanı kuşatan yahut her yana yayılan askerlerin önünde Meymene Emiri'nin dağınık askeri de neydi? Bu sebeple Çâpu Barlâs kıyıma çıkmayı uygun görmedi, tıpkı namı yayılmış büyük kahramanlar gibi ihtişamı almış başını gidiyordu, vessalam. Büyük pehlivanlar minbere çıkmış tecrübesiz, korkak pehlivanı kedi eniği gibi fırlatıyorlardı. Onun karşısında bel tutmayı bırak kedi gibi miyavlayabilse iyi.

Ayrıca, orduda şehzadelerden Hüseyin Mirza'nın da bulunması Meymene Emiri'nin ümid çiçeklerini tamamen soldurdu. Gam, keder ve pişmanlık çamurundan başını çıkarıp göğe doğru çılgık atası geliyordu. Kurnaz Çâpu Barlâs'ın Hüseyin Mirza'yı orduya alması, eğer Meymene Emiri ona karşı çıkarsa, Timur Bey nesline karşı çıktığını bildiriyordu. Bu sebeple bütün Timur neslinin Meymene Emiri'ne her açıdan aslan misâli saldırıp, parçalara ayırma korkusu karşısında tir tir titriyordu.

Bu sebeple, Çâpu Barlâs'ın öfkesini yumuşatmak için Dürrânilerin adetlerini kullanmaya karar verdi ve yakınları etrafındayken Çâpu Barlâs'ın önüne varıp iki elini başının üstüne koyup yere oturdu. Çâpu Barlâs bu tavrın anlamını çok iyi biliyordu, fakat zayıf emire söz etmeyi uygun bulmadı. Yanındaki süvari hâlâ yerde oturmakta olan emiri bir kement atıp bağlayarak sürükleyip götürdü. Emir'in elini ayağını bağlayıp, arabaya attılar. Kıyım tehlikesiyle zangır zangır titreyen kargaşa içindeki Meymene'ye girildiğinde, Çâpu Barlâs köşke adım atmayıp Şeyhülislamı davet etti.

Meymene Emiri'nin yaptıklarını gören Hüseyin Mirza onun bu aptallığı ve akılsızlığına şaşırıyordu.

Savaş kuşu cenk meydanının üzerinde uçtu, ancak istediklerini bulamadan geri döndü. Bunun üzerine asker'in bir kısmı

Meymene’de bırakılıp tecrübeli beylerden biri geçici emir tayin edildikten sonra ordu Hiriy’e döndü.

Savaş ateşini yakan bu orduyu görmeliydiniz! Beş bin askerin atının toynağından çıkan tozu toprağı, kükremelerini işitmeliydiniz. Böylesi cesur, korkusuz askerlerin ortaya koyduğu cenk ruhunu hissedenden birinin, gör bak, ıstırap içinde titremesi kesin. Sel gibi akan bu ordu köylere girmeyip kıvrımlı yollardan geçerdii. Dinlenmek için oturunca başıyla sonu arasındaki mesafe birkaç fersahıbulurdu. Ardından gelmekte olan mühimmat ve silah arabalarını bir görseydiniz! Bunu gören halk saltanatın kudretini ve heybetini anlayıp, beş bin asker böyleyse Sultan Ebu’l-Kasım’ın bütün ordusu nasıldır, derdi. Meymene’den Hiriy’e on günde varıldı. Ordu Pul-i Nev’de kaldı, beyler ise köşke doğru yol aldılar.

Yürüyüşün başından sonuna kadar çığlık atarak uçan savaş kuşu, başların kavun gibi yuvarlanacağı, baltaların omurgaları ve omuz kemiklerini koparacağı, şiddetle gerilen yayların zırhları çatır çatır deşip askerin canını alacağı, kementlerin insanları sayısız at toynakları altında bağırarak sürükleyeceği, askerlerin hatta atların bile birbirini tekmeleme ısıracığı muharebeyi görme isteğiyle uça da göremedi.

GELECEK İLE BULUŞMA

Meymene’den dönünce, Sultan Ebu’l-Kasım Ali Şer’e de bir benekli at hediye etti.

– İşte şimdi gerçek birer asker oldunuz, diyordu Mîr Said Dayı yeğeninin sırtını sıvazlayarak. – Bu arada bir daha cenge giderseniz, bahadır da olacaksınız. Harp sanatından aldığınız dersleriniz boşa gitmeyecek.

Ali Şer:

– “Bahadır olmak için insan öldürmek mi lazım?” deyince Mîr Said Kabûlî pervasız bir şekilde:

– “İnsan öldürmekten kolay ne var?” deyip kendi işine döndü.

Bu arada Hüseyin Mirza devlet hizmeti için birkaç bey ile Semerkant'a, Sultan Ebu Said Mirza'nın huzuruna gitti. Ali Şer dostunu yola kadar uğurlayıp Cihan-ârâ Bağ'na döndüğünde gördü ki herkes mutlu, cariyeye Kutb koşturup duruyor, yüzünde güller açıyor.

“Aaaa, küçük beyler bihaberler mi? Nihayet, yarın lale gezintisine çıkacakmışız!” diyordu sevinçle. – Hiri dışındaki vadiler tepeler tamamıyla lale ile bezenmiştir. Ufka kadar her yer bol bol lale imiş! Valide Hanım rica etmişler, bey de izin vermiş. Ben biçare Kutb da lale bahçesinin ne olduğunu görmüş olacağım.

Gerçekten de dış avluda iki hizmetkâr et pişiriyor, arabalar hazırlanıyor, yol için hazırlık yapılıyor.

Ertesi gün kadınlar arabalarda, kalanlar at üzerinde Hiri'ın dışına çıktılar.

Bu kırdan Hiri parılıyor gibi görünüyordu. Gür yeşil ağaçlar, çamurdan evlerin sarılığı arasında cami mescidinin ve Gevherşad Begim türbesinin altın mazgalları parlıyor, ötedeki mavi çivit rengi kümbetli saray tıpkı masallardaki gibi göz alıcı görünüyordu.

Şehirden uzaklaşınca gerçekten de vadilere tepelere kadar uzanan yabancı haşhaşlar görüldü. Allah'ın kudretiyle cansız topraklar öz bağrından güzelliklerini fişkırtırcasına çıkarmış, bir zamanlar görüldüğü gibi zayıf gövdelerine büyük kırmızı türban dolamış laleler ve yabanî haşhaşlar hafif rüzgârda salınıyordu. Aralarında bal arıları vızıldayarak uçuşuyor, haşeratlar rızklarını deriyor, bir yerlerde kuşlar ötüyor, kısacası, zevkli bahar manzarası insanın içini aydınlatıyordu. Masmavi gökyüzünde bembeyaz bulutlar pamuk pamuk oyulmuş, bakıldığında yavaş yavaş süzöldükleri anlaşıyordu. Daha ileride iki kişi dağın eteğinde karınca gibi kımıl kımıl çalışıyor, kazmasının sesi zar zor geliyordu. Tepenin başına ulaşınca, araba durdu. Hizmetkârlar döşekleri serip oturmak için yer hazırladılar. Erkeklerle ayrı, kadın-

lara ayrı yer hazırlandı. Yiyecekler getirildi. Kutb çiçek toplamış, döşeklerin üstünü demet demet yabancı haşhaşlarla doldurmuştu. Valide hanım da memnun, kâh dolana dolana uzaklara gidiyor kâh bir şeyler yiyeceğim diyerek mızızlanan Derviş Ali'yi sürükleyip bir kucak lale topluyordu.

-“Ahhh, küçük beyim! O kadar çok şarkı söylemek istiyorum ki!” dedi Kutb kapkara gözleri parlayarak. -“Söyleyemem ama!” dedi sonra bakışlarıyla biraz ötedeki Mîr Said Dayı'yı göstererek.

- Dayı'ya söyleyeyim de izin versinler mi?

- “Yok, yok, namahrem var!” dedi Kutb, kayanın dibinde taş kesenleri işaret ederek. Onun bu sözlerine Ali Şer güldü, çünkü taş kesenler çok uzaktaydı, o tarafa sesin gitmesi pek mümkün değildi.

Mîr Said Dayı onların konuşmaları işitip hoşnutsuz bir şekilde baktı. Zavallı Kutb yutkundu, heyecanlanıp bey hanımın yanına gitti. Bunun bir sebebi vardı, çünkü bey hanım söz arasında bir iki kez Kutb'u Mîr Said Dayı'ya nikahlamak niyetinde olduğunu söylemişti. İşte bu sebeple Kutb, Dayı'yı görünce kızarıp heyecanlanırdı.

- “Gidin bakın, o insanlar ne işle meşgullermiş.” dedi Mîr Said Dayı Ali Şer Bey'e. Dayı yeğen ata binip kayanın olduğu tarafa gittiler.

Bu çok eski bir dağ idi. Kayalar yarılıp parçalanmaya başlamış, sanki çok uzun zamandır kocaman dağlarla çevrili bir yermiş¹⁵⁰ de zamanla toprak onu yok etmiş, etrafını dolana dolana yeryüzünde küçük bir kısmını bırakmış gibi görünüyor. Vakti gelip de dağların ömrünün tükenmesinin bir delili gibi, ayak altı çakıl taşlarıyla dolmuştu. Küçük sivri taşlar adım atıkça gıcırdayıyordu.

Kayanın yanında kapkara, genç iki delikanlı taş kesiyormuş.

¹⁵⁰ Metinde dağlarla çevrili yer anlamına gelen yer için *ko'hsor* (*köhsar*) sözcüğü kullanılmıştır. Bu sözcük Farsça küh “dağ” ve yer bildiren -sâr ekinden oluşmuş bir sözcüktür. Dağlık yer, dağ tepesi anlamında kullanılır.

Sengâyîlerden olan taş ustasının siyah saçları uzamış, terden üstü sırlıslıkla olup bedenine yapışmıştı.

– “Burada ne yapıyorsunuz?” diye sordu Ali Şer.

– Öteki taraftan bu dağa bir ırmak akıp giriyordedi taş ustası nefesini düzenleyerek. – Fakat dönüp çıkmıyor. Babam kazma ile taş vura vura yarısına geldiğinde ırmağın yerin altına girip gittini anladı.

– Nasıl anlamış?

– Su serçesi nerede su olduğunu bilirmiş. Babam onun taşı gagalayışına bakarak dedi ki beş altı kulaç oyulursa su çıkacak.

– Babanız kaç yaşında?

– Yetmişine vardılar. Sabah erkenden buradaydılar, bir iki saat çalışıp sonra mescide gittiler.

Ali Şer onun keserini ve kazmasını dikkatlice inceledi.

– İsfahan çeliğinden, dedi genç izahat verip. -Taşa İsfahan çeliğinden başkası işlemiyor. Babam Timur Bey ordusundan kalan bir kılıcı eritip, keser ve çekiç yaptırdı.

– Ah, bir de su çıksaydı, dedi sonra iç çekerek. -Toprağa bakın, kesek kesek olup çatlamış, o kadar yumuşak ki ayağım içine batıyor. Baharda nemi emip böylece mahsule hazırlanıyor. Yaz geldiğinde yağmurlar dinince kuruyup gidiyor. Bir arıklık su çıksa olmaz mı, buralar bağ bostan olur, verimliliğine Hiriy bağları yetişemez.

– “İsminiz ne?” diye sordu Ali Şer.

Güçlü, basit fikirli bu yiğidin hevesi onu hoşnut etmişti.

– Hüsrev, dedi delikanlı. Muhatabının şaşkın şaşkın baktığını görünce açıkladı: -Şaşırdınız mı? Babam çok kitap okur. Hüsrev Dehlevî adlı şairin “Hamse”sini okuyup bana bu adı vermek istemiş.

– O hâlde burada Şirin de olmalı, dedi Ali Şer de “Hamse”yi hatırlayıp.

– Söylesem inanmazsınız, fakat halk içinde gerçekten de Şirin adında bir kız var. Onunla çoktan beri bakışıyorum. Babam da razı ama bana evlenmeden evvel su çıkarmamı şart koştu.

– İnşallah çıkaracaksınız, dedi Ali Şer canı gönülden.
– Eh, keşke biraz para olsaydı, dedi Hüsrev iç çekerek. –
Onunla bir katır alırdım. Uzun bir ağacın içine büyük bir kazma
bağlayıp diğer ucuna ağır bir taş bağlardım. Ne zaman ki katır
geriye çeker balta kalkar, çember bir kez döndüğünde taşın ağır-
lığından kazma birden sertçe iner ve bu iş nihayete ererdi.

Ali Şer bir vakit düşündükten sonra yanındaki birkaç altın di-
narın hepsini çıkarıp delikanlıya uzattı. Yiğit kızarıp bozarak
“Almam” diye itiraz etti:

– Hay Allah! Hızır mısınız desem, genç bir delikanlısınız.
Yok değil desem, bir sürü akça hediye ediyorsunuz. Allah aşkına
siz kimsiniz?

– “Alın, Allah hakkı için!” dedi Ali Şer. – Su çıkarırsanız,
gelip bir yudum içeriz.

– “Buna katır mı alayım yoksa babama kaftan mı alayım?”
diye tereddütle gülümsedi hevesli yiğit.

– Su çıkaracaksınız, dedi Ali Şer.

– Yahut eğer o zamana kadar su çıkarsa oyunuzda kullana-
caksınız. Allah bahtınızı açık etsin!

– Çok iyi bir şey yaptınız, dedi Mîr Said Dayı dönerlerken.

– Fakat, halka bahşiş vermek hiç caiz değil. Üstelik böyle
sevapları sürekli işlerseniz kendiniz de taş oyanlar gibi fakirle-
şeceksiniz.

Dayı’nın azarlamasına aldırmaksızın Ali Şer mutluydu. Diz-
ginleyemediği hayali yiğidin su çıkardığını, kendi Şirin’ine ka-
vuştüğünü, bu küçük evde mutlu mesut olduklarını gözlerinin
önüne getiriyor, kalbi sevinçle doluyordu.

KIZIL, SARI, YEŞİL

Güz geldi.
Horasan topraklarını kar, kırağı kapladı. Semanın
rengi karardı, sular sakinleşti. Şaşkınlıkla bakan kişi toprağın
çiğden nemlenip karardığını görüyordu. Kuşlar kanatlarını açıp

uçup gittiler, ıssız ağaçlarda sadece boş yuvalar kaldı. Yeryüzündeki çeşitli haşeratlar insanın derin uykusuna hazırlık yapıyorlardı.

Hiriy'e soğuk erken geldi, halk odun toplayıp kış hazırlıklarını gördü. Meymene, Cüzcan, Şibirgan insanları soğukta zorlandılar. Bu sebeple Sultan Ebu'l-Kasım o bölge insanlarına yardım gönderdi.

Soğuk nedeniyle Sultan Ebu'l-Kasım Babür Meşhed'e gitmeye karar verdi. Meşhed'in iklimi yumuşak, tabiatı hoş olduğu için kışı orada geçirmek niyetindeydi.

Saray erkanı arasında Hüseyin Mirza'ya da Ali Şer Bey'e de Meşhed seferine seçildikleri bildirildi.

İki gün sonra, çarşamba günü yüz deve, iki yüz araba ile yola çıkıldı. Sultan'ın kervanını bin atlı koruyordu.

Esas ordu ise Hiriy'de kaldı. Çâpu Barlâs ve Çetin Bahadır mühimmat ve levazım sorumlusu olarak tayin edildi.

Meşhed Herat'tan yedi gece yedi gündüzlük yol idi. Bu arada vadi ve otlaklar aşılip Serahs dağlarından geçildi. Kervandan yarım günlük mesafe önde öncü piyadeler varır, kervan varmadan duracağı yeri hazırlayıp civar köylerden erzak, yem ve odun toplarlardı, diğer bir grup asker ava çıkar, çadırları kurardı. Arabalar-daki yirmi kulaklı dev kazanlar indirilir, toprak kazılır, aşçılar yüzleri kızara kızara yemeği demlenmeye bırakırlardı. Sefer esnasında hepsinin keyfi yerinde olur, yerleştikten sonra akşamları sultan çadırından şarkı türkü sesleri işitilir, herkes birbiriyle şakalaşır dururdu.

Kaderin bir hediyesi de işte bu sefer zamanı zuhur etti. Koh-sar'dan geçildikten sonra, sağ tarafta üç farklı renkte küçük dağlar belirdi. Onların biri kırmızı, biri sarıydı ve her ikisi de çoraktı, üstünde ot çöp bitmemişti. Üçüncüsü ise yaş ardıçlarla kaplıydı, yeşilliklere bürünmüş gibi görünüyordu.

Aynı zamanda akşam secdesine varan güneşin tövbeden kızarıışı, mavi kirişinde oyulmuş kara bulutlar altındaki sarılık ve

yüksek dağ üstündeki yeşillik üç rengin semavî bir aksi gibi görünüyordu. Tanrı Teâlâ'nın yarattığı kıızıl, sarı ve yeşil mucizelerin böylesi harika silsilesi genç delikanlının zihninde büyük bir şok yarattı.

Güz sanatında etraf yakut gibi parıldardı. Güneş ışınları boyunca uçup gelen rengarenk ışık kuşları yanlarındaki envaiçeşit bağların üzerinde kanat çırpıp, Simurg'un kafesinin püskülllerinin düştüğü yerler altın bir renk aldı. Bu sözsüz hareketler müzik gibi canlı olup güzel ve harika pırıltıları genç delikanlının hayalinde onların ahengi, görüntü ve izlenimleri ile şaşırtıcı bir şekilde birleşerek bir şiirin giriş dizelerine dönüşüverdi.

*Hil'atin tâ eylemiş cânân kıızıl, sarığ, yeşil,
Şu 'lei âhım çıkar her yan kıızıl, sarığ, yeşil.¹⁵¹*

Burada canan eşsiz tabiatın hilâti, yani kıyafeti, o sarındığı türlü süslerdir. O süsler, aynı zamanda akla Teft Çölü'nde görülen manzaraları da getirdi. Dağ yamacı bir insan göğsü gibi yaslanmış, aşk ateşinde yanan kalp ise sahranın ta kendisi. Bir “canan” sözüne üç anlam yüklendi ve gazelin ikinci beytini ekledi:

*Gülşen ettim 'ışk sahrâsın semûmi âhdin,
Kim eser ol deşt arâ her yân kıızıl, sarığ, yeşil¹⁵²*

Semum rüzgârını Teft'te işiten Teftliler onu yaz rüzgârı, yani kızgın rüzgâr diye de adlandırdılar. Hararetli yel canlı ne varsa hepsini yakıp eriterek esermiş. “Ah-i Semumi” ise yürekten esmekte, dünyayı viran eylemek yerine çölde İsa Mesih'in nefesi gibi can bahşetmekteydi. İlginç olan şu ki sanki rüzgâr da üç farklı renkte esiyordu.

¹⁵¹ Dünya kıyafetini kıızıl, sarı ve yeşilden yaptığı için ahımın ateşi her taraftan kıızıl, sarı, yeşil çıkar.

¹⁵² Acı sözlerinden dolayı sahraları gül bahçesine döndürdüm. Bu yüzden sam yeli, o çölün her yanında kıızıl, sarı, yeşil eser.

Kızıl rüzgâr nasıl olacak? Sarısı ve yeşili ya? Âlemde onun gibi rüzgârlar mevcut değil, ama kalpten gelen iç çekişin üç renkte, üç farklı dert ve elemden haber vermesinden mi?

Bu teşbih, enbiyalar tarihinden okuyup öğrendiği Hud Aley-hisselam zamanındaki üç bulut kıssasına da işaret ediyordu. Bir grup insanın harareten yanan yaz semasında peyda olan üç buluta bakıp, onların hangisinin merhamet, hangisinin azap bulutu olduğunu muhakeme edip durduğu hatırına geldi.

Mânâ mimarı ise bozkır ve çölde de dağ ve taşta da gördüklerinden aynı şekilde bahsediyordu:

*Şişedek köñlümdedir gülzârı hüsniñ yâdidin,
Tâbedâniñ Óaqsidedek eyvân kızıl, sâriğ, yeşil.*¹⁵³

Bu mazmunlar o kadar ilginç ve nefisti ki hayalin ortasında can alıcı nazenin bir ömür mazmununa dönünceye kadar, insan yorgun düşüp çölün ortasında yürürken solmakta olan kıyamet güneşi altında etraf inanılmaz bir renk almaktaydı. O renkler şimdi hâlsizlikten sayıklamaktaydı. Bu çölde işitilenler Sâdî makamına eş olup ahenkleri gazelin bağrından yakut gibi dökülüp giderdi.

*ÔĀrız u hâliñ bile zülfiñ hayâlidin erür,
Közlerimniñ âldıda devrân kızıl, sâriğ, yeşil.*¹⁵⁴

O hâlsizlik ve susuzluktan kurtulmanın çaresi nedir? “Mantıku’t-Tayr” onu “mey” olarak adlandırıyordu. Fakat o mey üzüm şerbeti değil, mümin kalplerin susadığı ilim ve iman suyu olup etraftaki çeşitli hadiselerden sıkılarak elde edilen sonuç ve ilim şerbetine benziyordu. Gel, ey yar! Yeşil sebze üzerinde ziyafet

¹⁵³ Güzelliğinin gül bahşesi şişe gibi gönlümdedir. Senin parlaklığının yansımaları gibi köşk kızıl, sarı, yeşildir.

¹⁵⁴ Gözlerimin önünde kızıl, sarı, yeşil görünen dünya senin yanağın, benim ve saçının hayalidir.

çekelim, parıldayan sarı altın cam ile aşk meyini tut, o mey kalp kanı, nar suyu gibi kırmızı olsun!

*La 'l-gûn mey tutkil âltın cām birle sebzedei
Kim, bulardın yahşi yok imkân kızıl, sarığ, yeşil.*¹⁵⁵

Sema nakkaşının eşsiz sanatı karşısında zevk anlamlarını ayırt eden zekâ ise kendi yarattığı gazelin kadirini, kıymetini ve kaynağını ifade ederek bu renklerin beyte aktarıldığına da dikkat çekti.

*Ey Nevâî, âltını şingerf u zengār isteme,
Boldı naẓmın rengidin devân kızıl, sārığ, yeşil...*¹⁵⁶

Sanki bilge İsa, ölü kalbi bir nefes ile diriltirdi. Sanki hareket etmez, söz söylemez cesede bir sığır parçası ile vurulmuştu da ona can girdi ve hapsirip yerinden kalktı. Tasavvur Salih'i o dağlara mübarek bakışlarını çevirmişti, onlar üç renkteki deve gibi ayağa kaldırıldılar. O an, oraya yol alsaydı, dağdaki kurumuş ağaç dile gelip gizli sırları söyleyecek gibiydi. Düşüncenin esası düşünce yılanlarına can bahşetti. Kalbin böyle anlamlardan zevk alabilmesinin kendisi tuhaftı, âlemden bundan daha büyük bir zenginlik yok. Ali Şer bu büyük hazineye sahip çıkmış gibiydi.

Evet, bir hazine böyle yaratıldı. Yoktan var oldu demeyin, çünkü vardan var oldu. O âna kadar zihinde emilmiş ilimler, manzaralar, duygular söze dönüştü, saf saf dizildi, dalga dalga akıp nakış nakış bezendi ve gazel şeklini aldı. Âlemde şiir hadisesi ortaya çıktı, yeni bir gazel dünyaya geldi. Şimdi ona kim, nasıl kıymet veriyor?

¹⁵⁵ Altın kadeh ile bahçede lal renkli şarap sun. Ki kızıl, sarı, yeşilden daha güzel bir renk olma imkânı yok.

¹⁵⁶ Ey Nevai altın, gümüş şingerf (kızılımsı bir renk) ve bakır rengini isteme, senin nazımının renginden divan kızıl, sarı, yeşil oldu.

Menzile varıldığında, Sultan Ebu'l-Kasım Mirza Meşhed'in ak mermer sarayına yerleşti. Her camiaya ayrı ayrı bağ ve bahçeler tayin edildi. Hüseyin Mirza'ya da sarayın yanından bağ tayin edilmiş olsa da o asker ile Meşhed'in dışında kalmayı uygun gördü. Askere kalın keçeden otağ dikmesi emri verilmişti. Ali Şer'e ise devlet erkanı, hizmetlileri, müderrisler ve ulema arasından yer tayin edilmişti.

Meşhed Hiriy'den hepi topu birkaç günlük mesafede olmasına rağmen ikliminin farklı olması şaşırtıcıydı. Buranın insanları Şam tüccarları gibi, uzun pirahan üstüne yün hırka giyerlerdi. Onlar kışın soğuğundan korunmak için kürk manto veya yün pelerin giyen Türklerden ayrılıyorlardı. Sultan hizmetkârları süslü kaftan giyip kalpak takarken, bunlar kalın yün Dürranî sarığı gibi dolarlardı. Hatunların kıyafeti Hiriy'den pek farklı değildi, fakat süslemeleri Sind denizi halklarının karakterine daha uygundu, insanları beyaz yüzlü, kalın kara kaşlıydılar.

Medrese ulemasının önde geleni de Meşhed'e teşrif etmişlerdi. Dersler artık İmam Rıza Medresesi'nde devam ediyordu. Hayat sükunete kavuşmuş ve müreffehleşmiş görünse de zalim gökyüzü kubbesine ateşli bir musibetin kılıcı ulaşmaktaydı. Yakında o aşağı indiğinde kim bilir kaç kişinin hayat bağları kopup gidecek, hangi şehir ve köyler viran olacaktı. Ne delikanlılar kul ne güzeller köle olacaktı. Bundan hâlâ hiç kimsenin haberi yoktu.

“KORKUNÇ BİR SES”

Kâh Deşt-i Kıpçak'takâh Maverâünnehir'de kâhsa Peşaver ve Nişabur'da kanat çırpın felaket habercileri sakin ve huzur içinde Meşhed'e de vardı. Kış ayaklanmış, bahar gelmeden afet kuşu bu şehrin üzerinde kanat çırpı. “Yalnızca bir çılgılık, başka hiçbir şey olmadı. Birden sönüp gittiler. Zalimleri

dehşetli bir çılgılık aldı. O kadar, yurtlarında diz üstü çöktüler.”¹⁵⁷ denildiği gibi korkunç bir ses tuttu.

Sanki keskin bakışlarından kaçıp kurtulmaya çalışıyormuş gibi, savaş hayvanlarının kükreyişi ve feryadı her yanı tutmuş, biri önüne, biri ardına baba baka kaçıyordu. Bu kaçışın keşke bir faydası olsa? Zira, uçup pençe atan av kuşları toprağın üstündeki her şeyi görüyor. Av kuşunun pençesinden yerin bağına girerek canını kurtarmak mümkün sadece, onlar saklanmaya fırsat bulamadan av kuşu onlara pençesini atıp götürecektir.

Huzur içindeki mübarek Meşhed bir süredir beklenmedik tatsız bir haberle çalkalanıyordu.

– “Hey millet, nasıl bir zamanda yaşıyoruz?” diye soruyorlar insanlar birbirlerine.

– Ne olmuş?

– Sultan Ebu’l-Kasım Babür Mirza yemekten zehirlenip canını Hakk’a teslim etmiş.

– Eyvah!... Horasan yine çalkalanmaya başlamış.

– Onu diyorum ya! Kaza ve kader haktır, nasıl olsa yetip gelecektir. Sultan’ın kazasına felaket deme, tahtın boş kalmasından faydalanıp Sultan Ebu Said Mirza’nın Horasan’a girmesine felaket de! Sultan Ebu Said ile musibet ejderi yine Herat tahtına gelip oturmuş, ağzından ölüm ateşini saçmış. Gözünü kan bürümüş, öfkeden aklını kaybetmiş Sultan Hazretleri Gevherşad Hanımın baltayla parça parça edilmesi emrini vermiş!

– Tövbe tövbe! Niçin?

– Gevherşad Hanım seksen yaşına vardıysa da torunlarım tahta geçsin diye başına fitne örtüsünü bağlamış da ondan kızgın. Kısacası yaşlı melikeyi katlettirip payitahtı ele geçirmiş!

Nitekim, Sultan Ebu’l-Kasım Babür Mirza Meşhed’de ruhunu teslim ettiğinde, Sultan Ebu Said Sebzevar’da idi. Kaderin cilvesine bakın ki Melike Gevherşad Hanım bunu işittiği an Horasan’ı oğlu Alaüddeve için almaya yemin etti. Sultan Ebu Said

¹⁵⁷ Yasin suresi 29. ayete atıf yapılmıştır: *În kânet illâ sayhaten vâhideten fe-izâ hum hâmidûn(e)*.

bunu işitince, ordusunu Horasan tarafına çevirdi, onun aslanlar ve çakalları, ayıları ve sırtlanları, kaplanları ve şahinleri yıldırım hızıyla Hiriy'e aktılar. Nice savaşlar göre göre tecrübe kazanmış, hile ve numaralarının tüm püf noktalarını öğrenmiş olan Ebu Said Mirza ile genç, taze şehzâde nasıl denk olsun? Bu tıpkı yaşlı kartal avlanırken tavşanın zangır zangır titremesi veya yılanın avlanmak isteyip ininden çıktığında dağ sıçanının hareketsiz kalması gibi.

Böylelikle sultan tahtına, kızgın bir aslan hâlini alan Ebu Said Mirza gelip oturdu. Aslanda adalet ne gezsin? Canlıların sultanı olarak adlandırılrsa da bu yakıştırmının ona gücü kuvveti nede niyle verildiği malum. Ne de olsa o hudutları geze geze kendi sınırlarını çizen, kim kovsa şiddetle karşılık verip öldüren, doğa kanunu gereği avlanan ve pençesine düşen canlının kanını akıtan, kemiklerini kıra kıra kemirip atan bir yırtıcı değil mi?

Meşhed'deki Ebu'l-Kasım Mirza'nın ayanları da başına balta düşmüş boğa gibi şaşırdılar. Kaderin süpürgesi Ebu'l-Kasım Mirza saltanatını bir anda süpürüp götürüyor, saltanat direkleri ve meyveli ağaçları, görkemli kut ağacı şimdi yaz sıcağında yanmış tüy gibi çıkan yabancı otlara benziyordu.

– O gün Hüseyin Mirza Ali Şer'in yanına geldi. Şehzadenin keyfi yoktu, ancak bakışları cesur, sözleri keskindi.

– Sizden bir şey rica ediyoruz.

– Kabul ediyorum, söyleyin.

– Büyükannemin mescidini birlikte ziyaret etsek. İmam Rıza türbesini de ziyaret edip gelsek.

Gevherşad Hanım mescidi Semerkant usûlüne göre inşa edilmişti. İmam Rıza türbesine bitişik olan bu mescidin altın kubbe-lerinde ışıklar dans ediyordu. Seksen yaşında, bolluk ve rahat içinde bir yaşlılık sürmüştü ve Sultan Ebu Said Mirza zamanında, onun acımasız kılıcı altında can vermiş bu saygıdeğer Melike nihayet saltanat, mülk ve kadir kıymet kavgalarından kurtulup ebedî huzura kavuştu.

Fatiha okunurken kimse ses çıkarmadı. O anda şehzadenin gönlünden neler geçtiğini sadece kendi biliyordu. Belki de sevgili ninesinin güzel yüzünü özlemiş, kader ve takdir oyunlarından korkup Tanrı'dan bu zulme karşı yardım ve destek istemiştir.

Dönerken Hüseyin Mirza:

– “Merv’e gideceğim!” dedi kederle. – İyi insanların devri bitti. Bundan böyle ne varsa savaşla cenkle ele geçirilecek! Sultan Ebu Said şimdi Horasan tahtında benden başkasının hakkı olmadığını çok iyi biliyor. Bu sebeple beni yok etmek için elinden gelen her şeyi yapacaktır. Dilerseniz siz de gelin diyeceğim ama Meşhed’de kalmanız daha iyi. Sizin gibi bir şiir güneşinin yüzü cenk ve savaş tozuna bulanmasın, diyorum.

Hüseyin Mirza öfke ateşiyle yanıyordu. Sözlerinde haklıydı. Şahruh Mirza’ya mülk olarak verilen bu toprakların onun himayesinde kalması gerekmez miydi? Niçin Ebu Said Mirza, onun mülküne göz diyor, yaşlı genç demeden acımasızca hepsini öldürmeye çalışıyor? Bu işin adaleti, doğruluğu nerede?

– Öyle, Sultan Ebu Said’den uzak durmak en doğrusu, diye cevap verdi Ali Şer. – Vakti gelince elbette Hiri’ye döneceksiniz. En büyük kapısından gireceksiniz ki adı “Fetih” olacak.

Bu dilekle Hüseyin Mirza’nın yüzü biraz olsun aydınlandı.

– Allah’a yemin olsun ki Hiri’i muhakkak alacağım!

– Tanrı sizi korusun!

– Sizi de korusun!

Böyle deyip iki dost vedalaştı.

Kaderin sopası takdir topunu yeryüzüne fırlattı, akşama doğru tepeden yuvarlanıp gitti.

Bazen bahar vakti böyle durumlar ortaya çıkar. Birden soğuk bir rüzgâr esip geçen kıştan kalma kar fırtınaları boy gösterir, yeşermeye başlayan çiçekleri soğuk vurur. Bu iki gencin hayatından da işte öyle bir fırtına esip geçti. Her ikisi de belirsizlik rüzgârı altında belirsiz bir gelecekle karşı karşıya kaldılar.

Kaderin sopası Hüseyin Mirza'yı Semerkant ve Merv arasında bir top gibi attı durdu. Ali Şer'i ise yoksulluk ve yalnızlık hayatına, medrese hücreleri tarafına yolladı.

MEŞHED'DE KURBAN BAYRAMI

Sultan Ebu Said Mirza Gıyaseddin Bey'e kendi hizmetinde olmasını buyurmuş, vâlîde hanım ve hizmetçiler bu sebeple Hiriy'de kalmışlardı. Saygıdeğer babası Ali Şer'in Hiriy'e dönmesini istememişti. Sultanın yeni seferlere hazırlık yapması için çok daha fazla para, silah ve teçhizat lazımdı, tabii ki bunların bir kısmının halktan toplanmasına karar verildi. Yağmacılar, hakimler, vergi memurları insanların ah vahlarına aldırış etmeksizin mallarını ellerinden zorla aldılar.

Meşhed, Hiriy'e nispeten daha güvenliydi. Bunun nedeni âlimlerin çoğunun insanları helal ve haram, günah ve sevap hususunda sürekli uyarmalarıydı. Yine de Ali Şer saltanat ve ilim arasındaki çatışmadan ıstırap duyuyordu: Âlimlerin sözü başka, saltanatın sözü başkaydı! Sultan Ebu Said'in adamları Meşhed'e sık sık gelip gidiyorlardı. Ve her gelişlerinde bir sorun baş gösteriyordu. Sultan Ebu Said kızgın bir aslan gibi kükreyip Uzun Hasan'a karşı bir savaşa hazırlanıyordu. Yiyecek içecek, silah, genç delikanlılar toplanıyor, komutanlar savaş planı yapıyorlardı.

Müderrislerden Ebu Abdullah Cüneydî ağır başlı, beyaz yüzlü, yakışıklı biriydi. Saltanat işleriyle ilgilenmiyor, "Alimin iyisi sultanların huzuruna varmayanındır" sözünü onaylıyordu. O, bir gün Hafız'ın gazelinesi yorumlarken:

- Şairleri yaratan Allah-u Teâlâ'ya hamdlar olsun, dedi. – Fakat hepsini de değil, ilim ile şiiri birleştirenleri kastediyorum.
- Hangilerini? diye soruyor Ali Şer.
- Onlar semadaki yıldızlar gibi çoktur ama şu an Hâfız-ı Şerâzî hatırıma geldi.

Ebu Abdullah Cüneydî “*Hâfızâ, şirin kelâm, eyile tiliñni barısa, / Nâgehân yetse ecel, dil sözge kelgey kelmegey*¹⁵⁸” beytini okudu ve yüksek sesle şunları söyledi:

– “Hey, hey, anlamına bakın! Ecel yettiği an söylenecek söz, kelime-i şehadettir. Bakın, o kişi Attar’ın kapısına kadar geldi!” dedi Cüneydî. -Ardına dönüp dünyaya baktığındaysa bakışı değişmişti. O nazarla baktıklarında, bütün kâinatın mümin olduğunu gördüler.

Ali Şer, efendiye ilgiyle bakıyordu.

Çünkü, “Gökyüzünde ve yeryüzünde her ne varsa hepsi ona hamd eder.” sözünün anlamını idrak ettiler. Avın da avcının da Müslüman olduğunu, avlanacak olanın kendi avlanışından, ava çıkanın ise avından razı olduğunu gördüler. Ondan sonra o kişinin güneşi hiç batmadı. Bir gün bir kişi bu gazeli yorumlayıp “At senin altındadır” dan murad rütbe atı, zenginlikten murad ise mülk ve servet, dedi. Bense ona itiraz edip “o sizin vücut atınızdır, zenginlik ise ömrünüzdür” dedim. Böylesi bir inancın sırrını ben size açayım, zira kendiniz heyecanlanacaksınız.

– Nasıl bir sır olduğunu çok merak ettiniz mi?

– “Tanrı Teâlâ’nın yarattığı her şeyi sevmektir” dedi Şeyh. – Karıncadan arısına kadar, çimeninden ağacına kadar, dağından denizine, gecesinden gündüzüne kadar her şeyi sevmektir.

– “Tövbeee!” dedi sonra başını sallayarak. – Onun yarattıkları arasında çirkinler de güzeller de vahşiler de uysallar da var. Âlimlerden biri dedi ki onların yaradılışından murat insanın günah ve sevaplarının şekil alışıının mümkünlüğüne işarettir. Günahlar çirkin, korkunç, vahşi yaratıklar şeklinde, sevaplar ise güzel kuşlar gibi kendi sahibinin önünde uçarak gelecektir, dedi. Şüphesiz Tanrı bilendir. Vakti geldiğinde, çevrenizdeki her şey kendi ahvalinden söz edip haber vermeye başlayacak. Şunu bil ki yavrum, ben şu aydınlık alemde elli dört yıl yaşadım, okuyup öğrendim, aklımın yettiği şunlar oldu. Dünya hayatı bir fitnedir,

¹⁵⁸ “Hafıza, güzel söz söyle dilin döndüğünce, ansızın yetse ecel, dil söze ya dökcek ya dökmeyecek.”

yalnızca onu terk edenler saadete erişeceklerdir. Bunu asla unutmayın!

– “Siz bazı insanların fikirlerini bir araya getirip böyle söylüyorsunuz fakat bu dünyadan yüz çevirmek gerekiyorsa bunca rızık, zevk, sürpriz, tat, lezzet, renk niçin?” diye soruyor Ali Şer. – Kıyaslar, mukayeseler, inkarlar, zevkler, şaşkınlıklar, korkular, endişeler, özü unutuşlar bunların hepsi Tanrı aşıklarının hâlleri değil mi? Bence onlarla büyülenen kişi ile aleminden el etek çeken kişi arasında fark var. Dervişler Tanrı Teâlâ’nın “Rahîm (çok merhamet eden)” ve “Ğafûr (çok bağışlayan)” sıfatına özlem olarak terki dünya ediyorlar. Bence onun “Kerîm” sıfatına âşık olmak insanı daha da yüceltir.

– Doğru söylüyorsunuz, diye cevap verdi Ebu Abdullah Cüneydî. – O iki sıfatı herkes biliyor, diğerlerini idrak etmek ise herkese nasip olmayacak. Onu görebilmek için basiret gözünün haricinde, güçlü bir istidâd da gerekli. Fikirlerinizle beni mutlu ettiniz! Çoktan beri halk arasında böyle niteliklere sahip bir âlim yetişse diye arzu ediyordum, inşallah arzularıma eriştim gibi. Tanrım sizi korusun!

Aradan bir zaman geçti. Bahar yüzünü gösterdi, etraf yeşile büründü, kuşların, bülbüllerin sesi yankılandı. Kurban Bayramı geldi.

Bu sabah erkenden Meşhed bayram rengini almıştı. Alemle-
rin Rabbinin yeryüzünü bahar giysileri ile bezediği gibi insanlar da türlü türlü kıyafetler giyip süslenerek çocuklarını peşlerine takıp Kurban Bayramı’na akın ettiler.

Ali Şer bir süredir hastaydı, mefasil nedeniyle eklem yerleri¹⁵⁹ çok ağrıyor, bazen de yürümeye mecali kalmıyor, acı çekiyordu. Ebu’l-Kasım Mirza’nın yüksek yetkililerinin her biri bir yana dağılmıştı. Birini İsfahan’a, birini Kabil’e, birini Semer-

¹⁵⁹ **mefasil:** Eklemlerde enflamatuvar hastalığı.

kant'a yollayınca genç şairin hâlini hatırını soracak kimse kalmadı. Ebu Said Mirza'nın emirleri Meşhed'e kendi kurallarını getirdikten sonra bağ ve bahçeler de onların kontrolüne geçti. En sonunda da Ali Şer medrese hücrelerinden birine yerleşmeye mecbur kaldı. Kimse kimseyi tanımaz, herkes kendi canının derdindeyken genç delikanlı kimin aklına gelsindi? Ali Şer, kalabalığın arasında mecali kalmayarak, bir yolunu bulup Gevherşad Hanım Camisi'ne ulaştı.

Camide, İmam Rıza Türbesi önündeki meydanda toplanan kalabalık heyecan içindeydi. Vaiz vaaz veriyordu:

– Ey ahali, kulak verin. Teşrik tekbiri tarihinden anlatılır. Kalabalık sese kulak veriyordu.

– İbrahim aleyhisselâma oğlunu kurban etmesi söylendi. İsmail aleyhisselam, “Annem azap çekmesin.” diyerek validesine haber etmeden babasıyla yola çıktı. Bir dağın eteğine vardıklarında İbrahim Aleyhisselam'ın oğlunu yere yatırdılar. Bıçağı bir kez sürdüler, kesmedi, iki kez üç kez sürdüler, yine kesmedi.

– Ya Allah!

– Ya Muhammed!

– Eyvah!

İnsanlar bu olağanüstü hikâyeden çok etkilenip, başlarında on iki kat çevirdikleri sarığı dolayan Şiiler “Ya Ali”, düzgün sarıklı Sünniler “Ya Resulullah” diyerek ağlaşıyorlardı.

– Üçüncü kez de kesmeyince, Hazreti İbrahim sinirlenerek bıçağı atmış, bıçak gidip bir taşla çarpmış. Taş tam o anda bir koça dönüşüp yerinden kalkmış. O esnada Cebrail Aleyhisselam oradaymış. Demiş ki Tanrı sizi sınavdan geçirdi, mübarek olsun. O anda İbrahim Aleyhisselam şu tekbiri getirmiştir...

Ey cemaat! O zaman İsmail Aleyhisselam küçük bir çocuktu. Babasının onuru o kadar büyük ki İbrahim Aleyhisselam ondan soruyor: “Ey haysiyetli oğlum! Allahu Ekber sizi kurban etmemi istemektedir!” İsmail Aleyhisselamoldukça iyi ahlaklı idi, dedi ki: “Ey muhterem babacığım! Tanrı Teâlâ iradesine ve sizin buyruğunuza bir değil, on tane canım feda olsun!”

Hey cemaat! Tanrı azze ve celle her an sizi işte böyle sınavı ana babanızı, hısım akrabanızı ecel bıçağı ile kesiyor. O bıçak her an ömrünüzün bir lahzasını kesip atıyor. Teşrik tekberi getirin ki her anınız ibadet yerine geçsin.

Binlerce insan gibi sallanıp tufan gibi kükreyerek teşrik tek-birini tekrarladılar.

Bayram namazı kılınınca kalabalık dağılmaya, tezgahlardaki tatlılardan, yiyecek içeceklerden çoluk çocuğuna almaya başladı. Meşhed'in ileri gelenleri arasında medrese ve cami duvarına şiirler asma adeti varmış, bazı insanlar onun karşısına toplanıp, içeriğini tartışırlardı. Ali Şer hüzün ve yorgunluk içinde, sıtma tutmuş titrer bir hâlde olmasına rağmen merakından duvarın yanına vardı, beyte göz attı. Ayakta durmaya mecali kalmamıştı, bir sütuna dayanarak oturabildi.

Beyit şöyleydi:

*Ânı ki, der hevâi sarı zülf-i yâri mâst,
Az sergüzeşte evvel ve der-aħireş hebâst¹⁶⁰.*

– “Aferin!” diyorlardı insanlar başlarını sallayarak. – Çok güzel bir beyitmiş!.

– Şeyh Sebak'ın şiiriye şaşırmam.

– Mervarî olmasın ya da?

– Yok ya, Mervarî böyle beyit yazıncaya kadar yedi kavun olgunlaşır. Mevlânâ Nişapurî mi yoksa...

– Bunda bir sır gizli. Yani bu beyit değil, muammadır. Cevabını bulun hadi!

Bu kargaşa arasında yaşı büyük biri kalabalığın arasına karıştı ve onların sözlerini işitip:

– Demek siz bunu anlayamadınız, dedi mahcup bir şekilde.

– Elbette ki muammadır! Hanginiz çözdünüz?

¹⁶⁰ Sevgilinin saçının havasına tutulan kişinin önce başından geçeceği, sonra toza toprağa karışacağı kesindir.

Herkes bir şey demeye çekiniyor, beyti tekrar tekrar okuyordu. Sıradan sözlerin bağrında gizlenen muammayı çözmek imkânsızdı, hiçbirinden bir ipucu sezilmiyordu. O anda kalabalığın arasından birkaç kişi sütuna dayanmış oturan Ali Şer'i göstererek "İşte o hasta delikanlı da bir şey söylemek istiyor." deyince yaşlı adam yaklaşıp Ali Şer Bey'in hastalıklı harap kılığına, sıtmadan kızarmış yüzüne, çökmüş gözlerine bakarak:

– Şu dertli hâlinizde beyitlere ne gerek var, dedi gülümseyerek.

– Muammanın cevabı "kutup"tur, diye cevap verdi Ali Şer. Sonra "Mantiku't-Tayr" aklına gelip ekledi: -Fakat, içerik bakımından zayıfmış. Can kuşu bir kutuptan başkasına kanat çırparken devamlı olarak yükselir. Tanrı, kutupları da çeşit çeşit yaratmış. Varış kutbundan gidiş kutbuna kadar cehaletten bilim kutbuna kadar, küfürden iman kutbuna kadar anlamını toparlasaydı, mükemmel olurdu.

Yakışıklı adam onun ne demek istediğini hemen anladı:

– Maşallah! Bunu sıradan bir kişi asla söyleyemez! Kimsiniz, nerelisiniz?

– Fakir Hiriyy'denim, ismim Ali Şer.

– Hay Allah! Ali Şer misiniz? Nevâî misiniz? Yaşlı adam aniden heyecanlanıp yüzü aydınlanarak:

– "Yüce Allah'a binlerce şükür ki sizi görmek nasip oldu!" deyip ona kucak açtı. Sonra kalabalığa bakarak:

– Her iyi insanlar, kulak verin! Bu genç delikanlı Herat'ın meşhur şairi Ali Şer Nevâî'dir.

Gürültü patırtı arasında insanların yakınındakilere gazelleri Meşhed'de de şöhret salmış eşsiz bir yetenek sahibinin bu hasta, yalnız delikanlı olduğuna inanamayarak "Nevâî mi? Yok yahu? dediler.

"Şimdiye kadar şiir ve ilim ehli arasında kendi doğduğu yeri lakap olarak almak gelenek olagelmiştir. Ne sebeple ki bu örfü terk edip hepsini genelleştirerek "Nevâî" dediniz?" dedi o kişi. -

Fakir Kemal Türbetî'yim ben. Durumunuz kötü görünüyor, isterseniz, size bahçemde bir oda ayırayım, orada yaşayın, rahat edersiniz.

Ali Şer Türbetî'nin bu lütfuna cevaben minnettar olduğunu söyleyip ona özrünü bildirdi. Türbetî dedi ki:

– O hâlde istirahatınıza devam edin, ben size bir tabip gönderiyim.

Meşhed seması karanlıktı, yağmur yağacak gibi bir hava vardı. Türbetî'nin isteği üzerine bir araba yolladılar. Cüsseli bir delikanlı Ali Şer'e arabaya binmesi için yardım etti. Ali Şer kendi hücreğine girer girmez döşeğe yığıldı, sonra ulak geldi. Onun getirdiği bohçada yiyecekler, şerbet ve meyveler, yanında yeşil sarıklı köse bir tabip vardı.

– Hastalığınız hafif, birkaç güne geçer, dedi tabip, delikanlının kemiklerine bastıra bastıra kontrol ettikten sonra. – Rutubet toplanıp eklemde birikmiş. Vücut baharın her çeşit rutubetini geçirir. Yalnızca dinlenmesi gerek.

SULTAN EBU SAİD MİRZA'NIN TEŞRİFİ

Payitahtın Kıpçak kapısı önünde saltanatın ileri gelenleri dalkavukluk etmek için davul zurna çalıp duruyordu. Saltanatın saygıdeğer insanlarından bir grup Ebu Said Mirza'nın gelmesini yarım gün beklemiş, Sultan ise o zaman Hiriy'in biraz ilerisinde Pul-i Niliy¹⁶¹denen ve havası çok güzel olan bir kervansarayda dinleniyordu. Bir süre bekledi, elinde ayağında derman kalmamış insanlar gözüne uzaktan toz gibi göründü. Bu, Sultan kervanının öncü birliği idi.

Daha da geride ondan daha büyük bir toz bulutu görünmesi ordunun gelişini haber veriyordu. Çok şey görmüş olan aksakallar başlarını sallamakla yetinse de bazıları söyleyeceğinden geri durmadı:

¹⁶¹ Niliy Köprüsü.

– Kendi geldiği yetmiyor mu, bunca askere kim bakacak? Hey, hükümdar tahta oturmak için geliyor! İki asker ve bir hizmetkârla mı gelsin?

Sultan Ebu Said geldiğinde davul ve zurnaları görüp, demek istediklerini anladı ve “Kâfî!” şeklinde bir işaret yaptı. Zafer çığlıkları kesildi.

“Biz savaştan galip mi çıktık, ne bu gürültü patırtı!” dedi Sultan Ebu Said Mirza, öfkesini gizlemeden. – Sultan Ebu’l-Kasım Mirza hakkın rahmetine kavuşmuş, kimin aklına geldi bu neşe, bu sefa? Herkesin sesi birden kesildi.

– “Yazık size Muzaffer Sultanlar!” dedi Ebu Said. Sonra hizmetçilerine görev verip atını dörtnala koşturup gitti. Toplanan dalkavuklar oldukları yerde kalakaldılar.

– “Timurîler saltanatı kıvranıyor, feryat ediyor.” dedi koca beyaz sarıklı yaşlı biri yanındaki adama. – Sebebi, herkesin kendini ulu Emir’e denk görmesinde, onun gibi bir sultan olduğunu düşünmesinde.

Sonra eğilip fısıldıyor:

– Bundan daha tehlikeli şeyler de oluyor. Şimdi saltanat paramparça olacak kesin.

Ebu Said Mirza güçlü, atik biriydi. Kısa sürede onun güç elçileri Meşhed ve Kirman, İsfahan ve Irak’a vardılar ve fakir halkı tir tir titretip, yeni düzenlemeleri yürürlüğe koyup döndüler.

Şehzade Hüseyin’den haber yoktu. Fakat birileri onun birkaç askeriyle Merv’e gittiğini, Merv sultanının küçük kızı Beka Sultan Hanım ile evlendiğini söylüyorlardı. Etrafta savaşın alevleri tutuşmuş yanıyor, Ali Şer’in önünde çile ve gariplik yolundan başka bir şey görünmüyordu. O, Meşhed Medresesi’nde ilim tahsil etmeye devam etti.

Her hafta iki üç kez Şeyh Kemal Türbetî, Ali Şer’e hediye ve selamlarını yollar, bazen de araba gönderip onu “Ârâ” tepeliğindeki bahçesine götürürdü. Bir gün sohbet esnasında, halkaya Kurban günü Ali Şer’e yardım eden güçlü kişi katıldı.

“Bu kişi Pehlivan Muhammed, gürerşçilerden.” diye tanıttı onu Kemal Türbetî. – Sultan Ebu’l-Kasım’ın yüzü aşkın gürerşçisi vardı, onlar Saf Kalesi tarafında ikamet ediyorlardı. Yüz kahramandan on tanesi talepkêş¹⁶², yirmiye yakını keskin nişancı ve genç gürerşçi çemberdeki gürerşı oldukça alevlendiriyorlardı.

Sultan hazretleri gürerş tutmayı severdi, dedi bir diğerk kişi. – Kendileri de bazen gürerş tutarlardı. Maalesef, bugün gürerşçiler de dağılmış hâldeler. Bazıları orduya katıldılar.

Daha sonra gürerş tutmaktan söz edildi. Pehlivan Muhammed bundan birkaç yıl evvel şahruh Mirza’nın elçileri arasında Çin’e gidildiğinden bahsetti.

-Her kervansarayda üç yüz kişi bekler, bir o kadar kişi de sonraki kervansaraya kadar eşlik ederdi. İnsanı ince kemikli, çekik gözlü, minyon olurmuş. Fakat ata binme hünery yok, öğrense olmaz mı dersenez yeteneğy de yok. Payitahta yaklaştığımızda tüm insanlar üniforma giyip sıraya geçmiş, ellerinde eldivenleri, çiçek atıp duruyorlardı. Yarım gün boyunca böyle yol aldılar. Ama iklimi farklı ve hiç hoş değildi. Bir yaban arısı olsaymış uzun ayaklarını sarkıtarak uçan, soksa bir hafta şişi gitmeyen, kendi insanını ısırmayan. Ziyafetin sonunda gürerş gösterisi olacağını söylediler, bizden Mirza Abdullah’la ben çıkmak istedik. Mirza Abdullah iri cüsseliydi, bir yumrukta insanı yere sererdi, bir darbesiyle yıkılmayacak adam yoktu. Çin askerinin de dövüşte usta olduğunu söylediler, o kadar olağüstü hüneryler gösterdiler ki diliniz tutulur. Mirza Abdullah bana dedi ki “Bu Çinlidir her ne kadar çevik olsa da boynundan tutup atıverin!”. Ben “Tamam da misafiriz. Kemiğy falan kırılırsa ne olacak?” deyince Mirza “Boşverin!” dedi ve şöyle yaptı: Karşıma kahrküllü biri çıkmıştı, dedi ki: Bu bana az, bir ikisi daha gelsin! Başka birini daha gönderdiler. Mirza epey çabaladı, hiç yakalanmıyorlardı. Ama incecik elleriyle Mirza’ya zarar veremezlerdi. Sonunda Mirza

¹⁶²**talepkêş:** Rakibini seçerek meydana giren gürerşçi.

birini tutup kedi yavrusu gibi kaldırıp öyle bir fırlattı ki insanların arasına düştü. Güreşte yenilince yerde sürünüp ağlaşırlarmış, kendi hakani önünde öylece ağladı.

Kalanını biz hallettik. At üzerinde durup kılıç sallayıp yay çekmede kimse önünde duramadı. Üstelik, her türlü hokkabazlık ve maskaralık gösterilerinde öyle ustalarmış ki bizler onlar gibi yapamayız.

Fakat, nasıl olursa olsun zaferle dönsek de seferimizin neticesi Sultan'ın hoşuna gitmedi. Olayları dinleyip dedi ki: “Siz gücünüzle övünüyorsunuz, aklınızla övünseniz keşke! Allah-u Teâlâ gücü file veya bir aslana da verdi, ama akıldan bir iz yoktu...” Neden böyle dediklerini asla anlayamadık.

Çemberdekiler Şahruh Mirza'nın sözlerini tartışırken, o sırada gözleri parıldaayan orta boylu güzel yüzlü bir genç de Kemal Türbetî'nin her sözünü başıyla onaylıyordu.

– Pekâlâ, bu siyasettir, sizle bizim bilmediğimiz bir yönünün olması şaşırtıcı değil. Ben size kalanları da tanıtayım. İşte bu kafası dağınık delikanlı Şeyhim Süheylî oluyor, diye tanıttı Kemal Türbetî. – Oldukça zeki, şakayı sever. Fakat dikkatli olacaksınız, türlü fitneleri halk arasında meşhurdur.

– Bu kişi ise Mevlânâ Alişah Kirmanî'dirler. Beytinde de dostlukta da şakalara âşıktır.

Ali Şer Bey herkesle yeniden selamlaşırken Mevlânâ bu esnada Ali Şer'e bakıp:

– Bunca insan bugün bahçemizin bülbülleridir, dedi nazikçe. - Meclisin amacı sizden beyit işitmek ki birkaç kişi “O beyitleri yazan Ali Şer Bey bir diğer kişidir, bu değildir.” diye iddia ediyorlar.

Yakın zamanda yazdığı hoş bir gazel hatırlıydı. Ali Şer meclis büyüklerinin önünde gazel okumanın kolay bir iş olmadığını, okuyunca belagat ehlinin kıymet vermesini isteyerek gazelini okudu:

*Furkâtîndin za 'ferân uzra tøkermen lāleler,
Lāleler ermes ki, bağırmıdın erür pergāleler.*¹⁶³

*Dür tişîndin daneyi şabrim kalur be-ber desem,
Külüb aytur kim, ekinniñ âfetidür jāleler.*¹⁶⁴

*Berg-i gül üzre yapışıptur şeker her sâridin,
Yā meger la 'liñ üze kaynapturur tabhāleler?*¹⁶⁵

*Tāle tāle ney okuñ köksümde göyā sındı kim,
Tevrülüptür nā-tevān köñlümde bir bir tāleler...*¹⁶⁶

İlk beyit okunduğunda herkes birbirine mânâlı mânâlı baktı. Gazel bitince, Kemal Türbetî hasta hâline bakmadan yerinden doğrulup Ali Şer Bey'in önüne geldi.

– Pergaleler¹⁶⁷ kıvrılmıştır? Halkın kendi arasında kullandığı konuşma dilindeki sözleri gazele dahil etmek? Ey meclis ehli! Şahit olunuz ki nazım cengine girmiş bu genç asker tüm komutanlara yas tutturup bir okla Zühre'yi vurdu, kahraman oldu!

Bu gazelin hürmetine, herkes ayağa kalkıp şairi alkışladılar.

Meşveret sona erince Hoca Kemal Türbetî Ali Şer'in kalmasını ne kadar dilese de izin istenip dışarıya çıkıldı. Pehlivan Muhammed her zamanki gibi yanındaydı. Eklem ağrısı biraz hafiflemişse de henüz iyileşmediği için:

¹⁶³ Senin ayrılığının acısından zaferan üzerine laleler dökerim. Onlar lale değildir, bağırmadaki kanlı yaraların parçalarıdır. (**Zaferan:** Sarı çiçek olan bu sözcük şiirde şairin sarı benzini temsil eder, laleler ise kanlı göz yaşlarıdır.) Lale kanlı gözyaşı, safran (za'feran) sararmış yüz. Eski bir tedavi yöntemi olan depresyondakilerin yüzüne safran sürmek, Alp Er Tunga sagusunda geçmektedir. Nevâî'de de mazmun olarak vardır.)

¹⁶⁴ İnci dışından sabrımın harmanı yok olur, dersem; o da gülerek "Jaleler ekinin afetidir." şeklinde cevap verir.

¹⁶⁵ Her taraftan gül yüzüne şekerler yapışmıştır. Veya yanağının üzerinde kabarcıklar kaynamaktadır. (Yanağındaki terleri bal ve kabarcığa benzetir.)

¹⁶⁶ Senin tel tel attığın oklar sanki kırılmış gibi güçsüz gönlümde dolaşmaktadır.

¹⁶⁷ **Pergale:** Parça.

Sizi daha yetenekli bir tabip görmezse olmaz, dedi üzülererek. –“Eklem ağrısı aslında yaşlılarda görülen bir hastalıktır, genç bir yiğide niçin ilişsin? Siz huzurlu bir şekilde istirahat edin, biz tabip Abduselam’dan ricacı olacağız. İnşallah, şifa bulacaksınız!” deyip lütufta bulundu.

Daha ilk görüşte sevgi duyduğu bu pehlivana Ali Şer minnettarlığını bildirip vedalaştı.

PEHLİVAN MUHAMMED’İN HAZIR CEVAPLILIĞI

Sabah erken saatlerde Ali Şer birkaç yeni gazel yazdı. Onlardan biri şöyleydi:

*Her kıyan bakşam közümgä ul kıyaşdın nür erür,
Her sarı kılsam nażar ul ay mence menżür erür.*¹⁶⁸

*Çün meşel boldı saçın şulm içre yaşurmak ne sûd,
Müşk isin yaşurse bolmas, -bu mesel meşhûr erür.*¹⁶⁹

*Telberermen tâ anı körman, Ŗajâyibdür bu kim,
Ul peri devâne közidin dâg’i mestur erür.*¹⁷⁰

*Ger Nevâî sîmberler vaşlin isteb körse renj,
Yok Ŗajab, neçün ki hām etgen tama ‘ rencûr erür.*¹⁷¹

Diğer gazeller arasında bu çok daha çekici gelmişti. Bu yüzden kâğıda geçirip cebine koydu.

¹⁶⁸ Her ne yana bakşam gözüme o güneşten nur vurur, ne yana bakarsam onun hayali gözümde belirir.

¹⁶⁹ Saçın mesel (atasözü) oldu zulm içinde zulmü gizlemek ne fayda. “Misk kokusu saklanmaz” atasözü meşhurdur.

¹⁷⁰ O peri gibi sevgili divanenin gözünde gizlice yara açar ve acayıptır ki ben onu görmezsem deli olurum.

¹⁷¹ Nevai gümüş sineli güzellere kavuşmak isteyip onlardan zulüm görürse buna şaşılmaz. Çünkü ham meyveyi yediğimizde bünyeye dokunur.

Sabahın ilerleyen vakitlerinde “Ali Şer Bey” diyerek kükreyen bir sesle Pehlivan Muhammed içeri girdi, yanında orta cüsseli, beyaz yüzlü biri de vardı.

– Dostumuzun hastalık pehlivanı sırtını yere çalmış. Bu kişi meşhur tabip Hoca Abduselam Şerâzî’dirler.

Hoca Abduselam Şerâzî kemikleri bastırarak kontrol edince rahat bir nefes alarak:

– Bu hastalıkta maraz geçtikten sonra da bir süre etkileri vücutta devam eder. Sabırla ovulacak ki zamanla kurtulasınız, dedi.

– “O işi ben yaparım, müsterih olun.” dedi Pehlivan Muhammed.

– Hay hay, dedi Mevlânâ Şerâzî. – Bu güçle kemiği ovmanızdan değil kırmanızdan korkarız.

Tabip Abdusselam vedalaşıp gittikten sonra, Pehlivan Muhammed Ali Şer’in yanında kaldı ve yine o şevkle:

– Tedaviye başlayalım efendim, dedi.

Sonra kalın parmakları ile ağrıta ağrıta ovalamaya başladı. Ovalama esnasında sordu:

– Sizin Türkçe şiiri güzel söylediğinizi ve Türkçe nazım okuduğunuzu halktan işittik, şüphesiz biz de bunun doğruluğuna inanıyoruz. Bizim bir sorumuz var.

– Cevap vereyim, siz tüm sorularınızı sorun.

– Sorumuz şu ki Türk şairlerden hangisi şiiri daha iyi okuyor? Hangisini beğeniyorsunuz?

Ali Şer cevap verdi:

– Herkes iyi söylüyor, ben seviyorum.

Pehlivan dedi:

– Siz formaliteyi bırakın, olay hakkında konuşun. Hepsini beğeniyorum dediniz, hepsi bir değil, elbette farklılıkları var.

– Hoca Lütî bu kavmin üstadı, söz ustasıdır.

– Niçin Seyyid Nesîmî demediniz?

– Aklıma gelmedi, fakat Seyyid Nesîmî’nin mısraları başka bir renge sahiptir, zahir ehli şairler gibi şiir okumuyorlar, ama hakikat yolunu takip etmiş.

Pehlivan gözündeki hırzır pırıltılarla alaycı bir şekilde:

– “Görünen o ki Seyyid Nesîmî’yi Lütî’nin mısraları yanında küçük göreceksiniz. Ama Seyyid Nesîmî’nin mısraları açıklığı nedeniyle mecaz, anlamı nedeniyle de hakikat yolunu kapıyor, diyorsunuz... Ancak, nazenin ve boy posları hedef aldığı öyle beyitleri var ki şaşar kalırsınız.” diyerek ovalamayı bırakıp şu beyti ezberden okudu:

*Ger Nesimî sîmberler vaşlin isteb körse renj,
Yok Öajab, nevçün ki, hām etgen kişi rencür erür.*¹⁷²

Ali Şer bugün sabah yazdığı gazeli onun ağzından işittiğinde şaşkınlıktan ne yapacağını bilemedi. Fark ettirmeden elini cebini atıp yokladı: Hayır, kâğıt yerinde duruyor! Şaşkınlığı artarak sordu:

– Bu şiiri ne zaman ezberlediniz?

Pehlivan Muhammed soğukkanlı bir şekilde cevap verdi:

– Birkaç yıl önce Ebu’l-Kasım Babür Mirza’nın meclisinde bu şiir okunmuştu. Bana o kadar hoş geldi ki yazıp ezberledim.

Daha sonra işi olduğunu, yarın sabaha geleceğini söyleyip kendi evine doğru gitti. Ali Şer hâlâ şaşkındı. Hafızasını ne kadar zorlarsa zorlasın Nesîmî’nin böyle bir gazeli olduğunu hatırlamıyordu.

Ertesi sabah Pehlivan’ın yine gür gür sesi işitildiğinde Ali Şer uyanıktı. Bu sefer Pehlivan Muhammed dev gibi koca koca üç dört pehlivan ile geldi. Çember şeklinde oturup hâl hatır sorulduktan sonra yine o gazeli sordu.

– “Geldiğimizden beri beyit ve gazel diyorsunuz, böyle hâl hatır sormuyor musunuz?” dedi sitem ederek. Ali Şer sorusunda ısrarcı davranınca pehlivanlara döndü:

¹⁷² Eğer Nesimi gümüş sineli güzellere kavuşmak isteyip de onlardan zulüm görürse bunda şaşılacak bir şey yok. Çünkü ham (eğen/büken) eden kişi eziyet verir.

– Ben o şiiri ezberlediğimde birkaç tane daha hevesli de vardı. Okuyun bakın, öyle ya benimle öğrenmiştiniz!

Güreşçilerden de biri alıp biri bırakarak o gazeli kusursuz bir şekilde okuyuverdiler.

– “Kâfi!” dedi Pehlivan Muhammed, Ali Şer’in hâline gizlice bakarak. – Eklemlerin böyle zararları da olurmuş, hafızayı sarsarmış.

Ali Şer bu işte bir iş olduğunu seziyor ama henüz hiç kimse- nin görmediği gazeli nasıl olup da Pehlivan Muhammed ve diğer güreşçilerin bilebildiğine aklı yetmiyordu.

– Ayak ovalanınca baş ağrısının geçeceğini yeni duydum, dedi o da. Pehlivan Muhammed güreşçileri ile biraz yiyecek içecek getirmişti. Bir müddet kendilerine ziyafet çektiler. Yiyip içtikten ve tedavi sona erdikten sonra Ali Şer’in hâlâ alnını kırıştırmakta olduğunu görünce Pehlivan Muhammed kahkaha atıp gülmeye başladı.

– Omzunuzu ovalarken cebinizdeki kâğıdı gördüm, dedi güler- rek. – Yavaşça kâğıdı çıkarıp bakınca yakınlarda dizelere dökülmüş bir şiir olduğunu gördüm. Kâğıdı yanımda açık tutup ezberledim ve katlayıp yine cebinize koydum. Sonra bilerek Türkçe sözlerden konu açtım. Akşam gidip bu güreşçilere da rica edip öğrettim ki lazım olduğunda akıcı bir şekilde okusunlar. Size bu yolla bir olta attım, siz de balık gibi oltaya geldiniz, yemi yediniz.

Ali Şer de kendi saflığına ve Pehlivan’ın aldatmacasına mutlu olup gülüyor, bu gülüşle sanki ağırları vücudundan yok olup gi- diyordu.

ZULÜM

Sultan Ebu Said Mirza’nın saltanatın başına geçişi zaten yoksulluk girdabında bir sap gibi dönüp duran Horasan- ’ın hayatını daha da müşkül bir hâle soktu.

Kısa bir müddet içinde memlekette üç sultan değişti. Her gelen hükümdar halkı vergiye bağlamaya çalıştı. Şaşırtıcı bir şekilde yenen de yenilen de fukaraya zulmediyordu. Galip gelen hükümdar savaşın kayıplarını telafi etmeye ve yeni savaşlar için hazırlık yapıyor, mağlupsa galibin talep ettiği vergiyi ödemek için halkı yeni yeni haraç ve yağma sağanağına tutuyordu.

Sultanlar hangi beyin kime hizmet ettiğini iyi biliyorlar, saltanat değişince ona göre beylere mertebe veya vazife tayin ediyor ya da saltanattan çıkarıp onları hapse veya idama gönderiyorlardı. Şükür ki Ebu Said Mirza bu mülklerde peyda olan üçüncü bir kudret – Ebu'l-Kasım Mirza hizmetinde olan beylere merhamet etti. Zaten Timurlu saltanatı üç devlete bölünmenin arefesindeydi. Gıyaseddin Bey'in ailesi birbirine düşman olmuş üç gücün girdabında kaldı.

Ebu Said Mirza'nın hizmetkârları, Sultan'ın kendi gibi öfkeli insanlardı. Onlar fukarayı vergiyle cezalandırıp acımasızca döverler, Sultan Ebu Said'in hazineyi doldurmak hakkındaki kesin fermanından sonra gözleri ne görse alıp götürürlerdi.

“Sultan adaleti sağlasın!” derdi Luristanlı bir kişi, yakasını silkerek. – Bizler sıradan insanlarız. Ne saltanat erkanını ne savaşın kurallarını biliriz. Elimizden gelen işi yapıp rızkımızı kazanıyoruz. İşimiz gücümüz Sultan'a feda olsun, fakat bu iş güç ve harcamalarımıza yetecek miktarda halka refah, huzur versin.

Bir mülazım:

– “Sultan bunu sana mı soracak?” deyip kılıcının kenarıyla vurunca Luristanlı yere yığıldı. Kalabalığın içinden bir gürültü koptu.

– “Hey cahiller!” dedi sakalı göğsüne kadar inen yaşlı bir adam. – Bunları tartışmanın yeri mi? Pazarda siyasetten söz edilir mi? Kesin artık!

– Sen kimsin?

– Bu kişi şeyh hazretleridir!

Mülazım biraz sakinleşti.

– “Şeyh isen camine var git! Senlik bir şey mi var burada?” diye homurdandı.

– Hayatın karamsarlık ve ümitsizlik girdabında kuru bir sap gibi dolanıp duran yüzlerce insanın durumu böyleydi. Medreseler ve türbeler ise parıltılarıyla göz alıyordu. Tanrı Teâlâ’nın inayeti dileğiyle kurulan ve tüm gün dileklerin bildirilip, duaların göklere yükselmesi için bina edilen bu heybetli yapılar, yoksulluğun zirvesinde daha da güzel ve heybetli görünüyor fakat zaman zaman medreseler ve camilerde de silahlı muhafızlar belirip bir olan Tanrı’dan kurtuluş dileyenleri bin beter korkutuyorlardı.

YAKUT DA TAŞ, TAŞ DA TAŞ...

Dostlar bir gün küçük bir bahçede toplandılar. Avluda bir taş kazan vardı. Kazanın altına bir ateş yakıldı ve Şeyhim Süheylî aş pişirmeye başladı. O anda biri bir beyit okudu:

*La’l seng astu degi sengin seng,
Lek andar miyân tefâvuthâst.*¹⁷³

Beyitin manasını hemen anlayan Şeyhim Süheylî:

– “Yüz defa aferin!” dedi. – Taş kazan ve yakut: İkisi de taş tır, fakat arasında fark var. Taş kazandan hiç kimseye zarar gelmez, onda leziz yemekler pişer. Yakut taşından ise halka zarar ve bela gelir.

– Bu, Sultan Ebu Said’in herkesin ne kadar mücevheri varsa ellerinden hepsini aldığıнын yoksa da her türlü abartı ve tehditler ile halka zulmettiğinin bir işaretiydi.

– “Ne şaşırtıcı! Bizim topluluğumuzda da taş kazanda aş pişecek.” dedi Şeyhim Süheylî.

Bu beyit, Hiciv ve ustalıkla söylenmişse de Ali Şir’in gönlünü aydınlatmadı.

– Bir güvercin¹⁷⁴in yuvası bozulsa feryadı alemini tutar, dedi acıyla. – Yavrusu ölse, çılgılığı göğü tutar. İnsan bu kadar hakir

¹⁷³ Dudağın ve ağzındakiler taştan daha taş, lakin ikisinin arasında fark vardır.

¹⁷⁴ **güvercin:** Güvercin ailesine ait, insanlara yakın yaşayan uysal bir kuş.

mi bu âlemde? Bir iki çepat¹⁷⁵ ekmeği, bir avuç darı, bir testi suyundan başka bir şeyi olmayan insanlara bunca zulmedilir mi?

– Pehlivan Muhammed ona bakıp başını salladı. Şahrüh Mirza sülalesine yakın insanların ağzından çıkan bu tür sözler, Sultan'ın kulağına giderse o kişinin başına bir musibet gelmesi iştten bile değildi.

Tesadüfe bakın ki yemek pişirilirken, şiddetli bir yağmur yağmaya başladı. Ocağın çatısından şarıl şarıl akan su kazanı doldurdu. Dostların aşı daha pişmediğinden Şeyhim Süheylî'nin getirdiği kuru ekmek ve meyvelerle yetindiler. Herkes durumun vehâmeti ve hayatta kalmanın zorluğundan bahsediyordu. Sultan Ebu Said'in hizmetkârları halkın topladığı yiyecek ve yakacaklara kadar her şeyi alıp götürür götürmez başlayan kış fırtınalarının çoğu kişinin başına musibet getirmesi olağan bir durum hâlini aldı.

Lakin bir iki kişinin daha farklı görüşleri vardı.

– Maverâünnehir'de de Horasan'da da sultanlar birbirlerine düşman olmuşlar, taht için dalaşıyorlar. Sultan Ebu Said Mirza'ya ne dersiniz deyin ama o, çok tehlikeli olan Kızılbaşlara karşı savaş açmak için güç topluyor. Uzun Hasan'ın nice yıldır Horasan'a gözünü diktiğini unuttunuz mu?

– Ebu Said Mirza gerçekten de öfkeli bir Sultan, fakat bu sözünüzde haklısınız. Saltanatı birleştirmeye çalışıyor.

– Kızılbaşlar daha evvel de Horasan'a asker gönderdiklerinde nasıl bir kırıngın olmuştu? Ebu Said Mirza halkı o beladan kurtarmaya çalışıyor!

– Siz ne diyorsunuz, Ali Şer Bey?

– Bizlerin birkaçının burada söylediği sözlerle vaziyet değişmez, diye cevap verdi Ali Şer. – Sultanlar, ülkenin kaderini değiştirecek olanlardır. Kendi kaderimize boyun eğmek bizim için daha iyi.

¹⁷⁵ **çepat:** Lavaş ekmeği gibi ince, tavada yağla pişirilen bir tür ekmek. Çapatı da denir.

Çamurlu sokaklardan kaya kaya dönerlerken, Pehlivan Muhammed şöyle dedi:

– Muhterem babanız ile dayınız Sultan Ebu Said Mirza’nın beyleri arasındalarmış. Siz de Mirza’nın sarayına varsanız olmaz mı ki?

– Hayır, asla!

– Niçin varmıyorsunuz?

– Fakir şehzâde Hüseyin Mirza’nın ebedî dostuyum, diye cevap verdi Ali Şer Nevâî. – Gerçi bunu Hüseyin Mirza hıyanet olarak görmese de ben öyle görüyorum.

– O hâlde ne yapmak istiyorsunuz?

– “Semerkant’a gideceğim!” dedi Ali Şer. – Savaşlar yerine ilim çiçekleri boy veren, hâlâ adalet ve cömertliğin yeşerdiği, yeryüzünün güneşi yüce Semerkant’a sığınacağı.

– Doğru, Maverâünnehir ve Horasan’a göre orası daha güvenli. Yalnız orada ne işle meşgul olacaksınız? Bir iki tanıdık genç, Semerkant’a gidip orduya katılmayı seçmişlerdi. Dilerse-
niz, onlarla gidip orduya katılın. Yemeği, aş, parası fena değildir.

– Evet, başka çare yok, dedi Ali Şer. – Ne Hiriy’de ne Meşhed’de refah kaldı. Arzum ne kadar ilim üzerineyse de geçim derdi başka yollara girmeyi taktir etmiş. Siz yiğitler ile konuşun, ben hazırlığımı göreyim.

Ertesi gün Pehlivan Muhammed dostunun karşısına geçip ona akçe dolu ipek keseyi verirken şunları dedi:

– Güreşçiler arasında Kara Moğol adlı biri var. Kendi kaba olan bu yiğidin sözü daha da kabadır, ama ihanet nedir bilmez. İşte o yiğitle kervana katılacaksınız.

Karanlık, kasvetli bir gündü. Bugün hiçbir şeyden haber vermiyordu. Gençlik zevkleri bitip tükenmiş gibiydi. Ömür fidanı, hayatın çamurlu selleri içinde dolana dolana şu gökyüzü, şu bulutların altında akıp gidecek gibi görünüyordu.

İKİNCİ KISIM

NEVADÜRÜ'Ş-ŞEBAB ÖVGÜ

Ey insanı yaratan, onu yücelten, gökyüzü ve yeryüzünde-
ki her şeyin isimlerini öğreten zat!

Tüm insanoğlunun ruhlarını yaratıp onlara ruhlar âlemini vatan olarak bağışladın. Kendi istediğin an yerlerinden kaldırdın ve oradan kovup anne rahminde ortaya çıkardın. Onu orada dokuz ay tutup oradan da kovdun ve aydınlık dünyaya yolladın. Vakti gelince aydınlık dünyadan da kovup ebedî âlemi de kura-cağından hiç şüphe yok. Onu böylesi yolculuklarla yüz yüze getirip ona dünyaları gezdirdin.

Güneşe “Yüz!” diye hitap etmiştin. O, işte o andan itibaren gökyüzünde durmadan yüzmeye başladı. Aya yer yüzünü gece-leyin aydınlat, dedin, işte o andan itibaren hükmünü yerine ge-tirmeye başladı. Cansız toprağı hazineye dönüştürdün, hazineyi ise cansız toprağa. Havayı rızık kıldın ve yarattığın halkların ne-fesine dönüştürdün. Yarattığım âlemleri görün, diye su dünyası-nı da yaratıp karada ne varsa benzerini orada da var ettin. Bu iki âlem arasını aynı seviyede kıldın. Rüzgârlarını orada da tecelli ettirdin, o halklara da sefer emrini verdin ki onların yokluktan varlığa ve varlıktan yokluğa olan seferi hâlâ devam etmekte.

Yüz binlerce kara hayvanını ve kuşunu, denizlerdeki canlıla-rını ve gözün görüp kulağın duymadığı yaratıklarını göç ettirdin, yüzlerce fersah yol kat edip gittiği yerleri ise onlar için hayırlı kıldın.

Dedin ki seferlerinizden murat iyiliktir. Sizi de ömür denen sefere saldı, huzuruma varıp geldiğinizde yoldaki amelleriniz-den, benim gösterdiğim nimet ve iyiliklerden sorgulanacaksınız.

Bir kuluna insanları toplayıp, zalimin memleketinden çıkıp gitmesini buyurdun da sayısız insanı böylece felaketten kurtardın. Onu Tur Dağı'na çağırdın ve bir asa vasiyet ettin, buzağıyı dirilttin ki buzağının da ona giren ruhun da ne olduğunu kimse bilemedi.

Zalimin ağzına balçık tıktın, ibret alsınlar diye onu sakladın.

Ey âlemdeki tüm hadiselerin Mürebbsi! Biz kullarının seferini hayırlı kıl, diye yalvarıp yakarıyorlar. Sana olan seferleri hayırlı kıl, yolda karşılaşılacak tüm insanları güzelliklere sebep eyle, önüne çıkacak bela ve musibetleri nimete dönüştür!

SEMERKANT. 869 YILI

S emerkant'a kış şiddetli geldi.

Her sabah bozkırların, dağ ve bayırların üstünü ısıldayan kırağılar kaplar, yollardaki çamurlar geceleyin donup engebe oluştururdu. Buz bu çamur tepeleri arasında da parıldardı. Güneş çıksa da ılıtmaz, kül rengi bulutların arasında loş bir leke gibi durur, sonra batıp giderdi.

Yoksulluk ile ihtişam, zenginlik ile çaresizlik bir aradaydı. Bir yanda zayıf, eti kemiğine yapışmış zavallı garibanlar yığın yığın, aç biilaç dururken, diğer yanda küncüsünün kokusu her yanı saran meşhur Semerkant ekmekleri pişiyordu. Başına gri bez dolayan fırıncılar durmaksızın darı, buğday, yulaf unlarından petir¹⁷⁶ ve külçe¹⁷⁷ler yapıyorlardı. Ustaca yağ sürüp parlatıyor, yüzeyine katı yoğurt, kaymak çalıp cızırdatarak su da serpiyorlardı.

Deriden yapılmış bir bileklik taktığı eline kuş konduran Bulungur Naymanları geçiyorlardı. Bunlar bozkırın hünerli ve usta avcılarıydı. Rüzgârlarda kararmış yassı yüzleri, kısmaya meyilli

¹⁷⁶ **petir**: Genellikle yağla karılan, mayasız hamurdan çekiç denen tahtadan yapılmış özel bir aletle üzerine delik açılarak hazırlanan incecik ekmek.

¹⁷⁷ **külçe**: Tandırda yapılan küçük, yuvarlak ekmek.

keskin gözleri, dizginleri tutmaktan nasır tutan elleri onların yetenekli biniciler olduklarından ve hayatlarını avcılıkla geçirdiklerinden haber veriyordu. Çöğirme¹⁷⁸ giymiş Harezmliler ve uzun sakallı Türkmenler görünüyordu. Geleneksel olarak yeşil kaftan giyen seyitler de vardı, her zamanki gibi etraflarını müritleri kuşatmıştı. Bozkır insanları onlara aldırış etmiyordu. Onların tek kanunu vardı: Savaşmak! Konratlar, Kıpçaklar, Celayirler göze ilişi-yordu. Onlar birbirinden çakman¹⁷⁹ ve tumak¹⁸⁰ları ile ayrılırlardı. Araplar, Farslar, haç takmış Yahudiler, gözlüklü Hindularla karşılaşmak da mümkündü. Onların bazıları köle olarak getirilmiş, bazıları güvenlik nedeniyle kendi gelip yerleşmişlerdi. Bu kadar çeşitliliğin aynı şehirde toplanması şaşırtıcıydı.

Sabahki ayaz nedeniyle ağaç dallarında ve yollardaki karlar buz tutmuş, ayak altında gıcırdayıp kırılıyordu. Evlerin bacasından çıkan duman daha göğe yükselmeden etrafa yayılıp burnu yakıyordu. Kokusuna bakarak ne tür bir odun olduğunu anlamak mümkündü. Bu kokular çarşıdaki demircilerin örsünden çıkan kömür kokusu ile karışıp baş ağrı-tıyordu.

Orta boylu, üstüne ince bir kıyafet giymiş, başına sarık dola-mış beyaz yüzlü genç bir yiğit kalabalığın içinden geçip çarşının yanındaki alçak kubbeli hamamın yanına vardı. Hâlinden çok üşüdüğü anlaşı-lıyordu. Küçük ahşap kapı hışırdayarak açıldığında içerideki buharlı hava hızlıca dışarıya savruldu. Yarı karanlık antredeki divanda beş altı kişi oturuyordu. Semerkant hamamlarının hemen girişinde dinlenme odaları olur, hamamdan çıkanlar soğukla yüz yüze gelmemek için bu odalarda oturur, şerbet içip nefeslenirlerdi. Sofa sıcaktı ve oturanların alnında ter damlacıkları parlıyordu.

– “Vah vah!” dedi içlerinden keçe gibi sakalı olan yaşlı bir adam, içeri giren gencin titrediğini görüp. – “Üşüdün mü, evladım? Al, bunu iç!” deyip üstü kalın bir bezle örtülmüş toprak

¹⁷⁸ **çöğirme:** Harezm ve Karakalpakistan’da resimli büyük kürk şapka.

¹⁷⁹ **çakman:** Genellikle yünden dikilen uzun kışlık erkek kabanı.

¹⁸⁰ **tumak:** Kulaklıklılı uzun şapka.

testiden kâseye sıcak şerbet doldurup gence uzattı: - Alın, yaşlı elini geri çevirmeyin, sevaptır.

Genç teşekkür edip, kâsedeki şerbetten bir iki yudum içti. Müşteri geldiğini gören kısa boylu, kocaman kel kafalı hamamcı:

- “Oturacaksınız! Yer yok!” diye seslendi.

- “Burada biraz bekleyeceksiniz, dedi yaşlı adam. Sonra gencin üzerine yapışmış gibi duran çapanına, beyaz ince yüzüne bakarak:

- “Horasanlı mısınız?” diye sordu Farsça.

- Evet, diye cevap verdi genç adam.

- “Vah, yazık!” dedi yaşlı adam, sakalını tararken. - Bu günlerde Hiriy’den çok insan geliyor. Halk çok acı çekmiş, bu kışın soğuşunda insanlar ölmüş, atlarını bile yemişler, diyorlar... Ne zaman geldiniz?

- İki ay oluyor...

- “Alın lütfen, derman olacaktır.” deyip saçı sakalı ağarmış adam petir ve kuru kayısı konulmuş tabağı onun önüne sürdü. - İçiniz ısınmazsa, soğuk kazanacaktır.

- Bu büyük Semerkant herkese de kapısını açmaz.” dedi sonra yavaş ve tane tane konuşarak. Bir işiniz olmazsa, geçinemezsiniz. Sapasağlam bir yiğitmişsiniz, bir iş mi bulamadınız yoksa orduya mı katılmadınız?

- “Katılmışım.” diye cevap verdi genç adam. - Bir ay kadar önce ayrıldım.

- “Korktunuz mu?” deyip kıkırdayarak güldü yanındaki Moğollara benzeyen adam, sarı çarpık dişlerini gösterip. - Biliyoruz, askerlik herkese göre değil.

- Sen bir sus, diyerek dürttü onu yaşlı adam. - Duymadın mı bir ay dedi? Aklını kullansan, sebebini anlarsın. Bir ay evvel Karnak İsyanı olmuştu. Orduya, isyanlara yardım eden köylerden iki kelle getirmesi emredilmişti.

- Doğru diyorsunuz, dedi genç adam. - O işin buyurulduğu on askerden ayrılıp Semerkant’a geldim.

– “Nasıl bir zaman ki insanın ne ölüsüne saygı duyuluyor ne de dirisine!” dedi yaşlı adam. - Ana babanız var mı?

– Varlar, fakat ahvallerinden bihaberim.

Genç adamın Herat firâriyelerinden olduğunu düşünen yaşlı adam kendince tesellide bulunmak istedi ve:

– “Bu kader, oğlu atadan yâreni yardan ayırıyor. Ama Tanrı Teala’nın merhameti sonsuzdur.” deyip “Elbette her zorlukla beraber bir kolaylık da vardır.¹⁸¹” ayetini okudu. -İsminiz ne?

– Ali Şer.

– Horasan’da bu isme az rastlanır. Timur soyundan bir kabilenden olmalısınız? Genç adama sevgi duymaya başlamıştı. Onun gibisi az mıydı sanki? Geçen yıl içinde Sultan Ebu Said’in zulmünden Maverâünnehir’e kaçıp gelen sayısız insan vardı. Tanrı Teala onlara merhamet etmese, kullarının elinden ne gelirdi ki?

O anda iç odanın kapısı açıldı, sıcaktan yüzü kızarmış deminki hamamcı görüldü.

– “Bir kişi girsin!” dedi homurdanırcasına.

Ali Şer yaşlı adama:

– “Tuza ekmeğe razı olacaksınız!” deyip hamamcıya doğru yürüdü.

– “Nasıl da edepli gördün mü, ahmak?” dedi, yaşlı adam oğluna. - Soylulara benziyor. Sense dangıl dungul ediyor, düşünmeden konuşup duruyorsun? Kalk yerinden, eşyaları al, eve gidelim!

Ali Şer hamamcıya yaklaştı:

– “Evet, genç adam!” dedi hamamcı gülerek. – Hadi gir, kemiklerin ısınsın.

Sonra sıra sıra istiflenmiş sabunlar ve peştemalleri gösterdi ve ücretini söyledi.

Ödeme yapmak için cüzdanına baksa ki akçe yok, cüzdan bomboş! Demin kervansaraya ödeme yaptığında birkaç tenge kalmıştı. Nerede düşürdüğünü hatırlayamadı.

¹⁸¹ İnşirâh suresi 6. ayet: *İnne me’a-l’usri yusrâ(n).*

– “Ağabey!” dedi sıkılarak. – Cüzdanda akçe kalmamış. Siz şu cüzdanı alsanız da ben akçe bulduğumda gelip borcumu ödesem?

– “Var git işine, hadi!” dedi hamamcı bağıra bağıra. – Hamama parası olanlar girer. Paran yoksa kirinle dolaşacaksın! Ali Şer çaresizlik içinde ne yapacağını bilemeyip hamamcıya bir şey demeden kervansarayı döndü. Açık olan havayı soğuk daha da ele geçirmişti.

Kervansarayın içerisi daha ılıktı. Öğrenci kılıklı bu genç adamı kimse ciddiye almıyordu. Ali Şer alçak tavanlı odasına girdi, kıvrılıp bir kenara konulmuş döşeğe dayandı, iç çekti. Konuk geldiğini gören hizmetçi bir beze sarılmış petir, bir iki tane kuru kayısı getirdi ve:

– “Sabredin, birâder!” dedi onun bu cansızlığına acıyarak. – “Ayın on beşi karanlıksa, on beşi de aydınlık demişler. Bu günler de geçer. Kirli suyu kazandan alırsınız. Ah zavallı!” deyip odadan ayrıldı.

Neredeyse her gün kar yağar, insanlar damları, karla dolan sokakları ağaç küreklerle temizlemeye çalışır, bir yolunu bulup kaldırımları açarlardı.

Kervansaray sahibi Ali Şer’e geceleri bir göz atar, hâliyle tavırla asilzadelere birinin oğluna benzeyen bu genç adamın ne sebeple işsiz güçsüz gezdiğini anlayamaz; fakat her ihtimale karşı, felek çarkının bir dahaki dönüşünde yarın öbür gün onun kim olacağını düşünür, çok konuşmazdı.

Ali Şer’in sırtındaki Hiri kaftanı onu soğuktan koruyamıyordu. Düşünüp sonunda kaftanını kürkçülere satmaya karar verdi. Rutubet ve nemli zemin nedeniyle hastalığı git gide şiddetlenmiş, eklemlerindeki ağrı yeniden başlamıştı. Zanaatkârlar sokağından geçip, kıyafet pazarını dolanırken, bir iki kişiye sorup soruşturmuş, ancak çok az bir para teklif etmişlerdi.

O anda kürkçüler sokağındaki kara kaşlı, sıska bir genç:

– Hey birâder! Hele bir dur! Kaftanı satacak mısınız?
– “Satmayacağım, takas edeceğim.” dedi Ali Şer.
– “Bu Herat kaftanı mı?” dedi kaftanın astarını çevirip di-
kişlerine, kumaşına bakarak. – Bu kumaş Horasan’da dokun-
muş, sıradan insanlara özgü değil. Niçin böyle kıymetli bir kaf-
tanı satmak istiyorsunuz?

– Yerine daha sade, daha sıcak tutacak bir başkası olsa...
– “Bu kaftanınıza iki tane sade kaftan versem de az.” dedi
içten bir gülümsemeyle genç adam. Sonra kazıklara asılmış dop-
pileri ve sarıkların yanındaki uzun kaftanları gösterdi.
– İstedığınızı seçip alın.

Gerçekten de genç adamın kaftanları, sade, kaba ama kalın
kumaştan, pamuktan dikilmişti. Ali Şer onları bir bir gözden ge-
çirip iri dikişli siyah bir kaftanın önünde durdu ve:

– “Bir kaftan alsam kâfi, ikincisinin parasını verin.” dedi.

Kürkçü:

Nasıl arzu ederseniz, deyip Ali Şer’in eline birkaç tenge tu-
tuşturdu. – Benim ismim Babür, Andicanlıyım. Birkaç yıldır kaf-
tan dikip satıyorum. Siz Hiriy’den misiniz?

– Ali Şer ben. Medresede talebe idim, kaderin cilvesi beni
buralara getirdi. Babür, altında kömür yanan bakır kaptan içde
ve elma kurusu konup demlenmiş içeceği uzattı:

– “Soğugun etkisini biraz olsun kesecektir. İçin lütfen!” de-
di. Sonra Babür:

– “Ahhhh! İlim almak bizim de muradımız idi.” deyip Se-
merkant’a geliş sebeplerini anlattı: - Günü geçirmek zor, halk
fakir. Margılan’dan bir iki ahab Semerkant’ı anlata anlata so-
nunda bizi buraya gelmeye ikna ettiler.

“Margılan’ın yiğitleri savaşçı olur, iyi dövüşürler. Hepsi or-
duya katıldılar. Hemen ötede Ruşdânîler de var, temiz topraktan
çömlek, kap kakak yapıp geçimini sağlıyorlar. Bazıları fırıncılık
yapıyorlar.” diye söze karıştı Babür’ün yanındaki zarif görü-
nümlü, geniş alınlı arkadaşı.

Babür devam etti:

– Açık yürekli, hoş bir gence benziyorsunuz. Her hafta cuma günü arkadaşlarla aramızda ziyafet verip eğleniyoruz, pilav pişiriyoruz. Dilerseniz siz de gelin.

– Para olmayınca nasıl geleyim? dedi Ali Şer gülerek. Bununla birlikte gençlerin samimiyetinden hoşnut olmuştu.

– Beş kişiye yeten yemek altı kişiye yetmez mi? Kaldı ki, Tanrı bereket versin. Siz gelin hele, meclisimiz öyle bir meclis ki akçeye değil gönle bakar! Ali Şer zarif ama işe yaramayan bir elbise yerine sıcak bir kaftana sarınca bedeni ısındı. Özlem ve ayrılığın birleştirdiği o gençlerle biraz daha sohbet etti. Sonra fırsat bulunca yeniden geleceğini söyleyip onlarla vedalaştı ve kervansaraya doğru yol aldı.

KAZA VE KADER

Akşam olup gökyüzünde yıldızlar parladığında öyle bir soğuk bastırdı ki, oda duvarlarından adeta buz üfürüyor gibiydi. Hizmetçi büyük bir tabakta kor alıp geldi. Yeni demlenmiş kuru kayısı, biraz kurutulmuş et, bir parça yemek getirdi. Yemekten sonra hücresinin biraz soğuduğunu hissedip kaftanına sarıldı. Mum zar zor yanıyor, pencereden çok uzaklardaki donmuş ay görünüyor, soğuğun parıltısı eski keçe halıya düşüyordu. Olup bitenleri düşünüp dururken gözünün kapandığını fark etmedi.

Böyle bir hâldeyken garip bir düş gördü.

Bir çiçek bahçesi varmış. O çiçek bahçesinde iki güvercin “Ğu ğu!” diye ses çıkarıp kanatlarını çırparak kâh gökyüzüne kanat açıyor kâh konuyorlarmış. O anda gökte iki kartal belirmiş, her ikisine de pençe atıp çığlık ata ata göğe yükselmiş. Yerde o zavallıların dağılmış tüyleri kalmış, o kadar.

Uyandığında dışarıda rüzgâr uğulduyor, kervansarayın bentlerinde ısıklık çalarak donmuş karları tozutupuyordu.

Bir gürültü duydular, bir kervan sefere hazırlanıyordu. Kervanbaşı develeri yün kumaşlar ile sarıp sarmaladığı için onlar

kendi kendine yürüyen eşya yükleri gibi görünüyordu. Ömür ba-
ğında gizlenen mahvolmuş, buz tutmuş bir yüreği ısıtacak ne
dost ne de yâr vardı! Ummanın ortasında bir yudum tatlı su yok-
tu! Tıpkı denizdeki Yunus gibi karanlığın üstüne karanlık saldı-
rıyordu. Kader yüz çevirmiş, kurtuluş gemisi uzaklaşıp gitmişti.
Felaket dalgaları, yalnız ruhu bir saman çöpü oynatmaktaydı.

Sevgili baba ve dayılarının Hiriy'den Sultan Ebu Said Mir-
za'nın askeriyle Serahs'a, Uzun Hasan ile muharebeye gittikleri
haberi kopuk kopuk işitilmişti. Peki ya anacığı, akrabaları? Ya
Kutb? Can-feza¹⁸² Hiriy ne hâldeydi?

Horasan'dan gelenlerin hali haraptı, acınacak durumdaydılar.
Tüccarlar mallarının mülklerinin müsadere edilmesinden kor-
kup seyahat etmedikleri için Hiriy'in dilenciler ve yoksullarla
dolduğu, cinayet ve soygunların doruğa ulaştığı, yollarda soy-
guncuların baş gösterdiği, onların aslında soyguncu da olmayıp
ne yapacağını bilmeyen bir dilim ekmek umuduyla yağmaya
çıkılmış gençler olduğu söyleniyordu.

Herat ve Meşhed'deki yoldaşlarını ve öğretmenlerini bir bir
hatırlarken onların başına neler geldiğini bilmiyordu. Saygıde-
ğer simalar arasında hoşgörülü Pir Seyyid Hasan Erdeşir hatırına
geldi. Bu yaşlı adam etrafındakilere karşı gösterdiği nezaketi ne-
deniyle büyük saygı görür, Ebukasım Mirza'nın sarayında Ali
Şer'e daima "oğlum" diye hitap eder, sevgi gösterirdi.

İsyan onun kalbinden tufan gibi taşı. Uzun uzun düşündük-
ten sonra Seyyid Hasan Erdeşir'e mektup yazmaya karar verdi.
Hizmetçiden kâğıt, kalem istedi ve sehpanın önüne çöküp ilk
mısraları yazdı. İstirap dolu mektubu yazarken, mum yanıp tü-
kendi, kalan kısmı pencereden düşen sabah ışığında yazıldı.
Mektup, görgü kurallarına göre Tanrı Teala'nın sıfatına hamd ile
başlamalıydı, fakat Ali Şer'in kâğıda yazdığı hamd ve senalar da
kader tufanları arasında kalmış bir gencin başına gelen zor gün-
leri hikâye etti:

¹⁸² **can-feza:** Gönle ferahlık veren, can arttıran.

*Senâ Hâkķakim, kâşifi hâl erür,
Hırad müşkilâtıĝa hellâl erür;*¹⁸³

*ØAlîme ki, yoktur bidâyet aña,
ØAzîme ki, yoktur nihâyet aña;*¹⁸⁴

*Hazâr içre beçâreler yâveri,
Sefer içre âvâreler rehberi;*¹⁸⁵

*Ne sâlikke kim, deşt etip jilvegâh,
Tevekkülni eylep aña zâdî râh;*¹⁸⁶

*Musâfirni yoldın keçe gum kılıp,
Yânıĝa anıñ kumnu kākum kılıp;*¹⁸⁷

*Anı kim, kılıp Øıışķdın yâralıĝ,
Naşîb eyleban aña âvâralıĝ;*¹⁸⁸

*Biravge neçe ĝurbet izhâr etip,
Çü bir yerde köp turguzup, hâr etip;*¹⁸⁹

*Biravni kim eylep bir el içre hâr,
Aña çâre eylep ul eldin firâr...*¹⁹⁰

¹⁸³ Sena eden, Allah'ı öven kişiye keşif hâlleri bahşedilir. Herat'ın deĝil, aklın sorunlarına çözüm bulur.

¹⁸⁴ İlimde başlangıcı yoktur, yücelikte sonu yoktur.

¹⁸⁵ Binlerce kişi içerisinde çaresizler onun yaveridir, sefer içinde olanlar, yani dolaşanlar içinde âvârelerin rehberidir. Gerçekten Allah'a yakın olanlar biçâreler ve avarelerdir.

¹⁸⁶ Hangi yolcu sahraya yönelirse, herhangi bir azıĝa (basit bir azıĝa) tevekkül eder.

¹⁸⁷ Yolculuk eden, gece yolunu şaşırınca ona kumu kürk yapar.

¹⁸⁸ Ona âvâreliĝi nasip ederek onu aşktan yaralı hâle getirir.

¹⁸⁹ Birine nice ĝurbet izhar eder, çünkü bir yerde çok durdurursa hor eyler.

¹⁹⁰ Birini el içinde hor eyleyip, ona bu elden firar etmeye çâre eyler.

Doğup büyüdüğü yurdunu terk edip bilinmeyen kismetlere doğru yol alan küçük yavru başına gelen zorluklardan da bahsetti:

*Seferni tamuğdın nişan eyleban,
Tamuğ renjin andın ayān eyleban.*¹⁹¹

*Köngülsizge müşfik, kişisizge yār,
Ümidi yok el andın ümidvār.*¹⁹²

*Anıñ ħamdidin sonra yüz miñ durūd,
Beri ferruhāyin humāyunvurūd.*¹⁹³

*Nebi ravzasığa ‘aleyhi’s-selām,
Hem āl u hem ašhābiğa ber-devām.*¹⁹⁴

*Edā boldı çün ħamd u na ‘at u šenā,
Bu āvāredin yüz tümen miñ duŌā.*¹⁹⁵

Çaresizlik üfüren bu mısralardan sonra, cömert Seyyid Hasan’a niçin mektup yazıldığı açıklandı:

*Vefā aña peşe, sehā aña fen,
Vefā vu sehā kanı Seyyîd Ħasan.*¹⁹⁶

*Zihe ravzadın ħulķuñ atuk base,
Kelip bāğ-ı ħadriñde tubā ħase.*¹⁹⁷

¹⁹¹ Seferi cehennemden bir nişan eyleyerek, cehennem azabını onun üzerinden görünür kıldın.

¹⁹² Gönlünü kaptırmış kişiye şefkatli, dostu olmayana dosttur, ümidi olmayan halk ona ümit bağlamıştır.

¹⁹³ Onun hamdinden sonra yüz bin dua, her biri kutlu, mübarek zikirlerdir.

¹⁹⁴ O kişi Hz. Peygamber Aleyhisselam’ın ravzasına hem ailesi hem de ashabı için dua eder.

¹⁹⁵ Yüz şükür ve naat eda edildi. Bu avareden yüz bin dua gönderildi.

¹⁹⁶ Vefa ona hüner, cömertlik ona bilimdir, ey Seyyid Hasan (Erdeşir) senin vefa ve cömertliğin hani?

¹⁹⁷ Ne güzel senin tabiatın ravzadan daha üstün, tûbâ senin kudretinin bağında kuru çöp gibi kalır.

*Çü sensen bugün âlem ehlide ferd,
Ki, hâlin de olğay senge ehli derd.*¹⁹⁸

*Mengekim, vidâdınğa hursendmen,
Cenâbınğa şâgird u ferzendmen...*¹⁹⁹

Sen benim babam yerindeydin, her iyi yaptığım işe sevinip kusurumdan ıstırap duydun. Bir iki mısra yazsam, göğsün kabarıp sevinerek bana övgülerde bulundun. Senin inancın ve meraklı oluşların bana kanat bağışlardı. İşte senin o inandığın, çamurdaki inci gibi ıstırap içinde kaldı...

Mektubu bitirdiğinde mangaldaki kor da sönüp bitmişti, küllelerin arasında bir iki sönmeye yüz tutmuş kor parlıyordu. Kâğıdı yuvarlayıp tomar yaptı ve kaftanına sarınıp dışarıya çıktı. Kapalı çarşının sonundaki bir kervanın yarın sabah Irak’a doğru yola çıkacağını işitmişti. Ağzından öfke dolu buharlar çıkara çıkara hizmetçilerine bir şeyler yüzünden bağırarak yürüyen uzun kaşlı, kısa boylu Arap kervanbaşına selam verip amacını dile getirdi.

– Bu mektup kime? diye sordu kervanbaşı, sıkıca sarılmış kâğıdı evirip çevirerek. – Ben okuma yazma bilmiyorum, deyip orada dolanıp duran yardımcısını çağırdı. – Hey evlat! Gel, bana şunu bir okuyuver!

– Yardımcısı olan kısa boylu, küçük yapılı, yanakları çekip çıkartılmış gibi çıkıntılı, canlı genç adam koşarak gelip tomar hâlindeki kâğıdın üzerindeki yazıyı heceleyerek okudu:

– Seyyid... Hasan... Erdeşir cenapları...

– “Bu kişi Herat’ta mı?” diye sordu kervanbaşı.

– Öyle. Saraya götürülse yeter.

– Ne yazdın?

– Gazel, dedi Ali Şer soğuktan tir tir titreyerek. – Kendisi fakirlere öğretmenlik yapıyor. Bir gazel yazıp onun nazarında da kabul almak istedim.

¹⁹⁸ Sen bugün âlem ehline hâmî olduğun için dertlilerin hepsi sana sığınır.

¹⁹⁹ Ben senin ilgine susamışım, senin şahsına çirak ve muhtaç bir çocuğum.

Tomar hâline getirilen kâğıdı açan kervanbaşı mektubun gerçekten de gazelden oluştuğuna ikna oldu ve “Bu zamanda beyit ve gazel ne gerek var!” diye şikâyetlendi. Sonra:

– Tammat²⁰⁰! dedi Arapça. -Daf’i semen al xidma!²⁰¹

– Ali Şer onun istediği akçeyi verip Arapça cevap verdi, şaşkınlıktan Arab’ın ağzı açık kaldı.

– Allah, Allah, Kureyş diliyle konuştun! Arapça’nın en mükemmel söyleyişini nereden biliyorsun?

Sonra düşünüp dururken

-“Gazeli de herkes yazamaz. Neyse, bir söz olur!” deyip oldukça kaba bir şekilde başını sallayarak develerine doğru gitti.

SEYYİD HASAN ERDEŞİR

Horasan’ın ileri gelenlerinden biri olan faziletli Seyyid Hasan Erdeşir kendi bahçesindeydi.

Çocukluğundan itibaren Baysungur Mirza sarayında eğitim alan bu alicenap kişiye Sultan o kadar saygı duyardı ki onu kendi çocuğu gibi görür, bazen şehzadelere “Keşke sizin huyunuz suyunuz da Seyyid Hasan’a benzeseydi” diyerek onlara tembihte bulunurdu. Baysungur Mirzanın oğulları, şehzadeler Alaüddevle, Sultan Muhammed ve Ebu’l-Kasım, ondan itaat ve terbiye dersleri almışlardı. Bu sebeple de tüm soylu, önde gelen bey ve bahadırlar Seyyid Hasan’ı sever, ona saygı duyarlardı.

Hüsrânlar, saltanat hırs ve hevesleri insanları soylu olup olmadığına bakmadan zor işlerin içine çekerken Seyyid Hasan’ın yüce onuru nedeniyle Ebu Said Mirza ona bir şey yapmaya cesaret edemedi. Bahçesine dokunulmadı, mülküne de el konulmadı. Fakat, bu olaylar onun gönül ışığını söndürmüş, kalbinde kaygı ve elem ateşi yakmıştı; bu sebeple sadece birkaç dost ve ahabının sohbetiyle yetinip, uzlet²⁰²i yeğledi.

²⁰⁰ Tamam.

²⁰¹ Hizmetin hakkını öde.

²⁰² Toplum yaşamından kaçarak tek başına yaşama.

Akşamdan sonra gelen ulak mektup getirdiğini söylediğinde, mektubun kimden olduğunu bilemeyip şaşırıldı. Hizmetçinin getirdiği kâğıdı açıp Ali Şer’den olduğunu anlayınca sevindi. Sevdigi o genç adamın kaderinin ne olacağı hakkında endişelenmiş, onu çok düşünmüş, Semerkant’a gittiğini duyup üzülmüştü. Kader böylesi zeki, yetenekli bir genci hangi yollara atıp oynattı, hangi felaket denizine attı? Meşhed’deyken bir gün görüşmeler üzüldür, yaşının küçüklüğüne bakmayıp Ali Şer’i sohbele çağırır, onu çocuğu gibi görürdü. Mektuptan onun sağ selamet olduğunu öğrenince “Allah’a şükür!” deyip ulağa hizmetinin bedelini ödedi. Sonra alelacele odaya girip mumu yaktı. Mumun fitili uzun olduğu için tütüyordu. Fitil makası ile kesti, aydınlık oldu. Daha sonra kâğıdı açıp okumaya başladı.

Bu akıcı, anlam ve mazmunları ile ışıltı saçan, her satırı samimiyet dolu, genç adamın kaderin cilveleri karşısında çektiği acıları anlatan mısralar Seyyid Hasan Erdeşir’in kalbine de aynı şekilde göçüp yerleşti. İyi kalpli bu kişi gözlerine dolan yaşları avucuyla silerken, gözünün önüne çektiği zahmetler ve kaderin tutarsızlıkları, vatanından ayrı kalışı, tüm dert ve ıstırapları, hayal kırıklıkları ve incinişleri nedeniyle eziyet çekmiş zeki talebesinin yaşadıkları şekilleniyordu:

*Game yetti çarhi cefâneşedin,
Hamu ’l-enjumi hâric endeşedin.*²⁰³

*Ki, bolmak vatan içre düşvâr edi,
Köngülge celâ def’âzâr edi.*²⁰⁴

*Sefer tüşti âllimğa be-ihtiyâr,
Kažâ emride elge ne ihtiyâr?!²⁰⁵*

²⁰³ Endişenin dayanma gücü hariç feleğin cefa veren özelliği cana yetti.

²⁰⁴ Vatanımda kalmak zorlaşmıştı, gönlü çok fazla incitecek bir durumdu.

²⁰⁵ Alinyazıma istemeden de olsa sefere çıkmak düştü, kaza emrine kim karşı çıkabilir.

Sonra onun hoş sohbetleri, semâvî dergâhında her daim yaratma ve neşenin hüküm sürdüğünü söyleyip yine kendi hâlini anlatıyordu:

*Meni yoklaban barça aḥbāb ara,
Tilep tapmayın ḥayli aśḥāb ara,*²⁰⁶

*Degeysen kim, ul zārī āvāreveş,
Ki, hicrān mayıdın bolup jur ‘ekeş,*²⁰⁷

*Ne kıldı ekin çarhı nābaḥtiyār,
Ki, sergeştelik eyledi iḥtiyār?*²⁰⁸

*Ḥayālīga hādis ne boldı eken?
Bu Óazmığa bāÓıś ne boldı eken?*²⁰⁹

*Çü hālimdin aḥbāb āgāh emes,
Degeyler ḥadişeki, dilḥāh emes,*²¹⁰

*ÓAyān bolğay āllıñde hangāmee,
Bitimek mence farż edi nāmee,*²¹¹

*Senge ḥāletimni Óayān eylemek,
Bu Óazmım vucūhin beyān eylemek.*²¹²

²⁰⁶ Beni tüm ahabpların arasında arayıp da bulmak isterseniz, onca dost arasında bulamazsınız.

²⁰⁷ O ağlayıp inleyen avare, ayrılık şarabından bir yudum içmiş diyeceksiniz.

²⁰⁸ Elden tutmayan felek ne ekti biçemedi de istemeden de olsa sergeştelik eyleyip hıncını benden çıkardı.

²⁰⁹ Onun bu hayaline ne sebep oldu da bu yolculuğa çıkmama neden oldu?

²¹⁰ Benim hâlimden dostlar haberdar olmadığından “Onun ayrılığı seçmesinin sebebi nedir?” diyecekler.

²¹¹ Bu karışıklıklar gözünün önünde belirecekti, bu yüzden bunları mektup olarak yazmak bana farz oldu.

²¹² Sana durumunu anlatmak, bu gidişimin nedenini beyan etmek (gerekti)...

*Menge neçe nev ' oldı beçāralıg,
Ki, āllimğa tüşti bu āvvāralıg.*²¹³

Evim çaresiz birinin gönlü gibi kırılmış, o evde şimdi keder, elem ve kaygı besleniyor. Şimdi evdeki meyşenlikleri kalp kanından ve gönlün hüznünlü şarkı ve feryadından kuruluyor:

*Dese kim, tapay eski puldin ferāg,
Tapılmay cüz aŖzāsıda yengi dāg.*²¹⁴

*MaŖşet üçün āru kılsa sım,
Anı tapkay, ammā eserde nesım,*²¹⁵

*Kişi cinsi mülkide merdūm güyā,
Direm sınıfı avzāŖide kimiyā.*²¹⁶

*Kişi bolsa andağ ki, ötti maķal,
Bu yanlıg kişige bu nevŖ olsa hāl,*²¹⁷

*Neçük meyli āvāralıg etmegey,
Başın alıban bir taraf ketmegey?!²¹⁸*

Mektubun sonunda Ali Şer neden Semerkant'a başını alıp gittiğini açıklıyor:

*Deme mülk kim, vahşetābādı zişt,
Tamuğ bilgürüp gāyib olğaç bihişt.*²¹⁹

²¹³ Bana ne tür bir çaresizlik oldu da bu avarelik başıma geldi.

²¹⁴ Eski paradan ferahlık bulayım dese de onun yüz azasında yeni bir leke, nokta bile bulamayacak.

²¹⁵ Geçimim için o parayı arzu etse aklım, onu ancak avucunda yel gibi bulacak.

²¹⁶ İnsanoğlu kendi ülkesinde göz nurudur, para cinsi sözde kimyadır.

²¹⁷ Kişi cezbeye gelip öyle bir söz söylese.

²¹⁸ Nasıl avareliğe meyletmesin, başını alıp bir yere gitmesin?

²¹⁹ Ona ülke deme, o çirkin bir vahşet yeridir. Cehennem görünüp cennetin kaybolduğu bir yerdir.

*Temāşāsını kim ki, bünyād etip,
Sipāhān u Rey mülkidin yād etip.*²²⁰

*Ħiśārı anav taŖab mahbesi,
Siyahçaldın tiyrerorağ base.*²²¹

*İmārātıda gencdin yok eşer,
Ħizāna ħarābe bolup serbeser.*²²²

*Mesācidde tāŖat bile nūr yok,
Ħevānıķda nān resmi destūr yok,*²²³

*Hem evķāfı nı sādr emlāk etip,
Vāle köpregin mey üçün tāk etip,*²²⁴

*Hem el menzilin şah ketek dek buzup,
Tavuğ ornıģa çuğz olтурğuzup.*²²⁵

*Medārisde Ŗilm u šelāh u yakın
Anıñdek ki, deyr içre islām u dīn.*²²⁶

*Köñül cemŖi ehli munājāt ara,
Anıñdek ki, taķvā ħarābāt ara.*²²⁷

²²⁰ Kim onu temaşa ederse, İsfahan ve Rey şehirlerini hatırlar.

²²¹ Onun hisarı ızdıraplı bir hapistir, Siyahçal'dan çok daha ızdıraplıdır.

²²² İmarında varlıktan eser yok, baştan başa hazine harap olmuştur.

²²³ Mescitlerde ibadet ile nur yok, tekkelerde ekmek verme âdeti yok.

²²⁴ Hem vakıflarını kendi çıkarlarına kullanıp hem de gelirlerin çoğunu şarap için harcarlar.

²²⁵ Elin arsasını yola katmak için bozarlar, (orada) tavuk yerine baykuş oturmıştır.

²²⁶ Medreselerde ilim ve barış sağlam, o kadar ki kilise içinde İslam dini yaşıyormuş gibi.

²²⁷ Gönül münacat ehillerinin toplantısı içinde o kadar ki din ve dünya arasında.

*Elide kişilikdin âsâr yok,
Şerâret din özge nadidâr yok.*²²⁸

*Ne el, ne kişi, belki şeytan u dev,
Kelip barçağa da 'b bedâd u rev.*²²⁹

*Bolup lâmekân satîhidin hânları,
Âdem mülki buğdayidin nânları.*²³⁰

*Çara pul için eyleban katl fen,
Ölüktin tama ' eylep ammâ kefen,*²³¹

*Ne veyrânda eski tenâbe bilip,
Yılan sağınp, genc da'vâ kılp.*²³²

*Kızıl altını istep karataştın,
Felek göyi bir dâne haşhâştın.*²³³

*Tutulsa birav oğludur dep küçün
Tutuban ilig, lek kesmek için.*²³⁴

*Ölüm kelse bir zârı bedil sarı,
Meded eyleban lek kâtil sarı...*²³⁵

²²⁸ Halkında kişilikten eser yok, ahlak bozukluğundan başka görülmeven bir yüz yok.

²²⁹ Ne halk ne kişi, belki şeytan ve dev hepsine zulüm adaletmiş gibi gelir.

²³⁰ Mekânsız yerlerin hanları olup ekmekleri yokluk ülkesinin buğdayındandır.

²³¹ Para kazanmak için adam öldürmeyi iş edinip ölmeye tamah ettikleri hâlde, kefen masrafından çekinirler.

²³² Hangi viranede eski bir ip görürse, yılanı özlem duyup zenginlik davası güderler.

²³³ Kara taştâ kızıl altın arayıp bir haşhaş tanesine felek kadar değer biçerler.

²³⁴ Hırsız diyerek güçlükle yakalansa elini kesmek için tutar.

²³⁵ Ölüm ağlayan bir gönle doğru gelse medet umarak katile doğru koşar.

Yine, kendinin asıl niyet ve maksatlarını söyleyip, eğer bu iş-
ler ortaya çıkmasaydı, neler yapmak istediğini anlatıyordu:

*Men ul men ki, tā türk bedādıdur,
Bu til birle tā naẓm bünyādıdur.*²³⁶

*Felek körmeydi men kibi nādire,
Nizāmı kibi naẓm ara kādire.*²³⁷

*Ne nāme der ersem meni derdnāk,
Ki, her hārfi bolğay anıñ dūrri pāk.*²³⁸

*Yeter Tañrıdın ança kuvvet maña,
Ki, bolmas bitirige fursat maña.*²³⁹

*Bu meydanda Firdevsî ul gürd erür,
Ki, ger kelse Rüstem cevabın berür.*²⁴⁰

*Raķam kıldı ferhunde “Şehnāme”e,
Ki, sındı cevābıda her hāmee.*²⁴¹

*Müsellemdurur žāhıran bu işi,
Ki, ma ‘razğa kelmeydurur her kişi.*²⁴²

*Dedi öz pili birle ul kanı genc;
Ki, si sāl burdem be “Şehnāme” renc.*²⁴³

²³⁶ Bu dil ile nazım oluşturarak Türk’ün dilini güçlendiren kişi benim.

²³⁷ Dünya Nizāmı gibi nazma kadir olan, benim gibi nadir birini görmedi.

²³⁸ Her harfî onun inci gibi pak olan hangi şiirini okusam beni hüzünlendirir.

²³⁹ Allah bana kuvvet verir ancak bitirmeye fırsat olmaz.

²⁴⁰ Bu meydanda Firdevsî kurt gibidir, karşısına Rüstem bile gelse cevabını verir.

²⁴¹ (Firdevsî) Kutlu Şehname’yi kaleme aldı, her kitap ona cevap vermekte aciz kaldı.

²⁴² Bu işi muntazam yerine getirir, her kişi ona yetişmekte eksik kalır.

²⁴³ O hazine madeni olan Şehname’yi yazmak için otuz yıldır sıkıntı çekiyorum, dedi.

*Anı derge bolsa kaçan rağbetim,
Erür onça hak lutfidin kuvvetim,*²⁴⁴

*Ki, her neçe nutk olsa kâhilserây,
Bitigeymen ottuz yılın ottuz ay.*²⁴⁵

*Eger hâssa ma'nâ ger îhâm erür,
Anıñ künde yüz beyti halvâm erür*²⁴⁶

*Vale ayt dep, kim maña tuttı yüz,
Ki, men yüz üçün demedim ikki yüz,*²⁴⁷

*Ne yüz, ne iki yüz ki bu kılkı tez,
Amârud bile kılsa zâhir sitez,*²⁴⁸

*Anıñ sayrı bir devr âhir bola,
Felekni latâyıfdin etgey tola...*²⁴⁹

Yüksek zekâ, sanat ve isyan üfleyen bu mısraları Seyyid Hasan Erdeşir hıçkırarak okudu. Her beyit ve her harfin ardında yuvarlak değirmen taşlarının altında darı gibi ezilip gitmiş, mücevher olsa kum kum ezilmiş, kuş olsa kanatları yolunmuş, asker olsa kılıcı kırılmış, ordu olsa mağlubiyet secdesine başını koymuş, güneş olsa kesilmiş baş gibi ufka yuvarlanmış, saf temiz

²⁴⁴ O kapıya ne zaman rağbet edersen bana o kadar Hak lütfundan kuvvet gelecektir.

²⁴⁵ Her ne kadar tembellik sesi kulağıma gelse de otuz ay otuz yıl demeden onu yazacağım.

²⁴⁶ Eserin kendine özgü manası da olsa iham da olsa, onun günde yüz beytini yazmak bana zevk verir.

²⁴⁷ Fakat kim bana eser vermeme tavsiye ettiyse ben yüz için iki yüz demedim.

²⁴⁸ Ne yüz ne iki yüz, bu hızlı hareket eden kalem Utarit (feleğin kâtibi) bile olsa hata yapabilir.

²⁴⁹ Utarit'in seyri bir devir sonra olur, feleği latifelerle doldurur.

yağmur olsa damla olup bataklığa damlamış, zekâ çiçekleri kaderin buz fırtınalarında soğuk vurup felakete uğramış, yüce yaradılışlı Ali Şer'in görünümü beliriverdi.

Seyyid Hasan Erdeşir, Ali Şer'in Hiriyy'deki musibetlerden haberinin olmadığını anlayıp bin beter ızdırap duydu. Bir süre önce onun her iki dayısını da Sultan Ebu Said katletmiş, saygı-değer babası, sultanların sadakatli ve cesur sevgilisi, Seyyid Hasan'ın değerli dostu Gıyaseddin Bey de savaşta Hakk'ın rahmetine kavuşmuştu. Canından bir parça olan Ali Şer'den hiçbir haber alamayan valide hanımın bu dert ve endişeyle elem göz yaşları döke döke hacet namazı kılarken başını secdeye koyduğu sırada Tanrı'ya yakararak can verdiğini hangi dil ile söylesin?

Seyyid Hasan Erdeşir düşüne düşüne Mevlânâ Abdurahman Câmî'ye mektup yazmaya karar verdi. Câmî'nin Semerkant'ta itibarı çok yüksekti. Bir hanedan parçalanarak yok olup giderken, o hanedanın incisi ve mücevheri olan Ali Şer Bey'e sevgi ve şefkat gösterilmezse, onun da bu tufan içinde bir saman gibi yok olup gideceği korkusu içinde olduğunu belirtip Câmî'den yardım elini uzatmasını rica etti. Ali Şer'in mesnevisini başka bir kâğıda geçirip Câmî'ye gönderdi, ama o zaman bile gönlü aydınlanmadı, yalnızca oturdu.

Aradan iki üç hafta geçip gökyüzünde bulut çıkınca yoğun soğuşun etkisi biraz olsun kırıldı. Gökyüzünü kaplayıp güneye doğru ilerleyen yoğun bulut kervanı, yeryüzünü bir yorgan gibi örttü, bu sebeple soğuk dindi.

Sabah kahvaltısından sonra Hırkacı²⁵⁰ Babür'ün ziyaretine gitmeye hazırlanırken, yardımcı çocuk koşarak geldi, birinin onu aradığını haber etti. Ali Şer'i arayan kişi başında tilki derisinden yapılmış bir şapka takmış, koca ala benleri olan biriydi.

²⁵⁰ Metinde *to'nfurush* olarak geçen bu sözcük hırka dikip satan kişi anlamında olup *hırkacı* olarak aktarılmıştır.

– “Horasanlı Ali Şer siz misiniz?” diye doğrudan sordu arabadan inmeden.

– Benim.

– Sizi iyi biri huzuruna davet ediyor. Çabuk olun, benimle geleceksiniz.

– Mazur görün, kimmiş o iyi insan?

– Vardığınızda öğreneceksiniz!

– Ulak, iki at koşulmuş küçük bir arabada gelmişti. At üstünde oturan ve koyun derisinden dikilmiş yünlü bir kürk manto giyen Kıpçak yiğit, elini mantonun içine sokmuş, iki büklüm kıvrılmış duruyordu. İki siyah aygırın üstüne de keçe mat örtüler atılmıştı. Şaşkınlık ve tereddüt içindeki Ali Şer hazırlanıp arabaya binince Siyap’a doğru yol aldılar. Sokaklar hâlâ karla doluydu. Arabalar ilerleyemiyor, insanlar elleri dona dona, tahta kürekler ile yolu açıyorlardı.

Ali Şer’in titrediğini gören ulak:

– “Alın bunu omzunuza atın.” dedi arabadaki kalın kürkü işaret ederek.

Araba gıcırdayarak ilerliyordu. Bir süre sonra medreselerin yanındaki bir sokağa kıvrılıp nakışlı bir kapının yanında durdu. Arabadaki kişi “Siz burada durun!” deyip içeri girdi. Hava temiz, gökyüzü çivit renginde, aydınlıktı. Atlar kişneyerek, burundan küme küme buhar çıkarıyor, bentler ve ağaçlardan buz sarkıtları kılıç gibi sarkıyordu. Bir müddet sonra deminki kişi dönüp geldi:

– Girebilirsiniz!

Büyükçe bir avludan geçip salona girildiğinde, bir hizmetçi güneşte ılımış su getirip Ali Şer’e sundu. Kapının önünde onu hoş, apak sakallı biri karşıladı.

– “Ali Şer Bey siz misiniz?” diye sordu birbirlerini selamladıktan sonra.

– Benim efendim.

– “Ben nâcizâne hizmetkarınız Fazlullah Ebu Leys’im.” deyip selamlaştı ev sahibi. Sizin hakkınızda Mevlânâ Câmî bir

mektup göndermişler. Ama sizin Semerkant’a geldiğiniz haberi-
ni bu mektuptan evvel haber almış olsaydık daha da iyi olurdu.

Bu sözler Ali Şer’in kalbinde güneş gibi parlamıştı. Ona min-
nettarlığını bildirdikten sonra âlim, Ali Şer’i ocağı gürül gürül
yanıp misk kokusu yayan sıcak misafirhaneye götürdü. Döşekte
oturup dua ettikten sonra, hizmetçiler içinde meyveler, tatlılar
olan tabaklar ve çorba dolu kaseler getirdiler.

– Önce yemek sonra kelim demişler, dedi Mevlânâ Fazlul-
lah. – Hiç çekinmeyin oturun lütfen. Ben de çok acıkmıştım,
yanlış anlamayınız.

Fazlullah Ebu Leys, genç adamın selamlaşmasından tutun
eve girip oturması, yemek yiyişi ve minnettarlığını bildirişine
kadar tüm görgü kurallarını yerine getirmesine içi açılarak bakı-
yordu. Onu Mevlânâ Câmî gibi birinin kendi kanatları altına al-
ması boşuna değilmiş; o yüce yaradılışlı, yüksek ahlaklı bir
gençmiş! Yüzleri kızarıp, bedenleri ısındıktan sonra Fazlullah
Ebu Leys:

– Bizi mazur görün. Bir müddet bu şehirde yoksulluk çek-
mişsiniz, biz de bundan bihaber kalmışız, dedi. – Câmî hazretleri
sizi anlattılar. Bir mektup da Semerkant valisi Ahmet Hacı Bey’e
gönderilmiş. Size hanekâhımızdan²⁵¹ bir oda tahsis ettik, hemen
taşın. Ders için ise benim de müderrislik yaptığım Kadızade
Rûmî Medresesi’ne gideceksiniz. İhtiyaçlarınızı biz karşılayaca-
ğız, dedi kibarca.

Sanki kışın ortasında parıldayarak güneş çıkmıştı. Baharın
nefesi hissediliyor gibiydi.

Mevlânâ iltifatta bulunup Ali Şer’le uzun süre oturup sohbet
etti. O Ali Şer’in okuduğu kitaplardan, kendi tanıdığı bildiği
âlimlerden soruyordu. Sohbetin konusu şiire gelince “Kaç satır
gazel biliyorsunuz?” diye sordu. “Tam rakamını söyleyemem.
Kırk elli bin mısra vardır.” cevabını işitince “Aferin!” dedi.

²⁵¹ **hanekâh:** Yüce müderrislerin ve şeyhlerin öğrenciler için inşa ettikleri
talebe yurdu.

Sonra mevzu Hiriy'deki vaziyete geldi. Mevlânâ Ebu Leys Hiriy'de insanların öldüğünü, hayvanların etlerini yiyecek seviyeye geldiğini, hırsızlık ve yağmacılığın arttığını söyleyip sonra beklenmedik bir zamanda büyük insanlara has bir ağırbaşlılıkla “Her can ölümü tadacaktır.” ve “Vadeleri dolduğunda ne öne alabilirler ne de erteleyebilirler.” ayetlerini okudu.

Keskin bir zekâyâ sahip olan Ali Şer mevlânânın onları boşuna dile getirmedişini fark edip:

– “Niçin bu ayetleri okudunuz?” diye sordu yüreğinde korku ve panik hissederek. – Kötü bir şey mi oldu?

– “Metin olun, yavrum.” dedi Mevlânâ Ebu Leys. – Dayılarınız Serahs'da, değerli babanız Sebzevar'da şehitlik mertebesine erişmişler. Askerin kısmeti bu, savaşta olmazsa yolda, yolda olmazsa çölde ecel ile yüz yüze gelecek.

– Ya validem? Kardeşim?

– Hem canlarından hem efendisinden ayrıldığında ciğeri yanan valideniz namaz vakti kulluk görevini tamamlamışlar. Abiniz Behlül Bey küçük kardeşiniz Derviş Ali'yi alıp birkaç iyi insanla birlikte Merv'e gitmiş. Bu arada orada bir cariyeye dadınız da varmış... - Mevlânâ alnını ovuşturup ismini hatırlamaya çalışarak suskun kaldı, sonra: - Kutb! Evet, ismi Kutb imiş. Bir kervana katılıp, alıp başını Irak'a gitmiş.

Ali Şer'in betinin benzinin attığını görüp elini omzuna koydu ve:

– “El hükmü lillâh, sahibinin ihtiyacı varmış ki götürdü.” dedi usulca ıstırap içinde tir tir titreyen genç adamın narın omuzlarını sıvazlayarak. – Halbuki, sizin ve bizim gideceğimiz mekâna onlar daha evvel gidiyorlar. Tanrı'nın iradesine boyun eğin, onlar için dua edin.

– Hocam, dedi Ali Şer irade gücüyle kendini kontrol edip ancak kirpiğinden süzülen kaygı ve hüznü yaşlarını durduramamış. – Keşke onların yerine ben ölseydim... Ben şimdi Hiriy'e gideyim. Yaşarken değilse de öldüğünde mezarı başında duasını edeyim.

– “Hiriy’e gitmeniz hiç akıllıca olmaz, oğlum.” dedi Mevlânâ Ebu Leys. – Merhumlara buradan dua etseniz de olur, çünkü can kelebeği çoktan ten kozasından uçup gitmiş. Yollarda haydutlar gelen geçeni soyuyormuş. Hiriy’de iyilik kuşlarının yerini ecel baykuşları mekân tutmuş, diyorlar. Bilge kişiler o şehri terk etmişler. Biraz sabredin, inşallah tez zamanda varacaksınız.

– Böyle demesinden murat, ne kadar büyük olursa olsun her musibetin zamanla unutuluydu. Fazlullah Ebu Leys’in ecel baykuşlarından kastı, Sultan Ebu Said’in hizmetkârlarıydı. Horasan’ın bu öfke dolu Sultan’ın zulmü altında kıvrınmakta olduğunu herkes biliyordu.

Fazlullah Ebu Leys, hizmetçiye bir şeyler söyledi, biraz sonra boylu poslu yakışıklı iki genç içeri girdi.

– “Bunlar benim oğullarım, Hâce Hovand ve Hâce Ebu’l-Kasım.” dedi Mevlânâ Ebu Leys. – İnşallah, abi kardeş yakın arkadaş olursunuz. Hâce Ebu’l-Kasım ile yaşıyorsunuz bir görünüyor, birlikte size ayrılan odaya gidin. Eksik gedik varsa Ebu’l-Kasım tamamlayacaktır. Haydi, âmin!” deyip dua etmek için ellerini açtı, Ali Şer’e dua etti. Ali Şer ona minnettarlığını bildirdikten sonra Ebu’l-Kasım ile eve doğru yol aldılar.

Bahsi geçen odaya kilim serilmiş, divit, mum, kâğıt kalem, meyve tabağı, helvalar, duvardaki oyuğa kuşağa sarılmış, yeni kıyafetler konulmuştu.

– Efendimizin size hediyesi, dedi Hâce Ebu’l-Kasım onunla vedalaşırken. – Kesinlikle reddetmemenizi dilediler. Sizi çocuğu olarak gördüler. Yarın Kadızade Rûmi Medresesi’ne gidecekmışsınız.

Baharın ılık soluğu hissediliyordu. Kar henüz yerden kalkmamışsa da bozkır ve ovalardan esen rüzgârların nefesinde belli belirsiz bir ılıkılık var gibiydi.

Bazen Tanrı Teala kış soğuklarını gönderdiğinde tarlalardaki kurt ve kuşların hepsi birden helak olup gider. Takdir-i ilâhî Ali Şer’in başına bu günleri saldı. O, bir lale gibiydi ve ayaz o laleye

soğuk vurmasına neden oldu. Çiçek açmış bir hanedan böylelikle yok olup gidiverdi. Hepi topu birkaç yıl içinde o kadar çok şey oldu ki.

Artık başında Dadaş²⁵² ağabeyi Behlül Bey ve erkek kardeşi Derviş Ali kalmıştı, o kadar. Abi kardeşin şimdilik hayat denizinin sonsuz dalgalarında yalnız yüzmeleri lazımdı.

Vücut acı içinde kıvranıyordu. Şu halinde bile hatırandan hiç çıkmayan ana babası, akibetlerinden endişe duyduğu yakın akrabalarına dua etmek için nişe uzandı, Tanrı Teala'nın kutsal kitabını alıp kılıfından çıkardı ve rahleye koyarak Tanrı'nın isteğine boyun eğip bir sayfayı açtı, şu söze rast geldi:

*“Ey örtüsüne bürünen. Kalk ve insanları uyar ve Rabbini tek-bir et! (Onun büyüklüğünü an!)”*²⁵³

Sayfayı sonuna kadar okudu, sevabını merhumlara bağışlayıp kitabı kapattı ve tekrar açtı. Şimdi onu başka bir mucize karşıladı:

*“Senin göğsünü açmadık mı? Ve senin yükünü hafifletmedik mi? O senin omzuna baskı yapıyordu. Ve senin şanını yükselttik. Elbette zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Boş kalırsan, ibadetle uğraş. Ve sadece Rabbine yalvar!”*²⁵⁴

Her halükârda, kitabı her kapayıp açtığında kendi durumuna işaret ettiğini hissettiği ayetlere rastlaması onu teselli ediyordu. Tanrı kelimasını her açışında “Rabbinizi ululayın ve ona yönelin.” sözlerine rast geldi. Onu bu işlere salan, oradan kurtarmanın yolunu da yapmaz mı? Bunca macera ve bela bir menzile, mutlak ibadet ve iman menziline, işaret etmiyor mu?

²⁵² **dadash:** Babanın başka hanımından doğan abi ya da kardeş.

²⁵³ Müddesir Suresi 3. ayet. Bu surenin 1-7'inci ayetlerinde *örtüsüne sarılıp yatan Allah'ın Elçisine, kalkıp kavmini uyarması, Rabbinin ululuğunu söylemesi, elbisesini temizlemesi, kirden pisten uzak durması, yaptığını çok görmemesi, Rabbi için sabredip Allah'ın buyruklarını duyurma yolunda başına gelecek zahmetlere katlanması emredilmektedir.* (Prof. Dr. Süleyman Ateş'in Kuran-ı Kerim Tefsiri adlı eseri, 6. cilt, 172. sayfa.)

²⁵⁴ İnşirah Suresi 1-8. ayet.

Takdir bir yay, musibet bir ok ve onu atan Allah ise nereye kaçıp kurtulacaksın? Elbette, atanın kendisine! Bu düşünce onun acı ve ıstırabını bir az olsun hafifletti, yerinden kalktı ve olup biten ve bundan sonra olacak tüm işleri hayırlı kılmasını dileyip hacet namazını kılmaya başladı.

MEDRESEDE İLK DERS

Sabah namazından sonra etraf seherin kurşunî ışığıyla yavaş yavaş aydınlandı. Uykudaki kuşlar uyanıp ötüşerek karın üstünde rızık aramaya üşüştiler. Nahoş bir sesi olan bu kuşların bir kırıntı veya tahıl tanesi bulanları diğerleriyle dalaşıp çığlık atarak kavga etmeye başlıyorlardı. Birkaç serçe ekmek fırınının damında toplanmıştı. Başına kuşağını sarık yapıp dolaşmış merhametli fırıncı, avucuna aldığı kırıntıları dışarı çıkıp karın üstüne saçtı. Kuşlar ondan korkmayıp uğultu çıkararak rızkı sürü hâlinde gagalamaya başladılar.

Kalın giyinen Ali Şer ekmek fırınının yanından geçip Kadı-zade Rumî Medresesi'ne doğru yol aldı.

Çarşıdan geçerken yol kenarında soğuktan titreyen insanları gördü. Bunlar, kıyafetin üstünden ipi kuşak yapıp bağlayan gündelikçilerdi. Arada testere ve ıskarpelası, büyük keskesi ve malası ile ustalar göze ilişiyordu. Bilhassa herhangi bir alet edevatı olmayan ne iş olursa yapmaya razı ustalar çoktu, soğukta titreye titreye birinin gelmesini bekliyorlardı. Onlardan biraz uzakta kasaplar çarşısının altına kor konulmuş, buharı tüten büyük tabaklarda ahali için ucuz yemek pişirilen kelle paçalar duruyordu.

– “Hey genç adam, gelin, sudan ucuz. İçiniz ısınır, keyfiniz yerine gelir!” deyip çağırdı onu kasap.

Ali Şer ücretini sordu. “Bir kuruş” diye cevap verdi.

– İnsan kellesinin bedava olduğu bir şehirde koyunun kellesinin bir kuruşa satılması da ilginçmiş!

Kasap bu lafa kahkahayla güldü:

– Aslında o da bedava, bir kuruş emeğin hakkı, o kadar.

- İyisi mi bana Kadızade Rûmî Medresesi’ni gösterin.
- Medrese öğrencisi misiniz? Dümdüz yürüyüp sağa dönün, aradığınız medrese işte orada.

Ali Şer başını sallayıp ustaların arasından geçti ve sağa döndü. Muhteşem güzellikte bir medresenin önünde durdu.

İlim almak için doğduğu memleketi, Bursa’yı, terk edip Semerkant’a gelen ve büyük bir itibar kazanan Kadızade Rûmî’nin adını alan bu medreseyi Sultan Mirza Uluğ Bey diğerleriyle birlikte külliye usulüne göre inşa ettirmişti. Burada Rûmî’nin kendi müderrislik yapmış ve o dünyadan göçünce de adı medreseye verilmişti. Gün aydınlanınca temiz giyimli, hafif cüppeler giymiş talebeler kitaplarını ellerine alıp medresenin kapısından girmeye başladılar. Ali Şer de onların arasına girip küçük beyaz sarık dolamış kısa boylu birine Mevlânâ Ebu Leys’i görmeye geldiğini söyledi.

- “Tahsil almaya geldiyseniz, sınavı geçmelisiniz.” dedi kısa boylu kişi. - Mevlânâ Ebu Leys baş müderris olurlar; imtihanı ona değil, küçük müderrise vereceksiniz.

- Beni bizzat kendisi çağırdı. Hiriy’den Ali Şer, deyin.

Kısa boylu kişi ona şaşkınlıkla baktı ve biraz beklemesini söyleyip iç odaya doğru gitti. Biraz sonra sarı cüppeli, büyük ak sarıklı Fazlullah Ebu Leys’in kendi çıkageldi.

- “Geldiniz mi? Sabahın erken saatlerinden beri dört gözle sizi bekliyorum.” deyip Ali Şer’i odalardan birine götürdü. Yol- da medrese görevlilerinden Hoca Misli’yi ve Hoca Kâsânî’yi çağır- malarını söyleyip odaya girdi ve sehpanın üstündeki toprak testiden sıcak şerbet doldurup Ali Şer’e uzattı. Biraz sonra odaya gelenlerden biri tombul, kırmızı yüzlü diğeri ise uzun boylu, kemerli burnu olan iki kişi selam verip içeri girdiler.

- “Sizin burada ders almanıza hacet yok, oğlum! Çoktan medrese dersleri derecesinden geçmişsiniz.” dedi Mevlânâ Ebu Leys ve yanındakileri Ali Şer’e tanıttı. – “Hoca Misli size vakıftan maaş bağlayacaklar. Hoca Kâsânî ise kütüphanecimizdir, medrese kütüphanesinden istediğiniz gibi faydalanabilirsiniz.

İsterseniz, benim kendi kütüphanem de var. Dilerseniz hendese²⁵⁵, ilm-i nücum²⁵⁶ derslerini dinleyin. İsterseniz benim bahçeme gelin, sohbet edelim. Allah hayırlı eylesin. Mevlânâ Rızâ Afzal buradalar mı?” diye sordu o Hoca Misli’ye.

– “Biraz önce kütüphaneden birkaç kitap aldılar, derse başladılar gibi görünüyor.” diye cevap verdi Hoca Kâsânî.

– “O hâlde tek tek derslere girin, müderrisler ve öğrencilerle tanışın. Dersten sonra yanıma gelin, birlikte bahçeye gideceğiz.” deyip konuşmayı sonlandırdı Fazlullah Ebu Leys.

Hoca Misli Ali Şer’i önce sınıfa götürdü.

Kütüphaneci yanılmamıştı, tavanı alçak fakat aydınlık sınıfta on kadar talebe defter, kalem ile oturuyor, Mevlânâ Rızâ Afzal fıkıh dersi veriyordu.

Hoca Misli onlara Ali Şer’i tanıtınca herkes şaşkın gözlerle bakakaldı.

– “Hey, maşallah!” diye seslendi Mevlânâ Rızâ Afzal, iki elini göğsüne bastırarak. – Sizi görmek kaderin şaşırtıcı bir hediyesi oldu. Namınızı işitmiş, edebiyatınızdan haberimiz olmuştu. Divanınızın şöhretini duymuş, elimize ulaşmasını arzu ediyorduk. Allah’a şükür ki kendiniz geldiniz.

Mevlânâ, Ali Şer’e yanında yer gösterdi, fakat Ali Şer kendini buna layık görmeyip “Hiç bölmeyin, ben de dersiniz için sabırsızlananlarımdım.” deyip talebelerin arasına geçip oturdu.

– “O hâlde izninizle devam edelim.” dedi Mevlânâ. – Yani önce de söylediğim gibi, yer yüzündeki en tehlikeli hak müminin hakkıdır! Derslerimizde hendese ilmine bu sebeple yer verildi. Maverâünnehir halkı Müslümandır, demek ki şahın da dilencinin de Tanrı Teala kanunları önünde bir olması, müminin hakkının en küçük zerresine bile ihanet edilmemesi şart. Örneğin, bir insanın iki oğlu, bir kızı vardı. O vefat edince ondan hilal şek-

²⁵⁵ **hendese:** Geometri.

²⁵⁶ **ilm-i nücum:** Astroloji.

linde bir yer miras kaldı. Mirasın kime, nasıl bölüneceğinden hepinizin haberi var. Peki, hilal şeklindeki o alan nasıl ölçülüp nasıl taksim edilecek?

Hiç kimse cevap vermedi.

– Şiraz’dan Cemşid el Kâşî’yi davet edip karmaşık alanları belirleme ölçütleri hakkındaki risaleleri yazdırdığı için Sultan Mirza Uluğ Bey’e dua edin. El Kâşî risalelerini öyle mükemmel bir şekilde yazdı ki, onun getirdiği hesaplama yöntemleri tüm hesaplamaların temeline dönüştü. Mesela, çok yönlü veya dört kubbeli daire şeklindeki bir türbenin temeline dönecek ağırlığı hesaplamada hataya asla yer bırakmadı. Ondan sonra sadece Müslüman değil, gavur memleketlerin âlimleri de hediye ve selamlarını sunup Semerkant’a derya gibi akıp gelmeye başladılar. Diyarımızın âlimlerinin bahtı da Uluğ Bey Mirza gibi bir zatın Maverâünnehir’e Sultan olması oldu.

– “Siz iki boyutlu bir yüzeyden bahsettiniz, üç boyutlusunun hesabı nasıl olacak?” diye soruyor talebelerden biri.

– Bu tıpkı canlı bir hayvandan derinin nasıl çıkacağını hesaplamaya benziyor. Sonraki derste ben size nasıl hesaplanacağını anlatacağım. El Kâşî bununla yetinmeyip Sultan Uluğ Bey Mirza’nın izniyle yıldızlar ve gökyüzü cisimlerinin hareket yollarını hesaplamak hakkında da bir risale yazdı. Sizlere bir soru sorayım. Falcılık ve münecimlik haram edilmişse, böyle bir ilme niçin izin verildi, hanginiz söyleyeceksiniz?

Bu soruya hiç kimse cevap veremedi, çünkü bu meselenin hangi ayet veya hadis ile desteklendiğini ispat etmek lazımdı.

Birinci delil şu ki, yeryüzünde meydana gelen her türlü hadiseyi, örneğin hasadın yapılması, rüzgârın esmesi, suların akması ve yeryüzünün tertibine ait işleri melekler yerine getirmektedir. Onlar, meydana gelmesi irade kılınan işleri konuştuklarındaysa cinler göğe çıkıp onları gizli gizli dinlerlerdi. Bir gün, âlemin hükümdarına Kur’an’ın indirilmesi emrolundu, onlar göğe çıktıklarında kendilerini uçan yıldızların beklediğini gördüler. Herhangi biri bir sırta vakıf olursa uçan yıldız onu mutlaka kovalar

ve helak ederdi. Bu haber katında o kadar çok anlam gizli ki astroloji ilminin tümünü ifade ediyor. Yani, yıldızların türlü türlü oluşunun dışında, her birinin kendi vazifesinin olduğuna da delillerdir.

İkinci delilimiz “Küllün fı feleki yesbehun²⁵⁷” yani “Onlar felekte (yörüngede) yüzmektedirler.” sözü olup buradan fezanın havada asılı olduğu anlaşılır. Yer de Güneş de yıldızlar ve gezegenler de kâinata asılı bir şekilde yüzmektedir ve onların kendi kaza ve kaderi vardır. Üçüncü delil “Yıldızların battığı yerlere yemin olsun ki!²⁵⁸” sözüdür.

İşte bu üç ayet astroloji ilminin caiz olduğuna delildir. Yıldızların konumları ve durumlarına dayalı olarak yeryüzünde kesin, değişmez bir zamanı meydana getirmesinin mümkün olduğu fikrini çoğunluk kabul etti. Yoksa, Halife Memûn bu işe cüret edememiş ve öğrenilecek bilimler arasına astroloji ilmini almamış, Ebu Reyhân’ın eşsiz eseri “Kânûni²⁵⁹” veya Fergânîlerin “Kitabı Hareket es-Semaviyye” si vücuda getirilmemiş olurdu. Herhalde, yıldızların doğuş ve batış vakitlerinin kendi gibi herkesi aynı derecede ilgilendirdiği malumunuzdur. Demek ki, Tanrı Teala’nın yaratıcılığının kanıtı olarak falcılığa değil, astroloji ilmine izin verildi. Matematik bu izinle yer ve gökleri kapladı ve özellikle bilim olduğunu iddia etti.

Bir yanda savaşlar devam edip kanlar dökülürken bir yanda ilim ve fennin gelişmesi şaşırtıcıydı. Bilimlerin en makul yanı adalet için hizmet etmesi olup çeşitli hesaplama usullerinin ardındaki kişilerin takdiri ve emeğinin olmasıydı. Örneğin yedi çocuklu biri bahardan yazın sonuna kadar ter döküp elli batman²⁶⁰ buğday hasat etti, fakat o ter döktüğü arazi kiraydı ve

²⁵⁷ “Hepsi bir felekte (yörüngede) yüzmektedir.” (Yasin Suresi 40. Ayet).

²⁵⁸ Vakıa suresi 75. ayet: *Felâ uksimu bimevâki’i-nnucûm(i)*. Anlamı: Andolsun yıldızların yerlerine.

²⁵⁹ Ebu Reyhân Birûnî’nin “Kânûni Mes’udî” eseri.

²⁶⁰ **batman**: 7,692 kilogram olan ağırlık ölçü birimi.

ortak²⁶¹çıları da kiracıydı. Peki, net hasat nasıl hesaplanacak ve zekâtı nasıl belirlenecek? Ya da zekâtı artanı nasıl hazineye çıkaracaklar? Çiftlik hayvanları, kümes hayvanları, toprak ve su zekâtı nasıl ve hangi hükme binaen alınacak? Bu ilginç bilim yetime de ihsanda bulunuyor; sağır, dilsiz ve topalların haklarına kadar belirleme yapıyor ve saltanat kanunları Âlemlerin Perverdigârı'nın hükümlerine boyun eğiyordu.

Medrese dersleri ve Fazlullah Ebu Leys'in sohbetleri Ali Şer'in ufkunu oldukça genişletmişti. Ali Şer bu ders ve sohbetlerden şu sonuca varmıştı: sadece yeryüzü değil, belki kâinat bile eşsiz bir kudretin sergisidir, onun hakikatleri ise ilim sayesinde bilinenecektir. Her an, her nefeste bir sevap işlemeye çalışacaktır. Sevabın ise niyetten doğduğu malumdur. Meşhed'de şeyh Ebu Abdullah Cüneydî'nin "Tanrı Teala'nın yarattığı tüm varlıkları sevmek" şeklindeki sözleri bu yolla kendi anlamını açtı. Evliyanın "Her mahrumiyet muvaffakiyettir, her muvaffakiyet bir mahrumiyettir." şeklindeki hikmeti ise o anlam kapısına altın başlık olarak mühürlendi.

İTİKAT SIRLARI

Ders bitimine kadar Fazlullah Ebu Leys Ali Şer'i beklemişti. İkisi medreseden birlikte çıkıp Mevlânâ'nın bahçesine yol aldılar.

– Dün akşam Semerkant valisi Ahmet Hacı Bey ile sizin hakkınızda sohbet ettik, dedi Fazlullah Ebu Leys. – Siz de o da Horasanlısınız. İki kıyıcı bir edip şeker ile sütü birbirine kattığınız yani Özbek ve Fars şiirini birleştirdiğiniz konuşuldu²⁶².

²⁶¹ Mahsulün dörtte biri karşılığında arazi sahiplerinin hayvanlarını ve ekipmanlarını kullanan.

²⁶² Eserde Farsça ve Özbekçe yazılmış şiirler "shiru shakar, san'ati mulamma" olarak adlandırılmıştır.

Bununla Fazlullah Ebu Leys, Ali Şer'in aynı gazeli hem Türkçe hem de Farsça yazdığına işaret etmekteydi. Ali Şer, onun asıl niyetini hemen anlayıp cevap verdi:

– Biri süt, ikincisi şeker kamışından yapılmış şeker... Horasan çocuğu olduğumdan büyüklerimiz şeker kamışından elde edilen şeker katılmış sütü seviyorlar. Hâl böyleyken başka türlü olması mümkün mü?

Fazlullah Ebu Leys bu açıklamayı beğendi:

Nehirler yatağından taşarsa felaket, kendi seviyelerinde aktıklarında ise bereket getiriyor. Bizler azıcık ilmimizle sultanların gazabını kendi içinde tutmaya çalıştık, halkın başına felaket değil rızık yağsın, dedik.

Siz şimdi Semerkant'ta âlimlerin sohbetine katılın, gerekli ilimleri öğrenin, Semerkant sizin takdirinizle ilim pınarı olsun.

– “O hâlde bana sûfiler konusundan da bahsetseniz.” dedi Ali Şer.

– Siz tarikattan daha fazla haberdârsınız, herhalde bu ifadenin ortaya çıkışını sordunuz, yanılıyor muyum? Sûfiler bilge insanlardır, yani hikmet sahibidirler, dedi Fazlullah Ebu Leys. – Arap alfabesinde “sin” ile yazılan Yunanca “suf” sözü bizde hikmet demektir.

Sonra ayrıntılı bir şekilde açıkladı:

– Size Ebu Reyhan'ın sözlerini aktarayım. Müslümanlardan bir grup sûfilerin o düşüncelerine yakın bir fikirde olduklarından onlar da “suffiye” diye adlandırıldılar. Bazıları “suffiye” sözünün gerçek anlamını bilmediklerinden şanslarını deneyip Arapça “sad” harfiyle “suffe” sözüne atfederek, onlar peygamber aleyhisselam devrindeki suffe sohbettaşları, suffe ashabından ibaret kişilerdir, dediler.

Onu takip edenler ise bu sözün “suf” yani yün sözünden geldiğini düşündüler. Hatta Ebul Feth el-Bustî onu mevcut anlamından daha iyi bir anlama çekip şöyle dedi:

“İnsanlar sûfî sözünde tartışmışlar, eskiden çeşitli görüşlere ayrılmış, onun suf, yani yün sözünden alındığından şüphe etmişler. Ben sûfî sözünü sâf, yani sâf, sâde yiğitten başka bir şey olarak düşünmüyorum.” Böylece, o “sâfî” sözü yanlış yazılıp “sûfî”ye dönüşünce nihayetinde bu söz bizde malum sûfîlerin lakabı haline geldi.

Ali Şer’in hatırına Ebu’l-Feth el-Bustî’nin Semerkant hakkındaki şiiri geldi. Birûnî zamanında yaşayan o kişi bilgisinden ziyade iki dilli bir şair ve hazır cevaplı oluşu ile ün kazanmış olup şu mısraları meşhurdu:

*Ul dünyâda cennet bardır mu’minlerge atalgan,
Bu dünyâ cennetiniñ nâmı erür Semerkand.*²⁶³

*Belhni unge tengleştirgen, ey bilmegen gâfil zât,
Ebû Cehl tarvuzige teng kelürmi, ahir, şand?!²⁶⁴*

– “Onun bu şiirinden bihabermişim. Şimdi, oğlum ben size büyük bir sırrı açayım, dikkatle dinleyin!” dedi Fazlullah Ebu Leys. – Sayısız fakr u fena²⁶⁵ aşığı yaşadı ve bu dünyadan göçtüler. Fakat onların çoğu kendi arzu ettiği mertebeleri görmediler. Çünkü zikir, tefekkür ve münakaşadan da daha ulu bir mertebenin varlığından bihaberdiler. Şunu bilin: zikir ve tefekkür, ancak herhangi bir Müslümana iyilik bahşedecek bir ameli olmadığı zaman yapılır. İnsanın gönlünü nurla doldurmaya sebep olacak amel, zikir ve tefekkürden çok önce gelir.

Bu sözler Ali Şer için yeniydi, çünkü böyle bir yorumu o daha evvel işitmemişti.

²⁶³ O dünyada müminlere vad edilen cennet vardır. Bu dünyanın cennetinin adı ise Semerkant’tır.

²⁶⁴ Belh şehrini Semerkant’a denk tutan ey gafil insan! Hiç Ebu Cehl’in karpuzuyla şekerin tadı bir olur mu?

²⁶⁵ Bir tasavvur terimi olan **fakr u fena** terimini oluşturan terimlerden **fakr**, insanın zorunlu ihtiyaçlarını karşılayacak imkânlardan yoksun olması veya kendisini her zaman Allah’a muhtaç bilmesi; **fena** ise kulun kendi fiil ve davranışlarını görmekten fânî olup gerçek kul olma noktasına ulaşmasıdır.

– Bazıları, nafilâ ibadetle meşgul olmak halka hizmet etmekten daha faydalı, diye düşünüyorlar. Ancak hizmetinin meyvesi gönüllerdeki muhabbet ve huzurdur. “Kalpler, kendine iyilik edene muhabbet duyacak şekilde yaratılmışlardır.” sözleri bunu çok güzel anlatıyor. Nafilâ ibadetin neticesi ve müminlerin muhabbetinin mahsulü asla aynı mertebede değil... Biri nehir kenarındaki yalnız bir ağaçsa, diğeri iyilik gören müminler sayısınca büyük bir bahçedir. Bunlar benim değil, Hoca Ahrar Velî’nin sözleridir. O der ki: “Ben bu hakikatleri tasavvuf kitaplarından öğrenmedim, halka hizmet ederek öğrendim!”.

– “Siz Evliyâullah’ın yolunu tavsiye ettiniz!” dedi Ali Şer konuyu hemen algılayıp.

– Aferin, oğlum! Bu tıpkı Mustafa’ya Tanrı’nın bütün nimetleri verilmesine rağmen “Ümmetim” deyip yalvarmasına benziyor. Gökyüzünde süzölmekte olan ay ona hizmet etmeyi beklemiş, ağaç yeri yarıp onun önünde eğilmiştir. O, öyle ulu bir makamda olup da yine Âlemlerin Perverdigârı’na “Ümmetim” diye haykırdı. Tanrı Teâlâ onun kalbini ay gibi aydınlatıp kendi huzuruna yükseltti; eğer ümmeti için canı yanmasa, böyle yükseltir miydi?

Sohbet uzun süre devam etti. Fazlullah Ebu Leys halka hizmet etmenin faydaları hakkında yine birkaç örnek verdikten sonra:

– Bunları size söylemekteki asıl amacım şu: İradenize sunulmuş son derece güçlü bir söz söyleme kudreti ve çok derin bir zekâ var. O kudreti müminlerin hizmetine harcasanız daha doğru olacak diye söyledim, lütfen af buyurun. Kapımız size her daim açık, gönlünüz dilediği an gelebilirsiniz, deyip sohbete son verdi. – Ne zaman çağırsak ayağınızı elinize alıp koşa koşa gelin, çünkü bizler sizi görmeyi arzuluyoruz.

Vedalaşma esnasında Ali Şer hocasından dua arz etmişti, Mevlânâ Ebu Leys ellerini açtı:

– “Kılıçla kalem denk olur mu? Biri yok edecektir, diğeriye yaratacaktır! Tanrı Teala Musa Aleyhisselam’ın asasını size kalem kılıp elinize tutturmuş, gerçeğini de bahşetsin!” diye dua etti.

Daha sonra elini kolunu hediyeler, yiyeceklerle doldurup Ali Şer'i uğurladılar.

Vakit geç olmuştu. Bir yerlerden gece bekçisinin sesi işitiliyordu. Semerkant semasına ise Samanyolu saçılmıştı. Kühek Tepesi'ne vardıklarında gökyüzündeki yıldızlar elini uzatsan değebilecekmişsin gibi yakın görünüyordu. Evet, bahar çok şeyi değiştirmiş, gökyüzü alçalmış, yıldızlarsa yakınlaşıp harika bir geleceği vaat etmiş gibi parıldıyorlardı. Ali Şer durup uzun süre göğe gözlerini dikti. Semerkantlılar bu yıldızları kendilerince adlandırmıştı: İşte bu yedi arkadaş, bu Büyük ve Küçük Ayı... Samanyolu ise gümüş tozu gibi gökyüzüne saçılmıştı.

O anda gökyüzünün Kum şehrinde gösterdiği mucize bir kez daha gerçekleşti: Yıldızlardan biri yerinden kaydı ve hızla hareket etmeye başladı. Bu gerçekten de büyük bir olaydı. Bir az hareket ettikten sonra tepeye doğru, süpürgeye benzer, yukarı tırmanan bir kuyruk belirdi. Yıldızı semada seyrettiren Tanrı'ya hamdolsun! İnsanı yeryüzünde yıldız gibi gezdiren Yüce Allah'a senalar olsun! Acaba, o yıldız nelerden haber vermişti? Peki ya bu yıldız nelerden haber veriyor?

Herhalde, bela ve musibetlerle dolu yeryüzünden oldukça yükseklerdeki o yıldız, kalbi zevk ve sevinçle dolu, gökyüzü tâkında bir şeylerin meydana geleceğinden haber verip uçuyordu.

Ali Şer'in yüreği mutlulukla doldu. Kul da bu gökyüzü olayına şaşkınlıkla bakıyordu.

– “Ya Allah!” diyordu. – Anam babam feda olsun, kulağım böylesi bir mucizeyi işitmiş, ama gözüm asla görmemişti! Ey vah! Şimdi ne olacak?

– “Hadi birader!” dedi Ali Şer ona neşeyle. – Hocanız ben olsaydım, sizi hemen azat ederdim! Iraklılar derler ki, kuyruklu yıldızın kuyruğu tepeye bakıyorsa güzellik ve iyiliklerin habercisiymiş. İnşallah sizin de benim de hayatımızda bundan böyle güzel şeyler gerçekleşir!

Ertesi gün Fazlullah Ebu Leys, Ali Şer'i Semerkant şehrine, Emir Ahmet Hacı Bey'in huzuruna götürdü. Büyük ve güçlü bir

gövdesi olan, sakalı iki yanağından büyümüş orta boylu bu kişi birkaç yıl önce Herat valiliği yapmış, Sultan Ebu Said döneminde Semerkant'a vali olarak tayin edilmişti. Emir Gıyaseddin Bey'in şehit olduğundan haberdâr olduğunu söyleyip hâl hatır sorup merhumlara dua ettikten sonra:

– “Bundan böyle saltanatın koruması altındasınız, bizi sürekli ziyaret edin.” dedi çok da lafı dolandırmadan. – Eğer diler-seniz nurun âlâ nur²⁶⁶, avda da bizle olacaksınız. Ahmet Hacı Bey'in vaktini çoğu zaman şehir dışında, savaş tatbikatı ve kuş avıyla geçirdiği herkesin malumuydu.

– Hürmetli Hacı'm, Ali Şer Bey diğer kuşlarla avlanmaya niyet etmiş, diye cevap verdi Fazlullah Ebu Leys.

– Başka kuşlardan kastı ne? – Gözlerini kısıp sinsi sinsi sor-du Ahmet Hacı Bey.

– Şiir ve beyit kuşu. Bu yaşında bile birçok şaire pençe atıp göğe savuracak kudreti var.

Ahmet Hacı Bey güldü.

– Bizim de onun gibi kuşlara ilgimiz var. Lakin ne şaşırtıcı ki av kuşumuz daha meşhurdur!

Böyle deyip Ali Şer'in ne ihtiyacı olursa çekinmeden gelmesi hususunda onu görevlendirdi. Bir kese akçe, hediyeler verdikten sonra vedalaştılar.

Âlemin ışığı Semerkant'ta yıllar şiir ve beyitsiz geçer miydi? Şâhından dilencisine kadar herkesin şiir hevesiyle coştığı bu büyük payitahtta muamma (akrostiş) ilminin ustası Mevlânâ Şâ-şî, Mirza Uluğ Bey Medresesi'nin müderrisi Hoca Hurd, Sultan Uluğ Bey'le eğitim almış Mevlânâ Muhammed Âlim, meşhur hattat Mevlânâ Sâyilî, mûsikî üstadı Derviş Ahmet Semerkandî gibi şairler döneminde yeni yazılmış gazeller ve muammalar

²⁶⁶ Nur Suresi 35. Ayette geçen “nurun âlâ nur” ifadesi “nur üstüne nur” anlamındadır.

(akrostişler) tartışılıyordu. Ali Şer yeteneği ve muhteşem karakteri ile hepsini geride bırakmıştı.

Bir gün medresede gazel üzerine bir sohbet oldu. Topluluk arasında bulunanlardan hızlı mizacı ile nam salan Mevlânâ Riyâzî:

– “Bu gece bir gazel yazdım, izin verirsiniz yarın sabah erkenden medresenin duvarına asmak istiyorum.” deyip gazeli okudu.

*Erür yulduz hilâl kaşım kulağında meğer incü,
Hüsni içre kuyaş mikyâsını da ‘vâ kılar, yâhû!*²⁶⁷

– Yazım bakımından iki mısra arasında bir “ki” sözcüğü gerek, dedi Ali Şer, ahenkteki sekteyi hemen fark ederek. – İsterse-
niz düzeltip okuyun.

– Nesini düzeltirdiniz? Hey işte, okuyacaksanız, okuyun, dedi Mevlânâ Riyâzî kaba bir şekilde. Ali Şer cevap verdi:

– Siz yârin kulağındaki incileri yıldıza, kaşlarını hilale, yüzünü ise güneşe benzetip yıldız, ay ve güneşi aynı anda tasvir etmişsiniz, bu doğâl değildir. İşte şöyle dersiniz daha güzel olurdu:

*Hüsni içre hilâlkaşım kulağında meğer incü,
Erür yulduz, ki ay mikyâsını da ‘vâ kılar, yâhû!*²⁶⁸

Yani hilâl kaşlı yârin kulağında inci ay ile uyumlu olmaya çalışan yıldıza benziyor. Bunda “ay yıldız” orantılı ve tabi bir hâl sıfatında kabul ediliyor.

– Hayır, hayır! Bence benimki uygun, sizin söylediğiniz doğru gelmiyor, dedi Riyâzî homurdanarak.

²⁶⁷ Farsçadan Nadire Afoqova tercümesi: “Hilal kaşım senin kulağındaki inci sanki yıldız gibidir. Güzellik bakımından güneş ölçüsünde olduğunu iddia eder.”

²⁶⁸ Hilal kaşım senin kulağındaki inci, güzellikte sanki yıldızdır. O yıldızdır ama ay ile kıyaslama davası güder.

Yanındakiler Ali Şer Bey'in düzeltmelerinin doğru olduğunu söylese de Riyâzî inatla kendi sözünde ısrar etti.

Andican'dan Semerkant'a gelip bu medresede tahsil almakta olan şair Yusuf Bedî, gözleri parlayarak karşılık verdi.

– Tamam, sözleri hissetme kabiliyetinde size denk yok, muamma bahsinde de bir şeyler söylesenize!

– Bu neşeli delikanlıyı dost ve arkadaşları Bedî diye değil, keyfi sefa toplantılarını sevdiği için Sefâî diye adlandırıyordu. Derslerde daima Ali Şer'in yanında idi. Ali Şer bir az düşündü ve bir bilmece ile cevap verdi:

*Kaşdı cānımge çü müjgānıñ ikki şâf tüzdi,
Biri kaş yası, biri gamzen oqın körgüzdi.*²⁶⁹

Bilmecenin özünü anlayanlar, bu cümleden Yusuf Bedî'nin kendine de "Aferin!" deyip güldüler. Çünkü birinci beyitteki "saf" sözüne ikinci beyitteki "kaş yayı" sözündeki "ya" eklenirse Safâî doğar. Nevâî'nin şakası şurada idi ki, o da Bedî'yi lakabı ile yani Safâî diye çağırırdı.

Bir Riyâzî gülmedi, lakin Ali Şer Bey'e hiçbir kını yoktu, içten içe onun tavsiyesinin doğru olduğunu kabul etse de dışarı belli etmiyor, sanki kendi saygınlığını kaybetmemiş gibi oturuyordu.

– Dostlar bir işim vardı, arzu ederseniz söyleyeyim, dedi Ali Şer. – Aramızda belâgâtte eşsiz bir şair vardı, Tanrı'nın rahmetine kavuştu. İşte şu açılış dizeleri onundur, deyip ezberden okudu:

*Közün ne belâ kara boluptur,
Kim cānge kara belâ boluptur.*²⁷⁰

– Mirzabek Semerkandî'nin şiiri! Hemen tanıdılar çevredelikler. – Ah, gerçekten de çok genç ayrıldı zavallı. Divan yazmayı arzu ediyordu, hayaline ulaşamadı.

²⁶⁹ Kirpiklerin iki saf olup canıma kastetmiş gibidir. Biri kaşın yayı, biri gamzenin okunu gösterdi.

²⁷⁰ Gözünün nasıl bir karalığı vardır. Bu can için çok büyük bir derttir.

– Ben zavallı dostumuzun bu beytini devam ettirdim, onu değerlendirin.

*Közün ne belâ kara boluptur,
Kim cānge kara belâ boluptur.*²⁷¹

*Mecmu ‘i devānı derd kıldın,
Derdin ki mence devā boluptur.*²⁷²

*‘Işk içre anın fidāsı yüz cān,
Her cān ki senge fidā boluptur.*²⁷³

*Begāne boluptur āšnādın,
Begānege āšnā boluptur.*²⁷⁴

*Tā kıldı yüzün hevâsı cānım,
Yüz sarı aña hevā boluptur.*²⁷⁵

*Bākî tapar ul ki boldı fānı,
Rahrevğa fenā beķā boluptur.*²⁷⁶

*Tā tüzdi Nevāyi āyeti ‘ışk,
‘Işk ehli ara nevā boluptur.*²⁷⁷

²⁷¹ Gözün ne bela karadır ki, cana kara bela olmuştur.

²⁷² Bütün devaları dert yaptın, derdin de bana deva olmuştur.

²⁷³ Aşk içinde ona yüz can fedadır. O yüz canın hepsi sana feda edilmiştir.

²⁷⁴ Yabancılarla tanışık olup tanıdıklarınla yabancılaşmıştır. Ele dost gibi davranıp dostlara el gibi davranır. (Sevgili, başkalarına dost gibi âşığa el gibi davranır. Bu bir mazmundur.)

²⁷⁵ Canım, yüzünü görmeye heves eder, böylece nereye gideceğini şaşırır. (Yüz farklı yere gitmeye heves eder.)

²⁷⁶ Aşk yolunda yok olanlar bâkî olur, beka bulurlar. Yol alan için yokluk varlığa dönüşür.

²⁷⁷ Nevai aşk ayetini yazdı. Bu, aşk chilleri arasında hoş bir nağme olmuştur.

– Ahhh, Mirzabek’e atfedilen bir mersiye olmuş, dedi Mevlânâ Riyâzî, deminki küskünlüğü geçip canı gönülden. – Hatıra-sını gazele ebedî mühürlemiştiniz. Onu bana verin, medresenin duvarına kendim asayım.

– Hayır, hayır! Medresenin duvarına değil, şehrin girişine asılmayı hak ediyor, dedi Yusuf Bedî. – Onu bana verirseniz götürüp erkenden asacağım.

Sonra:

– “Ya benim gazellerimi?” diye sordu. – Geçen sefer sitemde bulunduğunuz gazeli biraz düzelttim, belki onu da bunun yanına asabilirim, ne dersiniz?

Gerçekten de bundan evvelki şiir meclisinde Bedî çok boş bir gazel okumuş, Ali Şer onu çok sert eleştirmişti.

– “Bana kalsa kale duvarına o gazeli değil, böyle bir düşüncesizlik yaptığınız için sizi asmış olurdum!” dedi Ali Şer şakayla.

– Yine gülüşme sesleri yükseldi. Hiç kimse gücenmedi, muhtemelen zekice ve hazır cevaplılıkla yapılan bu şaka herkesi neşelendirmişti.

KADERİN MÜJDESİ

Aradan birkaç yıl geçti.

İlm-i nüjum, coğrafya, el-cebr, tıp bunların hepsini bünyesinde barındıracak bir güce sahip şiir sanatı ve benzer şekilde insanlık tarihi hakkındaki bilimler Ali Şer’i dünya işleriyle eğleyip cilvekâr fikir âlemlerine sürükledi.

Mevlânâ Hâce Mislî, Müslüman ve Mecûsî tarihinin eşi benzeri olmayan bir âlimi imiş. O, çeşitli halkların inancı, örf adetleri, kavimlerin yükselişi ve gerilemesi hakkında o kadar çok yaşanmış hikâye anlattı ki! Aristo’nun “Tarih”, “Ebû Bidâye’nin “Âsârû’l-Bâkiye” ve İbn-i Kesir’in “el-Bidâye ve’n-Nihâye” kitaplarını birbiriyle karşılaştırarak öğrencilerin fikrî muhayyilelerini ta Âdem Ata zamanına kadar ulaştırdı.

Âdem safiyullah²⁷⁸dan Nuh neciyullah²⁷⁹a kadar, İbrahim halîlullâh²⁸⁰tan Musa kelimetullah²⁸¹'a kadar, İsa ruhullah²⁸²'dan Hazreti Muhammed habibullah²⁸³a kadarki dönemde yaşamış çeşitli kavimlerin hata ve yanlışlarının üzerinde tek tek durmak, üzerine dağ getirilip konulan veya gökyüzüne bakarken yıldırım çarpan kavimlerden, gökten nimet yağdığı zaman Tanrı'dan sarımsak isteyen ulusların kıssasından ta Resul-i Ekrem'in önünde ağlayan hurma ağacına kadar yorumladı.

Hâce Mislî rivayetlerinin en şaşırtıcı özelliği canlı ve cansızın insan gibi konuşmasıydı. Hazreti Süleyman'ın huzurunda Hüd-hüd nasıl konuşmuşsa, Tur dağında kurumuş ağaç nasıl ses çıkarmışsa dağlar ve çöller, denizler ve nehirler, kumlar ve taşlar da tıpkı öyle insan gibi konuşmasın mı? Bu hadiselerin hepsinin yeryüzünün incisi sayılan insan evladı için gerçekleştiği, bütün bu kâinatın bir insan kadar bile kıymet arz etmediği hakkında kanıtlar sunarken, her sözün sonuna "Peki, Perverdigârınızın hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?" diye tekrarlıyordu.

Her halükârda Hâce Mislî bu hikmetlerin edebiyata mühür-lenmesini ve sanat libasıyla örtünmesini çok istiyordu. Bu sebeple, ortamda Nevâî'nin olduğu zamanlara değer veriliyor, bu zamanlarda ders güzel geçiyordu.

Yüce Tanrı Teâlâ yerin derinliklerinden göğün zirvesine kadar her katmanı derece derece inşa etmiş ve onların içine çeşitli

²⁷⁸ **Safiyullah:** Temiz yürekli, Allahü Teâlâ'nın ihsanı ile seçilmiş olarak yaratılmış temiz kimse anlamındaki bu tamlama H. Adem'in lakabıdır.

²⁷⁹ **Neciyullah:** Hep Allahü Teâlâ ile meşgul olan, ilâhî feyizlerle sevinç bulan kimse.

²⁸⁰ **Halîlullah:** Allah'ın dostu anlamındaki bu tamlama Hz. İbrahim'in lakabıdır.

²⁸¹ **Kelimetullah:** Allah'ın kelimesi anlamındaki bu tamlama Hz. Musa'nın lakabıdır.

²⁸² **Ruhullah:** Allah'ın emriyle meydana gelen. Babasız olarak bir kudret ilhamı ile meydana gelmiş olduğu için İsa peygambere verilen seçkin sıfat. Kuran'da İsa'ya Allah'tan ruh üflendiği, yani Ruhullah olduğu yazılıdır.

²⁸³ **Habibullah:** Allah'ın sevgili kulu. Peygamber efendimizi övmek için kullanılır.

yaratıklarını yerleştirmiştir. Bu öyle ki, bir can sahibi yeryüzüne itilince bir başkası rüzgâr gibi uçuyor. Biri hurma ağacı boyu kadar kanat çırparsa, başkası bulutların üstünde süzülüyor. Bunlar insanın derecelerini yükseltmekle birlikte yüzlerce binlerce sürenen, yüzen, adım atan, koşan yaratığın hepsinin tek bir menzile işaret etmesi şaşırtıcı! Peki öyleyse günahlar diri bir canı paramparça eden mahlukat şeklinde niçin yeniden canlanmasın? Bir kişiye verilen ip kadar bir zarar niçin katil bir yılan dönüşmesin?

*Kimge ki bir rişte yetürdiñ ziyân,
Katlinge ul rişteni bilgil yılan.²⁸⁴*

Ali Şer, fıkıhta ise neredeyse tüm âlimlerin eserlerini öğrendi. Mevlânâ Ebu Leys’in eşsiz şerhlerini ve diğer müderrislerin Kuran’ı Kerim yorumlarını aklına nakşetti.

Mevlânâ Fazlullah birgün imanın şartlarından bahsederken, öğrencilerden birinin “Tüm hükümleri sapmadan yerine getiren insan saadet sahibidir.” sözünü şu şekilde yorumlar:

– Bu işi bozkırın karatavuğu da beceriyor, dedi azarlar tarzda. Sabah akşam ötmesi onun ibadetidir. Yaptığı iş Tanrı’nın hükmüne tam bir teslimiyet olduğu için o elbette mümindir.

– O hâlde Tanrı nezdinde daha da yüksek derecelere erişmek için ne yapmak lazım?

– “Sevap!” diye cevap verdi Fazlullah Ebu Leys. – Çünkü, Tanrı Teâlâ’nın yarattıklarından yalnızca insan buna kadirdir. Sevap kalbin işidir, bu sebeple hatta niyete bile kıymet verildiği vurgulandı. Bilin ki, Kâbe Tanrı’nın evi ise, kalp de Allahu Teâlâ’nın gözlem evidir! Bu sohbetler Ali Şer’in zihninin ışığında şu güzel mısralara dönüştü:

²⁸⁴ Kime bir ip kadar ziyanın dokunduysa, o ipin yılan olup seni katledeceğini bil.

*Sâlik anı Ŗarş-ı muŖallâ dedi,
Sûfî anı âlem-i kübrâ dedi.²⁸⁵*

*ŖAyni nazâhatde bu a'zam cehân,
Barça cehân ehli közidin nihân.²⁸⁶*

*Ka'beki, âlemniñ olup kıblesi,
Kadri yok andağ ki köñül Ka'besi.²⁸⁷*

*Kim bu halâyikğa erür secdegâh,
Ul biri Hâlikğa erür cilvegâh...²⁸⁸*

Evet, birkaç yıl yıldırım hızında geçti. Yine güz geldi, büyük Semerkant'ın göğü yağmurlu bulutlarla kaplandı. Her taraf çamur, balçık oldu.

Aynı zamanda gökyüzü sucusu kader değirmenine yeni olayların suyunu dökmekteydi.

Yağmur bulutları Irak memleketinden geçip gelerek Horasan ve Maverâünnehir üzerinde birkaç gün durdu. Aynı zamanda Sebzevar'da Sultan Hüseyin saldırı için tedarikte bulunuyor, ordu yürüyüşe hazırlanıyordu. Hiriyye'de Sultan Ebu Said Mirza'nın askerleri Sultan Hüseyin'in saldıracağından endişe ettiği için hazırlıklarla meşguldü. Meşhed'de Şahruh Mirza'nın oğullarından Muzaffer Mirza emirin soyundan hoşnutsuz, Horasan yürüyüşüne hazırlık yapıyor; farklı bir yerde yaşamakta olan Timurîzâde-lerin saltanatı üzerine endişe verici güz yağmurları yağıyordu.

²⁸⁵ Hak eri ona arşı mualla (yüce arş) dedi, sûfî ona âlemi kübra (büyük âlem) dedi.

²⁸⁶ Bu büyük cihan onu yüceltmekte, o ise bütün dünya ehlinin gözünden uzaktır.

²⁸⁷ Ka'be bütün dünyanın kıblesi olsa da gönül Ka'besi kadar kıymeti yoktur.

²⁸⁸ Kim insana secde ederse (Hz. Âdem) (ayetten alıntı olabilir) o kişi Allah'a secde etmiş olur.

Ardından pamuk pamuk karlar yağdı. Şehirler, kentler, köyler ve bozkırlar apak yorganın altında kaldı. O, güzün soğuk ve sancılı manzarasını değiştirip kar fırtınalarında soğuktan titreyen tabiat üzerine güzel örtüsünü örttü.

Kabil ve Hiriy de karla kaplandı. Belh dağlarına o kadar kalın düştü ki kar, yiyeceksiz kalan kuşlar elle tutulabilecek hâle geldi.

873 yılı²⁸⁹ Maverâünnehir ve Horasan’a böyle geldi, kendi ile çeşitli tehlikeli vakaları da getirdi. Karabağ’da Uzun Hasan ile olan kıyımında Sultan Ebu Said Mirza’nın öldüğü haberi gelince Maverâünnehir’i bir üzüntü ve huzursuzluk sardı. Sokakta, etrafta, sohbet meclislerinde ve çarşıda insanlar şunları konuşuyordu:

- Duydunuz mu? Sultan Ebu Said Mirza şehit olmuş!
- Şehit diye kafiye karşı cenkte ölene denir. Uzun Hasan kafir miydi ki?
- Kesinlikle şehit olmamış, belki Muhammet Yâdigâr’ın buyruğuna göre öldürülmüştür!
- İntikam desene! Bir zamanlar koşa koşa saygıdeğer Melike Gevherşad Hanım’ı öldürmemiş miydi? İşte, kendi de hemen cecik öldürüldü.
- Şimdi Horasan’ın başına kim geçecek?
- Kim geçerse geçsin bir hayrı, iyiliği olmayacak diye korkuyorum.
- Hiç üzülmeyin. Sultan’ın yeteri kadar veliahdı var. Dinî nikahlı, genç hanımlarından çok oğlu var. Örneğin en büyüğü Ahmet Mirza veliaht olacaktır.
- Gerçekten de daha Sultan’ın naaşı Horasan’a gelmeden tahta Ahmet Mirza’nın oturduğu ilan edilmiş, adı Cuma hutbesine eklenip okunmuştu.
- Bakın, aynı sülalenin oğulları birbirine karşı savaşıyorlar.
- Şehzade Hüseyin’i mi kastediyorsunuz? O birkaç yıldır Merv sultanının emrindeydi. Sonra kayınpeder ile damat arasına

²⁸⁹ Miladi 1469 yılı.

soğukluk girmiş, kendi başına Kâbil ve Sebzevar arasında aylak aylak gezdiğini söylüyorlar.

– İşte o genç aslan Hiriy’e girmiş. O girince Ahmet Mirza tahtı bırakıp kaçmış.

O günlerde, yanında bir ulak iki köle ve koynunda takdiri değiştirecek mektupla Hiriy’den Semerkant’a uçar gibi geldi. And-hoy, Meymene, Şibirgan yoluyla Tirmiz’e ulaşınca kadar nefes bile almadı. Biraz dinlendikten sonra atını değiştirip yine yel gibi gitti. At üstünde bile uyuyarak gidebilecek biriydi. Uzun yollarda durduğu kervansaray sahipleri Sultan Hüseyin Mirza’nın yarlığını görür görmez yorulan binek hayvanına güzelce bakıp soğumuş başka bir atla değiştirirlerdi. Bu sebeple ulak uzak mesafeyi iki haftada kat ederdi.

Ulak Semerkant’a vardığında, rozetin üstündeki tuğrayı gören sakçılar onu hemen içeri aldılar. Ulak köşke adım attığında vakit öğleyi geçmişti. Saray güvenliği ulağın atını alıp, kendini de içeri götürdü. Burada biraz nefeslendi, daha sonra teamüle uygun olarak mektupları selamhâne beyine teslim edince, onu bekleme odalarından birine aldılar.

Selamhâne beyi yarlığı iç beylerden Ahmet Hacı Bey’e teslim etti. Ahmet Hacı Bey mührü kırıp tomarı açtı. Kâğıtta şunlar yazılıydı:

Hüvel Ganî.

Ebul Gâzî Sultan Hüseyin Bahadır sözümüzdür.

Vilayetlerin valileri ve hakimleri bilsinler ki alicenap, faziletli Ali Şer Nevâî Hiriy’e çağrılmıştır. İki köle ve iki baş at ile Bey Yâdigâr gönderildi. Onların istekleri yerine getirilsin ve tehlike-li yerlerden güvenli bir şekilde geçirilsin. İhtiyaç ve mühimmat-larının yerleştirilmesi talep edilmektedir. Vesselam.

Sekiz yüz yetmiş beş senesinin zülkade ayında²⁹⁰ yazıldı.

– “Bunu hemen Sultan Ahmet Mirza hazretlerine bildirmemiz lazım değil mi?” diye sordu selamhâne beyi, endişeyle.

²⁹⁰ Miladi takvime göre 1471 yılının Nisan ayına denk gelmektedir.

Ahmet Hacı Bey biraz düşündü ve kararlı bir şekilde şunları söyledi:

-Hayır, bugünlük bir şey söyleme. İki hükümdar Horasan deniyle düşman olmuş, Ali Şer Nevâî'ye herhangi bir zarar gelmesin. Maverâünnehir memleketlerinden çıkana kadar tüm ihtiyaçları karşılansın. Gerekli hediyelikler hazır edilsin, kendisini nazik ve yardımsever bir şekilde yolcu edeceğiz.

– Hediyeler hazineden karşılansın mı? Ahmet Hacı Bey başını salladı:

– “Hayır, benim tarafımdan karşılansın.” dedi ve sonra ekledi:

– Tanrı'ya yemin olsun ki, eğer canı güvendeysen onun güneşi âlemde asla batmayacak, hep parlayacaktır. Ömrüm boyunca böyle güzel söz söyleyen birini görmedim. Şairin âlimi dediğin de âlimin şairi dediğin de tam olarak budur. Yüzlerce eşsiz şiiri var, fakat, nedendir aklımda işte şu beyiti kalmış:

*Çut bir bādāmu yerim göşe-i mehrāb edi,
Ğāret-i din etti nāğāh bir belālīk kōz u kaş...²⁹¹*

– “Derinliğini görün. Alçakgönüllülük yönünden bir kişinin yemeğinin sadece bir tanecik badem olduğu nerede görülmüş?” deyip tekrar başını salladı. Sonra selamhâne beyi önünde eğilerek dışarı çıktı.

DEŞT-İ KIPÇAK

Baharda bulutların kat kat, küme küme yığılarak gelmesi gibi gözle görünmeyen kaderin gök kubbesinde tekrar inatçı bulutlar toplandı. Kader bulutları kendi koynunda meydana gelen vaka ve hadiselerin dolu ve sellerini alıp getirdi.

Yaşlı kartal Ebu'l-Hayr Han hayatının son yıllarını yaşamaktaydı. Bütün ömrü savaş ve kavgalarda geçen bu kurnaz bahadır

²⁹¹ Azığım bir badem, yerim bir mihrab köşesiydi. Bir belalı göz ve kaş ansızın dinimi yağmaladı.

Ebu Said Mirza'ya Semerkant'ı fethetmesinde yardımcı olmuş, Sultan Mirza Uluğ Bey'in kızı Rabia hanımla evlenince soylu melikeden Kuçkundu Han ve Süyühoca isimli iki oğlu olmuştu. Fakat, bu yıl Kalmuk hanı Öz Temur Tayşı'nın kalbinde haset ateşi yanıyordu. Ebu'l-Hayr Han'ın servetine sahip çıkmak amacıyla ordu toplayıp eşleri ve çoluk çocuğu ile Sığnak'a doğru yola çıktı.

İki ordu birbiriyle yüz yüze geldiğinde Kalmuk hanı geleneğe göre meşhur bahadırlarından birini ortaya çıkardı. O, var sesiyle güçlü bir şekilde bağırdı.

– Kalmuk hanı giysilerden ter, bedenlerden kan çıkmamasını diliyor!

– Fakat Ebu'l-Hayr Han'ın askerleri bu söze alaycı bir şekilde güldüler ve savaş deryasının öfkeyle akan girdabına kendilerini attılar. Saflar karıştı, ecel canavarları kâh onun kâh bunun nökerlerini acımadan yuttu. Bu savaş çok uzun süre devam etti, sonunda baht Kalmuklara güldü.

Ebu'l-Hayr Han çekilip Sığnak duvarlarının ardına sığındığında Kalmuklar Taşkent, Türkistan ve Şahruiye'yi ele geçirmiş, her şeyi aç gözlülükle yağmalamıştı. Gideceği zaman Kalmuk hanı Ebu'l-Hayr Han ile barış yaptı, fakat bu barış Ebu'l-Hayr Han için utancın ta kendisiydi: ondan Türkistan'ı bırakıp Deşti Kıpçak'a gitmesi talep edildi. Böyle büyük bir mağlubiyetten sonra o, uzun bir süre kendi göçebelerini düzene sokmak zorunda kalacaktı.

Artık onun Maverâünnehir'e göz dikmeye ne kudreti ne de fırsatı vardı. Ebu'l-Hayr Han'ın en yakın adamları Kıpçak Kaplandı ile Argın²⁹² Dair Hoca idi, bir kavga nedeniyle Kıpçak beylerinden biri Dair Hoca'yı öldürünce, Argınlar Kaplandı'yı kan bedeli olarak talep ettiler. Ebu'l-Hayr Han reddedince Argınlar isyan edip Canıbek ve Kerey önderliğinde Moğolistan taraflarına yol aldılar.

²⁹² Özbek uruglarından.

Ebu'l-Hayr Han onların üstüne yürüdü, fakat yolda hastalanıp canını Hakka teslim etti. Böylelikle Maverâünnehir ve Horasan bozkır tilkisinin hilelerinden nefes aldı. Fakat uzaklarda Cengizîlerin başka bir bõrusu olan Muhammet Şeybânî'nin hamle hazırlığında olduğundan habersizdiler.

Muhammet Şeybânî Han geniş omuzlu, iri vücutlu, yüzü bozkır rüzgarlarında kararmış, çıkıntılı yanakları, kısık gözleri olan bir delikanlıydı. Daha on sekizindeki bu delikanlının Kıpçak bozkında ustalık ve çevikliğiyle boy ölçüşebilecek hiç kimse yoktu. Şeybânî Han Cengiz saltanatının güneşinin tamamıyla battığını görüp ızdırap içinde kıvranıyor, halkın önde gelenlerinin huzuruna varıp dert ve ızdırabını döküyor, onların izinlerini alıp Özbek hanlarının ününü yeniden kazanmak ve hepsini kudretli bir elin altında bir araya getirebilmek arzusuyla yaşıyordu.

Kudretli bir ulusun dağılmaya yüz tutması onu derinden üzüyordu. Diğer taraftan ise Tebriz, Musul ve Bağdat'ı kendi kontrolüne alan yine bir Türk Devleti Karakoyunlar saltanatı baş göstermekteydi.

Karakoyunlu saltanatının ortaya çıkışından bu yana seksen yıl kadar zaman geçti. Büyük cihangir Emir Timur Küregen'in vefatından sonra Sultan Kara Yusuf fırsat kollayıp Ahmet Celâyirî'yle birlikte Miranşah'a karşı ordu kurdu.

İlk önce onlar Bağdat'ı aldılar, sonra Ahmet Celâyirî ile aralarında anlaşmazlık çıkınca Celâyirî Timurluların gazabından korkup Memlükler devletine kaçtı. Fakat bir zaman sonra Miranşah Serdrud'da savaşta öldürölünce Celâyirîler devleti yine ayağa kalktı.

Onlar için ikinci güçlü rakip Timurlulardan Sultan Şahrüh Mirza idi. Fakat şans yine yüz çevirdi: Kara Yusuf Şirvan'ı alınca canını Hakk'a teslim etti. Ondan sonraki sultanlar kendilerinden önemli bir iz bırakmadılar, yalnız tahtın başına Cihanşah gelince vaziyet değişti. Tarafsız bir siyaset yürütmeye çalışsa da göçebe büyüklerin gazabına uğradı. Râfizilik mezhebini kendi

saltanatının temeli olarak benimsese de Sünnî ulemanın direnişine rastladı.

Cihanşah seferlere devam ederken, onun Hiriy'e girişi en kanlı ve acılı baskın olarak tarihe geçti. Râfizîler, Sünnîleri acımasızca katledip, kanlarını derya gibi akıttılar. "Mümine el kaldıran Müslüman değil." inancını şeytan kalplerden nar suyu gibi sıkıttı aldı. Kuruyup buruşmuş kalpler ise ölüme kolayca gidiyordu. Şeytan yine onca hile yapıyordu ama "O her zaman mağluptur." sözüne uygun şekilde aniden Cihanşah'ın kendi oğlu Hasan Ali isyan etti. Bunun üzerine, Ebu Said Mirza ile barış yapıp bir şekilde kendi yurduna dönmeye mecbur oldu.

Celâyirîlerin iki halkı Akkoyunlu ve Karakoyunlular arasında bir süreden beri ihtilaf vardı. O yıl Akkoyunlular hükümdarı Uzun Hasan ile Muş şehri yakınlarındaki muharebede Cihanşah öldürülünce bir saltanat sona erdi, ama yerine ikincisi güçlendi. Râfizi ve Sünnî ihtilafına kılıç ve kan ile son vermeye çabalayan Sultan Ebu Said Mirza işte Uzun Hasan ile olan bu cenkten sonra öldürüldü.

Şeybânî Han bunların hepsini biliyor ve gerçekleştirecek olayları dikkatle izliyordu. Damarlarında heyecan ve şevkle coşuyor, aynı cemaatin iki mezhebi arasındaki kana susamışlığa öfke duyuyor, lakin elinden hiçbir şey gelmiyordu.

Bu vahşi kurt, Maverâünnehir ve Horasan'dan uzaktaki bozkır yollarında dolanıp doğru anı kolluyordu.

Bozkır onun kendi eviydi. Nerede bulut çıktı, nereye yağmur yağdı, nereye sel oldu, nerede ne gibi değişiklikler meydana geldi, gökyüzüne bakıp bilirdi. Hiç yumuşak yorgan ve yastıkta yatmaz, gerekirse atının eyerine başını koyup altına koyun derisi ceketini serip uyuklar, yemek de seçmez, asker ne yerse o da onu yerdi. Ayrıca, kadim koşukları sever, dombıra veya kopuz çalanı davet eder, halk destanları anlattırırdı. Bu onun ilim veya başka sanatlardan uzak olmadığını gösteriyordu, zaten kendi de edebiyattan haberdardı ve oldukça iyi gazeller yazardı.

Türkler arasında bir tek bu boy at eti yerdı. Birgün Kıpçak bozkırına çok sert soğuk düştü, bele kadar kar yağdı. Ordu zorluk çekip binek hayvanları ölmeye başlayınca Şeybânî Han atların boğazının kesilmesini emredip orduyu kaçınılmaz bir ölümden kurtardı.

Eşlerini yanlarına alıp yürürlerdi. Aynı şekilde bir mescidi vardı, tüm göçebeler gibi aklına esince namaz kılar, yoksa kazaya bırakırlardı. Ordusu ise oldukça hızlı olup yolda avlanır veya bazı köyleri yağmalayıverirdi. Yağmalanan köylüler evimiz ocağımız dağıldı, viran olduk diye kendilerini ölmüş saydıkları anda Şeybânî birkaç yiğidini köye gönderir ve yağma bedelini öderdi. Onun yıldırım gücü hakkında çeşitli efsaneler dolanırdı.

873 yılı, kanatlarında bu hadiseleri getirdi. Uzun Hasan da Şeybânî Han da endişeli bir hâldeydi: Horasan tahtına şahin gibi keskin, gençliğinden itibaren savaş tecrübesini arttırmış, uyanık ve akıllı Hüseyin Mirza oturdu. Mirzalar arasında tahta en uygunu o idi, bu nedenle de onun saltanatın başına geçmesinden herkes korkuyordu. Lakin, “Allah bilir, sizler bilmezsiniz.” sözündeki gibi, hiç beklemediği anda baht kuşu Sultan Hüseyin’in başına gelip kondu ve düşmanlarına bakıp yüksek sesle haykırdı.

O haykırış kalan tüm düşmanlarını ürkütmüştü, onlar kuytu köşede pısmış, çoktan Hüseyin Mirza’ya karşı bir entrika çevirmenin yollarını aramaya başlamışlardı. Bir tek Şeybânî Han bu fitneye katılmadı, bunun sebebi Hoca Ahmet Yesevi’yi pir tutması ve Timurluları şimdiye kadar dost bilmesiydi. Hatta onlara daha da çok kardeşlik bağları ile bağlıydı, bu sebeple olaylara karışmadı, aksine Şiraz’dan gelebilecek tehlikeli bir durumda, Sultan Hüseyin Mirza’nın tarafını tutma niyetindeydi.

HİRİY SEFERİ

K üçük kervan yavaş yavaş ilerliyordu. Yüksekliği iki insan boyuna gelecek güçlü develer çenelerini uzata uzata adım atıyor, ara sıra nefes almak için dur-

duklarında kervanbaşı onları birbirine bağlayıp otlağa koyuyordu. “Şığla²⁹³” diye bağırса, develer dönüp dört nala koşarak geliyorlardı. Öylesine mağrur ve inatçı olan bu yaratıkları Âlemler Perverdigârı’nın insanın bir çağrısına itaat edecek şekilde yaratması şaşırtıcıydı.

Maveraünnehir sınırları Ceyhun’a kadar uzanıyordu, onun diğer kıyısı Horasan mülkü idi. Yollarda karşılaştığınız avluların etrafı açık ve ıssızdır ve her birinin tandırları vardır. Bu tandırların ağzı tepeye bakar şekilde kurulur. Hiriy tandırları ise yatık olarak kurulur. Ayrıca, bağ ve bahçelerin etrafı çitle çevrilmez. Bu Maveraünnehir insanların geniş tabiatından, bozkır ve çöl insanların açık mizacından haber vermektedir.

Buhara’dan geçtikten sonra, bozkırın sert kar fırtınaları esti. Erken bahar olduğuna bakmayın, geceleri sert soğuklar devam ediyordu. Seherde uçsuz bucaksız düzlüklere gümüş rengi kırağılar düşüyordu. Küçük kuru otları örten kırağılar gümüş gibi parıldayıp sonra eriyiverdiğinde o cansız çimenlerden şeffaf damlaların damladığı görülebiliyordu.

Kuş bakışı bakıldığında bu küçük kervandakiler arasında sağlam vücutlu, küçük kapitone bir kıyafet giymiş, sarığını düzgün dolamış genç bir adam da görülebilirdi. O, Ali Şer Nevâî idi. Zümrüt güzü, gümüş kışı, zebercet baharı ve gümüş renkli yazı ile hiçbir nimetini ayırmadan hepsine şükreden, Semerkant ve Hiriy’de belagat dersleri alan, zor günlerde askerliğe razı olan Ali Şer kendi yurduna âlim olarak geri dönüyordu.

Nihayet, baharları umman gibi taşarcasına akan Ceyhun geçilip Andhoy’a gelindi. Andhoy insanların çoğunluğu çiftçilik-

²⁹³ Anadolu da develeri çağırma k için çeşitli seslenme ünlemleri kullanılmaktadır: Kaş’ın köyleri ve Antalya’da “aminimosgöh”, Balkandak, Beyşehir-Konya’da “mah mah, mak mak”, Türkmenli, Bayramiç-Çanakkale’de “ovve”, Bağtepe, Kozan-Adana’da “oyk oyk”, Afyonlu, Bahçe Adana ile Mut köyleri-İçel’de “ök”. (Aydın A. (2018). “Anadolu Ağızlarında Ünlemler ve Bir Sınıflandırma Denemesi”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, Volume 4, S. 7: 101-162.

le uğraşıyorlardı ve şimdi erken baharda pulluk salıp, öküz koşup tarla sürenler göze iliştiriyor, pulluk derin sürsün diye üstüne birinin oturtulduğu da görünüyordu. Andhoy'a giderken Türkmen kabilelerin arasından geçildi. Çöğirme²⁹⁴ giyen o insanlar uzaktan at koşturarak gelirler de yakınlaşıncaya durup, bir süre bakışıp, sonra hızlı koşan atlarıyla artlarına dönüp giderlerdi.

Andhoy'da Zagan kalesine inildi.

Kalenin sahibi, çeşitli hükümdarların yarlıklarını görmüş geçirmiş biri olup atların alnındaki örtülerde Sultan Hüseyin Mirza'nın tuğrasını görür görmez mülazıma özel bir oda ayırıp tabak dolusu meyve ve helva getirdi, yeni döşekler serdirdi. Şaşkın şaşkın bakan küçük çocuğa:

– “Sultanın yarlığını görmediniz mi?” dedi gözleri fal taşı gibi açılarak. Dünyadan bihabersin. Bugün Hüseyin Mirza Horasan tahtına geçmiş. Gücün yettiğince hızlı koşup mülazımın hizmetini göreceksin.

– Yarın bir gün başka bir Mirza gelirse ya?

– Onun mülazımını da böyle onurlandıracaksın. Seninle biz onların nezdinde sinek kadar bile değer arz etmeyiz. Bir nefeste canını alırlar. Niçin canını aldığını soran bile olmaz.

Kale sahibi böyle söyleyip ardına dönüp gitti. Dut ağacının altında dağ tarafından esen yele yüzünü tutan siyah sakallı, nur yüzlü, yakışıklı genç adama gözü ilişti. Merakından oyalana oyalana yanlarına vardı, ona kervanın ne yana gitmekte olduğunu sordu.

– “Aslen Hiriylî misiniz?” dedi sonra cevap alınca. Bundan birkaç yıl önce bir iki yakın arkadaşım ile Hiriye'ye gitmiştim. Harika bir tatil olmuştu, Hiriye'nin saygın kişilerinden birkaçı kutsal Kabe'nin üstüne kisve örtmeye gelmişler, kutlama yapılmıştı.

– “O kutlamada siz de var mıydınız?” diye sordu muhatabı gülümseyerek. – Ben o zaman dört beş yaşlarında bir çocuktum. Dayılarım ile izlemeye gitmiştim.

²⁹⁴ Harezm ve Karakalpakistan'da resimli büyük bir kürk şapka.

– “Ya olmasaydım?” dedi kale sahibi. – Hayatım boyunca gördüğüm en mükemmel kutlama oydu. Hâlâ düşlerime giriyor... Bir yanda müzik, bir yanda asker gösterisi, bir yanda güreş müsabakası vardı.

– Şunu da söylemek isterim ki Hiriy’de bir şair varmış, dedi sonra canlanarak. – İsmi Ali Şer imiş. Öyle gazel söylermiş ki hiç benzeri yokmuş.

Koynundan бүklenmiş ipek kâğıdı çıkarıp:

–Bunu Meşhed’den gelen bir kervan sahibi bana hizmet hakkı olarak verdi, dedi övünerek.

*Ġurbetde ġarib řādmān bolmas emiş,
El anga şefik u mihribān bolmas emiş.
Altun kafes içre ger kızıl gül bitse,
Bülbülġe tikendek āřiyān bolmas emiş...*²⁹⁵

– “Beyit ve gazel akçe yerine de geçer miymiş?” deyip gülümsedi genç adam.

– Bunu yazan kişi elbette ġaripliġin en zor ġününde anavatanına sonsuz bir özlem duymuş olmalı. Yoksa, böyle yazabilir miydi? Allah Allah, asil bir şair nasıl oldu da böylesi bir ġün yaşadı ki!

– “Bu rubaiyi yazan kişi benim.” dedi muhatabı. Kervansaray sahibi onu baştan ayaġa bir süzdükten sonra kaba bir tavır takınarak:

– “Dilini tut!” dedi öfkeyle. – Sen kim, o kim? Baban yaşındaki adamla alay etmeye utanmıyor musun? O zat şeyhler gibi ak sakallı, muhterem bir kişidir. Ġörünüřüne bakılırsa fakir bir medrese öġrencisisin ama tutmuş Nevâî’yim diyorsun ha!

²⁹⁵ Ġurbette ġaribin yüzü gülmez imiş / El ālem ona müşfik olup sevgi ġöstermezmiř. / Altın kafes içinde kırmızı gül bitse, / Bülbüle dikenden daha ālā bir yuva olmaz imiş.

– Ali Şer Nevâî özür dileyip odasına döndü. Bu saf temiz adamın şiir bilgisine aşinalığı ve hiç tanımadığı bir şairi savunuşu onu memnun etmişti. Baharın ilk yağmuruyla ıslanan zeminde hızla yürürken aniden soldaki söğüt ağaçlarının altından kaba bir ses geldi:

– Ali Şer? Ali Şer misiniz?

– Ali Şer sesin geldiği tarafa dönünce tüyü dökülmüş, içi kürk dışı kadife bir şapka giymiş heybetli birine gözü ilişti.

– Ben Kara Moğol’um. Hatırladınız mı?

Hızla gelip iki eliyle selamlaştı:

– “Bin şükür! Sizi bana Hüda getirdi! Harika bir şey oldu!” diyordu.

Evet, yıpranmış uzun bir kaftan giyen bu adam bundan birkaç yıl evvel Semerkant’ın çamurlu kırlarında birlikte orduya gittikleri o Kara Moğol idi.

– “Hay Allah! Şimdi tanıdım!” deyip ona kucak açtı. – Tanınmayacak derecede değişmişsiniz!

– O zaman, Kara Ahmet “Her asker ikişer baş getirsin!” diye emrettiğinde, ordudan ayrılmıştınız, hatırlıyor musunuz?” diye sevinçle konuştu Kara Moğol. – Siz ayrılınca, bizler bir yolunu bulup canımızı kurtardık. Bir canlıyı öldürmek günah olacak diye, birkaç ölünün başını kesip getirdik²⁹⁶... Fakat, ne kadar hizmet ettiysek de komutan hoşnut olmadı. Sultan Hüseyin’in Hiriy’e girdiğini işittim, ben de o tarafa gidiyorum. Size rastlamam harika oldu...

– “Bey!” dedi Kara Moğol, kaftanın kolunu bırakmadan. – Hiriy’den gelirken size yardım etmiştim. Şimdi şans sizden yana dönmüş gibi görünüyor. Bana yardım edin, ölünceye kadar hizmetinizde olayım! Siz yumuşak kalpli, şefkatli birisiniz. İstirap

²⁹⁶ Bir isyan neticesinde komutanlar isyanın çıktığı yere askerlerini gönderip her birinin en az ikişer kelle alıp gelmesini ister. Ali Şer Nevâî maiyetindeki askerlere “Muharebe yerlerine gidip, ölülerin kellesini getirin. Dirilere dokunmayın!” emri verir. Eserde bu olaya atıf vardır.

içinde ölüp gitmeyeyim bey! Kara Moğol'un durumu şairde şefkat uyandırdı.

– Daha Hiriy'de neler olacağı belli değil, dedi asker arkadaşının omzuna elini koyup. – Fakat, dostluğu unutanlardan değiliz. Hiriy'e varınca bana gel, baba ocağında olacağım.

Kara Moğol elini göğsüne koyup minnettarlığını bildirerek oradan uzaklaştı.

SALTANAT TUFANLARI

Gelirken uzak ve meşakkatli görünen yol şimdi kısalmış, kolaylaşmıştı. Meymene'den geçilip Hiriy'e yaklaşıldı. Özgür rüzgarlar çeşitli otların kokusunu dimağına vuruyor, sığır ve buzağılar yağmurdan sonra ortaya çıkan büyük su birikintilerinde karnına kadar suya batıp otluyor, tüm bu manzaralargönülde mutluluk uyandırıyor.

Bahar birkaç gün içinde çimenlere yeşil halılar döşemeyi başardı. Güzel Hiriy kendini özletmişti. Havası hafif ve temizdi, serinliği ruha huzur bahsediyordu. Bâğ-ı Sefid, Gerherşad Medresesi muazzam geçmişi hatırlatıyordu. Cami mescidinin mazgalları parladığında Nevâî'nin yüreği sevinçle doldu. Hirirud eskisi gibi çığlık atarak akıyordu. İşte burada dayısı Mirsaid Kabûlî ile unutulmaz bir sohbet gerçekleştirmişti. Hemen ileride Abdullah Ensârî Medresesi'nin kubbeleri görünüyor, halk orda burda; at, eşek, katıra binmiş Sengâyîler, Pencâbîler, Lûrîler ve Gûrîler Hiriy'e doğru akıyordu.

Kıpçak kapısının önünde bir bölük süvari vardı. Kapı önünde giyinmiş ümera, börk ve koyun derisi kaftangiymiş savaş beyleri, beyaz cübbeliulema toplanmıştı. Birkaç beyaz halı boylu boyunca yere serilmişti.

Bu izdihamın ve yere serilmiş apak halıların yüksek rütbelilerin teşrifi için olduğu açıktı. Soylular arasında diğerlerinden daha uzun bir süvari de vardı. Bu süvarilerin arasında beyaz kızıl

ipek üzerine kaftan giymiş, sarığına karkara²⁹⁷ ötağası²⁹⁸ takmış-biri vardı. Altındaki ak tulpar sürekli ürküyordu.

Bu kişi Sultan Hüseyin Mirza idi!

Kervan kapıya yaklaştığında davullar çalınıyor, etrafta karnay²⁹⁹ ve surnay³⁰⁰ sesleri yankılanıyordu. Hüseyin Mirza, Ali Şer Nevâî'yi askerî bir törenle karşılamaktaydı. Bey Yedigâr atın dizginlerini tuttuğunda şair tereddüt içinde atından indi. Ak atının üstündeki Sultan da atından indi. Yol yorgunu olan, üstü başı toz içindeki Ali Şer Nevâî dostunun hızlı hızlı kendine doğru yürüdüğünü görünce halıya ayak bastı.

Her ikisi de çok heyecanlıydılar. Birbirlerini selamlamaya geldiler, kollarını açıp kucaklaştılar. Bunca yılın elemi, yalnızlık ve ayrılık acısı, kayıplar ve yasların hüznü zafer ve dostluk sevincine dönüştü.

- “Aziz dostum!” diyordu biri.
- “Görecek günümüz varmış ya!” diyordu diğeri.
- Bu günümde yanımda olduğun için mutluyum!
- Asıl ben yanınızda olduğum için mutluyum!
- Hiriye’ye hoş geldiniz, dostum!
- Hayır, asıl siz hoş geldiniz, Mirzam!

Etraftakiler onların görüşmesine coşkuyla bakıyorlardı, sadece bazı beyler bu durumdan çok hoşnut değillerdi. Onlar şiir ve zarafeti, ilim ve belagati bilmeyen cesur savaş aslanları olup merasimin bir an önce bitmesini sabırsızlıkla bekliyorlardı.

Sultan Hüseyin Nevâî’yle grubun önüne geldiğinde, onların arasında tanıdık yüzler görüldü. Ön sırada dev gibi cüssesiyle Çâpu

²⁹⁷ **karkara:** Ardea purpurea, Türkçe adıyla erguvani balıkçıl olarak da adlandırılan bu kuş balıkçigiller familyasına aittir.

²⁹⁸ **ötağası:** Karkara kuşunun başında yer alan iki tüy.

²⁹⁹ **karnay:** Karna olarak da bilinen bu alet törenlerde, savaşlarda ve iş görevlerinde sinyal aracı olarak kullanılmıştır. Karnay ya da karna bakırdan yapılmış, uzun, geniş ağızlı (konik) yüksek sesli bir nefesli çalgıdır.

³⁰⁰ **surnay:** Zurna. Halk müziği çalmak için kullanılan nefesli bir çalgıdır. Deliklerin parmaklarla açılıp kapatılmasıyla çalınır.

Barlâs, Bulduruk Bahâdır ve Çetin Bey iki dostun heyecanlandırıran karşılaşma anını izliyorlardı. Nevâî onlarla tek tek görüştü.

– “Yolculuk yormuştur, bugün istirahat edin!” dedi Hüseyin Mirza. – Zevkinize uygun bir bahçe hazırlandı. Size Mirza Bahadır eşlik edecek. İsterseniz, babanızın bahçesine yerleşin. Kısacası, nereye isterseniz oraya yerleşebilirsiniz. Biz komutanlarla orduyu gözden geçirip döneceğiz. Hâlâ yapacak çok işimiz var! Sizi akşam Cihân-ârâ Bağı’nda bekleyeceğim.

– “Mirzam, fakir bir adama bunca iltifata ne gerek!” dedi Ali Şer Nevâî canı gönülden. -Sizin saltanatın başına geldiğinizi gördüm ya, bu bahtiyarlık bana yeter.

– “Hiriy halkı Ali Şer Nevâî’nin ne ölçüde bir saygıyı hak ettiğini bilsin!” şeklinde tez elden cevap verdi Sultan Hüseyin Mirza. – Tanrı’ya yemin olsun ki artık sizin yıldızınız asla batmayacaktır, sürekli yükselecektir.

Acelesi olan Sultan böyle deyip atına bindi. Mirza Bahadır, Nevâî’yi ötedeki saray arabasına davet etti. Nevâî arabaya yaklaştığında, orada çekingen bir hâlde duran kardeşi Derviş Ali’yi gördü.

Derviş Ali’nin omuzları genişlemiş, iki kaşının ortasında çizgi oluşmuş, gözlerini hüznün bürümüşü. Genellikle, başına çok genç yaşta bir musibet gelen insanların gözleri böyle bakardı. Abi kardeş hiç konuşmadan bakıştılar. Nevâî kardeşine bakıyor ve onun yüzünde, gözünde, bedeninde kendi kaybettiklerinin aksini görüyordu. Derviş Ali de abisine bakıyor, onun çehresinde de babasının ve valide hanımın sevgili siması parlıyordu. Birbirinin yüzünedoyunca, arabaya bindiler. Ali Şer Nevâî, Mirza Bahadır’a “Babamın bahçesine varacağız.” der demez araba yola düştü.

BABA BAHÇESİ

Bahçe bakımsız kaldığı için çiçekler ve çiçek bahçesini hazan vurmuştu.

Ali Şer Nevâî, bahçeyi adım adım dolaşırken zihninde hatıralar bir kasırğa gibi dolanıyordu.

Bu sofada neşeli sohbetlere dahil olmuş, dev gibi cüsseli dayıların birbirleriyle şakalaştığı müzikli eğlencelere tanıklık etmişlerdi. İşte tam burada, ilk gazelini okumuştı Ali Şer Nevâî. Bu küçük yatak odasında “Mantıku’t-Tayr” vasıtasıyla Attar ile konuşmuştu... İç avluya geçtiğinde ise yalnız başına kalmak ve hüngür hüngür ağlamak geldi içinden. Hatırında güneş yüzlü valide hanımın sevgi dolu sesi, cariyelerin çığlıkları, Kutb’un telaşlı sözleri canlandı.

– Anamın mezarına varacağız, dedi Derviş Ali’ye.

Derviş Ali olan bitenleri yolda kısaca anlattı. Dayıları savaşta şehit olmamış, meğer Ebu Said Mirza onları katlettirmiş. Babası ise Sebzevar’dan dönerken şehit olmuş, mezarı Sebzevar yolundaymış. Bu haberlerden sonra anacığı seccadenin üstünde başını secdeye koyup Tanrıya yalvarırken can teslim etmiş.

Bu tafsilatları yeniden, kendi kanından canından olan birinin ağzından dinlerken Nevâî’nin başına dağ yıkılmış gibi oluyor, her ne kadar kendini kontrol etmeye çabalasa da birden göğsünden acı verici bir sancının taşıdığını hissediyordu.

Annesinin mezarına varınca, Nevâî kabrin başında diz çöktü. Toprağına el sürünce duyguları derya olup taşı; hatıralar, özlem ve arzular göz yaşlarına dönüşüp gözlerinden süzüldü. Derviş Ali ardındaydı. Onun da kirpiklerinden yaşlar akıyor, abisine engel olmamak için sessizce duruyordu.

Nevâî’nin yâdına Semerkant’ın buzlu günlerinde gördüğü acı verici düş geldi. İki güvercinin bir evde yavrusu yumurtadan çıkıp yavrusunun kanatları büyüyünce ona acı vermesin mi? O güvercin şaşırıp, ana babasından ayrılarak bir süre çöldeki hayvanlara katılmasın mı? Yukarıdan iki kartal uçup gelip o iki güvercini bir lokmada yiyivermesin mi?

Izdırap tıpkı kış ırmağı gibi buz üfürüp tüm duyguları kendi girdabına aldı ve pişmanlık dalgalarını oluşturup öyle aktı ki ihtişamına dayanamayıp kalp kuş gibi cıvıldadı:

“Ey, ruhumun kiblesi, kiblemin nuru! Kara saçların benim verdiğim azaplardan ağardı. Ruhumun neşesi, gözümün ışığı,

gönlümün hissi hatıra huzur veren! Kabe'mdin ki ben tapınağı diledim, hiç ziyaretine gelmedim. Her zaman seni ızdıraplara salıp Kabe'mi harap ettim. Kabe'm yıkılınca, Tanrı'ya ne diye cevap vereceğim? İradesiyle felek cismine bürünmüş sedefin içine inci denen taş koymuş. Doğduğum an ölsem olmaz mıydı? Keşke doğmamışlarla denk olsaydım... Ben bahtsız, kara günlerle kalmış, yaşayarak senin ruhuna bela olmuşum. Sen beni sevdin, elin daima üzerimde oldu. Her gün benim için kaygılandın, geceler boyu gözüne uyku haram oldu. Geceleri durmadan zâr zâr ağlayıp, uykunu kaçırdım. Gece gündüz benim acımdan huzurunu kaybedip yeme içmeyi de unutmuştun. Yediğin bir parça ekmek de bana süt olsun diyeydi. Ümidin o kadar çoktu ama yaşlı felek senin sinirlerini bozup azap yüküyle belini büktü, kırışıklıklar düşürüp yüzünü çizgi çizgi buruşturdu. Başın yastığa varıp da destek gerektiğinde ben de eğilip önünde dursam, gökyüzü gibi başının üzerinde yükselsem, sana köle olup oğulluk, oğul olup kölelik yapsam! Göğün her tür tuzağına düştüğünde benimle gönlün şad olsa.

Hakikaten öyle şeyler oldu ki, sen güçten düştün, ben ise büyüdüm. Hasta ruhun git gide yaşlandı, ben gelişip reşit oldum. Lakin bahtı kara, sefil ben, bir nefeslik bile önünde hazır olamadım. Şefkatle elini de tutmadım, gözümle yollarını da süpüremedim. Çektiğin azaplara merhamet gösteremeyerek ve söylediklerini de canı gönülden yerine getiremeyerek sadece hizmette kusur etmedim, çok nankörlükler de yaptım belki. Gece gündüz senden ayrı kalıp haber almayarak vefasızlık yaptım. Kendimi deliliğe vurmuş gibi hissedip gönlünü alamadım. Derdine deva olmadım, ne garip ki benden sana her nefeste türlü belalar geldi. Verdiğim acılara katlanıp canından oldun. Sanki sen benim bu şekilde bitmek bilmeyen acılarımı çekip, gam ve dert ile bu cihanı terk ettin. Ben çöllerde boşu boşuna naralar atıp yalın ayak Mecnun olup yürüdüm. Ruhunun beşiği cennet bahçeleridir,

cennet mekânıdır. O bahçede de benden memnun olmadığını bilsem, bunun zulmü bana yeter. Çaresizim, başka ne yapabilirdim, derdime nasıl çare bulabilirdim?..

Ali Şer Nevâî anneciğinin kabri başında uzun uzun dua etti. Nihayet, dert ve ızdırabı bir miktar yatıştı, başı eğik bir hâlde Hirirud ırmağına doğru yürüdü. Yalnız bu ırmak hayatın devamlılığını bildirircesine daha evvelki gibi gürül gürül akıyordu. Suyun önünde uzun süre oturdu.

Baba bahçesine dönüp, üstünü başını değiştirip, yıkanıp tarandığında güneş batmaya başlamıştı. Hazırlanıp ata binen kardeşinin eşliğinde saraya yol aldı.

MAHİYAN HAVUZUNDA İFTAR

S arayın nakışlı kapıları açıktı, orada kılıçlı ve yaylı iki asker duruyordu. Devasa kapıdan girince yine askerlere rastlandı, onlar da başını eğip geçmelerine izin verdiler. Sonra taş istiflenen büyük alana rastlandı, karşıdaki medresenin göğedeğecek gibi hissedilen sultan köşkü ihtişam yayıyordu. Nice cihangirin yönettiği bu köhne sarayın girişinde köşkten daha önce beyler ve emirlerin odaları bulunuyordu. Sağ tarafında divan, onun yanında selamhâne, danışma ve istişare odaları sıralanmıştı. Köz misali halıları ayak seslerini yutacak gibiydi. Her odanın kubbesi çivit rengi boya ile boyanıp ayetler kûfi yazısıyla yazılmıştı. Bir grup ümera divan eşiğinin yanında el kavuşturmuş duruyor, komutanlar ve büyük ümera ölçülü adımlarla içeri giriyorlardı.

Divan istişare usulüne göre döşenmiş, tepede Sultan Hüseyin'in sofasının yanına ise bir sofa daha konulmuş, daha aşağıya da sandalyeler dizilmişti.

Sultan Hüseyin Mirza burada da Ali Şer'i kapının yanına kadar gelip bekledi. Ona meclistekilerin arasından şahın sofasına kadar eşlik etti, sonra onu sağdaki küçük sofaya davet etti. Sol

tarafında duran kuş burunlu, göbekli biri Ali Şer'e eğri gözle bakıp duruyordu.

– “Bismillahirrahmanirrahim!” dedi Sultan Hüseyin tane tane. O anda toplantı salonuna su konmuşçasına bir sessizlik çöktü. Fakat sarayın dışında, ağaçlarda ötmekte olan kuş cıvıltıları zar zor işitiliyordu.

– “Elhamdülillahi rabbil alemin!” diye devam etti Sultan. – Malumunuz ki, Ali Şer Beyle mektep zamanlarımızdan beri yakın arkadaşlık. Bizim Belh ve Kabil bölgesinde kazakılık³⁰¹ yaptığımız zamanlarda, kendisi Semerkant'ta, hazreti Mevlânâ Fazlullâh Ebu Leys dergahında eğitim aldılar. Hem ilimde hem eb-yatta³⁰² üstünlük derecesine eriştiler.

“Bu kişinin saygın sülalesinden memleketimiz çok hayır ve nimetler görmüş, her şeyleriyle büyük hizmetlerde bulunmuşlardır.” deyip o hizmetleri bir bir anlattı:

– Bu sebeple Ali Şer Bey Semerkant'tan Hiriy'e davet edilmiş olup bundan sonra da hep huzumuzda bulunacaklardır. Davetimize hoş geldiler!

– “Tanrı iyi zamanlar gösterebilir!” diye cevap verdi Ali Şer Nevâî.

– “Bugün itibari ile, Tanrı azze ve cellenin iradesi ve sultanlık hükmümüzle Ali Şer Bey'e “Emir” unvanını bahşettik! Bundan sonra dikkate alınacaktır!” dedi Sultan Hüseyin. Sonra başkatibine işaret etti ve başkatip Sultan'ın fermanını yüksek sesle okudu:

– Tanrı'nın iradesi ve onun yerdeki gölgesi Sultan Hüseyin hazretlerinin fermanı ile Ali Şer Bey Gıyaseddin oğluna Emir unvanı tahsis edilmiştir ve kendisi mühürdâr tayin edilmiştir! Mertebesi kutlu olsun, Tanrı bağışlasın!

Beyler arasından “Kutlu olsun! Tanrı bağışlasın!” şeklinde sesler işitildi.

– “Sultan hazretlerinin saltanatı dünya durdukça var olsun!” dedi Ali Şer Nevâî. – “Mirza cenapları Horasan'ın üzerinde hilal

³⁰¹ **kazakılık:** Çöl deşte gidecek menzil bulamadan uzun süre dolaşmak.

³⁰² **ebyat:** Beyitler.

gibi parladılar. Bu sebeple ben hizmetkârı da kendisine bir armağan getirmiştim, sahibine teslim etmek nasip oldu.” deyip Hüseyin Mirza’ya ithaf ettiği kasideyi uzattı.

Sultan tomar yapılan kâğıdı açıp göz gezdirir gezdirmez kasidenin mazmununu anladı. Onun nezaket gösterip “Hilâliye” şeklindeki bu adlandırmasında türlü anlamlar toplanmıştı. Her ayın başlangıcında dolunay kendi şeklini hilale değiştiriyor, yani hilal yeni ayın başlangıcına işaret. En nihayetindeyse hilal şekli İslam dininin timsali ve kâinâtın hükümdarı Muhammet peygamberin Allah’ın elçisi olduğunun işaretidir. Onun böyle adlandırılması bugün Horasan üzerine Hüseyin Mirza ayının parladığına işaret olup semboller dilinde memlekette yeni bir dönemin başladığını bildiriyordu.

Sultan Hüseyin Mirza, Nevâî’ye minnettarlığını bildirip kasideyi yüzüne sürüp kâtibe uzattı.

Gerçi bu işler kutlama tadında geçiyor olsa da danışma üyeleri diğer kararları tereddüt ederek bekliyorlardı.

– Şiir ve edebiyat çok iyi ancak Muhammed Yedigâr Meşhed’de, Uzun Hasan Şiraz’da asker toplamakta, dedi deminki kuş burunlu kişi. – Onları acilen bertaraf etmenin çaresine bakmak gerek.

Hüseyin Mirza buna şöyle cevap verdi:

– Muzaffer Barlas’ın sözleri doğru. Ama hızlı kıyım istişaresini yarına yapacağız. Akşamüstü Ali Şer Bey şerefine Cihân-ârâ Bağı’nda iftar ziyafeti düzenlendi. Bugün hepinizle iftar yerinde buluşacağız.

İftar her zamanki gibi oldu. Bazı soylular cömert bir ziyafet çekileceğini düşünmüş olsalar da Sultan Hüseyin mevcut durum nedeniyle, öyle şahane bir ziyafet düzenlenmesini kabul etmemişti. Cihân-ârâ Bağı’nın kuzey tarafındaki havuz kenarında yüzden fazla soylu iftarını yapar yapmaz Sultan Hüseyin diğerlerine de izin verip bir müddet Ali Şer Nevâî ile yalnız kalmak istediğini bildirdi.

Herkes vedalaşıp gidince dostların sohbetini bozmamak için köleler ve hizmetçiler de biraz uzağa çekildiler. Meşalelerin aydınlattığı Hiriyy'in güzel kokulu rüzgârı çiçekleri dökerken iki dost birlikte su kenarında avare adımlarla yürüyüp sohbet ettiler.

Hüseyin Mirza, Ali Şer'in Semerkant'taki hayatını sordu. O günlerin zorluklarını, Seyyid Hasan Erdeşir'in asaletini, Fazlul-lâh Ebu Leys'in sohbetlerini ilgiyle dinledi. Nevâî, Kara Ordu'daki şiddetli kar fırtınasının vurduğu günleri, acımasız savaşları kısaca anlattıktan sonra:

– “Askerliğin ekmeği ağırdır.” dedi Sultan Hüseyin. – “Siz Semerkant'ta, ben Merv'de ağır günler geçirdik!” deyip devam etti. Kavs ayı³⁰³nda Sebzevar'dan dönerken, Merv beylerinin ona kapılarını açmadığını, kışı çölde çok zorlukla geçirdiğini anlattı. Sonra sefer rüzgârının kararttığı yüzüne rahat bir ifade yerleşip kendi işlerinden bahsetti:

– Siz Semerkant'ta iken bir gün Sultan Abdüllatif'in oğulları Muhammed Câku ile Mirza Ahmet Belh'te isyan çıkardılar. Ebu Said derhal Belh'e gelip onları kovaladı. Sonra Belh'te kaldı, Hiriyy bir müddet boş durdu. Bunun üzerine Sultan İbrahim fırsatı ganimet bilip hemen Bahriz'den gelip Hiriyy'i aldı. Sultan Alaüddevle Kıpçak bozkırındaymış, sinirlenip ordusuyla geldi, Hiriyy'e girdi. Öte yandan Karakoyunlu Türkmen Cihân Şâh ile aralarında ihtilaf varmış, baskıdan sonra yine Kıpçak bozkırına döndü. Bir yıl geçtikten sonra Sultan Ebu Said Cihân Şâh Türkmen'i kovup Hiriyy'e girdi. Kayınpederimiz Sultan Sencer ile İbrahim Sultan ona baskın yaptılar. Ebu Said Mirza yine galip gelerek Astrabad ve Mazenderan'ı da ele geçirdi.

O zamanlar ben asker toplamaya çalışıyordum. Seyistan³⁰⁴'da Emir Halil'in isyan çıkarmasını fırsat bilip Mazenderan'dan Horasan'a yürüdüm. O zamanlar Muhammed Câku Han

³⁰³ **kavs ayı:** Güneş sisteminde yay burcuna denk gelen 22 Kasım – 21 Aralık arasındaki zaman dilimi.

³⁰⁴ Orta Farsça'da “sakaların ülkesi” anlamındaki **sakastân** kelimesinden gelen Sistan Arapça'ya Sicistan şeklinde geçmiştir. Bölge Horasan'ın

Yasa Taşkent, Sayram³⁰⁵, Ahsikent'i aldı. Ebu Said Mirza'nın emirleri ona ihanet ederek Câku Han'ın tarafına geçtiler. Ebu Said'in emrinde yalnızca Semerkant ve Buhara kaldı.

Bir yıl daha geçtikten sonra, Ebu Said Mirza ordunun bir kısmını Muizüddin Şirâzî komutanlığında Semerkant'a yolladı, kendi de ardından gitti. Muhammet Câku kaçıp Şahruiye kalesine sığınınca, kaleyi dört ay kuşattı. Sonra ben altmış asker ile varıp Astrabad'ı bastım. Ebu Said Mirza'nın beyleri Şeyh Hoca ile Allahberdi o kıyım da öldü. Ebu Said'in askeri dağıldı, hemen o anda Cüzcan'ı alıp Hiriy'i kuşattım. Ebu Said kendini toparladı, gazap ve öfke atına binip büyük bir orduyla geldi. Mazenderan'dan vazgeçip çaresizlik içinde tekrar Merv'e döndük.

– Tanrı yardım ederse çekirge bile ordu olurmuş, diye devam etti Hüseyin Mirza. – O yıl Meşhed'de çekirge belası sürü hâlinde geldi. Sultan Ebu Said'in ordusu Şiraz'a vardığında çekirgelerle karşılaştı. On on beş ağaçlık bir mesafede yeşillik kalmamıştı. Asker üzgündü, atları öldü. Beyler arasında bir ihtilaf çıkınca Sultan Ebu Said Mirza savaşta yenilip esir düştü. Uzun Hasan onu şehzade Muhammet Yâdigâr Mirza'nın huzuruna gönderdi. Muhammed Yâdigâr salıverme şartlarını yerine getirince ikisi birbiriyle kucaklaşıp birbirini bağışlarına basarak selamlaştılar. Daha sonra tahsildârlar Sultan Ebu Said Mirza'yı o ordugâhta katlettiler.

– Ah ah, ettiğini bulmuş! Ali Şer Bey dostuna boynundaki yaraların nedenini sordu:

– “Bunu Muzaffer Barlâs söylesin!” dedi Sultan gülerek. – O sırada atım yaralanmıştı, inip yaya olarak savaşıyordum. Savaşta Sultan'ın yaya kalması iyi değildir. Muzaffer Barlâs kendi atını benim altıma çekti, bana yakınlığı bu sebeptendir. O sırada bir sipahi gelip zincirli gülle attı, gülle başıma öyle bir değdi

güneyinde yer almasından dolayı başta *Şâhnâme* olmak üzere bazı eski metinlerde Nîmrûz (gün ortası, öğle) adıyla zikredilmiştir.

³⁰⁵ *İsbicab* olarak da geçmektedir.

ki, aklım başımdan gitti. Zincirin bir tarafı hançer gibi dilim dilim olduğu için boynumu kesti. O sipahiyi tutup önüme getirdiler, katline ferman vermemi istediler. Sonuçta bunlar savaştayken olmuş, sipahinin işi bu, kusuru yok, deyip affettim.

Sultan Hüseyin başka bir olayı daha gülerek anlattı.

– Bir müddet bozkırda gün geçirme derdiyle, bir o ulusu bir bu ulusu basıyordum. Yürüye yürüye Kabil taraflarına gittim, bir dağın arasına girdik, otu at için uygunmuş. Dağ ulusu imiş, asla savaşamazlarmış. Yine de kendilerini savunmaya çıkmışlar. Savaşta en önde Hacı Muhammet Barlâs vardı, atını öyle bir dört nala koşturdu ki, kısa bir sürede hepsini dağıttı. Daha da ilerilere gittiğimiz bir yerde ağızlarında ot dişleyerek gelenleri gördük. Eğer biri ağzına uzun otu alıp dişliyorsa bununla “Biz senin koyunun gibiyiz, senden sağlık ve huzur diliyoruz. Bize merhamet et!” demek istiyormuş. Hepsi affedilip serbest bırakıldı...

– “Ne garip bir ulusmuş!” dedi Nevâî de o ulusun işinden zevk alarak.

– “İnşallah, ne arzu ettiysek, hepsi gerçek oldu!” dedi Sultan Hüseyin. – Lakin durum tehlikeli, Muhammet Yâdigâr bize karşı ordu kuruyor. Farklı ulusların aksakalları erkenden selamlaşmaya gelecekler. Malumunuz, onların çoğunluğu Şii’dirler. Bu sebeple, Şii’nin on iki imamına istinaden on iki kat türban bağlatmak istedim.

– “Hay hay, Mirzam!” dedi Ali Şer Nevâî ürpererek. – Olayın büyüklüğünü anlamış gibiyim, ama Hiriyye’den ta Semerkant’a kadar pirlar ve veliler harekete geçeceklerdir! Asla öyle yapmayın! Hazretlerinin her kararlarına boyun eğecektir, fakat derhal sizi halka Râfîzî ilan edeceklerdir.

Sultan Hüseyin düşünceye daldı. Aslında bu fikri ona Hiriyye’nin bazı ulemaları siyaseten vermiş, Sultan’a da bu fikir makul gelmişti. Fakat, Ali Şer Bey’in getirdiği delil tüm diğer delilleri geçersiz kıldı. Gerçekten, Horasan ehli Akkoyunlular’ın döktüğü kanı unutmuş değil, bu sebeple Sultan Hüseyin’in saygı ve hür-

meti toprağa denk olacaktır. Akkoyunlular nezdinde ise mertebesi artmayacak, bilâkis Horasan hükümdarı gönlümüzü almak istiyor deyip hadlerini aşmaları abartı olmayacaktır. Emir Ali Şer'in teklifi Sultan'a hoş geldi.

– “Makul” dedi memnun olarak. – “Mevlânâ Abdurahman Câmî'nin tavsiyesi de böyleydi. Ne garip ki pirin de müridin de fikri bir oldu. Şimdi istirahat edelim. Hatırlıyor musunuz, bir zamanlar gençlik çağımızda Meymene Beyi'nin isyanına karşı Sultan Ebu'l-Kasım'ın meclisine katılmıştık?

– Hatırlamaz olur muyum? Beylerin gücü ve ordunun heybetinden aklım titremiştii.

– “Ben ise ilk savaşımın coşkusuyla titremiştim.” dedi Sultan Hüseyin. – “Yarına tam da öyle bir meclis kuracağız. Tarih tekerrür etmektedir, bu meşverette yine beraber olacağız. Muhammed Yâdigâr'ı bertaraf etmek en mühim işimiz! -Sultan'ın kaşları çatıldı. – Uzun süre devam edecek, acı verici bir savaş olacak. Orduyu kurmak için mühimmat lazım, hazine ise bomboş... Askerin ulufesi ve silahlarına, tahılı ve bineğine oldukça fazla para lazım... Halktan vergi mi toplasak?

Nevâî hemen reddetti:

– Yok, hayır Mirza'm! Ebu Said Mirza zamanında halk, o kadar zor zamanlar geçirdi ki kıtlıkta ot derip yemeğe kadar vardı durum. Böyle deyip Semerkant hezimetle uğramadan önce harabe bir bahçede taştan yapılmış çömlekte yemek pişirilirken söylenen beyti dile getirdi:

*La'l seng astu degi sengin seng,
Lek andar miyân tafâvut hâst...*³⁰⁶

Sultan Hüseyin bu dizeleri işitince düşüncelere daldı ve:

– “Hey heyyy, altmış asker ile üç bin kişilik orduyu yenip Astrabad'ı almış idik!” dedi coşkuyla. -Zafer Tanrı'dandır. Biz

³⁰⁶ Dudağın ve ağzındakiler taştan daha taş, lakin ikisinin arasında fark vardır. (Dişlerin değerli taşıdır (yakut, lal taşı), taş ile onlar arasında fark vardır.)

haklı isek zafer bizim hakkımızdır. Muhammed Yâdigâr haklı ise onun hakkıdır. Cömert olmak lazım!

Sonra:

– “Ama o tamamıyla haksız!” dedi. – Sünnî kavim Şii’yi de onurlandırdı, ama Râfîziye’yi devlet siyaseti yapmak zulümdür. Muhammet Yâdigâr’ı bertaraf etsek ... - Hızlı hızlı bir o yana bir bu yana yürüdü Mirza, kararan yüzünde bir cesaret parlayarak. – Horasan’ı yeryüzünün en güzel, en müreffeh memleketine dönüştüreceğiz! Adaleti hâkim kılacak, halkın rızasını alacağız!

Ali Şer Nevâî bu sözleri gülümseyerek ve huzurla dinliyordu.

– “Derviş Ali ne yapıyor?” diye sordu Sultan.

– Câmî hazretlerinin merhameti ile kütüphanede kitaplarla meşgul, diye cevap verdi Ali Şer.

– Onu kendimizden bilip, emir tayin etsek başarıyla yürütür mü?

– Derviş Ali biraz genç, ama gayretli ve haşmetli hükümdarımıza sonsuz sadakat beslemektedir. Elbette başarıyla üstesinden gelecektir.

– “Bu iş tamamdır!” diyerek memnuniyetini dile getirdi Hüseyin Mirza. Sonra şikayetlenerek “Amacımıza ulaştığımız için sevinip bir bağ ayırmıştık, henüz adım bile atmamışsınız?” dedi.

Nevâî özür diledi:

– Mirza biraz zaman tanırsa, babamın bahçesini düzene sokup onlara dua edeyim, diye niyetlenmişim. Lütfunuz başım üstüne, o bahçenin toprağına kaşımı gözümü süreceğim.

– “O hâlde size hediye edilen bahçeyi de babanızın bahçesini de düzene sokun.” dedi Hüseyin Mirza. – Canınız ne isterse yapın, her yerde saygıya layıksınız. Muhammed Yâdigâr işini bitirince şiir ve ebyat yarışması da düzenleyeceğiz.

Sonra köşede ellerini kavuşturmuş bir vaziyette duran mabeynciye işaret etti, o iki bûklüm gelip tomar yapılmış kâğıdı saygıyla uzattı.

– “Mirzam? Şiir midir?” dedi Ali Şer, tomar hâlindeki kâğıdı iki eliyle alırken.

– Uygun bir zamanda göz atarsınız, dedi Sultan Hüseyin. – Şiirden ayrı düşülür mü? Nacizâne Pul-i Kuh’de, çadırda uykum kaçmış, yazmıştım. O an hatırıma siz geldiniz, bir gün elinize vereceğim diye niyet etmiştim. Tanrıya şükür, bugün de nasip oldu.

Bu şekilde vedalaştılar. Ali Şer Cihân-ârâ Bağı’nın çıkışında Bek Yâdigâr’ı gördü. O, saltanat arabalarından birini hazırlamış, Ali Şer’in çıkışını bekliyormuş.

– “Ne acı, fakire bir at olsa yeter.” dedi Ali Şer Nevâî garipseyerek.

– Sultan’ın buyruğudur, dedi Bek Yâdigâr gürleyen sesiyle. – Kulaklarına giderse gücenirler. Lütuf buyurunuz.

– Çaresiz, iki at koşulmuş süslü arabaya binmeye mecbur kaldı. Piyadeler eşliğinde babadan kalma bahçeye dönüldü.

SAVAŞ MÜZAKERESİ

Harp meclisine sadece savaş beyleri, bahadırlar ve ordu komutanları çağırılmıştı. Onlar rütbelerine göre kendi yerlerine geçip Sultan’ın teşrifini beklediler.

– “Saltanatı almak için düşmandan yardım istemeye gidilecek mi?” diyordu Çetin Bahadır, geniş kahverengi yüzü daha da kararıp şaşı gözleri parlayarak. – Yine hangi düşmandan bahsediyorsun? Cihân Şâh’ın Türkmen Hiriy halkını kılıçtan geçirdiğini bilmiyor muydu?

– Baskın yapmak en doğrusu, dedi Çâpu Barlâs. Öyle bir yer seçelim ki ona kolay görünsün, fakat aslında bizim için kolay olsun. – Eski usul kullansa da olur, dedi beylerden biri. – Üç taraftan kısıtırılsa ama bir taraf açık kalsın. Kıyıma girenin aklında devamlı açık kalan taraf vardır. Kısıtırabilsek, o taraf geri çekilebilecektir. O zaman yedek birliklerle yüz yüze gelecektir.

– Okçulara sığır boynuzu usulüne göre saf tutturulsa ya?

– “Siz Yâdigâr ile saf tutup savaşılabacak diye mi düşündünüz?” diye sordu Sultan Hüseyin sinirlenerek. – Sadece eşit derecedeki Sultanların saf tutup savaştığını unuttunuz mu? Yâdigâr kim oluyor ki, onun karşısında saf tutulsun?

– Böylesi, savaş tecrübesi olan, birkaç tane savaş kazanmış gazilere yaraşır, diyerek destekledi Çâpu Barlâs.

– Yâdigâr kim, olsa olsa bir bebek.

– “Çâpu Barlâs, ordunun silahları ve ihtiyaçlarını belirlediniz mi?” diye sordu Hüseyin Mirza.

– Mühimmat eksik, Mirzam. Yedi bin uzun, beş bin de kısa kılıç, bir o kadar da uzunlu kısalı mızrağımız var. Binek eksiği giderildi. Şibirgan ve Meymene’den üç bin at temin edildi.

– Ya mühimmat arabaları?

– Ondan eksiklerimiz yok. Halktan öküz, katır da alındı.

– “Beyler, askere kendi at ve silahları ile gelmelerini emretsin!” dedi Hüseyin Mirza. -Hiriy’e dönülünce, atın da silahın da hakkı ödenecektir. Kâbûlîlerden asker alınmasın, onlara güvenilmez. Meymene’den Andhoy’a kadar olan tüm halk savaşa çağrılсын. Orduya paralı asker alınsın. Çetin Bahâdır, Yâdigâr’ın askeri ve silahı belli oldu mu?

– Hasan dört bin Türkmen askeri yardıma çağırmış. Mümin Bahâdır ile Muiniddin Bahâdır ordunun başında, kalan beyleri Murg sınırında, diye cevap verdi Çetin Bahâdır. – Düzenlemelerde eksiklik var, şöyle ki çoğu durumda atlılar mızrakla silahlandırılacakmış.

– Cihân Şâh’ın gülleleri başka bir deyişle zincirli, dişli gürzleri de var. Süvarilere atsa, atın toynağına dolanıp atı yıkacaktır. Böylece onları yay ile vurmak mümkün olacak.

– Keşke atlılara da kılıç verilirse, dedi Çâpu Barlâs. -Eğri değil, uzun düz bir kılıç olması iyi. Hem dimdik mızrak gibi saplayabilir hem yanlamasına vurabilir.

– O hâlde dört bölüğü büyük yaylarla silahlandıracaksınız, diye hüküm verdi Hüseyin Mirza. – Üç köşeli uzun ok alsınlar.

Amaç zırhlı delebilsin. Kalanı Çâpu Barlâs ile Çetin Bey'in tavsiyelerine göre olsun.

Beyler düşünceye daldılar. Tecrübeli komutanlar muharebe meydanının alçak ya da yüksek olduğunu görmeden savaşa girmenin uygun olmadığını söyleyerek karşılık verseler de Hüseyin Mirza düşmanı çabucak bertaraf etme düşüncesindeydi.

– “Aynı zamanda Muhammed Yâdigâr'ın Çenaran denen mevkide durduğu malum. Oraya Meşhed'den hızlı hızlı yürünse bile ancak dört saatte ulaşmak mümkün görünüyor. Fakat, Sebzevâr hâkimi de isyan etmiş, onu tek başına bırakmadan Muhammed Yâdigâr'ın karşısına çıkmak olmaz. Orduya bildirilsin, yürünecek!” dedi kararlı bir şekilde. – Çetin Bahâdır ordugâhta kalsın. Mühimmatı tamamlayıp, ardımızdan gelecek.

Ordu, Pul-i Nev ordugâhındaydı. Tan ağarmadan Hiriyy'in büyük kapıları açıldı. Hüseyin Mirza'nın önünde Ali Şer Nevâî ve iç beyler Pul-i Nev'e doğru at sürdüler. Kalan savaş beyleri orada, askerî sefere hazırlıyorlardı.

Sultan geldiğinde, borazan ve davullar çalındı, fetih marşı okundu. Hüseyin Mirza'nın askerleri Sebzevâr'a doğru aktı.

Sebzevâr Hiriyy'den tahminen yüz fersah mesafedeydi. Kohsan, Tayâbâd (Taybâd), Kalenderâbâd'ın içinden geçip, bu yolu on iki günde katetti. Sebzevar'a iki fersah kaldığında görüş alışverişi için duruldu. Herhâlde Muhammed Yâdigâr Hüseyin Mirza'nın geleceğini haber almış. Muhtemelen savaş hazırlığını görmüştür, dediler. Kalenin etrafını dolaşp Hüsrevcird tarafından baskın yapılmaya, eğer kapılar güçlendirilmişse duvarların öküztumşuğu³⁰⁷ darbeleriyle yarılmasına karar verildi. Sebzevâr kalesi iki tepenin üstüne kurulmuştu. Tepenin bazı yerleri dikti. Duvarın üstündekilerin süvâri ve piyâdeyi kolaylıkla vurabilmesi mümkündü.

Hüseyin Mirza'nın ordu ile geleceğinden Muhammed Yâdigâr hemen haberdâr oldu. Bâğân'a varmadan onun Bistâm'a doğru kaçtığı haberi geldi.

³⁰⁷ **öküztumşuk:** Öküz boynuzu.

Teamüle göre Sebzevâr Emiri beyleri ile gelip Sultan Hüseyin'in karşısına baş eğip çıkmalıydı. Öyle de oldu, kentin kapısı önünde yaklaşık elli kişi tarafından at, araba dolusu hediyelerle karşılandılar. Sultan Hüseyin şehre girmeyip onları çadırda onurlandırdı. Sebzevâr beyleri Muhammed Yâdigâr'ın Bistâm'a doğru kaçtığını doğruladılar.

Bundan sonra Sultan Hüseyin Meşhed'e döndü. Meşhed'e vardıklarında beyler ordu mühimmatı ile meşgul oldular. Birkaç kişi ile İmam Rıza türbesi ziyaret edildi. Gevherşad Hanım Camisi'nde namaz kılındı.

Hüseyin Mirza geceyi Meşhed Sarayı'nda değil, ordu ile geçirme niyetini açıklayınca kentten çıkıp karargâha vardılar. Meşaleler yakılıp, korumalar tayin edildi. Savaş beyleri uyumayıp askerleri arasında dolandılar.

Sabahla öğrenildi ki, birkaç emiri Muhammed Yâdigâr'a kılma niyetiyle karargâhı bırakıp kaçmışlar. – Yapılacak en iyi şey kovalamak, dedi Çâpu Barlâs, bu yürüyüşlerin ona zor ve yorucu geldiğini gizlemeden. – Kim oluyorlar ki daha ağzından ana sütü gitmemiş bebeklerin ardından gidiyoruz?

Hakikaten de Muhammed Yâdigâr gibi küçük bir çocuğun ardından gitmek cenklerin usta savaşçıları, kahraman atmacalarının hoşuna gitmiyordu. Şehzâdenin de hâlâ bir çocuk olduğu açık. Ayrıca daha da kötüsü, yanında yöresindeki beylerin saltanatı göz dikmiş olmaları, en fenası da onların Irak'ın güneyindeki Akkoyunlular ile ittifak kurmalarıydı.

Sultan Hüseyin emirlerinin ona ihanet etmesine sinirlenmiş, bir o yana bir bu yana yürüyordu.

Takip tedbirine göre her askere iki at verilir, cenk için gerekli silahlar ve yiyecek yanlarına alınıp durmadan yürünürdü. Askerin atı yorulursa başkasıyla değiştirilir, yiyeceği kuru et ve sertleşmiş ekmek ile talkan³⁰⁸ olur, atlara da ıslak ot yerine kuru yulaf, arpa verilir, az su içirilirdi. Böyle bir yürüyüşle bir günde elli altmış fersah mesafeyi kat edebilirlerdi.

³⁰⁸ **talkan:** Ezilmiş kuru tahıl veya ekmekten yapılan bir yemek.

Hüseyin Mirza öyle yaptı. Arabalar, mühimmat ve erzak yığınları geride kaldı, onların kendi başlarına ordunun ardından gitmeleri gerekiyordu. Öncü birlikler ile Muhammet Yâdigâr'ın peşine düşüldü.

ORDU

Ordu'ya, Çenaran'a doğru giderken ses çıkarmaması için atların toynağının kumaşla kapatılması ve yorttırılarak³⁰⁹ yürütülmesi emri verildi. O zaman da ordu uğultu sesinden bilinirdi. Sultan Hüseyin'in aldığı bir başka tedbir de birkaç hızlı atlıyı daha önden ileriye gönderip biri askeri görececek olursa Muhammed Yâdigâr'a varıp haber etmesin diye kellesinin alınması şeklindeki emriydi.

Çenaran bozkırında küçük bir köy vardı. Her yerinde yulğun³¹⁰ yetişen, at üzerinde savaşmak için uygun bir alandı. Titreşerek parıldayan meşalelerden anlaşıldı ki Muhammed Yâdigâr Çenaran'a girmeyip boş alana çadır kurmuş. Beş bin askerinin olduğu evvelden biliniyordu. Bu haberi işitince ordu durdu. Kartal hızındaki askerlerinden birkaçı o tarafa gönderildi. Bir saat kadar geçip de dönüp geldiklerinde onun gerçekten de Muhammed Yâdigâr'ın ordusu olduğunu doğruladılar.

Savaş beyleri tekrardan Sultan'ın çadırında toplandılar. Fakat bir türlü müzakereye başlanmıyordu. Nevâî, Hüseyin Mirza'ya bunun sebebinin sordu. Hüseyin Mirza cevap verdi:

– Astroloğu çağırıp hücum vaktini ve şansını belirlediğimizde başlayacağız!

Ali Şer Nevâî itirazını bildirdi:

³⁰⁹ **yorttırma:** Atın yürümek ve koşmak arasında yani kısa ve hızlı adımlarla ilerleyişi, tırıs.

³¹⁰ **yulğun:** Latince *tamarix* olan bu bitki küçük çiçekleri olan, küçük yapraklı, dikenli bir çöl çalısıdır.

– Mirzam, kaderde daha evvelden Tanrı'nın lütfu yazıldıysa yıldızlar ve gökleri işe karıştırmaya ne gerek var? Sonuçta, kevsar pınarından su içecek Tûbâ ağacının bahar yağmurunu beklemesine gerek yok. Beyler bu sözlerin niçin söylendiğini anlayamamışlardı.

– Yani astrolog çağırmanın ve vaktin düşmana karşı hücumla geçmek için şanlı ya da şansız olduğunu kontrol etmenin hiçbir faydası yok, dedi Ali Şer Nevâî. – Çünkü şu an ordularımızın düşmana karşı hücumla geçmesi için uygun olup olmadığı bir yana bu işteki herhangi bir gecikme veya duraklama ordumuzun galibiyet elde etmesine engel olacak. Bu sebeple de düşmana karşı hareket ederken acele etmek lazım.

Hüseyin Mirza'ya bu sözler uygun geldi. Hazırlıklar için bir saat mühlet verildi. Dört bölük yay ile, kalan bölükler ise uzun ve kısa saplı balta, kılıçla, yaya askerler de yay ve mızrak ile silahlandırıldı. Okçuların iki yandan varmasına karar verildi, çünkü gece baskını yapıldığında düşmanın dikkati yukarıya çekilir, onları iki taraftan kısıtırıp, meşale ışığında okla vurmak mümkün olurdu. Düşmanın zamanında atına binememesi durumu da hesaba katıldı.

Gökyüzünde yıldızların parladığı, çorak bozkır yellerinin estiği bu gecede ordu yayıldı, her bölük kendi yerini aldı. Güz yelleri şiddetle estikçe askerler yüzlerini gözlerini buruşturuyor, atlar olacak muharebeyi hissedip huzursuz bir şekilde koşuyorlardı. Atlılar buyruğa göre uzun ve kısa kılıç, yay ve üç köşeli ok ile silahlandırılmıştı. Mühimmat arabaları gerektiğinde silahların değiştirilmesi veya ok gerektiğinde oyalanmadan ulaşılabilmesi için yakına getirildi. Her bölük kendi işaretini takmıştı. Bölükbaşları bölüklerinin başında savaşa hazır bulunuyordu.

Hüseyin Mirza vücutları yakan, yağ gibi sarhoş edip damarlardaki kanı coşturan cenk heyecanından mest olmuş bir hâlde atın üzerinde vaziyeti izliyordu. Birkaç vezir ile Ali Şer Nevâî, Sultan Hüseyin'in yanındaydılar. Otuz bir yaşına yeni giren Sultan'ın vücudundan güç, kudret ve gayret yayılıyordu. Üzerine

dilimli zırh giymiş, başına tuğlu bir miğfer takmıştı. Ali Şer Nevâî de aynı tarzda bir zırh giymişti.

Sultan'ın isteğiyle Nevâî atından indi, yere eğilip bir parça toprak aldı ve düşmanın olduğu tarafa saçıp, geleneğe göre Pir Said Bereke'nin sözlerini tekrarladı.

- Ey Allah'ım, zafer yâr olacak!
- Amin!
- Amin!

Ondan sonra tuğlar göndere çekildi, atlılar piyadeler askeri arkada bırakarak iki yandan Muhammed Yâdigâr'ın askerinin üstüne sel gibi aktılar. Savaş arabaları sıralanıp hızla ileri atıldı, ardından da yaya askerler bu arabaların himayesinde onları takip ettiler.

Muhammed Yâdigâr'ın ordusu sabahın alaca karanlığında aniden gelen bu bela karşısında kendini toparlayamadı. Askerî düzen almaya fırsat kalmamıştı. Kendilerini bir düzene sokamadan Sultan Hüseyin'in askerleri bölüğü ortasından yardı.

İster beylerin küçük ordusu isterse devrin hükümdarlarının büyük ordusu olsun, Sultan'ın bölüğü her daim ortaya alınır. Etrafına ümera ve beyler yerleşir, bahadırlar ise askerin arasında olur. Bu arada şafak sökmeden dağılan bölüğün Muhammed Yâdigâr'ın çadırına ulaştığı, arka tarafta ise bir grup askerin at koşturup kaçtığı görüldü. Muhammed Yâdigâr genç, tecrübesiz bir şehzade olsa da beyleri savaş görmüş olgun insanlardı, beklenmedik bir hamleye karşı koyamadıklarında mağlubiyet utancı ile kaçmayı yeğlerdi.

Zafer çığlıkları karşısında gönülleri şenlendiren mey veya hoş kadınların sohbeti de neymiş? Her damara yeniden hayat bahşeden, yaşlıyı gençleştirip genci coşturan bu hissiyat hepsini sarmıştı. Nevâî'nin kalbinde de zafer sevinci boy verdi, fakat bu tıpkı sarhoş hâlin zihni ele geçirmesi gibiydi. Etrafta yaralıların iniltileri işitiliyordu. Biraz ötede hayatının baharında, on gülünden biri bile açmamış bir yiğit yere kapanarak “Su... su” diye inliyordu. Yayın attığı ok, zavallının boynundan girip ensesin-

den çıkmıştı. Daha ötelerde biri daha can çekişiyor, inlemelerinin arasında anasını çağırıyordu. Etrafta elinden, ayaklarından yaralanmış insanlar yatıyordu. Nevâî attan indi, boynundaki mendili kuyu suyu ile ıslatıp genç adamın dudaklarına damlattı. Genç adam, ruhunu teslim etmek üzereydi. Dudaklarını kımıldatarak bir şeyler demeye çalışırken birden huzursuzlandı, gözü yukarılara bakakaldı. Kaderin fitnesinin talepleri ile Müslüman kanı işte böyle dökülüyordu. Nevâî, büyük bir kaygı ve elem ile kalbi titreyerek af dileye dileye başka bir ata binip geri döndü.

Sultan Hüseyin beylerle çevrenmiş hâldeydi. Yüzünde güller açıyor, sevinçten içi içine sığmıyordu. Cümbüşe gelmiş, atlarından inmekte olan savaş heyecanı içindeki bahadırlar birer birer Sultan'ı tebrik ettiler.

- Zafer kutlu olsun!
- Galibiyet mübarek olsun!

Bir yerlerden “cörçü” denilen akbabalar geldi. Barışçıl kuşlar çoktan kaybolmuş, şahinler ve kuzgunlar ise gökyüzünde alçaktan uçuyorlardı.

- “Orduyu toplayın, kaybı bildirin!” dedi Hüseyin Mirza.
- Yirmi yiğidimiz öldü, yaralılar henüz sayılmadı.
- Düşman ölüleri almaya gelince dokunulmasın! Kendi ölülerimiz teamüle göre gömülsün!
- Mirzam, asker ulufe, ganimet isteğinde, dedi Çâpu Barlâs. Bu konuda ne diyelim?

– Yağmaya izin yok!. Ganimetin Hiriy'e dönünce verileceği bildirilsin! Açıklıkta dört nala koştuk, ganimet bilinmiyor. Silahlar, çadırlar toplansın, ölenlerin hanesinden haber alınsın, ailesine maaş bağlansın!

– “Tamam!” dedi Çâpu Barlâs ve bölük başlarına Sultan'ın emrini ulaştırmaya gitti. O anda Sultan Hüseyin'in gözü Ali Şer'e ilişti ve ellerini açarak geldi:

- Zor zamanlarımda her daim yanımda oldunuz, bir ömür razıyım sizden! Mir cenapları, zaferiniz kutlu olsun!
- Estağfirullah, Mirzamıza kutlu olsun!

Hücumdan sonra orduyu dinlendirmek lazımdı. Fakat, Sultan Hüseyin kan dökülen çölde kalmayı istemedi. Cesetler toplanıp gömülünce, Pul-i Sâyân denen yere gelindiğinde dinlenmelerine izin verildi. Ordu yakındaki ırmağın önünde durup düzene girdi. Tabipler çadır çadır gezip yaralıları tedavi ediyorlardı.

– Daha sonra ordu Astrabad’a doğru yürüdü. Ama kente girmedi, yıpranan İskender duvarının önünde duruldu. Hüseyin Mirza, Astrabad’a oldukça kilolu biri olan Köse Şeyh Hasan’ı emir olarak atadı, sonra Cacerm’e yürünmesini emretti. Cacerm’e ulaşmıştı ki, Yadiğâr Mirza’nın yine Astrabad’ı ele geçirdiği, Şeyh Hasan’ın ihanet edip düşmanın tarafına geçtiği haberi geldi.

– Kaderin işine bakın ki, sadakatli beyler birbiri ardına Yadiğâr’ın tarafına kaçıp gittiler. Hüseyin Mirza çaresizlik içindeydi. Kaçan emir ve beyleri Horasan’ın kaderinin zerrece ilgilenmediği, eğer bahtın terazisi Muhammed Yadiğâr’ın tarafına eğilirse Horasan’ın Akkoyunlular zulmü altında kalacağını ve tamamen yok edilebileceğini düşünmüyorlardı. Akıllarına gelen tek düşünce Hüseyin Mirza’nın hazinesinin zayıflığı ve Hasan Türkmen’in servetiydi, o kadar.

Pul-i Hatun’a varıldığında Hiriyy’den Hoca Abdullah Ahzab geldi. Kısa boylu, koca sarıklı, sendeleyerek yürüyen bu kişi hemen Sultan’ın huzuruna getirildi. Hoca Abdullah’ın durumuna bakmıyorlardı. Yoldaki kale muhafızları onun kendine bakması bir yana, atını değiştirmesini bile istememişlerdi.

Hüseyin Mirza birkaç gündür uykusuzluk ve sıkıntıdanyorulmuş bir hâldeydi. Sabredemeyip teamüle aykırı bir tarzda çadırın önüne çıkıp durdu. Hoca Abdullah’ın bir gözü şiş olduğu için onu Deccal-i Hiriyy, yani Hiriyy Deccali olarak adlandırmışlardı.

– Peki, ey Deccal-i Hiriyy, dedi Sultan Hüseyin. – Hangi kara haberlerle geldin?

– Özel bir ricam var, dedi Hoca Abdullah, yeri öpüp Sultan’ın yanında duran Ali Şer Nevai’ye işaret ederek.

– “Emir Ali Şer yabancı değil, yakınımızdır.” dedi Sultan Hüseyin. -Söyleyin.

– Hoca Kutbiddin Tâvus Yâdigâr Mirza ile anlaştı, dedi Hoca Abdullah. -Naçizane tarafımıza bildirildiğine göre Yâdigâr’a birini göndermek istiyorlar.

Hüseyin Mirza kılıcının kabzasını sıkı sıkı tutup yüksek sesle haykırdı. Bu haykırış ötedeki bağlı atları ürküttü. Birkaç bey o tarafa doğru koştu.

– İhanet! İhanet! Bu kavmin içinde sadık biri kalmadı mı? – Öfke ve çaresizlik içinde kıvranıyordu Sultan Hüseyin. – Daha ağzı süt kokan bir bebek olan Muhammed Yâdigâr’a nasıl güvenilebilir? Ardında Kızılbaşlar fitnesinin durması hiç kimseyi endişeye düşürmeyecek mi? Hasan Türkmen gelirse, halkın kanı derya olup akmayacak mı! Türbeler yıkılıp katliam olmayacak mı!

Bu durumda Hiriy’e varılması hiç uygun değildi. Fakat, payitahttaki çalkalanmaya engel olunmazsa, elden gitmesi işten değildi. Hüseyin Mirza kendini tuttu, gözleri cesaretle parlayarak Hoca Abdullah’a:

– Sen kal, dedi. – Bizimle Hiriy’e geleceksin! Sonra beyleri çağırdı ve Meşhed’e değil, Hiriy’e yürüneceği haberini verdi.

Ordu yolu değiştirip Herat’a doğru ilerledi.

HİRİY İSYANI

Halkın morali bozuktur. Hiriy’e dönerken Sultan Hüseyin’in insanların evlerinden çıkmadığı veya yüzlerini ters çevirdiği dikkatini çekti. Ordunun başında gitmekte olan ilerideki öncü birlikler halktan yiyecek satın almakta zorlanıyordu. Halk kendi isyanını, hoşnutsuzluğunu bu yolla ortaya koymaktaydı.

Hiriy’e kayıpsız gelindi, köşke girilince Hoca Tâvus’un teftiş edilmesi emredildi. Tâvus’un hapse atılması Hiriy ahalisi arasındaki gergin havayı biraz olsun yumuşatmıştı. Hoca Abdullah di-

vanbeyi tayin edilince, Sultan Hüseyin el çabukluğuyla yine Hiri-y’den çıktı, çünkü kuzeydeki sınırları güçlendirmek, Yâdigâr’ın saldırısını kesmek gerekiydi.

Bu sebeple Faryab’a doğru yola çıkıldı. Halk baskından korkup saklanıyor, bazıları kimin ordusunun geldiğini bilemeyip, dağa taş kaçıyor. Ordu çoğunlukla bomboş köylerden geçiyordu.

Sultan Hüseyin’in birliği Hiri-y’den uzaklaşınca, isyan kendiliğinden yine meydana taşındı. Divanbeyi Hoca Nizamiddin ile anlaşp, halkın vergilendirilmesini buyurunca şunlar oldu: Çarşıda askerlerle gezerken yağmacılar, daha evvelden alışıldığı gibi, Sultan’ın emrine boyun eğmeyenlerin başlarının kesileceğini söyleyerek siyaset yapıyorlardı.

– İnsafın var mı, yiyecek ekmeği yok ki vergiden bahsediyorsun!

Sesini kes! Sultan Hüseyin Mirza’nın fermanıdır! Fermana uymayanların malı talanda, başı dalanda³¹¹!

– Alırsan al bu canı! Sömürüp bitirdin halkı, insafsız!

– Vur şu sefile!

Biri büyük bir taş ile yağmacıya vurmuştu, o “vah” deyinceye kadar atının üzerine yığılıp kaldı. Kalanlar kaçmaya başladılar.

– Vur insafsızın zalimi!

Yağmacılar taşlanınca, gitgide daha da sayısı artan kalabalık köşke doğru aktı. İnsanlar orak, balta, çapa, dirgenlerle silahlanmış, göğüsleri taş atıyorlardı. Bu fitnenin başında Hasan Türkmen taraftarları vardı ve insanları galeyana getiriyorlardı. Hoca Abdullah, Şahrüh Mirza’nın yaptırdığı “Darü’l-Adalet”te imiş, yüzlerce kişi gelip sarayı taşlamaya başladılar. Hoca Abdullah kızıl kanına bulanıp arka taraftan kaçtı. Hiri-y sahipsiz kaldı.

İsyan haberi geldiğinde Çâpu Barlâs orduyu bölüp bir kısmını Hiri-y’e göndermeyi teklif etti. Ancak, bu vaziyette orduyu bölmek akıllıca değildi. Muzaffer Barlâs yüksek sesle Çâpu Barlâs’ı destekledi:

³¹¹ Dalan: Bir yapının ya da yapının bir bölümünün çeşitli yerlerine dağılmayı sağlayan giriş, içeri girildiğinde görülen ilk boşluk.

– Önemli değil! Bin askerle gidip isyancıları kılıçtan geçirmek gerek!

Hüseyin Mirza ona karşı çıktı:

– Halkın üstüne ordu mu sevk edeceksiniz? Yok, hayır, Hiriy'e başka bir ordu göndereceğiz.

– Kimi? Ne ordusunu?

– Ali Şer Nevâî! Halk onu dinleyecektir. Bazen ordunun yapamadığı işi o yapar. Nevâî de bu fikri beğendi. Görüşmede Hoca Abdullah Tâvus'un tekrardan divanbeyi olarak atanmasına karar verildi. Bunun üzerine Sultan'ın yarlığı alınarak birkaç mülazım ile Hiriy'e gidildi.

Daha payitahta varılmadan isyanın işaretleri anlaşıyordu. Şehir kapılarına birkaç fersah mesafe kaldığında, bir grup insan çıkıp yollarını kesti. Bunlar oradaki köyün insanları olup balta, dirgen kaldırmışlardı.

Askerler görevlileri korumak için ilerlerken Ali Şer Nevâî onları durdurdu ve atından inip topluluğun yanına gitti, onlara selam verdi.

– Kimsiniz? Niçin silahlandınız?

Soylu birinin atından inip selam vermesi onların öfkesini biraz olsun yatıştırmış gibiydi. Koca kafalı, koyu tenli biri hepsinin yerine:

– “Sen kimsin?” diye sordu. – Hâlinizden tavrınızdan sultanların halkın kanını içecek beylerinden biri olduğunuz anlaşıyor.

– Ali Şer Nevâî'yim, diye cevap verdi Nevâî.

– Koyu tenli adam tereddütte kaldı:

– Allah Allah! Ali Şer Nevâî misiniz?

– “Pirim!” şeklinde bir haykırış işitildi o anda kalabalığın arasından. Herkes sesin geldiği tarafa döndü. Saçları uzun bir kişi kalabalığı yarıp geçerek Ali Şer Nevâî'nin ellerini öptü:

– “Tanrıya şükür, sizi yeniden görmek nasipte varmış! Hey cemaat! Bu zat, asil Ali Şer Nevâî!” diye haykırdı. – “Pirim, beni tanıdınız mı? Dağın yamacında su çıkaran o gencim, Hüsrev ben!” dedi yüzü gözü sevinçle parlayarak. -Hey ahali, baltanızı indirin! Bu kişi benim pîrimdir!

– Ali Şer Nevâî, kilo alan, saç baş ağarmaya başlayan Hüsrev’i tanıyıp kollarını açtı:

– Tanıdım, tanıdım. Siz o, dağdan su çıkarmak isteyen Hüsrev’siniz!

– Sizin verdiğiniz akçeyle Şirin ile evlendim, dedi genç adam yüzünde güller açarak. -Su da çıktı, güzel bir bağ oldu sizin sayenizde. Adı da Ali Şer’in Bağı’dır. Durun, şimdi babamı çağıracağım.

Daha sonra o kalabalığın gürültüsü arasında:

– “Baba!” diye seslendi.

– “Babanız hayattalar mı?” diye sordu gülümseyerek Ali Şer Nevâî.

– Allaha şükür hayattalar. Kalabalık kenara çekildi, arasından kambur, ak sakallı bir yaşlı çıkageldi. Nevâî ile selamlaşıp bir deri bir kemik kalmış ellerini açıp ona dua etti.

Yıllar evvel meydana gelen o vakıa köy halkı arasında meşhurdur. Bu nedenle daha çocukluğunda bu kadar cömert olan Ali Şer Nevâî adlı zatın nasıl biri olduğunu görmek için ahali akın etti.

Biri gelip sultanın fermanı diye halkı yağmalıyor. Bir diğeri başka bir sultandan ferman getirip o da yağmalıyor. Biraz evvelki koyu tenli adam “Ali Şer Nevâî iseniz söyleyin de sultanlar kendileri savassın ama halka ilişmesinler.” dedi öfkesi dinmeyerek.

– “Dertlenmeyin, Hüseyin Mirza adaleti mükemmelleştirecektir.” diye cevap verdi Ali Şer Nevâî inançla.

– O halkı düşünen, halk ne yese onu yiye ne içse onu içen biridir. İnşallah, tez zamanda herkes refaha kavuşacaktır.

– “Mademki siz Nevâî’ymişsiniz, sözünüze inandık!” dedi insanlar. – O refah günlerinde bizim bağa da geleceksiniz, misafiriniz olacaksınız.

– “Dediğiniz gibi olsun!” dedi Nevâî de canı gönülden.

Ondan sonra Hiriy’e girildi.

İnsanlar Havz-ı Mâhiyân meydanına doluşuyor, kalabalık derya gibi akıyordu. Halk burada da Ali Şer Nevâî’nin etrafını sardı.

-Söyleyin, ey merhametli zat, dedi öfkesinden gözleri ateş saçan biri. – Saltanatlar ne içindir? Halk için değil mi? Birileri, Sultan Hüseyin’in gelip halkın üzerine yürüyecek, katliam yapacak diyor. Nihayetinde halk canını, malını sultana veriyorsa, sultan niçin katliam yapacak? Halk açıkçası sadece bir lokma ekmeğini huzur içinde yiyeyim, hakkıma kimse ilişmesin yeter, diyor. Bu tarafta ise beyler ve askerler, mülk sahipleri ve vergi memurları her şeyi istiyor, kimseye nefes aldırıyor.

– Tanrı Teala adaletlidir, dedi Ali Şer Nevâî. O, söze başlayınca, kalabalık yatıştı ve sözlerine dikkat kesildi. Halk nur yüzlü, gayretli bu kişinin şöhreti Horasan ve Maverâünnehir’e ulaşan şair olduğunu da Sultan Hüseyin’in yakın dostu olduğunu da biliyor, bu sebepten onu saygıyla dinliyordu. – “Sultanların iyisi kendi saltanatında Tanrı’nın kanunlarını yürütenidir!” dedi Ali Şer Nevâî. – Tanrı bir sineğin hakkını bile tamam edecek. Hatta ak koç kara koça saldırsa, karşılığını alacaktır.

– İnsanlar gülüştiler. Herkes, Ali Şer Nevâî’nin bu sözü ile Akkoyunlular ve Karakoyunlular arasında meydana gelenlere gönderme yaptığını anlamıştı.

– Hüseyin Mirza da onlardan biri. Meymene’yi yağmalamış, halktan ne alsa hakkını ödememiş!

– Mirza Hazretleri öyle yapmazlar, diye cevap verdi Ali Şer Nevâî. – Size bunu kim demişse, iftira atmış. Bu sözü yayanlar şüphesiz iftiracıdır.

– İnsanların ezilmiş, yoksul görünümü şairin yüreğine dokunmuştu. Sultan Hüseyin’e ne kadar iyi niyet beslese de kalbindeki iman onu, bu çalışkan, sıradan insanların tarafına geçmeye çağırıyordu.

– Sizden Sultan Hüseyin’in gelmesini beklemenizi rica ediyorum, dedi Nevâî. – Şu anda Mirza cenapları Faryab’dalar. Bilin ki, o halk ile beraberdir. Halksız saltanat olur mu?

– Sultan Hüseyin ne der? Ebu Said Mirza gibi halkın elindeki son arpa tanesine kadar çekip almaz mı?

– Asla, dedi Ali Şer Nevâî. – Kulak verin, onun unvanlarından bir şeyler söyleyeyim!

Sonra şu beyiti okudu:

*Meñe kılsa yüz cefâ, bir katle feryâd eyleman,
Elge kılsa bir cefâ, yüz katle feryâd eylerem!*³¹²

Şiirin kudreti isyan hâlindeki kalabalığı heyecanlandırdı, insanların elemi bir nebze olsun yatışmıştı. “Allah razı olsun!” şeklinde bağrışlar işitildi. Hiç kimse dağılmayı istemedi, Nevâî’nin sözlerini tekrar tekrar dinlemek istiyorlardı.

– “Herkes kendi evine, ana babasına, eşine, çocuklarına gitsin!” dedi Nevâî. – Kısa zamanda Hüseyin Mirza Hiriyy’e gelecekler. O zaman her şey elbette hesaplanacaktır.

– Ali Şer Nevâî şimdiye kadar yalan konuşmamış, kimseye zulmetmemiş biri, dedi halktan biri. – Hey ahali, bu kargaşanın kime yararı var? Eğer öfkelenirse askeriyle gelip bize baskın yapacak, evinizi yakacak, akrabalarının külünü göğe savuracak. İyisi mi Ali Şer Bey’in sözüne kulak asın!

– Huzursuzluklardan faydalanıp birilerinin zengin olmayı gözlediği malum, dedi Nevâî. – Dünkü verginin Sultan fermanı ile getirilmediği ortaya çıktı. Belki Hoca Abdullah ile Hoca Nizamiddin Bahtiyâr kendilerince böyle emir vermişlerdir. Hüseyin Mirza bunu işitince çok öfkeleniler, suçluları cezalandırmak, adaleti sağlamak için bir görevli gönderdiler. Kendileri gelinceye kadar da Hoca Abdullah Tâvus’u tekrardan divanbeyi tayin ettiler. Emre itaat etmeniz isteniyor.

³¹² Bana yüz cefa etse bir kez feryat etmem, halka bir cefa etse yüz kez feryat ederim.

- Sultan’ın adaletine canımız feda olsun!
- “Emîrin kendileri divanbeyi olsunlar!” diye bağırdı kalabalığın arasından biri.
- Naçizane bendeniz, Sultan’ın yanında olacağım, dedi Nevâî kısaca. -İnşallah, zafer günü karşınıza birlikte çıkacağız.

SEBZEVAR KURULTAYI

Vaziyet henüz düzelmemişti. Payitaht yalnızca birazcık yatışmış olsa da beyler ve emirler ardı ardına Muhammed Yâdigâr’ın yanına kaçıp onun tarafına geçiyorlardı.

Günler, aylar sefer ve yürüyüşler içinde geçerken yeni bir fitne ortaya çıktı. Bu şöyle meydana geldi.

Sultan Hüseyin Mirza, Nerre Kalesine doğru gittiği sırada Yâdigâr, Tus vilayetinde idi. Beyler ve Emirlerin ihaneti bir yana aniden Melike Payende Sultan Hanım Herat kalesi çevresindeki yerinden kalkıp payitahta girdi ve Horasan hükümdarının artık Yâdigâr Muhammed Mirza olduğunu ilan ettirdi. Baharda çiçekler açtığı zaman önce Hasan Türkmen’in, sonra Yâdigâr Muhammed’in adı hutbeye eklenip okundu. Yâdigâr aceleyle Tûs’-dan çıkıp Hiriye’ye ulaştı, o sırada payitaht yine kaybedildi.

– Yâdigâr’ın adının okunmasını anlarım çünkü mirzalardan. Fakat, Hasan Türkmen’in adı niçin hutbeye ekleniyor?

– Bu kadar da alçaklık olur mu? Halkı kimse düşünmüyor mu?

Sessiz, karanlık bir gecede muhafızların başı gelip Sultan Hüseyin Mirza’nın çağırdığını söylediğinde Ali Şer Nevâî uyanıktı. Asker kıyafetindeki Hüseyin Mirza onu çadırın önünde karşıladı. Toz ve at kokusu yayan, hoş kokmayan bir rüzgâr esiyordu.

Sultan Hüseyin askerlere “Uzaklaşın” diye işaret etti, onlar öteye gittiler. Yalnız kalınca:

– İnsanoğluna ihanet her daim yoldaş imiş, dedi Sultan Hüseyin bir o yana bir bu yana adımlarken. -Ne şanssızlık ki düş-

man payitahta girip zulüm bayrağını çekti. Bu tarafta halk kırılıyor, Yâdigâr ise zafer sarhoşluğunda keyfi sefa şarabını içiyor. Eğer uygun görürseniz, o yana ordu sevk etsek de Yaradan'ın emaneti olan fukaralar zulüm ve ıstırap pençesinden kurtulsalar.

Nevâî, bu fikri beğendi. Fikri mümkün olduğu kadar gizli tutmayı istedi ve ilham verici bir dille:

– “Bu söz bana da söylenmese daha iyi olurdu.” dedi.

Hüseyin Mirza:

– “Bu hususu bu kadar abartıp üzerinde durmanızın sebebi ne?” diye sordu. Nevâî:

– Mirzam bağışlayın, fakat bu sözlerin gizli tutulması gerekli. Çünkü her gün bir grup insanımız Yâdigâr'ın tarafına geçip kaçmakta. O hainler, bu haberi Yâdigâr Muhammed'e yetiştirmekten daha kıymetli bir hediye bulamazlar. Aklın almayacağı iş değil ki, hainlerin bizim fikrimizi sezmeleri ve Yâdigâr'ın işini ihtiyatla görüp bu yana bir ordu gönderme ihtimali. - “O hâlde orduya Hiriy'e varma isteğinde olduğumuz söylenmesin.” dedi Sultan Hüseyin'e, bu tedbiri uygun görüp. – Sadece Çâpu Barlâs ile Muzaffer Barlâs'a bildireceğiz. Diğerlerine de...” Biraz düşündükten sonra, “Nev Kalesi'ne varılacak.” diye söylensin.

Böylece orduya Nev Kalesi seferi bildirildi. Gece endişe içinde geçti. Hiriy yakınlarındaki Lenger-i Bökân adlı yere gelinip nefeslenmek için durulduğunda, etrafa muhafızlar yerleştirildi ki tedbirli olunsun, biri kaçıp gidip Yâdigâr'a planı bildirmesin. Ancak ondan sonra Hiriy'e girme niyeti açıklandı.

Çoğu bey hücumun öğle saatlerinde başlamasını uygun görüyordu. Bu fikrin sebebi kesinlikle öğle zamanı Zağan Bağı sarayının boş kalması, düşmanın kendi ordusunu toplayıp düzene sokmaya fırsat bulamamasıydı. Çoğunluk bu fikri onaylasa da Hüseyin Mirza tekrar Nevâî'ye danıştı.

Ali Şer Nevâî bu fikre katılmayıp şöyle söyledi:

– Gece baskın yapmak için en uygun zamandır. Çünkü, gündüz Mirza Yâdigâr Muhammed'in adamlarının bizim hücumu-

muza haber almaları ve hızla güç toplayarak sert bir karşılık vermeleri mümkün. Bu durumda zafer kasansak bile bir hayli insanımızı kaybedeceğiz. Ama gece saldıracak olunursa, düşmanın askerini toplaması zor. Hatta amacımıza ulaşamasak bile karanlığın perdesinden faydalanarak, herhangi bir yere geri çekilmemiz kolay olacak. Ancak gündüz vakti bu hiç mümkün değil.

Nevâî'nin bu fikri de onaylanınca, orduya hemen yürüme emri verildi.

Irak kapısı kapalıydı. Fakat Sultan Hüseyin'in askerlerini gören muhafızlar karşılık vermeyip, kapıyı hemen açtı. Sadece adı baskın oldu, o kadar. Yâdigâr'ın ordusu gaflet hâlindeydi ve askerler daha kendini toplayamadan silahlarını bırakıp teslim oluyorlardı. Çâpu Barlâs'ın cesareti ve tedbiri burada işe yaradı. O, orduyu birkaç birliğe bölüp Yâdigâr'ın beylerini hapse göndermişti. Ordunun ana kısmı bir kapıdan geçemeyeceği için diğer kapılardan da asker giriyordu. Bu heybetli ve korkutucu manzaradan halk korkup yine gizlenmişti, bağ ve bahçelerde canlıdan eser yoktu.

Gizli bilgiye göre Muhammed Yâdigâr nehir kıyısındaki Zağan Bağ'ında idi. Hüseyin Mirza oraya yaklaşıp, köşkün etrafına çadırların kurulduğunu görünce, yanındaki iç beylerden birkaçına “Oraya girin ve içeride kim varsa alıp gelin.” diye buyurdu. Beyler çadıra nasıl yaklaşacaklarını düşünüp dururken, Ali Şer Nevâî kendi askeri Baba Ali'yi çadırlara gönderdi. Baba Ali biraz sonra dönüp geldi ve “Orada hiç kimse yok.” dedi.

Ondan sonra Hüseyin Mirza köşkü sarıp mülazımlara tepeye çıkmalarını emretti. Ama hiç kimseden ses çıkmadı. Çünkü mülazımların içini korku ve endişe kaplamıştı.

O anda Ali Şer Nevâî cesaret gösterdi. Etrafa göz attı. Sultan'dan izin alıp atının dizginini Baba Ali'ye verdi, kılıcını kınından çıkardı ve onu tıpkı bir asagibi kullanarak alışıldık yoldan değil, daha önce gözlemlediği patika yoldan yukarı tırmanmaya başladı. Hakan'ın buyruğu ile ardından Emir Kul Ali de gitti.

O sırada bahçıvan Mehter İsmail bağdan çıkıp mumları yaktı ve tekrar içeri girdi. Mehter'in yaktığı mumlar sayesinde bahçede ne kadar çok insanın olduğu ortaya çıktı, diğer mülazımlar da çeşitli yollardan bahçeye çıktılar. İçeriye baskın için giren Ali Şer Nevâî ve askerler Yâdigâr Muhammed Mirza'nın sarhoş olup uyuyakaldığını gördüler. Onu ilk önce Hoca Ali Piyâde ele geçirdi. Emir Kul Ali ise şehzadeyi onun elinden çekip aldı, Nevâî'nin çıktığı yoldan aşağı sürükledi.

Yâdigâr Muhammed Mirza henüz kendine gelmemişti.

– “Siz kimsiniz?” diyordu dili zar zor dönerek. Sonra kapanmaya başlayan gözleriyle etrafı kolaçan ederek Hüseyin Mirza'yı güç bela tanıdı:

– “Gerçekten Hüseyin Mirza mı? Biz... Meclisimize Hüseyin ağamızı çağırmış mıydık?” deyip güldü. – Çağırılmadık yere niçin GELİNİR, Mirza?

Emir Kul Ali kartal gibi saldırıp Muhammed Yâdigâr'ı diz üstü çöktürdü ve hançerini boynuna dayayıp omuzlarından bastırdı.

– “Öteye çekil!” dedi Sultan Hüseyin ona. – Haddini bil! Şehzadeyi dizlerinin üzerine çöktürmek senin ne haddine?

Yâdigâr Muhammed bu sözden sonra hemen doğruldu. Genç bir aslan gibi gözleri parlayıp dik dik bakarak:

– “Sen beni sarhoşluğundan yararlanıp bastın, mert olsan savaş meydanında vuruşurdun!” diye haykırdı kara gözlerinde keder yaşları yuvarlanıp çaresizlikten huzursuzlanarak. – “Allah'ım, ecel seni de sarhoşken yakalayacak, sefil bir yaşam sürüp öleceksin!”

– “Muhammed Yâdigâr marazı³¹³ nedeniyle katledilsin!” dedi öfkeyle Sultan Hüseyin. Ordusu dağıtılsın, içlerinde biat edenler orduya alınsın. Haremi saraya getirilsin!

Muhammed Yâdigâr yenilginin acısı bir yanda ölüm haberi diğer yanda, şaşkınlıkla:

³¹³ **maraz:** Hastalık anlamına gelen bu sözcük kalbi kötülükle dolu olma anlamında kullanılmıştır.

- “Allah büyüktür!” dedi kelimeyi tevhid getirerek.
- “Katledilsin!” diye tekrarladı Sultan Hüseyin, şartlar tersine dönerken. – Yılan bu! Vakti gelip de ejdere dönüşmeden önce başını ezmek gerek ki ancak zapt edilsin.

Emir Ali Şer Sultan’ın canının acıdığını, kendi kardeşi olan şehzadeyi katletme kötülüğünün lanetini boynuna aldığını ve bunu siyaset için yaptığını hissetse de bir şey demedi. Hem zaferin coşkusuyla sarhoş olmuş hem de kendi pişmanlıklarında boğulmuş Sultan ile köşke yol aldılar.

Gece boyunca gözünü bile kırpmadı. Hüseyin Mirza’nın askerinden Yâdigâr’ın tarafına kaçan beyler ve emirler birer birer tutuklanıp sorgulanıyordu. Kaçanlar kaçıp kurtuldu, kaçamayan Hüseyin Mirza’nın öfke ve gazabına uğradı. O gece birkaç kişinin cesedi dört parçaya bölünüp Hiriyy’in kapılarına asıldı. Hüseyin Mirza kendi rakiplerini gazap dolu bir aslan gibi parça parça edip attı. Ancak ondan sonra biraz sakinleşti. Ertesi gün cuma namazında adı hutbeye eklenip okundu. Asıl tehlike ortadan kaldırılmış, saltanat huzura kavuşmuş gibiydi.

ÜÇÜNCÜ KISIM

BEDAYİ'ÜL-VASAT HAMD

“E y keremi geniş Perverdigâr, merhametinin önünde günah dağı bir püskül veya bir saman çöpü gibi yele karışacaktır. Saman dağ dağ olup yığılsa da rüzgârın önünde nasıl övünebilir ki! Tüm insanlık bir suça izin verse veya bir günah işleyip yazgısını karartsa, ak etmek sana kolay; emrinde tek bir kusurun olması mümkün değil. Geceler boyu kendince eğlenceler düzenleyip dünya insanların amellerini de karartır. Rahmet güneşinin doğuşuna izin verip sonra da sevginle tüm karanlığı nurla doldurdun. Halk düşmanlık edip put yaptı, çiçeği sümbülün miskinden gizledi. Yeli yüzdeki perdeyi uçuruverecek şekilde yarattın. Gece karanlığında Ay’ı aydınlattın. İsyan gecesinde hiç kimse günah işlemezse af چراغının yanması nasıl mümkün olacak! Eğer ihanet ateşi şiddetli bir şekilde yanmasa, ihsan bulutları nasıl kendi damlalarını dökcek! Hırka giyen dervişin hırkasının eteği kirli değilse, denizdeki ılık suya o niçin gerek duyacak. Eğer mey birilerinin başını döndürmese, insandaki cömertlik eli kime yardım edebilecek?

Zahitlik yoluna girip bazıları takvaya kendini adıyorlar. Bununla birlikte içlerinde bunun için bir ücret talep edenler de var. İnsanın hayır için bir şey yapmaktaki amacı bu hayrının karşılığında öbür dünyada cennette gezinmektir. Mey ile dudağını hiç ıslatmamış insan öbür dünyada işte o gün Kevser havuzunun sularını talep edecek. Bu dünyada bir güzel ile birlikte olmayı istemeyen kişi ise orada hurilerin yüzüne heves edecek. Dışarıda viranelerde gününü geçiren insan süslü bir kalede dinlenmeyi, kendi hâlinde yiyip içip gezen insan da hakkını yüz hisse fazlasıyla almayı isteyecek. Dindarım diyenler tüm haklarını alırsa

bahtsızlar ne yapacak? Onların hataları varsa hatalarını affetmişliğin hani? Lütuf ve ihsan denizi dolup taşarken bazılarını susuzluktan ağızları kurumuş hâlde öldürmene veya bu deniz kıyısından uzağa sürüyerek götürüp atmaya izin vermek mümkün mü? Her şeyi yapman mümkün, fakat bunu değil. Her bir insan ne kadar âsi ve günahkâr olursa olsun çokça bağışlanmaya ve mürrüvete layıktır. Eğer dindarların mükâfatı cennet ise, âsiler de cehennem ateşinde yanacaksa, cehennemde ise dert çekip yanmak varsa elindeki lütuf ve kerem hazinesini ne yapacak, merhamet edip kimlere vereceksin? Yüzleri günahları nedeniyle yediği tokatla kararmış muhtaçlar, esirler ve de dilenciler sofranızdaki nimetlerden tatmayacaksa! Ne yazık senin lütfun keremin böyleyse! Sen ne olursa olsun sofranı yaz açlara! Toklar artığını yiyemeyecekler, aksi hâlde karınlarının şişmesi mümkün. Nihayetinde bulutlar susuz kalıp kurumakta olan ekine değil de denizin üstünden geçerken yağmur yağdırıyorsa bunun neye faydası var! Kim ki açsa, lokma onun nasibidir. Kaftanı, kim çıplaksa onun giydiği doğru ya! Bu sözlerimin hepsi efsane niteliğinde sözlerdir. Kim ki Sana ümit bağlamışsa o huzurludur.

Ey Tanrım, Senin kereminin denizi öfkelenirken o muhtaçlar yığınının feryat figan ettiği zamanlarda, onların günahlarının haddi hududu olmasa dahi, Sen'in onlara merhamet etmemen de mümkün değil. Lütfunun o muhteşem perdesini kaldırarak onların işlediği ve işlemediği günahları bağışlandığın ve herkesi nezaketinle saygıya layık gördüğünde bundan beni de mahrum etme! Ben fakir kuluna huri de gerekmez, cennet de. Benim için bir tek Sen ol, yeter!”³¹⁴

HİRİY. 874 YILI.

Bu yıl da sert bir kış oldu.
Halk odun toplamaya çıktı.

³¹⁴ Hayretü'l-Ebrar'dan.

İnsanlar güçlkle hancek³¹⁵, balut³¹⁶, badamçe³¹⁷(bodomcha) topluyorlardı. ‘Hancek’in çok ışıık yaydığını, hoş kokulu olduğunu ve ıslandığında bile kolay yandığını, balutun yavaş yansa da çok uzun süre dayandığını, hemen ateş yakmada ise badamçeden daha iyisinin olmadığını söylerlerdi. Onun hasiyeti ıslak ve kurusunun aynı şekilde yanmasındaydı. Yine tüterek yanan, güzel kokulu sanavber³¹⁸ ağaçlarının da yan dalları kesilip götürülür, köküne dokunulmazdı.

Sultan Hüseyin saltanatı düzenlemeye şevkle girişti. Daha önce yaşananlar yeniden zuhur etti: İhanet ettiğinden şüphe edilen soylular sıraya dizilip hapse atıldı, bazıları ölüme mahkûm edildi. Ulaklar, Estarabad’dan Peşaver’e kadar olan tüm mülk ve nahiyelere adalet getirileceğini bildirip yel gibi uçup gittiler. Harislik ve kurnazlıkla parıldayan gözlerini mal ve servet hırsı bürümüş, ihanet yoluna girmiş nice insan öldürüldü. Nevâî’nin bildirdiğine göre, her işin Tanrı Teala’nın adaletine tamamen uygun olması Hüseyin Mirza’nın siyasetinin temel ölçüsü olarak belirlenmişti. Emirlere, kendi hükümlerini Şeyhülislam’ın onayından geçirmeleri şart koşuldu. ÇünküEbu’l-Kasım Mirza devrinden sonra bu uygulamaya son verilmişti ve hükümdarın sözü mutlak hüküm olarak biliniyordu.

Parçalanmış hâldeki saltanatın içinde küçük hanlık ve kabilelerin emir ve beyleri çeşitli gruplara ayrılmış, bazıları kendi akrabaları, bazıları yakınları, bir kısmı da kendi kabilesi etrafında birleşmişlerdi. Kâh o kâh bu sultanın gelip halkın elinde avucunda ne varsa alıp gitmesi insanları canından bezdirdiği için saltanat kanunlarını getirmek zorlaştı. Kabileler fermanları tanımayı reddedip kendi kanunlarına göre yaşamayı tercih ediyorlardı. Nevâî de bu işlerin dışında kalmadı elbette. Sultan Hüseyin her işte Nevâî’ye güveniyor, her

³¹⁵ **hancek**: Kolay tutuşan bir çalı türü.

³¹⁶ **balut**: Kolay tutuşan bir çalı türü.

³¹⁷ **badamçe**:Orman gülleri ailesine (gül ailesi) ait bir çalı.

³¹⁸ Sevgilinin boyu posu anlamına da gelen **sanavber**,çam fıstığı ağacı veya kozalağıdır.

işin başında durmasını istiyordu. Ondan, en cahil ve gaddar grupların yaşadığı eyaletlere gidip onlarla görüşmesini rica etti.

Nihayet devlet işleri biraz olsun düzene girince, Sultan'ın huzurundan Cihân-ârâ Bağı'nda nazım meclisi kurulacağı bir haber geldi.

O nefis meclisi hayal etmek için cennet bağını göz önüne getirmek gerekir. Sanki cennet bu bahçeye inmişgibiydi. Gümüş kadehlere sürekli gül suyu, şerbet ve sütler dolduruluyordu. Sü-lün, tavşan, keklik, geyik etleri pişiriliyor, bir taraf türlü yiyecekler ile doluyken diğer tarafta mûsikî sesleri dalgalanıyordu. Yetenekli müzisyenler duhul³¹⁹, nadir³²⁰, kös³²¹, teblak³²², tabla³²³, koşnay³²⁴ ve zurna³²⁵ çalmakla meşgullerdi. Aynı şekilde

³¹⁹ **duhul:** Farsça, “davul” demektir. Daha çok doğu ve güney Afganistan'da özellikle Peştun'lar arasında kullanılan ağaçtan yapılmış vurmali bir çalgı aletidir. Uzunluğu 42cm olan bu alet bir boru şeklinde olup, çapı 20cm'dir. Tahtadan yapılmış olan bu uzunca kasnağın her iki yanındaki ağzına oğlak veya ceylan derisi gerdirilerek yapılmış olan alet, deri ile kapatılmış olan yüzeylerine el ile vurularak icra edilmektedir. Türkistan ve Hindistan halkları arasında savaş seferleri, ava çıkışı ve cezalandırmaları haber vermek için çalınır.

³²⁰ **nadir:** Boğa, dana ve danaların gerilmiş derisinden yapılan çalgılar sınıfına giren vurmali bir müzik aleti.

³²¹ **kös:** Savaşlarda, törenlerde at, deve ya da araba üzerinde taşınan, işaret vermekte kullanılan, bakır üzerine deve derisi geçirilerek yapılmış çok büyük davul.

³²² **teblak:** Tebil-baz veya teblak-baz olarak da bilinen bu çalgı görece küçük çanak biçimli bir gövdeye sahiptir ve açık tarafına deri gerilmiş bir tür davuldur.

³²³ **tabla:** Hindistana özgü vurmali bir çalgı. Elle çalınır ve farklı büyüklükte iki bölümden oluşur.

³²⁴ **koşnay:** Özbek, Tacik ve diğer doğu milletlerinde yaygın olan, birbirine bağlı iki flüt, bir nefesli çalgı (birbirine bağlı iki özdeş sazdan yapılmış) olan bir müzik aletidir. Bir tür ince kamıştan yapılmış 200-250 mm uzunluğundaki çift neylerden oluşan çalgı olup, neylerinin baş tarafı kapalı ve uçlarından 5 cm uzunluğunda şeritler kesilerek açılmış.

³²⁵ **zurna:** Boynuz kelimesinden türeyen bu sözcük batı dillerinde korna, Türkiye'de zurna olarak bilinir. Anavatani Hindistan'dır. Ağaçtan yapılır, uzunluğu 40 cm olup 7 deliği vardır.

Rûmî neyi, buğ³²⁶, nefir³²⁷, sur³²⁸ ustaları kendi sıralarını bekliyorlardı. Ney o kadar inliyordu ki herkes sel olup aktı. Ud, Şiraz güzellerinden ayrılığı anlattı. Kanun³²⁹, Rum rivayetlerinden bahsetti. Duhul kalp ızdıraplarından, koşney yârin özleminden dem vurdu. Ezgi dalga dalga olup aktı, etrafa yayılarak göğe yükseldi.

Tüm müzisyenlerin üstadı Hoca Abdullah Mervârî, Sultan Hüseyin'in ilgi ve hediyelerinden mutlu, herkese gülümseiyor, nazik davranıyordu.

Müzik durup da kâseler bir iki kez dönüp testi boşalınca, şiir sohbetine geçildi. Hüseyin Mirza'nın mesnevî usûlündeki beyitlerinin bitişini herkes biliyordu, bu sebeple şiir meclisini Sultan'ın başlatmasını rica ettiler. Fakat Hüseyin Mirza bu teklifi beğenmeyerek Mevlânâ Abdurrahman Câmî'den konuşmasını istedi. O zamanlar yaşı yetmişi aşan, saçı sakalı ağarmış Mevlânâ Câmî de hem heybeti hem itibarı nedeniyle Sultan'ın yanında oturuyor, Ali Şer Nevâî ise onun yanı başında yer alıyordu.

Câmî elini minnetle göğsüne koyup eğilerek şöyle dedi:

– Mirza cenapları izin verirlerse, şiirleri kendi ustasından, yani Emir Ali Şer'den rica etsek?

– Sultan'ın Abdurrahman Câmî'ye saygısı o kadar büyüktü ki “Rıcamı geri çevirmeyiniz.” demedi, Nevâî'ye bakarak:

– O hâlde biz de rica edeceğiz, dedi.

– İzin verirlerse hazretlerine Sultan Ebu'l-Kasım Mirza'nın hizmetinde kışlamak için Meşhed'e gittiği günleri hatırlatayım, dedi Ali Şer Nevâî. – O günlerde bir şey yazılmıştı, meclis üyelerinin izniyle onu okuyayım, deyip o gazeli okudu:

³²⁶ **buğ:** Bur veya buğ olarak da bilinir. Bu çalgı Türklerin Orta Asya'daki tuğ takımında yer alan çalgılardan olup boru, nefir olarak anlamlandırılır.

³²⁷ **nefir:** Derviş borusu, savaş borusu gibi adlar da verilen bu çalgı boynuzdan yapılan basit bir müzik aletidir. Nefir, içi boş bir boynuz ve bir adet dilden oluşmaktadır.

³²⁸ **sur:** Şekli “Z” harfine benzeyen üflemeli bir çalgı, sur.

³²⁹ **çeng:** Kanun benzeri bir müzik aleti.

*Din âfeti bir muğbeçe-i mâhlikâdur,
meyhâre vu bebâk,
Kim, Ŗışkıdın anıñ vatanım deyri fenâdur,
Sermest u yakâm çâk.³³⁰*

*Hem turreşiniñ dūdjı vere' belige zunhâr,
men kâfir-i Ŗışkı,
Hem yüzi mejūs otı kibi şu'lefizâdur,
men örteniban pâk.³³¹*

*Ul çehre furuğı tüşüban zâr tenimğa,
bir nev' küyer kim,
Her kimse anı kördi, sağındı ki, yanadur
ot içide hâşâk.³³²*

*Heyvân suyu cânımın alur la'lidin ayru,
ul cür'e-i mey kim,
Tegmiş aña meygün lebi cânımğa devâdur,
ne zehr u ne teryak.³³³*

*Bu nev'ki eyler, mey-i vasl-i hevesidin
mahmūr bolupmen,
Müşkil ki, yazılğay bu humâreki, mangedür
soğar bolup eflâk.³³⁴*

³³⁰ Bir ay yüzöl meythane çırağı dinin afetidir / şarap içen ve korkusuz, / Onun aşkından vatanımın binası yokluktur, / sarhoş ve yakam yırtılmış olarak.

³³¹ Hem saçlarının kıvrımının dumanı beline zunnâr olunca, / ben aşk kafirini, / Yüzü de mecûs ateşi gibi ışık saçar, / ben yanarak arınırim.

³³² Onun yüzünün ışığı acı çeken bedenime düşünce, / öyle bir yanar ki, / Onu gören kişi onun ateşinde yanmaya özendi, / ateş içinde çalının yandığı gibi.

³³³ Senin dudağından uzakta ab-ı hayat bile beni öldürür, / şarap yudumu gibi, / Onun şarap rengi dudağı canıma deva olmuş, / ne zehir ne ilaç.

³³⁴ Ona kavuşma şarabını öylesine arzu eder ki / mahmur olmuşum, / Bu sarhoşluğun verdiği ağrıyı anlatmak mümkün değil / felekler kadeh olmuş.

*Sâyilmen u maḳsudum erür naḳdi visâliñ,
buḥl eyleme, cānā-
Kim, barça mezāhibdeki ıṣḳ ehli arādur,
mezmûm erür imsāk.*³³⁵

*Hecriñde yüzü sarğarıban dem ura almas
beçāre Nevāiy,
Gūyā ki ḥazān faslıda beberg u nevādur
ul bûlbûl-i gamnāk.*³³⁶

– “Ne kadar güzel!” dedi Hoca Abdullah Mervârî kendine gelemeyerek. – Emir Ali Şer Bey, siz insanoğlu musunuz yoksa gökten inmiş bir melek misiniz?

– “Hey, hey!” dedi şakacılığı ve kıvrak zekasıyla nam salmış Mevlânâ Kemaleddin Binâî dilini tutamayıp başını bir sağa bir sola sallayarak alçak sesle. – Bu şiir ile Emir Ali Şer bizi yakamızdan tutup silkeleyerek param parça ettiler, sonra saman gibi yaktılar!

Gazelin zarafetinden zevke gelen Sultan Hüseyin:

– “Emir Ali Şer Bey’e bir kırmızı, bir sarı, bir yeşil kaftan hediye edilsin!” diye emretti. Sonra bu niyetinin nedenini anlattı: - Bir zamanlar Ali Şer Bey’in “kıızıl, sarı, yeşil” gazeli aklımızı layıkıyla almışsa da mükafatımızı verememiştik. İşte bu armağan ile de hem o gazelin mükafatı verilmiş olacak hem de merhametle çevrenip korunmuş olacak!

Güzel beyitler hakkında herkes farklı görüşler sunarken söz şiir sanatına çevrildi. Nevâî bir zamanlar Lütî’nin söylediği Mir Hüsrev’in Hintçe bir teşbihinden örnek getirip şunları dedi:

³³⁵ Dilenciyim ve dileğim ona kavuşma nakdidir. Ey sevgili cimrilik etme. Bütün mezheplerdeki aşk ehli bu cimriliği ayıplar.

³³⁶ Benzi sararır ve ayrılığından bahsedemez, / biçare Nevai, / Sanki hazan mevsiminde yapraksız bir çalı gibidir, / o gamlı bûlbûl.

– Sevgili bahar vaktinde bir kenara çekilmiş ve yağmurdan her yer balçık olmuş olacak ve o balçık nedeniyle ayağı kayıp düştüğünde incecik yağmur ipini tutup onun yardımıyla ayağa kalkmış olacak.

– Hayır, hayır, bu yanlış olmuş. Yağmur damlası yukarıdan aşağı düşer. İpinse yönü aşağı doğrudur, onun yardımıyla düşenin kendini koruması imkânsızdır.

Meclis üyeleri bir ağızdan Hüseyin Mirza'nın düşüncesine katıldığını dile getirdiler.

Mizaha zarafet diyorlardı, sıra zarafete gelince danışmanlar Horasan ve Maverâünnehir'in alim ve bilgininin hayatındaki ilginç ve gülünç şeylerden söz etmeye başladılar. Hazırcıevaplık, alaycı şakalar, söz ustalarının mükemmel cevaplarından herkes zevke gelmişti.

Ali Şer Nevâî:

– Ben de Pehlivan Muhammed'in şakasını söyleyeyim, deyip Meşhed'deki hikâyeden sıyrılıp çıkan gazel olayını anlattı. Meclistikiler Pehlivan Muhammed'in fesatlığına ve Ali Şer Nevâî'nin saflığına katıla katıla güldüler.

– Tanrı Teâlâ böyle devasa bir vücuda böyle bir kalp bahşetmiş, dedi Sultan Hüseyin. – Akına girince sel gibi akıyor, her bir omzuna iki insan sığar, savaşçı ruhu ise şiire meyillidir. Bu insana bir kuzu hediye edeceğiz.

Pehlivan Muhammed'in dağ gibi gövdesine bakıp yine kahkahalar yükseldi.

– “Saadetli Sultan, şu koca vücuda nasıl küçük bir kuzu bağışlar?” dedi Pehlivan Muhammed kırılgan bir şekilde.

– “Hey Pehlivan, ben sana deve kadar koyun versem de o başka bir koyunun yavrusudur!”³³⁷ diye cevap verdi Hüseyin

³³⁷ Peygamber Efendimize atfedilen bir kıssaya telmihte bulunulmuştur: Bir arkadaşı peygamberimizden bir binek devesi ister. O (asm); "Olur, seni bir dişi deve yavrusuna bindirelim."der. Arkadaşı şaşırarak, itiraz eder. "İyi ama ey Allah'ın Elçisi, ben dişi deve yavrusunu ne yapayım. Bir işime yaramaz ki."

Mirza. Âlemlerin önderi Peygamber Aleyhisselâm'ın bu şakasını birçoğu biliyordu, fakat Pehlivan Muhammed'in cüssesi ve meclis üyelerine uygun geldiği için yine de zevk uyandırdı.

– Şeyhim Süheylî ne derler?

Daha aşağıda yer alan Şeyhim Süheylî tam konuşmaya başlayacaktı ki Ali Şer Nevâî şaka yollu devam etti:

-Şeyhim korkutucu ifadeler ve anlam ekliyorlar. Örneğin:

*Şeb-i ğam girdbādî āhem az jā burd gerdunrā,
Furo burd ajdahāi seli eşkem rub 'i meskunrā*³³⁸

Bir vakitler bu beyti Mevlânâ Abdurahman Câmî'nin hizmetinde de okumuşlar. Mevlânâ demiş ki: Hey Mirza, şiir mi okuyacaksınız yoksa adam mı korkutacaksınız? Yine kahkahalar yükseldi. Câmî'nin kendi de yaşlılara has bir şekilde sarsıla sarsıla gülüyordu. Hoca Abdullah Mervârî, gülmekten yorulan Hüseyin Mirza'ya doğru eğilip:

– “İsterseniz, yeni bir mûsikî vardı, çalalım?” diyerek izin istedi. Sultan Hüseyin izin verdi. Sıra Kul Muhammed Üdî'ye gelmişti. Udu hazırlayıp bağdaş kurup oturan Kul Muhammed, yanındaki gence işaret etti, o tek hareketle vurdu. Ona ud eklendi, yeni bir ezgi çalındı ve Ebu Abdullah'ın hoş sesi yankılandı:

*İstegenler bizni sahrâ-i belâda isteñiz,
Vādîyu hicrân ile deşt-i fenâdan isteñiz...*³³⁹

– “Vaay vay!” dedi meclis üyesi, Sultan'ın huzurunda oturduklarını unutarak. Sultan'ın kendinin de bu anlam karşısında

Peygamberimiz: "Bütün develer bir dişi devenin yavrusu değil midir?" der. (Ebu's-şeyh el-İsbehani'nin Hazreti Muhammed'in Edeb ve Ahlakı'ndan.)

³³⁸ Ayrılık gecesi ahımın fırtınası felekleri yerden göğe kaldırdı. / Göz yaşı selimin ejderhası dört kıtayı suyun dibine batırdı.

³³⁹ Bizi arayanlar bela sahrasında arasınlar, / Ayrılık vadisi ve yokluk çölünden sorsunlar.

dili tutuldu ve öylece kalakaldı. Melodi daha da yükseliyordu, ama anlamın yüksekliği önünde onun kanatlanması bir hiçti.

*Vāmık u Ferhād Mecnūndekler ul vādiy ara,
Bolsalar peyda, meni hem ul arada istenjiz.*³⁴⁰

Meclisin üzerinde başka bir maneviyat kuşu daha kanat çırpı. Hepsi ciddileşmiş, gözleri fal taşı gibi açılarak bu büyük anlamlar karşısında hayretle parmaklarını ısırmışlardı. Hatta böyle ziyafetlerden hoşlanmayan komutanlar bile birbirlerine kaşlarını çatarak bakıyorlardı.

*Yüz alarnıñ Őışkıçe derd u belāvu ğussağa
Tālib el başığa kelgen mācerāda istenjiz.*³⁴¹

*Ey ki, istersiz sevādu'l-vech fi'd-dāreyindin,
Bāḥaber bolmaḫ meni yüzi ḳarada istenjiz.*³⁴²

*Könglüm ul zūlf içredür, zinhār Őışkıḳım şerhini
İstemej men telbede, ul mübtelāda istenjiz.*³⁴³

*Nuḳta yanlığ kim, vefā üzre ḳılur kātib raḳam,
İşḳ otınıñ dāğını ehli vefāda istenjiz.*³⁴⁴

³⁴⁰ Vamık, Ferhat ve Mecnun gibiler bu vadi içinde, / Onlar bu vadi içinde peyda olsalar, beni de onların içinde arayın.

³⁴¹ Yüz binlerce kişinin aşkı kadar dert ve belaya talip olanın acısı içinde beni arayın.

³⁴² Ey iki dünyada, yüz karalığı isteyenler (aşkı isteyenler, bu ifade aşktan dolayı ayıplanmak aşta sadakati anlatan tasavvufi bir tabir) melamete düşmek anlamındadır) benden habersiz olarak, beni yüzü karalar arasında arayın.

³⁴³ Gönlüm o saçlarının arasındadır, sakın aşkın şerhini ben delide aramayın, o aşıkta arayın.

³⁴⁴ Kâtibin vefa üzere yazdığı yazının bir noktası gibi aşk ateşinin lekesini vefa ehlinden arayın.

*Ağzı şavkıdın Nevâiy itti, anı ister el,
Yâ Öadem deştide, yâ mülk-i fenâda isteniz.*³⁴⁵

Toplananlar arasında Sultan Ebu Said Mirza'ya azarlamasıyla nam salmış Seyyid İbrahim Kûmî adlı yaşlı bir adam da vardı. Sultan Ebu Said Mirza, Muiziddin Sancar'ın katline ferman verdiği gün Seyyid İbrahim Kûmî onun tahtının ayağına baş eğip ölüm fermanının iptali için yalvarmış, fakat Ebu Said Mirza ona bakıp bağırmış, söylediklerini dinlememişti. Hükmün infazının ertesi günü Sultan Ebu Said Mirza onu gizli bir yere çağırıp özür dileyerek “Mirza Muiziddin Sancar ordu toplayıp diğer birkaç düşmanımızla birlikte baht filizimizi yıldızından koparma çabasındaymış. Fakat Tanrı Teala'nın iradesiyle o bizim elimize geçti. Aksi takdirde onun eylemleri fitne ve bozgunculuğa sebep olurdu. Bu nedenle dün sizin ricanızı yerine getiremedim.” der. Sultan Ebu Said Mirza'ya gönlü kırılan Seyyid İbrahim Kûmî şöyle cevap verir: “Mirza Muiziddin Sancar'ın katletmesinin sebebi ortaya çıktı, ama bilemedim yaşlı bir kadın olan Gevherşad Begim'in ne günahı vardı ki onu mübarek Ramazan ayında katlettiler?”. Sultan Ebu Said Mirza bu kinayeli sözleri işitince ne diyeceğini bilemeyip oradan ayrılır.

Bu cesur yaşlı adam yerinden kalkıp Ali Şer Nevâî'ye doğru yürüdü. Seyyid İbrahim Kûmî daha yanına varmadan Ali Şer Nevâî karşısına varıp koluna girdiğinde o, insanı şaşkına çeviren şu sözleri söyledi:

– Ey biraderimin oğlu, kemale ermeniz beni memnun etti. Sizi sık sık düşünüyordum. Binlerce şükür, kendi gözlerimle gördüm. Artık ölsem de gam yemem. Böyle muhteşem gazelleri yazan elinizi bana verin, alıp gözüme süreyim.

Nevâî, Seyyid İbrahim Kûmî'yi kendi yerine geçirdi ve daha aşağı bir yere geçip:

³⁴⁵ Ağzının şevkinden Nevai geçti onu başkaları ister, onu (Nevâyî) yokluk cölünde veya hiçlik ülkesinde arayın.

– “Ey babamın biraderi, sizin benim elimi öpmenizdense, ben sizin ayağınızın toprağını öpmeye razıyım!” dedi.

Hepsi bu durumdan etkilendiler.

– “Seyyid İbrahim Kûmî saltanatımızın asillerinden, babamızın değerli arkadaşlarındandır. Ona bir kürk manto, bir börk hediye ettik!” diyerek Sultan Hüseyin bu ruh hâline son verip çalgıcılara döndü. – Üstad Mervârî ile Seyyid Bedr’den yine meclise zevk katmalarını rica edeceğiz.

O sırada Hoca Abdullah Mervârî tef eşliğinde hareketli bir nağmeye başlamıştı, küçük umeradan Seyyid Bedr yerinden kalkıp garip hareketler ile raks etmeye başladı.

Ziyadesiyle harika, etkili ve güzel bir hareket ve şaşırtıcı bir usule sahip biridir, dedi gülerek Nevâî’nin dostlarından Sahip Dârâ. – İlgi çekici bir güzellikte, eşsiz bir raksıvar. Galiba bu rakskendi buluşu. Bu bakımdan her zaman nazık, daima şarap ve sohbet arkadaşıdır.

Nefis eğlence ta tan atana kadar devam etti. Sabah namazı vakti geldiğinde herkes dağıldı. Herkesin keyfi yerindeydi ve ruhu hafiflemişti.

MÜHÜRDAR

H orasan’da hayat düzene girdi. Hüseyin Mirza’nın kudretinden korkan davacıların Hiriy’i almaya gücü yetmeyeceği ortaya çıkınca halk saltanat mücadelelerinden bir az nefes aldı. Hain Pâyende Sultan Hanım birkaç cariye ve köle ile Merv’e gönderildi, kalan ömrünü orada geçirmesine karar verildi. Sultan Hüseyin sadık beylerine ve bunun yanı sıra Ali Şer Nevâî’ye de birkaç mülkü has arazi olarak verdi.

– “Bir şaire bu kadar arazi bahşedilir mi?” diye şikâyetlendi Muzaffer Barlâs. Soylular arasında sadece o Sultan’la doğrudan konuşabilir, Sultan da ona hiçbir şey demezdi.

– Emir Ali Şer Bey’in devlet nezdindeki hizmetleri herkesin malumu, dedi Sultan Hüseyin. – Hiriy isyanını nasıl bastırdığını,

Muhammed Yedigâr Mirza'yı nasıl ele geçirdiğini unuttunuz mu? Böyle birinin saltanatımızda olması saygınlığımızı arttıracaktır. Bununla birlikte Muzaffer Barlâs'a verilecek mülkün yanında Mir Ali Şer'e verilen küçük bir bahçe bile değildir.

Muzaffer Barlâs'ın yüzü aydınlandı.

Hizmetkârınız olarak size sonsuz sadakatimi bildirmek isterim, dedi kaba bir şekilde. – Ben şairler gibi güzel konuşamam, ama malım da mülküm de başım da size feda!

Diğerleri saygıyla sessizliklerini korudular. Gerçek şu ki Hüseyin Mirza'nın zor günlerinde ona yoldaş olan sert mizaçlı bu kişi, yiğitliği ve bir mecliste Hüseyin Mirza'nın sarhoşken ona verdiği söz nedeniyle, alınan her vilayetin üçte birinin Muzaffer'e tahsis edilmesi şart koşuldu. Yüksek rütbeli kişiler “Bu tuhaf bir şart, nerde görülmüş padişahın halktan birini kendine ortak ettiği? Kardeşle oğul arasında bile böyle şart koşulmaz, bey kişi ile niçin anlaşma yapılınsın?” diye şaşırıyorlardı.

– Fermanı okuyunuz!

– Şatır³⁴⁶ fermanı okudu:

“Hüvel Azim.

Ebul Gazi Sultan Hüseyin Bahadır Han, fermanıdır. Mir Ali Şer Nevâî bugün itibariyle mühürdar olarak tayin edilmiştir. Vezirler, divan beyi, mîrahûr³⁴⁷, beyler ve muhafız başı dikkate alınacaklar. Barış zamanlarında iç beyler, beyler ve bahadırlar da itaat edecekler. Hazine harcamaları ve milletin şikayetleri, dilekçe işleri de ona verilecektir. İhtiyaçları veziriazam Mecididdin Bey'den talep edilecektir.”

– “Mühürdar mı?” diye dayanamayıp soruyor Muzaffer Barlas nice cenkleri görmüş ifadesizleşen küçük yüzü kinle parlayarak. – Nevâî? Mühürdar?

Sultan Hüseyin ona bakmadı. Aksine, yaptığına uygun bir açıklıkla şunu dedi:

³⁴⁶ **şatır**: Tören ve alaylarda padişahın iki yanında yürüyen görevli.

³⁴⁷ **mîrahûr**: Sarayda atların bakımı ve yönetimiyle görevli kimse.

– Bilinsin ki, dokuz kez fermanı geri çevirme hakkı vardır. Bir eksiği kusuru varsa düzenlemeleri yapılacaktır! Herkes Emir Ali Şer’in Sultan’ın önünde minnetle elini göğsüne koyarak onu selamlamasını bekliyordu. Fakat, Nevâî Sultan Hüseyin’ine olan derin saygısının onuruna şöyle dedi:

– Ben şimdi sizin nedimlerin ve iç beylerinizden biri olarak kabul ediliyorum. Geleneğe uygun olmayarak tüm emirlerden, Barlâs boyunun büyüklerinden bile daha önde, törde oturuyorum. Bu bakımdan merhamet gösterip beni mühürdarlık görevinden azat etmenizi umuyorum. Böylece içimi rahatlatıp kendi hizmetimi yapmaya devam edebileyim.

Sultan Hüseyin güldü:

Sizin kabiliyetinizin çerçevesini rütbe kaftanıyla süslemem mümkün değil. Huzursuzluğunuza gelecek olursak ben sizin törde oturmanız hakkında bir ferman çıkaracağım. Sadece, eğer isterseniz, sizinle yakınlık ve dostluk ilişkisi bulunduğundan bahsederek Emir Muzaffer Barlâs’a sizden önce mühür basma izni veriniz. Yine de size kalmış. Böyle hoş bir sözü işiten Muzaffer Barlâs gülümsedi.

Böylece Emir Ali Şer Nevâî ile Emir Seyyid Hasan Erdeşir’in aynı gün cüppe ve külâhı nevrüz giydirilerek mühürdarlık işine girişmelerine karar verildi.

Hepsinin aklında mübarek fermana göre Emir Ali Şer tüm emirlerden yukarıya mühür basacak, düşüncesi dolanıyordu. Fakat o gün geleneklere göre Nevâî’nin huzuruna mühür vurdurmak için bir fermanı getirdiler. Ali Şer Nevâî fermanı mühür basması için önce Emir Seyyid Hasan Erdeşir’e vermelerini buyurdu. Emir Seyyid Hasan da saygısını göstermek adına fermanı tekrar Nevâî’ye iade etti. Sonra Ali Şer Nevâî kâğıdı alıp, büyük bir alçakgönüllülük ve mütevazılık göstererek öyle bir yere mühür bastı ki, hiç kimse ondan daha aşağıya mühür basamazdı. Emir Seyyid Hasan bu durumu görünce utandı, diğerleri ise emirlik toplantılarının töründe oturan bu zatın bu alçakgönüllülüğü karşısında şaşkınlık denizinde boğuldular.

Muzaffer Barlâs güçlü, yetenekli, cesur biriydi. Akınlarda ölümüne aldırmadan cenge girer, muhtemelen de bu cesareti nedeniyle ecel kuşu her seferinde onun etrafını dolanıp geçerdi. Bu adam saltanatı bir tek Sultan Hüseyin ile Çâpû Barlâs'a güvenir; etrafı, gizli anlaşma yapıp huzur ve rahatlığa sahip çıkmayı gözleyen düşmanlarla doluymuş gibi gelirdi ona. Saraya Ali Şer Nevâî'nin gelmesi onu rahatsız etmişti. Neymiş efendim hem şair hem âlim imiş! Âlim kitabını okusun, şair gazelini yazsın! Saltanat işleri bunlara mı kalmış? Saltanat, he heeey evvela siyasettir! Öyle insanlar var ki sadece güç karşısında kuyruğunu kıstırırlar. Kamçıdan kan damlamazsa yalnız düşman değil yanındakiler de seni hafife alıyorlar. Güzel sözlerle yurdu yönetmek mümkün mü?

Bunları düşündükçe daha da kızdı. Kırk sütunlu alan boyunca taş kaldırımdan hızlı hızlı yürürken, Veziriazam Mecididdin'in divanhaneye doğru gittiğini gördü ve hızla o yana yürüdü. İki birbiriyle selamlaşınca Muzaffer Barlâs'ın moralinin bozuk olduğunu gören Mecididdin neler olduğunu anladı ama sormadı.

– “İşitmişsinizdir?” diye sordu öfkeden yüzü kararan Muzaffer Barlâs.

– “Ne olmuş?”

– “Mirzamız...”

– “Mirzamız hangi kent alınırsa, üçte birini sana has arazi olarak tahsis etmiş. Bunu müjdelemek niyetinde miydin?

– Vermeseler de olur. Keşke bu iş olmasaydı. Mirza cenâpları Ali Şer Nevâî'ye mühürdarlık rütbesini hediye ettiler.

– Ne olmuş? Mührünü basıp dolaşır. Sana ne?

– O şair, Sultan'ın merhametinden faydalanıp kendi adamlarını saraya getirmeyi amaçlamış gibi görünüyor. Pehlivan Muhammed, Şeyhim Süheylî, Sahip Dârâ dediklerini getirdiğini görmediniz mi? İki lafından biri şaka yaptığı olmuş. Emir Seyyid Hasan da daima onun tarafını tutuyor.

– Bunlar Sultan Hüseyin’in şehzade olduğu dönemde hizmetine girmiş kişiler, dedi Mecididdin. – Gerekirse başını bir yana, dilini bir yana kesip atarız. Peki, amacın ne?

– Aslında bunu söylemek gibi bir niyetim yoktu. Şerefimize bir ziyafet versem, dedi Muzaffer Barlâs, gözlerinde sinsi bir kıvılcım parlayarak. – Hangi akşam fırsatınız olursa, lütfediniz. Saltanat işleri hakkında bazı fikirlerim var, onları tartışalım.

– Bakarız, dedi Mecididdin mırıldanarak.

Böylece ayrıldılar.

Edep hayadan uzak, sıkıntıda olduğu zamanlarda Hüseyin Mirza’yla aynı safta yer almış, onunla dost olabilmiş bu adamı Mecididdin’in cini almıyordu. Aslında sadece Muzaffer Barlâs’ı değil muhtemel hiç kimseyi sevmezdi. Düşünürken, “Bu Barlâs benim ağzımdan bu şekilde laf alıp ya Sultan’a iletirse?” diye endişeye düştü. Emir Ali Şer’in Hüseyin Mirza’nın çocukluk arkadaşlığı olduğu aklına gelince bu düşüncesi daha da güçlendi. “İğrenç Muzaffer!” dedi suçlayarak. Nitekim, bu sefil insanın çeşitli toplantılarda küstahlık etmeyi kendine görev edindiğinden Hüseyin Mirza’nın bir gün gazabına uğrayacağına, malını talanda başını dar ağacında bulacağına, boynuna halat geçirilip asılacağına akli yetmiyordu. Derbederlik döneminde Hüseyin Mirza sultan değil, şehzade idi. Şimdi durum tamamen başka. O, aptal bir şehzadenin değil, gerçek bir Sultan’ın karşısında durduğunu henüz anlamıyor.

Mecididdin kapı ağasına Sultan’ın huzuruna girmek istediğini bildirip yüksek tavanlı her yanı nakışlı selamhanede biraz bekledi. Zenci köle şerbet getirdi. Şerbeti bir yudumda içip bıyığını temizledi ve:

– “Nerelisin?” diye sordu ona.

– “Dımaşk’dan, saygıdeğer vezirim.” diye cevap verdi zenci.

– Dımaşk’ta zenci olur muydu?

– “Fakir bir zenci değilim, Arapların Benî Temîm kabilesindenim.” diye cevap verdi köle. – Ana babamı Rum sultanı köle

olarak götürmüş. Küregen³⁴⁸ zamanında onları Rum'dan getirmişler. Sultan Ebu'l-Kasım döneminde Semerkant'tan Hiriy'e gelmişler.

– Tamam, yeter, işini yap.

O sırada kapı ağası gelip içeri girmesine izin verildiğini bildirdi. Veziriazam ağır adımlarla içeri yöneldi.

Mecididdin'in selamdan sonra dua yerine kısaca "Amin! Allahü ekber!" demekle yetindiğini gören Sultan Hüseyin gülümsedi:

– Hey Mecididdin, dua böyle mi edilir?

– Bizim elimizden gelen bu, dedi Mecididdin. – Özel bir mevzu var, eğer izniniz olursa.

– Özel bir mevzu?

– Buraya gelirken küstah Muzaffer'i gördüm. Akşam ziyafet teklif etti, Mir Ali Şer'i mühürdar tayin etmenize oldukça öfkeli.

– Muzaffer Barlâs nice yıldır hizmetimizde, biz de saygı duyarız kendisine, dedi Sultan Hüseyin. -Niçin rızası yokmuş?

– Yıllardır, savaş ustaları rütbe alıyorlardı. Şimdi bize şair mi baş olacak diye öfke duyuyorlar.

– Huzurumuzda bunca yıl saygısızlıkta bulundu, tuhaf küstahlıklar yaptı ama hiçbir şey demedik. Her zaman Muzaffer Barlâs'ın sadakatine inandık, kızgınlıkla söylemişse bu şaşırtıcı değil. Diyeceğin başka ne var?

– Yanlış duymadıysam, Muhammed Burunduk Bey de aynı fikirde.

– Muhammed Burunduk'a rütbe vermedik, dedi Sultan Hüseyin. -Buna rızasının olmaması şaşırtıcı değil. Rütbe vermeme-mizin nedeni kuşlara olan düşkünlüğü. O kadar ki, bir kuşu veya köpeği ölünce oğullarının adını söylemiş, bu kuş öleceğine sen ölseydin ya da falancanın boynu kırılısaydı diye! Böyle birine rütbe verilir mi?

³⁴⁸ **küregen:** Damat anlamına gelen bu sözcük, Timur'un Cengiz Han soyundan Kazan Han'ın kızı Saray Mülk Hanım'ı nikâhına alması neticesinde ona verilen lakaptır.

– Sultanın iradesine karşı gelinmez, dedi Mecididdin. -Bir konu daha var. Ben bunca yıldır hizmetinizde, tüm emirlerinizi hiç itiraz etmeden yerine getirdim. Bir vakit, Mazenderan akınından bahsetmiştiniz. Akın hazırlıklarımızı görelim mi?

– Mazenderan’da şu an Muhammed Tarhan hüküm sürüyor, dedi düşünceli bir şekilde Sultan Hüseyin. – İtaat etmeyi kabul ediyor, halkı da razı. Ne sebeple akın yapılacaktır?

– Onu bilmiyorum. Ordu akın istiyor.

– “Sen saltanat işlerine bakmak yerine, niçin harp işleriyle başını ağrıyorsun?” diye sordu Sultan. – Boş durmasak da yalnız Mazenderan değil Hint akınına da yapsak, diyorsun aslında.

Gerçekten de Meşhed’den Hiriy’e gelirken, Mecididdin söz arasında Sind suyunun diğer yanındaki memleketlere akın yapmayı arzuladığını birkaç kere söylemişti.

– “Sind’in diğer yanı mı?”. Birden gözü parladı Mecididdin. – Son derece kabul edilebilir! Çokça altın ve gümüşü varmış. Mirzamızın dünya çapında en önemli seferi bu olacaktır!

– Başkaca bir sözün yok mu?

Sultan Hüseyin’in sert bakışlarından tüm vücudu titreyen Mecididdin ağzındaki baklayı çıkardı:

– Var, elbette, eğer izin verirlerse. Yakın zamanda kış gelecek. Hazineyi doldurmak için halka odun vergisi koysak...

– Odun vergisi? -Hüseyin Mirza’nın kalın kaşları çatıldı. - Ne diye koyacaksın o vergiyi?

– Memleket sizin, dedi Mecididdin. – kerkede³⁴⁹ da balut³⁵⁰ datasarrufunuzdaki mülklerde yetişmekte. Yabanî diye insanlar

³⁴⁹ **kerkede:** Eserde **karkand** olarak geçen sözcük hibiscus cinsinden, Afrika’ya, büyük olasılıkla Batı Afrika’ya özgü ve ayrıca Hindistan’da, özellikle yerel adı ambali olan Maharashtra’da bulunan çiçekli bir bitki türüdür. 16. yüzyılda ve 17. yüzyılın başlarında sırasıyla Batı Hint Adaları’na ve Asya’ya yayıldı ve o zamandan beri birçok yerde vatandaşlığa kabul edildi.[1] Saplar, sak lifi üretimi için kullanılır ve kurutulmuş kızılıncık tadı veren kaliksler, kerkede olarak bilinir ve genellikle demlenip içilir.

³⁵⁰ **balut:** Eserde **balut**(kalın meşe)olarak geçen buağaç türü meşe ağacıdır. Bu ağaç sert olup dayanıklılığı nedeniyle ev ve eşya yapımında tercih

her seferinde ölçüsüzce kesip yakıyorlar. Eğer böyle bir vergi gelirse...

– Halkın başına Ebu Said zamanından bile daha beter günler gelsin, Sultan Hüseyin’in namı ise tarihe “oduncu şah” diye girsin, öyle mi? Ne garip bir akıl ki böylesi acayip bir fikir gelmiş?

Mecididdin birden boynunu büküp iki büküm oldu ve:

– “Ben sizin naçizane bir kulunuzum!” dedi alelacele.

Mecididdin geri geri gidip dışarı çıktı. Selamhanede derin derin nefes aldı ve “Allah korusun” deyip kapıdan çıkarken, sendeleyerek gelmekte olan Çâpû Barlas’la karşılaştı.

– Mazur görünüz, diyebildi o kadar.

– “Ateş değmiş gibi ne diye koşuyorsun?” diye homurdandı Çâpû Barlas veziriazama yol vermeden geçerken.

Mecididdin azar iştise de mutluydu. Sebebi, bu bahaneyle sadakatini ifade edebilmişti. Kaldı ki Muhammed Yâdigâr mağlubiyetinden sonra, para konusu tartışıldığında, tüm servetini hazineye kendi elleriyle devrettiğini Sultan unuttur muydu hiç! Ne olursa olsun, saltanatın hazinesini dolduracak bir şeyler düşünmeliydi. Böylece sonrasında özür dileyip bir daha Hüseyin Mirza’nın huzuruna girmesi ve şan şerefe kavuşması mümkün olacaktı. Bunları düşünüp birdenbire keyfi yerine geldi, hızlı adımlarla dışarı çıktı. Henüz hangi teklifle gireceğini bilmesede dilinin tutulmasına neden olacak bir planla Hüseyin Mirza’nın huzuruna girdiği, soyluların bile şaşıp kaldığı manzara hayalinde canlandı. Bundan hoşnut olup coşkulanırken, kapının çıkışında muhafızların ilerisindeki ağacın gölgesinde duran geniş cüsseli, uzun genç adama gözü ilişti.

Büyük beylerden biri olduğu anlaşılan bu içeriden çıkan kişinin kendine baktığını sezen o genç adam hemen kolunu göğsüne koyup selam verdi.

Mecididdin aniden ürperip sonra tekrar vezir ifadesine bürünerek:

edilmektedir. Türkçede “palamut” olarak geçen bu ağaç, “palıt”, “balıt” gibi isimlerle de bilinmektedir.

– Ve aley..., diyerek selamına karşılık verdi. – Akşam vakti ne iş için geldin buraya?

– Emir Ali Şer cenaplarının huzuruna gelmiştim...

– Emir Ali Şer’in huzuruna? – Güçlü yapısı, kaslı kolları, cesur çehresi onun bir asker olduğunu bildiriyordu. – Asker misin?

– Evet, o zat ile Semerkant’ta orduda birlikteydik.

Veziriazam:

– İyi, güzelll..., deyip geçip giderken birden durdu. -Dur, ne dedin?

– Semerkant’ta ordudaydık.

– Ali Şer Bey Semerkant’a tahsil için gitmemiş miydi? Neler diyorsun?

– Bir iki ay orduda kalıp sonra şehre gitmişlerdi.

– “Niçin gitmişler ki?” diye düşündü Mecididdin. Bir az düşündükten sonra: - Sen asker o da mühürdar isee... Ne iş verebilirler ki sana? Adın ne?

– Kara Moğol.

– Yarın huzuruma gel, bakalım.

Mecididdin böyle dedi ve sallana sallana yürüyerek arabasına oturdu, gitti.

Kara Moğol oradaki muhafız³⁵¹dan bu soylu kişinin kim olduğunu sordu. Muhafız, onun daha evvel Hiriy emirine hizmet etmiş, şimdi Hüseyin Mirza’nın sarayına gelmiş vezir Mecididdin olduğunu söyledi. Kara Moğol’un aklı böyle zamanlar hızlı çalışırdı. Kader çarkı şimdi onun değirmenine su dökmekteydi. “Emir Ali Şer mi yoksa veziriazam mı? Hangisi daha iyi?” diye düşündü alnını sıvazlayarak.

– “Elbette geleceğim!” dedi o veziriazamın gittiği tarafa bakarken. - Seve seve, koşa koşa geleceğim!

Sonra dün bulduğu arkadaşlarının yanına Bağ-ı Nev tarafındaki şaraphaneye doğru hızla ilerledi.

³⁵¹ **yasavul**:Orta Asya hanlığı döneminde: yüksek rütbeli memurlara hizmet eden silahlı bir muhafız, bir muhafız.

VEZİRİAZAM

Veziriazam Mecididdin hafif göbekli, soluk beyaz yüzlü, kalın kaşlı, kulaklarının içinden bile kıl uzamış kaba, mağrur bir kişiydi. Daima uzun bir kaftan ve börk giyer, yazları bile üstünden altın çapanını çıkarmazdı. Bunun mağrurluğu, rütbesi ve zenginliği nedeniyle olduğunu söylerlerdi. Sadece kendi rahatını ve keyfini düşünür, kimseye boyun eğmez, herkesten önde ve en zengin ben olayım diye kurardı kafasında. Bu konuda kimseden de utanmıyordu. Yüksek bir rütbeye gelinceye kadar herkese dalkavukluk ettiği bilinse de o rütbeye erişince herkes onun hakkında konuşmaya korkar olmuştı. Çünkü kinci oluşu ve saldırganlığı herkesçe biliniyordu.

Ali Şer Nevâî'e mühürdarlık rütbesi verilmesinin ardından, kardeşi Derviş Ali'nin Belh Emiri olarak tayin edilmesi Mecididdin'i daha da öfkelenirdi. "Mühürdar değil, mundarmış ya!" deyip yüzünü buruşturdu. Sultan fermanı ilan edildiğinde bile tek kelime dahi etmeyip öylece durdu. Sultan bunu fark edip tartışma sırasındaki muhalefetine işaret ederek:

– Kadere boyun eğmek gerek, saygıdeğer veziriazam, dedi. Sonra Derviş Ali'ye döndü. Derviş Ali başını eğip, elini kavuşturmuştu. – Bilin ki veziriazam cenaplarının sözü saltanat sözüdür.

– Baş üstüne!

– Buyruklarımızı kabul etsinler yeter, dedi Mecididdin sert bir tonda. – Elbette o buyruklarda saygıdeğer ağabeylerinin imzaları olacaktır ki gerçek olduğuna inançları tam olsun.

– Bu kaba söz Sultan'ın huzurunda söylendi. Lakin Sultan Hüseyin açık bir şekilde Ali Şer Nevâî'ye yüzünü dönüp:

– Kendiniz terbiye edeceksiniz, dedi. – Mademki babası yerindesiniz, davranışlarından siz sorumlusu tutulacaksınız.

Daha sonra Sebzevar, Meşhed, Meymene Emirlerinin sözleri dinlendi. Ulema duruşmasının ertesi gün, ordu görüşmelerinin daha sonraki gün yapılması kararlaştırıldı. Mecididdin'in nezdinde ulemanın dinlenmesi gereksizdi, en önemli konu ordunun

mühimmatı meselesi idi. Sebebi, Rum ve onun dışındaki ülkelerde yeni çeşit ok, yay ve zırhların yapılmış olmasıydı. Çin ülkesine elçi gönderme meselesinin de görüşülmesi gerekliydi. Onların silahlarından örnek getirilmesi emri verilmişti, tez zamanda geleceği tahmin ediliyordu. Orduyu geliştirme çalışmalarına ancak bundan sonra başlanmalıydı.

ULEMA DURUŞMASI

Hüseyin Mirza her iki görüşmeye de Ali Şer Nevâî'nin girmesini istedi. Şeyhülislam medreselerin tamiri hakkında konuştu, cami müderrisinin ise şahın karşısında aklı karıştı. Ne diyeceğini şaşırıp da hamdüsena etmekten öteye geçemeyince Şeyhülislam tekrar sözü alıp şöyle dedi:

– Benim ricam memlekette mektep ve medreseler açılması, uzak bölgelerde de çocuklara dinî ve dünyevî ilimlerin öğretilmesi ve tüm çocukların bilim almasıdır!

– “Herkes kendi işini yapmalı. Herkes ilim alırsa, vaaz ve nasihat verecekler çoğalır, çalışacak adam kalır mı?” diye karşı çıktı Muzaffer Barlâs. Ortakçı³⁵²'nin çocuğu ortakçı, beyin çocuğu bey olsun!

– “İlminizin ne faydası var?” dedi Mecididdin de. – Devlet siyasetini güçlendirmek yerine yıldızlara bakıp fal mı açılacak?

Ali Şer Nevâî bu insanlara bakıyor, gönlündekini dile dökme-yip sessizce duruyordu. Şah ona döndüğünde şöyle dedi:

– Adil ve akil padişah, Allah'ın kulu ve O'nun gölgesidir yani Allah'a ibadet edenler için Cenabı Hak adına yeryüzüne hükmeden zattır. Halifelik mülkü onun “Ben yeryüzünde halife yaratmak istiyorum.” fermanındadır. Bu adil padişah tanımından daha büyüktür. Hoca Kevneyn demişler ki “*Adlün saatün hayrün min ibadeti's-sekaleyn*” yani “Bir saatlik adalet insan ve cinlerin ibadetlerinden daha iyidir”.

³⁵² **ortakçı (çârekâr):**Ortakçı; mahsulün 1 / 4'ü karşılığında arazi sahiplerinin hayvanlarını ve ekipmanlarını kullanan.

Adil bir padişah, Hak Teala'dan halka rahmet ve memlekete huzur, geçim bolluğu, sağlık ve esenlik için bir sebep ve tüm bunlara esastır. Bazı halklar bunun anlamını kavramadıkları için onun merhametinden mahrum kaldılar. Halkın bağlarına merhamet nehri akmadı ve ulus kendi bağrındaki hazinelerini yüzeye çıkaramayıp sefalet ve sıkıntı içinde yaşamaya mecbur kaldı. Şah'ın ulusu kendine benzer. Sizlere Pîr Muhammed Mirza hükümdarlığı döneminde meydana gelen olayı hatırlatmak isterim. Pîr Muhammed Mirza Belh'e ordu sevk ettiğinde onu kaleye ordu değil halk sokmamış. Bu sebeple, ben Mirzamızdan saltanat siyasetinde halk için yapılacak işleri öne koymalarını arz ediyorum! Bunca insana yapılacak iyilik bir derya ise onların sizi neşelendirecek duası şüphesiz deniz olacaktır!

Bu sözleri işiten Muzaffer Barlâs "O halk başkaydı, bu halk başka!" diye homurdandı. Bu halk düşman gelip kılıçtan geçirmediği için şükretsın! Eğer saltanatın kudreti olmasaydı, karınca gibi ezilecekti. İşte bu sebeple de onlar saltanatı onurlandırmaya mecburdurlar. Bunu bilenle bilmeyen bir olur mu? Gerçekte, yalnız akıl sahiplerine hatırlatabilirler, akıllı yetmeyenler ise gafil kalacaklar.

Bu düşüncedeki soylular Sultan Hüseyin Mirza'ya saygıları nedeniyle Nevâî'nin sözlerini dinleseler de kalplerinde onun düşüncelerine iyi niyet beslemiyorlardı. Sultan ise Emir Ali Şer'in hiçbir sözünü yerde bırakmadı, bilakis bir arzla gelenlerin şikayetlerini dinlemek, şehir ve köylerde medrese ve mektepler inşa etmek, kervansaray kurdurmak gibi halka fayda sağlayacak tüm işlerin başına getirdi.

Ulema görüşmesinden sonra Muzaffer Barlâs Çetin Bey ile dışarıda konuştu.

– Ne diye Mirzanın başını ağrıtıyorlar. Ulema kitabını okuyup, çocuklara öğretsin, asla itiraz yok. Ama Sultan'ı sefere ikna etmek lazım. Toprağı işleyip darı, arpa ekmekle memleket zenginleşir miymiş? Düşmanlık hâlindeki ülkeleri bassak, dünya

dolusu altın, mücevher, köle, cariye, vergi gelecek. Hey daha olmadı Sind nehrinin o yanına yürünse de olacak. Hem gazilik hem fatihlik nasip olacak. Siz de ulemanın sözlerine baş sallayıp bir şey demediniz.

– Hey, Muzaffer, diye cevap verdi Çetin Bey. – Bu ulema meclisi olunca savaştan nasıl söz açacaksın? Ordu toplantısı olsa başka konu. Benim de amacım bu, bahçede otururken içim sıkıldı, kendimi paslanacakmışım gibi hissediyorum.

– Savaş beylerinin kulağına fısıldayalım da bir şey söylesinler. Muzaffer Barlas onun cevabından memnun bir hâlde gülümsedi. İnşallah, savaş da olacak, sizin ve bizim niyetlerimiz de gerçekleşecek.

ORDU MÜHİMMATI

Öğleden sonra civar devletlerin ordularının durumundan bahsedildi. Payitahtı Şiraz olan Akkoyunlular saltanatı bunlar arasında en mühimiydi.

– Akkoyunlular şimdilik fırsat kolluyor, dedi Çetin Bahâdır. – Savaş çıkacak olursa elli bin asker toplayabilir. Orduyu geliştirmişler, dediklerine göre Roma tarzında iki tekerlekli savaş arabaları yaptırmışlar. Seyistan’dan filler getirmişler.

– “Nusret Tanrı’dandır.” dedi Muzaffer Barlâs homurdanarak. – Sultanımız Sebzevâr’da altmış kişi ile üç bin askeri yenmişlerdi. Araba ve filler ile iş biter mi?

– Sultanımızın zaferinden sonra şimdi hiçbir hükümdar Hi-riy’e göz dikemez. Fakat, civar memleketin Sultanları da gafil değiller. Biraz zayıflık gösterilse ordu göndermeye hazırlar.

Meclis durumu tartışıp en tehlikeli düşmanın Uzun Hasan olduğuna karar verdi. Maverâünnehir hükümdarı ile akrabalık bağlarının güçlendirilmesi kararı alındı. Daha sonra ordu teçhizatının iyileştirilmesi hususu konuşuldu.

– Frengistan’da tufenk³⁵³ diye bir şey çıkmış, dedi Çetin Bey. – Bir boru imiş, borunun bir ucuna küçük demir toplar diğer ucuna da barut koyup yakıldığında, demir toplar gidebildiği kadar uzağa ateşlenip uçup gidecekmış.

– Barut ve böyle şeyler Timur Bey zamanında da vardı, dedi Sultan Hüseyin. – Toprak çömlek içine taş atılıp içini barut ile doldurup fitili ateşlediklerinde barut şiddetle ateş alır, ordunun üstüne küçük taşlar uçup askeri yaralardı.

Sultan Hüseyin Frenk kafirinin o tufanını merak edip tüm özelliklerini sorup soruşturdu.

– Emir Ali Şer de bir şey söyleyecekler mi?

– Barut bilinen bir şeydir, oldukça fazla ısıyı bir anda verecektir, dedi Nevâî. Âlimler, çeliğin nasıl işlendiği, borunun nasıl yapılacağı, ne kadar barut konulacağı, topların hangi madenden yapılacağı hususlarını inceleseler?

Mecididdin tekrar homurdandı. - Tövbe tövbe, çünkü ulema toplantısında Nevâî’ye sözün oluru, yani “Âlimden malimden ne fayda? Tabipler ve imamlar haricinde hepsi boş!” denmedi mi? Şunu bakın ki, aradan daha bir gün geçmişken ilim ve fen meselesi ordu meclisinde bile görüşülüyor. Nevâî ise oldukça kurnazca bunu kendi tarafına çekiyor.

– Ordunun iyileştirilmesi için akçe gerek! Binek hayvanlar, silahlar, yiyecekler satın almak gerek. Halktan alınacak vergilerin oranını arttırmak lazım!

Nevâî o anda itiraz etti:

– Asla! Fakirin omzundaki vergiler haddinden fazla. Onu ödemeye insanların gücü yok, kış sert geçerse veya hasat kaldıramazlarsa aç kalacaklar. Halk zengin olacak ki, saltanat âbâd olacak. Hazinesinin maliyeti hesaplansa, halka ancak o miktarda vergi verilse. Bir iki yıl böyle kolaylık sağlansa da kendini toparlasa. Sonra belli bir miktar arttırılsa.

³⁵³ tufenk: tüfek.

– Bazı insanlar köprüleri yıktırıp barajları açtırmışlar. Onları tamir etmeye ve medrese, okul inşa etmeye de bir o kadar para lazım. Onlar nasıl alınacak?

– Nacizâne bendeniz tüm varlığımı hazineye bağışlıyorum, dedi Ali Şer Nevâî. - Devletimin mutluluğu benim mutluluğumdur!

– Böyle deyip bir rubai okudu:

*Ta hır's u heves hırmanı berbâd olmas,
Ta nef's u hevâ kıasrı bereftâd olmas,
Ta zûlm ü sitem köhlige bedâd olmas,
El şâd olmas, memleket âbâd olmas.*³⁵⁴

Muzaffer Barlâs:

– “İşte... Orada da şiir, burada da şiir!” diye homurdanmıştı, bunu herkes işitti.

– “Ha hay!” diye güldü bir iki kişi. Sultan Hüseyin de gülümseyerek:

– “Saltanatımızda sizin olmanız en büyük hazinemizdir!” dedi – Harç, vergi, arazi vergisi konusunda Ali Şer Bey haklı. Halk yoksul. Sabredeceğiz, vezirlerimiz ile hazineyi zenginleştirmenin başka yollarını arayacağız.

“Vezirlerimiz” sözünden Mecididdin ve Muzaffer Barlâs’ın yüzüne mutluluk yayıldı. Onlar bu sözlerden “Siz bu işlere karışmayın, o iş kendi ustalarının elinde!” şeklinde bir uyarıda bulunulduğunu anlamışlardı. Mecididdin etrafına bakıp “İşte!” dedi. Bu da az geldi, koca ağzını açıp:

– “Güzel cariyelerimizden göndereceğiz, güzel yüzlerine bakıp beyitlerini yazacaklar!” dedi. Bu yersiz şakadan kimse hoşlanmadı. Fakat Mecididdin mutluydu. Kendince Ali Şer’i mat edip ona yerini gösterdim, diye düşündü.

³⁵⁴ Hırs ve heves harmanı berbat olmadığı, nefis ve arzu binası yıkılmadığı ve zulüm ve sitem gönle adalet olmadığı için halk mutlu olmaz, memleket âbâd olmaz.

Ali Şer Nevâî onun bu ısırığına şu beyit ile cevap verdi:

*Dünyā arus³⁵⁵ı zülfini tutkan ne āgah fakrdın,
Ganj istemes ul kim, yılan tutmak bile ħursend erür.³⁵⁶*

Soylular, içlerinden taşıp gelen gülme isteğini gizleyip birbirlerine mânâlı mânâlı baktılar. Mecididdin ise buna nasıl cevap vereceğini bilemeyip dilini ısırды.

Toplantı bitince çıkışta vedalaşmadılar ve Mecididdin divana, Nevâî ise “Ünsiye”³⁵⁷ ye doğru gitti.

Bugün Derviş Ali onu bekliyordu. Sabah erkenden Belh’e gitmesi gerektiği için abisiyle vedalaşıp duasını almak isteğindeydi.

HALK VE ÜMERA

Ali Şer Nevâî işe vatandaşın istek ve ricasını dinleyerek başladı.

Sabah erkenden dışarıda bir sürü insan toplanmış, onlar için gölgeye oturaklar konulup döşekler serilmiş ve su, şerbet dağıtılmıştı. Güvenliği sağlayan askerler arzı bulunanları sırası gel-dikçe birer birer içeri alıyorlardı.

Görünüşünden oldukça fakir olduğu anlaşılan, eti kemiğine yapışmış, ucuz kumaştan yapılmışgömlek giyen, beline ip bağlamış birini içeri aldılar.

-Bu adam Hiriy taraflarında Saman Royi köyünden gelmiş.

– “Geç!” dedi asker yol verip.

Adam Nevâî’nin huzuruna gelip tereddüt içinde selam verdi.

³⁵⁵ **arus:** genç evli kadın.

³⁵⁶ Dünya gelininin saçını tutan fakrdan (fakr tasavvufi bir terim) nasıl haberdar olur? O hazine istemez, yılan tutmaya kanaat eder. Fakr ehline göre dünya gelinin saçını tutmak yılan tutmaktan daha tehlikelidir. (Burada bir kelime oyunu bulunmaktadır: Hem *fakru fena*, yani ibadet derecesi göz önünde tutuluyor hem de Nevâî “fakir” olarak kendini tanımlıyor. O gerçek hazineyi istemeyip, yılan tutmak ile mutludur.)

³⁵⁷ **ünsiye:** Ali Şer Nevai’nin kendi bahçesine verdiği ad.

– “İsteğiniz?” diye sordu Ali Şer Nevâî. Adam nazik bir ton-
da selama karşılık verip:

– Cenaplarına bir arzım vardı...

– “Bir arzınız olmasaydı gelmezsiniz.” deyip gülümsedi Ali
Şer Nevâî. – Söyleyin, dinliyorum.

– Sultan’ın sipahisi bir testi yağımı çekip aldı, diye arz etti
adam. – Beş çocuğum var, ortakçıyım. Yiyeceğimiz tükendi. Bir
aksakala vardım “Çıkmadık candan umut kesilmez.” dedi. Ce-
naplarının huzuruna korku ve endişeyle geldim.

– Sipahi Sultan’ın değil, Tayabad Emîrinin askeri, diye açık-
ladı oradaki emirlerden biri.

– Tayabad emiri kime bağlıdır? Sultan’ın adına iş görüyor.
Yani, nerede Sultan’ın mührünü görürsek ona kulluk ederiz. Fa-
kat, Sultan halkın yağının alınmasını ferman etmemiş neticede
değil mi?

– Haklısınız, dedi Ali Şer Nevâî. – O sipahi bulunup sorgu-
lansın!

Sonra düşünürken yine soruyor:

– O alçağın yağınızı almasının üzerinden kaç gün geçti?

– Bir hafta.

– “Suçu isbat edilirse suçlu, bu adama bir hafta yetecek ya
akçe ya yiyecek ya da arpa veya darı versin.” dedi Nevâî.

– Baş üstüne!

Ortakçı saygı ile geri geri dışarı çıkınca ardından Sengayile-
rin başı girdi. Bu uzun boylu adamın tüm vücudundan güç yayı-
lıyordu.

– Başını eğ, diye azarladı onu asker.

– Kime?

– Önünde durduğun Ali Şer Nevâî hazretlerine!

– “Babamdan başkasının önünde boyun eğmem!” dedi Sen-
gayi.

– “Tamam, bırakın!” deyip gülümsedi Ali Şer Nevâî, bu ada-
mın inatçılığı hoşuna giderek. Konuşun, dinliyoruz.

– Ot vergisi ilan edilmiş, diye arz etti adam. – Sengayiler çobandır, yayla ve otlaklarda hayvancılıkla geçinirler. Otlar Allah’ın iradesi ile ya bol ya da az olur. Otun çokluğuna ya da azlığına göre nasıl vergi alınacak? Yoksa Kühsar’daki otu da mı Sultan yetiştiriyor?

– “Tövbe tövbe!” deyip şaşırdı Ali Şer Nevâî. – Ot vergisi mi dediniz? Kimin adına emredildi?

– “Aynen öyle, ey mübarek zat!” deyip iki elini başının üstüne koydu Sengayi. Sengayilerin kendilerinden büyüklere böyle hitap ettikleri, saygılarını göstermek için iki elini başlarının üstüne koydukları açıktı. – Sultan Hüseyin’in Mecididdin adlı vezirinin adına dendi.

– Bu davaya ben hükümde bulunamam, dedi Ali Şer Bey. – Sultan hazretleri ile görüşmek daha doğru olur. Gerçekten, haberleri olmasa gerek.

– Sengayiler devlete sadakatle hizmet etmektedirler, dedi başları. – Sultan’ımıza malımız da canımız da feda olsun. Ama biz feda olmadan evvel bitip gitmeyelim.

Böylelikle, herkes kendi başına gelen zulmün haksızlığından şikâyet etti.

Pek çok kişinin şikâyeti dinlendi, yine de şikâyet gelenlerin sonu görünmüyordu.

Memleketin hâli oldukça haraptı. Taht kavgaları sonucunda adalet ve eşitlik dizginleri elden gitmiş, saltanat ehli de mülk sahipleri de müminlerin hakkına çekinmeden el sürüyorlardı. Bir emir çiftçilerin tarlalarına, bağlarına giden suyu engellemiş, aşağı köylerin insanları her yıl kendi aralarında akçe toplayıp getirip eline tutuşturunca suyu açıyor yoksa açmıyormuş. Sebebi ırmak o emire ait mülklerden geçiyormuş. Bir diğeri araba tekerleri yapanlara demir alıp satmasını yasaklamış, demirciler yüksek bir fiyata onun yeğeninden satın almak zorunda kalmış. Bir diğeri kendi hâlinde beş on yiğidi asker olarak atamış, o askerler hiçbir iş yapmayıp yatsalar da “Sizi tehlikelerden koruyoruz.” diyerek halktan güvenlik vergisi toplamışlar. Kısacası saltanatla

halk birbirinden ayrı; halk kendi hâlinde, saltanat kendi hâlinde hayat sürüyordu.

Ancak, Büyük Horasan devletinin uçsuz bucaksız tepeleri, dağları taşları, tarla ve yaylalarında sayısız insan geçimini sağlamak için zorluklara katlanıyordu. Boyunduruklarla su taşıyıp, değirmende un öğütüp, yüzleri kızara kızara demircilik yaparak ya çift sürüp ekin yetiştiriyor ya da başka işlerle uğraşıyorlardı. Dağların arasında avcısı avı ile, dokumacısı dokuduğu elbise ile, çiftçisi hasadıyla, marangozu işlediği ağaç ile kendi işini gücünü Sultan'a vermekte. Hatta küçük tüccarın bile bir faydası var. Halkın geçim derdini devletin kalkınmasına yönlendirmesi lazım ki gönül vererek çalışsın. Bakın görün ki, insanlar çoluğu çocuğuyla geçimi için çalışıyor, bilge hükümdar ise o emeği saltanatın gelişimine yönlendiriyor. Çünkü halk devlet ne saltanat ne bilmiyor. Emeğinin karşılığını, bir parça ekmeğini çoluk çocuğu ile yiyip içip oturmaya istiyor. En büyük arzusu ev yaptırmak, bir sürü hayvana sahip olmak ve çocuklarının büyüdüğünü görmek. Lakin devlet de âlim de bu insanlar üzerinden geçimini sağlıyor.

Komutanların arzusu ise yeni savaşlara girmekten başka bir şey değil. Ama halkın geçimi savaşla değil, eğitimle olacak. Nevâî, Sultan'la yaptığı sohbetlerde bu mevzuya onun dikkatini çekmeye çalıştı. Çünkü saltanatın etrafındaki dalkavuklar, yalakalar, zenginlik ve rütbe peşindekiler tıpkı karga gibi halkın verimli bağlarına üşüşmüşlerdi. Onlar ağaçların arasına gizlenen vaşak, otların arasındaki yabani kedi, köşede avını bekleyen kurtlar gibi her adımda, her an hazır ve nazır, doğru anı bekleyip hamlede bulunma fırsatı kollayan kişiler olup “Halk sert bir kamçı gerek.” diyorlardı. – “Halk sopasız çalışır mı? Ona bugün ekmek versen, yarın helva ister. Helva versen tereyağı, tereyağı versen bu Hiriy tereyağıymış bana Rum tereyağı getir!” diye istekte bulunur. “Hey! Senin kaderine Rum tereyağı yazılmamış, bari rızkına şükret!” deyip başına bir tane kamçı vursan akli başına gelir. Zenginlikler, mal mülkler Tanrı'nın iradesiyle bahşedilecek. Bizler onun onurlandırdığı kullarıyız, bu nedenle âlim,

din bilgini, şair, ulemanın yapamadığını bizler yaptık. Ulema kimdir? Din ilmini iyice araştırıp ondan geçimini sağlayan kişidir. Şair kimdir? Şiir yazmayı öğrenip ona buna hamdüsenalar sunup geçimini sağlayan bir kuldur. Asker ve sipahi kimdir? Cenge girip sultandan ulufe alan erdir. Bizler elbette halkın göz bebekleri, Tanrı'nın en yüksek derecede onurlandırdığı zatlarız ve elbette bizim de kötü niyetli düşmanlarımız var!'. İşte bu oldukça sıradan, cahilâne mantık onların kibirli bir şekilde yürümelerine, zevki sefa içinde sarhoş gibi böbürlenmelerine neden oluyordu.

Bu yüzden Ali Şer Nevâî arkadaş çevresini daraltmaya karar verdi. Sultan Hüseyin'in dostuna sonsuz hürmet göstermesi nedeniyle etrafındaki insan sayısı artmıştı. Yakın dostları olan Mevlânâ Sâhip Dârâ ve Şeyhim Süheylî ile istişare edince birkaç kişi hariç diğerleriyle özel çevrelerde bir araya gelmeme konusunda anlaştılar.

– Bu iş iyi oldu, dedi Sahip Dârâ. – Cahiller çemberi nerede, bilgelerin sohbeti nerede? Nevâî onun bu sözüne cevaben şu beyti söyledi:

*ÔÂdemîlik körgüzüp kıldın periveşlerni kul,
Âdem Oldur kim, melâik anı mescûd eyledi.*³⁵⁸

Sâhib Dârâ:

– “Yani, saflıkta meleklerin sana secde edeceği derecede ol, demek istiyorsunuz! Sana binlerce şükür, ey bir ve var olan Rab-bim!” dedi yüksek sesle, ellerini duaya açıp. – Şu Ali Şer'ine, onunla bana da tükenmez servetlerinden bahşedeceksin!

Nevâî:

Benimle bir araya gelip ne yapacaksınız, kendi kendinize dua etseniz olmuyor mu?

Sâhip Dârâ cevap verdi:

³⁵⁸ Âdemilik göstererek peri gibi olanları kendine kul eyledin. Gerçek âdem meleklerin ona secde edeceği kadar pak olmalıdır.

– Benim gevşekliğim, başıboşluğum çok. Sizin eteğinizden tutup geçiniyorum. Duada da öyle yaptım ki kabul olsun!

Bu saçma lütfâ Nevâî güldü. Daha sonra dostlarıyla şakalaşıp vedalaştılar.

İKİ DÜNYA ARASINDA

Zulüm gören kişiler öbek öbek şikâyeteye geliyorlardı. Zalimler sanki saltanat meyvesinin içine düşmüş kurt gibi idiler. Saltanat çavdar tarlasıydı da, onlar da kanser gibi o tarlayı yok ediyorlardı. Aslında çavdar tohumu tarlaya, insanlara rızık olsun diye serpilmez mi?

Andhoğlu biri, askerlerden birinin yaptıklarından şikâyetçi oldu. Bilindiğine göre, asker onun zevcesini alıp götürmüş.

– “Zevcesini mi?” dedi öfkeyle Emir Ali Şer. -Helalini mi?

– Öyle, deyip onayladı Andhoğlu. – İki çocuğum var, ikisiyle kimsesiz kaldım. Ben fakir bir adamım, şikâyetimi kime diyeyim? Girer girmez mızrağı ile vurdu, bilincimi kaybetmişim. Kendime geldiğimde iki çocuğum karşımdaydı, hatunumu ise atına bindirip gitmişti.

– “Bunun cezası ölümdür!” dedi Emir Ali Şer.

– Asla merhamete yer yok! Hüküm Şeyhülislam’a havale edilsin, şeriatta ne hüküm reva görölmüşse, ona göre yerine getirilsin!

Vatandaşın şikâyetinin dinlenmesi bu şekilde devam etti. Emir Ali Şer her işte adaletin eksiksiz yerine getirilmesi ve vatandaşın hakkının korunması hususlarında son derece dikkatli davranırdı. Fakat şikâyetler arasında bazı tuhafliklar da vardı.

Bir gün cömert Emir, birkaç saray görevlisi ile şikâyeteye gelenleri dinlerken, ansızın, sâdırlık³⁵⁹ mertebesine ulaşmış bir Mevlânâ Mevlevî geldi ve çok tedirgin bir hâlde diğer şikâyeteye

³⁵⁹**sadırlık:** Bir Sufî tarafından ulaşılan en yüksek aşama.

gelenlerin arasına karışıp “Önce benim şikâyetime kulak verin!” diye ısrar etti.

Nevâî hâlini ahvâlini sorup nezaket göstererek Mevlevî’nin öfkesini bastırmaya çalıştı, onu kendi yanına oturtup ne şikâyeti olduğunu sordu. O, şöyle cevap verdi:

– “Hoca Hüseyin Kirengî bana çok ağır hakarete bulundu. Bana “Sen daha evvel Mevlânâ Muhammed Muemmâî’nin askerlerinden biriydin.” dedi.

Nevâî bu sözü işitince şaşırdı ve gülerek dedi ki:

– Bu söze kızmanızın ve davacı olmanızın ne gereği var? Eğer o Hoca’yı buraya çağırıp bu davayı görürsek, onun söylediklerini doğrulamış oluruz. Doğru sözden korkmak mantıksız bir iştir.

Daha sonra kendi de Sultan Ebu Said zamanında Emir Sultan Hasan Arhangî ile aynı tarafta olduğunu söyleyip şunları dile getirdi:

– Eskiden Emir Sultan Hasan’ın askeriydim, şimdi Emirlik gibi önemli bir konuma geldiğimde ve naiplik gibi yüksek bir makama ulaşmış olduğuma bakmaksızın hâlâ daha o kişinin hizmetinde olmaktan utanmıyorum. Belki imkânı olsa, ona eskisinden bile daha çok hizmet ediyor, kendimi onun hizmetkârları arasında sayıyorum.

Orada bulunanlar bu sözleri işitince Nevâî’nin sonsuz alçakgönüllülüğü ve yüksek ahlaki karşısında şaşırdılar. Orada bulunan Emir Sultan Hasan huzursuzlandı, Mevlevî cenapları ise utanıp saçma davasından vazgeçti.

MUHAMMED ŞEYBANÎHAN

Aynı dönemlerde Deşt-i Kıpçak’ta genç bir kurt, iki isim sahibi olan Muhammed Şâhbaht Şeybânîhan güç kazanıyordu.

Cesur kabilelerinden birkaç bin asker toplayan bu oğlanın sesi çeşitli ülkelere yayıldı. İlk başta o kendi askeri ile belli hak ve imtiyazlar karşılığında başka sultanların hizmetini gördü.

Cenkte onun titretme usulü ünlüydü, hiçbir komutan bu yöntemi onun kadar ustaca kullanamazdı. Titretme, askerlerin grup hâlinde savaş meydanında hiçbir şeye bakmadan, belli bir hedefi, çoğunlukla hanın durduğu yeri birbiri ardına dalgalar hâlinde vurmalarıydı. Bu esnada birkaç birlik iki yandan onları koruyordu. Böylesi şiddetli bir saldırı neticesinde han veya sultan ya yaralanır ya da geri çekilir, böylece askerinin morali bozulur, çoğu zaman mağlubiyetin acı tadını yudumlamaya razı olurdu.

Bu yıl tavuk yılı idi, müneccimler bu yılın şans getireceğini, Muhammed Şeybânîhan'ın hayatındaki en mühim sene olacağını ön gördüler. Şeybânîhan göçebe kabilelerin saygıdeğer aksakallarının huzuruna vardı. O sırada onlar Sığnak'ta idiler.

Pirler kendi aralarında anlaşarak genç hanı kabul ettiler. Şeybânîhan onların oturduğu büyük otağa girince önce selam verdi, sonra aşağı tarafta durup edepli bir şekilde soru sormalarını bekledi.

Aksakallar onun bu edepli tavrını beğendi. Birbirlerine bakarak başlarını salladılar. Geliş amacının ne olduğu sorulunca Şeybanihan kısa cümlelerle niyetini anlattı. Türk halkının kargaşa içinde olduğunu, eğer aksakallar izin verip dua ederlerse bu halkların başlarını birleştirmeye yemin ettiğini beyan etti. O yanında birçok hediye de getirmişti.

Daha sonra aksakallar onun yaşını sordular. “Bir buçuk müçel” cevabını alınca, onlardan biri:

– “Neler olduğunu görüyor, biliyoruz!” dediler. – “Sen çocuk, neler düşünüyorsun? Aklının bu işlere ermesine daha çok var. Var git, ihtiyaç olduğunda seni kendimiz çağıracağız!” diye cevap verdiler.

Muhammed Şeybânîhan, cesareti kırılmış bir hâlde uluların huzurundan ayrıldı ve Sığnak'ta artık durmak istemeyerek bozkıra geri döndü. Orada birkaç ay yemeden içmeden plan yaptı. Sonra ordusunu alıp Türkistan'a yöneldi.

Sonbaharın sonlarıydı, her taraf vıcık vıcık çamurdu. Fırtınalı soğuk bulutların arasından süzülerek gelip yağmur damlalarını

döküyordu. Çamura bata çıka, nihayet Yesi'ye vardı. Yıkınıp tarandı, birkaç koyun, öküz, deve kestirip Hazreti Yesevî'nin türbesinin önünde yetim ve öksüzlere dağıttı. Sonra türbeye girip Pîr'in karşısında yalvardı.

Türbenin içinde hiç kimse yoktu. Bu nedenle neler dediği bilinmiyor. Ama Türk Kağanlığının kudretli bileğinin zayıfladığını, türlü düşmanın her yandan saldırmakta olduğunu, ahitlerin bozulduğunu, müminlerin kanının derya olup aktığını, o felakete karşı durup vaziyeti düzeltmek istediğini söylemiş olması şaşırtıcı değil. Şahitler, Şeybânîhan'ın içeride uzun bir zaman kaldığını söylüyor.

Diğerleri diyorlar ki, türbenin içinde namaz kılarken bir kuşun kar gibi apak bir tüyü havada süzüle süzüle seccadenin üstüne kondu. Şeybânîhan onu görünce gözlerinden yaşlar aktı, onun ilâhî bir müjde olduğunu düşündü.

Ondan sonra ruhu hafifleyip huzurlu bir uykuya daldı. Düşüne Hazreti Yesevî girdi. Hazreti Yesevî ellerini açıp ona dua edince uyandı.

O vakit atlarını eğerleyip şimdi büsbütün başka bir maneviyatla hedefine yol aldı. Hedeflediği menzil Taşkent yakınındaki Şahruhiye idi...

Bu sayede genç kurt güçlü, yeleleri birbirine karışmış güçlü kuvvetli lider bir kurda dönüştü. Ardından, birkaç bin kurdu beraberine alıp gitti. Onlar da savaşlarda pişmiş, yayını okunu yarım karışlık bir tahtadan geçirebilen askerlerdi. Dünya satranç tahtasında Şeybanî adlı bir piyade satranç hükümdarına dönüştü. Çabucak gidip Maverâünnehir sultanlarını kendine bağlamak için yol koyuldu.

O zamanlar Maverâünnehir hükümdarı Sultan Ebu Said Mirza'nın en büyük oğlu Ahmed Mirza idi. Horasan'da Sultan Hüseyin saltanatı gelişmeye başladı. Sultan Hüseyin'in adıyla birlikte Ali Şer Nevâî adı da kanat çırpmaya başladı. Saltanatın bir kanadı Hüseyin Mirza, diğer kanadı Ali Şer Nevâî şeklinde söz-

ler işitiliyordu. Özellikle Irak diyarı müreffeh bir hâle geldi, devletin bu kısmı tehlikelerden arındı. Tehlikenin Maverâünnehir’den yahut Karabağ’dan geleceği tahmin ediliyordu. Lakin hiç kimse Sultan Hüseyin’in gücü nedeniyle yerinden kımıldamaya cüret edemedi, çünkü Timurlu sultanlar arasında en kudretlisi oydu. Mükemmel silahları olan yüz bin asker toplayabilirdi. Bu askerler barış dönemlerinde köylere dağılma, haber gelir gelmez hemen toplanma özelliğine sahipti. Ayrıca, düşman askerine korku salan birkaç cengâver filleri de vardı. Mahir ustaları mancınıkları, demir uçlu öküz gagalarını, üstüne demir kaplanmış savaş arabalarını daima saz gibi elinde tutardı. Ayrıca baskının yeni, hiç kimsenin aklına hayaline gelmeyecek yollarını düşünüp bulması ile şöhret kazanmıştı.

Şeybânîhan ise, Hazreti Yesevî’nin gayibî duası nedeniyle artık işlerinin düzeldiğini anladı. Gerçekten de ondan sonra Şeybânîhan’ın güneşi gitgide daha da yükseldi. Bu çok akıllı, hilekâr oğlan ipi çok uzağa attı. Onun arzusu Maverâünnehir ve Horasan’ı, sonra Sind ırmağının diğer yakasındaki memleketleri fethedebilmektir. Muhammed Şeybânî savunması zayıf olan Şahruhiye’yi, Taşkent’i ve Ahsıkent’i kolayca ele geçirince, devlet kurmaya girişti.

Onun kim olduğunu bilmeyenler “O savaşçı göçmen devlet kurabilir miydi?” diye gülüyorlardı. Ama damarlarında şevketli Altın Orda hanlarının kanı akan bu cesur oğlan devletin ne olduğunu, onu nasıl kurmak gerektiğini iyi biliyordu. Evvela sınırları belirleyip kendi parasını bastırdı. Kanunları koyup Cengiz yasasına göre kaydetti.

Derler ki ummanların dibinde türlü akıntılar bulunur. Dalgalı ummanların bağrında başka bir akım daha ortaya çıktı. Zaman geçtikçe şiddetlenip genişleyerek yeni yeni mülkleri kaplayacak mı yoksa zayıflayıp diğer güçlü akımların arasında yok olup gidecek mi, henüz bilinmiyordu.

HİLE AKŞAMI

H iriy'in güzel akşamında Mecididdin Sultanlarınkinden altta kalmayan bahçesinde dört köşeli sofada³⁶⁰ Muzafer Barlâs'ı beklerken hizmetkâr kapıya bir kişinin geldiğini bildirdi. Vezir bundan hoşlanmayarak "Kimmiş, bu vakitte?" diye sordu.

– Halâsî'yim diyor, dedi kapıcı.

Aslen Iraklı olan bu şair bir müddet Şiraz'a gitmiş, sonra tekrar payitahta dönmüştü. Saray mensupları arasında takılmayı seven bir adamdı.

– "Çağırın!" dedi Mecididdin, Halâsî'nin tuhaf olayları anlatabilmedeki mahirliği ve tüm olayların kahramanının kendi olduğu aklına gelerek "Sohbet keyifli olacak." diye düşündü.

– "Allah'ın selamı ve bereketi cümlemenizin üzerine olsun!"³⁶¹ diyerek uzun bir selamlama ile saygısını sundu Halâsî, gözleri etrafı kolaçan ederken, kazanlardan çıkan buhar ve aşçıların hareketlerinden yüksek rütbeli bir misafirin geldiğini fark ederek. – Adalet göğünün güneşi, cömertlik vadisinin arslanı, hayır ve merhameti âlemi tutmuş siz büyüğümüzün nurlu yüzünü görmek bu fakir için büyük bir şereftir!

Mecididdin hiçbir şey söylemeyip ona oturması için yer gösterdikten sonra, hizmetkâr ne içmek istediklerini sordu. Halâsî:

– "Gül şerbetine hayır demezdik... Mademki, üzüm suyu yok!" deyip kık kık güldü.

– Üzüm suyunu şaraphanede içeceksin, dedi Mecididdin. – Ne diye geldin?

– Emir Ali Şer'in gazabından sığınma talep etmeye geldim, dedi Halâsî.

– Bendeniz ondan korkup Şiraz'a kaçmıştım. Çok zor günler geçirdim. Devletinizin gölgesine sığınmaya geldim ki serçeden bile küçük başım var, yerinde kalsın.

³⁶⁰ **çarsofa:** Dört kenarının uzunluğu aynı olan, kare şeklindeki sofa.

³⁶¹ Esselamu aleyküm ve rahmetullahi ve jezakallahu cümleten!

- “Emir Ali Şer?” diye sordu Mecididdin anlamayarak. – Sana ne yaptı Emir Ali Şer?
- Dün mecliste görmediniz mi? Sultanın huzurunda bana çok kötü baktı.
- Baktıysa baktı, neden korkuyorsun?
- Onun hakkında bir zamanlar bir şeyler ağzımdan çıkmıştı, kulağına gittiyse başımdan olurum diye korkuyorum. Sonuçta Mevlânâ Sâneî olayını işitmediniz mi?
- Sâneî’nin halka eziyet etmeye başladığı ve diğer vezirlerin adından konuşup onlara tuzak kurduğu için Emir Ali Şer’in hoşuna gitmedi ve padişahın siyasetiyle karşılaştı, dedi Mecididdin o olayı hatırlayıp kabalaşarak. Olay şöyle olmuştu. Sultan sarayındaki toplantıların birinde Mevlânâ Sâneî bilerek mi yoksa şaka yollu mu, Ali Şer Nevâî’ye bakarak beklenmedik bir anda:

*Taň-la bolsa ceng meydānda şemşer ħarbi,
MaŖlum bolğay Alişerniň bilek đarbi,*³⁶²

beyitini okudu. Herkes şaşkınlıktan parmağını ısırıldı. Hoca Sâneî ertesi gün tahtın önünde vezirler ile dururken, yüce karara binaen muhafızlardan biri hocanın koca sarığını başından alıp boynuna doladı. O anda Emir Ali Şer “Başındaki yükü hafiflettin, şimdi boynundaki yükünü de hafiflet.” anlamında bir beyit söyledi.

Mevlânâ o gün hapse atıldı. İşte, dilinin saçmalığından ve bahtsız talihinden pişmanlık duya duya bir süredir zindanda yatıyor. Sultana ve Emir Ali Şer’e yalvarışlarla dolu mektuplar gönderiyor, fakat yüce mahkemeden hiçbir cevap yok. Kaderinin ne olacağı meçhul...

³⁶² Eğer yarın cenk meydanında kılıç harbi olacaksa, Ali Şer’in bilek darberlerini (kendini gösterebilecek mi gösteremeyecek mi) o zaman göreceğiz Ali Şer burada hem şair hem de Hz. Ali’yi anımsatacak biçimde kullanılmış.

Mecididdin kendi de geçen seferki kaba sözlerinden sonra Nevâî ile ortaya çıkan soğukluğu bertaraf etmenin yolunu bulamadığını söylemek istedi ama söyleyemedi. Tatsız durumu hatırlattığı için Halâsî'ye kızıp kaba bir tonda sordu:

– Peki, sorunun ne?

– Yakup Bek huzurunda bir süre kaldım, dedi Halâsî gözleri fal taşı gibi açılarak. Bu arada Mecididdin'in mizacına hoş gelecek bir söz arıyor ama nasıl saygı göstereceğini bilemeyip aklı karışıyordu. Cenaplarının vezir tayin edildiklerini işittiğim an bir saniye bile durmayıp Hiriy'e yola çıktım. Her tür hizmete hazırım. Onunuza bir kaside de yazmaktayım.

– Kasideyi masideyi bırak bir kenara, dedi Mecididdin, hatırına yine Nevâî gelerek. Böyle şeylerden hoşlanmıyorum. Ne diyeceksen de.

– “Horasan mülkünde Sultan Hüseyin Mirza'dan sonra en cömert kişi sizsiniz!” dedi Halâsî. – Hiriy'e gelince zor duruma düştük, bir az yardım isteyecektim.

– Biraz dediğin ne kadar?

– Bir iki bin dinar olsa...

Mecididdin ona şaşkınlıkla baktı. Bir iki bin dinar! bütün bir kısrak yahut keçi, koyun sürüsü edecek kadar çok para istiyordu.

Sen ondan fazlasına da layıksın, dedi çeşitli meclislerde hicivde bulunmaması için sahte bir lütuf ile. – Fakat, bu günlerde biz de zor durumdayız. Yanlış düşünmeyeceksen.

Sonra içine elli dinar konmuş keseyi onun önüne atıp “Zamanı gelince büyük hazinelere sahip olacaksın.” dedi.

Halâsî çoktan bu durumu ölçüp tartmış, Mecididdin'den bin istese bir vereceğini tahmin edip öyle gelmişti. Mutlu olup minnettarlık bildire bildire ayrılıp gittikten yarım saat sonra Muzaffer Barlâs geldi. Özel bir sohbet olduğu için hizmetkârlar bir kenara çekilip orada duruyorlardı. Bir şey getirmeleri istendiğinde biraz uzakta duran bu hizmetkârlara işaret ederliyordu.

Muzaffer Barlâs oradan buradan biraz konuşup:

– Nevâî ile münasebetinizi sıcak tutun, diye tavsiyede bulundu ona. – Ne de olsa Sultan’ın yakın dostuydu. Mirza ile özel sohbetlerde bulunacak, bir fırsatını bulup ona sizin hakkınızda bir şey derse başınızı ağrıtacaktır.

– “Bana bak, Muzaffer!” dedi Mecididdin çakır keyiflikten yüzü kızarıp dili çözülerek. – “Nevâî kim? Ebu Said Mirza ile anlaşmazlığa düşüp Semerkant’a gitmiş, zor günlerde asker olarak işe alınmış biri. Sultan Hüseyin olmasaydı, orada ölüp giderdi. Sen ve biz kimiz?” deyip devam etti: – Tanrı’nın bağışladığı insanlarız. Bağışladığı için de onurumuz, saygımız var. Sen Sultan Hüseyin’in daima yanında oldun, hatta onu kaçınılmaz bir ölümden kurtardın. Ben aklım ve anlayışım sayesinde, Tanrı sevdiği için veziriazam oldum. Kaldı ki eğer Sultan Hüseyin’in lütfu olmasa bile senin ve bizim saygınlığımız olurdu muhakkak.

– “Askerlik işi nereden çıktı?” diye sordu şaşkınlıkla Muzaffer Barlâs.

– “Şimdi öğreneceksin!” dedi. Kölelerden birine “Şu askeri çağırın!” deyince kenardan Kara Moğol göründü ve sofanın ortasına gelip ayakta durdu.

– “Heh heey, bu dev de kim?” diye şaşırdı Muzaffer Barlâs. – Ey yiğit, daha yakına gel hele. Avcun kılıç kabzasından nasır olmuş. Asker misin?

– “Anlayışınız mükemmel doğrusu! Asker diyorum, onca gözlemden sonra askerdir bu, diye bana tekrardan söylüyorsun!” dedi Mecididdin. – Hey Kara Moğol, Ali Şer Bey ile askerlik olayını şu ağana söyle bi.

– Demin dedim ya, diye cevap verdi Kara Moğol. – Yine söyleyeyim mi?

– Benim dilimden değil, senin ağzından çıksın. Kara Moğol bundan birkaç yıl önceki fırtınalı kış olaylarını bir bir anlatınca ortalığı sükût kapladı.

– “Ordudan istifa...” dedi Muzaffer Barlâs. Mecididdin’in gözlerinin parladığını fark edip düşüncesini daha da destekledi: O zaman askerin başında Ahmed Hacıbek vardı. Muhammed İb-

rahim’e yardım eden köy halkının hepsi katledilsin, diye emretmişti. Bu yaptığı yüzünden Bulungur Bozkırı’nda kendi de ayırım gözetilmeden öldürüldü. Ordu komutanının işi farklıdır, ama ordunun firar etmesi...

– “Nevâî ordudaydı, sözü nasıl olup da aklında o ordu safındaymış düşüncesini uyandırdı?” diye sordu Mecediddin. – O dönemlerde ordunun başında kim vardı? Ali Şer Nevâî’nin orduda komutanlar arasında olması gerçeğe daha yakın değil mi?

– Bilmiyorum, dedi Muzaffer Barlâs. – Lakin bu Moğol’u iyi bulmuşsunuz. Yakınlarımızda olması iyi olur, bir işte bir faydası dokunabilir.

– Saf bir genç, hile nedir bilmiyor, dışarıda diğer işleri yapıp bir iki dinarı alıp gitsin. “Davranışlarına bakacağız.” diye cevap verdi Mecediddin. Demek, toplantılarda Nevâî ordudan istifa etmiş, diye söylenti mi yayılacak?

– Yok, o söz şimdi yayılmayacak. Çünkü daha yakınlarda kendi ağzı ile önceki Emir Sultan Hasan Erhengi’nin askeri olduğunu söylemiş. Peri yüzlülerden kendini çektiği konuşuladursun.

– Hey, peri yüzlülerden vazgeçmek olur mu? – Mecediddin güldü. – Fakat, Nevâî’ye karşı öyle demek sınırı ziyadesiyle aşmak olacak, çünkü halk onu pir olarak biliyor. İştmedin mi, Sultan’ın kendi “eteği pâk” olarak nitelendiriyor. Tanrı Teâlâ ona Meryem oğlu İsa karakterini layık görmüş. Bu şekildeki sözler de var...

Başını salladı Mecediddin, aklına gelen düşünceden kendi bile ürkererek. – Evet, öyle sözler de var ki söylediğin anda dilin yanar, başın arığa yuvarlanıverir.

Muzaffer Barlâs Mecediddin’in bununla hangi sözleri kastettiğini anlayamayıp şaşkın şaşkın bakıyordu.

– Tövbe, dedi Mecediddin kısa bir sessizlikten sonra, her iş sakız gibi çiğnemeyi sevenlere kızarak: –İnsanların yapacak işi mi kalmamış, kimin kime meyli olup olmadığını soruşturacaklar? Mademki söz köle ve cariyeler hakkında değil de sınıf bakımından denk bir nikah yani çok mahrem bir konudaysa, akıllı biri bunu nasıl muhakeme etsin?

Mecididdin bir kâse şarap daha yuvarladı ve ıslanan bıyığını avucuyla sildi:

– Dünkü olanları işitmedin mi?
– Hayır, başka ne olmuş?
– Andhoy Emirinin askeri bir ortakçının zevcesini atına bindirip alıp gitmiş. Adam ne yapacağını bilemeyip Nevâî'nin huzuruna ricaya çıkmış.

– Tövbe! Niçin emire veya kadıya başvurmadan, şaire başvurmuş?

– Değil mi ama! Nevâî bu işi Sultan'a iletip zalimin katlini istemiş. Sultan Hüseyin ise hemen o an askerin taşlanarak öldürülmesini emretmiş...

– He heyyy... Soruşturma bile yapmamışlar mı?

– Muzaffer rahatladı: - Halk Nevâî'ye benzersiz bir âlim olarak hitap etmiş. Mirza hazretlerinin en yakınları biz değil miydik? Bir şey düşünüp bulmak, Nevâî'yi Sultan'dan uzaklaştırmak gerek.

Mecididdin bir süre düşündü. Muzaffer doğru söylüyor; halk, şairi aşırı korumaya başladı. Dahası Sultan'la gizli görüşmeler de yapıyor, ondan bundan işittikleri olur olmaz sözleri hükümdara söylerlerse ne olacak? Çabuk sinirlendiği için bir süredir danışma ve toplantılarda başını sallayıp selamlaşmaktan öteye geçmiyor. Onun hatırına yine Mevlânâ Şâneî vakası geldi: Nevâî'nin onuruna leke sürülmesini istemeyen Sultan'ın yaptığı işe bakın!

– “Bir yolu var!” dedi Muzaffer Barlâs, bir gözünü kısıp ona şaşşı şaşşı bakarak. – Esterabad!

– “Tövbe tövbe, öyle bakmasan mı? Nasıl bir bakış bu, saka kuşu gibi?” diye ona tekrardan söylendi Mecididdin. – Esterabad mı dedin? Onu Esterabad'a nasıl göndereceksin?

– Esterabad nice yıldır huzur nedir bilmiyor, dedi Muzaffer Barlâs. – Şimdi de Cihân Şâh zamanındaki gibi çalkalanıp duruyor. Fakat, saltanat nezdinde çok önemli olan bir nahiye. İpek ve zeytinden elde edilecek gelirinin kendi bir dünya. Oradaki işleri

sadece Emir Ali Şer'in halledebileceği hakkında Sultan'a imada bulunulsa...

– Kötü fikir değil. Bunu ayrıntılı olarak düşünmek gerek. Ben başka bir şey düşünmüştüm. Sen Nevâî'nin Emir Haydar adlı yeğenini tanıyor musun?

– İştmiştim, fakat karşılaşmadım.

– Sultan Ebu Said Mirza'nın Serahs'da öldürdüğü Mir Said Kâbulî'nin oğlu kendisi. Geberesice, şarap ve macun³⁶³la uğraşıyormuş, üstelik alım satım işleri de var, diyorlar. Kendine seçtiği lakaba bak: “Sebûhî” imiş. Yani, Haydar Sebûhî'nin kulağına “Sultan Hüseyin'in adamları Emir Ali Şer'i zehirlemek istiyor.” şeklinde söylentiler gitse... Hayır hayır, şimdi değil, bahsettiğin Esterabad işi bittikten sonra söylense, Emir uzaktayken bu söz her yana yayılsa... Nevâî'ye yakın insanların buna öfkelencekleri açık. Elbette, bu işin hakikati teftişte ortaya çıkacak, fakat sonunda söylentiye Nevâî'nin kendi yeğeninin yaydığı ortaya çıkacak. Haydar da Derviş Ali de uzağı düşünemeyecek kadar sığ görüşlü kişiler, böylece şahın Emir'den soğuması şaşırtıcı olmaz.

– Muzaffer Barlâs'ın ağzı açık kaldı:

– Maşallah! Bu iş benim yedi kez uyusam düşüme girmezdi, dedi sakalını sıvazlayarak.

– Mecididdin “Ben iyice düşünüp taşınayım, inşallah gerçekleşir!” diyerek sohbeti sona erdirdi ve avucunu duaya açtı:

– “Amin!” Kötülük yapanlar yerin dibine batsın, deyip gül-müştü Mecididdin. Muzaffer sordu:

– Niçin gülüyorsunuz?

– Sakalını avcuyla tuttuğunu görünce bir Mevlânâ hatırıma geldi, dedi Mecididdin. – Şehzadelerin sohbetine şarap getirmişler, dibinde tortusu kalmış. Sarhoşluk insanı öyle hâle getirmiş ki... Sakalını şişeye sokup şarabı süzüp içmiş.

– Sizi de bizi de yaşlılığımızda böyle günlere ulaştırırsın, diye canı gönülden dua etti Muzaffer ve vedalaşıp kendi bağına gitti.

³⁶³ **macun:** Afyon ve diğer bileşenlerden yapılmış bir tür hamur, macun, ezme.

Mecididdin'in keyfi yerindeydi. Kendince bir ezgi mırıldanarak etrafı dolanıyor bazen de gülümsüyordu. Muzaffer Barlas'ın "Böyle iş benim yedi kez uyusam düşüme bile girmezdi." dediği aklına gelince daha da keyfi yerine geldi. Sonra sofaya döndü, deminki söz aklına gelince sakalını şaraba salıp tuttu, eli de ıslandı. Bu yaptığına kendi de güldü ve kalan şarabı da tepesine dikip, yuvarlak yastıklara başını koyup uyuyakaldı.

HIZIR GİBİ BİR ZAT

Yine yaz geldi. Şu sıcak günlerde mühürdarlıktan vezirliğe tayin edilen Nevâî köylere gidip halkın yaşayışını görmek istedi. Sultan'dan izin alınca Sâhib Dârâ, Pehlivan Muhammed, Şeyhim Süheylî gibi birkaç yakını ile yola çıktı.

Halk farklı şekillerde geçimini sağlayıp günlerini geçiriyordu.

Çiftçiler, zanaatkârlar, besiciler ziyaretçilerin evvelki gibi bağırıp çağırmadan konuşmalarına şaşırdılar. Onlar arasındaki nur yüzlü bir kişi diğerlerinden alçakgönüllülüğü ile ayrılıyordu. İnsanlarla kibar kibar konuşuyor, halk için neler yapılması gerektiğini sorup soruşturuyor, Mirza Bahadır insanların isteklerini deftere yazıyor, böylece kimin ne sorunu olduğu ortaya çıkıyordu. Nereye su boşaltılacak, nereye baraj veya köprü kurulacak, hangi mescit veya medrese tamir edilecek hepsi bir bir yazılıyordu.

Gelenlere karşı ilk başta mesafeli duran insanların bu sohbetlerden sonra gönül dilleri açılıyor, evindeki eşyalardan neyi hediye edebileceklerine bakıyorlardı. Biri tavuğunu, biri kuzusunu, biri kulun³⁶⁴unu bu saygıdeğer zatlara hediye ettiler. Şibirgân'da bir çiftçi çizgili kumaşa sarılmış dört tane ekmek getirdi.

– "Maşallah, böylesi cömertlik Hâtemi Tâ'y'da bile yok!" dedi Ali Şer Nevâî, Sâhib Dârâ'ya. – Gördünüz mü, dünya aslın-

³⁶⁴ **kulun:** At yavrusu.

da işte böyle kişiler sayesinde dönüyor. Bu, çiftçi Âdem Sâfiyul-lâh'ın oğlu ve yardımcısı. Sâfidir, yani seçilmiş, temiz, saf biridir!

Nevâî'ler dolaşırlarken, halkın arasına şu sözler dolandı:

– Padişahın son derece adaletli bir veziri varmış, ismi Ali Şer Nevâî imiş.

– Kendi aynı zamanda şairmiş de. Gazeller yazarmış.

– Anası babası sıradan kişiler olduğundan her ne olursa halka olsun, dermiş.

– Lamgan'a vardıklarında insanlarla birlikte darı öğütmüş. O darıdan lapa pişirildikten sonra herkesle birlikte oturup yemiş. Sonra değirmeniniz eskimiş, inşallah buraya yeni değirmen yaparız, demiş.

– Saltanat insanı böyle olmazdı. Veli olmasın?

– Kim bilir, belki dediğiniz gibi evliyadır?

– Ya Hızır Aleyhisselamsa? Hızır Aleyhisselam'ın insan kılığında ülkeyi dolaştığını söylüyorlar?

Evet, bu alçakgönüllü ulus bir adamı severse, onu göklere çıkarıp överdi.

– Vezir başını eğip sıradan sofradan yemek yiyince, buna inanmıyor musunuz?

– Medrese, kervansaray, yol yapım işlerini Sultan'a hatırlatıyorlarmış.

– Her Sultan kendi adının tarihe kazınmasını ister. Sultan Hüseyin'in de böyle bir niyetinin olması şaşırtıcı değil.

– Tanrı'ya bin şükür, halkın başına adaletli bir Şâh geldi. Öncekiler gibi sürekli akına çıksa ne yapabilirdin?

– Evet, doğru söylüyorsunuz. Fakat Ali Şer Nevâî, Sultan'ın en yakın dostu imiş. Halk için yapılacak işleri her zaman Nevâî'ye danışmış.

Bu sözlerde gerçeklik payı vardı. Ali Şer Nevâî Hiriy'e dönünce, Hüseyin Mirza'ya kendi görüşlerini bir bir beyan etti. O

gün aralarında medreseler ve türbeleri tamir etmek, kervansaraylar, köprüler, baraj ve değirmenler kurmak hakkında istişarede bulundular. Sultan Hüseyin, Nevâî'nin sözlerini dikkatle dinledi.

– Öncelikle, camimizi tamir etsek, dedi Sultan Hüseyin. – Bu işte Dimaşk ustaları mahirdir, sütunlar onlara verilsin, diye niyet ettik. Kabil'in eteklerinde olan yeşil mermerden getirilip nakşedilse.

Ben usta mimar Mirî'yi bu iş için çağırttım. Medrese planı da bitmiştir.

Selamhânede bekleyen ince uzun gövdeli, çevik biri olan Mirî saygıyla eğilerek içeri girdi ve elindeki kağıtları yayıp yeni yapılacak ve tamir edilecek yapıların çizimlerini teker teker gösterdi.

– “Dört yüz üç kubbe, yüz otuz revak, kırk dört sütun!” diyordu Mirî coşkulu ve mutlu bir sesle. – Aydınlik dünya tarihinde böyle büyük bir mescit yalnızca Sultan'ımızın lütufları sayesinde inşa edilecektir.

– Kendi adımıza da medreseler inşa etsek, Gazur Gah'daki-ne “Medrese-i Hüseyinî” desek, dedi Hüseyin Mirza. – İkincisini de “Bağ-ı Sefa” diye adlandırsak?

– Mirzamızın güzel beyitlerinin bir nişanı olarak “Medrese-i Bediye” denilse, dedi Nevâî. – “Bağ-ı Sefa” yerine “Bağ-ı Beytül-İman” olsa. Veya beş iklimin çiçek bahçesini barındırması nedeniyle “Bağ-ı Hamse-i Ârâî” dense.

Hüseyin Mirza gülümseyerek:

– “Oldukça zarif! Nacizâne hizmetkârınıza da terbiye verdiniz!” dedi bu söze aldırış etmeyerek. Çünkü, Emir Ali Şer “Bağ-ı Sefa” isminin dünya zevklerini, “Bağ-ı Beytül-İman”ın ise iman ve itikat bahçelerini bildirdiğini işaret ediyor.

– Bendenizin de bu yönde bir isteği var, dedi Ali Şer Nevâî. – Mirzamızın cömertliği sayesinde tasarrufum için bir miktar birikti. Ben de bu sırada bir şeyler inşa ettirsem. Bir zamanlar gurbette olduğum günlerde üstümde bir kaftanımdan başka hiçbir şeyim yoktu, kaderin bir yardımının yetişmesini arzuluyordum. Tanrı'ya bin şükür ki müreffeh günler yüzünü gösterdi. Şimdi

dünya ve ahireti arzulayıp çalışırsam ve her işimde Mirza'mızın da isimlerini zikretsem, belki de bana ihsan ettiği nimetleri nedeniyle sorumluluğumda olan görevlerin küçük bir kısmını yerine getirsem.

– “Sizin temiz kalbinizden bundan başka bir söz çıkması mümkün değil!” dedi Sultan Hüseyin. Bazı iyi niyetlerimiz var, onları gerçekleştirmede liderlik yapacak birini arıyorduk. Pirim kendileri önderlik etseler.

– “Baş üstüne!” diye cevap verdi Emir Ali Şer. Sultan, onun halkın yararına olacak bir hizmet için her daim hazır olduğunu bilirdi. Nevâî'nin cevabı onun gönlünü bir ışık yanmış gibi aydınlattı.

Sohbet bitmiş olsa da Hüseyin Mirza dostunun tereddütte olduğunu görüp sordu:

– Bize başkaca bir emriniz var mı?

– “Allah korusun! İzin vererseniz, isteğimiz var!” dedi Nevâî. Birkaç Hiriylinin Harezm'e taşınması istenmiş.

– Öyle, diyerek onayladı Hüseyin Mirza. -Nizamülmülk'ün fikriydi. Düşününce haklı olduğuna karar verdik.

– Muhterem Mirza'mızın malumudur ki Harezm'in iklimi Hiri'y'in ikliminden keskin bir şekilde farklılık arz ediyor, dedi Ali Şer Nevâî. – Hiri'y insanı Harezm'in tabiatını anlayıncaya kadar çok uzun yıllar geçecektir. Aklıma Harezm diyarından birkaç kişi Hiri'y'e gelse ve ziraatı öğrense, kendi aralarında muhakemede bulunup ortak iş yapsalar, diye geldi... Harezm'e gönüllü olarak gitmek isteyenler bunun dışında, elbette.

– “O iklimi ben iyi bilirim. Sultan Sencer'in damadı olduğumu unuttunuz mu?” dedi Hüseyin Mirza şakayla. – Ceyhun dolayları bitkiler için uygun, bir çubuk sokulsa göğerecektir. Dahası, bunca insan gidince Şeyh Behlül Bey'e de cemaat olacaktır.

Hiriylilerin Harezm'e göçüşü hakkındaki fermanndan birkaç ay evvel Nevâî'nin abisi Behlül Bek'in Harezm Emiri olarak atanmasına dair ferman imzalanmıştı.

– Bizzat kendinizin bana verdiği emre binaen, herhangi bir işte uygunsuz bir olay olursa, dokuz defaya kadar söylemeye hakkım var, dedi Ali Şer Nevâî. Kaldı ki, birkaç defa daha geri gönderirsem suçlamayacaksınız.

Sultan Hüseyin yine güldü. Sesli, titreye titreye, içten bir gülüşü vardı.

– “Pirin dileği baş üstüne!” dedi sonra. – Fakat siyasetimiz sözümüzü tutmamızı gerektiriyor. Bu iş fermanıdan önce olsaydı, tamamen hükümsüz kılardık. Ancak sizin sözünüz muteberdir. İzninizle üç bin değil, bin aile Harezm’e göçsün.

Nevâî’ye kalsa, bir hanenin bile göçmesine razı değildi. Fakat, şimdi daha fazla söz söylemeye imkân yoktu. Vedalaşıp köşkten çıktığında sanki âlem genişlemişçesine son derecede güzel görünüyordu.

Onun bu keyifli hâlinin nedeni, halk için önemli bir hizmet yapmasındaydı. Böyle günlerde gözünün önünde görüşüp konuştuğu yüzlerce kişinin siması belirirdi. Halk! Bu şerefli, değerli halk için her şeyi yapmaya değerdi. Bu değerli halkın içinden kaç âlim ve evliya yetişip çıkmıştı. Gözlerden uzak daha kaç tanesi şimdi dağ, taş, ova ve yaylalarda kıymeti bilinmeden ömür sürmekteydi. Arasında duası, dilekleri kabul olacak daha kaç tane vardı?

Nevâî “Ünsiye”ye varmadan, Havz-ı Mahiyan’a, Mimar Mirî’nin yanına gitti. Temel ustaları, duvarcılar, süslemeciler, mimarlar tayin edilince işler canlanmıştı. Halkın tutumu daha da şaşırtıcıydı: Muhtaçlar, yoksullar bile eski püskü paçavralara sarırlı akça, bez veya keçe alıp getirdiler. Asırlar boyu ayakta kalacak medresenin inşasında pay sahibi olmak isteyenler, daha asırca sevap kazanmayı arzu ediyorlardı. Bunun gibi birçok insan, her gün onlarcası inşaata katılıyordu.

Cami mescidi tamir edildi, beklenenden bile daha güzel bir şekilde göğe yükseldiğinde Sultan Hüseyin Hisar galeyanını

bastırmaya gitmişti. Zafer kazanıp döndüğünde, eşi benzeri olmayan o muhteşem mescidi görüp sevindi. Sonrasında Ali Şer Nevâî'nin kendi yapılarını inşa etmesine izin verdi.

Mimar Mirî belli bir süre için yeni kurulacak mescit ve medreselerin planını çizmiş, Ali Şer Nevâî'nin çok sevdiği genç ressam Behzad başka bir kâğıda onun suretini de resmetmişti. Orada birkaç kişinin mescide girip çıktığı, yukarısında ise dostu Ali Şer Nevâî ile toplantı yaptığı, onun da yukarısında beyaz bulutlar ve altın güneş tasvir edilmişti. Nevâî, Behzad'ı övüp toplantının resminin mescidin yukarısında değil, aşağısında olmasının daha iyi olacağını söyleyerek mimarın çizdiği plana döndü. Söz kubbelerin sayısı üstüneydi.

– İki kubbeli mi yapılıns yoksa dört kubbeli mi?

Nevâî düşünüp:

– Mirza cenapları dört kubbeli yaptırdıklarından bizim de öyle yapmamız doğru olmaz, dedi. İki kubbe, bir kümbet olsa yeter.

– Medresesinin tasarımında da bazı düzeltmeler yapacağım demiştiniz...

– Eğitim aldığım medreselerin pencereleri küçüktü, bu nedenle yarı karanlık olurdu, dedi Nevâî. - Göz nuru dökülüp ilim alınacak, bu sebeple aydınlık olmasına dikkat edin. Güzün ve kışın sert soğuklarında da sıcak olsun. Isıtmak için Buhara ve Semerkant'ta kullanılan yöntemin kullanılması iyidir. Yani, ocakta yakılan ateşin dumanının duvarın arasındaki küçük borulardan geçip birkaç hücreyi ısıtacağını göz önünde tutun.

İmarethanelerin isimlendirilmesine gelindiğinde, herkes bir ağızdan bu işi Ali Şer Nevâî'ye arz ettiler. Medrese veya cami kuran insanların ona kendi adını vermeleri adettendi. Bu sebeple, kimisi “Medrese-i Ali Şerî” kimisi “Nevâî” olmasını teklif ediyordu.

– “Hayır, hayır” dedi Ali Şer Nevâî. -Talipler ilim isteyip ihlas ile geleceklerdir. “İhlasiye” olsun. Hânekâh'ın ismi ise, derişler ve tarikatlardakilerin sema zikri ve tefekküre dalmaları

için “Halâsiye” olsun ki dünyanın endişelerinden kurtulsunlar. Tabipler hasta bakımı ve macun hazırlaması nedeniyle kolay ve nurlu olacak ki halk devâ isterse muradına ersin, “Şifâiye” olsun. Kütüphanenin adı “Kâriye” değil, “Dârü’l-huffâz” olsun.

Nevâî’nin kendi yaptırdığı imarethanelerin hiçbirine kendi adını vermemesi de halkın şaşırmasına sebep oldu.

Hiriy’in dışında, Merv, Meşhed, Belh’de, küçük köyler ve kervan yollarında bile halkın hayatına yarar sağlayacak birçok yapı inşa ediliyordu.

Kervansaraylar misafir yükünü hafifletmek için kurulacak, çünkü misafirin duası kabuldür. Farklı kesimlerde su sorunu olduğu için suyu daima değiştirecek havuzlar kazma, arıklar açma, barajlar ve köprüler kurma işleri devam ederdi. Hoca Ahrar Veli’nin “‘Zikir’ ve ‘tefekür’ sadece bir Müslümana iyilik bahşedecek bir hizmet olmadığı zamanlarda yapılacaktır. İnsanın gönlünün aydınlanmasını sağlayacak hizmet zikir ve murakabadan çok önde gelir.” şeklindeki öğüdünün hakikati işte böyle ortaya çıktı. Halkın yararına olacak bunca yapıdan gelecek dağ kadar sevap ile zikir ve murakabadan gelecek sevap eşit olabilir miydi? İnsanı sonsuz yüksekliklere çıkarıp dua edecek müminler olmasa, o kadar iyilikler o kadar sevaplar nereden gelsin? Kaldı ki bu halk, bu millet daima var olsun, dünya duruncaya kadar yaşasın!

Bunlar kalbi güneş gibi aydınlatacak işler olduğu için Nevâî’nin keyfi yerindeydi, ustalarla kâh şakalaşıyor kâh da içlerinden taşan coşkuyla onlara katılarak ter döküp çalışıyordu.

Bir gün öğle namazından sonra kabul zamanı reayadan Mevlânâ Alişâh’ın huzura girmek için izin istediği söylendi.

– “Mevlânâ Alişâh?” diye sordu Ali Şer Nevâî. – Doğrudan gelmeyip niçin arzuhâlcibaşına gelmişler, hayırdır inşallah?

Açık kapıdan orta boylu, şişman, kırmızı yüzünü kalın gür sakalları kaplamış Mevlânâ görünür görünmez hemen onun yanına vardı.

– “Bizi mahcup ettiniz, usta!” dedi Nevâî, onun elinden tutup sandalyelerden birine oturttu, kendi de karşısına çöktü. – Ne iş için geldiniz?

Aslında, niyetini bir mektup ile bildirmesi kolay olan, divana da köşke de rahatlıkla girip çıkabilen Mevlânâ’nın arz için gelmesi şaşırtıcıydı.

– Yüce lütfunuz ve merhametinizden ümit ettiğimiz şudur, dedi Mevlânâ Alişâh. -Hazinedarlar altı aylık maaşımı bir kerede verseler de ben de her ay hizmetkârların başının belası olmasam...

Ali Şer Nevâî gülümsedi:

– Mevlânâ, altı günlük ömrünüz kaldı mı kalmadı mı belli değil. Siz niçin emanet hayatı bu kadar sevip de gelecek altı aylık maaşı istiyorsunuz?

Alişâh gülümsemesini sakalını sıvazlama bahanesi ile parmaklarıyla gizleyip cevap verdi:

– Siz emir verin, o parayı versinler. Olur ya ölüp kalırsam kabrime, kefenime yarar. Nevâî, bakışında hınzır kıvılcımlar parlayarak kâtibe bakıp emretti:

– Usta Alişâh’ın isteği miktar hesap edilip dileği yerine getirilsin!

– Mevlânâ “Teşekkürler, sağ olun!” deyip başını eğdi, Nevâî de yine hazırcevaplık ile ekledi:

– “Ölüsü bir dert, dirisi de başka bir dert!” dedikleri sizmişsiniz ya...

Bu zekice şakaya herkes güldü. Kabul odası muhafızları da kâtip de arzuhâlcibaşı da avcuyla ağzını kapatmış kıs kıs gülüyorlardı.

Halk Nevâî’nin toplantılarına büyük bilginlerin, şairlerin, seçkinlerin toplandığını söyleyip heves ediyordu. Birçokları için o toplantılar ulaşılmaz bir mertebeydi.

Biri Hazreti Nevâî'nin yüksek toplantılarına katılıp bir muammayı çözebildim, o beni övdü deyip göğsü kabarıyor bir diğeri onunla tokalaşıp görüşmesiyle övünüyordu.

Onun hassas, kırılğan olduğunu söylerlerdi. Halk arasında insanların zevk alacağı, Nevâî'nin bilgeliğini gösterecek hikayeler çoktu. Bunları her yerde işitebilirdiniz.

– Bir gün bir şair hazretlerine “İki kuruşluk mum yanıp binceye kadar birkaç gazel yazdım.” demiş. O anda hazretleri ki-barca “O hâlde yazdıklarınızın kıymeti de iki kuruşluk mu ki?” demişler.

– Eeee! Mevlânâ Âsefî'den bahsediyorlar!

İnsanlar büyük bir zevkle gülüyorlardı. Şairin yaratıcılığı ve hazırcevaplığına, övgü dolu söz edip hayran kalıyorlardı.

Aslında, Nevâî'nin toplantıları büyük bir özenle tertip ediliyor ve seçilmiş kişilerden oluşuyordu. Kötü huylu veya düşüncesizce konuşan insanların yaklaşmasına izin verilmiyordu.

Onların arasında en hazır cevaplısı Mevlânâ Vâsifî'nin hikâyeleriydi.

Zeyniddin Vâsifî, çeşitli ziyafet çevrelerinden hoşlanan, nedim yani garip hikayeler anlatmada usta biriydi. Her yerde şu hikâyeyi anlatırdı:

Bir gün cömertlik meydanının sahibi Ali Şer Bey, önceki zeki kimselerden ilginç görünüşü ve tuhaf sözleri ile ayrılan Mevlânâ Şehabeddin Müdevvin'e bir at hediye etmiş. Bu iltifat münasebetiyle Mevlânâ kendini yüce hazretlerinin en yakınları arasında görüp hizmet ve saygıyı abartmış. Mesela ne zaman ata binip bir yere gitse o da gidip hizmet eder, dönüp eve geldiğinde ise pencereden bir adım öteye kıınıldamazmış. Bu sebeple lütuf ve kerem kaynağı Ali Şer Nevâî bundan çok rahatsız olmuş. Fakat kendinin yüksek karakteri o kişinin gönlünü incitmeye ve açıkça kendi nezaketinden uzaklaştırmaya izin vermemiş. Bu sebeple hizmetkârlardan biri Ali Şer Bey'in buyruğuyla hırsızlık için Müdevvin'in evine gitmiş ve atını alıp hemen pazara getirip satmış. Mevlânâ o adamı gerçek bir hırsız sanıp peşinden gitmiş,

iki taş yolu yaya olarak yürümüş ve attan hiç iz bulamayınca bu olaya şaşırıp yine izzet denizi Emir'in hizmetine koşmuş ve kendinin hüznü ruh hâlini dile getirmiş. Yüce hazret demiş ki:

– Biz atınızın değerini vereceğiz, şu şart ile ki bundan sonra at bakmayacaksınız ve ata bindiğimizde bize de baş belası olmayacaksınız!

Müdevvin razı olmuş. O sırada Emir malum miktarda akçe'yi Mevlânâ'ya veriniz, diye buyurmuş. Düzenbazlık eden insan Mevlânâ'ya doksan dört tenge sayıp vermiş. Mevlânâ şaşırarak:

– Hediye edilen akçe yüz tenge olmalı, ne için altı tenge eksik? diye sormuş.

Sohbette hazır bulunanlardan biri cevap vermiş:

– Mevlânâ, ne yazık ki, atınızı bundan daha fazlaya almadılar!

Bunu duyanlar katıla katıla gülmüşler.

Bir başka rivayet Nevâî ile Sultan Hüseyin'in dostluğu hakkındaydı. Rivayet o ki, bir kişi cömert Emir'den büyük bir borç istemiş. Emir kendi alicenaplığı nedeniyle reddedemeyip söz konusu meblâyı vermiş. O anda borç alan kişi borcu geri ödeyeceği zamanı sormuş, cömert Emir:

-Ne zaman ki Sultan Hakkın rahmetine kavuşursa, diye cevap vermiş.

Bu sözü fitneciler hemen Sultan'a yetiştirmişler. En yakın dostundan böyle bir sözün çıkmasına öfkelenip Emir'den yüz çevirmesini, araya soğukluk girmesini ummuşlar. Fakat, Sultan Hüseyin Nevâî'nin niyetini hemen anlamış:

– “Ali Şer Bey'e selam olsun!” demiş. Sonra şaşkınlıkla bakan laf taşıyıcılara mânâsını anlatmış: “O sözden niyet şu ki, alan kişinin borcunu geri ödemeye hiçbir zaman gücü yetmeyecek. Bu nedenle gece gündüz Tanrı'ya yalvarıp bizim ömrümüzün uzun olması için dua edecektir, Nevâî'nin niyeti böyle!

Halk arasında böyle sözler ağızdan ağıza yayılırken bu arada “Şifâiye”, “Dârü'l-hüffâz”ın inşaatları da tamamlanmaktaydı. Kervansarayların karşısında adaklar kesilip dualar ediliyordu.

Özellikle, Hiriy dışındaki köylere su verildiğinde halk seviniyor, yaşlılar o berrak suyu yüzüne gözlerine sürüyorlardı.

Birkaç yıl içinde imaretler, kapalı çarşılar, dükkanlar, hamamlar ve medreselerin yapımı tamamlandı. Ali Şer Nevâî onları bir bir ziyaret etti. Sonra “İhlâsiye”ye girip Şeyhim Süheylî ve Sâhib Dârâ ile bu dergâhın müderris ve hizmetkârları üzerine muhakemede bulundular.

Şeyhim Süheylî, Nevâî yerine mühürdarlığı tayin edilmişti. Zamanı olmadığından hep acele acele yürürdü. Şimdi bile bir süreliğine “İhlâsiye”ye gelmiş olsa da köşke dönmek mecburiyeti yüreğindeki kaygıyı arttırdı ve sabırsızca dedi ki:

– Okuyun, okuyun, vakit kaybetmeyin!

Nevâî, birkaç ipek kâğıda yazılı mevzuatı açıp:

– “Sizlerin onayı asıl amacımızdır. Siz onaylarsanız, Mirza’-mızın nazarına sunarız!” dedi. Sonra tek tek açıkladı:

– Sorumlu kişiler, iki en güvenilir müderris olacak. Her birinin yıllık maaşı bin iki yüz altın nakit, yirmi dört yük tahıl ki dörtte biri arpa, yine dörtte biri buğday olacak.

Her sınıfta altısı mükemmel olmak üzere toplam yirmi iki talebe olacak. Her birine aylık yirmi dört altın, yılda beş yük buğday, en düşük sekiz, aylık her birine nakit on iki altın, yıllık dört yük buğday, en düşük sekiz, aylık her birine nakit on iki altın, tahıl yıllık üç yük verilecek.

– “Hay hay!” dedi Sâhib Dârâ şaşırarak. “Onca maaş! Emir hazretleri beni de ya müderris ya müderris yardımcısı ya da hiç olmadı muhafız olarak atasa olmaz mı?”

– Altı güzel sesli hafız müderrise yıllık nakit beş yüz altın, münasefe olarak on baş yük tahıl, sayirlerin³⁶⁵ her birine yıllık nakit yüz seksen altın, dört yük buğday. Şeyhe yıllık nakit bin altın, münasefe olarak on yük tahıl.

³⁶⁵ **sayir:** Geçici çalışanlar, sürekli çalışmayan, belirli zamanlarda çalışan.

Bu şekilde vaize, imama, müteveli³⁶⁶ye, hadim³⁶⁷ ve ferraş³⁶⁸lara kadar maaşları belirlenince:

– “Ne dersiniz, yarenler?” diye sordu Ali Şer Nevâî. – Maaşlar onların yaptığı hizmeti karşılar mı? Rız olurlar mı? Yoksa herhangi bir hususta bir hatamız var mı?

– “Medreselerin vakıf muhasebecileri bile bu kadar adaletli dağıtamıyorlar, çok uygun olmuş!” diyerek şaşkınlığını gizlemeli Şeyhim Süheylî.

– “Bu günler hatırdâ kalsın, Şeyhim!” deyip Sahip Dârâ hevesle ekledi: - Emir cenapları lütfederlerse o günler gelince helva ve halim³⁶⁹ yiyeceğiz.

Nevâî hizmetkârların yıllık yapacağı işleri de tek tek belirlemiştir, bunları da anlattı. Bekçi her yıl yüz kürk manto, yüz kepenek, yüz börk, yüz şason³⁷⁰, yüz gömlek, yüz tünban³⁷¹ satın alıp her birini uygun şekilde iki müderrisin yardımıyla ihtiyaç sahiplerine ulaştıracak. Ve her yıl dört yüz altın imarethâne, kümbet, medrese, mescit ve darülhuffaz³⁷² için kilim ve aydınlatmaya ayrılacak. Kazan, idiş, kaşık, piyale ve bu gibi gerekli ne varsa hazır edilip verilecek. Hademe ve bekçiler her gece medrese mescidindeki koridorda, darülhuffâzda, ibadethane kümbetinde ve koridorlarda mum yakacaklar. Diğer bir şart da şu ki, karın eritilmesine mukri³⁷³, hadim ve ferraşlar ve derici³⁷⁴ler, ki bunların hepsi birbirine yardımcı olacak, ortaklaşa bu

³⁶⁶ **müteveli**: Bir vakfı vakfedenin koyduğu şartlara göre yöneten kimse.

³⁶⁷ **hadim**: Hizmet eden, yardımcı olan kimse.

³⁶⁸ **ferraş**: yerleri süpürüp temizlemekle görevli kimse, hizmetçi. Kabe'yi süpürenler, cami, imaret vb. yerlerin temizliğiyle görevli olanlar için kullanılmaktadır.

³⁶⁹ **halim**: Nevruz'da haşlanmış buğday ve etten yapılan bir yemek

³⁷⁰ **şason**: Ayağı tüm olarak kaplayan ayakkabı demektir. Şoson, yumuşak ya da kumaştan olan ve ince deriden yapılan bir ayakkabıdır.

³⁷¹ **tünban**: don, iç donu.

³⁷² **darü'l-hüffaz**: Hafız yetiştirilen yer.

³⁷³ **mukri**: Kuran-ı Kerim'i kaidelerine göre okuyan.

³⁷⁴ **tabakçı**: Arapça “debbag” dan gelen bu sözcük deri sepileyen kişi, sepicidir demektir.

işi yürütecekler, balçık ile kumu hendeğin kenarına yığacak olan arık kazacaklar, medresenin mütevellisi tarafından işe alınacak.

– Karı eritmeyi ve yağmur suyunu temizlemeyi unutmamışsınız!

– Sonunda, mevzuatın düzenlemesine rubai de eklendi, bu işlerdeki niyet ve murat anlatıldı, dedi Nevâî. – Duvara asılacak ki biri kötü niyetle girerse okuyup insafa gelsin.

*ÔÂlem işidin meni melûl et, yâ Rab,
Fakr emgegi tartarğa hamûl et, yâ Rab.
Bu işki, seniñ rızâñ üçün kalmışmen,
Hem aynı rızâ bile kabûl et, yâ Rab.*³⁷⁵

*Bu kâÖideni kim ki tûzer, bar bolsun,
Tengri barı hâletde aña yâr olsun.
Kim buzsa, buzuklukka sezâvâr olsun.
Haq la'netu kahrığa giriftâr olsun!*³⁷⁶

– Oldukça sert söylenmiş, dedi ciddileşerek Süheylî. – Bunu okuyanlar rahatsız olmazlar mı ki?

Sâhip Dârâ ise her zamanki gibi şakasını yaptı:

– Mâlî denetçiden kapıcıya kadar atamışlar, dostların hâli ne olacak? Yıllık değil, günlük bir lokma ekmek bir kâse su verseler yeter, hizmetlerini görürüz. Böylece, üç dost “İhlasiye”den “Halâsiye”ye, oradan da “Şifâiye”ye geçmiş, güneş batıncaya kadar orada kalmışlar.

³⁷⁵ Ya Rabbi! Dünya işlerinden beni engelle, fakr eziyetine katlanmamda bana sabır ver. Bu işi senin rızan için yaptım, sen de aynı rıza ile kabul et.

³⁷⁶ Bu kaideyi kim yerine getirirse var olsun, Tanrı her durumda onun yardımcısı olsun. Kim fitne çıkarırsa hak ettiğini bulsun. Hakkın lanet ve kahrına uğrasın!

Nevâî, “Ünsiye” ye girdiğinde Bektaş Baba dere kenarında oturmuş beyaz çiçek açan yeşil yalpız³⁷⁷ları tek tek yoluyordu.

“Hey hey, neler yapıyorsunuz?” dedi onu durdurup Nevâî.

– “Hasat iyi olmayacak, kötü görünüyor, düzenlemek istiyorum.” diye cevap verdi yaşlı, alnındaki teri kuşağıyla silerek.

– Bırakın, kendince bir güzelliği var. Haddinden fazla büyümüşse budasanız yeter, fakat sakın kökünden yolup atmayın.

– Böyle deyip geçip gitti. İçeri girmeyip sevimli menekşe bahçesini biraz dolandı. Geldiği yoldan geri dönerken Bektaş babaya:

– “Biçareye bakın! Kökünden toprağa bağlanmış, zayıf ve aciz. Kaderinden kaçayım dese de kaçamaz! Şu hâliyle Tanrı’ya hamdüsenalar edecektir, tıpkı bizlere benziyor!” dedi. – O zavalıya siz, biz merhamet etmezsek kim edecek?

Bektaş Baba kendini garip ve rahatsız hissederek bir hocasına bir bitkilere baktı. Nevâî onun anlamadığını fark edip:

– “Göklerde ve yerde var olan her şey Allah’ı tesbih eder. Onu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yok. Ra’d³⁷⁸, yani gök gürültüsü bile onu hamd ile tesbih etmektedir, denildiğini duymadınız mı?” dedi nazikçe. – Yolmakla onların hamdüsenasını kesmiyor musunuz?

– Hiç haberim yoktu, özür dilerim, dedi Bektaş Baba huzursuzlanarak.

Şair başını sallayıp kütüphaneye doğru yol aldı. Bektaş Baba şairin söylediklerini düşünürken, aklına Merv’de olup bitenler geldi.

Geçen yıl kışı Merv’de geçirmeye karar verince saray soyluları bir müddet o havadar meskenlerde kalmışlardı. Bahar gelip de herkes Hiriyy’e dönmeye hazırlanırken, Nevâî, bir üveyiğin

³⁷⁷ **yalpız**: Tıpta, yemek pişirmede ve gıda endüstrisinde kullanılan safran aromalı çok yıllık otsu bir bitkidir.

³⁷⁸ **Ra’d**: Kuran’da bir sure adı da olan bu kelime Arapçada gök gürültüsü anlamına gelmektedir.

çadırına yuva kurduğunu görmüş, çadırın toplanmamasını söyleyerek hizmetkârlarından Hoca Hasan Bahtiyar’a üveyiğin yavrusunu uçurana kadar oradan ayrılmamasını emredip onu orada bırakmıştı. Hoca Hasan üveyiğin yavrusunu uçurup, kendi de bir yerlere uçup gidene kadar onlara muhafızlık etti. Bomboş yuva ise nisan rüzgarlarında kuru saman gibi savruldu. Hoca Hasan Hiriy’e gelince “Ali Şer Nevâî bu işle hem üveyiğe hem bana merhamet etti. Boş yuva bana kendi hayatımı hatırlattı.” deyip şunları söyledi.

Fakat, yaşlı adam ne gök gürültüsünün nasıl olup Allah’ı tesbih ettiğini ne de boşalan üveyik yuvasının Hoca Hasan’ın hayatıyla ve onun budadığı otlarla nasıl bir alakası olduğunu yine de anlayamamıştı. Söylediği sözleri Emir’in iyi kalpliliğine yorum tekrar kendi işiyle meşgul oldu.

Aslında Ali Şer Nevâî bahçıvana gönlünün derinliklerindeki ni söyledi. Tanrı’ya şükür, halkın duasını almak için birtakım yapılar inşa edildi. Onlar Allah’ın dilediği vakte kadar yeryüzünde kalacak ve vakti gelince toprağa karışıp gidecek.

Rüzgârla savrulup gitmeyecek ebedî yapılarını, sanatla yoğrulan bilim ve hikmet eserlerini vücuda getirmenin vakti çoktan gelmişti. Bunun için ise, zaman kaybetmeden, bu niyetini Sultan’ın gönlünü kırmayacak bir tarzda dile getirip izin almak lazımdı. Nevâî, bu konuda kesin bir karara varıp ertesi gün Sultan’ın huzuruna çıkmayı kafasına koydu.

FİTNE

Hüseyin Mirza deneyimli ve zeki bir komutan olup başsarılarının hepsi onun bu zekâsı ve bilgeliği nedeniyleydi. Savaşa girmeden önce düşmanı iyice öğrenir, ordunun ne yiyip ne içeceğinden tutun da silahlarının türlerine, kaç alpi kaç askeri olduğuna kadar hepsini bilirdi. Ayrıca savaşa girilecek yerin altı üstü, suyunun nereden geldiği de dahil her şeyi inceleyip

onu kendi zaferi için kullanırdı. Bu büyük saltanatın uçsuz bucaksız topraklarında yalnız Esterabad ile Hisar huzursuz olup bu iki bölgede zaman zaman isyan alevleri yanardı.

Esterabad eskiden Gürgen diye adlandırılmıştı. Timurlulardan daha evvel Sultan Mahmud Gaznevî zamanında “Esterabad” yani mülkün astarı, kenarı olarak adlandırılmıştı. Bu muazzam bölgenin Yakup Bey liderliğindeki Irak saltanatıyla sınır olması durumu oraya tecrübeli, bilge bir kişinin atanmasını gerektiriyordu. Daha evvel oraya Mecididdin’in gönderilmesi konusunda anlaşıldı ama Mecididdin çeşitli bahanelerle Esterabad seferinden kurtuldu.

Bir gün o, hazinenin gelirlerini hesap ederken soylular ve beylerin mülklerine dikkat çekti. O mülklerin çoğu Sultan Hüseyin’in cömertliği nedeniyle hediye edilmiş olup onlardan gelen zenginlik eşsizdi. “Süt, reçel ve tatlı havuzları, altın ve gümüşten yapılan şekerler ve helvalar buradan geliyormuş ha!” diye düşündü aklına gelen bu fikre sevinerek.

Hesaplayıp da kendi zenginliğinin ve mertebesinin daha da yüksek olduğuna emin olunca Sultan’ın huzuruna bir rica ile gitmeyi istedi. Hüseyin Mirza’nın huzuruna girdiğinde düşüncelerini bir bir açıkladı.

– “Savaş beyleri ile ulemanın mülküne dokunulmaz, yasaktır!” dedi Sultan Hüseyin.

– “Elbette dokunulmaz, o mülkler kendilerinde kalacak.” diye cevap verdi Mecididdin. – Sadece vergi alınacak.

Gerçekten de eğer vergi alınırsa hazinenin geliri neredeyse iki misli artacaktı. Vezir Sultan’a yaptığı hesap kitabı gösterdi. Sultan biraz düşündükten sonra rıza gösterince kolları sıvayıp işe koyuldu.

Yağmacılar ve askerler mülkleri tek tek geziyorlardı. Bu, Mecididdin’in herkese karşı bir zaferiydi. Bazı beyler hediyeler gönderip mülklerine dokunulmaması için yalvarıyorlar, kibirli vezir ise hediyeleri kabul etmeyip geri yolluyordu. Çeşitli bü-yüklüklerdeki araziler, bağlar ve bahçeler, köy sahibi olanlar bu

fermanla şaşkına döndü. Vergi? Mîrî arazilere de vergiden muaf tutulan ayrıcalıklı sınıfa da? Sonunda ocağımız barkımız viran olacak!

Mülkler ölçülüp değer biçiliyor, çıkacak hasat tahmin edilip hesaplanıyor, ödeme için tarih belirlenip bir kâğıt imzalatılıyor. Önceleri sadece avamın omzunda olan vergi yükünün şimdi orta hâlli ve yüksek mertebelilerin üzerine de dağıtılması herkesi şaşkına çevirdi.

- Hazine bu yolla doldurulur muymuş?
- Geleneğe göre, savaş beylerinin malına mülküne dokunulmaz. Çünkü canını ortaya koyup savaşıp kazanmıştır. Kimin başının altından çıktı bu iş?

– Mecididdin'den diyorlar...

Umera nezdinde bu adaletsizlik idi. Gerçekten de komutanlara savaşlardaki cesareti ve kahramanlığı nedeniyle juldu³⁷⁹ yani hediye olarak verilen toprak ve sulara nasıl ki dokunulmazsa, ulemaya ilimleri nedeniyle verilen mülkler ondan daha dokunulmaz sayılmıştır. Bu söz daha yumuşak bir şekilde Mecididdin'e bile ulaştı. Mecididdin öfkeleni, geniş yüzünde öfke bulutu belirli.

– “Sultan Ebu Said zamanında bir taşın mücevherden daha iyi diyerek ağlayıp sızlamıyor muydunuz?” dedi diklenerek. - Bugün maaşınız iyi, geliriniz yüksek, ama gözünüz doymuyor. Saltanat sayesinde eviniz zengin, hazineden üç dört akçenizi mi kısıkanıyorsunuz?

– Seyyidlerin mülklerini ne yapacağız?

– “Seyyid meyidherkes vergilendirilecek!” dedi Mecididdin. – “Peygamber hazretleri dünyadan göçeli sekiz yüz yıl oldu. O yandan sorarsanız ben de peygamber neslindenim!” demişti, herkes şaşkınlıkla ona bakakaldı.

³⁷⁹ **juldu (ödül):** Büyük yararlılıklar göstermiş prens ve soylulara tahsis edilen arazi.

– “Gözünüz fırl fırl dönüyor? Âdem babayı kastediyorum!” deyip gülümsedi Mecididdin. – Gördünüz mü hem baba hem de ana tarafından biriz. Herkesin eşit olması caiz değil mi?

Onun kaba sözlerinden toplantıdakiler yaka silkiyordu. Mecididdin sözünü bitirip divandan ayrıldı. Çıkışta Kara Moğol’a rastladı. Kara Moğol’un hocası atının dizgini tutmuş sol tarafına bakıyordu.

– Sen, dedi Mecididdin ata binince. – Akşam huzuruma gel. Bir iki iş vereceğim.

Kara Moğol başını yere koyacakmış gibi eğildi. Mecididdin uzaklaşıncaya kadar öylece durdu, sonra doğrulup etraftaki askerlerin önünden kibirle geçip dışarı çıktı.

Kara Moğol, akşam vakti yıkanıp taranıp sakalına misk sürdü, kendince giyinip süslenip Mecididdin’in bahçesine gitti. Oraya vardığında görevli haberim var der gibi başını sallayıp iç avluya girdi. Kara Moğol uzun bir vakit ayakta bekledi. Gelen geçen kapkara bu kişinin garip giyimine kuşamına şaşkın şaşkın bakıyordu. Bir süre sonra görevli dönüp geldiğinde “Ardımdan gel!” deyip onu arka bahçeye götürdü. Orada ağaca bağlanmış iki tane koyun vardı.

– Bunu yüzüp ortadan kaldıracaksın, dedi Kara Moğol’a büyük bir bıçak verip.

Kara Moğol hayal kırıklığına uğramış bir şekilde koyunlara bakıyordu. Buna rağmen hizmetkârdan bir parça bez isteyip omzuna attı ve koyunları yüzdü. Ayva dalına asmıştı ki sallana sallana Mecididdin geldi.

– Bu işi sen yaparsın diyerek hata etmemişim, dedi yüzülmüş koyunlara bakıp. – Cengiz usulünde et pişirmeyi bilir misin?

– “Nerden bileyim, Cengizhan dünyadan göçmüş gitmiş?” diye cevap verdi Kara Moğol homurdanarak. Onun kabalığı Mecididdin’in hoşuna gitti.

– Sen endişe etme, onu aşçılar pişirsin. Sen buraya gel!

İçeri girildiğinde Mecididdin sıralanmış minderlere yaslandı, Kara Moğol dizlerinin üzerine çöktü.

– “Ümera, âlimler, ulema.” dedi Mecididdin mırıltıyla. – “Hepsinin mülklerine vergi kondu. Sen o vergilere bakacaksın. Muiniddin asker ve bir iki sadık asker ile varacaksın. Kimi altın gümüş ile kimi mal ile ödeyecektir. Sandıklara koyacaksın...” deyip anlamlı bir şekilde gözlerini dikince Kara Moğol aniden onun niyetini anladı. Heyecanını güçlükle bastırarak:

– “Sağolun, efendim, var olun!” dedi.

– “Hiç kimse fark etmesin!” dedi Mecididdin. – Bu işten sadece Muiniddin askerin haberi olacak. Bir hata edersen, hazine-nin malına göz dikti diye kelleni aldırırım. Canını seviyorsan, işinde uyanık olacaksın. Hadi şimdi git, sabah erkenden Muiniddin’in yanına var!

Kara Moğol efendisinin yanından yürüyerek değil koşarak çıktı. Söylemesi kolay? Dünya kadar servet, nice bey ve emirlerin mülkünden onca vergi gelecek. Bu arada yere düşen bir iki mücevhere biri bakar mıydı? İşte şimdi fakirin omzuna da güneş vuracak. Kara Moğol bunları düşünüp, sırtarak kuş gibi uçup gitti.

Kara Moğol efendisinin söylediklerini ziyadesiyle yerine getirdi. Bu arada kendini de unutmadı elbette. Mecididdin onun sadık olduğunu, gereğinden fazla konuşmadığını biliyordu. Gözlerini belirtip dik dik bakarak sorunca Kara Moğol:

–Gelirken biri iki kırık taş parçası ayağımızın altına düşmüştü, cenaplarının sandığına zarar vermesin diye bir kenara atmıştım, deyip doğrusunu söylerdi. Mecididdin’in bu bahanesi karşısında gözlerini kısıp onu tehdit ederdi.

– “Peki ya dönemin şair hazretlerini?” diye sordu Mecididdin muzaffer bir gülümsemeyle. – Teftiş ettiniz mi?

– Etmeye çalıştın ha! Kara Moğol tereddüt edip cevap verdi:

– Ama vergilendirmeye fırsat bırakmamışlar.

– Niçin?

– “İhtiyarında olan tüm mülkü medreselere bağışlamışlar. Bir tek babasından kalan bağ var, o kadar!” dedi Kara Moğol. – Karış karış tüm toprak ve bağları vakfa bağışlamışlar.

– “Hâşâ!” diyerek yerinden fırladı Mecididdin. Kurnazlığı görüyor musun? Bugün vakfa verecek, yarın öbür gün Sultan’a söyleyip tekrardan alacak. Böylece de malını kurtarmış olacak ha! Yooo...” diye şüphelenip sıkıştırdı Kara Moğol’u.

– Bir zamanlar dostunmuş, önceden bir şey dedin mi?

– “Allah saklasın!” dedi Kara Moğol. – Efendim ben hiç kimseye ihanet etmem. Bu işi söylemek aklıma bile gelmedi.

– Dostun olsa bile ha?

– “Öyleyse...” Kara Moğol düşünceli bir şekilde şerbetini teklif beklemeden aldı ve gluk gluk diye ses çıkararak içtikten sonra eliyle dudağını silip kayıtsızca cevap verdi: - Sizinle istişarede bulunacağım. Ama size de ona da ihanet etmeyeceğim.

– “Tamam, git!” dedi Mecididdin dediklerine kanaat getirip.

– Sen benim güvendiğim dürüst bir yiğitsin. Fakat, bir şeyi söyleyeyim. Bu işler bununla kalmayacak. Bunca mal mülk edinen birinden elbette şüphe duyulacaktır. Dikkatli olup etrafını iyice kontrol edeceksin. Vakti gelince Şiraz’a gideceğiz.

Kara Moğol “Tamam” dedi, böylelikle sohbet sona erdi. Mecididdin bugün çok yorulmuş, kafası ağrımış, ne yapacağını bilmez bir hâldeydi. Akşama bir falcı çağırtmıştı. Falcının geldiğini söylediklerinde elini sallayıp “Başka bir gün gelsin!” dedi ve eğlence odasına doğru gitti. Biraz dinlenmeyi, ezgi ve zevkin kucağında zihnindeki düşüncelerden uzaklaşıp rahatlamayı istiyordu. Nefes nefese kalmış gelmekte olan gövdeyi gören hizmetkârlar koşuşarak “Efendimiz geliyorlar!” deyip her biri kendi işine koştu.

Kara Moğol ise sokağa çıkınca “Abooo! Akşam olmuş ya! Camiye mi gitsem yoksa meyhaneye mi?” şeklinde ikilemde kaldı. “Amaan, zamanı gelince kazasını kılarım.” deyip meyhanenin yolunu tuttu.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FEVAYİDÜ'L-KİBER HAYRET

“Gecenin birinde kâinatı karanlık basmış, güneş hayat pınarının suyu gibi gizlenmişti. Gerçi o pınar gözle görünmese de Hızır göğün üzerinden ona damlalar saçardı. Gece polenlerini ambere çevirmiş, onları cennet rüzgarlarıyla yeryüzüne yayıyordu. Dünya yuvarlak, kokulu bir idiş³⁸⁰e dönmüş, gece karanlığından orada anber hazırlanıyormuş gibiydi. Yer idişi altında güneş ateş yakmış da o idişi gökyüzü kendi eteği ile örtüyormuş gibi görünüyordu. Huzur ve barış yağmuru yağarak meydana gelen olayların savrulan tozlarını yatıştırmaya çalışıyordu.

Bu gece dostluk gülistanının selvisi dostluk hanesinin mumunu daha da aydınlattı. Karşılaşma hayâli ile mutlu olup deniz gibi köpürüp kükredi. O anda yüksek rütbeli bir seyyah geldi, elinde ise kuş misali uçacak bir atın dizginini tutuyordu. Bu at gökte dolaşmaya ara vererek onun göğsüne yükselmesi için bir adım oldu. Allah’ın pak elçisi onu selamlayıp O’nun adına şu bilgiyi verdi: “Ey heyecan verici sırların hazinesi! Tanrı seni görmek için istek ve arzusunu bildiriyor. Çünkü peygamber cânân haberini almış, onun cânân haberini alması yeniden can bulmasıdır.”. Haberci yardım edip onu ata bindirdi, atı geldiği tarafa geri götürdü.

Böylece bu alicenap, nur yüzlü atlı gezintiye çıkar, yüce baht atı kuş gibi uçardı. Bu hızlı koşmayı öğrenmiş at, toz kaldırarak akıl gözünü kör ederdi. Bu at, tırmanarak gök kubbeye ulaştığında Ay’ı geçmek için ona bir pencere vazifesi görüyor. Kalem sahibi Merkür burada saygı kazanmış, bu kalemin luğa yani iki

³⁸⁰ **idiş:** İçine bir şey koymak için kullanılan ev eşyası, kap.

yüzlülüğe izin vermiyordu. Zühre mutluluk çalgısını akort edip onu zemzem ile kullanmaya başladı. Güneş kendi gölgesi ile onun güzel yüzünü perdeliyordu, hilal ise şulenin altına gizlenmiş gibiydi. Sevgisinde Mirrih Behrâmi bir söz olmuşdu da şeref kılıcı yüzünde bir ayna gibiydi. Onun yakınında yürümekten Jüpiter'in mertebesi daha da arttı, yolundaki bir yıldız yolu ona minber oldu. Satürn'ün mumu karanlığı aydınlatıp bindiği pas gibi kara atı beyaz gösterdi. Ona Hamal³⁸¹ da, Savr³⁸² da canlarını verecek gibiydi, daha doğrusu, ikisi de canını kurban etmeye hazırılar. Hem önünde Jawza³⁸³ kemerini çekip bağlamış hem Seretan³⁸⁴ dimdik durup parıldıyordu. Asad³⁸⁵ aslanı yolundan bir köşeyi sahiplendi, Sünbüle³⁸⁶ onun atına yol azığı oldu. Mezan³⁸⁷ toz parçacıklarını pahalı bir iksir gibi ölçüyor, Akrep³⁸⁸ arasında içirme, tedavi etme, ovalama işlerini görüyor. Kavs³⁸⁹ ise zemheri (çille³⁹⁰)ye oturup dua etme niyetinde. Dağ keçisi

³⁸¹ **hamal:** Celâli takvimine göre 21 Mart- 20 Nisan zaman aralığını kapsayan ay adı.

³⁸² **savr:** Celâli takvimine göre 21 Nisan- 21 Mayıs zaman aralığını kapsayan ay adı.

³⁸³ **jawza:** Celâli takvimine göre 22 Mayıs- 21 Haziran zaman aralığını kapsayan ay adı.

³⁸⁴ **seretân:** Celâli takvimine göre 22 Haziran - 22 Temmuz zaman aralığını kapsayan ay adı.

³⁸⁵ **asad:** Celâli takvimine göre 23 Temmuz - 22 Ağustos zaman aralığını kapsayan ay adı.

³⁸⁶ **sünbüle:** Celâli takvimine göre 23 Ağustos - 22 Eylül zaman aralığını kapsayan ay adı.

³⁸⁷ **mezan:** Celâli takvimine göre 23 Eylül - 22 Ekim zaman aralığını kapsayan ay adı.

³⁸⁸ **akrep:** Celâli takvimine göre 23 Ekim- 22 Kasım zaman aralığını kapsayan ay adı.

³⁸⁹ **kavs:** Celâli takvimine göre 22 Kasım- 21 Aralık zaman aralığını kapsayan ay adı.

³⁹⁰ **çille:** Yılın hem en sıcak hem de en soğuk kırk gününü ifade eden terim.

Ceddi³⁹¹ ona yetişmek için azığı olan ilk sütünü getiriyor. Davlav³⁹² Yusuf gibi gözlerini devirmiyor, Hüt³⁹³ de Yunus gibi beklemiyordu. O yel gibi tüm burçları kesiverdi ve Gökyüzü'nün Arş'ına yükselmeye başladı. Ona Arş ve Levhü'l-Kalem kırmızı halı oldu, onun atı tam olarak adım atmalıydı. O, şimdi Refref³⁹⁴e binip yol arkadaşı ile vedalaştı. Artık gittiği yolda hiçbir mekân kalmamıştı. O, yokluk çölünü kendine mekân kıldı. Burada o altı yönün ötesine geçip dört mücevheri³⁹⁵ terk etmek, onun için taç giymek gibiydi. Yokluk ayağıyla adım atarken aslında yol da yoktu, adımın kendi de. Kimliğinden ne nakış kalmıştı ne bir görünüş, hatta bu söylenenlerden bir iz bile kalmamıştı. Bu yolla o kendini kendinden kurtardı ve böylece kendini izzet perdesine özgü, ona layık bir hâlde buldu. Oraya vardığında baksa ki önünde hiçbir şey yok. Ne kadar bakarsa baksın, bakilik aynasını görüyordu. Aynaya baktığında orada surete benzer bir şeyler görünüyordu, o kadar. Ne kadar geçici de olsa dışarıda kalmıştı. Onun yıldızı o kadar yükseldiğinde merhamet denizinde bir dalga belirdi. O, Allah'ın diliyle insanların hepsini istemeye başladı ve Allah'tan ne muradı varsa hepsine erişti. Allah'a topraktan olan bir beden yoldaşlık etti. Eğer "Böyle oldu!" dense, böyle, buna şaşırmasa da olur. Gerçekten de onun bedeni baştan ayağına kadar can idi. Sadece onun canı Canan'a erişmiş idi. O iki dünyanın rahmetine erişip neyi elde etmişse, hepsini kendiyile birlikte geri getirmişti. Onun sayesinde o İlâhî dergâhı nasıl aydınlanmışsa, bu dünya da ayağındaki tozları kendine sürme

³⁹¹ **jaddi:** Celâlî takvimine göre 22 Aralık – 20 Ocak zaman aralığını kapsayan ay adı.

³⁹² **dalav:** Celâlî takvimine göre 21 Ocak- 19 Şubat zaman aralığını kapsayan ay adı.

³⁹³ **hüt:** Celâlî takvimine göre 20 Şubat - 20 Mart zaman aralığını kapsayan ay adı.

³⁹⁴ **refref:** İslami gelenekte Hz. Peygamber'in Mirac'da kullandığı binek (burak) bazı açıklamalarda refref olarak adlandırılır.

³⁹⁵ Burada yer alan "to'rt gavhar" yani dört mücevherle bahsedilen dört unsur yani yer, su, hava ve ateştir.

yaptı. O, Arş'a gonca olup gitmişse, Dünya'ya taze bir gül bahçesi olarak döndü; bir zerre olarak gitmişse parlayan bir Güneş olarak döndü. Onun Miraç'a çıkması ve dönüp gelmesi bir anda meydana geldi, akıl ise bu olanlara şaşkınlık duymakta! Nerde mucizeler çoksa, onları idrak etmede akıl aciz kalıyor. Onun çıkması ve dönmesi için geçen süre çok kısa ve bu süre tahlile bile değmiyor.

Bu mutlu sefer böylece sona erdi, kutlu yolcu izin aldı. Âlem padişahı tahtına oturup dünyanın işini düzene koymaya devam etti. Şeriat dili yazılmış defteri okuyor, hayat suyu ise küfrün karanlığını silip süpürüyordu”³⁹⁶.

DÜNYA EHLİ, BİLİN...

Bir zamanlar cilt cilt kitaplar ve müderris sohbetleri arasında boy gösteren hakikat ve mağfiret âlemleri Ali Şer'i devamlı kendine çekiyordu. Gönül artık dost çevrelerinden uzaklaşmayı, bilim diyarlarına yetişmek için tefekkür miracına çıkıp orada kalpleri arındıran bir ibadetle meşgul olmayı diliyordu. Tıpkı, gecenin bir yarısında zekâ Cebrail'inin fikir Burak'ına yol göstermesine azıcık kalmış gibi hissediliyordu. Dünyada her ne varsa, hepsi anlamından haber verir, konuşur, haykırır, feryat ederdi; konuşmayan hiçbir şey yoktu. Zamanın âlimleri ve bilginlerinin yarattığı sayısız eser zihne şerbet gibi dökülmüş, şairin eşsiz yeteneğinin ışığında parıldayıp yeni anlamlar yansıtarak tekrar görünmeyi dilerdi.

Çok uzun yıllardan beri niyet ve arzularda, hayal gücünün genişliklerinde boy gösteren güzel bir eser ortaya koymak için tüm hazırlıklar görülmüştü sanki.

Hayat bir çiçek bahçesi gibidir. Bir bal arısının baharda sayısız çiçeğin üzerinde uçup, az az polen toplayıp bala dönüştürdüğü gibi, bir insan da hayatın çiçeklerinden az az alıp onu nimet

³⁹⁶ Hayretü'l-Ebrar'dan.

ve şifa sayılan bilim ve sanata dönüştürür. Bekçi bal arılarının istenmeyen çiçek polenini getiren kolonisindeki diğer arıları he-
lak ettiği gibi, dinin koruyucuları da düşünce evinin önünde işte
öyle duracaklar. O muazzam dergâha temiz, helal bir rızık ile
girecekler.

İşte tam bu esnada, gençliğinden bu yana niyet ettiği şahese-
re, “Hamse”ye, başlamaya niyet etti.

Lakin, bu büyük işin başlangıcında Ali Şer Nevâî’nin hayatı-
na yücelme müjdesini getiren başka bir olay meydana geldi. O
gece gözüne uyku girmeyip menekşe bahçesini dolanırken, gece
gökyüzündeki sayısız yıldız arasında hareket eden parlak bir yıl-
dız görüldü. O göğün kıblesine doğru aceleyle uçup bir kuyruk
oluşturdu. Gökteki bu mucizenin kuyruğu süpürge misali dola-
nıp yukarıya doğru yükselmişti.

Bu manzara çocukken Kum’da görülen manzarayı hatırlattı.
Temiz kalpli dayı Mirsaid Kabûlî’nin “İraklıların söylemiyle
kim kuyruklu yıldızı üç kere görürse cennete girermiş...” şek-
lindeki neşeli haykırışı yeniden yankılanır gibi oldu.

“Hamse” Nevâî’nin canından öte sevdiği ana dilinde yaratıl-
malıydı. Türkçe sözler gülistanında şimdiye kadar eşî görülme-
miş beş minareli, sedef mermerli bir cami inşa etmek arzulanı-
yordu. Göğün bu olayı başlanması beklenen büyük bir çalışma-
nın hayırla tamamlandığının bir işareti gibi oldu.

İnsana bahşedilen aydınlık dünyanın sayısız nimetleri arasın-
daki söz, başka bir dünyanın, ebedilik diyarının vekilidir. Bunca
ruh sahibi arasında sadece o, ebedîliğe ulaşacaktır. Dağlar ve
ummanlar, çöller ve göller, mülkler ve saltanatların hepsinin kü-
lü göğe savrulup giderken yalnızca o değer bulacaktır. Bilge in-
sanlar der ki, insanoğlu o kadar saygındır ki aydınlık dünya onun
tek bir nefesine değmez! O hâlde, o nefes nedir? Hangi sözü söy-
lemesi için bahşedilmiş?

“Ünsiye” ye, bu kutla işe, yeşil pelerin giymiş nazenin bir ba-
har gelininin araladığı an başlanmıştır. Bu, tıpkı Arapçada bir
sözcükten türlü kelimelerin türetilmesi gibi aynı destanlar, aynı

yollar ve menziller üzere hepsinden yüksekte başka bir güneş yaratmak gibi zor, sonsuz kuvvette ilim, fesahat ve düşünce gerektiren bir işti.

Şu an itibariyle dünya tamamıyla değişti. Hayal gücünün zirvesinden bakınca Hiriy değil, belki tüm yeryüzü küçük bir kasaba gibi oluverdi. Nevâî'nin tefekkür kuşu çağlar boyu uçtu, Âdem sahrasında hedefini kaybetmiş biri gibi yol arayıp gökyüzüne baktı. Dünyada Muhammed Aleyhisselam'ın bir dolunay gibi parladığı an, mukaddes Kâbe ve Medine'den ta Meşhed'e kadar olan gökyüzünde yıldızlar gibi dağılan âlimlerin dairesine kadar ulaşıp ayakta durdu, sonra onların önünde eğildi.

O semâvî mecliste peygamber zamanının şairleri Kâ'b b. Zuhayr, Hassân b. Sâbit, el-Cediy ve Halife Ümeyyed zamanının el-Ahtar, el-Feraz, Cerir nur saçardı. Bu öyle bir mücevher ki gökyüzü parlıyordu, tıpkı Ebu Nüvâs, Süreyyâ, sonra el-Mütenebbî ve onun yanında el Maarri yıldızı ışık saçıyordu. Bu kevkebiştan da Firdevsî, Dehlevî, Gencevî, Camî yıldızları parlıyordu.

Onlar, insan zekasının Peygamberimiz (s.a.v.) döneminden bugüne parlamakta olan sönmez yıldızlarıydılar.

Gece gündüzün değişmesi, güneşin doğup batması, ayın halden dolunaya kadar değişimleri fark edilmiyordu. Anlamlar âlemi onun ruhunu bütünüyle özümsemişti. O âlem, insanlığın en yüce zirvelerine doğru çağırırdı. Onun karşısında Tanrı Teala'nın hükmüyle ülkeleri fethetmeye ve her yere Tanrı'nın mutlak adaletini getirmeye kararlı olan İskender-î Cömert nümayan³⁹⁷ oldu. O “Şehvet yaratıkları iman kalesini yıkmaması için her kesin birSedd-i İskenderi olmalı.” dedi ve âleme ondan İskender duvarı miras olarak kaldı. Ferhat ile Şirin hikayesi ise yâr talebiyle dağdan su çıkarmak isteyen mütevazî Sengâyî delikanlıya dayanıyordu. “Hamse”nin Behram ve Dilârâ'sı, Ferhat ve Şirin'i, Leyla ve Mecnun'u hepsi onun istediği gibi bütün âleme Türk dilinde hitap etmeye başladı. Öyle oldu ki, iç içe geçmiş anlamları bünyesinde barındırdı. Tıpkı bahar gibi parladı. Tanrı Teâlâ

³⁹⁷ **nümayan:** Görünen, âşikâr olan, gözükücü olan.

baharı kışın şifacısı olarak gönderiyor. Günler ısınıyor, kuşlar ötüyor, çiçekler açıyor, bunların hepsinden murat ise yazın olgunlaşan ve güzün toplanan hasattır. Sanki bilim ve hikmet baharı hayale gelen o insanlara can bahşetti. Nevâî'nin zihninde canlandırdığı âlemlerde onlar nazik duygular, derin düşünceler, adil tutumlar ve yüksek faziletler ile ortaya çıktı.

Bunların hepsinin bir insan zihninde oluşabilmesi şaşırtıcı! Bunu niçin yaptın, Perverdigarım? Zihindeki “Mantikut-tayr” kuşları kanat çırpırmaya hazırды. O kuşlar Türk dilinin zarafet ve güzelliğini göstermeye kararlı ve Tanrı'ya ileten yolları, onun vasfını ve sonsuz sevgisini ana dilinde methetmeye hazırдыlar.

Hatırına Semerkant'taki kara günlerde, kervansarayın dondurucu soğuşunda titreye titreye yazıp Seyyid Hasan Erdeşir'e gönderdiği ızdıraplı mesnevî de geldi:

*Men ul men ki, tã Türk bedâdıdur,
Bu til birle tã nazm bünyâdıdur.*³⁹⁸

*Felek körmedi men kibi nâdire,
Nižâmî kibi nazm arâ qadire.*³⁹⁹

*Ne nazme der ersem meni derdnâk,
Ki, her harfî bolğay anıng dürr-i pâk.*⁴⁰⁰

*Yeter Tenridin onça kuvvet maņa,
Ki, bolmas bitirige furşat maņa.*⁴⁰¹

³⁹⁸ Çevik bir Türk sevgilinin zulmüne uğrayan benim. Bu dil ile nazım inşa eden benim. (Türk ve güzelliği ve çevikliği sebebiyle sevgili için kullanılan tabirlerden biridir.)

³⁹⁹ Felek benim gibi nadir birini de Nizami gibi nazma kadir olan birini de görmedi.

⁴⁰⁰ Hangi nazımın dert ortağı olursam o nazımın her harfî saf bir incidir.

⁴⁰¹ Benim bunu bitirmeme fırsat olmazsa Tanrı'nın bunun için vereceği güç ve kuvveti bana yeter.

*Bu meydānda Firdevsî ul gurd erür,
Ki, ger kelse Rüstem cevābın berür.*⁴⁰²

*Raķam kıldı ferħunde “Şehnāme”e,
Ki, sındı cevābıda her cāmee.*⁴⁰³

*... Anı derge bolsa kaçan raġbetim,
Erür onça haķ lutfidin kuvvetim,*⁴⁰⁴

*Ki, her neçe nutķ olsa kāhilsarāy,
Bitigeymen ottuz yılın ottuz āy.*⁴⁰⁵

*Eger hāssa ma’nā ger iħām erür,
Anıñ künde yüz beyti helvām erür.*⁴⁰⁶

*Vale ayt deb, kim maņa tuttı yüz,
Ki, men yüz üçün demedim ikki yüz,*⁴⁰⁷

*Ne yüz, ne iki yüzki, bu kilki tez,
Atārud bile kılsa zāhir sitez,*⁴⁰⁸

*Anıñ seyri bir devr āhir bola,
Felekni latāyıfdin etgey tola...*⁴⁰⁹

⁴⁰² Firdevsi bu meydanın kurdudur (tecrübelisidir), gelse Rüstem cevabını verir.

⁴⁰³ Yüce Şehname’ye cevap verdi onun her sözünü çürüttü.

⁴⁰⁴ Onu anlatmaya ne kadar şevkim, arzum varsa Hakkın lütfundan da o kadar kuvvetim vardır.

⁴⁰⁵ Her ne kadar tembellik sözü kulağıma gelse de otuz yıl otuz ay sürse de onu yazacağım.

⁴⁰⁶ İlham olsa da mânâsı bana özgüdür, orijinaldir. Onun günde yüz beyti ağzımın tadıdır. (Burada tatlı söz helvaya benzetilir ve karşılaştırır.)

⁴⁰⁷ Kim bana onu söyle diyerek beni yazmaya teşvik ettiyse de ben onların ısrarını kıramadım.

⁴⁰⁸ Ne yüz ne iki yüz... benim hızlı yazan kalemim Utarit (feleğin katibi) ile açık bir rekabete girse de onu yener.

⁴⁰⁹ Onun (Utarit’in) dönüş seyri bir gün son bulacak, feleğin anlatacakları bir gün bitecek...

Evet, yetenek tüm damarlarda kan misali akıyordu. Nevâî sanki gökyüzünü zarafetle dolduran Utarit gibi gökte gezinmek için yükseldi.

Yurdun farklı şehirlerinde, yazlık ve kışlaklarında, uluslarında gizli kalmış ve görünmesini istediği hesapsız sözleri birer birer sıralayıp Arapça ve Farsça kelimelerle akrabalar gibi sıra sıra, omuz omuza, kâh kucaklaşıp kâh oturup kâh sıraya dizilip beyit ve gazel şeklinde anlamları oluşturlardı. Kâh bir beyit bilinç katmanlarından sızarak çıkıyor kâh da şelale gibi akıyordu. Sıra “Leyla ve Mecnun”a geldiğinde o şelale daha da güçlendi ve Utarid ve Zuhâl⁴¹⁰ de geride kaldı. Uçsuz bucaksız yerlerde Arapların iki kabilesi arasında iki can dünyaya geldi ve Tanrı Teâlâ’ya ağıt yaka yaka kuş gibi cıyakladı. Âlemlerin Perverdigârı’nın insanları birbirleri olmadan var olamayacak şekilde yaratmasına ne diyorsunuz? “Ben yoğum, sen varsın!” diyordu biri. “Hayır, hayır! Asıl ben yoğum, sadece sen varsın!” diyordu diğeri. Bunların birbirinden beklentileri, birbiri olmadan var olamayacakları bu şekilde kâğıda yazıldı.

Mecnun Tanrı Teâlâ’nın rızası için hacca gitti, dilinden şu sözler döküldü.

*Leyli Ŗışkın tenimde cân kıl,
Leyli şavkın rengimde kan kıl!*⁴¹¹

*Derdini necâtım et, İlâhî!
Yâdını hayâtım et, İlâhî!*⁴¹²

*...Derdimge hayâlini tabib et,
Cânımğa vişâlini naşib et.*⁴¹³

⁴¹⁰ **Zuhâl:** Satürn.

⁴¹¹ Leyla’nın aşkını tenime can kıl, Leyla’nın ışığını rengime kan kıl!

⁴¹² İlâhî! Leyla’nın derdini kurtuluşum et, onu anmayı hayatımın temeli et.

⁴¹³ Derdime hayalini tabip, canıma kavuşmayı nasip et.

*Cennet sarı çekse serneviştim,
Vaşlı haramını kıl behiştim.⁴¹⁴*

*Ansız meni bir dem etme mevjud,
Budumnu kıl onsız olsa nābud!⁴¹⁵*

Âlemlerin Rabbi onun feryadını işitti, yalvarışlarını kabul eyledi. Mecnun, Leyla ile yüz yüze görüştü. Birbirlerini görünce, ikisinin gönlüne ızdırap düştü. Leyla sevgilisini ağlayışından tanıyınca Mecnun'a büyüleyici bir rüzgâr esti ve ayrılık korkusundan kurtuldu. Birbirlerine doğru koşarak kavuştular. Heyhat, böyle bir kavuşmayı kim görmüş ki? Birbirini tanıdıklarından beri ruhları beden evinden yer edindi, yani bedenleri yaralanınca, malum olduğu üzere, o bedene ruh oldu.

*İkki gevher orni boldı bir durc,
İkki kuyaş avcı boldı bir burc.⁴¹⁶*

*Bir sağar arā tüşib iki mül,
Bir gunça arā bitib iki gül.⁴¹⁷*

*Bir cismde ikki rûh ölüb gum,
Bir köz arāsıda ikki merdum.⁴¹⁸*

*... Bu kând edi, ul zülāl menend,
Cezb eyledi ul zülālni kând...⁴¹⁹*

⁴¹⁴ Mesnevinin başlığını cennete doğru ulaştır, onun bana haram olan vuslatını cennetim yap.

⁴¹⁵ Onsuz beni bir an bile yaşatma, o olmayacaksa varlığımı yok et.

⁴¹⁶ İki gevherin, yeri bir mücevher kutusu oldu, iki güneşin yüksekliği bir burç oldu.

⁴¹⁷ İki şarap bir kadehin içine düştü, bir gonca içinde iki gül bitti.

⁴¹⁸ Bir bedende iki ruh kayboldu, kaşla göz arasında iki göz bebeği (merdüm).

⁴¹⁹ Biri şeker idi, öbürü şifalı (tatlı) su gibiydi, O tatlı suyu şeker kendine çekti.

Yani, bir kutuya iki mücevher yerleşti. İki güneş yükselip bir burçta birleşti. Bir goncada iki gül bitti. Bir cisme iki ruh yerleşti. Bir gözden iki gözbebeği baktı. Biri su ve biri şekerdi, şeker suya düşüp eriyip gitti...

Bu garip kıssadaki Mecnun da Leyla da daha önce görülmemiş anlamları göstermekteydi. Mesela, yeni yetme gençler, Tanrı'nın iradesiyle kızlara akıllarını kaybedecek derecede âşık oluyor; keman kaşlar, kara gözler, kırmızı dudaklar ve yine Allah'ın saklı tuttuğu türde cilveler akıllarını başlarından alıyor. O hâlde onları sadece etrafındakiler değil belki tüm dünya engellemeye başlayacak. Aşığa ne dost ve ahbap, arkadaş, belki Kâinat da zarar verecek. Aslında onun aklını alan "Leyla varlığındaki Tanrı'nın sanatıdır. Özgür iki ruhun birbirine ulaşma çabası gibi şaşırtıcı bir mucize var mı âlemde? Can kendi cananına ulaşmaya çabalarken ona da tüm cihan engel olacak. Bu sebeple yalvaracak ki:

*Sen bolsangu en bolsam mevcûd,
Bolsa yana Kâinât nâbud...*⁴²⁰

Leyla ile Mecnun'un ölümünü tasvir ederken Nevâî, o anlam denizinde boğulup gitti. Mecnun da Leyla da etraftaki kalabalık da onun kendi idi sanki:

*Kirdi ikki cism bir kefenga,
Yoq-yoq, ikki rûh bir bedenga.*⁴²¹

*Bir na's ile ul ikki dilârâm,
Andağ edi kim, dü dâne bādām...*⁴²²

⁴²⁰ Bir sen bir ben var olalım, bütün kâinat yok olsun.

⁴²¹ İki beden bir kefene girdi. Hayır, hayır! İki ruh bir bedene girdi.

⁴²² O iki gönül alıcı bir bedende, bademin iki tanesi gibi oldular.

Gece karanlığında mum ışığına gark olan ev sanki sınırsızca genişlemiş gibi, burada türlü olaylar meydana gelirdi. Kuşlar insan dilinde konuşur, göğün üzerinde yüzen güneş kendi kaderinden bahseder, bazen de Kaf dağının ardından gözetleyen Yecüc Mecücler ve onlara karşı yürüyen iman askerleri kendi anlamından söz eder, sanki yer altından bembeyaz tüylü yumuşak mahluk çıkagelip bu memleket insanların yüzlerini okşar, kimilerinin yüzü kararıp başka birileri de nurla kuşatılıp sonsuzluk diyarlarına yol alırlardı. Yaradılış ruhu, dünyada eşi benzeri olmayan, insanın akıl ve olgunluğunun en yüksek noktası, Tanrı Teâlâ'nın yarattığı on sekiz bin âlemin tüm nezaketini kendinde toplayan ruh o genişlikler üzere kâh gama batıp kâh neşeli çığlıklar atarak uçar, bunalan beden belli bir süre için aydınlık dünya olarak adlandırılan kin ve nefret, savaşlar ve fitneler âleminde kalan insan ruhunun erişmesinin mümkün olduğu süslü âlemlerin uçsuz bucaksız genişlikleri üzerinde özgürce kanat çırpardı. Onun bir dileği ile çimenler yaratılır, o ise ömrün çiçek bahçelerine baştan başa göz atıp bir anda geçip giderdi. Bu kuvvetli ilham sanki Nuh tufanı gibiydi de insan ruhu onun dalgaları üzerinde eserdı. Sözü Davud'un kıraatı gibi yankılanır, semada uçan kuşlar o kıraatla durakalırlardı.

Mecnun hayat çölünde Leyla'sının hevesiyle gezerken, çok uzaklarda göz bebeğine baka baka "Çocuğum" deyip dünyadan gözü arkada kalarak göçen anne babanın ızdırabı yüreği sel gibi doldururdu. Bu esnada Nevâî'nin ızdırapları Mecnun'a taşındı, altın çağın acıları, kederleri ve o nurlu simaların özlemi sızarak beyitlere dönüştü.

Hatta gençliğinde Semerkant'ta gördüğü o korkunç düş de destana girdi. Bu gam bezminde dertle dolan gönül kendi dert ve ızdırabıyla şöyle feryat etti:

"...Günlerden bir gün onun kaygısı o kadar çok büyümüştü ki gözüne bir anlık uyku girmişti. Gözler uykuya dalıp rahatlayınca, ilginç bir rüya gördü: baksa ki, iki güvercinin bir evde yavruları yumurtadan çıkmış. Güvercin yavrusunun kanatları

büyüyünce, ona eziyet etmiş. Şaşkın hâldeki güvercin bir müddet havada süzölmüş. Anne babasından tamamen ayrılıp, çöldeki hayvanlara katılmış. Anne babası, yani dişi ve erkek güvercin onu getirmek için havaya kanat çırpılmışlar; onu bulsalar da yavruyu kendi evine dönmeye razı edememişler. İkisi ümitsiz bir şekilde evlerine döndüklerinde ebedî bir belayla karşı karşıya kalmışlar. Yukarıdan iki kartal puçu gelmiş, bu iki güvercini ısır-mış...”

Genç Ali Şer’in gördüğü o düş şimdi Mecnun’un düşüne dönüşerek ebediyete doğru kanat çırp-tı.

“Bu düşü gören Mecnun gözünü açıp kanlı yaşlar döktü. Düşününün tabirini bilmek isterlerken, bu durumu kendi hâline ben-zetti. Anne babası ölünce hayat güneşinin karardığını anladı. Dağdan atlayıp aşağıya doğru koştu, sel gibi göz yaşları döktü. Ailesinin kabristanına feryat fıgan edip ağlayarak gitti. Kabir-lere bakarken, iki kabre gözü düştü: Onlar yeni yapılmış, yüzü keder çamuruyla sıvanmıştı. Kabirlerin üstünü ıstırap dikenleri basmış, etrafında meşakkat dikenleri büyümüş-tü. İstırap diken-lerinden kırmızı güller, meşakkat reyhanları ve dert gülleri açıl-mıştı. Kabrin lalesinde ise ayrılık kanları ve gam yarası görünüyordu. Taşları mutluluk piyalesini parçalayıp, dikenleri neşe ışı-ğını söndürmüştü. Gam rüzgârı iki mumu devirip söndürmüş-e benziyordu. Bu kabirde yatanlar tıpkı mum arasındaki fitil gibi kederle kırılmışlardı. Bunlara sönmüş iki mum deme, onlar aşık kelimesindeki eliflerdir...”

Ali Şer, ata mezarına başını vurdu, o taşlar ise onun başını ezip kurtuldu. Böyle can acıtıcı figânlar ile gizli sırları anlatma-ya başladı:

“Ey çöl halkının sevgilisi! Himmetinin kemendi göğün tepe-sine kadar ulaşmış! Yalnız sahra değil, Mekke’den Şam’a kadar olan tüm bozkır halkı senin nimetinin sofrasından nasibini aldı. Araplar arasındaki saygın kişiler de senin emrindeydiler, senin bütün talihsizliklerin bendendi. Gönlün de benim gamımla mut-

suz oldu, ömrün de benim işim yüzünden mahvoldu. Huzur bulacağım, diye beni istemiştin; lakin parlak ışığın benim yüzümden söndü. Çocuk diye çok parayı sadaka olarak verdin, lakin beni görünce kederden başka bir şey bulmadın. Mücevherle başını süslemek istedin, o mücevher başına taş olup çarptı. Yaralarına sürmek istediğin merhemim, o yaraların yanmasına sebep oldu. Tertemiz keskin bir bıçak istedin, lakin o bıçakla bedenim dilim dilim oldu. Evini aydınlatmak için mum istedin, lakin o mumdan tüm hâne halkın yandı. Yani benim gibi bir tutkun ve iki yüzü karayı istedin. O yüzü kara senin huzur ve sakinliğini yok etti. Hayatın kara günlere kaldı. Eyvah, bu gamlara nasıl dayanayım, hangi dille tövbe edeyim? Çünkü emrin ile yol almadım. Ruhunu nasıl edip de razı edeyim? Aniden benden bıktın, gam dağını üstüme koydun da kemiklerimi paramparça edip bedenimi toprağa gömdün. Her ne kadar bedbaht ve talihsiz olursam olayım kerem ile günahımı affet, ruhunu azat et.

Ali Şer, babasına saygılarını sunup karşısında hıçkırma hıçkırma ağladıktan sonra, annesinin kabrinin başına geçti.

Anacığının kabri başına gelince, feryat figânı alemini tuttu. Yaka yerine göğsünü parçalayıp yüreğine acımasızca bıçaklar sapladı. Gözyaşının selinden yerler denize dönüp kabirleri balıklar gibi göründü. Ahının şiddetinden kumun üstünde teni kavrulmuş balığa, teni kızgın kumda göğsü parçalanmış buğday tanesine döndü. Dertle dolmuş, belki cismi parçalanmış bir hâlde, bahar bulutu gibi feryat edip, sal gibi yüzüne tokat vurdu. Yüzünün acısıyla ağlayıp annesine şöyle ağıt yaktı:

“Ey canımın kiblesi, kiblemin nuru! Kara saçların benim verdiğim azaplardan ağardı. Canımın sevinci, gözümün çerağı, gönlümün huşu⁴²³, hatıra huzur veren! Kabe’im idin, ben kilişe istedim, etrafını hiç tavafetmedim. Her zaman seni ızdıraplara salıp Kabe’imi harap ettim. Kabe’im harap olunca Tanrı’ya ne cevap veririm? İradesiyle gök cismindeki sedefin içine inci de-

⁴²³ Hûş: Akıl, şuur; anlayış.

nen taş koymuş. Doğduğum an ölsem olmaz mıydı? Keşke doğmayanlarla denk olsaydım... Ben bahtsız, kara günlere kalmış, yaşarken senin başına bela olmuş biriyim. Sen beni sevdin, elin daima üzerimde oldu. Her gün benim için endişe ettin, geceleri uyku gözüne haram oldu. Gece boyu durmadan hüüngür hüüngür ağlayıp uykunu kaçırmıştım. Gece gündüz benim verdiğim azapla huzurunu kaybedip yemeyi içmeyi bile unutmuştun. Yediğin bir lokma ekmek bile bana süt olsun diyeydi. Öyle umutluydun da feleğin çemberi seni zora sokup azap yüküyle belini büktü, kırışıklıklar düşürüp yüzünü çizgilerle doldurdu. Başın yastığa varıp da bir destek gerektiğinde ben de eğilip önünde dursam, gökyüzü gibi başının üstünden yükselsem, kul olup oğulluk, oğul olup kulluk etsem! Feleğin her türlü tuzağına düştüğünde benimle gönlün hoş olsa.

Gerçekten de öyle şeyler oldu ki, sen güçten düştün, ben ise büyüdüm. Hasta ruhun gittikçe yaşlandı, ben ise büyüyip olgunlaştım. Fakat bahtı kara, sefil ben bir an bile önünde hazır olmadım. Şefkatle elini bile tutmadım, gözümle yollarını süpürmedim. Çektiğin azaplara merhamet gösteremedim ve söylediklerini de canı gönülden yerine getiremedim, hizmette kusur etmesem de çok nankörlük ettim. Gece gündüz senden ayrı kaldım, seni habersiz bırakıp vefasızlık ettim. Kendimi deliliğe vurmuş gibi yapıp gönlünü alamadım. Derdine deva olamadım, ne şaşırtıcı ki benden sana her nefeste türlü belalar ulaştı. Elemlerimi çekip canından oldun. Sanki sen benim böyle bitmek bilmez acılarımı çekip, gam ve dert ile cihandan ayrıldın. Ben bozkır bozkır boşa naralar atıp, yalın ayak Mecnun olup yürüdüm. Ruhunun cilve-gâhı cennet bağlarıdır, mekânı cennettir. O bağda bile benden memnun olmadığını bilsem bu zulüm bana yeter. Biçareyim, başka ne yapabilirdim, derdime nasıl çare bulurdum.”

O böyle garip ezgilerle yas tutup ağladı. Bu sözleri söyleyip talihsiz başını yerden yere vurdu. Yine güçten düştü, sonunda bilincini kaybedip yere yığıldı. O derece kendinden geçmişti ki sanki ana babasına ulaşmış gibiydi.

Ey dost, bir nefeslik olsun başıma gel, benim gibi bir yaslıya bakıp merhamet et. Bu kimsesiz fakirin, hicran yarası içindeki yetimin ve esirin oldu...”

Bu öyle bir hayat ve aşk hikayesi oldu ki, sırrı iki şekilde anlatıldı. İlki, temsîlî aşktır. Kim ki dert, eriyiş, yanıştan yüzü şule ile parlayarak, saflık vasfına sahip olursa ancak o zaman birine aşık olur. Onun aşkıyla çektiği ayrılık ve dertler onu kendinden tamamen ayırıp yalnızlaştırır. İkinci aşkı gerçek aşk olarak bilin ki devlet onun dostudur.

*Her sat(ı)r kelib yasalı anda,
Perhâş elidin mişâli anda.⁴²⁴*

*Yok kim, bari mehnet u gam ehli,
Gam deşti içinde mâtem ehli.⁴²⁵*

*Mecnûn gamıdın bari azâlık,
Leyli ölümü için karalık.⁴²⁶*

*Ya ‘ni bu şıfat firâknâme,
Boldı maña katrarez hâme.⁴²⁷*

*Soğın nece kim uzattım âhır,
Yığlay-yığlay tügettim âhır...⁴²⁸*

Bir destan biter bitmez, ona sığmayan dert ve elemeler bir diğerine taşınır, insan ömrünün keder ve ıstırapları, sevinç ve mutlulukları gibi sonsuz zenginliklerinin değerlerinden bahsederler. Bu bağda hazan altın değerindedir, altınlar küçük bir taş kadar

⁴²⁴ Savaş yerinin hâli gibi olan her satır gelip düzenlenmişti.

⁴²⁵ Acı ve eziyet çeken kimse yok, gam çözü içinde matem tutan kimse yok.

⁴²⁶ Mecnunun gamından hepsi üzüldü, Leyla’nın ölümü için karalar bağladılar.

⁴²⁷ Yani bu ayrılık kitabı benim kalemimden damlamış gibi oldu.

⁴²⁸ Ağdını o kadar uzattılar ki ağlaya ağlaya kendimi tükettim.

değer arz etmez. Bu bahçede cehaletin dibini deşip su çıkaran, Şirin için “Kurtuluş Denizi” yani kurtuluş havuzunu kuran Ferhat da Nevâî’nin kendisiydi. Yaşanıp bitirilen ömrün pişmanlıkları burada da beyit ve gazellere sığmayıp dolup taşıyordu.

Ferhat’ın Tanrı Teâlâ’nın hizmetkâr olarak yaratıp kul ettiği can sahiplerine bilip bilmeden eziyet ettiklerinin haricinde, kaderlerini değiştirecek ve her bir hareketinden hesap soracağı o korkunç mahşer gününe doğru giderken yine diğer hareket etmeyen hizmetkârlardan, dağ ve taştan, bitki ve ağaçtan, hatta kendi kazma ve küreğinden bile özür dilemesi insan mükemmelliğinin en parlak, en asil örneği olarak mühürlendi.

Yezd çölünde anacığının eteklerine sarıldıklarını, yüzünün peçesi uçup “Kuzum!” diye ağlaya ağlaya koşturup geldiklerini kalem, kısmet kağıdına şöyle nakşetti:

“Sonra ecel kendi okunu Ferhat’ın ruhuna fırlattı. O kendi ömrünün bitip gittiğini düşünüp babasını hatırladı ve soğuk bir ah çekti.

Anası gözünün önüne geldiğinde, gözünden iki damla kanlı ırmak açılmış gibi oldu. Sanki gök onun başına keskin bir kılıcı vurmuş ve göğsünü iki parçaya ayırmıştı. O dedi ki:

Anam, benden haber alıp ıstırap çeke çeke, benim için duyduğu üzüntüyle taşlara başını vurarak, çılgılığı dünyaya ateş salıp ahu figanı her yana ulaşacak gibi olup ben yabaniye hitaben “Kuzum” diye diye, hiç kimsesi olmayan beni “Yalnızım” diye özlese, keder ve endişesi artıp, yüzüne örttüğü peçesi yüzünden uçup gitse, bin bir zahmetle büyüttiği oğlunu hatırlayıp dokuz kat perdenin içinden koşarak çıksa, “Canımı ipine bağladığım” diye yüzünü dilim dilim etse, saçlarını yolup yolup atsa, buradan Çin ülkesine kara misk yerine kokulu kâfûr saçılmış gibi olsa, o zaman sen, ey sabah yeli, benim nefesimi sis edip halkın nazarından onu sakla. Ona benim adıma şunları de: “Ey, yüzü canımın kuvveti, ayağının izleri gözbebeğim olan anam! Tanrı benim vücudumu yoktan var ettiğinde, bana bu dert ve hasretlerin kendi yeterdi. Sen peşine takılıp gelecek harika bir çocuk görmeyi

çok ama çok arzu ettin. Benim gibi bir çocuk için endişe içinde kaldın da bir an bile gönlün şad olmadı. Hep bekledin, hep merakta kaldın. Diğer çocuklar çayırda koşup oynarken, bana daha küçük yaşta bile dert ve elem nasip oldu. Zayıf bedenim bana duyduğun endişeyle sen ise benim acımla yanmayı kendine şiar edindi. Yakut dilemiştin, bir parça taş buldun. Güneş istemiştin, bir parça ateşe sahip oldun. Ben ne kadar büyüdüysem o kadar biçare kaldım, memleketimden, malımdan mülkümünden ayrı düşüp avare oldum. Benim bu avareliğim kaderin bir cilvesi olduğundan, sana benim ayrılığımın acısıyla yanmak düştü. Bir ömür yanmak yetmezmiş gibi, benim endişemle yana yana çöpe döndün, kül oldun. Benim sana verdiğim bunca azap yetmemiş gibi, gözyaşlarımın seliyle kendi Kabe'mi yıktım. Ben kimim? Bana ölüm bile fazla! Ben, halkın benim için yanıp yakılmasına değmem.

Tıpkı kozaya girmiş kurt gibi, yemeden içmeden kesilip dünya işlerinden elini eteğini çekti ve ipeği yarattı. Yani candan geçip, ipek oldu.

Sanki toprağa atılan tohum gibi filizlenip lale olup açıldı: çiçek oldu.

Ağzın hayra açılması şart! Bu kutsal alemde bir tek insanoğlu sevap işlemeye kadir! Tanrı Teala meleklerine, hatta en kudretli meleklerine bile o hediyeyi ihsan etmemiş.

Aydınlık dünyanın yaratıkları insanın niteliklerini sözle açıklamaktadır. Ey pirüpak insan, görmüyor musun yerin altındaki kurdun hâlini? Hey iyiler, semada uçan vahşi kartal size neleri bildiriyor? Yıldızların yaradılış hikmeti ne? Gezegenler niçin göğün zirvesinde yüzüyorlar? Mevsimler neden değişiyor? Bunların hepsi hayatın can damarı olan, tam ortasında duran insana bakarak “Ey Tanrımın kutsal yaratığı, tefekkür etmiyor musun? Düşünmüyor musun?” diye haykırır, ağlar, yalvarıp yakarırdı.

Bunların hepsi, mevsimlerden semanın aydınlatıcılarına kadar, dağ ve taşlardan okyanuslara kadar, yerden göğe kadar bir arada yaşamaya mahkûm edilmiş sayısız ruh sahibi, bir gün yeri ve göğü titretip yayacağı büyük bir çılgılık karşısında heyecanlanır, üzüлp şevkle sıraya dizilirlerdi.

O çılgılık ne?

“Ey mutmain nefis, razı olmuş ve olunmuş hâlde Rabbine dön!”⁴²⁹

Öyle bir çılgılık ki bu, ruh sahibi Tanrı Teâlâ’nın karşısında acı acı yalvarıp yakarmaya, aydınlık âlemin zorluk ve meşakkatlerinden Tanrısına şikâyet etmeye ve “Eyvah, şu sonsuz aziz ömrümü nelere harcaııp bitirdim?” deyip pişmanlık girdabında kanlı göz yaşlarını döktüğü zaman yankılanacak kurtuluş ve büyük bir saadetin çılgılığıdır.

İşte bu en yüksek mükafata iletecek yollar ne?

“Ünsiye” böylece Kainat’ın merkezine dönüşüverdi. Hiriy’de ne kadar büyük bir olayın yaşandığını hiç kimse bilmiyordu. Oysa sonsuzluk yaratılmakta, diğer tüm insanoğulları gibi bir zamanlar ana karnından ağlaya ağlaya doğan bir can, Türk ulusunun bir oğlu, tıpkı Yafes gibi, şiirin Ebut-Türk’ü olarak, kendine ilimleri ve sonuçları sindire sindire görüp geçirdiklerinden ve topladığı cevherlerden böyle haber verdi. Defineydi, hazine olarak yeryüzüne çıktı. Hayır hayır, çıktı deme, belki yüce âlemlerden yeryüzüne indi.

Âlem bu nadir hazinenin kadrini bilir mi ki? Benim ben diyen şahların sarayını bezeyecek o büyük hazinenin kıymetini anlayanlar var mı ki? Onun ne kadar şahane olduğunu yalnız âlimler bilecek, şahlar ise onu kendi hazinesine katabilmek için binlerce askerini feda edecek. Evet, âlemde eşi benzeri olmayan hazine kalbin derinliklerindeki ilimler, özler ve iman nuruyla parlayarak yaratıldı. Gökyüzünde güneş olup nur saçtı. Bu cahiliye bedevilerinin “Bizler yolda gelirken, gökyüzünde iki ay gördük.”

⁴²⁹ Fecr Suresi 27-28. ayetler: *Yâ eyyetuhâ-nnefsu-lmutme-inne(tu). İrci’î ilâ rabbiki râdiyyeten merdiyye(ten).*

dedikleri gibi oldu. Siz gökyüzündeki aya değil, onun bölünüşünün sebebine baksanız ya? Ne de olsa dağlar da yeri yara yara gelip, onun karşısında şehadet getirdiler. Onun âleminde şehadet getirmeyen tek bir canlı kalmamıştır. O âlemde canlı ve cansız her şey konuştu ve âlemlerin tacı olan insanı saygıyla selamladı. Bir tek şeytan dışarıda kaldı ve onun çirkin vasıf ve nitelikleri zikredilen hazinede kendine yer bulamadı, çünkü o ümitsizlerdendi. Âdem Ata doğru yoldan saptırıldığından beri bütün tarih boyunca toplanan mükemmel ilimleri kendinde bütünleştirdi. Mücevherin kıymetini bilmek için kuyumculuk hakkında bilgi sahibi olmak gerekir, yoksa senin için taş da birdir inci de!..

Bunca iş, Horasan'ın Hiriy'indeki bir insanoğlunun kalbinde yaratıldı. O, bilgisi ve yeteneği sayesinde bunca nur saçtı. Etrafındaki binlerce insan o ilimlere sahip olsalardı belki yüzlerce hazine yaratılabilirdi. Maalesef öyle olmadı.

“HAMSE” SEVİNCİ

890 yılı⁴³⁰nın baharı geldi.
Hiriy yeşile büründü.

Dağdan eser serseri yeller, bağların sararmış yapraklarını süpürdü. Çimenlerin üzerinde meclis kurdu. Gök mavisi daha da berraklaşıp netleşti. Bereketli bulutlar bahar yağmurlarını acımadan döktü.

Hiriy'in alim ve bilginleri arasında kargaşa son raddesindeydi.

– Hazret-i Nevâî “Hamse” yazmışlar! Nizâmî, Gencevî ve Hüsrev Deklevî'ye cevap olarak yazmışlar, ama öyle bir cevap olmuş ki soru soran aciz kalmış!

– Tanrı Teâlâ'ya hamdüsenalar olsun!

Cuma namazlarında vaizler şöyle sesleniyorlardı: -Ey ahali, elini aç, dua et! Tanrı'ya hamdu senada bulun!

⁴³⁰ Miladi 1485.

- Niye?
- Hazreti Nevâî Türkçe “Hamse” yazmışlar!
- Türkçe yazmışsa ne olmuş?
- Sultanların yapamayacağı işi yapmışlar, Türkçenin şan ve şöhretini tüm dünyaya yaymışlar. Öyle diyorlar ki Gencevî ve Dehlevî’nin “Hamse”sinden fazlası var eksigi yok!
- Şairlikte “Hamse” en yüksek mertebe olarak kabul edilir. Dehlevî otuz yılda yazmış “Hamse”yi, Nevâî iki yılda tamamlamış. Kendi elleri ile yazdığı nüshayı Sultan Hüseyin’e takdim etmişler.
- Sultan ne demiş?
- Ali Şer Bey’e “Bundan sonra siz pîrsiniz bense müridinizim!” demiş. “Bir olay sizinle aramızda çoktan beri çözülmedi, bunu bugün bir çözelim”, demiş. Ali Şer Nevâî’ye “Pîr kim, mürid kim?” diye sormuş. Nevâî bilgece “Pîrin dileği, müridin dileği olmalıdır.” diye cevap vermiş. Bunun üzerine Sultan Hüseyin, Akzab adlı beyaz atını getirmeleri emredip şöyle demiş:
- Siz pîr bense mürid olacaksam, siz şu ata bineceksiniz ben de onu süreceğim.

“Pîrin dileği müridin dileği olmalıdır.” sözüne cevaben söylenen “O hâlde, müridin dileği de pîrin dileği olmalıdır.” şeklindeki mazmunu anlatan bu seslenişten sonra Nevâî çaresiz ata binmeye mecbur kalmış. At oldukça vahşi olup şahtan başkasını kendine yaklaştırmazmış. Nevâî ayağını üzenگیye koyar koymaz at kıpırdanmaya başlamış, Sultan Hüseyin atına bağırarak, at itaat edip Nevâî’nin binmesini beklemiş. Nevâî’nin eğere oturmasıyla Sultan Hüseyin atının dizgininden tutup sürmeye başlamış. Nevâî şaşkına dönmüş. Onu eğerden tutup indirmiş. Tarihte böyle bir hâl asla görülmüş değil. Hiçbir zaman şah şairin atının dizginini tutma (cılavdarlık⁴³¹) görevinde bulunmazdı. Kerimü’t-tarafeyn⁴³² Gazi Sultan Hüseyin böyle yapmışlar.

⁴³¹ **cılavdarlık:** At bakıcılığı, koşu görevliliği.

⁴³² **kerimü’t-tarafeyn:** İki tarafın saygı duyduğu, hem ana hem de baba tarafından saygın, yüksek soylu.

– Vaaaay! Sultan Hüseyin, Ali Şer Bey hazretlerinden yaşça da soyca da büyük değil mi?

– İşte bu tuğla gibi ya da taş gibi bir avamın sözü oldu. Tövbe!

– Ulema o zata “Nizamiddin” diyerek saygı göstermiş. Neden demiş? Dinin nizamını sağlam tuttukları için!

Kervancı gülerek:

– O kişinin şöhreti Sultan’ın şöhretinden az değildir. Mave-raünnehir’den Horasan’a kadar şöhreti yayılmış ve bu iş kılıç ile değil, kalem ile meydana gelmiş. Bir gün o hazretin dişleri ağrırken mavi bir kumaşı alıp bağlamışlar. Bunu gören Hiriy hatunları “Hazret süs diye böyle yapmış.” diyerek hepsi yüzlerini öyle kumaşla bağlamışlar. Bunu “Ali Şer Süsü” olarak adlandırmışlar.

– Lakin ben Sultan Hüseyin’e inanamadım. Niçin Sultan bir şairin atının dizginini tutmuş?

– Anlamıyor musunuz? Türkçede dedik! Sultan Hüseyin Ali Şer Bey’in daha gençliğinden dostuydu, ama hiçbir zaman böyle yapmamıştı. Türkçe “Hamse” yazdıktan sonra kendi atına bindirip dizginini tutmak da nedir?

– Türkçenin gücünü tüm âleme gösterdiği için! Siz sahip cemal (güzellikle donatılmış) sözünün mânâsını anladınız mı?

– Anlamaz mıyım?

– Dünyada Arap güzelleri büyüleyicilikte üstündü. Sonra Fars güzeli çıktı, gökyüzünde güneş iki tane oldu. Ali Şer Nevâî ise Türk güzelliğini övdü.

– Kadınların güzelliğini mi?

– Hay aklını seveyim! Türk dilinin güzelliğinden bahsediyoruz birader!

– Ben Sultan olsam bile hizmetiniz karşısında benim kıymetim o kadar yüce ki sadece atınızın dizginini tutmaya yarıyorum, demek istemişler.

– İşte, laftan anlayana kurban olayım.

– Tanrıya bin şükür, böyle bir zat Türk ülkesinde dünyaya gelmiş. Eğer Türk ülkesinde değil diğer ülkelerden birinde doğmuş olsaydı, o zaman bizler onlara heves ve pişmanlık ile bakacaktık. Şimdi göğsümüzü gere gere yürüyeceğiz. Yine öyle ki icaz makamıyla⁴³³ yazmışlar. Her destanın iki, belki üç anlamı varmış!

Bu ilginç yenilik ta Rum diyarına kadar olan tüm memleketlere ışık hızıyla ulaştı. Tanrı Teâlâ'nın Türk milletine bahsettiği eşsiz hediyesi olan Ali Şer Nevâî'nin yazdığı "Hamse"yi herkes bir an evvel okumak için sabırsızlanıyordu.

"Hamse" o dönemler birleşmiş Akkoyunlular ve Karakoyunlular saltanatı için eşi görülmemiş bir bayram oldu, bu saltanat Ali Şer Nevâî'yi çok eskiden beri kendi şairleri olarak görürdü. Bu güzel haberin kanadı Şam'dan geçip Rum'a kadar ulaştı. Rum âlimleri de bu güzel icadı kutladılar. Güneyde o kendi kanatlarını Hint diyarının üzerinde çırpıp altın ve mücevherler saçtı.

Âlem şahlarının elinde iki tane hazine vardı, onlardan da güzeli, daha mufassal⁴³⁴ ve maharette daha üstün olan üçüncü bir hazine yaratıldı ki evvelkilerinin tüm kıymetini kendinde toplayan bu hazineye yeni yeni inci mühevherler eklendi. Şahlar o eserin Horasan'da yaratılmasına gıpta ediyor ve "Keşke Emir Ali Şer bizim memleketimizde dünyaya gelip bizim dilimizi konuşsaydı." deyip kıskanıyorlardı.

Bu haber Kıpçak bozkırı hükümdarı Muhammed Şeybânî Han'ın kulağına da ulaştı. Çöl ve bozkırların bu kurdu "Hamse"nin bir nüshasını alınca, mutlulukla gülümsedi ve koyun, deve kestirip halka dağıtılmasını buyurdu. Dağ taş, tarla ve bozkıra yayılan diğer göçmen beyler de bu haberi sevinçle karşıladılar. Onların nezdinde de Ali Şer Nevâî çok büyük bir kahraman ve ulaşılmaz bir güneş gibiydi.

⁴³³ **e'caz/îcaz makamı:** Bir cümle ile bir kaç manayı ifade etmek. Bu manalardan biri dünyevî biri uhrevî yani tasavvufî anlamdır.

⁴³⁴ **mufassal:** Ayrıntılı.

O hamse bir umman gibi yaratıldı, diyorlardı. Ummanı gördünüz mü? Oldukça derin, dalgalı sonsuz sularının bağrında köpek balıkları ve yılanlar da var. Sadece derinlere dalabilen dalgıçlar ondan yeryüzünde eşi bulunmayan mücevherler çıkarabilirler. Sığ toprakların dalgıçlarının çıkardığı kabuklu böcek ise bazen boş çıktığı için kendilerini suçlasınlar!

O öyle bir umman ki üç yelkenli gemi ile yüzeceksiniz. Bir veya iki yelkenli gemiler yüzemez, bağı delinip batıp gider. O ummanda yüzerseniz, Arabistan çöllerinin önüne çıkacak, Leyla ve Mecnun'un memleketine rastlayacaksınız. Yine yüzmeye devam ederseniz, felaketlere doğru yol alacaksınız, kâinatın harikalarının tadını çıkara çıkara yedi gezegenin önünde Şah Behram ile karşılaşacak, onunla sohbet edeceksiniz. Daha da yüzmeye devam ederseniz, İskender'in duvarına rastlayacak, o sağlam duvarın ardındaki cennet misali sığınaklara bakacaksınız. Bozkır ve çölden geçen Ferhad'dan ve dağ taş arasındaki Ermenistan diyarının melikesi Şirin'den haber alacaksınız...

Böyle söylerlerdi insanlar mutlulukla. Sadece okuma yazma bilmeyenlerin sevinci şaşırtıcıydı. Eserin mânâlarını anlamaları oldukça zor, fakat, Nevâî'nin "Hamse" yazmış olması bile onları heyecanlandırıyor, Tanrı Teâlâ'ya şükranla hamdüsenalet etmeye çağırıyordu.

"Halasiye" medresesi öğrencileri sonraki ders için toplanmış müderrisi bekliyorlardı. Mevlânâ Kutbiddin Tââyâbâdî Ali Şer Nevâî'nin yakınlarından biriydi. Bu saygın ve bilgili kişi, hazretlerinin isteği doğrultusunda Irak'tan Hirî'e davet edilmişti.

"Hamse" hakkındaki konuşmalar "Halasiye" de devam ediyordu. Aceleden ter içinde kalan Mevlânâ Tââyâbâdî:

– Hey güzel insanlar, sevincimi sizinle paylaşmak istiyorum, dedi yüzünde güller açarak. – Dün Mir hazretlerinin huzurundaydım. Toplantıya katılanlara "Hamse"yi getirdiler, toplantı sonunda yalvar yalkar kendisinden bir kısmını getirmek için izin

istedim. İzin aldıktan sonra Mevlânâ İmamiddin’le ikimiz sabaha kadar kalıp harika bir kısmının nüshasını çıkardık.

Öğrenciler arasında gürültü oldu. Herkes o övülen eserden istifade etmek istiyordu.

Mevlânâ Tââyâbâdî’nin bu yaptığını diğer müderrisler de işitmişlerdi, onlar da birer birer gelip döşeklere oturunca Tââyâbâdî elindeki birkaç varağı rahlenin üstüne koyup yüksek sesle okudu:

“Padişahın eli hep sırtımda oldu, beni destekledi. Bu elle beni çok güzel bir şekilde imtihan etti. Ona el değil taş, taş da değil tam bir kılıç deyin. Elin gücünü sınamak için el attım ve o ele denk gelemeyecek azapları çektim. O, bilgelerin “penc genc”⁴³⁵ diye adlandırdığı “Hamse”-i genc-senc idi. O, ender inciler hazinesi, güneşin eli olan “Hamse” idi, kim ki ona güzelliğini göstermişse gücü yetmeyip eli zarar gördü.

Benim elim de çok zayıftı ve o pençeyle boy ölçüşemezdi. Ne elimdeki ne de parmaklarımdaki güç pençelerin rekabetine imkân veriyordu. Başladığım işten vaz geçmeye gönlüm el vermiyor, güçlenip çalışayım desem gücüm yetmiyordu. Elime kederle bakıp bir elimi diğerine vurup aklımı kaçıracağımı düşünürken, aniden mutlu mesut bir meleğin sesi kulağıma çalındı.

“Ey acz ve yakarış denizinde boğulmuş, derdine çare olacak birini bulamayan insan! Yerinden kalk da pîrin dergahına var git, yüzünü onun bilge ruhuna dön ve onun gönlünden dostluk, yüce gönüllülüğünden yardım dile. Çünkü açılması zor olan her bir kilide büyük bilgelerin duası anahtar olabilir.

“Padişah olarak Sultan Hüseyin’i kastettikleri açıktı. Pîr diye Mevlânâ Abdurrahman Cami’ye işaret ediyorlar.” şeklindeki işaretleri hemen anladı öğrenciler.

– “Bu sözü işitince, Pîr’in eşiğine doğru yol aldım. O cennetlik mekâna varıp secde ettiğimde, eşiğinin toprağından gözüm de gönlüm de aydınlandı. Kapıya elimi vurmaya cüret edemeyip beklerken kapı kendiliğinden açıldı ve “Dua sahibi girsin!” di-

⁴³⁵ **penc genc:** Beş hazine.

yen sesi işittim, saygıyla eğilerek içeri girdim. Pîr'e derdimi nasıl beyan edeceğimi bilemeyip afallamış hâlde dururken gönlümdeki dertleri Pîr'in kendi söylemeye başladı, ben onun söylediklerini onaylayınca, o evvela işimin hallolması için dua etti, sonra tüm isteklerimi yerine getirdi.

Dedim kim: "Bu bir iş edi kılğuluk,
Bu ayılmağan nutka ayılğuluk."⁴³⁶

Bu sa 'atğa mevķuf erdi ekin,
Bu dem Tengri tevfik berdi ekin."⁴³⁷

Egerçi yetiştı melālet saña,
Vale āķır öldi hevālet saña."⁴³⁸

Kim ul genjler başıģa yetgesen,
Tilismātini dāģu feth etgesen."⁴³⁹

Dünyaya göz atıp gördük ki, Türklerin arasında böyle büyük bir işe girişebilecek birini bulmak zor. Türkler de yabancılar da bu tür işlere şaşkınlıkla bakıyorlar. Dünya ehilleri on gün dinlenmeden çalıştıklarında bile beş beyitli bir gazeli yazıp bitiremiyorlar. Mesnevî yazarlar ise on yılda bin beyit şiir bitiremiyorlar.

Bu ormanda iki tane aslan, bu denizde sadece iki tane cesur köpek balığı var. Ormana girmek için aslanların cenk etmesi, denizde ise korkmadan köpek balıklarıyla savaşılmaması gerek. Bu günlerde hızlı ve ince düşünen yalnızca sensin. Doğru sözün anlamlı, sözde sanki bir pehlivansın. Anlam kalemine o kadar inanç var ki tabiri caizse o kadar çok hayat suyu yaratıyor ki

⁴³⁶ Bu söylenmemiş sözü söylemek benim için bir vazife oldu.

⁴³⁷ İkisini bu vakte kadar ulaştırdı, Allah ikisine de yardım etti.

⁴³⁸ Eğer sana üzüntü ulaşıtıysa da bu sana havale edildi, bu görev sana verildi.

⁴³⁹ Sen o hazinelere ulaşacaksın ve onun tilsimini çözeceksin.

Hızır misali suyundan bütün kâinat doyuyor. Bu işi becermeyi sana nasip etmiş, senin onun üstesinden gelebileceğini ümit ediyoruz. Kalk şimdi, işini düşün ve düşünce ehlinin güzelliği hakkında fikir yürüt. Sen bu işinde ihtiyatlı olmayı unutmamalısın, muhakkak biz de dua ile sana yardımcı olacağız.”

Çaresiz bir hâlde olan ben, bu sözleri işitince, ölü bedenime can girmiş gibi oldu. Yeri öptüm ve evime doğru yola düştüm. İçten içe düşündüğüm destanları yazmaya kesin olarak karar vermiştim. Evime gelince, kalemimin ucunu ayarlayıp söz hazinelerini ardı ardına dermeye başladım. “Hayret”e gönlüm ısındı ve onunla halkın şaşkınlığını uyandırdım. “Ferhat”a kafa yordum, usta bir zanaatkâr olup dağı dümdüz ettim. “Mecnun” efsanesini kaleme alıp tüm halkı aşktan deliye döndürdüm. “Seb’a⁴⁴⁰” ya mizacım yakındı, yedi çarktan aferin işittim. Dili-me İskender adını alıp destana “Seddi İskenderî” adını verdim.

Bu ay gibi güzellerin yüzünü, servi fidanı gibi süsleyince, letafette cennetten yüz kat âlâ, her birinin içinde bin güzel huri kendi aksini buldu. Bu beş hazineyi açınca, onları kâğıda geçirdim, sonra yazdıklarımı cüzdanıma koyup, yüce gönüllülükle bana yardımcı olan ulu pîrime götürüp göstermeyi arzu ettim. Huzuruna varıp saygıyla önünde eğilmeyi, işimin bittiğini ona haber vermeyi hayâl ederek yanına giderken “Hamse” yazan kalem sahiplerinin emekleri aklıma geliyordu.

Bu eseri yazmaya karar veren büyükler onu tamamlamak için ömrünün büyük bir kısmını harcadı. Nazım ehlinin üstadı olan Nizâmî, kendi hazinelerini, hazine değil keşiflerini, halktan çok uzakta yaşayıp ömrünün yarısında acı çekip, kan içerek yarattı. Beş hazinenin anahtarını ele geçirince de bu eserleri düzenlemek için yine onca zaman harcadı. Ömrünün büyük bir bölümünü bu harika kitabı bitirmeye harcadı. Nice padişahın endişeli olduğu devirlerde o halk hizmetiyle meşgul olmadan bu eseri

⁴⁴⁰ **seb’a**: Sami ve Fars geleneğinde ruhanî ve kutsal sayılan üç sayısı ile cismanî sayılan dört sayısını birleştiren en önemli sayı, yedi sayısı.

yazmaktan başka bir şeyi aklına getirmeden, sadece arada kırk tane erbain⁴⁴¹ geçerek şu beş hazinenin sahibi oldu.

Hintçe bir mahlas alan ve aslen kendi de Türk olan Hüsrev Dehlevî Farsça konuşulan memleketlerden Arapça konuşulan memleketlere kadar her yeri söz ile ele geçirdi. Bu güçlü kalelerin eşiğini açıncaya kadar, birçok efsaneyi kısaca beyan etmiş olsa da çoğu zamanını yalnızca o destanları yazmakla geçirdi. Onlara kendi hayatının en az on on beş yılını bağışladı.

Bu sahada kalem oynatmış başka kimseler olsa da onların sarf ettikleri vakti yukarıda söylenenlerle kıyaslayıp öğrenebilmek mümkün.

Mevlânâ Tââyâbâdî buraya geldiğinde okumaya bıraktı ve başını sallayarak:

– “Gerçekten de Emir hazretleri halka hizmet etmeyi hiç ak-satmadılar. Sabahtan akşama kadar halkın derdini dinlemek, insanlara yardım etmekle meşgul oldular, kimi zaman insanlardan hoş olmayan sözler işitiyorlardı. Halkın gürültü patırtısından dinlenemiyor, kulağı insanların bağırış çağırışlarından huzur bulmuyordu. Bu tür zorluklara bakmadan, iki yıldan daha fazla bir zamanda “Hamse”yi bitirdiler. Dikkatinizi çekerim, usta bir muhasebeci özen gösterip beş destanı yazmak için gereken süreyi hesap etse toplam altı ay bile almıyor. Şimdi gerisini dinleyin, insanlığın yüksek örneklerine şahit olun!” deyip devam etti.

– *Bu kitabı ilk söyleyen büyüklerin yüzlerine ecel çok uzun zaman önce kendi örtüsünü örtmüş. Onlardan her birinin ruhu cennet bahçesinde mutludur diye ümit ediyorum. Bilge pirim bunlardan da haberdâr olup, bana da haber eder mi ki? Bu düşüncelerle pirime vardım, eşiğini öpüp, cebimden “Hamse”yi çıkardım ve yazdıklarımı gösterip, hepsini onun ayaklarının dibine serdim! Gemim nehirde giderken, pirim elini onlardan birine uzattı, her bir varağını açıp göz atarken yüzüne tebessüm yayılıyordu.*

⁴⁴¹ Hicri takvime göre 22 Aralıktan 31 Ocağa değin süren kırk günlük kış dönemi.

– Bir söz hakkında soru sorsa ben cevabını verdikten sonra seviniyordu. Kâh övgüde bulunup kâh dua ederken her bir sözünden içim mutlulukla doluyor, muradım hasıl oluyordu. Yazdıklarım hakkında fikrini söylerken iki gözümü yere dikiyordum. Sözümü dinlerken yüzü bostan gibi açıldı, sevgiyle kolunu uzattı ve elini omzuma koydu.

O anda kendimden geçmiş gibi oldum ve ilginç bir durum ortaya çıktı: Aniden kendimi harika bir bostanın içinde gördüm, bağ ve çiçek bahçesi arasında dolanıp duruyordum. İrem Bağı'nda dolanan her bir insan da bu cennet misali bağın hayalini kurarmış. Beytül Haram'ı tavafetmiş gibi, ben de çayır çimende dolanıp mutlu oluyordum. Bağın içinde birçok insan halka kurmuş, güzel güzel muhabbet ediyormuş. Onlardan biri çayırda benim gezip dolaştığım yere doğru gelip önümde durdu. Şairâne görünümlü, cezbedici ve güzel olan bu kişi selam verip “Bu mesut ve neşeli insanlar senin de sohbetimize katılmanı istiyorlar.” dedi. Onun teklifini kabul edip o tarafa gittim. Giderken yoldaşıma kendimi tanıtip sohbet arkadaşlarının kimler olduğunu sordum. O dedi ki:

“Onlar mesnevî yazmış şairlerdir. Özellikle, onlardan birkaçı “Hamse” yazmış, “Hamse”deki kaynağın hazinesini açmış bilgelerdir. Onların hepsi burada, sabırsızlıkla seni bekliyorlar. Sen benim kim olduğumu sordun. Nâcizâne hizmetkârınızın adı, halkın kendisini Dehlevî olarak adlandırdığı Hasan'dır, der.

Bu sözü duyunca bedenimi bir titreme aldı, gönlüm ise ızdırapla doldu. Özür dileyip yoldaşımla kucaklaştım. Yolda giderken, Hasan topluluktaki şairlerin adını birer birer söyleyip her birini ayrı ayrı tanıttı. Üç kişi güruhun başkanıymış, yoldaşım onların çalışmalarını da anlattı. Dedi ki: “Ortadaki güzel ve nur yüzlü yaşlı şeyh hazretleri oluyorlar, dikkatli ol, hürmet göster, ayağına başını koy. Sağ tarafındaki bilge, ona müritlik edip “Hamse” yazmış Emir Hüsrev'dirler. Diğer yanındaki ise sizin pîrinizdir. Onların iki yanındakiler kavminden insanlardır. Hepsiyle hürmet göstererek görüş, konuştuklarında da edebini korumayı unutma!”

Yoldaşımın tüm söylediklerini kabul ettim. Toplantının yapılmakta olduğu yere yüz karış bir mesafe kaldığında, meclis ehilleri yerlerinden kalktılar ve beni karşılamaya geldiler. Ben de adımlarımı hızlandırıp onlarla yüz yüze geldim. Yoldaşım bir bir güruhtakilerin adlarını söyledi ve görüşmemiz boyunca yanımda durdu. Sâdî, Firdevsî, Unsurî, Senâî, Hâkânî, Enverî... Görüştüğlerimin hepsinin adlarını detaylıca anlatsam, söz uzayıp gider.

Hepsinin ellerinden öpüp hürmet gösterdim. Sonra onlar beni yanlarına alıp geldikleri tarafa doğru yürüdüler. Sofada Şeyh ve onun müridi, yani Nizâmî ile Hüsrev, aynı şekilde, bizim manevî pîrimiz oturuyorlardı. Biz yaklaştığımızda, onlar da yerlerinden kalkıp bizim olduğumuz tarafa adım attılar. Hüsrev ve pîrim olan Şeyh'den daha önce koşup geldiler. Ben de onların olduğu tarafa koştum. Pir gönüllü olarak elimi tutup beni yoldaşıyla tanıştırdı. Gözlerimden yaşlar dökülerek ellerini öptüm. Câmî ile Hüsrev iki elimden tutup beni Nizâmî'ye götürdüler. Bir keder tutsağı olarak elimde dünyayı tuttuğum için göz yaşı döküyordum. İki elimde iki cihan vardı. Mübarek Şeyh ile görüşüp ayaklarına başımı koydum, toprağını kazıyarak gözyaşı selini döktüm, bunu gören dokuz kat gök beni kıskandı. Şeyh sevgiyle başımı yerden kaldırdı, geri gidip kendi yerine oturdu. Bense beklenmedik bir mutlulukla şuurumu kaybetmiştim. Şeyh iki dostuyla oturdu, ben de mahcubiyetle başımı eğmiş oturuyordum. Tüm güruh üyeleri kendi yerlerine geçince, bana da oturmam için işaret edildi.

Şeyh yumuşak ve şefkatli bir tonda söze başlayıp önce hâlimi hatırlımı sordu, ben cevap verirken saygıda bulunup yeri öptüm. Sonra yine dedi: Ey âlem ehlinin yegânesi, gök seni halkın içinde nadide kılıp cihan şiirinde güçlü etti. Gazel yolunda öyle yürüyüşler yaptın ki, şiir ehline söz söylemek haram oldu. Nazmın cihandaki memleketleri, cihan değil ruh memleketlerini tutmuştu, mesnevîye koştun, kaleminden saf inciler dökmeye başladın.

O anda harika bir şey oldu, şiirin halkın şiirine acı vermeye başladı. Sözde benim için çalışma yapıyormuşsun, kaç kez dua ettin? Çünkü ben “Hamse”de: “Her kim ki benimle rekabet etmeyi ümit ederse, sözümün orağından keskin bir bıçak yapıp o bıçakla başına vuracağım!” diye uyarıyordum. Çok insan bu sözlerimin aleyhinde hak iddia etmek için kavgaya tutuştular. Bu iddia uğrunda başlarını feda etmek de istediler. Oğlum Hüsrev Allah’a dua edince, o mücevherlerin sırrına erişebildi. Bir, iki, üç kişi daha zorlukla çalışıp kendi nasiplerine eriştiler.

Sen bu yola adım atınca, kendini unutup, tüm düşünceni bu işe verdin. Yüksek merteben bir dağ kadar olsa da amacının önünde toprak bile değildi. Ferzâne Cami gibi bir pîr seçip Nizâmî gibi yardımcı bulup saf yüreklilikle bu işe kol sıvadığında saf ruhlar önündeki yolu açtı.

Seher vakti ruhumu dua ile yad etmeden yazmaya başlamazdın, yalnız beni değil, belki tüm şiir ehlini güzel dualarla diline alırdın. Bize olan ölçülmez derecedeki saygın gibi biz de sana hesapsız yardımda bulunduk. Öyle olmasaydı, iki yılda bir “Hamse” bitirmek boş bir hayalden başka bir şey değildi.

“Hamse”ndeki beş hazineye doldurulmuş mücevherleri bitirmek mümkün değil. Onlardaki inci ve lâller tüm gözlerden gizlenmiştir; incideki ipleri de lâllerindeki delikleri de görmek imkânsız. Madem Hak Teâlâ bu incileri sana vermiş, ümit ederim ki onlar mübarek olsun.

Senin gibi çaba gösteren her bir kişinin karşılığında böyle bir netice elde etmesi mümkündür. Lakin böylesi mânâlar hazinesini Hak gizlice sana verdiğine göre, bil ki, bunun sebebi iki şeydir: biri şu ki sen de duaya itibar ettin, sırlar ehli seni kabul eyledi ve seni cesaretlendirmeye çalıştı, hepsi şevkle sana yardımda bulundular. Biri de şu ki, ilim ve hüner ehli her ne yaparsa yap-sın övüyor ve işi öğretmen yapıyor. Zanaatkâr iş buyuran ise, sanatkâr abartandır. Senin şahın olgun biriydi, onun nezdinde mal ve mülk değersizdi. Ona, benim dediğim iki işi nasip etmişti.

Onun muhteşem zamanında muhteşem işlerin ortaya çıkması şaşırtıcı değil. Halkın derdine derman, nazik şah halkın soylusu Şah Gazi'dir. Tanrı onun devletini daimî etsin, mertebesini yedi kat gökten daha yüksek eylesin. Zira, onun zamanında senin gibi bir kişi dünyaya geldi. Senin işin ise insanoğlunun yapabileceği bir iş değildir."

Söz buraya geldiğinde, ben istemsizce yerimden kalktım ve "Şah'a hamd ve övgüde bulundunuz, şimdi de devletine dua et-seniz" diye ricada bulundum.

Sırlar bilgisi Mir Hüsrev'e bakarak: "Sen Şah Gazi'yi met-hedensin. Sözlerinden bazı beyitler hatırlındadır, eserlerinin mü-barek özelliğindedir. Sözlerin onun kalbine tesir ettiği gibi nefe-sinden gelecek dua da ona tesir edecek. Dua et ki âlimler ve bil-geler "Âmin" desinler, biz de "Âmin" diyelim, dedi. Çevredeki şiir ehillerine müracaat edip şunları da dedi: "Sizler şairsiniz, o ise iyi tabiatlı bir şahtır. Oğul Hüsrev dua ederse onun dilek-lerini Hak yerine getirecektir. Hepiniz canı gönülden "Âmin" deyin. Gözlerimizden akan yaşlarımızla dua edelim."

Bu sözleri işitenler onaylayınca, hepsi yüce gönüllülükle şaha edilen duaya "Âmin" dediler. Söz ustası Hüsrev yerinden kalkıp, duasına şöyle başladı: "Ya Rab, âlem var olduğu sürece insanoğlu da var olacak. Dünya onun hükmüne girsin, tüm insanoğlu onun hizmetkârı olsun. Kıyamete kadar devleti daim olsun, günleri hep mutluluk ve neşeyle geçsin. Adaletinden cihan ehli, özellikle zarafet ve mükemmellik ehli huzur ve güven içinde yaşasın". Dua böylece bitirildikten sonra tüm ilim ehli ellerini yüzlerine sürdüler. Sevap ehlinin ettiği duayı, şüphesiz Hak kabul edecektir.

Dua bitince koynumdan "Hamse"yi çıkardım, kara toprağa kendimi atıp ağlayarak şöyle yalvardım:

*Bu zādei hâtırı hastanı,
Könüldin tekellümge peyvesteni.⁴⁴²*

⁴⁴² Bu gönü yaralı aklına geldiğinde bu kavuşmayı gönülden söyle.

*Ki himmet tutup ehtimâm ettiñiz,
Demesmen ki, men, siz temâm ettiñiz.*⁴⁴³

*Kerem birle tufragıdın hem alıñ,
Ölnāyet kılıp bir nażar hem salıñ.*⁴⁴⁴

*Ki el hātırığa nüzûl eylesin,
Ulus köñli anı kabûl eylesin.*⁴⁴⁵

Bu sözlerimi işiten Şeyh toprağın üstünde yatan eserimi eline aldı ve Mevlevî'ye bakıp: "Sen samimiyetle dua et. Son çocuğumuz, bilgi mezarından ürünüümüz söze mahirdir. Bunlar onun rızık kaynakları, hepsi çocuğumuzun çocuklarıdır. Sana da talebedir ve de mürid. Sizin duacı olacağınızdan ümitliyiz. Oğul duasına başlayınca, hepsi yine "âmin" demek için ellerini açtılar. Duası gönlüme hoş, kalbime neşeydi. Dairenin etrafındaki "âmin" diyerek, mahzun olan beni sevindirdiler. Bana böylesi bir alkış nasip olunca, bu muteber zatlara secde ettim. Onlar: "Şahına duaları söyleyeceksin" diye cevap verdiler. Bu sözle durumum değişti, kendime geldim.

Baksam ki, benim gittiğim hücrede pîrim ahvalime şaşırmış bir hâlde öylece duruyordu. Sanki o anda o üstümden elini çekmiş ve düşüncemi buraya yollamıştı. Önünde baş eğdim, gözlerimden yaşlar akıyordu. Pîr sevgiyle "Ne oldu?" diye sordu. Başımı öne eğince "Bende öyle bir hâl oldu ki, onu yorumlamaya dilim lâl kalır." diye cevap verdim. O dedi ki: "Şu an kimseye verilmemiş bir saadet sana nasip oldu. Yerinden kalk ve Tanrı'nın ihsanına hesapsız nimetlerine şükret!" dedi. Ben yeri öptüm ve dışarıya adım attım. Sanki bütün alem tamamen benimdi. Benim için "Hamse"yi bitirmek bir yana, bu amacın hasıl olması

⁴⁴³ Lütfedip buna özen gösterdiniz, bu, siz tamam ettiniz demek değildir.

⁴⁴⁴ Lütfedin onu durduğu yerden alın, inayet edip ona bir göz atın. (Rafta durmasın.)

⁴⁴⁵ Başkalarının da gönlüne dokunsun, halkın gönlünde de şöhret bulsun.

başka bir yanaydı. Sonunda bu amacıma ulaştıran Tanrı'ma şükürümü hangi yolla diyeyim? Allah'ın muradıma ulaştırdığı bugün ziyafet meclisi kurup bir anlığına mutlu olsam, o bile çok değerliydi.

Ey sâkî, mutluluk kadehini doldur; çünkü çok düşünmekten dimağım kurudu. Gözümü ışığı ile aydınlatayım, dimağımı kokusuyla büyüleyeyim."⁴⁴⁶

Bölüm bölüm okunduğunda diller konuşmazdı. Hepsinin ruhsal durumu değişmiş, bu güzel sözler katındaki yüksek faziletler oturanların gönlüne de işlemişti.

– “Siz bunun bir yönüne itibar edin!” dedi Mevlânâ Tââyâbâdî. – Emir Ali Şer bu eseri yazmakla şiir kehkeşanında hem kendilerinin hem Mevlânâ Abdurrahman Câmî'nin hem de Şah Gâzî'nin yerlerini göstermişler. Tanrıya şükür ki siz de biz de bu mucizeyi paylaşma şansına sahip olanların ilkiydik! İnşallah, yakın gelecekte onun bir nüshası kütüphanemize ulaşır da istediğiniz gibi keyifle kullanırsınız. O, sanki nuru hiç tükenmeyecek bir ışıktır, ne kadar çok kişi okursa, ışığı o kadar kuvvetlenecektir.

– İnşallah, diye canı gönülden dua etti diğerleri de.

Mucize, yaşlı müderris Ebu Abdullah Külâhî'nin hayatında da gerçekleşti.

Yaklaşık seksen yaşına gelen bu yaşlı adam medrese derslerini bitirdikten sonra, Nazargâh mahallesindeki eski bahçeli evinde oğlu ve torunları ile yalnız yaşıyordu. Yıllar geçtikçe yapı harabeye dönmüş, sıvaları dökülmüş, ağaçları çürümeye yüz tutmuştu. Oğlu Hoca Efsariddin'in mektepte müderrislik yaparak kazandığı meblağ avluyu tamir ettirmeye yetmezdi. Fakat, doğası gereği mütevazı olan, bütün ömrünü ilim almak ve öğretmekle geçirmiş bu yaşlı adam hayatından hiç şikâyet etmedi, her şeye şükrederek yaşadı. Sonunda ömrünün sonbaharına geldi,

⁴⁴⁶ Seddi İskenderî'den, İbrahimcan Seydullayev tebdili.

onun kırıksıklıkları zayıflamaya başlayan kemikleri titreyip zonklamaya başladı. Bu nedenle, Ebu Abdullâh Külâhî yazın bile yün yeleşini çıkarmazdı.

Sonbahar güneşinde oturup ısındığı sırada toprak duvarın ardında at sesleri işitildi. Sonra biri kamçı ile kapıya sertçe vurdu:

– “Girin!” dedi Ebu Abdullâh Külâhî oturduğu yerden gelen kim olduğunu görmek için boynunu uzatıp bakarak.

Kapının kanatları açıldı, içeri birkaç kişi girdi.

Ebu Abdullâh Külâhî’nin puslu bakışları onların kim olduğunu seçemedi. Buruşuk ellerini gözlerine gölge yapmış, gelenlere zorlanarak bakıyordu.

Misafirlerden en öndeki orta boylu, ak bir kaftan giymiş olanı hızlı hızlı yürüyerek geldi. Ebu Abdullah Külâhî’ye kucağını açarak:

– Esselamü aleyküm, hocam!

Ebu Abdullâh Külâhî, saray soylularının giydiği kıyafetler içindeki bu kişiyi tanıyınca çok şaşırıldı:

– Hay Allah! Ali Şer? Ali Şer misiniz?

Kucağını açma sırası şimdi yaşlı adama gelmişti. O öğrencisinin bağrında sinip gitmişti sanki. Ondan ayrılmayı istemiyor, iki eli ile sırtını sıvazlıyordu.

– Yaşlı adamın zayıf, öğrencisinin ise genç ve güçlü vücudu birbirinden ayrıldığında bile o, talebesinin ellerini bırakmıyor, ona doya doya bakarak:

– “Gözlerime inanmıyorum! Ali Şer misiniz?” diyordu.

– “Evet, evet, Ali Şer’im ya!” diyordu Nevâî de.

– Efsariddin, oğlum!

– Efendim baba!

– Saygıdeğer misafirlere içeriden kilim, yiyecek bir şeyler getirin, sofaya koyun. Heyy, şerbet, yemek için bir şeyler de bakın!

Nevâî tebessümle:

– “Acele etmeyin, acele etmeyin!” dedi onu durdurarak. Sonra arkasına bakarak:

– “Getirin!” dedi.

Bek Yâdigâr açık kapının önündeki hizmetkârlara işaret etti, onlar kumaşlara sarılı bir şeyleri avluya taşımaya başladılar. Biri uzun bir kilim getirip hemen sofaya bıraktı, bir diğeri tepsideki helva ve tatlıları sehpa üzerine koyup üstünü açtı. Bek Yâdigâr ise elindeki iki hediyeğin birini sofaya koydu, ikincisini ise Ali Şer Nevâî’ye uzattı ve ardına dönüp sofadaki tabağın üstünü açtı, içinde altın dinarlar parıldıyordu.

– Aman Allah’ım! Bu nasıl bir keramet?

Ali Şer Nevâî koyar koymaz hocasını sofaya oturtup kendi de yanına geçti, elindeki hediyeği açtı.

– “Hocam!” dedi eğilip. – Bu bana verdiğiniz eğitimlerin küçük bir meyvesidir. Kabul edin! Ebu Abdullâh Külâhî’nin zayıf elleri kitabın ağırlığından titriyordu. O hâlde gözlerine yaklaşıp:

– “Hamse?” dedi sesi titreyerek. – Hamse!

– Evet, hocam! Öğrencinizin yazdığı Hamse’dir.

Ebu Abdullah gözlerine inanmadı. Sevinci göğsüne sığmıyordu. O anda yaşlılık vücudundan sıyrılarak çıkıp gitti, kendi ise kuş gibi hafifledi. Sanki iki omzundan kanat çıkmıştı da kambur belini düzeltmişti. Kitabın üstündeki ipek kâğıda büyük harflerle yazılmış beyti okudu:

*Hak yolunda kim senge bir harf okutmuş renj ile,
Eylemek bolmas edâ anıñ hakın yüz genj ile.⁴⁴⁷*

Yaşlı muallim o anda ağlamaya başladı. “Hamse”yi alnına götürürken “Bunu mümkün kıldığın için şükür!” deyip ağlıyordu yaşlılara özgü titrek bir sesle.

Bu sadece bir sevinç çığlığı değildi. Ömür fazlarının ürünü, pişmanlık ve ızdırapların, göz nuru harcanarak alınan tahsillerin, okunan kitapların içeriğini içine sindire sindire yüzlerce çocuğa

⁴⁴⁷ Kim ki Hak yolunda eziyet çekip sana bir harf okutmuşsa, onun hakkını yüz hazine ile ödemek mümkün değildir.

inanç ve olgunluk eğitimi vermiş, kanatları altında onlarca bahadır ve emirler yetiştirmiş bu kişi şimdi kendi ömründen memnun bir hâlde ağılıyordu.

– “Ey Allahım, dünya var oldukça siz de var olun!” diyordu.
– Nacizâne beni böyle onurlandırmışsınız, Tanrı Teâlâ da sizi daha büyük şereflere kavuştursun.

– Bu öyle harika bir manzaraydı ki hepsinin kalbi nurla dolmuştu. Hoca Efsariddin küçük bir çocuk gibi sevinçle gülüyordu.

– “Baba!” dedi yüksek sesle o, babasına doğru eğilerek. – Emir Ali Şer, bize Sultan Hüseyin adına bir avlu bahşettiler. Hadi, gidip bakalım!

Bek Yâdigâr gürleyen bir sesle şunları ekledi:

– Emir hazretleri yaşlılıklarında günleri nasıl geçiyormuş, diye hâlinizi hatırlınızı sorup öğrenmemi buyurmuşlardı. Oğlunuzu bulup bir araya geldiğimizde baktık ki avlunuz eskimiş, onarıma ihtiyacı vardı. Size hediye olarak habersizce güzel avlular aramaya başladık. Fakat yüce gönüllü Emir sizin bu mahalleye alıştığınızı söyleyip avluyu bu taraflardan bulmamız gerektiğini söylediler. Birkaç avlu bakıp Hoca Efsariddin’e uygun gelen birini satın aldık, ancak işi bitirince size müjdelemeye geldik.

Yaşlı müderrisin hayatında bir mucize böyle gerçekleşti.

Nevâî’nin bu işinin dillere destan olması değil, öğretmenlerin hediyelerle kutlanması adet hâline geldi. Ebu Abdullâh Külâhî’nin şanına yazılmış beyit böylece meşhur oldu ki Horasan’ın tüm mektep ve medreselerinin girişine asıldı:

*Hak yolıda kim senge bir harf okutmuş renj ile,
Eylemek bolmas edâ anıñ haqın yüz genj ile.*⁴⁴⁸

⁴⁴⁸ Kim ki hak yolunda sana eziyet çekip bir harf okutmuşsa, onun hakkını yüz hazine ile ödemek mümkün değildir.

ASTRABAD

Göklerin sultanının buyurduğu gizli işleri kabul edip 892. yıl geldi.

Güneyde, Yakup Bey Türkmen'in liderlik ettiği Safeviler git-tikçe güçleniyordu. O, Astrabad'ın güneyindeki birkaç köyü ar-sızca ele geçirdi. Mazenderan Beyleri gönüllü olarak Yakup Bey'in emrine girince, emirlerin küstahlığı daha da arttı ve diğer köylere de baskın verdiler. Onlar, böylelikle savaş ateşini yak-mayı ve memleketi savaş girdabına sürüklemeyi amaçladılar.

Sultan Hüseyin soylularla anlaşıp, tedbir sahibi Ali Şer Nevâî'yi Astrabad'a vali olarak atamaktan başka çare kalmadığını, yoksa zırhların kuşanılıp kılıçların kınından çıkarılarak kan dö-küleceğini anladı.

Sultan Hüseyin gönlündeki gizli niyetlerini bilge Ali Şer ile hasbihal ettiğinde, Emir Ali Şer hakanlık işlerinin yükümlülüğü-nü almaya niyetinin olmaması, ibadete olan tutkusunun büyük-lüğü nedeniyle Sultan'ın teklifine rızasının olduğuna dair bir söz etmedi. Ancak rica ve aşırı ısrardan sonra başını sallayıp razı ol-du, yüzünü o tarafa döndü ve Zilkade ayının ilk çarşambasında iki hoca ve birkaç hizmetkâr eşliğinde Astrabad'a yol aldı.

Güzel Hiri yine terk edildi.

Nevâî'yi uğurlayanlar arasında Mecididdin ve Muzaffer de vardı. Kervan gidince, saraya dönerlerken Muzaffer Barlas Mecididdin'e bir fırsatını bulup sordu:

– Yüz kere aferin! Fakat, bunu ona, gözleriyle Hüseyin Mir-za'yı işaret ederek, nasıl söylediniz?

– Hayır ben demedim, kendilerinden çıktı, diye cevap verdi Mecididdin, dolgun yüzüne mutlu bir gülümseme yayılarak. – Şimdi sen Emir Haydar Sebûhî'yi bul, hangi meyhanede yatıp yuvarlanıyorsa çıkar. Ne pahasına olursa olsun Emir Ali Şer onu da Astrabad'a çağırmasın. İşini yavaş, sakın, bile anlaya yap. Bu tarafın Tanrı yardımcısı olsun.

Astrabad’a Tââyâbâd, Meşhed ve Nişabur yolu üzerinden Sebzavar’dan geçerek ulaşılyordu. Yol boyunca bozkırlar ve alçak dağlar arasında tabiat farklılaştı, iklim değışti, nem arttı. Birçok köyde insanlar koyunlarını, sığırlarını yayıyor, keçilerini koşturup otlatıyordu. Koca koca ekinler, baklagil, darı, fasulye, mısır tarlaları göze ilişıyordu. Evler gittikçe yükseldi ve taşlardan yapılan binalar görünmeye başladı. Evlerin bu tür yapıma nedeni bol yağış alan bu bölgede, sadece taştan yapılan binaların rutubete dayanabilmesiymiş.

Halk Astrabad’ı “kurtlar” anlamına gelen Gürgen olarak adlandırmış; Mervliler ise ona Tabaristan adını vermiş. İpeği, mücevherleri, at derisinden yapılan eşyalarıyla nam salan Astrabad’ın dağlarında karnı ve boynu kırmızı renkteki dünyanın en hızlı şahinleri olurmuş, onlardan hiçbir kuş kaçıp kurtulamamış.

Yine bu yurdun sığırları tuhaf ve heybetli, ayrıca kar gibi beyazmış. Astrabad’ın yaz sıcakları nedeniyle bu sığırların yünü kısa ve pürüzsüz, boynuzları kısa ve iriymiş, fakat keskin değilmış. Kürek kemikleri arasında iki karışlık kamburu olurmuş. Bu sığırlar o kadar güzelmış ki sanki bir ölüyü diriltmek için en güzel sığırı kesip bir parçası ile ölüye vurmaya isteyen eski insanlar, aradığı sığırı işte buradan bulmuşlar gibiymiş.

Yoldakiler Astrabad’ın sıcağından da söz ettiler. Memleketin iklimi insana kötü tesir edermiş, havası kirli olan bu şehrin rutubeti insanı hasta edermiş. Bu sebeple halk çoğunlukla yazları Bircent taraflarına göçermiş, Astrabad’da insan kalmazmış.

Buranın insanları yazın ne zaman ne sıklıkta kum fırtınası olacağını bilirlermiş. O fırtına, insanı helak edermiş. O dönemde bağlara gidip, suya girip canlarını korurlarmış. Darı, buğday, yulafı güz sonlarında ekip, bahar başında hasat ederlermiş. Çünkü yazın güçlü sıcakları, her şeyi kuruturmuş.

Astrabad’a birçok kez gelmiş olan Nasiriddin Miri adlı bey bu bölgede tuz ağacının da yetiştiğini söyledi. O büyük ve kalın

bir ağaçmış, yapraklarının bir tarafı ak, diğer tarafı yeşil, meyvelerinin içi boş, tanesi sarı ve sert olurmuş. Yol boyunca ondan başka ağaca rastlanmazmış. Daha da ilerilere gidilse, tuz dağına rast gelinirmiş, o bölgede her yan tuzmuş. O kadar çokmuş ki, dünyanın sonu gelene kadar tükenmezmiş.

Küçük dağlarda oklu kirpi çok varmış, avcılar onu yavru köpeklerle avlarırmış. Ama kirpilerin köpeklere oklarını atması şaşırtıcı. Dağlarda kaplanlar da var, son zamanlarda insanlara saldırmaya başlamışlar, sebebi de o kirpilermiş. Bazı kaplanların derisine onlarca okun batmış olduğu görülmüş, serçe parmağı kalınlığındaki bir buçuk karışlık o oklar battığında geri çıkmazmış. Ağrıya dayanamayan vahşi hayvanlar acıyla insanlara saldırırlarmış.

Bu şekilde, iklim değişikliklerini görüle görüle, Astrabad iklimi hakkındaki hikayeler dinlene dinlene şehre varıldı.

Saray Emir Timur'un uyguladığı Semerkant usulüne göre inşa edilip düzenlenmişti. Şahruh Mirza döneminde inşa edilen makbereler Semerkant'ı hatırlatıyordu. Şehrin sokaklarının tümü saraya çıkıyordu. Girişteki altı kenarlı gölette kuğular yüzyor, bağda ise tavus kuşları asma yapraklarını yayarak dolanıyorlardı.

Saraya gelip ümerayla görüşünce, Ali Şer Nevâî hemen Yakup Bey Türkmen'e mektup yazıp göndermeye karar verdi. Hoş bir bahar sabahında atı hızlı süren iki bey, on hizmetkâr ile mektubu ve hediyeleri alıp Şiraz'a uçarcasına yol aldı. Astrabad'ın valiliğine Emir Ali Şer'in tayin edildiği herkesçe bilinsin, diye Sultan Hüseyin'in yarlığının bir nüshası Yakup Bey Türkmen'e de gönderildi.

Altın ve yakutlar ile bezenmiş gösterişli Şiraz tahtında oturan Yakup Bey Türkmen mektubu alıp okuyunca uzun uzun düşündü. Hüseyin Mirza'nın satranç tahtasında büyük bir hamlede bulunduğunu anladı, çünkü Astrabad'a Ali Şer Nevâî vali olursa ona karşı ordu gönderecek kimse bulunmazdı. Ayrıca, Nevâî gibi bir muhterem bir zat ona mektup yazdığı için de keyfi yerindeydi.

Nevâî'nin mektubu ile yetkililer danışma meclisini topladılar. Toplantının amacı ise köyleri askerlerin terk etmesi değil, belki de Ali Şer Nevâî gibi birine onun seviyesinde cevap yazmaktır.

Nevâî şöyle yazmıştı.

“Dinin güneşi, Gazi Sultan Yakup Bey hazretlerine duyurulsun ki o kişinin kudretleri ve mübarek hatıraları karşısında her türlü servet ayaklarının altında olmaktan mutluluk duyacaktır. Adım attığı yerde çiçek açacak, orası bağ bostan olacaktır. Hizmetkârınız Yakup Bey cenaplarının şanına övgü incilerini kulluk ipine böylece dizer. Fakat, adil sultanların buyruğundaki benim gibi emirler kendi bölgelerindeki her taş ve her ottan mesuldürler; cenaplarının saltanatlarındaki düzen de tıpkı böyledir. Birkaç asker sınır köylerine girip çıkacakmış. Elbette bu işler emirlerin nezaretinin kederinden değil, belki âlî zatlarının askerlerine halkın gösterdiği hürmetindendir; diye bilinmektedir. Kulluk isteğimiz şu ki, asker nizamına kati surette uyulsun, her ne isteği varsa bize müracaat edilsin. Böylece hizmetkârınızın Ebulgazi Sultan Hüseyin karşısındaki borcunu ödemesine yardım etmiş olurduunuz. Vesselam.”

Bu harika mektuba nasıl cevap verilir? Düşüne düşün, söyleşiye şairler bile çağırıldı. Sonunda şöyle yazıldı:

“Söz mülkünün emiri, belagat mülkünün ışığı Emir Ali Şer cenaplarına ki mektup ipine dizilmiş söz incileri hazinemizi zenginleştirdi. Sizin Meşhed’de İmam Rıza’nın makberesini tamir ettiğiniz malum ve hürmete şayandır. Gazi Sultan Hüseyin Mirza’nın hükmü altındaki vilayetlere askerlerimiz halkla ilişkiler için kan bağı açısından girmiştir ve bu işin kınanmaması için duacı olunacaktır.

Mektupla birlikte, hürmet sembolü olarak Ali Şer Nevâî’ye bir tabak Şiraz şekerlemeleri, ikinci bir tabakta tıpkı o şekerlemelere benzetilerek işlenmiş altın ve gümüş şekerler gönderildi.

Kılıçların kınından çıkması dilenen iş böylece kalem ile halloldu. Soylular bu fitne, savaşız hallolduğu için Nevâî’yi kutla-

dılar. Fakat, Nevâî bu işten tatmin olmadı. Yakup Bey'in adamları hâlâ buradaymış. *“Nacizâne bendenizin isminin Sultan Hüseyin'in isminden önce zikredilmesi asla kabul edilemez ve ben zavallıyı utanç içinde bırakmaktadır.”* diye yazdı o. *“Sizin dile döktüğünüz ve dikkatleri çektiğiniz o işler elbette Sultan Hüseyin Mirza'nın gayretleri ile gerçekleşmiştir. Nacizâne o işlerde sadece küçük bir icracıyım, o kadar. Bu sebeple özel olarak yazdığınız mektubunuzla bu hizmetkârı onurlandırmanız gönüle oldukça hoş gelmekle birlikte, nasıl ki ekinlerin yetişmesi güneş, yer ve su sayesinde oluyorsa bu gibi hususların gerçekleşmesi de Sultan'ın sayesinde. Bu nedenle Sultan'ın ismi önde gelmeli, nacizâne ismim en altta olmalıdır, hiç yazılmasa daha makbuldür. Tanrı daim eylesin. Âmin!”* şeklinde yazılan mektup Yakup Bey'e gönderildi.

Bu mektupla birlikte, Astrabad'da meşhur tabip İbn-i Sinâ'nın hocası Melhî'nin türbesini tamir etme niyetinin dile getirildiği mektup Sultan Hüseyin'e ve Yakup Bey'e gönderilince Yakup Bey bu işi saygı nişanesi olarak kabul etti ve etkilenip *“Keşke böyle bir dost benim sarayımda da olsa!”* dedi. Nevâî'ye minnettarlığını bildirip soylu, iyi cins bir at gönderdi. Böylece saltanatların vaziyetinin düzeltilmesine başlandı. Şiraz beyleri kendi kendilerine sahiplendikleri köyleri terk ettiler.

Bu iş hayırla sonuçlanınca, Mazenderan Emiri'ne de mektup yazıldı. Mektup kin ve nefretle değil oldukça içten yazılmış, tartışmak üzere görüşme isteği dile getirilmişti. Çünkü durum açıktı, Mecididdin'in vergi tahsildarları Astrabad Emirlerinin de canını sıkmış, zulme doymuş emirlere Yakup Bey'in tarafına geçmek daha makbul görünmüştü. Kabak oyan emirler hapse atılmaktan korkup saraya askerleri ile geliyorlardı.

Astrabad, şairi hoş bir şekilde karşıladı. Onun saltanat işlerine oldukça özen göstermesi, her işi dikkatle ve sağlam bir şekilde inceleyip adaletle halletmesi halk arasında *“Astrabad'ın başına baht kuşu kondu.”* şeklinde sözler dolanmasına sebep oldu. Bu işler şu şekilde gerçekleşti:

Astrabad’da divan işleri düzensiz ve intizamsızmış, buyruklar sözle verilir ve çoğunlukla da hatırdan çıkarmış. Buyrukların yerine getirilmesinde de tertip yokmuş. Umera divana kendi istediği zaman gelir, bazen de divan birkaç gün kapalı dururmuş. Nevâî bu işleri hemen düzene sokmaya karar verdi. Divanın muntazam olarak açık duracağı, vatandaşların isteklerinin düzenli olarak dinleneceği bildirildi.

Önceleri divana yaklaşmaya çekinen veya “Saltanattan bir iş çıkana kadar kendi işini kendin görürsün.” diyen sıradan insanlar bu sözün doğruluğunu kendi gözleriyle gördükleri için saraya kalabalık hâlde gelirlerdi. Özellikle evlerdeki katipler onların derdini dinleyip kati kurallara göre yazarlardı.

- Fazladan kâğıda ne hacet?
- Saygıdeğer kâtibin ne olduğunu biliyor olmalısınız?
- Elbette. Her insanın iki omzunda durup söylediklerinden yaptıklarına kadar her şeyi yazan meleklerdir. Birinin ismi Râkib, ikincisinin...
- “Bırakın isimleri. Allah kendi kudreti ile kalplerdeki niyetleri biliyorsa, insanın iki omzundaki o meleklerle ne hacet vardı?” diye cevap verdi Ali Şer Nevâî. – Saltanat Tanrı Teala’nın nizamının aydınlık âlemdeki aksidir. Bu açıdan Sultan, Müslimlere baş oldu, Tanrı’nın yerdeki gölgesi, diye yüceltildi. Kaldı ki, saltanat işleri elbette nizam ile, belgelerle yürütülsün, her iş amel defteri gibi istendiği anda getirilsin. Yoksa, insanoğlunun aklına nasıl gelir?

Ali Şer Nevâî bu işin üzerinde iyice durdu. Bu arada Astrâbâd’da halk isyanına sebep olan Hoca Hasan Battal işi halledilmemişti, onu getirmelerini emretti. Hoca Hasan uzun boylu, kapkara biriydi. Korkup kaçan zavallı adam, durmadan kelimeleri tekrarlayıp duruyor, elleri ayakları titriyordu.

- Zulüm, Tanrı nezdinde en büyük günahlardan biridir, dedi Ali Şer Nevâî. -Mısır Firavun’u zulmü nedeniyle suya batırılıp helak edildi. Bu sebeple zalimin dinden çıkmış olduğuna hükmedildi. Peki, siz ne için insanların başına felaket getirdiniz?

Haraç ödemeye imkânı olmayanları soyduğunuz azmış gibi, bir de cezalandırdınız mı?

– “Sultan’ın emirlerini harfî harfine yerine getirdim!” dedi Hasan Battal. – Ne şekilde olursa olsun, arazi vergisinin hazineye zamanında tamı tamına ulaştırılması için yaptım.

– “Arazi vergisi, imkânı olmayanlardan alınmayacaktır.” diye cevap verdi Nevâî. – Bu sebeple nisab uygulanmıştır. Kaldı ki, mülkün ederini ölçeceksiniz, servetini çıkaracaksınız. Ürün miktarını ölçmede de böyle yapılacaktır. Ne zamandan beri saltanat hükmü şeriat hükümlerinden üstün oldu?

– “Emir cenapları, yaşlı anam, çoluk çocuğum var.” diye yalvardı Hasan Battal. – Hayatımı bağışlasalar...

Ali Şer Nevâî güldü:

– Niçin kanınıza üzülyorsunuz ki onu akıtacak bir günah işlememişseniz?

– “Gerçekten mi?” şaşa kaldı Hasan Battal. – Emir hazretleri senin canını almak istiyorlar, demişlerdi de?

– “Canınızı mı?” diye düşündü Nevâî, sonra gülümsedi: - Bütün bunlar Astrabad vergilerini var olan servetinden çok hesaplattırılmış kişilerin insafsızlığı nedeniyle çıkarılmıştır. Tez elden hepsi tekrardan hesap edilecek, fazla alınan vergiler hak sahiplerine geri verilecek. Emre itaat ettiğiniz için siz suçlu sayılmayacaksınız. Evinize gidin, validenize bizden selam ve dualarımızı iletin, kendileri de bize dua etsinler. Ondan sonra da kızdığınız insanların yanına gidip özrünü dile. Artık devlet işine yaklaşmayın, toprağınız suyunuz varmış, rızkınızı topraktan çıkarın! Hükmümüz bu!

“Başım vücudumdan ayrılacak.” diye ağlaya sızlaya aile üyeleriyle vedalaşıp gelen Hasan Battal gibi biri aniden diz çökerek telaşla:

“Ey Allah’ım, dünya durdukça siz yaşayacaksınız!” dedi gözünde yaşla. – Böylesi bir cömertliği hiç beklemiyordum! Bu fakirin sinek kadar canını bağışladınız. Ne hizmetiniz olursa

ölünceye kadar göreceğim. “O hâlde ölmemenizi diliyoruz.” dedi Ali Şer Nevâî. – Hükmünüzde sınırı aştığınız için halk kendini mubattal, yani kötülüğe maruz kalmış sayıp size Hasan Battal⁴⁴⁹ lakabını vermiş. Şimdi şöyle yapın ki insanlar sizi değişiminiz nedeniyle Hasan Baddal adlandırsın!

Bu işler böyle yürüyordu. Biri yerini sahiplenene komşusundan, bir diğeri borcunu ödemeyen biraderinden, atını yaralayan arkadaşından, söz dinlemeyen oğlundan veya ahlaksız memurlardan şikâyet geliyor ve bunların hepsine keskin ve mutlak bir adalet ile hükmetmek gerekiyordu. Aslında onlar ilçe ve kasabaların kadıları önünde tamamlanması gereken işlerdi. Zalimlerin gücünden korkan kişiler kadılara inanmadıkları için saraya arza geliyorlardı.

Özellikle, yer hesaplarında ve servet ölçümlerinde kadıların ilmi yetersizdi, Nevâî onlardan birkaçını Meşhed’e ve Semerkant’a, hesap ve hendese öğrenmeleri için göndermeye karar verdi ki arazi taksimlerinde, mülk ve miras hesaplarında birinin hakkı diğeriye geçmesin, adalet yerini bulsun. Onlara şekilleri hesaplama Kadızade Rumi ve Şemseddin Semerkandî’nin hesaplama yöntemlerini öğrenmelerini tavsiye etti.

Astrabad’da şarap çok içilirmiş. İnsanlar, Bircent ve Kaş’da yetişen üzümlerden bir tür şarap yapar, “Müslüman günah işleyecek, ama tövbe de edecek” deyip içerlermiş. Bu hususta tabipler de bir o kadar kusurludur. Onlar, “Tanrı Teâlâ haramı yaratmamış, yalnızca insanı denemek için bazı şeyleri haram etmiştir.” ve “Hastalığın galebe kazandığı bir çağda haramdan faydalanmak caiz” görüşlerinden hareketle bazı hastalıkların tedavisinde şarap kullanmaya izin verilmesine de sebep olmuş. Halk ise “Benim derdim var, kalbim daralıyor, keyfim bozuluyor.” diyerek bunu alışkanlık hâline getirmiş. Bu konuda Nevâî Şeyhülislam’a danıştı.

⁴⁴⁹ Nevâî söz oyunu yapmaktadır: “battâl” işe yaramaz, kötü, haddini aşan, hükümsüz, geçersiz”, “baddâl” ise yaptıklarının bedelini ödeyen.

İnsanoğlunun önüne bir tabak üzüm, bir küp yağ koyup üzüm helal midir diye sormuşlar, dedi Şeyhülislam. – Elbette helaldir diye cevap vermiş. “O hâlde helalden olan şarap niçin haram olsun.” deyip içmişler.

Nevâî bu işin günahının halka sürekli anlatılmasını rica edip diğer hususlara geçti.

Astrabad’da falcılık ve müneccimlik de doruğa ulaşmıştı, bu küfre hemen son verilmesi lazımdı. Ünü almış başını giden falcılar ve müneccimler bir yere çağırıldı. Çağrılanlar sandalyenin üstünde bir tabak dolusu nar durduğunu gördüler. Ali Şer Nevâî gelip onlara:

“Sizler olacakları söylediğinizi iddia etmişsiniz, öyle mi?” diye sordu.

Kısa boylu, küçücük gözleri fırıl fırıl dönen, kıpır kıpır biri dedi ki:

– Ben bu gece usturlap⁴⁵⁰ alıp gökyüzünü inceledim. Başınıza saadet kuşu konmuş. Tez zamanda Hiriy’e dönmeniz takdir edilmiş.

– “İlminiz var mıdır?” diye sordu Nevâî.

– İmkân oldukça ilim almışızdır, diye cevap verdi müneccim.

– O hâlde “*fe la uksimu bi mevakiin nucum*”⁴⁵¹ ayetini açıklayın.

– Mevki... Yıldız... Binlerce kez özür dilerim, dedi müneccim. – Böyle bir ilmimiz yok.

– İlim olmayınca, tefsir nerden olsun? Nefesinizi yormaya niyetim yok, ama sert konuşacağım. Ey gafiller, o araçla hasbihal etmişsiniz, Hak Teâlâ’nın kaza ve kaderini unutmuşsunuz. – Böyle deyip, tabaktaki narlardan birini alıp devam etti: - Elinizdeki şu nardaysa bilmezsiniz kaç tane odası ve kaç tane perdesi var ve her odasında kaç tanesi var ve o tane acı mı yoksa tatlı mı? Aslı şu ki on sözünüzden biri bile gerçekleşmeyecek, bunun

⁴⁵⁰ **usturlap**: Gök cisimlerinin yükseltisini ölçmede kullanılan araç.

⁴⁵¹ Vakıa Suresi, 75. Ayet. “Bakin, yıldızların yerleri üzerine yemin ederim.”

günah olduğunu ya bilmiyorsunuz ya da biliyor ama umursamıyorsunuz. “Kizb el-müneccimun.⁴⁵²” kavli ile sözünüz yalandır, hakikat alanının dışında kalmıştır ve basiret gözünüze gaflet perdesi tutulmuştur. Arzınız dinlenmeyecektir, dinleyen bulunmayacaktır ve gidip tövbe edesiniz ki kabul olsun. Saltanat adına söyleyeceğimiz söz şudur: tövbe etmezseniz, saltanatın sınırları dışına çıkarılacaksınız, ta ki tövbe edene kadar!

Müneccimler kızara bozara dışarı çıktılar, Baba Ali sordu:

Emirim, ama Semerkant’ta Mirza Uluğbek ile Mevlânâ Ali Kuşçu da astroloji ilmi ile meşgul değiller mi?

– İnsanoğlu gök ve yıldızların varlığını zararlı veya faydalı diye değerlendirebilecekleri ilimlere sahip değil, diye cevap verdi Ali Şer Nevâî. – Sizin bahsettiğiniz zatlar Tanrı’nın yarattığı semayı aydınlatanların özelliklerine bakarak, hareket cetvellerini hazırladılar ve bundan faydalar ortaya koydular, Güneş veya Ay’ın doğup batışına bakıp zaman sistemini hazırladıkları gibi. Onları bunu yapmaya sevk eden hâl “küllün fi felekin yesbehun⁴⁵³” ve “fe la uksimu bi mevakiin nucum⁴⁵⁴” ayetleri oldu. Bin kere tövbe ki “fe la uksimu” yıldızlara da ölüm yetip batıp gidişini, Kâinatın belli bir yerlerine defnedilişini bildiriyor, diye Semerkant’ta sema ilmi alimleri ile ettiği sohbetleri anlattı. – Nacizâne bendenizin vardıgı sonuç şu ki, insanlar da ömür semasında yıldızlar gibi yüzüp kendi mevkilerinde batacaklar. Her insan bir yıldız gibidir, özünde ise yıldızdan bile daha yüksektir, bunu unutmayın.

HAPİS

Bu arada Horasan’da birçok olay yaşandı. Bunlardan biri “Çin hakanının elçilerinin Herat’a gelişi idi. Küçük cüseli, süslü ipeklere sarınmış, yüzden fazla kişi tuhaf kıyafetleri,

⁴⁵² Münecimler, yalan konuşuyorlar.

⁴⁵³ Yasin Suresi 40. Ayet: “Hepsi de bir yörüngede hareket ederler.

⁴⁵⁴ Vakıa Suresi, 75. Ayet. “Bakin, yıldızların yerleri üzerine yemin ederim.”

müzik çalan bir saat, kuş misali şarkı söyleyen fiskiye gibi garip hediyeler getirmişlerdi.

Ayrıca, Belh’de Derviş Ali’nin isyan çıkarması ve veziriazam Mecididdin’in hapse atılması gibi tehlikeli ve korkutucu şeyler de oldu.

Mecididdin’in kaba tavırları ve getirdiği vergiler nedeniyle herkes sabrının son demindeydi. Derviş Ali, Hiriyye’de Mecididdin’in Ali Şer Nevâî’nin sözlerini önemsemez dereceye vardığını, hatta Sultan hazretlerinin en yakınındakiler herhangi bir şey yapacak olurlarsa direniş ve ayaklanma kapılarını açacağını işitti ve durum böyle giderse Emir Ali Şer’in güneşi batacak ve bu iş benim hayatıma da tesir edecek diye düşündü. Bir de bunun üzerine saltanattaki bazı fitneciler tarafından “Duyduğumuza göre Sultan Hüseyin, Ali Şer Nevâî’yi Astrabad’a sürgüne göndermeye çağırmış, fırsatını bulduğunda yemeğine zehir koyacaktı.” şeklinde söylentiler yayıldı. Bunu kendi yeğeni Haydar Sebûhî’nin ağzından işiten Derviş Ali çok öfkelenmiş, akıl ve feraset atının dizginini elden bırakıp hayatındaki en olmayacak, en saçma işe girişti. Şair’in dediği gibi “Ben bunu yapmazdım, ama şeytan benden daha güçlü çıktı”.

Eğer işler böyle gidecek olursa, isyan çıkmasının mümkün olduğunu bildirmek niyetiyle, o zamanlar Belh’te olan İbrahim Mirza’yı şehirden kovmak için şöyle bir hile yaptı: Hakanın sahte mührünü yaptırıp, Muhammed İbrahim’i Hiriyye’ye çağırdığı hakkında sahte fermana bu sahte mührü bastı ve fermanı İbrahim Muhammed Mirza’ya gönderdi.

İbrahim Muhammed Mirza derhal Hiriyye’ye doğru yola çıktı. Derviş Ali ise Sultan Mahmud Mirza’ya mektup gönderip gerekli olduğu takdirde onun tarafına geçeceğini bildirdi.

İbrahim Muhammed Mirza Sultan’ın sarayına varınca Derviş Ali’nin kurduğu oyun herkesçe anlaşıldı.

Sultan Hüseyin böylesi bir ahlaksızlık karşısında şaşkınlık içindeydi:

– İlginçtir ki, böylesi erdemli ve iyi niyetli oluşumuza bakmaksızın, daha görevimizde yaptığımız hiçbir iyiliğimizin hakkını alamadan, bu Derviş Ali dediklerinin hilekârlık ve nankörlük yoluna girmesine şaşkırım!

Fitnecilerden bazıları hemen “Bu işi onun abisi Emir Ali Şer olmadan yapması mümkün değil” şeklinde saçma sapan konuştular.

O anda zamanın bilgelik, anlayış ve basirette eşsiz şahsiyeti olan Hoca Gıyâseddin Dehdâr Sultan’ın hâlâ tereddütte olduğunu görüp vaziyeti yumuşatmaya çalışarak:

– “Derviş Ali sadece bir kütüphaneci, ne hadle isyan ediyor?” dedi nazikçe. Kaldı ki ya birileri kulağına bir şeyler fısıldamışsa ne olacak? Ya da genç olduğu için Emir Ali Şer’in Astrabad’a gönderilmesinden memnun olmaması da şaşırtıcı olmaz.

– Ali Şer Bey’in Astrabad’a gönderilmesine ne diye memnun olmasın?

– Ben onu demedim, birileri “Sultan Hüseyin Mirza, Ali Şer Nevâî’yi Astrabad’a sürgün etti, hatta zehirleyip öldürmek istiyor.” şeklinde dedikodu yaymış. Bu dedikoduların onun kulağına gitmesi şaşırtıcı değil.

– Kim yaymış?

– Emir’in kendi yeğeni Haydar Sebûhî. Bu sözü Astrabad’dan Herat’a geldiğinde başkalarından işitmiş.

Sultan’ın tereddütte olmasından faydalananı hemen ekledi:

– Muhterem Sultan’ım, bu küçük kütüphaneci kulunuzun edepsizliğine mübarek gönlünüzü bu kadar üzecek misiniz? Ben tez vakitte Belh’e gidip onu kelepçelenmiş hâlde önünüze getireceğim.

Sultan Hüseyin bu sözleri işitince öfkesi dindi, Hoca Gıyâseddin Dehdâr’a, Belh’e elçi olarak gitmesi için izin verdi. Hoca, o gün Belh’e doğru yola çıktı. Aradan çok geçmeden, Sultan’ın kendi de Belh’e doğru at sürdü.

Hoca Gıyâseddin Dehdar Belh'e varıp Derviş Ali'yi yerden yere vurdu, sonra onu tatlı sözlerle Hakan'ın inayeti için ümitlendirerek Sultan Hüseyin'e boyun eğmesi ve önünde tövbe edip af dilemesi için ikna etti. Dehdâr ve muhafızlar Derviş Ali'yle ordugâha doğru yol aldılar. Ordugâh'a varmadan Dehdâr onları geçip hakanın huzuruna daha evvel vardı, Sultan'ın elini öpüp bilge ve tedbirli olmanın faziletlerini gösterip şunları dedi:

Kütüphaneci kulunuzu tahtın yakınına kadar getirdim. Ama maalesef, yolda zincir yapacak bir demirciye rastlamadık. Şimdi izin verirseniz, ordu pazarından bir demirci getirsem de Emir'i zincire vurup eli ayağı zincire vurulmuş hâlde huzurunuza getirsem!

Sultan bu işi iyice düşündükten sonra isyanın sebebinin farklı olduğunu anlamıştı. Dehdâr'ın keskin zekasına gülerек:

– “Derviş Ali'nin günahları için af çizgisini çektik, dedi cömertlik göstererek. – Şimdi hiçbir korku duymadan huzurumuza gelmesi mümkün.

Derviş Ali'nin tövbesini dinleyince Haydar Sebûhî'yi de daha ayağını yere değiremeden Sultan huzuruna getirtti. Haydar Sebûhî zehirlenmesine bağlı olarak sözlerini sarhoşken Abdullah Nâî adlı birinden duyduğunu itiraf etti. Bu pervasız gence kırbaç cezası verildi ve bir ömür saltanat işlerinden uzaklaştırıldı. Abdullah Nâî'yi aramaya gidenlerin, iki gün evvel, onu birilerinin evinden aldırıp getirdiklerini ve onun Mecididdin'in kapısında hizmetçi olduğunu öğrendi. Böylece ipin uçları Mecididdin'e varıp dayandı.

Sultan Hüseyin olup bitenlerin hepsini iğneden ipliğe kadar teftiş ettirdi. Bu arada saltanatta itibarı artmakta olan Hoca Nizamülmülk fırsattan istifade Sultan'ın kulağına Mecididdin'in yaptıkları hakkında söylenenleri anlattı. Bunun üzerine Sultan Hüseyin, Emir Muhammed Ali Atka'ya Mecididdin'in hapse atılmasını, malına mülküne de el konmasını emretti.

Akşam vakti Mecididdin ne yapacağını bilmez halde şaşkın şaşkın oturuyordu. Sultanla onun arasını düzeltmek için Mevlânâ Abdurrahman Câmî bile çaba harcadı, ancak Sultan o zatın sözlerini kabul etmiş görünse de Mecididdin'in başından tehlike bulutları gitmedi. Vezir bin türlü şüphe içinde bu durumdan kurtulmanın yollarını ararken, hizmetçilerden biri gelip aceleyle haber etti:

– Hoca cenapları! Bir bölük askerle muhafız başı buraya geliyorlar.

Mecididdin:

– “Muhafız başı mı?!” dedi eli ayağına dolaşarak.

Dış bahçe çiçeklenip yeşermiştir. Altı köşeli mermer havuzlarda kazlar yüzüyor, beyaz nilüfer çiçekleri güzellik saçıyor, etraf muhteşem görünüyordu. Lakin bu yüksek binalar, çiçeklerle bezeli alanlar ile kapalı yapının altında yer alan güzel atlar gelenlerin ilgisini çekmedi. Onlar kasırğa gibi şiddetli, bulut kadar sessizdiler.

Veziriazamın bahçesine bu insanların gelişi onun saltanat gündeki güneşinin batmasından, yıldızının kaymasından, inşa ettiği itibar ırmağında çakır dikenlerinin büyümesinden, vahşi hayvanların in kurduğu ömrünün harabelerinde baykuşların uçuşundan haber verdi.

Mecididdin'i yakalayıp Cihanara Bağ'na getirdiler. Nizamülmülk ve onun oğulları, aynı şekilde Sultan Ahmed Mirza, Emir Nâsiriddin Feruzşâh, Ahmed Barlâs ve diğer emir ve vezirler divanda yerlerini aldılar. Emir Muhammed Ali Atka Mecididdin eline ayağına ağır zincirler vurulmuş hâlde onların huzuruna getirildi. Bazı art niyetliler bu toplantıda iftira atmaya hazırlanıp Hoca Mecididdin'in suçlarını abartarak anlatmaya giriştiler. Mecididdin ise onların suçlamalarına öyle bir cevap verdi ki hiçbir suçu kanıtlanamadı.

Nizamülmülk bir suç bulamayınca Mecididdin'in işinden azlettiği mağdur görevli Muhammed Emruâbâdî'yi davacı sıfatıyla Mecididdin'in karşısına getirdi. Mecididdin Nizamülmülk'e dönerek:

– Davacı sıfatında benim itibarıma denk gelecek birini bulsanız iyi olurdu, ki kaba bir söz söylediğinde kaldırabileyim, dedi.

Bunun üzerine Muhammed Emrûâbâdî:

– Ey Mecididdin! Benim senden aşağıda kalır yanıım yok, hatta asalette senden daha üstünüm bile. Çünkü ben hürr’ul-neslim, yani nesillerce hür yaşamış biriyim. Senin anan ise baban Hoca Pîr Ahmed’in cariyesiydi!

Mecididdin bu hakareti duyunca, karşısındaki düşmanlarına bakıp:

– “Her türlü suçlamalarınızı kabul edeceğim. Yalnızca beni bu edepsiz Muhammed Emrûâbâdî’den kurtarın yeter!” dedi.

Sonra düşmanlarının iddialarına göre aşağıdaki şu birkaç satırlık itirafnameyi yazıp verdi: “Mevkide bulunduğum dönemde kötü şeyler yaptım ve ben kendi günahımı itiraf ediyorum.”

Nizamülmülk seviniyordu, Soylular Mecididdin’in itirafnamesini alıp hemen Sultan’a getirdiler. Mecididdin’in malını mülkünü teftiş etmek için izin alınca öyle bir servetle karşılaşmışlar ki, Karun’un hazinesinden kalır yanı yokmuş. Sandık sandık mücevherler, enfes kumaşlar ve kilimler, sayısız altın, gümüş ve mücevherleri varmış.

– “Al sana darhân⁴⁵⁵ ve al sana mîrî arazi!” diyordu Muhammed Ali Atka, ne yapacağını bilemeyip.

Mecididdin’in hazinesi üç günde taşındı. Arabalar dolusu kumaşlar, mücevherler, halılar, türlü ev eşyaları baş döndürecek derecede çoktu. Mecididdin’in servetinin taksimi konusuna gelince Muzaffer Barlas:

– Bir ikisi de bana verilse, deyince Çetin Bahadır:

– Ne gözün doymazmış be, dedi kaşlarını çatıp. – Hey Muzaffer, Karun kadar servetin de olsa günde üç kere yemek yiyeceksin. Yedi ya da yetmiş kere değil.

⁴⁵⁵ **darhân:** Vergi ve her türlü yükümlülüklerden muaf, ayrıcalıklı, dokunulmaz kabile, boy, kişi veya resmi görevliler.

– “Sen ne anlarsın?” diye cevap verdi Muzaffer Barlas. – O zenginlikler bana hayatımın olaylarını anlatıyor. Onlara bakıp geçen ömrümü hatırlayacağım.

Sultan Hüseyin onların bu konuşmalarını işitip şöyle dedi:

– Yeter, beni dinleyin! Hazineye gözünü dikmenin hükmü şu ki, devletin malı halkın malıdır. Zekât ve vergiden toplananlar dağ gibi yığılsa da cümle müminin, binlerce fakir fukaranın devlete verdiği hakkıdır. Bu sebeple, onu yiyen kişi Horasan’da ne kadar insan varsa o kadar kişinin hakkını yemiş sayılır. Kaldı ki devlet nezdinde belki onca kişi önünde bu hakkı iade etmesi doğrudur. Tüm malı mülkü, altını gümüşü, hayvanı, alet edevatı hazineye aktarılın!

Bu adaletli hüküm oy birliğiyle onaylandı.

– O melun ne diyormuş?

– Canını bağışlamanızı istiyormuş, diye cevap verdi Çâpu Barlâs. Bu sırada oldukça yaşlanmış ve rütbesi Sultan’ın danışmanlığına yükseltilmişti. – Gitmeme izin verseler, ömrümü tövbe ve ibadetle tamamlasam, diyor.

Sultan Hüseyin’in yüzüne bir zamanlar Muhammed Yâdigâr’ın tutuklandığı zamanki gibi şiddetli bir öfke yansıdı. Atmaca misali bakışları muhafız başına dikildi:

– “Yoldaşları katledilsin!” dedi. – Kendi ise doğru yolu seçmiş. Ömrünün sonuna kadar yardım edeceğiz!

Bu beklenmedik merhamet karşısında herkesin içi titredi. Çünkü ondan ecelin soğuk ısısı yayılıyordu. Mecididdin’in hac seferini hiç kimse hoş karşılamadı. Hatta zindandan çıkarılan eski vezirin kendi de bu haberi işitince, yüzüne hüznün bulutları çöktü. Önce Sultan Hüseyin ile sonra da yakınlarıyla son kez vedalaşmak için izin istedi. Hüseyin Mirza’nın onu görmek istemediğini öğrenince hıçkırık ve göz yaşları arasında sonbahar günlerinden birinde hacca doğru yola çıktı.

Sebzevar’dan geçip Tebriz yolundan giderken, Mecididdin Sultan’ın öfkesinden sağ kurtulduğuna inanamıyordu.

Tüm malı mülkü, toprağı, suyu müsadere edildi, eşi dostu kendini çekti. Neyse ki Meymene'den eski bir dostu yol harcı için gizlice yardımda bulundu. Hacca gidenlerin kervanı yavaş ilerliyordu. Keder ve pişmanlıktan eski vezirin gözü açılmış gibiydi. Mülkleri yetmez miydi, toprağı, suyu, itibarı, onuru az mıydı? Emrine herkes el kavuşturumuyor muydu? Ey vah, ne günlere kalmıştı?

Ama bu adam bu yaşadıkları için kendini değil, Ali Şer Nevâî'yi ve Nizâmülmülk'ü suçluyordu. Onlar olmasaydı, Şah olan bitenden bihaber olacaktı, ben de sefamı sürmeye devam edecektim, diye düşünüyordu. Nevâî'nin Nizâmülmülk ile iş birliği edip fitne ateşini yakarak Sultan'ın gazap ve öfke tufanını Mecididdin'e çevirdiğini cahil biri bile anlardı. Hatta hac niyetinden cayıp, Akkoyunlular saltanatına başvurmayı, onlarla Horasan'ı alıp düşmanlarından acımasızca öç almayı bile hayal etti.

Fakat, bunun için servet gerekiyordu. Meteliğe kurşun atan eski vezir bu hâliyle bir dilenciden bile daha fakirdir. Onu kim izzeti ikram ile karşılardı ki?

Tebriz'e varılıp akşam olduğunda bir gürültü koptu. Karanlığın içinden çıkıp gelen yüzlerini gözlerini bezle örtmüş kimliği bilinmez atlılar kervanın etrafını sardı.

– Kervan dokunulmazdır, Sultan Hüseyin Mirza'nın izni ile hacca gidiyoruz, dedi kervan başı Sultan'ın yarlığını göstererek. – Eğer dokunursanız cezalandırılacaksınız!

– “Kervanın senin olsun!” dedi içlerinden biri. – Mecididdin denen kişi nerede?

– İşte burada!

Mecididdin kervanın arka tarafında, yenice deveden inmiş, elinin ayağının uyuşukluğunu geçirmeye çalışıyordu. Deminki atlı yanına geldi ve:

– “Mecididdin sen misin?” diye sordu.

– Evet, benim.

– “Cehenneme git!” dedi atlı gülümseyerek. Sonra göz açıp kapayıncaya kadar omzundaki uzun saplı baltasını çıkarıp Mecididdin'in boynuna vurdu. Acıyla bağırarak yere yığılan eski

vezirin beline aldığı ikinci darbe onun omurgasını ikiye ayırdı, böylece Mecididdin'in hayatı son buldu.

Soyguncular başka hiç kimseye dokunmadı, gece karanlığında gözden kayboldular. Kervanbaşı insaflı biriydi, hizmetçilerine söyleyip mefta için oraya bir mezar kazdırdı, adına cenaze namazı kılıp Mecididdin'i defnettiler.

Daha sonra kervan hac yolculuğuna devam etti.

Tüm bu yaşananlardan sadece Kara Moğol canını kurtarabildi. Bu kaba, kibirli askerin her şeyi aransa da hiçbir şey bulunmadı. Moğol gerçekten de hiçbir şey almamış, evinde döşeği ve kılıcından başka hiçbir şeyi yokmuş. Denetimler sonucunda düşüne düşüne “Hepi topu bir asker o kadar, onun ne suçu var!” deyip salıvermiş, Puli Nev ordugâhına, orduya katılması için göndermişler.

SEDDİ İSKENDERİ

Astrabad'daki hayat bir az olsun düzene girdi, fakat Nevâî mutlu değildi.

Bir gün arkadaşları Baba Ali, Hoca Abdullah, Hoca Devletâbâdî ve birkaç kişiyle daha Astrabad sınırındaki İskender Zülkarneyn'in kurdurduğu Seddi İskenderî duvarını görmeye gittiler.

Kırmızı kilden inşa ettirilen duvar ihtişamını kaybetmemiş ama çoğu yerleri çatlamıştı. Bir zamanlar, Hak yolundaki zaferler esnasında, kafirlerin akın akın gelmemesi, güllük gülistanlık evlerini harabeye dönüştürmemesi için yapılan bu yapının kalınlığı iki at boyu idi, her yerinde boylu boyunca uzanan okçu kuleleri, muazzamlığı ve uzak geçmişteki olaylardan haber vermeleri ile oldukça şaşırtıcıydılar.

– Emirimiz, Sultan hazretleri ile istişare edip bu duvarı tamir ettirme konusunda kendisini ikna etsek ne büyük bir iş olurdu, dedi Hoca Devletâbâdî.

– “En az on yıl alacaktır...” dedi Nevâî dalgın dalgın. – Epey uzun zaman alır mı?

– Otuz ağaç imiş, at üstünde üç gün yürünecekmış.

– Âlâ, dedi Ali Şer Nevâî. – İskender’in buyruğu ile yaptırılmışsa, öyle kalsın. Gelecek nesle o zatın büyüklüğünün bir işareti olsun. Ayrıca, bundan daha güçlü bir duvarın müminlerin kalbinde olması en doğrusu.

Ali Şer Nevaî’nin bu sözleri “Hamse”deki “Seddi İskenderî”ye işaret edip söylediğini herkes anlamıştı. Daha sonra büyük Emir, Astrabad halkının diline destan olan sözünü söyledi:

– Horasan’da artık İskender Duvarına hiç gerek yok. Bundan böyle zamanın İskender’i Sultan Hüseyin Mirza’nın kendileridir!

İnsanlar bu sözü onayladı ama Nevâî’nin yüzü bir daha gülmedi.

Bunun sebebi Astrabad’ın ikliminin onun sağlığını olumsuz etkilemesiydi. Bacak eklemlerindeki ağrılar şimdi diğer eklemlerine de geçti, bunun üstüne mide ve baş ağrıları başladı. Astrabad tabiplerinin tedavileri ise, ne kadar çabalasalar da kâr etmedi.

Bu arada güz geldi. Boğucu sıcağa bakmaksızın, gökyüzünde kuşlar sürü halinde güneye yol alıyordu. Bu kuşların tuhaf bir tavrı vardı. Bir iki gün sohbet edercesine sesler çıkararak birbirlerine uçuş hakkında haber veriyorlar, sürü hâlinde uçup konuyorlar, fakat bir türlü sefere başlamıyorlardı. Sonra sanki sadece onlara ayan olan bir ilâhî hüküm ile gözle görünmeyen bir güç çağırmış gibi aniden kanat çırpıp çığlık ata ata hep birlikte uçup gidiyorlardı. Söylediklerine göre, deniz canlıları da böyle sürü hâlinde bir yerlere giderlermiş. Sahile yakın yerlerde yaşayanlar bunu ilgiyle anlatır, göç devri başladığındaki benzersiz avlardan bahsederlerdi.

Astrabad güzünde defne, narenciye ağaçları yemyeşil dururken hurmalar sararır, narlar, armutlar ve elmaların biri kırmızı, biri sarı renkte olgunlaşıp altın rengine döner, kızıl, sarı, yeşil

tufanı buralarda da tüm hiddetini gösterirdi. Hatta bir gün denizin kızıl bir renge büründüğü görülmüş, o kızılık uzun zaman gitmemişti. Sebebi suyun dibindeki küçük otlarmış. O otlar, zar zor görünen tohumlarını aynı anda o kadar çok saçarlarmış ki, deniz kızıl rengini almış.

Göğün bu mucizeleri Nevâî'nin kalbini ferahlatmadı, kalbi sevgili Hiriyy'ini özliyordu. Bir gün sabah vakti rüzgâr esti, yağmur yağdı, sokaklar suyla dolup taşı. Bir iki saat geçmeden bulutlar dağılıp güneş parladı. Bunca suyun nereye gittiği şaşırtıcıydı. Aniden etraf ısındı, yerler kurudu. Öğleden sonra ise Kum tarafından soğuk bir rüzgâr esti, o kadar soğuktu ki, kaftan giymekten başka çare yoktu. O gün divanın toplanması düşünülmüştü. Biri tabiatın bu oyunlarından bahsedip:

– “Bizim Astrabad öyledir, bir günde dört mevsimi görebilirsiniz.” demişti. Ali Şer Nevâî:

– “Bu sebeple de burada bir gün bir yıl gibi geçiyormuş ha?” dedi sivri bir dille. Buna herkes güldü. Akıllı ve hazırcevap Emir'in yüzü gülse de içinde fırtınalar koptuğu buradan hissediliyordu.

Başka bir gün istirahat için deniz kenarına gitmeye karar verildi.

Deniz Astrabad'dan yedi fersahlık bir mesafedeydi. Gidene kadar kocaman kayalarla yapılmış evlerden, taş döşeli sokaklardan, üzüm bağlarından ve hurmalıklardan geçildi.

Biraz daha yüründüğünde karşıdan gelen nemli rüzgâr hızlanıyor, tuz kokusu güçleniyordu. Kumlu sahilde birkaç kişi ayaklarına taş bağlıyordu. Hoca Devletâbâdî:

Bunlar sedef ve inci avcıları, diye açıkladı. – Nedendir bilinmez buranın on beş yirmi kulaç derinliğinden inci kabukları çıkarılır. İnci avcıları koltuk altlarına içi hava dolu küçük bir koyun postu alırı ayaklarına taş bağlayıp dalar ve kabukları çıkarırlar.

Sonra taşlık bir yere ulaşan bir kabuk parçasını alıp içini açıp gösterdi ve sedefin nasıl oluştuğunu anlattı:

– Bakın, sahibi yok. Çoktan evini terk etmiş. Kabuğun eti yumuşak, hassas olacak. Deniz dibinde ömür sürerken, etin arasına bir kum tanesi girer ve canını acıtır. Daha sonra kabuk onu kendi vücudundan salgıladığı bir sıvı ile kaplar, o sıvı sertleşip, sedefe veya inciye dönüşür. Kumu kapladıkça acısı artar. Dışından anlaşılmasa da Tanrı’nın kudreti ile birinde inci, birinde sedef ortaya çıkar.

Nevâî gülümseyerek:

– İnsan da öyle değil mi, dedi. – Zerre kadar bir dert kalbine girince acı çekiyor, vakti gelip de o kalbin içine bakınca ya sedef ya inci görüyorsunuz.

Daha sonra Hoca Devletâbâdî gemileri anlattı.

– Balıkçı gemisinin bir yelkeni vardır, uzağa gidemez, küçük olur. Yük gemisi üç yelkenlidir, iki kat ağaçtan yapılır. Ağaçları birleştirirken demir kullanmazlar, fırtınalarda kazınıp çıkıp gitmesin diye. Hindistan cevizi ağacının köküne vura vura ip örülür ki deniz suyunda nemi içine almasın. İşte o iple bağlanır. Geminin yüzeyine balık yağı sürülür, okyanusun vahşi hayvanları onu büyük bir balık zannetsinler diye.

Sakin dalgalı deniz, orada hayat sürmeyi isteyen sayısız varlıklar ile simgesel anlamlara dönüşüyordu. Tuzlu rüzgâr kaftanlarını ve sarıklarını savururken beyaz martıların çılgık atarak uçmaları bir şeyleri hatırlatıyor, okyanus sanki “Onun lütfunu dilemeniz için suyu yarıp giden gemileri görürsünüz. Şayet şükrederseniz!” diye kükrüyordu.

Bir süre sahilde kaldılar. Sonra kente dönünce herkes vedalaşıp kendi evine gitti.

Bu gördükleri Ali Şer Nevâî’ye şu mısraları hediye etti:

*Her kaçan kim kimege ul ay sefer rahtin salur,
Mevjlig derya kebi aşufte köñlim qozğalur.*⁴⁵⁶

⁴⁵⁶ Her ne zaman ki gemiyi sefere hazırlasa; derya gibi dalgalar, perişan olmuş gönlümü heyecanlandırır.

Bunu okuyan veya işiten herkes şu gazele tüm dikkatini topladı:

*Yığlama, ey köz, nedin sâhilge çıkmas kime deb,
Kim yaşıñ deryâsıdur her sarı kim el köz salur.*⁴⁵⁷

*Titreban sîmâb dek köñlim, yeter cân ağzıma,
Tüind yel tahriķidin her dem ki deryâ çayķalur.*⁴⁵⁸

*Sabr köñülde, köñil ul ayda, ul ay kimedede,
Vah ki barıb, termülip köz, muñrayıp cânım ķalur.*⁴⁵⁹

*Dem tutılğendin öler eldek yetipmen ölgeli,
Sürmesin deb kimesin, bes kim, nefesler asr olur.*⁴⁶⁰

*Kirme sevdâ bahrige âlemden istep sūd kim,
Şim naķdi tüşse, lekin ‘umr naķdi sıyğolur.*⁴⁶¹

*Gark eter bahri fenâ gam zevrakın, ey piri deyr,
İlgige çün kim Nevâî bâde kiştisin alur.*⁴⁶²

Farsların derya, Arapların bahr olarak adlandırdığı bu deniz onun ömür ve anlam mülkünde beyitlere dönüştü ve ebediyete mühürlendi. Ey birader, bu âlem denizinde sen de kendini yok

⁴⁵⁷ Ey göz, gemi sahile neden çıkmıyor diye ağlama; her tarafa göze yapıp pınar gibi kaynatan göz yaşıñın deryasıdır.

⁴⁵⁸ Gönlüm civa gibi titreterek, şiddetli rüzgârın her zaman deryayı dalgalandırdığı gibi dalgalanır, çalkalanır.

⁴⁵⁹ Sabır gönülde, gönül o ay gibi sevgilide, o ay gibi sevgili gemide; eyvahlar olsun gider gözüm onda takılı kalır ve gönlüm bunarır.

⁴⁶⁰ Nefesim tutulur ölecekmiş gibi olurum, gemisini sürmesin yeter, diyerek her nefes alışım bir asır gibi gelir.

⁴⁶¹ Başkalarından fayda bekleyerek sevda denizine girme, gümüş nakdi dilerseñ ömür nakdini ziyan edersin.

⁴⁶² Ey yaşlı meyhaneci, Nevâî eline şarap kadehini aldığıñda yokluk denizi gam sandalını batırır.

diye bil, ne de olsa ölüm denizi keder gemisini acımasızca yutacaktır. Bu sebeple tüm bilgelerin yaptığını yap, eline bade kadehini al, çünkü sıradan denizi de mutluluk ve keder okyanusunu da kurtuluş gemisini de o yaratmıştır!

Nefesi kesen ve vücudun nemini emen Astrabad'ın kavurucu yazı bitip tuhaf ağaçları kırmızı bir renk almaya başladığında Ali Şer Nevâi Sultan'nın merhametini dilediği bir mektup yazdı.

Mektup, görgü kurallarına uygun olarak beyit ile başlamıştı:

*Vah ki, hecrin otı cism-i nâtevânım örtedi,
Nâtevân cismimğa tüşgen şu 'le cânım örtedi.*⁴⁶³

Pek çok dua ve selamdan sonra dileğim şu ki, bu mütevazi kulunuz Horasan'dayken bile sizden ayrıldım, şimdiyse Astrabad'dayım. Ayrılık bakımından her ikisi birdir, çünkü:

*Birav ki yârdın aytu erur: esiri firāk,
Arâda hâh yakın tut yolını, hâh yirāk.*⁴⁶⁴

Burada olduğum sürece, bedenimde ayrılık ateşinin sıcaklığı yükseliyor ve gönlümde özlem duyduğum sohbetinizin ızdırabı daha da çoğalıyor. Sebebi ise, oradayken size kavuşmanın mutluluğuna erişmek ve sizinle buluşup görüşebilmek saadeti daha mümkündü. Ama böyle bir hesap uzağı görebilen ve derin gözlem yeteneğine sahip bir aklın terazisine uygun değil.

*Yana bir hisâbı dağı bardur,
Ki Ôaql u hîrad anda nâkârdur.*⁴⁶⁵

⁴⁶³ Yazıklar olsun ayrılığının ateşi zayıf bedenimi yakıyor, zayıf bedenime düşen ateş canımı yaktı.

⁴⁶⁴ Sevgilinin gittiği yer ister yakın ister uzak olsun, herhangi biri yardan ayrı kalınca ayrılıktan şikâyet eder.

⁴⁶⁵ Yine bir düşüncesi vardır ancak akıl ve karar ona çözüm bulamaz.

*Erür sırrıdın ‘aklı küll behaber,
Kim atını derler kazâ u kader.⁴⁶⁶*

*Ne iş bolsa behadd u imkân base,
Erür ul hisâb içre âsân base.⁴⁶⁷*

Ümidimiz o ki her türlü kusur ve noksandan uzak olan Hak Teala akla gelmeyen bir vesile ve beklenmedik bir sebeple sizinle sohbet etmenin huzuru ve kavuşmanın neşesini nasip edecektir. Gönderdiğiniz mektupta “Bize herhangi birini göndermediniz” diye yazmışsınız. Bunun sebebi gönderdiğimiz kişinin henüz dönmemiş ve götürdüğü mektuba henüz cevap getirmemiş olmasıdır.

Ayrıca ricam şu ki, lütfen sağlığınıza dikkat edin, sıhhat nimeti hiçbir şeyle kıyaslanamaz. Ayrıca işinizde dikkatli olmayı unutmayın ki hoş olmayan bir şey olursa, sonraki pişmanlık fayda sağlamayacaktır. Hiçbir zaman gönlünüzü Tanrı Teâlâ’nın yadından tecrit etmeyin ve Müslümanların arzu ve isteklerinden habersiz olmayın.

Dostların fikrine ve düşmanların hilelerine aldırmamak caiz değil ve bu iş pişmanlıktan başka bir şey getirmeyecektir.

Padişahın devlet işlerini tüm işlerden üstün tutması vaciptir. Tanrı Teâlâ’nın emrini ondan da üstün görmek farzdır.

Size bu sözleri söylemeye gerek yok, ama söylemekte de bir kusur olmadığı için bu sözlere müsaade edildi.

*Ul kim, firâk mülkide kılmış meni ğarib,
Hem ul vişâl devletini eylegey naşib.⁴⁶⁸*

Daha sonra mektubun sonuna güzel ve hüznü bir gazel ilave edilmişti:

⁴⁶⁶ Adına kaza ve kader dediklerinin sırrından külli akıl bihaberdir.

⁴⁶⁷ Had ve imkân dahilinde ne iş olursa olsun, bu hesap içinde kolaylaşır.

⁴⁶⁸ Beni ayrılık ülkesinde garip kılan o kişi vuslat devletini başkalarına nasip edecek.

*Tā muḥabbat deṣti bepāyānıda āvāremen,
Her beliyat kelsa 'ışk âşûbıdın beçāremen,*⁴⁶⁹

*El netib tapḳay meni kim men özümni tapmanam,
Böyle kim Ŗışk u cünun šahrāsıda āvāremen.*⁴⁷⁰

*Ḳaysı zaḥmimğa kılursen çāre çün men, ey farîḳ,
Tîr bārānı belıyyetdin serāser yāremen.*⁴⁷¹

*Āh dūdi içre bir uçḳun kebi körgen meni,
Bildi kim hicrān tünige kevkebi seyyāre men.*⁴⁷²

*Keçe örtensem, seher feryād kılsam, ne Ŗaceb,
'İşk arā pervāne vü bûlbûlğa çün hemkāremen.*⁴⁷³

*Ey ḥarābāt ehli, ger siz mest olub, men bolmasam,
Aytamas, neçün ki siz meyḥāra, men ḥunḥāre men.*⁴⁷⁴

*Ey Nevāiy, bardi deb aḥbāb ta 'cil etme köp,
İt kibi men erişib ul kār vānnı baramen...*⁴⁷⁵

⁴⁶⁹ Ben avare, muhabbet çölünü sınırsız ettiğim için her aşkın huzursuzluğundan ne bela gelirse gelsin çaresizim.

⁴⁷⁰ Ben kendimi bulamam el beni ne diye bulsun, öyle ki aşkın deliliği sahrasında avareyim, başı boş dolaşıyorum.

⁴⁷¹ Ey feragat eden kişi sen benim hangi derdime çare bulacaksın, bela yağmuru bedenime baştan başa yara açtı.

⁴⁷² Ahın dumanı içinde beni bir kıvılcım gibi gören, benim ayrılık gecesinde gezegen olduğumu anladı.

⁴⁷³ Gece yansam, seherle feryat etsem buna şaşılmaz, çünkü aşk içinde pervane ve bûlbûl ile aynı işi yapıyorum.

⁴⁷⁴ Ey meyhanedekiler siz sarhoş olsanız ve ben sarhoş olmasam, sizin şarap içtiğinizi benim de küp kadar içtiğimi söyleyemezsiniz.

⁴⁷⁵ Ey Nevâî, arkadaşlar gitti diye çok erteleme, ben it gibi koşarak o kervana ulaşıyorum.

Sultan Hüseyin Faryab'dan çok yorgun döndü. Nevâî'nin mektubu o zaman eline ulaştı. İki dost, şiirlere aşına Sultan ve Sultan'a aşına şair... Özlem ve sadakat, bilgelik ve sanat dolu bu mektupları Sultan Hüseyin yüreği sızlaya sızlaya okudu. Saf kalpli, nur yüzlü dostunu çok özlediğini hissetti. Nevâî orada olduğu sürece Astrabad'ın huzur ve barış içinde olacağı şeklindeki düşüncesinden vaz geçip, onun Hiriy'e dönmesine izin verdi.

Zira, Sultan'ın da hayat güneşi öğle kutbunu geçip akşama doğru yuvarlanmış, her iki dost ömrün hikmet mertebesine adımlarını atmıştı.

Ali Şer Nevâî'nin Herat'a dönmesine izin verilince bu hususta Sultan Yakup Bey'e mektup yazıldı, içinde şairin minnettarlığını bildirdiği sözler yer aldı. Yakup Bey mektubu okuyunca hüznünlendi. İçinde yine Horasan arzusu kabarırken, Nevâî'nin mektubunu yaldızla sarıp hazineye iletmelerini buyurdu. Böylece, bu kıymetli mektup onun namına Rum, Fransız, Usquf kurrallarıyla yazılmış mektupların saklandığı özel bir bölme, Sultan'ın özel hazinesine, özenle yerleştirildi.

Horasan'da da onun mektupları hazinede ihtiyatla saklanıyordu. En son gazeli ise Sultan Hüseyin hazineye teslim etmedi, fakat eşrefhane duvarına asmalarını buyurdu. Yüksek edebiyat timsali olan o gazel yine oldukça uzun zaman Sultan'ın gözü önünde durdu.

ASRIN IZDIRABI, AKŞAMIN KEDERİ

Ali Şer Nevâî Astrabad'ın uleması, alimleri ve komutanları ile vedalaşıp, Hiriy'e doğru yola çıktı.

– “Bunca hürmeti, izzeti, ikramı reddedip niçin Herat'a dönmeye karar vermişler?” diyorlardı Astrabad'ın soyluları. – Nihayetinde onu Hiriylilerden daha çok onurlandırmadık mı? Divana da onun bağ ve bahçelerine de bilhassa yahçallar⁴⁷⁶ kazılmadı

⁴⁷⁶ **yahçal:** Osmanlı döneminde yazın kar ve buz saklayıp erimeden muhafaza etmeye yaran elektriksiz buzhane tarzında yapılar.

mı, adım başı çeşmeler kurulmadı mı? Astrabad'ın en saygın kişileri hizmetinde yedi büklüm olmadı mı? Bin kere yazık...

– Astrabad'ın iklimi onun romatizmasını daha da arttırmış. Sağlığı kötüleşmiş; kendilerinin söyledikleri gibi, örümceğin ağına ayağı takılrsa düşecek hâle gelmişler.

– Dedikleriniz doğru, lakin Hiriy'e gitme arzusunun nedeni kesinlikle başka, dedi ileri gelenlerden Hoca Devletâbâdî. O, Nevâî'nin Herat'a dönüşüne özellikle üzülmüştü. - Astrabad'da onunla sohbet edebilecek bir kişi bile yok! Hazret kendilerinin yüksek yaradılışları nedeniyle başkalarına söylemeseler de bundan çok ızdırap çekiyorlardı. Keşke, şehrimiz kendi mücevherleriyle değil, âlimleri ile şöhret kazansaydı. Maalesef, Astrabad bu konuda Meşhed ve Herat'tan oldukça geridedir.

Nevâî'nin kervanı Herat'a dönerken, yine Nişabur ve Meşhed yolundan geçti. Yol üzerinde Feridüddin Attar, İmam Rızâ ve onun talebeleri Kadı Murâd, Kadı Râbî, Kadı Ebusalt'ın kabirleri ziyaret edildi. Basıp geçilen yol üzerindeki ağaçlar, çimenler sonbaharın mahsulünü gözler önüne seriyordu. Başını eğip tohumlarını saçan otlar, kanatlarını açmış kuşlar, yavrulu hayvanlar, hepsi henüz gelmemiş ama gelmesi kaçınılmaz kışa hazırlık yapıyorlardı.

Âlemlerin Perverdigârının mevsimleri değiştirmesiyle bahar bir gün daha tekrardan dirilme hikmetine işaret etmekte, nimetlerini toprağa yeniden göndermekle kendi kudretini dile dökmemekte, dağ ve taşlar, derya ve denizlerin bir toz zerresi kadar kıymeti olmadığını sergileyerek bununla canlılar âlemindeki insanoğullarına sanki “Ey dünya insanları! Ölmek için doğdunuz, sizlerin diktiği binalar harap oldu. Hepiniz Rabbinizin huzurunda hesaba çekileceksiniz!⁴⁷⁷” diye haykırıyordu.

Hiriy'e vardıklarında, Hazret'i karşılamaya çıkan hizmetçilerle çevrili Cihan-ara Bağ'ı'na doğru yol aldılar. Sultan Hüseyin,

⁴⁷⁷ Burada “Ölmek için tevellüd edip dünyaya gelirsiniz; harap olmak için binalar yapıyorsunuz.” Rivayet-i Hadis'ine işaret edilmektedir.

Nevâî'nin gelişi adına yere halılar serdirip, her tarafı güllerle donatmıştı. Dostunu girişte karşıladı. Astrabad'ın rutubetli havası Nevâî'yi yıpratmış, gücünü kuvvetini emmişti. Nevâî, sağlığı kötüleştiği için asa yürümek zorunda kalmıştı. Sultan Hüseyin, onun zayıf bedenini ve elindeki asayı görünce:

– Pîrim, bir zamanlar elinize kılıç tutturmuş, fakat onu kalemle değiştirmenize razı olmuştuk. Bu ne hâl?

Ali Şer Nevâî cevap verdi:

– Bakın görün ki, yaşlılık gelip naçizane hizmetçinizin hâline baktı, gedik ağzını açıp güldü ve kalemimi alıp yerine asa tutuşturdu.

Sultan Hüseyin, Nevâî ile bir araya geldiği için çok mutluydu. Nevâî, Sultan'ın bu mutluluğunun ardında şaşırtıcı bir amacının olduğunu seziyor, fakat ne olduğunu bilmiyordu. Onlar uzun süre Astrabad hakkında konuştular. Sultan Hüseyin Astrabad'a Bediüzzaman Mirza'yı göndermeyi tasarlamıştı. Dostundan şehzadeyle konuşup o ülkedeki siyasetin inceliklerini bir bir kendisine anlatmasını istedi.

Daha sonra bu iki dost arasında öyle garip bir sohbet geçti ki dönemin âlimleri o sohbetin içeriğinden aradan iki yıl geçince haberdar oldular.

– Sizden bir ricamız var, dedi Sultan Hüseyin ve kapının ardında duran muhafızlara bakarak: - “Kapıları kapatın!” emrini verdi. Kapının önünde duran iki köle hemen kapı kanatlarını ses çıkarmadan dışarıdan kapattılar.

Aradan yarım saat kadar geçti, Sultan'ın kendisi kapıyı açtığı anda Ali Şer Nevâî'nin de yüzü gülüyordu.

Sultan Hüseyin onun Hiriy'e dönmesi şerefine dört tür kaftan ve börk hazırlamıştı. Bir emir ve üç hizmetli onları ellerinde tutuyordu.

– “Bunların her birinin bir memleketi temsil etmesi ne şaşırtıcı!” deyip gülümsedi Sultan Hüseyin. – Yani Maverâünnehir, Horasan, Irak ve Rum. O iş biterse, bunların her birinin bağı

yığın yığın altın, gümüş, inci ve değerli taşlarla doldurulup hepsi kaleminizin ayağına saçılacaktır. Allah muvaffak eylesin!

– “Tanrı Teâlâ Süleyman Aleyhisselam’a başarı bahşedince, onun saltanatındaki karınca bile mutluluğa erişti.” diye cevap verdi Ali Şer Nevâî ona. Sonra “Allah gökyüzünden su indirip onunla yeri ölümünden sonra diriltti.⁴⁷⁸” ayetini okudu. Bu, hicrette kavrulan gönül toprağına Sultan Hüseyin’in merhametinin yağmur olup yağdığı ve toprağı tekrar diriltmiş gibi olduğuna bir işaret etti.

Dostlar vedalaştı. Sonbaharda Hiriyy’in göğü koyu mavi, ağaçlarının yaprakları altın sarısı bir renk almıştı. Bazılarının ise henüz yeşilliği gitmemiş, güz boyacısı etrafı yetenekli bir ressam gibi türlü renklerle çeşit çeşit yapıp süslemişti. Fakat, bu güzelliğe başka bir tatsız durum baba gibi değerli ve sevgili Pîr Abdurahman Cami’nin hastalanıp yatağa düştüğü haberi gölge düşürdü. Saraydan çıkınca, Nevâî “Ünsiye”ye değil, Cami’nin bağına doğru yol aldı.

Hiriyy âlimleri arasında öyle bir adet vardı ki, insan yaşlanınca, kendi kalbine yakın tuttuğu pîr veya şeyhin defnedildiği yerin yakınlarına göçer, son nefesine kadar orada ömür sürerdi. Melikü’l-keîâm Abdurahmân Câmî de büyük şeyh Sadeddin-i Kaşgârî’nin mezarının yanında kurdurduğu bağında yaşıyordu. Onun hastalandığı haberini işiten kalabalık her gün hâl hatır sormaya geliyor, şimdi bile insanlar Câmî’nin bağının kapısında toplanıyordu.

Nevâî’yi görür görmez ona yol verdiler. Nevâî, esasına dayanarak Câmî’nin yattığı misafirhaneye girdi.

Zatürre⁴⁷⁹ aniden kötüleşmiş, yaşlı şairi yatağa düşürmüştü. Şimdi o güçlkle nefes alıyordu. Dudakları ve göz kapaklarının

⁴⁷⁸ Nahl Suresi 65. ayet: “Vallâhu enzele mines semâi mâen fe ahyâ bihil arda ba’de mevteihâ”. Yani “Allah, gökten bir su indirdi, onunla yeri ölümünden sonra diriltti.”

⁴⁷⁹ Metinde **zotiljam** (**zatilcem**) olarak geçen bu hastalık akciğerlerin iltihaplanması hastalığı olarak belirtilmiş ve **zatürre** olarak aktarılmıştır.

altı kararmış, burnu tuhaf bir şekilde dikleşip kulak memeleri aşağı sarkmıştı. Yanındaki hizmetçi buzla kapladığı kumaşı tekrar tekrar alnına koyuyor, Doktor Abdülhey Tiryâkî karıştırılmış macundan azar azar içiriyordu.

– “Zatürre şiddetli geldi.” dedi Tabip Abdülhey. – Allah göstermesin, ne olursa olsun, alıp götürmesin.

Nevâî ona cevap vermeyip hocasının başına eğildi. Pîr, o hâliyle, üstüne birinin eğildiğini sezdi, göz kapaklarını araladı, bu kişinin kim olduğunu tanımakla zorlanarak bir süre öylece durdu ve sonra yüzüne bir anlığına tebessüm yayıldı.

– “Ali Şer Bey...” kanı çekilmiş dudaklardan bu sözler dö-küldü.

– “Pîrim!” dedi Ali Şer Nevâî ellerini onun omzuna koyup.

Câmî’nin dudakları titriyor, buruşuk elleri Ali Şer’in elini mecalsiz bir şekilde arıyordu. Nihayet bulup narın bir şekilde tutarken fısıldadı:

Naçizane hizmetçinizden.... Razı olunuz! Hakkınızı... helal ediniz!

Şiirin ulu güneşi sönüyordu.

– “Bin kere razıyım!” dedi Ali Şer Nevâî, hocasını bağrına basıp kırıksık yüzünü, kaşı gözünü okşayarak. – İnşallah, Tanrım şifa versin...

Sonra hocasının hâlâ elini bırakmamasındaki amacını anlayıp:

– “Siz de hakkınızı helal edin, hocam!” dedi sesi titreyerek.

– “Helal olsun.” diye fısıldadı Mevlânâ, başını oğlunun olduğu tarafa çevirip. Ziyavüddin rafta yer alan tomar hâlindeki kâğıdı alıp Nevâî’ye uzattı:

– Hazret, bu mektubu siz seferdeyken yazmıştı. Sizi çok yad ettiler, özlemle çok yolunuzu gözlediler.

Câmî’nin parmakları öğrencisinin elini bıraktı, yavaş ve sakin nefes almaya başladı. Tabip daha da yaklaşıp:

– Bir az nefeslensinler, dedi. – İki kelime söz etmek bile yoracaktır.

Nevâî bir az daha oturdu ve sonra:

Ben sabah erkenden yine geleceğim, deyip dua etti ve dışarı çıkıp kâğıdı açtı.

Büyük şair onun onuruna sevgi ve muhabbetle şu sözleri yazmıştı:

“Sen, ey Câmî, ömür boyu meşakkat çektin ve gönlünden şu beş serveti dünyaya getirdin. Senin bu “Beş”in öyle güçlü bir pençe oldu ki, deryakef⁴⁸⁰lerin eli burkuldu, yazamaz hâle geldiler⁴⁸¹... Fakat, her hazine ölçüsünün kaleminden bu geçici dünyaya “Beş Hazine” ile zenginleşmiştir. O “Beş”liklere senin “Beş”in nasıl denk olacak? Onların bir hazinesi senin yüz hazinenden iyidir. Özellikle, o pençe ki, hazinesiyle⁴⁸² büyük bir pençe vurduğunda aslan gibi kendi büyük pençesini vurdu ve Türkçeyle öyle harika bir şiir söyledi ki büyüçülerin ağzı mühürlendi. Bu kaleme gökten aferinler yağsın! Çünkü bu güzel nakışlı o kalem yarattı ve Fars diliyle konuşanlara, Farsça nazım incileri dizienlere acıdı: o da Fars diliyle yazdığında, diğerlerinin söz söylemeye mecali kalmazdı. Bu mucizevî nazım terazisi karşısında Nizâmî kim, Hüsrev kimdi?”

Ne yazık ki, aşk güneşi Abdurrahmân Câmî ile tekrar görüşmek nasip olmadı. Sabah vakti yiğitlik ve cömertliğin kutbu Mevlânâ Câmî’nin hakkın rahmetine kavuştuğu haberi geldi.

⁴⁸⁰ **deryakef:** Denizde hazine arayanlar.

⁴⁸¹ Burada deryakef olarak bahsedilen Cami, Nizami ve Dehlevî’dir. Nevâî’nin Hamse’sindeki mısralara işaret edilerek “Evet, sen denizden beş hazine çıkarttın, diğerlerinin (Camî, Nizamî, Dehlevî gibi hamse sahiplerinin) elleri çevrildi, yazamaz oldular.” Denmektedir. Sonrasında şu beyitle bu işin zorluğu anlatılır: *Emas âsân bu meydân içre turmak, / Nizâmiy pençesige pençe urmak* (Kolay değil bu meydanın içinde durmak, /Nizami’nin pençesine pençe vurmak).

⁴⁸² Metinde bu sözcük “gence”nin karşılığı ile verilmiştir. Ancak burada yalnızca “hazine” manasında olmayıp Gencevî’ye de atıfta bulunulmuştur. Gencevî’nin hazinesi yani hamsesine karşılık Nevâî bir aslan gibi koca pençesini hamsesiyle vurmuştur.

Mevsimlerin Azrail'i canları birer birer alırken, ona sıra geldiğinde sanki “Ey huzurlu can! Sen razı olduğun ve razı olunduğun hâlinle cennete gir.⁴⁸³” diye hitap etti. Ömrünün en değerli anlarını geçirdiği Hiriy'den onun ruhunu göklere alıp uçtu.

Câmî'nin cenazesinde Nevâî göz yaşlarına engel olamadı. Yakınları birer birer ebedî istirahatgâhlarına gidiyorlardı. Ömür de sanki bir seferdi, nasıl ki kış soğuğu vücutları katılaştırıyorsa ölüm soğuğu da canları katılaştırıyor, dirilerin vücuduna işkence ediyordu. Câmi, sanki yakınlarına ve hocalara başına gelen bu takdirle insanoğlunun yine de yalnız kalacağını bir kere daha kavratıyordu. Birkaç yıl önce Maverâünnehir'in en büyük âlimi Hoca Ahrar Veli'nin, ardından Fazlullah Ebuleys'in ölüm haberi gelmiş, kader çarkının bu tavrı ihtişam ve korku uyandırırken, yaşayanlara “Acele edin, yapacaklarınızı yapıp, diyeceklerinizi deyin.” der gibiydi.

Bu ağır bir musibet oldu, zira, âlimin ölümü ayrılıkların en kötüsüdür. Cihana onun gibi bilge bir daha gelecek mi? Altın ve gümüşler toprak gibidir, onları yeryüzünün istenen yerinden süpürüp toplayıp gelseler olur, fakat böyle eşsiz zatlar asla geri gelmezler. Bunu herkes iyi biliyordu. Sultan Hüseyin de Nevâî'nin ızdırabını görüp anlıyordu. O Hiriy'in tepesinde Mevlânâ Câmi'nin hakkı hürmetine büyük bir türbe kurulmasını emretti ve misli görülmemiş bir ferman imzaladı. Herat'ta bir yıl matem ilan etti.

HAZÂİNÜ'L-MEÂNÎ

A radan iki yıl geçti. Hiriy denen talihsiz nazeninin başında yine kara bulutlar toplanmaya başladı.

Sultan Hüseyin saltanat işlerini vezirler ve emirlere emanet edip, kendi huzur arayışıyla uzlete çekilirken, dünya hırsına tutkuyla bağlı olanlar saltanatı türlü yerlere sürüklemeye başladılar.

⁴⁸³ Fecr Suresi 27. ve 28. ayetlere atıfta bulunulmuştur: *Yâ eyyetuhâ-nnefsu-lmutme-inne(tu). İrci'î ilâ rabbiki râdiyeten merdiyye(ten).*

Her saltanatda böyle bir tehlike olacaktır. Arzu ve heves zenginliği ve mertebe peşinde koşanlar süslerle sarıp sarmaladıkları arzularıyla saltanatın etrafında toplandılar. Temiz kalpli, sadık kişileri Sultan'ın nazarından uzaklaştırdılar ki vicdanının sesi kulağına ulaşmasın. Ali Şer Nevâî Sultan'ın vicdanı ise, o vicdanın sesini ebediyen susturmak ve Sultan'dan ebediyen uzak tutmak gerek.

Abdurrahmân Câmî'nin ebediyete göçüşü, saltanattaki çatışma ve fitneler şairin yüreğini yakıyordu. Hiri hükümdarlığında eşi görülmemiş bir zenginliğe düşkünlük başlamıştı. İlk bakışta saltanatda bolluk bereket hüküm sürüyor gibi görünse de aslında cehalet karanlığı çökmekteydi. Güzel toplantılar son buldu. Hüseyin Mirza'nın gönlü şimdi hiçbir şey istemiyor, bazı zamanlar yalnızca Ali Şer Nevâî'ye dayanıyordu, o kadar. Lakin Nevâî de uzlete çekildi, Şah'ın sarayındaki toplantı ve görüşmelere katılmıyordu. Hiçbir şeyi gözden kaçırmayanlar yine "Yüksek meclislere katılmadığını gördüklerinde Sultan'ın Nevâî'den gönlü geçmişe benziyor." diye tahminlerde bulunmaya başladılar. İşin aslı ise yalnız Nevâî ve Sultan Hüseyin'e ayandı.

Dağ başına karın konduğu gibi, başlar bembeyaz kış çayırılarıyla kaplanırken, kader sanki "İdrak et! Saçın bile kendini değiştirmekte." diye haykırıyordu. Bir zamanlar kalın ve inatçı olan saçlar seyrekleşti. Saçlar ne ki, kaşlar bile aynı kaderi paylaştı. Evet, vücut tastamam değişti! Hırs ve heves hastalıkları tertemiz iman evine nasıl bozukluklar yağacağını gösterir gibi, kader hükümdarı vücuda hastalık marazlarını saçmıştı.

*Men ki ellik yıl çekib gam, tapmadım hûş vahtlığı,
Tapğamen mu 'umrniñ emdiki ötmüş hûşrâğı...⁴⁸⁴*

Mevlânâ Sâhib Dârâ fırsatını buldukça "Ünsiye"ye gider, Nevâî'nin hâlinde sık sık haber alırdı. Yaşlandığında yakalandığı

⁴⁸⁴ Ben elli yıl gam çekip hiçbir zaman hoş vakit geçirmedim, şimdi, geçmiş ömrümü geri getirebilecek miyim, bulacak mıyım?

hastalık sarmaşığı ip gibi incecik bedenini gündüz sefası gibi sarıp sarmaladığı için ne sabahtan akşama kadar bir tuz tadar ne de akşamdan sabaha kadar bir an gözünü yumardı. Kâh sıtma ateşiyle yanar kâh hastalık soğuğuyla buz tutup titrerdi. Tabipler Mevlânâ Abdülhey ile Mevlânâ Riyâzî hazretlerinin huzurunda pervane idiler. Sultan Hüseyin'in buyruğu ile Çin'e giden kervanlardan birine çeşitli macunlar getirmesini emretmişse de o macunlar kâr etmedi. Nevâî'nin hastalandığından haberdar olan Herat uleması ve âlimleri hâlini sormaya geliyor ve üzümlü onun için dualar ederek geri dönüyorlardı.

Aradan iki yıl geçti.

İki yıl sonra, garip bir günde saraya gelen soylular Şah'ın kâbulhanesine nestalik⁴⁸⁵ türünde güzel bir yazı ile kaleme alınmış bir mektubun asıldığına şahit oldular. Sultan Hüseyin mutluydu, yüzü gülüyordu, herkese o eserleri okumasını emretti. İnsanlar güruh hâlinde o yazıların bağrındaki anlamların özünü kavrama çabaladılar. Mektupta, Ali Şer Nevâî'nin minnettarlığını bildirmek üzere Sultan Hüseyin şerefine yazdığı sözler yer alıyordu. Nevâî, Tanrı Teâlâ'ya hamd ve senadan sonra mektupta şunları demişti:

Ama sonra, söz beytü'l-haramının çöl gezgini ve nazmın şah beytinin güzelleştiricisi, naçizane muhtaçların mütevazî hizmet-kârı Ali Şer, lakabı Nevâî -Tanrı onun günahlarını affetsin ve ayıplarını örtsün- şöyle arz eder: Bu perişan, düşkün hâlimi, daha küçük yaştan şiirin kafa karıştıran sevdasıyla büyülendiğimi ve çocukluğumdan beri gönlümün nazmın dağınık vesvesesinin cazibesine kapıldığını ve evvelki şairlerin, kalem sahiplerinin kuralları ile toplayıp tertip etmeye girişerek şiirin her türüne güzellik ve tertip düzen verdiğimde duyduğum keyfi, daha önceki divanım "Bedayîü'l-Bidâye" de yorumlayıp belirttim. Daha

⁴⁸⁵ **nesta'lik:** Talik denen yazı türünün değişikliğe uğramış şekline İranlıların verdiği isim. İstanbul ağzında talik olarak da adlandırılmıştır.

sonra, yine o toplama ve tertipten sonra başka bir varsayımla diğer şiirler söylenip tüm gazeller toplandı, hayal gecesinin parlak yıldızlarını ve gönül hazinesinin parlak mücevherlerini ikinci divanıma koyup adını “Nevâdirü’n-Nihâye” olarak adlandırdım ki o halk arasında meşhurdur.

Tertip edip düzenleyerek girişinde de belirttiğim üzere aziz muhataplar ve büyük zatların huzurlarına sundum.

Ondan sonra aklımda ve gönlümde şu dolanıyordu:

ŞāÖirliğ ile şöret kılıb atımnı,
Zāye kıldım şe’r ile avkatımnı.
Emdi tüzeyin Tenrige tāÖatımnı,
Köp elge müşevveş etmey ebyâtımnı.⁴⁸⁶

Ellik bile altmışka yetti kademim,
Ne ma’nā kim, bolmadı erkin raķāmım,
Ne turfeki, sabt etmedi erkin kalemim,
Kim, yok biridin hātur arā yüz alamım.⁴⁸⁷

Şayet, bu tasvir edilen iki divanın tertibi de yazımına girilen iki defterin toplanması da bu amacına ulaşamamışzavallının kendi iradesinde değildi. Çünkü bu eser şâhâne hükümler, ihsanlar ve övgüler ile hakanın emirleri, eğitimi ve yorumları sayesinde vücuda getirildi.

Böylesi gökyüzü gibi süslenmiş bir dergâhtan ve böylesi arş suretindeki⁴⁸⁸ saraydan etkileyici bir konuşma ve şaşırtıcı bir hüküm geldi. Anlamı şu ki, ey kadimî has kulumuz ve sevgili has biraderimiz, evvelki iki divan bizim hükmümüz ile düzenlendi ve

⁴⁸⁶ Şairlik ile şöret yapmak için, vaktimi ve ömrümü şiir ile zayi ettim, boş geçirdim. Şimdi Allah’a ibadet edeyim, elâlemi beyitlerime daha fazla karıştırmayayım.

⁴⁸⁷ Yaşım elli ile altmışa ulaştı ama hâlâ olgun yaşıma gelmiş değilim; ergin kalemim öyle tazeydi, gençti ki sabretmedi.

⁴⁸⁸ **arşsuret:** Arş-ı âlâ suretindeki, arş-ı âlâ görünümündeki.

tüm bölümlerini bizim nasihatimiz ve talimatımızla düzelttin, birinin aşktan bahseden şiirlerinden, bu köhne dünyanın yüksek kubbesinde aşıkların kavgaları işitiliyor ve diğerinin neşeli gazellerinden ve bu eski mavi kubbenin kemerinden muhabbet ehlinin uğultuları geliyor. Daha sonra toplanmış şiirlerin, nazım ipine dizilen iri incilerin adedi evvelki divanlardan fazlaydı, bu zarif nitelikteki iyiler ve çekici sevgililer ile iki divan daha düzenlenebileceği anlaşıldı. Gönlü hoşnut eden böylesi bir işi her şeye rağmen başar, bu meşguliyetten daha faydalı bir iş yoktur.

Şimdi daha âlâsı şu ki, bu harika işe gönül bağlayacaksın ve belki hükümü şu ki, bu harika hükme kalem süreceksin ve tefekkür dairesinde hayalini canlı ve çekicileriyle süsleyeceksin ve gökyüzü dönmeye devam ederken insan ırkının aklına hayaline gelmeyecek harika şeyleri yazacak ve ortaya koyacaksın.

Biliyorsunuz ki, nazım sarayının yakınları ve şiir denizinin dalgıçları ki onlar ruhlara huzur verici nefesleriyle zamane bezmi dolmuş ve hayal deryasından çıkardığı kıymetli taşlardan dönemin elbisesi mücevherlerle bezenmiştir. Onların hiçbirisi söz âleminin dört iklimine sahip olamadı ve dört unsurdan oluşan o insan topluluğunun hiç birisinden dört divan kalmamıştır. Kendi döneminin anlamlar hazinecisi Emir Hüsrev Dehlevî, Sultan Melikşah Alpaslan'ın oğlu adına dört divan tertip ettiğini, son sözünü onun adıyla tamamladığını ve bu işin o zamanlarda iyisiyle kötüsüyle kim varsa hepsinin kulağına vardığını rivayet etse de o dört divan meçhuldür. Divanların isimleri olsa bile kendi yoktur.

Akıl edip kâğıda dökmemiş mi ki ya da kendi diline aktarıp düzenlememiş mi ki? “Hamse”si ve tüm manzumeleri ile kitap ve risaleleri asıl şekliyle mevcutsa da o dört divanı zamanın ehlinen giden sevgi ve vefa, vicdan ve cömertlik gibi kaybolmuş.

Çünkü Allah sana tevfiğ ve yardımda bulunmuş, bu amacın hiç kimseye bahşetmediği esasını toplamış. İstiyoruz ki, fırsatı ganimet bilip bu gerçek amacın mahsulüne rağbet edesin!

Bu hüküm kulağıma geldikten sonra acizlik ve zillet ateşinin dumanı gönlümden dimağıma ulaştı. Hüküm kuvvetli idi, uygulayıcı

ise zayıf; emir oldukça büyük idi, boyun eğense son derece sıkı. Ürperti, bedenimi sarstı, aklımın ve duygumun askerleri birbirine girdi.

Evet, özür dilemeye cesaretim, kabul etmeye de hafsalam ve kuvvetim vardı. Özür dilemek hoş değilse bile kendi acziyetimi söylememenin de ilacı yoktu.

*Dedim ki, bu işde kim, bolurmen ma'ûmur,
Her nece kim tutmasam özümni ma'ûzur,
Lek işteki, ejdehâğa keltürgey zor,
Zor etkey özige, istese kılmağ tôr.*⁴⁸⁹

O kutlu zatın dünyayı gösteren gönül aynasında apaçık görünmektedir ve o temiz gönlün cihanı bezeyen kadehinde açık ve aşıkardır ki bu zavallı kula ne acizlikler zarar verdi ve bu zavallı zerre ne aylaklıklarla karşı karşıya geldi. Eğer derdimin düzelme ümidi varsa, yemek yenecek, şerbet içilecek, miskal⁴⁹⁰ tartısı ile tartılacak ve sabahtan akşama kadar saate gözümü dikip oturacağım ve derdim artsa da hâlâ harabe hâldeki muhteşem evimden dışarı çıkmayı istesem de asılı örümcek ağları desteğim olup yardım edene kadar hareket etmeye güç kuvvet belki de imkân yoktur. Yüz filin taşıyamayacağı yükü sinek nasıl taşısın? Mutlaka kendini yaralayacak. Karınca, bin aslanın yapamadığı işi nasıl yapar? Bilhassa hastalık ve sıhhat yolundan ayrılacak.

*Evvel ikki devānga çü kıldım rağbet,
Hem erdi yigitlik mededim, hem şîhât,
Boldum üç kariyu hasta, yok ul kuvvet
Körgüzgeli andağ nimelerge cür 'et.*⁴⁹¹

⁴⁸⁹ Kendime her ne kadar mazeret bulmasam da ben bu işte mamur olurum, dedim. Lakin insanın kendi içindeki ejderhayı ıslah etmesi zor, kendine saygın bir makam edinmek isterse zorluk çıkaracak.

⁴⁹⁰ **miskal:** Yaklaşık 4.24 grama eşit eski bir ağırlık birimi.

⁴⁹¹ Önce iki devlet görevinde çalışmaya heves ettim, gençliğim, enerjim ve sağlığım buna imkân verdi. Üç hastalık sahibi ve yaşlı biri olarak o şeylere cüret edecek eski kuvvetim artık yok.

Daha da önemlisi şu ki, önceki divanları düzenlemek için Sultan Sahipkiran'ın yüce isteğinin ıslah ve özeni, sınırsız ilgisi ve her kısmındaki değişiklikleri de dahil edildi ve sayısız nasihatlerinin de sayesinde bu iş sonuca ulaştı ve baştan sona düzenlendi.

Bu zayıflık ve çaresizlik vaktinde ve benim acizlik ve şaşkın olduğum bir anda Sultan Sahipkiran'ın dünyayı güzelleştirme isteği, nurlu gönlünün tesiri sanki dünya memleketlerinin fethine azmetmiş gibi ve bazı zamanlarda zevk ve neşeye elleri altın saçtığı, bazı zamanlarda da takva ve bağlılık ile gözlerinden inci yaşlar döktüğü için bu güzel ırmak gibi gönlüne girmez ve zerre kadar güneş gönlünde görünmezdi. Ve Sahipkiran Sultan'ın çabasıyla vadilerde eğitimi devamlı olmadığında, böyle zor bir iş gün gibi ortada olmaz, belki aklımdan geçirmem bile mazur görülürdü.

Böyle hükmedildikten sonra zaman zaman hâlimden haberdar olmadığında, an an durumumla ilgili bilgi almadığında ben ne yapabilirdim? Karınca, Süleyman Aleyhisselam'ın aklına gelmediğinde şaşırmazdı. Ve Ülker yıldızı gökyüzünde görünmezse, hayret ve şaşkınlık neden olsundu ki?

Bu itaatkâr gönlümdeki derdi, isteklerimi ve istemediklerimi dile getirdim ve şu değersiz toprağa zulüm içinde yıkıldım. Lütuf sarayından hidayet dükkanından “Gönlüne diz çöktürme ve aklına her türlü vesveseleri getirme, biz hiçbir durumda senin hâlimden bihaber değiliz!” şeklinde bir ses geldi. “Ama sen bizim bu hâlimizden bihabersen senin hafızandan asla uzaklaşamayacak, bu anlamlar senin gönlünden yayılacaktır. Öyle ki, önceki iki divanın mükemmel olduğundan da hiç şüphemiz yoktu ve lütuf ve rehberlikte hiç yavaş çalışmadık. Şimdi yine bu yolla belki ondan da fazla dikkat edilecek ve o evvelki kanunla, belki ondan bile daha iyi hâlimden haberdar olacağız ve kısa zamanda amacımız hasıl olacaktır. Senin zayıflığının farkındayız, şefkat ve hayırseverlikle nerede olursan ol sana yardım edilir ve kötü durumun bize malum olur, merhamet ve şefkat ile her ne müşkülün varsa halledeceğiz”.

Şehdin çü bu nev' lütfu ihsân taptım,
Ummîd dağı behad u pâyân taptım,
Žulmet arā erdim, āb u ĥayvān taptım,
Yok-yok ki, ölüp erdim, yeñi cān taptım.⁴⁹²

Bundan sonra gönlüme başka türlü bir kuvvet girdi ve doğam güzellik ve cesarete meyletti ki kalemimin akıcılığı ve çevikliği artıp, zihnimin bulutundan şimşekler çıktığında, yağmur yerine mücevherler yağmaya başladı.

Şahın kabul parmağını gözüme sürdüm, övgüler gölünü göğsüme ve kalp ferahlatan sözüme koydum ve gönül mabedini endişeden kurtarıp vesveselerin hücumundan arındırdım. Kalemimin ucunu keskinleştirdim, karakterimin hayat suyunu ateş gibi yaptım. Ve geçmişte söylenen matla'ların sonuna süsleme yapıp zihnimden geçen perişan şiir mücevherlerini mükemmellik ipine dizerek süslemeye başladım.

Kün bar erdi kim bir ğazal u ikki ğazal,
Bal üç ğazal u dört ğazal ba'zı maĥal.
Mehveşlerdeki bari latāfetde meşel,
Bağlap kiyiban yüzge hile toña hilāl.⁴⁹³

Bu saflık odasının perde arkasındakiler yüz binlerce süsle tabiatımın evinden işve cilveyle çıkıp hayat arkadaşının safına girerlerdi. Ve bu güzel ve tatlı resmin güzelleri bin türlü huzur dolu bakışla düşünce hanesinden gönüllere alımlı yürüyüşlerle hareket edip fitne salan nazeninlere katılırlardı.

⁴⁹² Padişaktan bu tür yeni bağışlar, himmetler buldum, sonsuz sayıda ümitten yaralar aldım. Karanlık içindeydim, ölümsüzlük suyunu buldum. Hayır hayır, ölmüşüm yeni bir can buldum.

⁴⁹³ Bazı günler iki, bazı günler üç gazel yazdım. Yerine göre de üç ve dört gazel yazdım. Yüzleri ve giysilerine hilal bağlayıp giyerek ay yüzü sevgililer incelikte örnek oldu.

Bu vezin ile hareketli, gönül alıcılar ve uygun sıfatlı şımarıkların sayısı elli, altmış ya da yüze yakın olsaydı, o zaman ben fakir ve sevdalı bir tüccar bile olsam, bana tüccarların meliki dense olurdu:

*Yüz hür sıfat barçasının nâz u fâni,
Kaşmiriyyu rûmiyyu hitâu hotaniy,
Kim bir şâh üçün ketürgey ul tâyifeni,
Tâcir özin eylerge bahâ birle gâni.⁴⁹⁴*

Kaşmirli olanı sihirbazlıkta hoş bir konuşmacı ve gönül alıcı, Rûmî olanı çeviklikte kafir Avrupalıya benzer, Hitaylısı kan dökmede bir okçu ve aslan avcısı ve Hotenlisi fitne salmada aslan gibi kuvvetli bir ceylan avcısıdır. Bu şekli şemai, tertibi, bu güzellik ve süsleri Sahipkıran Sultan'ın haremine getirirdim ve birer birer o hazretin nadide ve saf nazarına gösterirdim.

Ve o hazret lütuf gözüyle o güzelleri görüp de iltifat nazarına salarak herhangi birinin ipek elbisesinde bir kusur varsa veya o ipek elbiseyi süsleyen mücevherlerden biri düşüp yerinde bir boşluk oluşursa, has hazineden renkli ipek elbiseleri çıkarıp tüm kıymetli mücevherlerle bezeyerek getirip onlara giydirirdiler. Ve her birini kendi alakalarına göre bir düzenle yüce mecliste oturturlardı. Yani söylenen, güzel ve kaydedilen şiirlerin tümü ince bir anlama sahip yaklaşık elli, altmış veya yüz gazelde toplanırdı onları Hazreti Sultan Sahipkıran'ın cennet bağına benzer sohbetinde ve gökyüzü gibi huzurunda hazır bulundurur, kendisine gösterirdim. Ve o hazret onlara şefkat dolu gözlerle bakıp hangi anlam şahının terkinin libasında ve sözlerinin giyiminde bir eksik görünse, kendi gönül hazinesinin mücevherlerinin münasib olmadığı bilirse, kendi hatıra hazinesinden renkli yakut,

⁴⁹⁴ Hepsinin ölümlü yüzleri olan yüz huri güzel Kaşmirî, Rûmî, Hotanî elbiseler giyip, bir padişah (sevgili) için getirilecek bir topluluktuk. Tüccar zengin olup kendini kurtaracaktı.

mücevher, çok kıymetli inciler ile süsler ve her gazeli sırayla yerine yerleştirirdi.

Ve bu aciz, bu mütevazî çalışmaları kendime rehber edininip düzeni işgal etmeye girişirdim. Bunun dışında yine o hazretin özel anlamlarının düşüncelerini, tuhaf anlamlı sözleri ve gönüle hoş gelen benzetmelerinin inceliğini ve eşsiz nasihatlerinin sağlamlığını önceki iki divanımın girişinde ayrıntılı bir şekilde anlatmışım. Bu divanlarda da yine o talimat ve mânâ cevherinin mükemmelliğinden ve sözlerin nakış ve güzelliğinden, ahenk ve zarafetinden, güzellik ve sıcaklığından bir zerre dahi yoktur ki o hazretin mübarek doğasına ilişkin olmasın. Aslında fikir o hazrete aitse de bu kulun da o hazretin buyruğu ve talimiyle az da olsa bir dahli var. Bu sebeple bu divanlar o hazretin ince tabiatı gibi eşsiz ve her şah beyti kendi bahtlı zatı gibi evrensel olmuştur. Bu mânâ mücevherlerinin hepsi o hazretin tabiatının denizinden ve zihninin kanından oluştu, sözler ve ibretler hazinesi bu mânâların mücevheriyle doldu, bunun için onun adı “Hazainü’l Maânî” yani “Anlamlar Hazinesi” kondu.

*Yâ Rab, bu hâzâyinki, menettim ma ‘mûr,
Kim, hâzini cennet aya hûştur ganjur.
Çün keldi futûrluk köñüllerge sürûr,
Berme andın köñgöl sürürığa futûr.⁴⁹⁵*

*Bu baħr ki, ganji lâmekânî dediler,
Her katresin âb-ı zindegânî dediler.
Şâh maħzeni tab ‘idin nişânî dediler
Kim, anı “Ĥazâyinü’l-meânî” dediler.⁴⁹⁶*

⁴⁹⁵ Ey Allah’ım, beni cennet hazinesinden daha hoş olan bu hazineye memur ettin. Korkulu gönüllere sevinç geldi, o gönüllere yeniden korku verme.

⁴⁹⁶ Bu mekânsızlık hazinesi olan bir denizdir, dediler. Her damlası ölümsüzlük suyudur, dediler. Padişahın mahzeninin nişanı budur, dediler ve onun adına Hazainü’l-Meani (Manaların Hazinesi) dediler.

Âlemi aydınlatan güneşin kendi yolunda dünyanın etrafını dolanması bir yıldır, derler ve bir yıl dört mevsimden oluşur. Her mevsime de ad vermişler. Bu parlak güneşin gökyüzünde bir kez dönüşü deniz, maden, bitki ve hayvanların hepsinin sonuçları onda görünür hale geleceğe, ondan bu dört sonuçtan bir işaret bulacağa benziyor.

Dört mevsimin yerine dört divan ortaya kondu ve her birine uygun bir ad vermek lazım geldi. Bu sebepten birinci divanı çocukluk baharının harika çiçekleri ve gençlik gülistanının nadide çiçekleri ile süslenmişti, “Garâibü’s Siğar” dendi.

Ve ikinci divanı, gençlik ve tutku yazının çölündeki olaylarla süslenmişti, ona “Nevâdirü’ş Şebâb” dendi. Ve üçüncü divanda orta yaşın hayat meyhanesinde aşk ile şevk kadehinden peyda olan hoş ruh hâlleri yazılmıştı, “Bedayîü’l Vasat” diye adlandırıldı.

Ve dördüncü divan ömrün sonlarında yüzleşilen aşk derdi, aşkın ıstırapları, faydaları, can yakıcı ahlak ve can teslim etmek orada yazılmıştı, “Fevâidü’l Kiber” diye adlandırıldı.

Ümidim şu ki, bu dört divan Sultan Sahipkiran adı ile süslen-sin, onun lakabı ve de adı ile yeryüzü dolsun ve onun lakabı gibi şöhreti de göğün dördüncü katına kadar yükselsin.

Şükürler olsun ki, bu bölümdeki şiir sayesinde ve şiirin vasıtası ile bütün ömrümü o hazretin övgüsü ve duası ile geçirdim. Çocukluğum yedi sekiz yaşından yirmi yaşa kadar hesaplanabilir. Ömür, mevsimlerinin baharı ve hayat gülşeninin çiçek bahçesidir, onun methini “Ėarâyibü’s Siğar” kitabında anlattım.

Gençliğim yirmi yaştan otuz beş yaşına kadar dense olur ve bu mevsimlerin yazıdır. Gençlik dönemi hayatın başlangıcıdır ve onun niteliğinde “Nevâdirü’ş Şebâb” ile tamamlandı.

Ve orta yaş otuz ila kırk beşe kadar dense olur, bu mevsimlerin güzüdür. Hayat bağının sonbaharıdır. Onun tarifini “Bedâyîü’l Vasat”ta anlattım.

Ve kırk beşten altmış yaşlarına kadar olan mevsime kış denebilir. İnsanın bükülmüş boyu ile insanlık yoluna girip zaman ehli

ile vedalaşma vakti gelmişti ve onun duasında “Fevâidü’l Ki-ber” adı ile sona erdirdim.

Şarf ettim aña Öüm̄r bahārın dağı,
Bostānı hayāt u lālezārın dağı,
Āllıda hazānı zernisārın dağı,
Kāfurfişān kış bile karın dağı.⁴⁹⁷

Ve bu zaman zarfında fırsat buldukça ya “Hamse” nazmında ya da “Nazmü’l Cevâhir ve “Mecâlisü’n Nefâis” veya “Zübde-tü’t Tevârih” ve diğer kitaplarla meşgul oldum ve zamanımı o hazretin devletine dua ederek geçirdim. Tanrıya hamdolsun, em-sallerimin yüzde birine bile nasip olmayan öyle neticelere, öyle emellere eriştim ki hepsinin benim gibi yüz belki bin kölesi var ama hiçbirinin arzu kadehi bana mutluluk getiren mey ile dol-muyor. Allah’a hamdolsun ki bu zamanlarda ömür vadisinin ço-ğunu onun ülkesinde arzularımı gerçekleştirmiş bir hâlde geçir-dim. Ve arzularıma erişmiş, mutlu olmuş bir halde hayatımın so-nuna ulaştım.

Gönlümde hiçbir arzu kalmadı ve hiçbir amacın gönlümde kaldığını da hatırlamıyorum. Dünyada ne kadar arzu heves var-sa hepsine eriştim ve sözüümün sedasını onun methiyle yedi kat göğe ulaştırdım. Gerçekleşmemiş bir arzumun kalmamış olma-sının nedeni ahiret yolunun kolaylığı ve gönül mülkünün bahti-yarlığıdır. Ve bu işler mutlak ve yüce olan Allah’ın yardımı ile oldu ve Resûlullah cenaplarının şeriatına uymakla son buldu.

Ümit ederim ki, o hazretin ülkesinin ikbali yüce olsun ve bu saadetten daha da yararlanabileyim.

Bu hususta hâlimi birkaç sözle anlatayım: O neşe çiçeği açarsa ben de sevinçten gonca gibi açacağım ve bu yazılı tale-bimin bir karalamasını şu girişe dahil ettim, hattatlardan dile-ğim ve vasiyetim eserden bu girişi çıkarmamalarıdır. Böylece

⁴⁹⁷ Ona ömrün baharını da hayatın lale bahçesini de altın yapraklar döken sonbaharı da kâfur saçan kış ile karını da sarf ettim.

son güne kadar onu okuyanlara bu girişim ile amacıma ulaştığım bildirilsin ve o herkese açık bir delil olarak kalsın.

*Bu sebeple ta kıyamete kadar Sultan Sahipkıran'ın devletine dua etsinler, merhamet ve insanlığına övgülerde bulunsunlar...*⁴⁹⁸

Ayanlar Sultan Hüseyin'in bu kitapları okuyunca, sarayda durmaya mecali kalmayıp hemen Nevâî'nin yanına at sürdüğünü ve bütün Horasan mülkünü Nevâî'nin sıhhati için kurban edeceğini söylediğini belirttiler.

Nevâî'nin, Şah kabulhanesindeki kitaplarının yanında ise Sultan Hüseyin'in sonsuz bir hürmetle yazılmış şu sözleri yazılıydı:

“Ne divan, Allah Allah! Öyle bir gemi ki safî kelimelerle dolu bir mücevher sanki ve göklerin evrakı ki temiz anlamlarla dolu yıldız sanki... Nazım ikliminde hangi sağlam kaleye güç getirdi de eşiği onun yüzüne açılmadı ve hangi büyük ülkeye mizaç askeri ile saldırdı da fethetmedi. Türk dilinin ölmüş bedenine Me-sih nefesi ile ruh verdi ve o ruhu bulanlara Türklere ait gelenek ve sanatları giydirdi...

Bugün dünyanın dörtte birinde nazım erkanının kahramanı odur ve memleketleri fetheden Sahipkıran odur, deseler olur.

*Erür söz mülkinin kişversitâni,
 Kayu kişversitân, hisrev nişâni.
 Deme hisrev nişan kim, kahramâni,
 Erür ger çın deseñ, sâhibkırâni.*⁴⁹⁹

⁴⁹⁸ Garâyibü's Siğar'dan. (İbrahimcan Seydullayev'den).

⁴⁹⁹ Söz ülkesinin sarayıdır, hangi saray ki bu Hüsrev nişanıdır. Hüsrev nişanı deme, onun kahramanı, sahip kıranı (kut verilmiş kişi) demek daha doğru olur.

Bir zamanlar gençken birbirine sadakat yemini eden iki dost, devletin ihtişamlı olduğu zamanlara işte bu şekilde ulaştılar.

Âlemin “Benim, ben!” diyen şahlarının hazinesini süsleyen “Hazâinü’l Meânî”nin yaratıldığını Hiri böyle öğrendi.

902 YILI. HAREM.

Sultan Hüseyin Mirza’nın haremi köşkün arka tarafındaydı. Hem içeriden hem iki yanından geçen yoldan girilecek olduğunda geniş bir alanda yer alıyordu. Orada tıpkı divandaki gibi Selamhane, Maslahathane, Eşrefhane, ilerisinde Hatice Sultan’ın, onun ilerisinde de Sultan’ın diğer hatunlarının istirahatgâhları bulunuyordu. “Mehdi ulyâ”⁵⁰⁰ diye onurlandırılan Hatice Sultan’ın haremi en büyüğüydü. Bu harem onlarca cariy ve köleden oluşuyordu.

Aslen Şamlı ve Dimaşklı olan bu köleler kardeşi, akrabası olmayan erkek çocuklarından seçilir ve bebekliğinden itibaren özel olarak eğitilirdi. Cariyeler de öyleydiler, harem ağası onları teker teker seçip soylular karşısında nasıl davranacaklarını öğretirdi. Genç hizmetlilere dış avluya çıkmaları için izin verilmez, Hakan’ın hizmetine yalnız yaşı büyük, tecrübeli cariyeler gönderilirdi. Haremin arkasında ise önce muhafızlar, sonra köleler, cariy ve hizmetli odaları ayrıca yemekhane ve malzeme odaları dizilmişti.

Sultan’ın hareme girme isteğinde olduğu haberi gelince herkes telaşlandı. Cariyelere Ulu Ece’ye, elbise seçmesinde ve süslenmesinde yardım etmeleri ve şehzadeleri giydirmeleri emredildi. İki üç cariy şehzadelerin bölmelerine koştu. Dış avluya kırmızı kilimler döşendi, iki köle Sultan’ın geçeceği yere gül suyu serpip çiçek yaprakları saçtı. Sultan’ın gönlüne neyin hoş geleceğini Ulu Ece çok iyi bilirdi. Misafirhanedeki büyük masaya

⁵⁰⁰ **Mehd-i Ulyâ:**Tahta cülus eden padişahın hayatta olan annesine verilen unvan.

tatlılar, Sultan'ın seveceği Belh'in dut pekmezi, Kabil kurabiye-leri ve helvalar dizildi.

Yaklaşık bir saat sonra, köleler Harem'in dış kapısını ardına kadar açtılar. Sultan Hüseyin hızlı hızlı yürüyerek içeri girdi. Süslenen köleler Sultan'a bakmamaya çalışıp öylece saygı durumunda bekliyorlardı.

Hatice Sultan, çiçeklerin parladığı, Rum'un güzel kokulu şamdanlarının toplandığı büyük salonda eğilerek karşıladı Sultan'ı. Bu narin Melike aslında Ebu Said Mirza'ya hediye edilmiş cariyelerden biriydi. Ebu Said Mirza Irak'ta vefat edince, Hüseyin Mirza eşsiz güzelliği ve etkileyici işvesi nedeniyle Hatice Sultan'a âşık olmuş ve onu nikahına almıştı. Hatice Sultan hükümdarın gönlüne yol bulabildiği için de kısa zamanda Ulu Ece-liğe yükselmiş, Sultan'a iki oğul doğurmuştu.

– Esselamü aleyküm, Sultan Hazretleri!

Hüseyin Mirza selama karşılık verdi, iki eli ile Melike'nin yüzünü tutup onu alnından öptü ve artık kölelerin değil süslü cariyelerin açtığı kapıdan Eşrefhane'ye geçti. Burada Hoten ahusunun göbeğinden alınan miskin güzel kokusu etrafa yayılmıştı. Akıllı Hatice Sultan, Sultan'ın döşeğe oturmayı sevdiğini bildiğinden yeni döşekleri üst üste koydurup kabartmıştı. Bu döşeklerin karşısında Melike için konulan dört köşeli kırmızı küçük kilim vardı ve bu kilimin yanındaki kırmızı yastığın üstüne ud konulmuştu.

Hatice Sultan ud konusunda eşsiz bir yeteneğe sahipti. Onun narin sihirli parmakları göz alıcı hareketlerle sazın tellerinden öyle harika sesler çıkarırdı ki, dinleyen sesin büyüüne kapılır, aklı başından uçup giderdi. O, zekice Sultan'ın keyfindeki belli belirsiz değişimi fark eder ve bu değişime göre melodinin veya sözlerin canlı, neşeli veya hüzünlüsünü seçerdi. Ezgi, Sultan'ın dilediği gibi olduğu takdirde onu başka sözler eşliğinde devam ettirmek için, yan odadaki hanende ve rakkaseler nefes dahi almadan Melike'nin işaretini beklerlerdi.

Sultan Hüseyin törde bağdaş kurup otururdu.

Hatice Sultan de edepli bir şekilde kilimin üzerine çömelip ellerini kavuşturdu. O Sultan'ın beyaz ve yeşil renkleri sevdiğini bilir, o renkte bir pelerin giyip başına da yeşil ve ak karışımı bir örtü örter, baş örtüsünün üstüne Sultan Hüseyin'in Bircend'den getirdiği mavi inciye ve çeşitli ziynetleri uyumlu bir şekilde takardı.

Sultan Hüseyin Mirza dua ettikten sonra elini yüzüne sürüp âmin deyince, Hatice Sultan kapının önünde bir testi tutan cariyeyi peşinden gönderdi ve yüzüklü elleri ile şerbeti koyup hükümdara uzattı.

– Gönlümüz sizin çehrenizi ve şehzadeleri görmeyi diledi, dedi Sultan Hüseyin, şerbet için minnettarlığını bildirip. – Bir süredir görüşemiyoruz.

Zavallı hizmetkârınız olan bana bakmasanız da veliahtlarınız dört gözle yolunuzu gözlediler Sultan'ım, dedi Hatice Sultan cileli bir şekilde.

Hüseyin Mirza, Melike'nin amacını hemen anladı.

– Veliaht Mümin Mirza'dır, dedi. –Şahgarib'imize ve Muzafer Mirzamıza en müreffeh kentleri hediye edeceğiz, yeter ki büyüüp koca yiğit olsunlar.

Bu sözden Hatice Sultan'ın yüreği güp güp etti. O, bir zamanlar tıpkı bir aslan gibi geri adım atmayan ve verdiği sözden dönmeyen cömert bir Sultan'ın yaşlanmaya başladıkça daha merhametli olduğunu çoktan anlamıştı. İçinden geçirdiklerini sezdirmeden Sultan'ın huzurunda ellerini çırpıp şehzadeleri çağırmak için Sultan'dan özür dileyerek yerinden kalktı. Yan kapılardan birini açtı, iki şehzade birbiri ardına içeri girdi.

Aslında çocukların babalarının kucağına atılması gerekmez mi? Fakat saray adabı buna izin vermiyordu. Şehzadeler törde dağ gibi oturan Sultan'ın karşısında durdu, temiz ve tok bir sesle Sultan'a selam verdiler.

Sultan selamı alıp:

– Gelin yanıma, deyince şehzadeler babalarının iki yanına köktüler. Hüseyin Mirza çocuklarının yanaklarından öptü. Sofradaki çeşitli nimetleri gösterip sordu:

– Kurabiye mi yersiniz, helva mı?

Hatice Sultan, simalarına Sultan'ın çehresi nakşedilmiş çocuklarına gösterilen iltifattan mutlu bir hâlde oturuyordu.

– Şahgarip Mirzamıza kapkara bir tobçak⁵⁰¹ hediyemiz var, dedi Hüseyin Mirza, küçük şehzadeye. – O, Merv'de gözüme ilişti, sizin için özellikle getirdim. Gökyüzüne uçacakmışçasına hızlı, yaşı da sizinle denk. Birlikte büyüyeceksiniz. Muzaffer Mirzamıza Dımaşk kılıcı hediye ettik.

– Şehzadelerin annesi de iltifatınızı bekliyorlar, dedi Hatice Sultan gülümseyerek.

– Ulu Ece Melikemiz ne diledi de biz yerine getirmedik, diye sordu Hüseyin Mirza. – İsteğiniz daha dile gelmeden güzel hediyeler getirdik. Birini Emir Ali Şer Nevâî sizin için Astrabad'dan getirmişler, hürmetlerini sunup benden rica ettiler. İkincisi ise Rum'dan getirildi, kaşlarınızın güzelliğini inşallah örtmezler.

Sultan koynundan iki tane kırmızı kese çıkarıp, Hatice Sultan'a uzattı. Hatice Sultan kendini tutamayıp hemen açtı. Keselerden birinde ceviz büyüklüğünde eşsiz bir inci, ikincisinde ise kırmızı ve sarı altınla işlenmiş ve incilerle süslenmiş bir sorğu⁵⁰² vardı.

– “Sultanım!” dedi Ulu Ece heyecandan yüzü kızarak. – Devletli padişahımıza canımız feda olsun! Cömertliğinize canım feda olsun.

Sultan, ne zaman Harem'de kalmak istese hediyeyle gelmeyi adet edinmişti. Hüseyin Mirza bir süre çocuklarla sohbet etti. At binme, kılıç kullanmadaki maharetleri, mektepteki dersleri hakkında sorular sorduktan sonra bu sefer alışılmadık bir şekilde yerinden kalktı, bir kez daha oğullarının yüzünden öpüp köşke

⁵⁰¹ **tobçak:** Hızlı koşan at.

⁵⁰² **sorgu (tillaqosh):** Türkçede bazı kuşların tepesinde bulunan uzun tüylere verilen bu ad daha sonraları kadınların başlıklarının üzerine takılan çeşitli mücevherle yapılan bir süsün adı olarak kullanılmıştır. Bu sözcük Özbekçede “tillekaş” olarak kullanılmıştır.

döndü. Hatice Sultan bugün akşam Cihan-ara Bağı'nda şarap eğlencesi verileceğinden haberdardı. Gazi Sultan'ın şarap eğlencesini karısının ve çocukların sohbetinden daha çok sevmesi onu üzdüyse de bir şey diyemedi. Yastığın üstündeki uda boş gözlerle bakıp eşrefhânenen çıktı.

Evet, Sultan Hüseyin yaşılanıyor. Artık kesinlikle bir veliaht seçmeli. Kâh Irak'ta kâh Hisar'da sık sık savaş ateşi yanıyor, Sultan her seferinde Azrail'i ensesinde hissederek savaşa gidiyor. Savaşta askerin kismetidir, diri dönmek bir nimet fakat şehit olma ihtimali de yok değil. Muzaffer Mirza'nın, Ulu Ece'nin en büyük oğlu olması nedeniyle, tahtın da varisi olduğu herkesin malumu. Ama Sultan Hüseyin, Hatice Sultan'ın dediklerini dinlemiyor ve Bediüzzaman Mirza'nın oğlu Mümin Mirza'yı tahtın varisi olarak ilan etmek istiyor. Kaderin işine şaşırmamak elde değil, neticede oğul varken toruna ne hacet.

Bunlar kalbi duman gibi acıtan düşüncelerdi. Saltanatın akıllı Melikeleri geleceğe hazırlık yapmalılar ki evlatları hor görülmesin, Şehzadeler dünyada zevki sefa içinde mutlu bir ömür sürsünler. Vakti gelince büyüyüp taht ve mülk dalaşına girecekler. Melike, keskin zekâsıyla, Horasan saltanatının veliahtların kendi aralarında anlaşmazlık yaşamaları nedeniyle parçalanacağını ön görebiliyordu. Gelecekte Şiraz Hükümdarının gücü daha da artacak hiç azalmayacaktı. Fakat o günler gelene kadar Hükümdar'ı tatlı sözlerle kandırıp tahtı Muzaffer Mirza'ya bırakması için ikna etmek gerekiyordu. Ama nasıl?

Hatice Sultan, "Gut" lakaplı inançlı bir kölesine vezir Nizam ül-Mülk'ü hareme davet etmesini buyurup misafirhaneye girdi. Birazdan sonra köle geri dönüp, Vezir Nizamülmülk'ün Sebzevar'da olduğunu, Hiriy'e geldiğinde kendisine haber edileceğini söyleyince kurnaz Melike tek kelime etmeden istirahatgâhına döndü.

MUZAFFER BARLAS

Muzaffer Barlas hiç kimse davet etmese de “Sarayda neler olup bitiyor acaba?” diye meraklanacak biriydi. Eski şan şöhretine güvenen bu adamın artık cesareti ve korkusuzluğu gitmiş, ihtişamına gölge düşmüştü. Artık saltanat ziyafetlerinde birkaç arkadaşıyla bade içerken eski kahramanlıklarını dile getirip övünen bir davranış sergiler olmuştı. Yüzsüzlüğü o kadardı ki, çağrılmadığı yere bile teklifsiz giderdi. Umursamazlıkları yüzünden saraydan da kudretli Barlasların boyundan da oldukça uzaklaşsa bile Sultan Hüseyin, eski hizmetleri nedeniyle ona merhamet göstermeye devam ediyordu.

Bugün cumaydı ve çarşı hareketliydi. Muzaffer Barlas, kabul kapısı tarafında yeni tezgahların kurulduğunu duyunca kendince ihtişamını göstere göstere oraları dolaşmak istedi. Nevâî’nin yaptırdığı medreselere özellikle bakıp uzun uzun önünde durdu. İçten içe şaşırıp “Ne olursa olsun hem güzel hem de uygun bir yapı olmuş.” dedi. Sonra Mahiyan Havuzu’nun yanında geçip köşke girdiğinde, Harem’in yanından alnını buruşturmuş, düşünceli bir hâlde gelmekte olan vezir Nizâmülmülk’ü görünce:

– “Bunun Harem’de ne işi var?” diye düşündü.

Harem sıkı bir şekilde korunuyordu, sadece en özel insanlar onun dış kısmına girebilirdi. Devlet erkanındaki en yakın kişilerin ise kendi isteği ile hareme girmesi mümkün değildi, belki sadece Sultan Hüseyin’in izni veya melikelerin daveti ile girebilirlerdi. Melike eğer bir şey söylemek isterse başka bir odada dururdu, sesinin namahrem kişi tarafından işitilmemesi için inançlı bir kölenin aracılığıyla biriyle konuşabilirlerdi. Hatta tabipler bile içeriye alınmazdı. Muzaffer’in aklına tabip Abdülhey’in anlattığı olay geldi: Sultan’ın cariyelerinden birinin ayağı çıktığında ne yapacağını bilemeyip hepsinin aklı karışıyor. İçeri girsin dese namahrem. Girmesin dese acısı dayanılmaz. Kadın tabip hiçbir yerde yok... En sonunda tabip Abdülhey bir yol düşünüp

buluyor: Cariyeyi ata bindirip, iki ayağını onun karnına bağlamayı, sonra ata ıslak yonca ve su ile bakılmasını buyuruyor. Yonca yiyip su içen atın karnı şiştikten bir süre sonra çıkan ayak tık deyip yerine giriyor... Dert ve illet iliştiğinde tabibin bile giremeyeceği bir yere Nizâmülmülk'ün girmesi garipti.

O sırada Sultan, Cihan-ara Bağı'nda Semerkant'tan gelen soy-lular ile ziyafetleydi. Muzaffer istese de o toplantıya giremezdi. Nizâmülmülk'ü gördüğü an onu Hatice Sultan'ın çağırttığını anladı. Çünkü ondan başka hiç kimse veziri azamı çağıramazdı.

Nizâmülmülk de onu gördü. Biraz uzaktan geçip gitmek, sanki acelesi varmışgibi göstermek istedi, ancak bir şey hatırlayıp Muzaffer Barlas'a doğru yürüdü.

– “Niçin moraliniz bozuk?” diye sordu selamdan sonra. – Suratiniz neden asık?

– “Kaç aydır Mirza'mızın merhametinden uzağım, benim canım sıkın olmasın da kimin olsun?” diye cevap verdi Muzaffer Barlas. – Eski dostlarını hatırlamıyorlar, hâl hatır sormuyorlar. Bir suç mu işledim diye gece gündüz düşünüyorum ama ne hata ettiğimi bilemiyorum.

Nizâmülmülk, toplantı zamanlarındaki tuhaf davranışları nedeniyle Sultan Hüseyin'in onu özel çevrelerden uzaklaştırdığından ve Muzaffer Barlas'ın bu sorunu düzeltmenin yolunu bulamadığından haberdâr idi.

– Sizin itibarınız çoğunluğun nezdinde çok yüksek. Uzun süredir hemfikir olmamızın şerefine size bir yol göstereyim, arzu ettiğiniz merhamete kavuşacaksınız inşallah.

– “Durun, acele etmeyin!” deyip onun ardından gitti Muzaffer Barlas. – Söylesenize, yapabileceğim ne var?

– “Önemli, çok önemli!” dedi Nizâmülmülk. – Koşmasanıza ardımdan! Biraz kenara geçelim.

Muzaffer Barlas, Nizâmülmülk'ü takip edip servilerin altına kadar vardı, burada küçük bir reçel havuzunda kırmızı mahbalık⁵⁰³lar yavaş yavaş yüzerdi. Nizâmülmülk'ün yüzünün bu

⁵⁰³ **mahbalık (mohbaliq):** Bir balık türü.

mahbalıklar gibi çizgi çizgi olduğunu görüp “Ya tövbe... Şaraptan mı acaba?” dedi.

– “Bildiğim kadarıyla Sultan’ın içkicilerinden biri sizin yeğeninizmiş, öyle mi?” diye sordu Nizâmülmülk.

– Öyle, diye onayladı Muzaffer Barlas. – Adı İklimiddin, benim küçük erkek kardeşimin...

– Doğruca yanında öğütülmüş haşhaş alıp gelsin, dedi Nizâmülmülk. – Kimse görmesin.

– “Ya tövbe, haşhaş niçin?” anlayamadı Muzaffer.

– Vakti geldiğinde anlarsınız, deyip gözünü bir o yana bir bu yana çevirdi Nizâmülmülk. – Büyük işler olacak. Evet, çok büyük işler olacak. Horasan’ın en saygıdeğer kişilerinden olacaksınız!

Böyle deyip arkasına döndü ve “Ardımdan gelmeyin!” deyip gitti.

Muzaffer onun ardından bakakaldı. Hangi büyük işi göz önünde tuttu Nizâmülmülk? Bu sırrı paylaştığına bakılırsa Nizâmülmülk, Muzaffer Barlas’ı kendi yanında görmeyi istiyor. Aniden Barlas’ın korkudan tüyleri diken diken oldu. Hayır hayır, veziriazam çok büyük bir sırrı söyledi. Öyle bir sır ki, ondan yalnızca Sultan Hüseyin’in yakınları haberdar. Nizâmülmülk ise o yakınların safına Muzaffer’i katmak istiyor!

Nizâmülmülk Sultan Hüseyin’in nezdinde saygın şahsiyetlerden biri. Bir süre önce sarayda asillerle sohbet ettiğinde “yürek yakutu” hakkında bir söz geçti. Bu yakut koyun kalbi büyüklüğündeymiş, henüz dünyada hiç kimse onun gibi büyük bir yakutu görmemiş, sırtına on sekiz hükümdar kendi adını yazdırmış. Fakat onu Mirza Babür Kalender oğır⁵⁰⁴da ezip kendi adamlarına macun yapıp içirmiş. Sohbet bu gibi şeyler konuşuluyormuş. Hüseyin Mirza “Benim hazinemde hiçbir padişahın hazinesinde olmayan öyle bir yakut var ki!”. Soylular şaşırıp sordu-

⁵⁰⁴ **o’g’ir (oğır):** Ortası delik bir sap ve içi boş bir tahıldan oluşan, tahılı dövmek ve ezmek için kullanılan alet; hadi

lar: “Şahım, biz hiç duymamıştık ya? O yakutun ağırlığı ne kadar?”. Sultan cevap verdi: “Horasan’ın ölçüsüyle altmış men⁵⁰⁵ geliyor.”. Hepsı şaşırdığı bir anda içeriye Nizâmülmülk girdi. O anda Sultan Hüseyin gülerek “Benim bahsettiğim yakut işte şu oluyor.” dedi.

BAŞKA BİR FİTNE

Sultan Hüseyin Mirza’nın zevceleri ve cariyelerinden on dört oğlu ve on bir kızı vardı. En büyüğü Bediüzzaman Mirza, Sultan Hüseyin’in amcası Merv valisi Sultan Sencer’in kızı Beka Sultan’dandı. Teamüle göre veliaht olarak Bediüzzaman Mirza sayılsa da güzel ve düzenbaz Hatice Sultan türlü şeyler söyleyerek Sultan’ı diğer çocuklarından soğutmaya ve gönlünü kendi oğlu Muzaffer Mirza’ya çevirmeye çalışıyordu.

Ertesi yılın baharında Sultan Ebu Said Mirza’nın oğlu Mahmut Mirza, Sultan Hüseyin’e karşı bir sefer başlattı. Hüseyin Mirza yaşlanmış olmasına bakmadan ordunun başına geçip Hisar’a doğru yürüdü. Astrabad Emiri Bediüzzaman kendi yerine on bir yaşındaki oğlu Mümin Mirza’yı bırakıp ordusuyla babasına katıldı.

Hüseyin Mirza’nın savaşlarda tedbirli oluşu burada da meşhurdu. Ordu olacak kıyımı muhakeme ederken “Sultan başarı kazanmak için hangi yöntemi seçecek acaba?” diye meraklandılar. Ne tür bir savaş olursa olsun beklenmedik bir fırsat kollama usulünün Sultan Hüseyin’e Emir Timur’dan miras olduğu söyleniyordu. Örneğin ordunun ikmal bölükleri her zaman geride, birliğe bir iki ağaç mesafede dururdu. Hüseyin Mirza, bir savaşta cengâver birliklerden birini meydanı dolaşması ve düşmanın ikmal birliklerine baskın yapması için görevlendirdi. İki ordu yaylada safa geçerken, öndeki birliğin ikmal birliğini imha ettiği yö-

⁵⁰⁵ **men:** İslamî bir ölçü birimi olan men, 25717 dirhem yani metrik sistemde 816 grama denk gelmektedir.

nündeki haber düşmanı allak bullak ettiği için savaşı kolayca bitirdiği herkesin malumuydu. Nerre Kalesi'ni ele geçirme yöntemi de dikkate şayandı. Tepeye yerleşik bulunan kale duvarlarına kalınlığı nedeniyle yaklaşmak mümkün değildi. Sultan Hüseyin kaleye giren ırmaklara bent çekmeyi düşündü ama Nerre kale-sinde suyu altı ay yetecek havuzların olduğunu bildiğinden bu fıkırdan caydı. Ardından üstü örtülü araçlar yaptırdı, iki yüz okçu arabalarla kalenin etrafını dolanıp gözetleme deliklerindeki-leri vurdular. Kale burçlarındakilerin attığı oklar arabanın tepe-sine saplanıyor, arabadakiler ise istediği zaman başlarını çıkarıp telef olmadan ok atıyorlardı. Bu iş bir ay kadar devam etti. So-nunda, Nerre Emiri dayanamayıp kale kapılarını açtı, hiç sabrı kalmayan kale askeri Hüseyin Mirza'nın ordusuna doğru akın ederken arka taraftaki okçular da gelince iki ateş arasında kaldı. Hepi topu yarım saat süren bir savaş Nerre Emiri'nin tamamen teslim olması ile sona erdi.

Ancak bu sefer savaşa girilmedi. Hisar isyanı barışla sonuç-landı. Bu neticeden memnun olan Sultan Hüseyin, Bediüzzaman Mirza'yı Belh'e, Muzaffer Mirza'yı ise Astrabad'a vali olarak atadı.

Fitne işte buradan başladı.

Sultan'ın fermanına vakıf olan Bediüzzaman Mirza şaşırarak:

– “Nihayetinde Astrabad'da Mümin'im tahta oturmuş ya!” dedi – Şehzadenin hatırı yok mu? Kiblegâh'ın (Padişah'ın) ken-dileri sünnet toyunda Mümin Mirza'ya Astrabad'ı sünnet hedi-yesi etmemişler miydi?

Değerinin ayaklar altına alınmasından ızdırap duyup Mümin Mirza'ya, Astrabad'ın kapılarının kapatılması ve Muzaffer Mir-za'nın şehre girmesine izin verilmemesi yönünde buyruk gön-derdi.

Sultan, o sırada Hisar'dan yeni dönmüştü. Akşam namazın-dan sonra Hüseyin Mirza'nın Ali Şer Nevâî'yi çağırdığı bildiril-di. İki dost havuz kenarında, hazan mevsiminde görüştüler. Pek

çok hazan yaprağı düşmüş, güz musavviri her yaprağa eşsiz ve güzel nakışlarını çizmişti.

Davetimden muradım Bediüzzaman’dır, dedi Sultan Hüseyin, öfkesini gizlemeden. – İnatçılık edip hükmümüze uymayı reddediyor. Bunu herhangi bir bey veya emir yapsa hiç tereddüt etmeden dar ağacına çektirirdim. Ama kendi soyumdandır, evladımdır... Sizden Bediüzzaman’la konuşmanızı rica etsem, ne dersiniz?

Nevâî, Sultan’ın hemderd⁵⁰⁶iydi. Şehzadeler kendilerine verilen mülke hakkıyla sahip çıkmaya çalışmışlardı. Ancak bu işin hassas noktası şuydu ki Mümin Mirza tahtta iken onun yerine Hatice Sultan’ın oğlu Muzaffer Mirza’nın vali olarak atanması Bediüzzaman’ın gururuna dokunmuştu. Sultan Hüseyin, niçin bu karara vardığını açıklamadı; Nevâî de sormanın zamanı değil, diye düşündü.

– “Bediüzzaman Mirza akıllı ve ferasetli bir genç adam. Emrinizin boşa olmadığını, ne gibi çözümler amaçladığınızı anlamamıştır.” dedi Nevâî. – İsteğiniz baş göz üstüne, canla başla yerine getireceğim.

Böylece Ali Şer Nevâî Belh’e yol aldı. Bu sefer Bâlâ Murğâb yolundan gidildi. Yeşil “sanavber⁵⁰⁷”ler büyümüş dağ yollarından geçilerek Belh’e varıldı.

Bediüzzaman ile sohbet ederken Nevâî üzülerek dedi ki:

– Saltanatı kim varsa, Sultan’ın emrini hemen yerine getirecektir. Kaldı ki siz zimmetinizdekini iki, hayır, üç kat daha fazla yerine getireceksiniz; çünkü hem vatandaş hem oğul hem de veliahtsınız.

Bediüzzaman Mirza ustasının ziyaretinden mutluydu. Onun söylediklerini tamamıyla yerine getirmeye söz verince Belh’in âlimleri ve bilginlerini toplayıp büyük bir ziyafet verdi. Ziyafetten sonra da gece yarısına kadar şiir ve ilim üzerine sohbet edildi.

⁵⁰⁶ **hemderd:** Dert ortağı.

⁵⁰⁷ **sanavber (sanavbar):** Çam ağacı.

Bu işin bitmesinden memnun olan Nevâî, Hiriy'e dönme niyetinde olduğunu söylese de Bediüzzaman onun gitmesine hiç izin vermedi. Fakat Nevâî'nin Belh'te kalma niyeti yoktu, sonunda şehzadeyi ikna edip yola çıktı.

Belh'ten hayli uzaklaşıldığında:

– Efendim, arkada toz göründü, dedi yol arkadaşı olan görevlilerden Hoca Dürbek. – “Bir şey mi olmuş?” diyorum, peşimizden birini göndermişler. Gerçekten de arkada, iki üç ağaç mesafede birkaç kişi at koşturup geliyordu.

Dur emri verildi.

Ulaklar gelip garip bir şey ortaya çıktığını ve Bediüzzaman Mirza'nın Nevâî'yi tekrar şehre davet ettiğini bildirince çaresiz geri dönmeye mecbur kalındı.

Bediüzzaman'ın yüzü sinir ve öfkeden kararmış bir hâldeydi, yaralı bir aslan misali bir o yana bir bu yana yürüyordu.

– Haşa, deyip esasına dayanarak Bediüzzaman'a doğru yaklaştı Nevâî. – Ne oldu, oğlum?

– “Bu mu vefa? Bu mu babalık!” diye hiddetleniyordu Bediüzzaman. – Pîrim, sizin sözünüz başım gözüm üstüne, ama pederimiz...

Böyle deyip elindeki yarlığı Nevâî'ye uzattı.

Yarlıkta Bediüzzaman Mirza'yı zincire vurup Hiriy'e getirip hapsedmesi emredilmişti.

– “Hay Allah!” dedi Nevâî de kafasını sallayarak. – Ben bu işin ne olduğunu anlayamadım!

– Şimdi ne yapayım? Bundan kurtulmanın çaresi var mı? Zincir vurmaya geldiğinde boyun büküp dayanayım mı? Ne öğüt verirsiniz, pîrim?

Nevâî'nin de keder dolu dünyası karanlığa gömülmüştü.

– Bir şey söylemem zor, oğlum, dedi. – Takdirde ne yazılmışsa, o olacak.

Bediüzzaman cevap vermedi. Nevâî de ne Hiriy'e döneceğini ne de Belh'de kalacağını bilemeyip tereddüde düştü.

– Siz Hiriy’e dönün, dedi Bediüzzaman, yana yakıla. – Vazifenizi yerine getirdiniz. Gerisi kadere kalmış.

Nevâî saraydan çıktı. Herkesin keyfi kaçmıştı. Üstelik aniden Belh taraflarından soğuk bir rüzgâr esiyor, gökyüzünde kara bulutlar toplanıyor, güz, bulutları kamçısıyla döve döve cezalandırıyordu. Bu ceza nedeniyle bulutların bağrındaki yağmurları yağdırınca, yollar ve yaylalar güz yağmuru altında çamur oldu.

Bu çamur içinde küçük kervan Hiriy’e döndü.

Sultan Hüseyin’e Bediüzzaman Mirza’nın tutumu bildirildi. Öfkeyle dolan Sultan’ın gözüne perde indi. Sakalını tutup çadırında fır fır dolandı. Sonra orduyu Belh’e çevirdi ve komuta etmesi için Bulduruk bahadırı görevlendirdi. Asker artık ceza ordusuna dönüşmüştü.

Bediüzzaman Mirza da babasının gönderdiği orduya karşı, kendinin komuta ettiği bir orduyu çıkarmaya cesaret edemedi. Beylerinden birini ordunun başına geçirdi.

O anda kader kendinin bu oyunlarına Hatice Sultan’ın çocuğu Muzaffer Mirza’yı katmasa ne olurdu? Aynı şekilde bu şehzade tarih çarkıfeleğini tersine döndürdü. Bediüzzaman bu feci olayların ne ile son bulacağını beklerken, Muzaffer Mirza Astrabad Kalesi’ne girip Mümin Mirza’yı esir aldı.

Mümin Mirza’yı şöyle tarif ediyorlardı: gür saçları bir az dalgalı, kaşları düz, beyaz yüzlü, kırmızı yanaklı, gözlerinde cesaret ateşi parlayan, iyi huylu, zeki bir genç!

Babasını çok severdi. Sebebi uzun gecelerde babası sevgili oğlunu yanına alıp ona çeşitli rivayetler anlatır, öğütler verirdi.

Heybetli, acımasız askerler Mümin Mirza’yı iki kolundan tutuyorlardı. Şiddet ve kibir ile gelen amca ve yeğen arasında şöyle bir konuşma geçti:

- Esselamü aleyküm amca.
- Selam vermeyeceksin, nankör.

– Selam vermemek ne haddime. Ama izin verirsen bir şey soracağım.

– Ne soracaksın?

– Niçin beni tutukladınız?

– Sultan’ın emrine karşı gelip nankörlük etmedin mi?

– Babamın emrine boyun eğdim ya!

– Baba mı büyüktür dede mi?

– Her ikisi de büyüktür.

– Ya Amca?

– Önce baba, sonra amcadır.

– İşte bu sebeple tutuklandın!

– Amca, sonuçta size karşı ordu sevk etmedim ya? Gelmeniz babamın nezdinde yersiz olmuş ki, kaleyi korumamı istedi. Kıblegâha danışsanız yeter, sarayın törü sizin olurdu.

– “İşte, bu şiiri sen mi yazdın?” deyip Muzaffer Mirza buruşmuş kâğıdı onun önüne attı. – Artık hapiste yatıp şiirini yazarsın.

Gerçekten yapılan savaşta yenilen Mümin Mirza bir kâğıda:

*Tıgım bilen zavāl tapdı ormanda kaçça gazanfer,
Eyâ dostlar, Hudâ yârdem bermey, boldı yav Mużaffer,*⁵⁰⁸

yazmıştı. Mektup nasıl olup da Muzaffer Mirza’nın eline ulaşmıştı!

Bu dürüst, cesur ve saf genç Hiriy’e getirilip İhtiyariddin Kallesine hapsedildi. Hatice Sultan orduda, Sultan ile birlikteydi. Mümin Mirza bu ihtilafı babasının bilgelik ve zekâ ile çözeceğine yürekten inanıyordu. O, zindanda cesareti içine sığmayarak bir o yana bir bu yana yürüdüğü sırada Murğab Nehri boyunda büyük bir ziyafet verilmekteydi. Ulu Ece Nizâmülmülk ile Sultan’ın mest oluşunu seyrediyordu.

⁵⁰⁸ Ormanda o kadar aslan senin kılıcınla yok olur. Ey dostlar, Allah yardım etmezse, düşman muzaffer olur.

Gece cadısı, vakit gece yarısını geçtikten sonra hileyle ağla-rını ördü. Sultan çadırının yanındaki beyaz keçe çadırda eğlence doruk noktasındaydı. Nedimler gülünç olaylar anlatıp herkesi eğlendiriyor, şarap kaseleri birbiri ardına yuvarlanıp rakkaslar ve hokkabazlar tüm maharetlerini sergiliyordu. Bu lezzetin tadı akılları durdurmuş, sarhoşluğun verdiği huzur herkesi esir almış-tı. Sultan Hüseyin önünde sıra sıra dizilenlerin karşısında yanla-masına uzanmıştı. Etrafta onun şanına “Sultan Mensur”, “Mu-zaffer Gazi” övgüleri birbiri ardına yağıyordu. Ahu, bildircin, kuzu etleri birbiri ardına getiriliyor, herkesin önüne dağ misali yığılıyordu. Teamüle göre o adam bunları yiyemezse, yanında götürebilirdi. Aynı zamanda dolaştırılan badenin içine konulan haşhaş işini gördü. Sultan, üzüm suyunun güzel olduğunu birkaç defa vurgulayıp herkese tekrar dağıtılmasını sarhoş bir sesle bu-yurduğunda, Nizamülmülk seferler nedeniyle birkaç gündür fer-man ve nişanlara mühür basılmadığını söyledi. Sultan’ın “Saba-ha bakarız” şeklindeki cevabına karşılık ise ertelenemeyecek iş-lerin olduğunu fısıldadı.

Sultan Hüseyin’in dili güçlkle dönerek “Getirin!” deyince Nizâmülmülk’ün emriyle kâtip birkaç ferman getirdi. Sultan on-lara bakmadan sağ elinin orta parmağına taktığı yüzükteki müh-rü basınca Nizâmülmülk dizleri titreyerek çadırdan çıktı. Gece karanlığında yıldızlar görünmüyor, meşaleler etrafı aydınlatmı-yor gibi hissediyordu. Dev gibi üç adam Nizâmülmülk’e kaşla-rını çatmış bakıyordu. Onlardan ikisi vezirin güvenilir askerleri Yârali Bahşı ve Muhammed Yasavul, üçüncüsü ise eski tanıdık-larından Kara Moğol idi.

– “Bunu hemen İhtiyâriddin kalesine ulaştırın!” dedi Nizâ-mülmülk. – Çenenizi kapalı tutun, herhangi biri haberdar olursa cesedinizi itlere yediririm!

Kara Moğol’un bakışında insanı korkutup tiksindirecek çir-kin bir alev parıldadı. Nizâmülmülk bunu fark etti, bedeninde bir titreme hissedip “Sonra bu haysiyetsizden de kurtulmak gerek... Tövbe tövbe kudurmuş kurt gibi!” diye düşündü.

Kara Moğol atına sıçrayıp bindi ve ardına arkadaşlarını da alıp İhtiyariddin Kalesine doğru yol aldı.

Sonrasında gece daha da karardı. Sarhoşluk bulutları zihin ayını tamamen kapattı. Sultan çadırındaki kahkahalar dinmeye başladı. Nizâmülmülk, Sultan'ın deminki durumunu gözünün önüne getirdi. Başının öne düşüp durduğunu hatırlayıp “Tövbe... Ne acayip bir iş oldu ya!” diye düşündü. Çadıra dönmeyi siniri kaldırmadı ve ayakları onu, gayri ihtiyarî, arka taraftaki Harem çadırına doğru sürükledi. Burada onu kambur bir köle bekliyordu.

– “Ulu Ece’ye söyle, ay bulutların arasına girdi. Belki bir daha asla çıkmaz!” dedi Nizâmülmülk homurdanarak.

Kambur kölenin görünüşü de bir tuhaftı, karşısında sanki bir iblis duruyormuş gibiydi. Nizâmülmülk’ün mest olan aklı onu “Ardına döndüğünde iyice bakmalı, belki kuyruğu da vardır.” şeklinde bir düşünceye itti, sonra aklına birden Ali Şer Nevâî geldi. Niçin böyle olduğunu kendi de anlayamadı. Lakin bu düşünceye bir son vermesi gerektiği için “İyi ki de Meşhed’de imiş... Burada olsaydı iş cihanın yüz karası olurdu.” diye düşündü. O an gözlerini yere dikti, gördüklerine inanamayıp şaşı kaldı. Çünkü ayaklarının altında kocaman bir gölge kımıldamadan öylece duruyordu.

– “Tövbe tövbe, bu ne?” deyip ardına döndüğünde Çâpu Barlâs’ın kırılmayan sert bakışlarına rast geldi.

Nizâmülmülk Çâpu Barlâs’tan ölesiye korkardı. Dizleri titreyerek “Evet, Çâpu, niye böyle garip bakıyorsunuz?” demek istedi, lakin boğazından:

– “Evet... Çâpu..” şeklinde bir ses çıktı, o kadar.

Çâpu Barlâs hiçbir şey demedi, bu gizli işleri aklı almıyordu, ardına dönüp gitti. Birden Nizâmülmülk’ün onu durdurup güzel sözlerle kandırası geldi, ama Çâpu Barlâs gibi kötünün de kötüsü, aksi huylu biri lütuftan anlar mıydı? Birden kendini Çâpu Barlâs gibi ihtişamlı görünüş sergileyen bir Azrail gibi hissedip “Sen de kim oluyorsun?” diye homurdandı ve çadırına doğru gitti.

KARA ULAK

Geceleyin üç ulak İhtiyariddin Kalesine doğru at koşturdu.

Gece karanlık, ulaklar ondan da karanlıktı. At üstünde koyu bir gölge oturuyor gibiydiler.

Gökyüzü bulutlarla kaplıydı, yağmur çiseliyordu.

Ölüm askerleri elbiseleri, atları, pelerinleri ile saraya mensup olduklarını bildirdiğinden kapılardan sorgusuz sualsiz geçtiler. Hiç kimseye bir söz etmediler, başkaları da onlara tek kelime demedi.

Kale komutanı şaşırıp ziyaretin sebebini sorduğunda, ulak koynundan yarlığı çıkardı ve:

– “Derhal yerine getirilsin!” dedi, gözleri yuvasından fırlayarak. – Oyalanırsan başın gidecek! Kale komutanı yarlığı açtı, gözlerine inanamayarak ulağa bakakaldı.

– “Koş, akılsız!” dedi ulak. – Sultan’ın mührünü görmüyor musun?

Kale komutanı “Eyvah, eyvah!” diyerek zindana doğru gitti. Yaralı Bahşı ve Muhammed Yasavul onu takip etti.

Meşaleler zar zor ışık saçıyor, “ku ku” diyen kuşların dahi sesi çıkmıyordu. Böyle zor bir geceydi.

Yarım saat geçti geçmedi askerler geri döndüler. Birinin elinde inciyle süslenmiş küçük bir sarık ve yay ipi ile sarılmış bir kağıt var idi.

– “İşte, sarığı!” dedi boğuk bir sesle asker. – Sultan’ın buyruğu yerine getirildi!

Kara Moğol tek kelime etmedi. Sarığı alıp heybesine koydu ve atına binip ağzına kadar açık kapıdan çıkıp gerisin geri atını koşturup gitti.

İhtiyariddin Kalesinde saklanan şehzade dedesinin mühür bastığı ölüm fermanını görünce elinden hiçbir şey gelmeyeceğini anladı. Bir melek masumiyeti ile:

– “Vasiyetim şu ki işiniz bitince, dedemin fermanını bu yay ipinin bir parçasıyla bağlayıp kendilerine geri gönderin. Söyleyin ki bu işin hesabını Tanrı’nın huzurunda elbette soracağım!” dedi ve celladın elinde şehit edildi.

Yay kirişi ile boğularak öldürülen Mümin Mirza’nın cesedi kale surlarından aşağıya atıldı. Herkese şehzadenin kaçmaya çalışırken öldüğü söylentisi yayıldı.

Asil yaradılışlı Emir Ali Şer Nevâî bu sırada mukaddes Rezeviye Bağı tarafına gitmişti. Aradan üç gün geçtikten sonra Meşhed’den Herat’a döndü ve acı haberi alınca gözlerinden yaşlar süzülerek “Ey vah! Şeyh Mecididdin Bağdâdî’nin ölümü vakasına benzer iş olmuş!” diye feryat etti.

Bu sözün mânâsını etrafındakiler çok iyi anlıyordu. Şeyh Mecididdin Bağdâdî, Mevlânâ Feridüddin Attar’ın babası olup evliyalardandı. Harezmsah Sultan Muhammed sarhoş ve huzursuz bir hâlde aklı bulanıklaşıp nefis ve fiyaka şeytanları ile zevki sefa eğlencesi düzenlediği bir zaman Mecididdin Bağdâdî’nin başını gövdesinden ayrılıp Amuderya’ya atılması emrini veriyor. Ertesi gün sarhoşluğu duman gibi dağılıp, akıl güneşi yüzünü gösterip de kalbindeki cehalet kırağları eriyince fermanın yerine getirildiğini anlayıp pişmanlık duyarak “O kötülüğü yapan ben değilim.” deyip bin bir tövbe ile Şeyh Necmiddin Kübra’ya bir tabak altın gönderiyor. Necmiddin Kübra altını kabul etmeyip “O altın baş, binlerce Harezmlinin başını uçuracak.” deyip derin bir kaygıya gömülüyor ve artık bu işi düzeltmeyeceğini söylüyor. Kibre kapılan Sultan bu söze aldırış etmiyor fakat eksik akıl İnalçık, Cengizhan’ın selamı ile gelen tüccarları öldürünce bu toprakların üstüne musibet bulutları üst üste yığılıyor. Sultan Muhammed’in çok cesur biri olduğu tarihten malum. Hatta düşmanın kıyafetlerini giyip düşman askerinin arasında savaşıp kadar cesur. Kaderin çemberi onu öyle sıkıştırıyor ki Cengizhan’ın saçtığı dehşet karşısında tir tir titreyen Sultan Muhammed her bir şehir kendini savunsun diye ferman verip kendi kaleye gizleniyor.

Nevâî felaketin benzerliğinden acı duyup böyle diyordu.

Muzaffer Barlâs saraya erken geldi. Nedense herkes suskundu, gözünü kaçırıyor, yüzünü çeviriyordu. Sanki sarayın üzerinde musibet kuşu uçuyordu. O, köşkten geçip içeri girdiğinde de durum değişmedi. Köleler ve muhafızlar sessiz ve tedirgindiler.

Barlas Mirâhur’a rastlayıp sordu:

Sultan divandalar mı?

Mirâhur gözünü kaçırıp cevap verdi:

– Hayır emirim!

Sultan henüz odasından çıkmamıştı. Güneş yükselmeye başlamasa da gelişinden hiçbir iz yoktu.

Ne diyeceğini bilmeden dönerken Çâpu Barlâs’a rastladı. Çâpu Barlâs kötü görünüyordu. Aslan gibi kükreyerek bir o yana bir bu yana yürüyordu. Muzaffer Barlâs selam verdi, Çâpu Barlâs selamını almadı. Döndüğünde ona gözlerini dikip:

– “Sen neredeydin?” diye sordu endişeli ve her an kılıç çekecekmiş gibi bir ifadeyle.

– Ne olmuş ki?

– Hâlâ haberin yok mu?

– “Ölümden haberim var, ne dediğinden haberim yok!” dedi Barlâs özür dilercesine.

– “Ölümden de haberin yokmuş! İklîmiddin senin yeğenin değil miydi?” diye sordu Çâpu Barlâs. İleride duran dört askere: - Alın bunu, zindana atın, eline ayağına pranga vurup boynuna zincir geçirin, başına da bir çapulcu dikin!” dedi.

Kurala göre Çâpu Barlâs Muzaffer’in tutuklanması emrini veremezdi.

– “Yerinizden kıpırdamayın!” diye bağırdı o askerlere. – Benim kim olduğumu bilmiyor musunuz? Çâpu Barlâs bana emir veremez!

Ancak askerler düzeni, kaideyi düşünenlerden değillerdi. Bunlar baş dese başı, sarık dese sarığı getiren, ne olursa olsun emirin isteğini yerine getirmeyi öğrenmiş şefkatsiz atmacalar gibi, hemen Muzaffer’in kalın bileklerine pranga vurup bağladılar.

– Habbas⁵⁰⁹a Çâpu Barlâs'ın emri deyin! Reddederse, o başı kendim alacağım! Böyle deyip biraz ileride olanlara şaşkınlıkla bakan muhafızlara bakarak:

– “Kapıları açmayın!” deyip günü geç vakte kadar sarayda geçirdi. Mirza'yı görmek istiyordu ama Mirza akşama kadar divana çıkmadı.

Akşama doğru dedikodular yayılmaya başladı. Hiriy ayaklanıyordu. İştien herkes bir müddet donup kalıyor, cömert ve adil şahın bu tutumuna akıl erdiremeyip başlarını sallıyorlardı. Kim kendi soyunu katleder? Kurtlar, kuşlar haşereler bile kendi çocuğunu öldürmez! Değersiz bir ağaç bile kendi kuruyup giderken meyvesine tohumuna sahip çıkar. Ne olmuş da yaşlanıp sakalına ak düşmüşken bilgelik ve hikmet timsali elini, yurdunu terbiye eden o zat... sarhoş bir hâlde kendi torununu katlettirmiş?

Bu haber çok çabuk yayıldı. Kısa zamanda Horasan ve Maverâünnehir, Meşhed ve Şiraz, Tebriz ve Kum'a kadar ulaştı.

– Heyhat! Bu nasıl bir vahşet?

– Hatice Sultan'ın fitnesi imiş!

– Alt tabakadan bir hizmetçiydi. Kendine yakışan alçaklığı yapmış!

– Şimdi katliam olacak!

Saray bomboştu, rüzgâr ıslık çalıyordu.

Herkes kendi canını kurtarmak arzusundaydı, kimse evinden çıkmıyordu.

– Yok ya! Saray boş kalır mı hiç?

– Bir tek Çâpu Barlâs ile savaş beyleri aslan gibi yelelerini savura savura kimi görürlerse parçalayacak gibi geziyorlarmış.

– Sultan Hüseyin ne yapıyormuş?

– Mümin Mirza'nın yay kirişiyle boğularak öldürülmesine ferman vermiş. Teamüle göre öldürülecek han sülalesindense, kanı akmaması için yay kirişi ile öldürülmelidir. Küçük şehzade

⁵⁰⁹ **habbas:** Zindancı, gardiyan, hapseden.

fermanı bırakıp iki rekât veda namazı kılmak için izin istemiş. Namazını kıldıktan sonra gözünde mercan gibi yaşlar dizilip “Beni öldürdükten sonra bu ipin bir parçası ile fermanı bağlayıp dedeme götürüp verin.” diye rica etmiş.

- Eyvah!
- Nizamülmülk tutuklanmış! Başı avluya asılıp malı talan edilmiş!
- Muzaffer Barlâs tutuklanmış!
- Sorgusunu Çâpu Barlâs yapıyormuş!

Muzaffer’i kalenin bodrumundaki bir zindana kapattılar. Hi-riy’de iki tür zindan vardı. Biri taşla örülmüş, yalnızca bir el sı-ğacak kadar küçük deliği olan odadan oluşmaktaydı. İkincisi ise yere kazılmış derin bir çukur olup, mahpusun yiyeceği yukarı-
dan ipe bağlanarak indirilirdi.

Muzaffer akşama kadar bu zindanda yattı. Bir ara tepede bir muhafız göründü, merdiveni attı. Muzaffer ahlaya oflaya yukarı çıkardı. Hemen iki asker onu kolundan tutup yandaki odaya götürdü.

İçeride Çâpu Barlâs varmış.

Muzaffer’in eline ayağına onu aşağılamak amacıyla zincir vurulmuştu. Zincirini şakırdatarak:

- “Çâpû!” dedi. – Bu bir kumpas, beni bundan kurtar, babamın hakkı için yalvarıyorum!
- “Baban kim, sen kim?” dedi Çâpu Barlâs.

Muzaffer:

– “Hepsinin suçlusu Nizâmülmülk’tür.” dedi ve Harem’den çıkıştaki olayları, vezirin ona yeğenini sorduğunu, Sultan’ın içki meclisinin müdavimlerinden İklimiddin’e “Vezir cenapları ne derlerse ikiletmeden hemen yerine getireceksin.” diye tenbihlediğini; fakat işin bu noktaya varacağını hiç aklına gelmediğini tekrar tekrar anlattı. Çâpu Barlâs düşünüp yine sordu:

- Nizâmülmülk ahmak değil ki kendi kendine böyle bir şey yapsın! Söyle, kimle ağız birliği ettin?

– Söylersem öleceğim! Eğer yaşayacağıma dair söz verirsen...
– “Sen zaten öleceksin!” dedi Çâpû Barlâs. – Söyle ki daha kolay ölebilesin. Söylemezsen, derine saman tıkıp dört parçanı Hiriy’in dört bir yanına asacağım!

– “Gerçekten de hiç çaresi yok mu?” diye sordu Muzaffer titreye titreye.

Çâpû Barlâs’ın çakırkeyif gözlerine, kocaman kafasına bakıp “Bu Azrail hiç merhamet nedir bilmiyor, elbette canımı alacak.” deyip:

– “Hatice Sultan!” diye bağırdı. – Hepsi Hatice Sultan’ın fitneleri! Sultan ona veliaht Mümin Mirzadır, demiş. Melike buna öfkelenip Mümin Mirza’nın katline ferman hazırlatmış. Sultan’ın sarhoş olup fermana mührünü basması, böylece Mümin Mirza’nın katlinden kendinin suçlu olması yönünde bir tuzak tertip etmişler.

– “Hay dilin kopsun, ne diyorsun?” dedi Çâpû Barlâs. – Melike’nin de adını çıkarmak mı niyetindesin? Bari öleceğinde temiz git, hay öküz!

– “Doğru söylüyorum!” dedi zincirleri şakırdatarak fitneci. – Benim için sonuç değişmeyecek? Niye yalan söyleyeyim?

– “Senin gibiler öleceğinde bile zarar vermeye çalışır!” dedi Çâpû. – Söylediklerin teftiş edilecek. Dediklerin yalansa sözüm hak, şah damarını bizzat kendim keseceğim.

– “Çâpû!” dedi Muzaffer Barlâs. – Anam babam hakkı için bir şey yap. Benim bir suçum yok.

– “Öyle bir şey yaptın ki, gideceğin yer cehennemin dibidir!” dedi Çâpû Barlâs ona bakmadan dışarı çıkarken. – Allah’a sor, belki daha serin bir yer verir...

Kötü haber Belh’e de yıldırım hızıyla ulaştı.

Bediüzzaman’ın dünyası karardı, öyle bir haykırdı ki, ahı göklere ulaştı. Gözlerinden yaşlar akıp başına toprak saça saça, orduya hareket emri verdi.

Bu mağrur şehzadenin başına musibet dağları düştü. Ey vah! Saltanatlar ve tahtlar sevgili evladının bir kirpiğine değer miydi? Hemen orduyu toplayıp Hiriy'e hareket etti.

Evlat, babadan kan bedeli isteyebilir mi? Evet, isteyebilir. Çünkü hür bir Müslüman katledildi. Kan bedelinin alınması, kanının yerde kalmaması atasının hakkıdır. Zaten, "Sen de malın mülkün de ana babanıdır.". Ne de olsa, zavallı, akıl balığ olmamış bir masumdu. Niye öldürüldüğünü kendi de bilmeden feryat figan ve şaşkınlık içinde cennete gitti.

Hiriy çalkalanıyordu. Halk ah vah ediyor, bu katlin acısından herkes suskun, ne olduğunu kimsenin aklı almıyordu.

– Bir şey var ki, öyle olmuş. Yoksa akıllı ferasetli Şah hiç öyle yapar mıydı?

– Bediüzzaman isyan ettiği için ceza olarak Mümin Mirza'yı öldürmüş.

– Bediüzzaman isyan edince torun mu öldürülecek?

Hiriy'de Hüseyin Mirza, istirahatgâhından dışarıya çıkmıyordu. Nice gündür kimse Sultan'ın yüzünü görmemişti.

Harem'de de vaziyet aynıydı, Sultan'ın aklı başına gelince ecel tufanının hepsinin başını yakacağını, insanların üzerine ölüm yağmurunun yağacağını, bu fitneyle kimin bir alakası varsa korkunç işkencelere maruz kalacağını herkes biliyordu.

Ali Şer Nevâî bir iki kez içeri girip Sultan'ın huzuruna varmayı istedi, fakat izin verilmedi. Ancak üçüncü varışında girmesine izin verildi.

Nevâî neredeyse koşarcasına gidip misafirhaneye girdiğinde, Hüseyin Mirza sıradan giysiler içinde, önünde Kuran, pencerenin altındaki döşekte oturuyordu.

– "Mirzam!" dedi Nevâî sonsuz bir elem ve üzüntüyle onun karşısına geçip. Sultan'ın kudretli omuzları çökmüş, ruhu uyuşmuş, düşkün bir haldeydi. - Ne oldu Mirzam?

– "Hiç hatırlamıyorum ki söyleyeyim..." dedi Sultan Hüseyin boğuk bir sesle. – "Ah Mümin'im! Ah canımın parçası!" diyerek dostunun omzuna başını yaslayıp hüngür hüngür ağladı.

– “Nizâmülmülk”ün bedeni dört parçaya ayrılıp Hiriy’in kapısına asılacak!” diyordu Sultan Hüseyin. – Kim ki bu olayla ilgiliyse derisine saman doldurulacak.

– Pîrim, dedi biraz sonra kendine gelerek. Yine uzun müddet sessiz kaldı. Sonra başını kaldırmadan:

– Bediüzzaman oğlumuz ile konuşun, dedi. – Benim onunla karşılaşmaya yüzüm yok. Babasıdır, kan bedeli talep etmek hakkıdır, ne isterse yerine getirilecektir. Öldürse de razıyım. Babanızın boynu kıldan ince, diye söyleyin.

Nevâî vedalaşıp çıkınca Sultan, kendi haremine doğru gitti. Haremde onu matem elbisesi içinde Hatice Sultan bekliyordu. Hatice Sultan gam, keder ve sonsuz bir pişmanlık içindeki Sultan’ı türlü sözlerle avutmaya çalıştı. Ne de olsa Sultan bu işin olmasını istememişti ki! Göz bebeği değil miydi? Sarhoş oluşundan faydalanıp fermana mührünün bastırılması tuzağın ta kendisiydi! Ya Bediüzzaman Mirza’nın Sultan’ın fermanına karşı çıkması! Nankörlük değil miydi? Babası çok büyük bir merhamet gösteriyor diye, Astrabad’a atayıp daha çocuk yaşta başa geçirmesi ne? Evet, bu işin teftiş edilmesi gerek. Ne de olsa bir fitnedir!

Hatice Sultan, Sultan’ın gönlünü avutmaya çalışırken, başka bir fitne daha kurulmuştu. O sırada Muzaffer Barlâs zindanda zehir konulmuş yemeği yediğinden bihaber, sabırsızlanmaktaydı. Daha bu kargaşa devam ederken öğle saatlerinde Muzaffer Barlâs’ın bedeni tahta gibi sertleşip ertesi gün “Zehirlendi.” şeklinde haber çıkacak ve çoğu şey onun üzerine yıkılacaktı. Yüzsüzlüğü ve küstahlığı nedeniyle, ecel onun canını ıslak kamçıyı yünden çeker gibi çekip alacaktır, amelleri omzuna yüklenecek, elleri boynuna bağlanmış bir hâlde günahlarını odun gibi sırtında taşıyarak cehenneme gidecektir.

Sultan Hüseyin çaresiz bir hâlde gam, keder ve ızdırap içinde kavrulurken o esnada oğlunun acısıyla azap çekmekte olan şehzade Bediüzzaman kan bedelinin hararetiyle meşale gibi yana yana Hiriy’e ulaştı.

İntikam isteğiyle coşan ordu Pul-i Nev ordugâhındaydı. Bu da hemen halk arasında yayıldı. Kadılar ve şeyhülislam ne diyeceğini bilmiyorlardı. Şer'i hüküm çıkarmak gerekmekteydi. Terazinin bir tarafında çocuğunun babasına borcu, diğer tarafında haksız yere öldürülen masum bir evladın kanı duruyordu.

Bediüzzaman da kaç gündür kimseyle konuşmuyor, kurdurduğu mescide girince oradan saatlerce çıkmıyor, namazla üstünde gözünün nuru evladını hatırlayıp göz yaşı döküyordu. Bu anlardan birinde yakınlarından biri mescide girip ordugâha Ali Şer Nevâî'nin geldiğini bildirdi.

Bediüzzaman, Ali Şer Nevâî'yi de istemiyordu. Ama onun nurlu yüzü, kalbi teskin eden hikmetli sözleri yadına gelince çaresiz girmesine izin verdi.

Başka zaman olsa Bediüzzaman Mirza, Nevâî'nin adını duyar duymaz yola çıkıp onu karşıladı. Geleneğe göre kendine pîr kabul ettiği bu zat içeri girdiğinde önünde eğilmesi gerekirdi. Bediüzzaman yerinden kalktı ama yanına gitmedi, iltifat da etmedi. Nevâî Bediüzzaman'a sımsıkı sarılıp onu bağrına bastı. Bu bağırda gerçek sevgi ve baba şefkati olduğunu hisseden Bediüzzaman kendini tutamadı, omuzları titredi ve içinden yüksek sesle ağlamak geldi.

– “Ölüm haktır, Mirzam...” diyordu Ali Şer Nevâî onun omuzlarını sıvazlayarak. – Daha reşit olmamış çocuklar ölürse cennete giderler, orada durup ana babaları için dua ederler...

– “Sultan “Torunum cennete girsin.” niyetiyle mi katletmiş?” diye sordu Bediüzzaman, boğuk bir sesle “baba” demeye dili varmayarak.

– Hâşâ, Mirzam! Mirza sarhoşken mühür bastırmışlar, birkaç fermanın arasındaymış. Mirza'nın da haberi yokmuş.

– “Sarhoş olunca evlat mı öldürölür, pîrim? Yüzüne asla bakmayacağım!” dedi Bediüzzaman Mirza öfkeyle yanarak. – Kısas hakkımdır. Suçlular bize verilsin! Mümin'imın günahsız kanı yerde kalmasın!

– Suçlular cezalandırıldı, dedi Nevâî ve olan biteni anlattı. – Ama kendileri utanıyorlar “Yüzleşmeye yüzüm yok.” dediler. Son derece pişman, kendilerini oradan oraya vuruyorlar. Sizden ricam şu “Orduyu alıp geri dönün, bir süre geçince anlaşılmaya varacaksınız. Büyük bir günah işlendi, bir tane daha işlenmesin.

Bediüzzaman ileri görüşlü, nur yüzlü pîrinin sözünü dinliyor gibi görünse de akli orada değildi. Hâlâ oç alma niyeti zihninde dolanıyordu. Sonunda akli duygusuna üstün geldi.

– “Ne diyorsun, pîrim?” dedi acı içinde. – Kalbim yerinden fırlayacak gibi oluyor... Boynunda ip ile gözümün önünden gitmiyor. Ne yapayım... Tamam, biraz zaman geçsin, kan bedelini erteleyeceğim.

– “Oğul kanı yerde kalmasın diye baba kanını akıtmak daha da büyük bir günahtır.” diye cevap verdi Ali Şer Nevâî istemsizce iç çekerek. – “Tanrı Teâlâ sizi böyle bir sınavla imtihan etmiş. Bu musibete katlanmanın ne kadar ağır olduğunu ben bilmiyorum mu? Her ne kadar zor olsa da iman sözüne kulak verin.” diyerek *Allah, (mahlûkatı) yaratmayı (hiç yoktan) başlatır, sonra da onu iade edip tekrarlar (yani her şeyi ve herkesi sürekli yarattı), sonra da (öldürülüp) siz O’na döndürülürsünüz (çünkü hepinizden hesap sorulacaktır)*⁵¹⁰ ayetini okudu.

– Bir zaman sonra Ali Şer Nevâî ayağa kalktı. Görgü gereği bir tane üzüm yedi, başka da bir lütufta bulunulmadı, buna gerek de yoktu. Bediüzzaman bu sefer pîrini dışarıya kadar uğurladı. Çadırın önünde soylular ve beyler dizilmiş duruyorlardı, onlar da Nevâî’ye eğilip selam verdiler. Şehzade ustası ile sessizce vedalaştı.

– Bediüzzaman daha sonra çok düşündü. Ne açıdan bakarsa baksın Nevâî haklıydı. Sonunda bir karara varıp arabulucuyu çağırdı ve beylerin toplanmasını emretti.

Böylece ordu Hiriy’e girmeden geri döndü.

⁵¹⁰ Rum Suresi 11. ayet: *Allâhu yebdeu ’l-halka sümme yu ’iduhu sümme ileyhi turce ’ün.*

NİZÂMÜLMÜK'ÜN KATLI

Bu olay tüm saltanatı sarstı. Fitne o kadar ince düşünülmüştü ki bu tertibe Hüseyin Mirza'nın kendi ayanlarına güveni nedeniyle kandığını söyleyen neredeyse yoktu. Ne de olsa Sultan fitnelerden galip çıkabildiği için de Sultan'dır. Bu nedenle bu olay baba ve oğul arasında ebediyen bir soğukluğa neden olmakla kalmadı, sadece saltanatta değil belki çevre ülkelerde bile onun onurunu zedeledi.

Sultan Hüseyin kendine gelmek istemiyordu. Gam ve kedere batmıştı. Fitne ile alakadar kim varsa hepsini dar ağacına astırmışsa da elemi gitgide artıyordu. Kalbindeki amansız pişmanlık ateşini söndürmek için içkiye sarıldı. Bu cömert, yüce gönüllü insan kendini hiç affedemiyordu. Şarabı değil kendini suçluyordu. Ne de olsa şarap içenin yaptıklarından, şarap değil onu içen suçludur. Fareyi file, aslanı kediye dönüştüren o şeytanın zehrine tekrar ve tekrar başvuruyor, sarhoş olduğu için akli bulansa da kalbindeki kara bulutlar gitmiyor, başını önüne eğip oturuyordu. Saray ihtişamını sergileyen hizmetçilerin hepsi kayboldular, şimdi Hüseyin Mirza'nın hizmetinde sadece Hatice Sultan ve birkaç cariye kaldı, o kadar.

İnfaz işleriyle ise öfkesinin gücünün eşi benzeri olmayan Çâpu Barlâs ilgilendi. Nizâmülmülk o gece İhtiyariddin Kalesine hapsedilmişti. Onun iki oğlu vardı. Kemâleddin Hüseyin ve Emirü'l- Mülk. Her iki oğlunun da başının alınıp derisinin samanla doldurulması için ferman verildi. Nizâmiddin'in derisi kapının köprüsünün üstünde yüzülsün! Yakınları Nizâmiddin Kürt ve Abdülaziz'in derileri kalenin eteğinde, Hoca İmâdülsalam'ın Serbazar'da, Hoca Mahmudşâh Farahî'nin derisi ise Çârsu başında yüzülsün.

Ferman hemen yerine getirildi. Cesetler kapılarda üç gün boyunca asılı durdu. Gagası eğri, gözleri donuk, boynu tüysüz leş yiyici kuşlar çoktan gelmişlerdi. İnsanın etini kemirirken zaman

zaman çirkin sesler çıkarıyorlardı. Yüce Allah'ın bu garip yaratıkları ölümün kokusunu çok uzaklardan hissediyorlar ama diri bir cana asla yaklaşıyorlardı. Şimdi bu ölü yiyici kuşlar cesedin yanından yöresinden insanların ayrılmasını bekliyor, onları uzaktan gözlüyorlardı.

Bu olayın bir yönü de yine çocukların katledilmiş olmasıdır. Nizâmülmülk yaptıklarına uygun bir ceza aldı, Tanrı'nın dergâhında onu daha adil bir cezanın bekliyor olması şaşırtıcı değil. Fakat ya oğulları? Onların günahı neydi? Üç gün sonra Müslümanlık hükümlerine uygun olarak idam edildiği ipten indirilip ücra bir yere isimsiz bir şekilde gömüldüler.

HİRİY'DE İÇKİ ZİYAFETİ

Hiriy halkı arasında içkiciler çoğalmıştı. Tenha yerlerdeki gizli meyhanelerde insanlar ya öğleden önce ya da akşam kimsenin bilmediği içki ziyafetlerine düşkün hâle gelmişlerdi.

- Hay, dinin imanının yok mu?
- Sultan'ın kendi şarapla haşır neşirken halkı nasıl olurdu?

Meyhanelerin mahzenlerinde Cüzcan, Şibirgan, Kandahor şaraplarıyla dolu dizi dizi şarap testileri sıralanmış, çuhra⁵¹¹lar odalara birbiri ardına içki dolu sürahileri taşıyorlardı.

Hiriy çarşısına en yakın تنها sokakta bile durum böyle. Bazen yüzleri kızarmış, sarhoşluktan sendeleyen insanlar dışarı çıkıyorlardı. Akşam üzeri içeriye üç asker girdi. Üçü de uzun boy-luydu, içlerinden birinin yüzünde kılıç darbesinden kalmış bir yara izi vardı. Sessiz biri olan bu asker:

- “Hey hancı!” dedi sert bir sesle. – Özel bir odan varsa göster!

Hancı onları görünce şaşakaldı. Çünkü gelenler Sultan Sarayı'nın askerleri idiler.

⁵¹¹ **çuhra:** Reşit olmayan genç köle.

– “Buyrun, buyrun!” diyerek hemen döşekleri değiştirip yenilerini serdi ve onları içeriye davet etti.

Askerler yerleşince önlerine şarap ve yemek geldi. Bunlar tek kelime dahi etmeden kadehleri tepelerine dikerlerken yan odadakilerin gur gur sesleri geliyordu.

– İçime ışık yaksa da aydınlanmıyor, dedi o yaralı, sessiz asker. – Doldur, bir tane daha içeceğiz! Diğer askerler de bu musibeti bilseler de yine sessizce oturdular.

– Sultan’ın kendi de Emir Ali Şer de onu çok seviyorlarmış. Yazık, Emir’in saraydan ayrılması iyi olmamış.

– Bu işi kim yapmış?

– Nizâmülmülk yapmış. Hatice Sultan’ın da adını bu işe karıştırmış, onu da kötölemek istemiş.

– Eyvah...

– Emir Ali Şer sarayda kalmayı istemeyip ağlaya ağlaya kendi bağına gitmiş. Babam ve annem öldüğünde bile bu kadar yanmamıştım, demiş...

– Ya Sultan?

– Sultan ne yapsın suç kendinde olunca?

Sessizlik çöktü. O sırada yan odadan birinin sesi işitildi:

– Yazık ki Nizâmülmülk’ün düşündüğü olmadı. Bir yolunu bulup Mecididdin’i ortadan kaldırmış, tüm işleri kendi eline almıştı. Tertibini uygulamaya koyup da Sultan Hüseyin’in yerine Şah İsmail gelseydi, bizlerin de başı biraz olsun yukarıda olur muydu?

Askerler birbirlerine baktılar. Sessiz askerin kaşları daha da çatıldı.

– Saltanata bunlar geldiğinden beri nefes alamıyoruz. Aşure gününde evimin kapılarını sıkı sıkı kapatıp ağlıyorum.

– Akkoyunlular saltanatında Kızılbaşlar Sünnilere hayatı zindan ediyorlar. Bunu duyan Hüseyin Mirza daha da öfkelenmiş. O ülkelerde Şah İsmail güçleniyor. Şayet gün gelip...

Üç asker de yerlerinden fırlayıp kalktı. Şarap ayaklarının altına döküldü. Biraz sonra odaya girdiğinde yastıklara uzanmış,

keçeleşmiş sakalları olan birkaç kişi gördüler. Onlar şaşırıp kaldılar. Ah uh ederek yerlerinden kalkmaya çalışırken sessiz asker kılıcını çekip baş köşede oturan, görünüşünden deminki sözleri söylediği anlaşılan kişiye savurdu. Adam “Ahhh!” diyerek iki büküm yere yığıldı. Bir diğeryaralandığı karnını tutup iki büküm kaçtı, ötekiler ise kaçmayı başaramadılar.

– “Hey ahali! Müslümanı öldürdü! Hey ahali!” diye bağır-maya başladı.

Meyhane arı kovanı gibi karıştı. Üç asker öldürülenlerin kı-yafetlerine kılıçlarını silip tekrar dışarı çıktıklarında etraftaki es-naf, zanaatkar, fırıncı, demirci, herkes sokağa çıkmıştı.

Hiriy yine çalkalandı. Hayır hayır, isyan değildi ama yer sar-sıldı.

İlk başta yerin derinliklerinden garip bir gürüldeme işitildi. Sanki çok büyük taşlar birbirine çarpıp yuvarlanıyormuş veya Sultan Hüseyin’in filleri aynı anda koşuyormuş yok yok koca-man bir el, yeri göbeğinden tutup sallıyormuş gibiydi. Aynı za-manda Meşhed tarafları sarı kırmızı bir ışıkla aydınlandı, o ışık koyu değil, hafifti, arasında kırmızı kıvılcımlar parlıyordu.

Daha sonra yer, köpek yavrularının yüksek sesle ulumaları, atların ürküp kişnemeleri, kedilerin şikâyet eder gibi miyavla-maları ve gökyüzüne kanat çırpıp sayısız kuşun çığlık atışı, yav-ru kuşların cıvıltıları arasında tekrar sallandı. İnsanlar çığlıklar atarak evlerinden kaçışıyor, kimileri bağırışıyor, kadınlar kulak-ları sağır edecek tizlikte bir sesle çığlık atıyor, çocuklar ciyakla-yarak ağlıyordu. Bütün ağaçlar sallanıyor, insanların gözünün önünde duvarlar yarıyor, yarıklarından kumlar dökülüyor, ev-lerden toz toprak kalkıp yeri çöküyordu. Bu afetin her tarafta ay-nı şekilde meydana gelmesi o kadar korkunç ve ürkütücü idi ki insanlar akıllarını yitirip sarhoş develer gibi önlerine neresi ge-lirse oraya kaçışyordu.

Bu afet bir veya iki dakika kadar sürdü, o kadar. Ondan sonra yerin gümbürtüsü azaldı, nefesini düzenledi, sustu. Tabiatın sesleri dindi, yalnızca insanoğullarının feryat figanı kaldı.

Acı içindeki Sultan Hüseyin'i bu zelzele kendine getirdi. Köşkün tavanı ve duvarlarında küçük çatlaklar olsa da Sultan yerinde hareketsiz bir şekilde oturuyordu. Lakin zihni berraklaşmış, zelzele onun aklını başına getirmiş gibiydi. Vücudu coşkuyula doldu, bunalımın acısı duman gibi dağıldı, duru bir akılla divana doğru yol aldı.

Eskisi gibi gayretli ve cesur Sultan'ı gören ayanlar hemen kendilerine geldiler. Sultan'ın hiçbir şey olmamış gibi çıkagelmesi hepsini nizama soktu. Sultan Hüseyin afetin yol açtığı hasarın incelenmesi, zarar görenlere yardım edilmesi, tabiplerin yaralılara bakması emrini verdi. Sonra Râfîzî işi için kolları sıvadı. Afet, Râfîzî isyanını da yok etti. Bu tıpkı birbirine çarpan iki dalgaya benziyordu. Doğa olaylarının güçlü dalgası insan galeyanını hemen bastırıp yatıştırdı.

Komutanlar meyhanede kargaşa çıkaran o üç askeri hemen bulup getirdiler. Kendi başlarına hareket ettikleri için cezalandırıldıktan sonra fitneciler de bulundu, onların biri ölmüş ikisi ise Hiriy'in dışındaki köylerin birinde saklanıyormuş.

Hüseyin Mirza, çoktandır kimsenin görmediği bir coşku içindeydi. Bükülen beli tekrar doğruldu, ruhu kendine gelmiş gibi oldu. Bir yandan zelzelenin olumsuz etkilerini bertaraf etmeye, diğer tarafta Râfîziye diye adlandırılan başka bir tehlike gerçeğini halka duyurmaya girişti.

Askerler halkın arasında dolaşp insanları meydana davet ediyorlardı. Tellallar “Ebulgazi Sultan Hüseyin Mirza kan dökülmesini istemiyorlar! Ordu Hiriy'in kapısında “Baş hani? Kelle hani?” diyor! Gerçeği bilmek istiyorsanız Kadı Kuzzat ve Şeyhülislam'ın sözlerine kulak verin!” diye bağırıyorlar.

Öğleye doğru hâlâ zelzelenin etkilerinin görüldüğü meydan insanlarla doldu. O sırada duvarın üstünde ulema çemberinde

Şeyhülislam göründü. Etrafı askerler kuşatmıştı. Kalenin burçlarında ve duvarların üstünde okçular oklarını hazırlamış bekliyorlardı.

Onlar İmâmîlerin bir taifesiydi. Yalnızca Ali ibni Ebu Talib'in neslinden on iki imamı tanıyorlar, Ali'yi sahabelerin en üstünü olarak kabul ediyorlardı. Birçoğu, sahabeleri münafık olarak görüyor, peygamber sallallahü aleyhi vesellem'in vefatından sonra Kuran'ı değiştirdiklerine inanıyorlar, ayrıca saygıdeğer Ayşe anamızı haksız yere suçluyorlardı. Bu sebeple İmam Malik diyorlar ki "Ebubekir'e hakaret edeni kırbaçlamak gerek. Ayşe anamıza hakaret edeni ise katletmek gerek!". Ona "Niçin?" diye sorduklarında "Çünkü Ayşe radiyallahü anhu haksız yere suçlayan kişi Kuran'ı inkâr etmiştir. Oysa Allah şöyle buyuruyor: Onu işittiğiniz zaman "Bunu söylemek bize caiz değildir. Ey Rabbim, şüphesiz bu büyük bir iftiradır!" deseniz olmaz mıydı? Eğer mümin iseniz, asla böyle şeylere yaklaşmamanız için Allah sizleri uyarıyor." diye cevaplıyordu.

Râfizîlerin bir diğer özelliği de insanlardan gerçek inançlarını gizlemeyi caiz görmeleridir. Ne yazık ki bugün bu özellik birçok Müslümanda var. Bir gün aynı inançta olduklarını başka bir gün farklı bir inançta olduklarını beyan ediyorlar. Sonunda ise gerçek inançlarını belli bir menfaat doğrultusunda gizlediklerini ilan ediyorlar.

İmam Şâfi onların hakkında "Ben bidat⁵¹² ehli arasında Râfizîlerden daha yalancısını hiç görmedim." demiştir.

Müslümanlar bu sapkın cahil akımdan daha yalancı, daha zararlı ve İslam'a karşı kafirlere yardım etmeye daha meyilli hiç kimseyi tanımıyorlar. Onlar peygamber sallallahü aleyhi ve sellem'in "Onlar Müslümanları öldürecekler ve puta tapanları kendi

⁵¹² **bidat:** 1. İslamda Hazreti Muhammet'ten sonra ortaya çıkan değişik yargılar ve ilkeler. 2. Sonradan türeyen şey.

hâline bırakacaklar.” diye söylediği asi Hâricî⁵¹³lerden bile daha zararlıdırılar.

Onlar, peygamberimiz sallallahü aleyhi ve sellem'in ehli beyti ve mümin cemaatine karşı Yahudî, Nasrani ve müşriklere yardım ediyorlar. Onlar müşriklere, İslam düşmanlarına Bağdat ve diğer şehirlerde yaptıkları işlerde yardım ettiler.

Bu Râfizîler fırkası diğer fırka ve akımlar arasında iki hulefâ-i Râşidîn⁵¹⁴, Ebubekir ve Ömer'i, Allah hepsinden razı olsun, hakaret etmeye başlamaları ile tanımaya başladılar. Râfizîler onları lanetleyip kafir olmakla suçluyorlar ve onlardan nefret ediyorlar. Allah hepimizi bundan korusun! Bu nedenle de imam Ahmet'e Râfizîler'in kim olduğu hakkında sorulduğunda o “Onlar Ebubekir'e ve Ömer'e hakaret edenlerdir.” cevabını vermiştir.

Onlar Râfizî yani reddedenler anlamındaki bu adı, Zeyd ibni Ali'yi reddettikleri ve ondan yüz çevirdikleri için aldılar. Bazı-
larının dediğine göre, onlar, Ebubekir ve Ömer'den yüz çevir-
dikleri için Râfizî diye adlandırıldı.

Şeyhülislam ibni Teymiyye bu cemaati şöyle anlattı: “Bu Râfizîler ne sağlıklı bir aklı ne de sağlam bir tavrı olan cemaattir. Onlarda ne Allah katında kabul edilecek bir din vardır ne de dünya hayatında bir başarıları. Bunlar, yalan ve cehaletle en sağlam yeri alan cemaatlerden biridir. Onların dini Müslümanların safına her türlü dinsiz ve lanetlenmiş kabul eder. Onlar belli bir amaç doğrultusunda İslam ümmetinin en iyi insanlarına düşmanlık ediyor, Yahudî, Nasranî ve müşriklerden oluşan Allah'ın

⁵¹³ **havaric:** Hâriciler olarak da bilinen bu sözcük “dinden çıkmış”, “kâfirlerin arasından çıkarak Allah'a ve peygamberine hicret edenler”, “kâfirlerle her türlü bağı koparanlar” anlamında kullanılırlar.

⁵¹⁴ **hulefâ-i Râşidîn:** İslâm tarihinde Resûl-i Ekrem'in vefatından sonra Hz. Ebû Bekir'e biat edilmesiyle başlayan, daha sonra Hz. Ömer ve Osman'ın hilâfetleriyle sürüp Hz. Ali ile sona eren döneme Hulefâ-yi Râşidîn devri denilir. “**Hulefâ**” “halife” kelimesinin, “**râşidîn**” ise “doğru yolda olan, doğruya ve hakka sınıksız sarılan, kemale ermiş” anlamındaki “râşid” kelimesinin çoğuludur.

düşmanları ile dostluk ediyorlar. Onlar açık hakikati ve mütevatir⁵¹⁵ metinleri inkâr eder; fakat kendi yalan, sahtelik ve ahlak-sızlık ile meşhur kaynaklarına değer verip saygı duyarlar.

Onlar, aynı Şa'bî Rahimullah'ın onları tarif ettiği gibiler. O kişi, Râfizîlerle ilgili şeylerde en bilgili olanlardır: “Eğer onlar hayvan olsaydı eşek olurlardı, kuş olsalardı leş kargası olurlardı.

Bu sözlerden sonra halk arasında hareketlenmeler oldu, uğultular doruk noktasına ulaştı. Birkaç yıldır Râfizî fitnesi hakkında bu kadar açık konuşulmuyordu.

– Fakat dinimiz fetvasız, Sultansız, hükümsüz ve adaletsiz bir iş yapmanızı haram sayıyor, diye devam etti Şeyhülislam. – Bu işin aslı, tabiatlarının gereği bir olarak fitne kurulduğu ve Şah İsmail'in Râfizîlerden faydalanarak Horasan'a göz diktiği gerçektir. Kerimü't-tarafeyn⁵¹⁶ Sultan Hüseyin Mirza için, onların hepsinin kellesini mızrağa asmak oldukça kolay bir iş. Fakat dillerinde Allah sözü olduğu için tövbe etmelerine imkân yarattılar ve yüce gönüllülük göstermelerini istediler. Bu nedenle gelip tövbe etmeleri için üç gün mühlet verilecektir. Üç gün sonra her köy, her semt, her kasaba denetlenip adaletin hükmü okunacaktır!

Ancak bu sırada başkentte Râfizî neredeyse kalmamış, isyan gecesinde çoğu Şiraz'a kaçıp gitmişlerdi. Sultan Hüseyin'in ila-nından sonra kalanlar da Hiriy'den ayrılıp saklı gizli yollarla Şiraz'a gittiler.

Cinayetin gerçekleştiği akşam gece karanlığında başka biri Semerkant'a doğru giden bir ticaret kervanına katıldı. Görünüşü, hâli, tavrından asker olduğu anlaşılıyordu. O, kervan başının kendine şüphayle baktığını fark etti ve bir fırsatını bulup ona kü-

⁵¹⁵ **mütevâtir:** Yalan üzere anlaşmaları mümkün olmayan cemaatler tarafından rivayet olunan haber.

⁵¹⁶ **kerimü't-tarafeyn:** İki tarafın saygı duyduğu, hem ana hem de baba tarafından saygın, yüksek soylu.

çük bir kese uzattı. Kervanbaşı da ona bakıp şöyle bir tarttı, görünüşünden işin içinde bir iş olduğunu sezip etrafını şöyle bir kolağan etti, keseyi koynuna koydu ve uzun renkli bir kaftan giymiş, zarif, ak bir sarık dolamış bu kişiyi kervana katıverdi. Zarif, ak sarığı başına talebeler dolardı. Bu kişinin duruşu, tavrı gülünçtü, avcunda ve parmaklarındaki kılıç ve yay ipinin izleri, geniş omuzları, gözündeki acımasız ifade onun savaş görmüş bir asker olduğunu açıkça ortaya koysa da bunu bile bile talebe sarığını dolaması şaşırtıcı idi. Bu şekilde kervan ona kucak açtı ve Maverâünnehir'e doğru yol aldı.

O, Kara Moğol'du. Nizâmülmülk ölünce Şeybânî Han'ın önünde diz çöküp ona yalvarmak amacındaydı.

Onca insan gitti, kader bu adamın canını bağışladı. Kara Moğol, nice kale ve hisardan sağ salim geçip sonunda Maverâünnehir topraklarına varınca rahat bir nefes aldı, mutlu olup kahkahayla güldü ve kervandan ayrılıp Ak Orda'ya doğru yola çıktı.

HEY EVLAT...

Şeybânî Han bu sırada Kıpçak Bozkırından asker topluyor, Türk topraklarında kendini hak sahibi saydığı için baskın ve kıyım planı hazırlıyordu. Bazıları onun Cengiz'in soyundan geldiğini iddia ederek taht ve saltanatta tam hak sahibi olduğunu ve Semerkant'taki saygınlığının Sünnîleri tüm gücüyle desteklemesinden kaynaklandığını söylüyorlardı. Şeybânî Han'a göre, Horasanlıların en büyük hatası saltanata sahip çıkma isteğiyle Kızılbaşlar ile ittifak kurmaya çalışmalarındaydı. Onları hükümdarlık tahtından süpürüp atma konusundaki söylentiler gittikçe artsa da onlar öfkede Şeybânî Han'a denk olamazlardı. O, öyle acımasızdı ki genci de yaşlıyı da kılı bile kıpırdamadan kılıçtan geçirirdi.

Evet, kadim ve kutlu topraklar üzerinde tehlike bulutları geziniyor, bağrında fırtınalar, şimşekler, savaş tufanı dolanıyordu. Bu tür tehlikeler karşısında Timur soyundan gelenlerin birbirine

karşı ordu çekmelerinin hiç akıllıca olmadığı malum. Güçlü bir bileğin onları sımsıkı tutması gerektiği giderek netleşiyorken o güçlü el Sultan Hüseyin Mirza'nın gücü karşısında giderek zayıflıyordu.

Bazen öyle oluyor ki her ne kadar uğraşsa da kaderin işleri insanın arzu ettiğine ters düşüyor. Çaba sonucunda nelerin meydana geldiğine akıl şaşırıp kalıyor ve insan bu şaşkınlıkla parmağını ısirmaktan başka çare bulamıyor.

Kaderin işine bakın ki aynı zamanda Bediüzzaman Mirza'nın da başına böyle bir iş geldi. Onun arazi vergisi ödemeyi reddedip Irak vilayetlerini kendi emirlerine dağıtmaya karar verdiği ve Sultan Hüseyin'in adını hutbeden çıkardığına dair haber ulaştı. Evet, garip şeyler oluyor, yeni bir nesil yetişiyor ve işler büyüklerin istediği gibi gitmiyordu.

Sultan Hüseyin, Ali Şer Nevâî'yi akşam vakti saraya çağırdı ve onu tahtirevan gönderip aldırđı. Kabulhanede hepi topu bir köle vardı, o kadar. Ali Şer Nevâî esasına dayanarak içeri girdiğinde Sultan Hüseyin bir o yana bir bu yana adımlıyordu. Kabulhanenin duvarlarında meşalelerin yarısı yakılmıştı. Mumların bitmeye yüz tuttuğu bu odada ondan başka hiç kimse yoktu. O akşam Sultan Hüseyin ve Ali Şer Nevâî sabaha kadar sohbet ettiler. Şafak sökmeden, ak ip kara ipten ayrılmadan Nevâî kalıp "Ünsiye"ye doğru yol aldı. "Ünsiye"ye geldiğinde de durmayıp sevdiği menekşe tarlasını bir uçtan bir uca dolaştı. Sonunda bir karara varıp Bektaş Dede'ye kağıt kalem getirmesini emretti ve kendi terbiyesinde yetişen Şehzade Bediüzzaman Mirza'ya öğütte bulunduğu bir mektup yazdı.

Peygamber sallallahü aleyhi vesselam buyurmuşlar ki "Rızâ-ür-râbbi fi'r-rızail velidi ve sehatun errâbi fi sahatu'l-velidi" yani "Yüce Allah'ın rızası babanın rızasına bağlıdır ve Tanrı Teâlâ'nın gazabı da babanın gazabına bağlıdır.". Yeter ki kişi

babasının rızasını alsın, Tanrı Teâlâ'nın rızasına da nail olacaktır. Eğer babasının gazabına uğrarsa Tanrı'nın da gazabına uğramış olacaktır. Böyle olunca insan nasıl olur da babasının razı olmayacağı bir söz söylesin ya da adım atsın? Ve şeyhlerin ve rahimullahların sözü şu ki "Veledüke rabbüke" yani "Baban Rabbindir". Bu açıdan ki Tanrı Teâlâ seni yoktan var ederken babanı vesile etmiştir ve o seninle bebekliğinden büyüyünceye kadar ilgilenmiştir. Ve Hâkim Süleyman'ın "aleyhürrahmete ve'l-ğufrân" sözüdür ki "Baba güçlü ve kararlı bir varlık", ana ise "râzıkı mersûm" yani "doyurucu"dur. Ve Edib Ahmet rahmetullah demiştir ki:

*Atadın hatâ kelse körme hatâ,
Sevâb bil hatâ tâki kılsa etâ.
Atanın hatâsını bilgil sevâb,
Seni yuz belâdın kutkargay Hüdâ.⁵¹⁷*

İbrahim Halilullah'ın babası Âzar puta yapan biriydi. O babasına nasihat etmek istediğinde ona "hürmetle ve mülayimlikle nasihatte bulun." diye seslenildi.

Yusuf Aleyhisselam da babası Yakup Aleyhisselam'a bilmeden bir edepsizlik yaptığı için⁵¹⁸ ona "tüm nebilerin yetmiş yıl sonra cennete girecek" şeklinde haber geldi. Nuh Aleyhisselam'ın oğulları Hâm saygısızlık edip babalarını terk etmiş ve bu yüzden onların renkleri kararmış, peygamberlik onun neslinden alınmıştır.

⁵¹⁷ Atanın bir hatası olursa bunu kusurdan sayma, atanın yaptıklarıyla bir hata kubbesi bile dikilse onu sevap bil, atanın hatasını sevap bil, (böylece) Allah seni yüz beladan kurtaracaktır.

⁵¹⁸ Yusuf Aleyhisselam babası ile karşılaştığında, babası dededen inip ona doğru koşmuşlar. Yusuf Aleyhisselam ise düşüncelere dalıp onun karşısına at üstünde varmışlar.

Bu sözle başlamamın amacı size her zaman nazik davranmış olmam, sizin mutluluğunuzun ömür boyu sürmesini dilemem, bunun için dua etmem ve sizden yana uygunsuz bir şey meydana gelecek olursa size bunu söylemiş olmam, hatta kitaplarımda öğütli şiirler yazıp bunları size takdim etmiş olmamdır.

Bu sırada sizin tarafınızda bazı şeylerin meydana geldiğini duydum, size söylemem gerektiğini anladım. Babanız Hüseyin Mirza'ya riayet etmeyi biraz ihmal ediyor gibisiniz.

Biri şu ki vilayetin malını danışmadan alıyormuşsunuz ve bu yaptığınız bilinmiyordu. Üç dört gün geçmiş olmasına rağmen adamlarınızdan hiçbiri gelmedi, bildirseydiniz buna izin verilirdi.

Bir diğeri de “Astrabad'a adam göndermeyin, zaten veremeyeceğim.” diye mektup yazmışsınız. Bu sözü daha yumuşak bir tarzda yazmanız mümkündü. Yine Irak vilayetlerini ele geçirdim, diye yazmışsınız. Allah'ın izniyle Irak ele geçirilecektir. Ele geçirilmeden önce babanız Hüseyin Mirza ile bir iki kere konuşulmaması, ona danışmadan bu işin gerçekleştirilmesi ve bu işi başkalarının değil de sizin yapmanız şaşırtıcı.

Şeriata riayet edip kendi sakalınızı kendiniz kesmeseydiniz ve ilinizdekilerin de sakallarını kesmelerine izin vermeseydiniz keşke. Burada söylenecek çok söz var ama söylemek olmaz.

Bir diğeri de şu, bir nişanınızı getirdiler, tuğrasına babanız Hüseyin Mirza'nın adını yazmamışsınız. Sizin gibi akıllı, iyi huylu, Müslüman bir adamdan böyle şeyler beklenir mi? Eğer bu mektubu kendiniz yazmamışsanız veya kâtip ya da başka birileri yazarken bir hata yapmışsa niçin kendiniz kontrol etmeden buraya gönderdiniz?

Baba ile oğul, oğul ile baba arasında birçok fark vardır. Bay-sungur Mirza'nın oğullarından Ebulkasım Babür gibi değildiniz ki çok merhamet görmemiş olun. Ya da Uluğbey Mirza'nın çocuklarından Abdüllatif Mirza veyahut Cihanşah Mirza'nın oğullarından Hasanali gibi... Allah rızası için söylüyorum.

Sizin yaptıklarınızdan diğerlerine nazaran çok daha haberdârım. Siz, daima şehzadelerin büyüğü ve Hüseyin Mirza'nın en

sevdiği çocuğu, göz bebeği idiniz. Biliyorsunuz ki Hüseyin Mirza'nın size olan hislerini hiç kimse benden daha iyi bilemez. Tanrı hakkı için inanın, bunları sadece sizi bilgilendirmek için yazıyorum.

Oysa, size Astrabad'ı verip iyi askerler gönderdiler ve böyle haberlerin ve yardımların Irak'tan geleceğini ümit etmişlerdi. Şehzadeler, beyler, saray mensupları ve diğerleri Irak vilayeti fethedilirse babanıza daha da çok hizmet edersiniz, diye bekliyorlardı. Lakin hâlâ hiçbir yerde hiçbir şey yok, bunların sizin tarafınızdan gerçekleşmesi bir utançtır.

Kiblegâhınız Hüseyin Mirza, Emir Timur'un dördüncü kuşak torunudur. O, her cuma hutbede Sahipkıran'ın aziz ruhuna cami mescidinde dua ettirirler. Bu işte Hüseyin Mirza'ya da duadan başka ne gelecek? Siz ise mektubunuzun tuğrasından Mirza'nın mübarek ismini çıkarmışsınız. Keşke Irak'tan Mekke'ye, hatta Mağrib'e kadar alsaydınız da bu olay yaşanmasaydı? Eğer kiblegâhınız Hüseyin Mirza'nın zayıf olduğunu düşünüyorsanız, Tanrı Teâlâ güçlüdür. Evlat, babası zayıfladığında "Ona hizmet etme fırsatını buldum." diye hevesli olmalıdır.

Tanrı hakkı için kiblegâhınız Hüseyin Mirza'nın ve sizin aziz başınız aman olsun ki bu mektup yazılmadan yirmi gün önce sabahıtan öğleye, öğleden akşama kadar tahtta oturup öyle işler yaptılar ki kaç divan kaç hattat kaç bahşı ve kâtip ölecek duruma gelip de ne hilelerle paçayı kurtardılar. Bunlardan Mevlânâ Derviş haberdârlar. Öyle ki herkes kendi işini yapıp gördüğü hizmetleri en ince detayına kadar tamamlıyorlar. Eğer bunlar daha önce olsaydı pek çok şey gerçekleşmezdi.

Sizin gibi devlet sahibi bir Sultan benim gibi şefkatli ve size karşı iyi niyet besleyen bir kulun insancıl sözlerine girmişler. Siz de bilirsiniz ki kiblegâhınız Hüseyin Mirza huzurunda sizin için ne arz ve ricalarda bulundum! Sizin de iştirakinizle birkaç kez böyle şeyler yaptım. Ömrünüz uzun olsun. Benim sözlerimi nâdiren reddetmişsinizdir. Öyle ki bu fakirin canı yandığında başkalarının eteği de yanmaz.

Bu birkaç söz küstahlık oldu, ümit ederim ki kabul edersiniz. Kabul etmeseniz de ben söylemem gerekenleri söyleyip boyun borcumu yerine getirmiş olacağım.

Tanrı Teâlâ şahittir ki bu mektup Hüseyin Mirza'nın emriyle yazılmadığı gibi muhtemel haberi bile yok. Buyruk verilip yazdırılmış şeklinde bir düşünce de aklınıza gelmesin. Çünkü sizin huzurunuzda devlet işleriyle ilgili sözleri söylemekle mesulüm. Bu açıdan naçizane bu mektup yazıldı..."

EY, HACCA GİDDEN KAVİM

Bu köhne dünyanın hâli ne olursa olsun, şu anda tüm emekleri, yaşanıp tüketilen ömrü, hata ve kusurları, fazilet ve noksanları sonlandıracak büyük bir iş becermenin zamanı gelmişti.

Can kuşu kendi Kâbe'sini istiyordu! Ruhun enginliklerinde dünyaya gelen fikir, Mesih'in çarmıha gerilmeden önce Kâbe mertebesine yükselmesi zaruriyeti oldu. Zaten beden İsa'sının çarmıha gerileceği anlaşılır anlaşılmaz ortaya çıkıyor, onun elçisi olan ağırlar saldırıp hücum ediyor, gücünü kazanır kazanmaz yine hasta yatağına düşürüyordu.

Nevâî'nin hac ziyaretinin halka duyurulmaması düşünülse de Hiriy halkı arasında bu haber hızla yayıldı. Hac seferi için izin istenen mektup Sultan huzurunda kelam etme hakkına sahip olan Mevlânâ Abdülhey ile o zamanlar Merv'de olan Sultan Hüseyin'e gönderildiğinde, insanlar bu mektubun içeriğinden haberdar olmuş ve diğer insanlara da haber vermişlerdi. Bu yüzden daha yola çıkmadan "Ünsiye"ye kalabalık bir insan güruhu toplandı.

Herkes büyük şairin rızasını isteyip onunla vedalaşıyordu.

Hiriy'den Meşhed'e gidilirken, evvelki seferlerde görülen manzaralar tekrardan canlanıyordu. Deve toynakları altında saçılan kumların sesi yine "Tebbet"i hatırlatıyor, fakat, bundan elli yıl evvel bu kumların üzerinden geçen delikanlının yerinde şimdi bilgelik mertebesine ulaşmış yaşlı bir zat vardı. Kervanbaşı başka olsa da şarkı yine aynıydı:

*Ey kavm-i be-hijr refte, kücāyed, kücāyed,
Ma şūk hemin cā-st, biyāyed, biyāyed.*⁵¹⁹

*Ma şūk-ı tâ hem-sāye-i dīvār be dīvār,
Der-bādiye sergeşte şumā der çi hevāyed?*⁵²⁰

Nevâî, Mevlânâ Abdülhey Sultan'ın cevap mektubunu getirmesini beklemek amacıyla Meşhed'de Çeşme-i sâf hanına indi. Hastalık hücum ediyor, yorgunluk vücudunu zonklatıyordu. Bir az dinlenildikten sonra Melike Gevherşad Begim, İmam Rıza ve Kemal Türbetî'nin kabirleri ziyaret edildi. Sonra Tûs'a doğru yürünüp Reşidiye Tepesi'nde duruldu. Buradan bütün Tûs şehri insanın avucundaymış gibi görünüyordu. Kadim toprakları, Fırdevsî, İmam Gazalî, Harun er-Reşid, Nâsiriddin Tûsî, Şeyh et-Tâîfî, Câbir ibn-i Hayyân gibi âlimlerin bedenlerinin karıştığı muhterem mezarları bağrına bastı.

Bu küçük şehre böyle büyük bir zatın defnedilmesi şaşırtıcı! Onların temiz ruhlarına dua ederken, Hazreti Nevâî'nin dilinden şu söz incileri saçıldı:

*Evliyâullâh mâzârı Tus veyrânı ara
Köpdurur, yok bak eger tevîde körse kimse renc.
Munça kim veyrâne kezdîm, genc bir hem yok edi,
Böyle veyrân kim körübdür, anda medfûn munça genc...*⁵²¹

Daha sonra Sin Tepeliğindeki havası yumuşak ve şaşırtıcı derecede keyifli bağlardan birinde durdular. Meşhed'in ileri gelen-

⁵¹⁹ Ey hacca gitmekte olan kavim, nereye gidiyorsunuz? Sevgiliniz burada, buraya gelin.

⁵²⁰ Sevgili tam duvarın ardında, komşunuzdur ki? Çölde sen neden başı dönmüş halde geziyorsun, bunun anlamı ne?

⁵²¹ Tûs viranesi içinde Allah dostlarının mezarı çoktur. Bak, tevhibi eziyet bilen kimse yoktur. Onca virane gezdim, içinde hiç hazine yoktu. İçinde bu kadar hazinenin olduğu viraneyi kim görmüştür?

leri Nevâî'yi ziyaret için burada toplandı. Dost ve yarenlerin bazıları Hakkın dergâhına kavuşmuştu, kalanlarsa nur yüzlü şairi görmekten mutluydular.

Bol, zengin bir sofranın etrafında meclis kuruldu. Eklemlere şifa olduğunu söyleyip bir tabak dolusu limonda pişirilmiş bıldırcın getirdiler. Âlimler ve şairler kendilerine ilginç gelen konularda sohbet edip diğer sorularına da cevap alınca bir hizmetli gelip mûsikî üstâdî Ebu Abdullah Bircendî'nin kulağına bir şeyler fısıldadı. Bircendî yüksek sesle:

– “Meclis ehli arzu ederlerse, hazretimize bir hediye hazırladık!” dedi. – İzin verirlerse...

– İzin sizin, dedi Ali Şer Nevâî düşünceli bir şekilde. Bircendî dışarıya seslendi, sesleri gittikçe yükselen müzisyenler içeri girdiler. Aralarında kaşlarına kadar ak düşmüş yaşlı birini görünce meclis ehli yerinden kalktı. O Meşhed'in meşhur hafızı Lur Nişapurî idi.

İlk başta ud sesleri yükseldi. Ardından diğerlerinin sesi teker teker duyuldu. İlginçtir ki her mûsikîde kullanılan tef bu sefer yoktu, ezgi ud ile veriliyordu. Biraz sonra ona kanun eklendi. Kanun dalga dalga akmaya başlayınca, ney ona eşlik etti ve eş görülmemiş nefis ve acılı bir melodi yayıldı.

– “Maşallah!” dediler meclistekiler, ezginin bu ihtişamı karşısında hayran olarak. – Bu nasıl bir ezgidir ki bugüne dek hiç işitmemişiz?

– Mîr Ali Şer cenapları tarafından yazılmış bir şarkı, adı “İsfahânî”dir. Biz hazretin gazellerinden birini bu ezgiye koyduk, dedi anlık bir duraksamadan sonra Lur Nişapurî. Müziğe Nişapurî'nin boğuk, hırıltılı ama kuvvetli sesi eşlik etti:

*Dûdi âhımın küyüidek peç ile tâbin körün,
Tîre hecrim aqşâmının bahri girdâbın körin.*⁵²²

⁵²² Ahımın dumanının yoğunluğu, ocak ile ateş gibidir görün. Ayrılık akşamının denizinin girdabını görün.

*Kuş kim ul aydın ketürmiş nāme, her tirnağıdın,
Çākklar bolgan köñül eltürge kullābin körüñ.*⁵²³

Nevâî ezgi ve koşuğu başını bir yana eğmiş, gönlü aydınlanmış bir hâlde dinliyordu. Birkaç yıl evvel yazılmış bu gazelin içeriğinin Hicaz seferine denk gelmesi şaşırtıcıydı.

*Sāliki mahrum kim, matlûbidin tolmuş cehān,
Āllāh-Āllāh, cānın örter derdi nāyābın körüñ.*⁵²⁴

*Yār köyin isteb, özlükdin Navāî boldı ferd,
Ka 'be ehrāmığa isti 'dād u asbābın körüñ.*⁵²⁵

Koşuk bitince, Ali Şer Nevâî tebessüm ederek:

– “Ey Lur Nişapurî! Gazeli nasıl bir ezgiye bizi ise ne hâllere soktun?” deyip ona lütufta bulundu.

Lur Nişapurî, bu lütfâ itibar etmeksizin Nevâî'nin yanına geldi ve eğilip hırkasının eteğine yüzünü sürmek istedi, şair onu omzundan tutup durdurdu. Yaşlı hafız başını kaldırdığında gözleri yaşlarla doluydu.

– “Pîrim!” dedi Lur Nişapurî. – Benim dünyada en saygı duyduğum üç kişi vardı. Biri Mevlânâ Abdurrahman Câmî yazık ki Hakkın dergahına vardı ve ondan ayrıldım. Biri Seyyid Hasan, inşallah o da cennete kavuşmuş olsun! Bir diğeri de sizsiniz! Ben anamdan babamdan erken ayrılıp yetim olmanın acısıyla büyüdüm. Pîrden ayrılmanın ana babadan ayrılmaktan daha acı

⁵²³ O ay gibi sevgiliden mektup getirmiş olan kuşun her tırnağından gönülde yaralar açılmış, onun pençelerindeki et parçacıklarını görün.

⁵²⁴ Onu talep edenlerle dünya dolu olduğu hâlde, ona ulaşmaya çalışanlar mahrumdur. Allah Allah! Bu anlaşılmayan ve canı kaplayan derdi görün.

⁵²⁵ Nevâî sevgilinin semtini özleyen bir fert oldu. İhrâmı ve Kabe'yi tavaf etmeyi gerektiren şeyleri ve onun bu konudaki yartılışından gelen yeteneklerini görün.

verici olduğunu biliyorum. Tanrı hakkı için, sefer vakti kendinize iyi bakın. Ziyaretinizi Allah kabul eylesin, sizi görmek benim gibi zavallıya yine nasip olsun inşallah!

Tan ağarırken Mevlânâ Abdülhey'in geldiği haberi ulaştı Nevâî'ye.

Mevlânâ yolda çok yorulmuştu. Lakin nefes almaya zaman yok, deyip hemen Nevâî'nin huzuruna çıkarmalarını istedi. İsteddiği olunca da yeri öpüp Sultan'ın mektubunu Hazreti Nevâî'ye iletti. Mektupta şunlar yazılıydı:

“Mevlânâ Abdülhey'in hasıl olan maksadı vekilim olarak ulaştırdığı mektuptan o, yol gösterici fazilete sahip alicenabın Mekke taraflarına yönelme niyetinde olduğu anlaşıldı. Gerçi bereket alametli gönül, bu isteğe riayet ve icabet etme onuruna erişmemi talep ediyorsa da diğer taraftan kutsal seferi seçmede yolun güvenliğine son derece saygı duymanın şart olduğu da açıkça akılda tutuluyor. Örneğin, gerçekleri gösteren akla açık olsun ki, bu zamanlarda fitne TOZU ve fırtına damlalarının devamlılığı nedeniyle Irak ve Azerbaycan o kadar huzursuz ki daha fazlasını hayal etmek zor. Eğer bir kez daha yüce gönlümüzün rızasını düşünüp bu seferi şimdilik durdurup bu tarafa teşrif buyurlarsa, böylece hem hayırlı nitelikte bir kavuşma zamanı yenilenir hem ne zaman ki yolların güvenli olduğu haberi netleşir de ancak ondan sonra yola çıkarlarsa amaca ulaşılabilir.”

Bu lütuf mektubunu okuyunca Hazreti Nevâî peygamberin soyunun gururu İmam Rıza'nın türbesinin mübarek ileri gelenleri ile istişarede bulundu. Onların hepsi canı gönülden din ve devletin menfaati için doğru olanın o cenabın muzaffer ordusuna doğru gitmesi ve bir yolunu bulup Sultan Hüseyin Mirza ile onun hizmetçisi Latife Sultan hanımdan olan evladı Ebulmuhsin Mirza'nın arasını hızla düzeltmesi olduğunu söylediler.

Nevâî cevap mektubunu Mevlânâ Abdülhey'e verdikten sonra, tebessüm ederek şu beyiti okudu:

*Kim ki bir könlü buzuğniñ hâtırın şād eylegey,
Ança bar kim, Ka ‘be vîrân bolsa, âbâd eylegey.*⁵²⁶

Bu herkesin hatırladığı bir gazel idi. Hazreti Nevâî’nin bir zamanlar Astrabad esaretinden kurtarılmayı istemek üzere Sultan Hüseyin Mirza’ya yazdığı bu harika gazel şimdi göğün bir dönüşüyle kismet fitnelerinin pençesine düşen Sultan’ı kurtarmak anlamında söyleniyordu:

*Gerçi halk âzâdesimen, yâr eger bendem dese,
Andın artuğ anla kim, bir bende âzâd eylegey.*⁵²⁷

*Yârdın her kim ki bir söz der, tügenmesdin burun,
İsterem kim, evvelidin yana bünyâd eylegey.*⁵²⁸

*Yâr hicrânıdın ölgümdür, bu nev’ ermiş sezâ,
Ul kişiğe kim, biravge özni mu ‘tâd eylegey.*⁵²⁹

*Neçe şabr evrâkı yazğay könlümü bir âh ile,
Serseri Ŗışkıñ yetib, bārını berbâd eylegey.*⁵³⁰

*Şeyhdin zühdi riyyâyi kesb olur, yâ Râb, qanı
Deyr pîri kim, fenâ resmini irşâd eylegey.*⁵³¹

⁵²⁶ Kim ki gönlü yaralı birinin hatırını şad eylerse, viran olan Kâbe’yi âbâd etmiş gibidir.

⁵²⁷ Ben halkın özgür kişisiyim ama sevgili benim için eğer “Benim kölemdir.” derse bundan bir köle âzâd edeceğimi anla.

⁵²⁸ Ben ölmeden önce yardan her kim bahsederse tekrar tekrar bunu yapmasını isterim.

⁵²⁹ Herhangi birine bağlanan kişiye yapılması gereken yârin ayrılığından ölmektir.

⁵³⁰ Gönlüme bir ah ile nice sabır sayfaları yazdım, senin serseri aşkın yetişip hepsini yok etti.

⁵³¹ Şeyhin ibadeti riya kazanmaktır. Ya Rab, yokluk geleneğini ona irşâd edecek yaşlı meyhaneci nerede?

*Âdem evlâdıda kemdür âdemilik şivesi,
Âdem ermes, ul ki meyli Öâdemizâd eylegey.*⁵³²

*Ne belâdur kim, felek her kimge çekse tiğ-ı kin,
Yanjılıb evvel meniñ cânımğa bedâd eylegey.*⁵³³

*Beşa içre devler maqtûli olsun, ey perî,
Ger Nevâiy yana azmi Astrâbâd eylegey...*⁵³⁴

Daha sonra faziletli Emir hac kervanındakilerle tek tek vedalaştı. Kervandakiler bir daha dönüp yüz yüze görüşmek nasip olur mu olmaz mı diye ağlıyorlardı. Hac kervanı yoluna devam etti, Nevâî ise birkaç ahababının eşliğinde Merv'e doğru yol aldı.

MERV

Ağrı daha da şiddetlendiği için Nevâî'ye güneşlikli bir araba hazırlandı. Her ihtimale karşı, Meşhedli tabip Ebu Süheyl'den hazrete refakat etmesi, göz kulak olması istendi.

Kervan Merv'e vardığında hava açıktı ve kuşlar cıvıldaşıyordu. Sultan Hüseyin kale karşısındaki geniş yaylaya inmişti. Çadırların yanına diktiği mızraklardaki tuğlar askerin saldırıya hazır olduğunu gösteriyordu. Mühimmat bölüklerinin olduğu taraftan çekiç ve örs sesleri geliyor, demirciler elleri yana yana silahları tavlıyorlardı. Bir süre sonra kulağı sağır edecek kadar güçlü bir ses yankılandı, bu Sultan Hüseyin'in cengâver fillerinin kükremesiydi. Birkaç kişi büyük kapların etrafında toplanı-

⁵³² İnsanoğlun insanlık âdeti kötülüktür. Yokluktan bahsetmeye meyletmek insana ait bir haslet değildir.

⁵³³ Felek her kime kin kılıcını çekerse yanılıp önce benim canımı yakacaktır. Bu nasıl beladır?

⁵³⁴ Ey peri, ormanın içinde devlerin öldürdüğü olsan da Nevâî yine Esterabad'a gidecek.

yor, her ihtimale karşı filleri savaşa girecek olursa diye kızdırmak amacıyla hortumuna acı biber ezmesi sürüp onları savaşa hazırlıyorlardı.

Bir süredir devam eden kuşatma bitecek gibi değildi. Her iki taraf da tereddüttüydü. Nedeni, Sultan Hüseyin kendi soyunun üstüne öfkeyle atılmaktan ar etmesiydi. Bunca kaleyi almış Sultan için Merv’i almak iş miydi? Diğer bir yandansa Ebulmuhsin Babasının karşısına ordu çıkarmanın günahının ağır olacağından tereddüt ediyordu.

Böyle düşündüğü için Hazret’in gönlünde kandil yaksa aydınlanmazdı. Kocaman beyaz çadıra yaklaştığında, onu Bek Mirza Bahadır karşıladı.

– Sultan hazretleri sizi tekrar tekrar sordular, deyip çadıra kadar ona eşlik etti.

Ali Şer Nevâî çadıra girdi. Sultan Hüseyin Mirza da onu selamlamak için ileri çıktı. Dostlar kucaklaşıp selamlaştılar.

– Mevlânâ Hüseyin Vâiz Kâşifî’yi kaleye göndereyim diyorum, dedi Sultan Hüseyin Mirza kısa bir hâl hatır sorduktan sonra. – Ebulmuhsin onunterbiyesinde yetişmiş, sözüne kulak veriyor düşüncesindeydim. Fakat şehzade sizin elçi olmanızı istiyor.

Sebzeverli Hüseyin Vâiz Kâşifî aslen Meşhed’in meşhur vazizlerindendi. Mevlânâ Abdurrahman Câmî’nin tavsiyesi ile Herat’a gelmiş ve Timurluların hizmetine girmişti. O, Ebulmuhsin’in akıl hocası ve ustasıydı. Şehzadeye ithafen “Ahlakî Muhsinî” adlı bir eser yazmıştı. Horasan’ın faziletli kişileri çocuklarını bu kitap vasıtasıyla terbiye ediyorlardı.

– Kâbe seferinizi bozduğumuz için özür diliyoruz, dedi Sultan iç çekerek. – Özrümüzü kabul edin.

– Mirzam, dedi yüksek ahlak sahibi olan Ali Şer Nevâî. – Nacizâne bendeniz, bu devletli eşige toprak gibi düşmüştüm, düşüncem şu ki ecelin serseri rüzgârı toprağımı bu yüce eşikten savursa da otumu samanımı bu kapıdan kaldırsa da devletinizin

daima üstün olmasını diliyorum. Hiçbir zaman bu ahdimden, sizinle dostluğumdan vazgeçmeyeceğim ve saltanatınız için ne tür bir hizmet olursa elimden geldiğince yerine getireceğim.

Ali Şer Nevâî kısa bir duadan sonra dışarıya çıktı, beklemekte olan diğer arabaya oturup kaleye doğru yol aldı. Bir babanın yüzüne kapanan kapıları, duvar üstünde savunmaya hazır okçuları görmek acı vericiydi. Nevâî'nin arabası kaleye yaklaştığında soylu bir misafirin geldiğini bildiren davullar çalındı, kapı açıldı, bir öbek atlı çıkageldi. Nevâî'nin kervanını karşılayıp etrafını sardılar ve onu içeri aldılar.

Halk atlıları korkuyla gözlüyordu. Sokaklarda sanki hayat durmuşçasına az insan vardı. Kudretli Sultan Hüseyin, kalenin surlarına dayandığından beri halk nefesini tutmuş bu işin nasıl sonuçlanacağını bekliyordu. Sultan Hüseyin'in adalet babında yalnızca oğullarına değil belki kendine bile merhamet göstermediği herkesin malumuydu. Örneğin, saldırı anında biricik oğlu okla vurulan yaşlı bir kadın yavrusunun kan bedelini istemeye geldiğinde, Sultan'ın boynunu mendil ile sarıp bir yanına kılıç bir yanına altın dolu kese koyarak dile getirdiği “Kıyas istiyorum dersen işte başım, amacın geçimini sağlamaksa işte para. Oğlunun öldürülmesi emrini verdiğimde, başka bir seçeneğim kalmamıştı. Ne istersen onu yap, seçim senin!” sözleri dillere destan olmuştu.⁵³⁵

Ebulmuhsin Mirza köşkün önünde, at üstünde Nevâî'yi bekliyordu. Araba durunca, ustasının zorlandığını, düşmek üzere olduğunu görüp o da atından indi ve Nevâî'nin koluna girmek istedi. Nevâî onu omzundan tutup bağrına bastı.

“Mirzam!” dedi sevgiyle. – Nasıl da büyümüş bir bahadır olmuşsunuz! Ebulmuhsin Mirza gerçekten de geniş omuzlu, kara kaşları ciddiyetle çatılmış, yakışıklı bir yiğit olmuştu.

– “Pîrim!” dedi Ebulmuhsin Mirza da. – Sizin dualarınız sayesinde böyledir.

⁵³⁵ “Hayretü'l-Ebrar” destanındaki Şah Gâzi ve yaşlı kadın vakası.

Selamlaştıktan sonra birlikte yakınlardaki bahçeye doğru yürüdüler. Ebulmuhsin onu şerefhanede ağırlamak istedi, fakat Nevâî itiraz edince çiçek açan ağaçların altındaki sofaya oturdular.

– Oğlum, dedi Nevâî derin düşünceler içinde. – Mirza hazretleri sizin hem babanız hem şahınızdır. Başkaları bir tevazu ile hizmet ediyorsa siz iki tevazu ile hizmet etmelisiniz. Babanıza karşı ordu kurmak da ne? Şehzade başını önüne eğmiş oturuyordu.

– Yanlış ve hata insanlığın şartıdır, herkeste olur, dedi Nevâî.
– Akıl ve edep ile çözülecek düğüm kılıçla çözülür mü? Siz memleketin zeki şehzadelerindensiniz. Saltanatın tavrı şu ki her tutumunuz, her sözünüz halk nezdindedir. Babanızın karşısına ordu ile çıkmamanın suçunu kim üstlenecek? Hiç vakit geçmeden tüm âleme aşikâr olacak, yedi iklim sultanlarının kulağına varacaktır. Halk bu işi öyle yorumlayacak ki melametine dağlar dayanmaz. Büyüğe edep şu ki baba söz söylediğinde baş bile kaldırılmaz, kirpik bile kırılmaz.

– Pîrim, dedi boğuk bir sesle Ebulmuhsin Mirza. – Bizim sözlerimizi de dinleseniz.

– Hay hay, deyip af diledi Ali Şer Nevâî. – Yaşta büyük olduğum ve bebekliğinizden bu yana size olan sevgim nedeniyle önce konuştum.

– Bu makamı bize kendileri hediye ettiler, dedi Ebulmuhsin Mirza. – Şimdi şu yiğitlik mertebesine ulaşmış ancak ata mertebesinde mücadele etmemişsem de bu makamda hukuk ve adalet adına duruyorum. Kaldı ki kendi hukukumuz kendi adaletimiz ile hareket edelim. Muzaffer hakanın kendileri yirmi yaşlarında tamamen özgür idiler. Ama torunları neredeyse kırk yaşına vardılar, onlara hâlâ bebek muamelesi yapıyorlar...

Ali Şer Nevâî şehzadenin acı sözlerini düşünceli bir şekilde dinliyordu. Yaşı kırka yaklaşmış bu adam hâlâ bir bebek gibi düşünüyor, etrafındaki aslan ve kaplanların, çakal ve kurtların kudretinden bihaber, kendini eşi görülmemiş cesur bir yiğit sanıyor; Hüseyin Mirza'nın kanadının altından çıktığı an düşmanın gücü

altında bir sinek gibi ezileceğini anlamıyordu. Kibirle, Mirzaların Sultan Hüseyin'in gözetiminde tek yumruk olmalarının ne kadar gerekli olduğunu idrak edemiyor, bir yanda Sultan Ebu Said'in evlatlarının diğer yanda Şiraz Safevîlerinin, diğer bir yanda ise Şeybânî Han'ın kışkırtmalarını önemsemiyordu.

– “Başarı cesarettten değil, Tanrı Teâlâ'dandır.” dedi Nevâî, nazıkçe. – Ancak her yerde adaleti tesis ettiğinizde zafer yâr olacak. Tanrı'nın adaleti genç yaşlı, büyük küçük herkes için aynıdır. İnsan tüm kâinata hükmedecektir. Mirza hazretleri isteğinizi kabul etmezlerse, babanız ile anlaşmazlığa mı düşeceksiniz? Haşa! Hiçbir zaman öyle bir şey olmamış ise niçin sizden böyle bir şey olsun?

– “Benim size birkaç nasihatim olacak, lütfen incinmeyin.” dedi sonra. – Bu işin mesuliyeti o kadar büyük ki naçizane bir hac ziyaretine gidiyordum, duyunca yolumdan dönüp huzurunuza geldim. Babam ebediyete gittiğinde duasını almak bu talihsiz kula nasip olmadı, o günden beri ızdırap çekiyorum. Ne hayır işledimse, sevabını onlara bağışlıyorum, kendimce şeyhlerin türbelerini süpürüp silip sevabını onlara bağışlayacağımı düşünüyorum, öyle hissediyorum. Ustalar ve pirlerin hizmetini görüyor bana dua ederlerse saygıdeğer babama ve anama dua etmelerini niyaz ediyorum. Mirzamızın hayırseverliği ve cömertliği sayesinde ne kadar yapı kurdurduysam onların sevabını da bağışlıyorum, her ikisinin de bir güzel yüzüne, ağızlarından çıkacak bir söze hasretim. Bu hâlîmle Mekke-i Muazzama'ya nasip olur da varırsam Hacerü'l-Esved'i gözüne sürmüş veya “Lebbeyk” diye gözümünden yaşlar aka aka Tanrı Teâlâ'nın rızasını dilediğimde, anne-baba duasını alamadığım için yer ve gökten “La Lebbeyk” diyen sesin gelmesinden korkuyorum. Mirza'nın güneşi daim aziz başınızın üstünde, çocuğunu terbiye etmek için kıymetli vakitlerini zayı edip buraya kadar gelmişler...

– Ordu ile gelmişler... Acı acı gülümsedi Ebulmuhsin Mirza.

– “Gazi Sultan kendileri, kervanla mı gelselerdi?” diye cevap verdi Nevâî. – Ordu sizin için değil, muhtemelen bey ve

emirleriniz içindir. Çağırınca varmamış, hükmüne riayet etmemişseniz... Amaç ise malumdur. Neslim diye en aslî nimetleri yedirip içirmiş, dünyanın en aslî âlimlerini davet edip sizi terbiye etmelerini istemiştir, hatta bir seferinde Bircend’de aldığı yaranın kanı pıhtılaşmayınca oğullarım ve kızlarım için diyerek Hiriy dönüşünde muşmula almışlar ki sevgili çocuklarım yesin diyerek.

Nevâî’nin canı gönülden söylediği bu sözler sonunda Ebulmuhsin Mirza’nın yüreğini yumuşattı.

– Şehzadem, dedi Nevâî hâlâ aynı küskünlükle. – Sultanların sözü kılıç gibidir. Oğul ile babanın kılıcı arasında halk (müminler)durur. İster siz kılıç çekin ister Mirza kılıç çeksin halk acı çekecektir. Mademki Mirza’nın bir hatası olmuş, babanızın karşısına varmanız ve danışmanız en doğrusudur. Sizden yana bir hata olmuşsa başınızı eğmeniz daha doğrudur. Babadır, affedecektir...

– Pîrim, dedi müteessir bir hâlde Ebulmuhsin Mirza. – Ben ne istediğimi iyi biliyorum. Ama sözünüzü de ikiletmem. Emriniz başım üstüne.

– “Aferin!” dedi Ali Şer Nevâî yüzü aydınlanarak. – Allah’ın izniyle bu çetin muammanın düğümü sizin temiz kalbiniz ile çözüldü, dedi ve sonra şu beyti okudu:

*Başnı fidâ eyle, etâ kaşığa,
Cismni kıl şadaka ena başığa.*⁵³⁶

Cenaplarının “Hamse”siyle aniden yüzü aydınlanıverdi Ebulmuhsin Mirza’nın. – “Hayretü’l-Ebrâr”dan!

*İkki cehānıñğa tilersen fizâ,
Hâsıl et uş bu ikisidin rızâ.*⁵³⁷

⁵³⁶ Onun kaşlarına başını feda et. Onun başı için bedenini sadaka et.

⁵³⁷ İki dünyanın geniş olmasını istersen, bu ikisine de rıza göster.

*Tün-kününge eylegeli nûr fâş,
Birisin ay anla, birisin kuyaş.*⁵³⁸

*Sözleridin çekme kalem taşkırı,
Hatlaridın koyma kadem taşkırı.*⁵³⁹

*Bolsun edeb birle barı hizmetin,
Ham kıl edeb “dal”ı kibi kametin...*⁵⁴⁰

– “Dal” ne, “sin” gibi akarım, dedi şehzade. Pîr ve mürid bu şekilde uzun süre sohbet ettiler. Ebulmuhsin Mirza onun kalede bir müddet daha kalmasını istiyordu, fakat Nevâî tedavi sebebi Hiri’ye gitmek istediğini söyleyince çaresiz razı oldu.

Böylece sabah erkenden Ebulmuhsin Mirza’nın özür mektubu ile Merv kalesinden çıkıldı. Çadıra gelinip mektup sahibine iletilince Sultan memnun oldu ve kendisine minnettarlığını bildirdi.

– Evlat acısı, oğul yarası... dedi ızdırapla.

Ali Şer Nevâî, Sultan Hüseyin’in kederini çok iyi anlıyordu. Çünkü bir yanda kıblegâhın sevgisi diğer yanda siyasetin gücü birbirine karşı duruyordu.

Sultan Hüseyin oğlu ile istişare etmek için Merv’de kalırken, Ali Şer Nevâî Hiri’ye dönmek için izin istedi. Hastalığın eziyeti, yazılacak yeni eserlerin meşakkati, hac isteği tüm dünyevî işlerden elini çekmesini, pîrlerin yolundan gidip sıradan ve sade bir hayat sürmesini gerektiriyordu. İsteklerini söz ipine mercan gibi dizip kendi amacını şöyle beyan etti:

– Bir keresinde, sizin Hüda’nın gönlünüze saldıği şeyleri söyleyen dilinizden: “Ne zaman ki dünyanın hükümdarlığı gibi son derece meşakkatli bu işten yorulursam, evliyaların seçimi

⁵³⁸ Geceni ve gündüzünü aydınlatanın birisi ay birisi güneştir.

⁵³⁹ Onun sözlerinden dışarı adım atma, onun çizdiği sınırlardan dışarı çıkma.

⁵⁴⁰ Hizmetinin meyvesi edep ile olsun, edepli ol boyun “dal” harfi gibi eğik olsun.

olan Şeyh Necmiddin Kübra'nın kendinden nur saçan türbesinde ikamet edenlerden veya ulu Tanrı'nın yakını olan Hoca Abdullah Ensârî'nin mübarek türbesinin eşîğini süpürenlerden olacağım.” sözleri dökülmüştü. Fakat şimdi sizin bu arzunuz imkânsız bir hâle geldi, benim ise tüm istek ve şevkime rağmen hac seferine varmama izin vermiyorsunuz. Bu nedenle sizin kutlu zatınızın izniyle, kalan ömrümü Ensârî'nin türbesinin eşîğini süpürmekle geçirmeyi ve saraydaki görevlerimden tümüyle azledilmeyi diliyorum. Çünkü yaşlılığın getirdiği zayıflık vücudumda tesirini gösterip gücümü tüketti, bedenimde güç kalmadı, deyip sözlerinin sonuna şu dizeleri ekledi:

*Kulnı âzād kılguvçı hâceler,
Âdemde kekse kulnı âzād kılurlar.⁵⁴¹*

Sultan Hüseyin Mirza bu iltiması dikkate alıp nezaket göstererek şöyle cevap verdi:

– Mademki siz benim mülkümü vatan tutup burada kalacaksınız, neyi isterseniz elbette o yerine getirilecek! Çünkü bu ülke sizin mübarek vücudunuzdan mahrum kalırsa, üst ve alt tabakalara mensup tüm insanlar ve güruhların hayatında huzursuzluk ve istikrarsızlığın yüz göstereceği açık!

Sultan Hüseyin alicenap Emir'in mübarek vücudunun altın düğmeler yerleştirilmiş ve dışı altın iplerle dikilmiş kara kunduz postu ve rütbesine uygun gelen diğer kıymetli giysilerle süslenmesini emretti. Daha sonra Emir'in saltanatın başkenti Herat'a dönmesine izin verildi.

Sadece, vedalaşırken bir isteği daha oldu. İsteği Bediüzzaman Mirza'yla alakalıydı. Babası ile bağlarını neredeyse koparmış inatçı şehzade, sadece Nevâî'nin sözünü dinlediği için kendisine Astrâbâd'ın ıslahı için tavsiyede bulunmasını istedi.

Böylece hac seferi Merv'de son buldu.

⁵⁴¹ Kul azat eden efendiler, insanlar arasında yaşlı kulu azat ederler.

ULU CÂRUB-KEŞ⁵⁴²

Sher yeli bulutları süpürüp semayı gün doğumuna hazırladığında Şeyh Abdullah Ensârî'nin türbesinin hizmetçisi olan yaşlı adam sabah namazından sonra her zamanki gibi kitap okumaya başladı.

Bu yaşlı adam çok zamandır bu dergâhın hizmetindeydi. Ne siyasete ne de sultanların arzularına bakardı. En zor zamanlarda, Ebu Said Mirza'nın halkın başına sardığı o karanlık günlerde ve Safevîlerin baskınında bile bu mübarek mekâna girmeye kimse cüret edememiş, bazıları da baskından bu türbeye girip canını kurtarabilmişti. Bunun sebebinin Şeyh Ensârî'nin temiz ruhuna duyduğu saygıdan kaynaklandığı düşünülürdü. Gerçekten de so-yu Ensarlara kadar uzanan bu ulu zatı sadece Horasan değil Irak alimleri de pîr saymışlardı. Kâmil imanlıların güzel ahlaklı yol göstericisi olan o zat “Benim işim ibadet etmek ve Tanrı'nın buyruklarına baş eğmekten ibaret!” derdi. – Amacım insanları cehennem ateşi ile korkutmak da değil, ibadetlerinin karşılığında cenneti vadetmek de. Kimi korktuğu için Allah'a ibadet ederken o nefsinin dilediği şeylerden kurtulmanın yolunu arayıp ona göre hareket eder. Kimi umutla bıçare bir hâlde yaşarken onun dileği cennette huzura kavuşmaktır. O hâlde onu da bunu da hakikatten uzak diye bil. İkisine de para kazanmak için çalışmak diye bak. Benim işim daima ibadet etmek oldu. Ben korkuyu da umutlu olmayı da kendime haram bildim. Kulluk görevlerimi yerine getirirsem ahvalimin iyi olacağını bilir ve gece gündüz affedilmek için ibadet ederim. İbadetim bunun için hak ettiği derecede olmayabilir, lakin ibadetsiz geçen bir saatim dahi olmasın!”

Yaşlı adam o zatın bir beytini okuyunca gönlü aydınlandı. Abdullah Ensârî şöyle yazmıştı:

⁵⁴²**cârub-keş:** Mescid, medrese, imarethane ve mezarı süpüren kişi.

*Hak yolıda ikki Ka'be bolmış hāsıl,
Bir – Ka'beyi suvret ise, bir – Ka'beyi dil.
Sen sayla ve dillerni ziyāret eyle,
Miñ Ka'bedin artıkrak emişdir bir dil.⁵⁴³*

Yaşlı adam okumaya devam ederken kuşların sabah hamdüsena ve gelen geçenlerin sesleri arasında birinin geldiğini hissetti. Kalkıp dışarıya çıktığında ince bir kaftan giymiş, esasına dayanmış birini gördü. Bu kişi ağarmış saç sakalı ve nur yüzüyle son derece tanıdık geliyordu.

– “Evet?” dedi dili tutulup afallamış bir hâlde alelacele istikbaline yürürken. – Gerçekten mi? Gözlerime inanamıyorum! Hazreti Nevâî?

Evet, gelen nazmın ve milletin güneşi Ali Şer Nevâî idi.

Yalnız başına, ahabap ve hizmetliler olmadan gelen günlük kıyafetleri içindeki Nevâî ile selamlaşırken yaşlı adam:

– “Adımları kutlu olacak! Adımları kutlu olacak!” diyor, şaşkınlığını ifade edecek başka bir söz bulamayıp “Hay Allah! Hay Allah!” diye tekrarlıyordu.

– Eğer izniniz olursa, bu türbede cârub-keşlik etmeye geldim, dedi Ali Şer Nevâî. – Dilerim reddetmezsiniz.

– Ahhh, cârub-keşlik de ne? – Amacını duyunca daha da şaşırarak Nevâî’yi selamladı yaşlı adam. – Tanrı aşkına, beni mahcup etmeyin! Onur konuğum olun!

– Bu zavallıya dua etseniz yeter, dedi Nevâî ve duvarın dibinde duran süpürgeyi alıp türbenin etrafını süpürmeye başladı, yaşlı adam dayanamayıp başka bir süpürge ile Nevâî’nin yanına geçti. Böyle bir zatla yan yana alanı süpürmekten mutluydu. İki si bu işi bitirdiklerinde şairin bu hizmetin sevabını ana babasına bağışlayıp onlara dua ettiğini işitince kendini tutamadı ve gözlelerinden yaşlar akarak:

⁵⁴³ Hak yolunda iki Kâbe hasıl olmuş: biri yüz Kâbe’si, biri gönül Kâbe’sidir. Sen onlara saygı duy ve onların gönüllerini al. Bir gönül bin Kâbe’den daha değerlidir.

– Ana babanıza canım feda olsun, dedi. – Sizi bir kez görsem, sohbetinize nasıl olsam, diye arzu ederdim. Siz Ensârî hazretlerinin hizmetini görün, ben de sizin hizmetinizi göreyim.

Nevâî yaşlı adama minnettarlığını bildirip bundan sonra her gün gelip Ensari hazretlerine hizmet edeceğini söyledi. Vedalaşırken:

– “Sizden bir ricam var. İnsanların bundan haberi olmasa. Yoksa cârub-keşlikten mahrum kalırız. Bizden daha değerli kişiler bu işi kıskanıp elimizden almasınlar.” diye ekledi.

Yaşlı adam bu sözlerden sevinç duyup omuzları sarsıla sarsıla güldü:

– Hâşâ! Asla öğrenmeyecekler!

Böyle ulu bir zat cârub-keşliğe gelir de Hiriy halkının haberi olmaz mı? Birkaç gün içinde bu haber Hiriy’de yayıldı. Halk şaşkınlık ve saygıyla birbirine bunu söylüyordu. Aradan birkaç gün geçince Abdullah Ensârî’nin türbesine gelen Ali Şer Nevâî burada büyük bir kalabalığın toplandığını gördü.

– Sizin gibi biri cârub-keşlik yapacak, bizler de öylece oturacak mıyız?

– “O zat kim, ben kimim? Onun nazarında bir saman sapı kadar bile değilim.” diyordu Nevâî. – Saygı ve hürmetiniz karşısında sizlere minnettarım, fakat rica ediyorum bu hizmeti yerine getirmeme engel olmayın... Öyle olsa da o ilk günkü huzur bir daha hiç nasip olmadı. İnsanlar “Hazreti Nevâî Ensârî”nin kabrini süpürüp temizliyormuş.” sözünü işitince türbeye her sabah toplanıp gelir oldular. Onlar her gün gelip Nevâî gelinceye kadar türbeyi süpürüp temizliyorlar, sonra da onu bekliyorlardı.

Aradan biraz vakit geçince Nevâî cârub-keşliği bıraktı. Toplananlar birbirlerini suçladılar. Sevap işlemek arzusuyla gelen insanı sevaptan mahrum ettik, diyorlardı. Sonraki günlerde de o zattan haber çıkmadı. Bilenler o yüce zatın uzleti arzu ettiğini, bağında kendini ibadete verdiğini söylüyorlardı. Lakin işin aslını hiç kimse bilmiyordu. Gerçekten de Ali Şer Nevâî hizmetçi-

lerine misafir kabul etmelerini yasaklamıştı. Ruhunun enginlikleri arasında dolup olgunlaşmakta olan büyük bir esere hazırlanıyordu.

İnsanlar bu zatın yüreğinde olgunlaşan o büyük olayın ne olduğunu bilmiyorlardı. Nihayetinde, namaz öncesinde taharet alınıyor. Ya kalbin tahareti, o nasılmış ki? Cârûp-keşlik bahane, Nevâî'nin simasını görmeyenler onu gördüklerine mutlu olup “Bakın, nasıl da nur yüzlü biriymiş.” diye şaşırsa, diğerleri “Niye sadece yüzü nur olsun? Sonuçta onun bütün vücudu nur!” diyorlardı. Ve onun evliyalık özelliğinden konuşuyorlardı. Emir ve kadılardan zalim olanlar insanın hakkını rahatça yiyip güle oynaya hayatlarına devam ederken Nevâî'nin yaptıklarına şaşırmışlar. Örneğin bir gün ikindi namazını kılarken aceleyle kendi bahçesine doğru yol almış ve aradan biraz zaman geçince hemen geri gelmiş. Buna onun hizmetini görenler şaşırmışlar. Nevâî bu durumu anlayıp şöyle demiş:

– Mescide geldiğimde filanca yerde durup abdest almıştım. Namazda cemaatle safa girdiğimde omzuma yapışan bir karınca gördüm. Anladım ki abdest aldığım yerde hırkama tutunmuş. Eğer omzundan düşüp de ona bir zarar gelirse ve evine giden yolu bulamazsa, vebalini alır mıyım diye korktum. Onun için de namaz bittikten sonra aceleyle o abdest aldığım yere varıp onu kendi yuvasının önüne bıraktım ve gönlümü Hüda'nın yarattığı bir varlığa zulmetme korkusundan kurtardım!

– Hassasiyete bakın! Bir karıncaya bunca merhamet!

– Sadece karıncaya mı sanıyorsunuz? Bütün Horasan halkının vergilerini kendilerinin ödemesine ne diyorsunuz?

– Hayır, hayır, şüphesiz tüm bunlar onun evliyalığı nedeniyle! Hatırınızda mı, Süleyman peygambere nasihat eden veya İbrahim Aleyhisselam'ı içine atmak için yakılan ateşi söndürmeye ağzında su getiren de bir karınca kavmindendi?

– Siz nereden bilirdiniz ki Hazreti Ali Şer Nevâî o sırada ne kadar yüksek bir makamdaydı, karınca hangi makamda?

HELAL VE YASAL

Sultan Hüseyin, Ebulmuhsin'in ömrünü kabul edip Hiriy'e mutlu döndü. Nevâî, Sultan'ın Astrâbâd'ın ıslahı konusunda isteğini yerine getirme bahanesiyle, ona kendi düşüncelerini beyan etme fırsatı buldu.

Vaziyet şöyleydi: saltanat beyleri, emirleri, bazı alim ve din adamlarının çocuklarındaki gevşekliklerin, onların keyif ve sefa içinde boğulmalarının nedeni şahın siyasetinin zayıflamasında, nefis ve ahlaksızlık atının hırs ve arzu yaylalarında dizginsiz bırakılmasındaydı. Saltanata yakın kişiler zevki sefa denizinde yüzmeyi istiyorlardı. Ülkede adaletsizlik ve insan değerinin hiçe sayılması illeti yine artmaya başlamıştı. Bir yanda yüce saltanat güllük gülistanlık içinde, zenginlikler her taraftan Kulzüm ırmağı gibi akmaktayken, diğer taraftan şeytanî telaşlar adalet düzeninin yoldan çıkmasına sebep oluyordu. Kibir ve hevesler o kadar büyümüş ki bir kişi ziyafete Hiriy'in tüm devlet erkanını, âlim ve bilginini davet etmiş. Çârbağ'ında oldukça büyük bir çartakyani kare havuz varmış, o şeker ile doldurulmuş. Teşrif buyuran ileri gelenler o şeker havuzuna büyülenip kalmışlar. Bunu duyan diğerleri adlarını duyurmak için ondan da tuhaf saltanat ziyafetleri düzenlemeye bel bağlamışlar.

Bir zamanlar açlık felaketinden muztarip olan Hiriy şimdi tokluk belasıyla çalkalanıyordu.

Derin mülahazalardan sonra Ali Şer Nevâî zikredilen kanunsuzluğun asıl sebebine Sultan'ın dikkatini çekmeyi gerekli gördü. Çünkü görülen ve idrak edilen tüm olaylar tek sebebe yönelmekte, saltanatın en büyük eksikliğini göstermekteydi.

Tanrı Teâlâ kendi dininde helal ve haramın sınırlarını açıkça belirledi ve saltanat sahiplerine o dakiklik ve nizam esasında hizmet etmelerini buyurdu. Ayaklar altında beklenmedik bir şekilde karıncanın hakkına kadar gösterdi, meyve sebzededen ot çöpe kadar, hayvandan insana kadar hepsinin hakkının nereden başlayıp nerede bittiğine kadar bildirdi.

Saltanatın gerilemesinin en korkunç belirtisi tam da “helal” ve “yasal” arasındaki farkta oldu.

“Yasa” diye kanunları söylüyorlardı. Örneğin sokak müminin hakkı, onu sahiplenmek haram. Fakat yalnızca yolları değil kamu mallarını da sahiplenene, “Niye sahiplendin” denince de devletin belgelerini gösterip “yasaldır”, yani kanunidir diye kendini haklı sanan kaç kişi bunun sefasını sürüyor? Ancak, helal ve haram Tanrı’nın hükmü, yasa ise saltanatın emridir.

Nehir ve ırmakların yönünü kendi bağlarına tarlalarına çeviren insanlar, devletin hakkını ihlal eden yüzlerce memur ve görevli o yasa sayesinde kendi kaderinden memnun. Sonuç şu ki yasa elbette helali temel almalıdır. Yasaklar, mevzuatlar, hükümler sadece Tanrı’nın adaletine uygunsa adalet üstün olacaktır. Yoksa haksız yere alınan millet malı, sinek kanadı kadar olsa dahi cehenneme sürükler. Kanunlar Tanrı’nın hükümlerine uygun olmayınca, halkın başına felaket gelmez mi? Yüz binlerce genç ve yaşlının, kadın ve erkeğin hakkı nasıl ödensin? Adalet nasıl uygulansın?

Ali Şer Nevâî bu düşünceleri Sultan ile doğrudan görüşmek niyetindeydi. Fakat Bediüzzaman Mirza’ya edilecek nasihat aynı çözümü sunacağından, Sultan Hüseyin’in onu okuyunca içeriğini hemen anlayacağını biliyordu.

“Hizmet gereği birkaç söz hatırına gelmişti, ilan etmek gerekli görüldü.” diye yazdı Ali Şer Nevâî, ince ipek kâğıda.

“Hizmet gereği, birkaç söz hatırına gelmişti, ilan etmek gerekli görüldü.”

Evvela şu ki, erkenden uyanıp namaz kılınsa. Kapıda mescit tayin edilip farzlar cemaat ile kılınsa ve aynı şekilde beş vakit namaz terk edilmeyip hepsi olmasa bile bir kısmı mescitte kılınsa, nur üstüne nur.

Yine şu var ki, tan ile sabah haramdan çıkınca divanda oturup arzı olanın şikâyeti dinlense eğer bir mazlum birinden zulüm görmüş ise zalim öyle bir korkutulsa ki diğer zalimlere örnek olsa.

Yine bir diğeri şu ki, arzı olanların işi bittikten sonra kahvaltı işi halledilir, hashane ayarlanıp orada oturulsa, devlet erkanı toplansa ve mal mülk işi muhakeme edilse, tüm işleri kendileri yapsalar.

Bir de şu var ki devlet memurlarına her ne iş buyurulursa, o iş bir günde mi bitiyor yoksa iki üç günde mi, olabildiğince tez bitirilmesi istenip bu konuda bilgi alınsa. Daha geç bitecek işi hemen ya da öbür gün bitirilse ya da müddeti geçirilirse, her gün ne kadar iş bittiği hakkında bilgi verilse. Eğer bazı görevler müddeti geçmiş olmasına rağmen tamamlanmadıysa şöyle bir uyarılsa da işler ihmal edilmese.

Ümit edilir ki, Hak Teâlâ sarhoşluktan dönmeye tam olarak hidayet verecektir. Şu saat uyku saati diye ayarlansa, elbette bu saat öğleden önce olmasa. İki namaz arasında yola koyulup belirlenen vakitte uyunsa ve sabah namazı vakti geçirilirse. Her halükârda her zaman içme işinde ihtiyatlı olunsu, hatta içmeyi ertelemek vacip olarak bilinse.

Bir diğer söz de şu ki, mal ve mülk işinden ve ihtiyacı olanların işlerine ara vermek gereksinimi ortaya çıkınca, yorgunluğu atmak için kütüphanedekilerle meşgul olunsu. Uygun görülen hizmetkârlardan birine tarih okuması buyurulsa, özellikle “Zafername”⁵⁴⁴’yi. Şeyhlerin sözleri veya bazı divanlar hakkında konuşulsa da uygun olur.

Bir diğeri de merasimleri yönetmek için karar verilse, bunun için sarayda yetkin bir imam ile hafız tayin edilse ve o kişi beş vakit namaz kıldırsa, bir de muhtesip⁵⁴⁵ tayin edilse de o, halkı namaz kılmaya teşvik etse.

Yine o ki, haftada iki gün sarayda ileri gelenler toplanıp, Hafız Muhammed Senâî’ye bir güzel hürmet gösterse, belki buyurulursa, daha yakına oturup şeriatın emirlerini yerine getirse de mübarek hafızanızda bu konuda bir olgunluk hasıl olsa.

⁵⁴⁴ Şeherefidin Ali Yazdî’nin Emir Timur’un zaferlerine adadığı eseri.

⁵⁴⁵ **muhtesip**: Halkın İslam’a bağlılığından sorumlu memur.

Yine o ki, Irak memleketine ferasetli, iyi mizaçlı kişiler gönderilip oradaki durumdan her zaman haberdâr olunsâ. Halktan gelen arıza⁵⁴⁶lar yazılı olarak divana gönderilse ve o konuda nasıl bir hüküm caizse öyle hüküm verilse.

Söylenebilecek bir söz de şu ki, şehrin hesap kitap işlerine iyi bir göz atılmalı. Şaraphane, genelevler; kumarhane gibi yasal olmayan işler tamamen yasaklansa. Muhtesipler haftada iki kez çarşı halkının fiyatlarını kontrol etse.

Ayrıca şehir camisine sahip çıkması için iş başına çağırılması hususu imam, müezzin ve mahalle halkına sorulsa, hatta namaza teşvik etmesine hükmedildiği hakkında mektup gönderilse. Fitne fesat peşinde olan yetkililerin emirlerine engel olunsâ, sorumlulara başvurulsa. Ayrıca her caminin imamı mektep açıp mahalle halkının çocuklarını okutması için görevlendirilse.

Yine şu var ki, bu usule göre şehirde bir zümre tayin edilse, Hoca Fahreddin gibi ulular bu kılavuzu takip ederek köy köy dolaşıp insanları teşvik etse.

Bir de şu var ki görevlilerin vilayetteki vakıflardan haberdar olmalarına karar verilse. Bozulanları onarsalar; zorbaların elinden çekip alarak mahsulü yerinde harcasalar. Bu işler görevliye buyurulduktan sonra Hoca filân kişiye yine onların işinden haberdar olup onlara yardım etmekten geri durmamaları hükmedilse.

Bir diğeri Hafız Muhammet Senâî hazine sayılabilecek biridir. Şeriat konusunda onun sözleri desteklense, böylece şeriat gelişse. Cami mescidine gitmek terkedilmese. Bu alınan tedbir ile cami mescidinde şeri meselelerden bahsedilse.

Ve şu da var, divan beyleri bir gün boyunca divanda oturup Müslümanların işini düzene soksa, bugünün işini yarına bırakmasalar. Yine halkın işlerini kendilerinin işi gibi görse, yapamadıklarını bir deftere yazıp size bildirseler ve sizin kararınızı alsalar.

⁵⁴⁶ **arıza:** Belirli bir kurum veya yetkili adına yazılmış, istek, öneri veya şikâyeti içeren resmi belge.

Yine şu var ki, yüksek rütbeli beylere mal mülk divanında mühür basan beyler düzen işleriyle meşgul olmaları hükmedilse, orada da işlerin durmaması hükmolunsa.

Ayrıca şu da var, şehrin yönetiminden beyler ile hocalar vb. haberdar olsa da azıcık iş için çok şey talep etmeseler. Her bir suçlu işlediği günaha uygun bir ceza alsa.

Diğer bir söz de şu, Mirza'm devlet işleri için divana oturduğunda meydana gelen her türlü işi ve zamanını günlük deftere kaydetme, işin ne zaman olduğunu bilme ihtiyacı doğduğunda buradan içeriği ve tarihinin bilinmesi için uygun bir kişi tayin edilse.

Başka bir söz de şu ki, beyler ve divan görevlilerine ayrıca pervaneci⁵⁴⁷ ve mühürdar ve kâtibe rüşvet ümit ederek müslümanların işlerini ertelememeleri buyruk verilse. Şer'î ve sözlü dilekçeyi dört köşeli bir mühürle teslim edildiği gün sonuçlandırılabilir. Daha büyük arzları da karardan korkup bir an önce bitirseler.

Ayrıca, meclis kurup çok sarhoş olmayı arzu etmeseler. Eğer herhangi bir zamanda zorunluluk nedeni ile içki içmek doğru gelirse hizmetkârlar davet edilmeyenlerin toplantıya kesinlikle alınmaması için görevlendirilse böylece toplantıda düzen sağlansa.

Bir diğeri de her türlü talep yukarıya yazıldığında, “nesih” ve “talik” yazısıyla okuyanın tereddütte kalmayacağı şekilde yazılsa. Türkçe mektup (Uygur mektubu) ile kesinlikle belge ve mektuplar yazılmasa. Çünkü bu konuda başka söylenecekler de var. Her türlü mektup yazılırken söylenecekler mümkün olduğunca açıklanarak yazılsa da her işin tarihi hangi ay, hangi günde olduğu belirtilse, böylece mektubun yazılma amacının anlaşılacağına dair hiçbir şüphe kalmazsa.

⁵⁴⁷ **pervaneci:** Arazi defterlerine bakmak, has ve tımarla ilgili menşur ve beratları hazırlamak vb. işleri yapmakla görevli kimse, nişancı.

Yine şu var, her taraftan halkın dilekçeleri geldiğinde, uzak-tan gelenler çok bekletilmese. Her birine rütbesine uygun dönüş-ler yapılsa. Özellikle, Mîr Zeynülabidin'e lütfedilmesi gerekiyor; bu işler hiçbir zaman göz ardı edilmese.

Başka bir şey de o vilayetlerin en büyük işi sınırlarını koru-malarıdır. Günümüzde sınır koruması diye bir şey yok, sınırlara güvenilir insanları koyup güçlü bir düzen kurulsa da, Allah ko-rusun, eğer bir huzursuzluk ortaya çıkarsa defedilmesi için hazır olunsu. Genellikle, sınırlarda barış olsa.

Bir sözüm de şu, devlet işleri için öyle bir güç ile meşgul ol-sanız da her türlü işin kökenine inseler. Böylece devlet erkanı her ne iş buyurulsa zamanında yapar, sarhoş olup gafletle em-redilen işi yapamayıp bilgi veremeyen kalmaz.

Bir diğer söz de ata binmek, kuş avına çıkmakla çok meşgul olunmasa. Bu tür işlerde bir standarta uyulsa, böylece bu meş-guliyetler nedeniyle devlet işleri aksamasa.

Bir konu da şu, sınırlarda kiblegâhınız Hüseyin Mirza'nın as-kerleri hizmet ediyor. Onların babanızın askerleri olduğu hesa-ba katılsa, onlara lütuf ve hürmette kusur edilmese. Ama onlar tarafından kurallar çiğnenirse hemen incelenip cezaları verilse.

Bir başka söz de şu, işin başında olan beylere korumalara çok dikkat edilmesi hükmedilse, korumaların başı her gün korumaya geleni veya gelmeyi kontrol etse, böylece güvenlik işi aksama-sa.

Ve dahası, divandakilere etraftan gelen tüccarların hakkını koruması hükmolunsu. O vilayetlerde “damga⁵⁴⁸” sözü zikredil-mese. Zekâtı şariat ve hüküm yoluyla amil⁵⁴⁹ler teslim etseler. Amillerin işinden görevliler ay ay, hatta hafta hafta haberdar olsalar. Küçük bir cezanın verildiği, genel bir politika uygulan-masının zararı yok. Böylece bu söylenti diğer yerlerde de yayılsa da gelen tüccarların sayısını çoğaltsa.

⁵⁴⁸ **bac damgası:** Orta Çağ'da Doğu ülkelerinde tüccarlar, sanatkârlar ve diğerlerinden alınan vergi.

⁵⁴⁹ **amil:** İslam fıkhında zekat işleriyle görevli memur.

Biri de şu ki size küçük şeyler sunulduğunda elbette onları okumak sıkıntılı olacak. Ama her işte Tanrı Teâlâ'yı unutmamak gerek. Ayrıca kablegâhınız Hüseyin Mirza'yı da hatırdâ tutun ki bu iki iş dünya ve ahiret saadetini bulmanızı sağlasın.

İstenilen şu ki bu mektup Mevlânâ Derviş Muhammed'e iletilsin. Her iki üç günde bir çağırıp yazılanlar hakkında görüşüp yine görevlendirme yapınız ki sizin aklınızdan çıktığında kendisi iki üç günde bir getirip dikkatinize sunsun. Ayrıca bu haddimi aşarak yazdıklarımın herhangi biri dediğim gibi gerçekleşirse o, açıklamayla birlikte lütfedip Hüseyin Mirza'ya iletilsin..."

Bu mektubun bir nüshası Sultan'ın keskin zekâsı onu akıl terazisine koyarsa bu vesile ile Hiriy'in durumu da düzeltilirse diye Sultan Hüseyin'e de gönderildi. Hakezâ Astrâbâd'daki durum Hiriy'de de aynıydı.

ŞEYH BAĞDÂDÎ'NİN ÇEMBERİ

Yıl 905⁵⁵⁰.
Bu yılın baharı Muhammed Şeybânî Han Semerkant'ı ele geçirdi.

Cengiz'in soyundan Ebu'l-hayr Han'ın torunu olan bu hakan Cengiz'in kanunlarını katı şekilde uyan biriydi.

Bu sırada Semerkant'ı ele geçirmek için mücadeleye girişen genç kaplan "Zahiriddin Muhammed Babür, Sultan Hüseyin'e ve Bediüzzaman Mirza'ya mektup gönderip Şeybânî Han'a karşı mücadelede onlardan yardım dilendi. Ümit gözlerini Herat'a dikip uzun süre merakla cevap bekledi. Ama Herat'tan ses çıkmadı. On yedi yaşındaki genç, Timurlu saltanatını koruyup kollamaya çalışırken çok saygı değer, tecrübeli Gazi Sultan da babasının izinden giden Bediüzzaman Mirza da sessiz kalmayı uygun buldu. Bunun sebeplerinden biri de malum olduğu üzere,

⁵⁵⁰ Miladi 1500. yıl.

Zehiriddin Muhammed Babür'ün Sultan Ebu Said Mirza'nın sü-
lalesinden olmasıydı.

Bunu duyanlar bir zamanlar Ali Şer Nevâî'nin söylediği acı
sözleri hatırlıyor “Eyvah, bin kere vah! Şeyh Mecididdin Bağ-
dâdî'nin ölümüne benzer bir şey meydana geldi.” diyorlardı. Ka-
der çarkı Horasan saltanatını işte böyle sıkıştırdı.

LİSÂNÜ'T-TAYR

Ali Şer Nevâî'nin çocukluğunda kalbinde büsbütün yer
tutan, hayretle gözlerini açtığı “Mantıku't-tayr” a son-
suz saygı timsali olarak, ondaki anlamları daha da mükemmel
bir tarzda kendine yerleştirtirdiği şaheser “Lisânü't-tayr”ın ya-
radılış zamanı geldi çattı.

Dünya yenilenir, aydınlık dünyaya gelen her bir can kendin-
den bir iz bırakır bırakmaz yokluğa doğru revan olurken her
ömür anlam ve hikmet seferine dönüşmekteydi. Yol boyunca her
an Tanrı Teâlâ'nın kudret ve iradesine rastlanır. Bu yüzden zekâ
kanadı ile çeşitli düşünce dağları, ummanları ve nehirlerinin
üzerinden uçup geçmek dünyada yaşayıp ömür sürmenin anla-
mına denkti. “Hazâinü'l Meânî” insan ömrünün dört dönemin-
den bahseden hazine ise “Lisanü't-Tayr”ın Hazreti Attar'nın
“Mantıku't-tayr”ına kaside olarak yazılmış başka bir hazine ol-
ması, onda yedi dağın aşılıp geçilmesi gerekir, “Hamse”deki
“Seba-yi Seyyâr” yani yedi gezegen de bunu ifade ederdi veya
miraç vakasındaki yedi kat göğe uçmak da aynen böyleydi. Attar
kuşunun geçtiği meskenlerin üzerinde şimdi Nevâî'nin can ku-
şunun da uçuşması, Attar'ın gördüklerine onun da bakması, göz-
lemlemesi lazımdı ki bu istek her şeyden kudretliydi. O görülen-
ler de mutlaka hikmete dönüşmeliydi. Zaten, dünya hayatı da
bundan ibaretti. Bu sefil dünyada herkes kuş gibi, bebekliğinden
yaşlanıncaya kadar kanat çırpır, rızkını arar bulur, yavru kuşlar
yumurtadan çıkardı... Ecel avcısı gözün görmediği avlağından
kalkar, onu okla vurup alır, o okların değdiği kuşlar çırpınarak

can teslim ederken kurtuluş ancak ve ancak Tanrı Teâlâ'nın merhametine sığınmak ile olacaktı.

Gök olaylarını ve onların katlarındaki bilgileri özümseyip dolan akıl şimdi kendi balını dökmeyi istiyordu. Düşüncede eserler birbiri ardına ortaya çıkıyor, onlardan her birinin kendi ruhu, ağırlığı, aşamaları var olup dünya hazinesinden bir yer almaya hak iddia ediyordu. Âlemlerin Perverdigârı merhamet edip böyle bir eser yazmaya fırsat verecek miydi ki? Can kuşu feryat ede ede sonsuzluk diyarlarına uçup gitmeden evvel bu bağırlara, nehir ve göllere, şehir ve köylerin üzerine konan harika akşamlar ve sabahlara bakıp tekrar ötmeyi başaracak mıydı ki? Ne de olsa, gidilecek diyar sessizlik diyarıydı ya! O öyle biriydi ki biri ah çekse bir daha bakmaz, isteklere ricalara hiç kimse kulak asmaz, o anda edilen dualar ve yakarışlar kabul olmaz, şahlar ve soylular yan yana aydınlık dünyadan gelecek sevap ve müjdeleri merakla beklerlerdi...

Ali Şer Nevâî şimdi harika bir mucize olan bu şiir saltanatının mutlak sultanıydı. Yüz binlerce Türk, Arap, Fars söz ordusu onun emrini sabırsızlıkla bekliyor, hükmüne itaat edip boyun eğiyor ve onun iradesi ile diziliyor, anlam kalelerini inşa ediyorlardı. Bu mülklerdeki diğer sultanların kaleleri ise dokunulmaz tarzda, bütün şan, şeref ve şöhreti ile ihtişamını yayıyordu. Can kuşu saltanatın üzerinde kanat çırtığında, o zatların emsalsiz hazinelerini fark ediyor ve tamamı etkilenmiş hâlde, şaşkınlık ve zevklere aşına olarak uçmaya devam ediyordu. Erişilmemiş anlam sahaları sanki Hint halkının fethedilmemiş kafir memleketleri gibi gül suyu ve kâfûr kokusunu yayıp çiçek bahçeleri oluşturuyor, Hint halkının ardında, insanın adım dahi atmadığı belagat çalılıkları tüm sırları ve güzelliğiyle gizli duruyordu.

Âlemlerin Perverdigârının henüz hiçbir insan ayağının değmediği, göklerin hazinedârı “Aranızda sadece en temiz, en faziletli kişi onlara adım atabilir.” şeklindeki tılsım ile tılsımlanmış bu büyük hazineleri ziyaret etmeyi, onun en bahtiyar kulu Ali Şer Nevâî'ye nasip etti. Onu, zaman toprağı arasında yetiştirip

büyüttü, vücudunda istidat tomurcuklarını yeşertti. “Benim kudretime, sanatıma ve tedbirli oluşuma hamd et.” demişti, o filiz birdenbire çiçek açıverdi! Öyle bir hasat verdi ki dünyadaki hiçbir bağ böyle bol, eşsiz ve lezzetli bir hasat vermemişti!

“Lisanü’t Tayr” kâğıda düşerken içeriye girmesi için sadece Bektaş Dede’ye izin verilmişti. Oldukça yaşlanan bu adam Nevâî’nin çalışma odasına mum, kalem ve mürekkep taşımaktan yorulmuştu. Ali Şer Nevâî kendi destanını göğün yedi vadisi ile bezedi, o vadilerin her biri bir dünya olup esere yansıtıldı. Mutluluk dolu o âlemlere ulaşmanın ve daha da yüksekteki sonraki âleme, cennete geçmenin yollarını bir bir gösterdi.

Sonunda kalem bitti, mürekkep kurudu, mum yanıp tükendi.

*Yā Rab, uş bu turfe şāhı dīlfirib,
Kim anıñ vaşlın maña kıldıñ naşīb,*⁵⁵¹

*El közige dāğı mahbūb eylegil,
Barça hātırlarğa margūb eylegil,*⁵⁵²

- diye yazdı Nevâî destanın sonuna. Ey canımın sahibi olan büyük zat, bu anlamların türlü şuh ve gönlü aldatıcı cilvelerinin vaslını bana nasip eyledin. Şimdi onu, halkın gözünde de sevilen eyle, bundan haz alan herkesin kalbinde hoş et!

*Gerçi maqsudığa mübhemdür beyān,
Kuş tilin el könlige kılğıl ayān.*⁵⁵³

*Kimge andın hāsıl olsa müddeŌā,
Lutf etib Fāniyni hem kılsa duŌā.*⁵⁵⁴

⁵⁵¹ Allah’ım beni kavuşturduğun bu gönül aldatan güzel, ne güzel!

⁵⁵² Sevgiliyi herkesin sevdiği kişi eyle ve bütün gönüllerde onu rağbet edilen kıl.

⁵⁵³ Gerçi amacını beyan etmede zorluk olsa da kuş dilini halkın gönlüne ver, ona ayan et.

⁵⁵⁴ O kuş dilinden kime iddia ettiği şeyler nasip olursa onlar bana gönülden dua etsinler. (Burada Mantıku’t-Tayr’ı Lisanü’t-Tayr olarak yaptığı çeviriyi okuyup anlayan insanların ona dua etmesinden bahsedilmektedir).

Yani ondan istifade eden kişilerin niyeti hasıl olsa ve bu mısraları yazan Fânî'ye, yani dünyadan başkaları gibi tez göçüp gidene lütfedip dua etseler:

*Eyle anıñ hem duŖāsın müstecāb,
İkkimizni allidin olğıl hicāb.*⁵⁵⁵

*Tab 'ime tüşse hatā birle zelāl,
Kılkıma sahv oldı erse yā halāl.*⁵⁵⁶

*Lutfile, yā Rab ki, barın Ŗafv kıl,
Nāmei a 'mālının hem maħv kıl.*⁵⁵⁷

*Her perişān söz ki yazdım, yā Kerim,
Barının estağfurullāh, el-Azim.*⁵⁵⁸

Ali Şer Nevâî vücudunda şaşırtıcı bir hafifleme hissedip avluya çıktığında Bektaş Dede uyumamıştı, gözleri kızarmış hâlde hocasına bakıyordu.

O anda bülbül etrafı ötüşüyle doldurarak şarkı söylemeye başladı. Onun eşsiz şarkısı pasparlak Hiriy tanının canlılığı arasında zevkli ve eşsiz bir ses olup etrafa yayıldı.

– “‘Lisanü't Tayr' bitti Bey!” dedi Nevâî ona bakarak. İyi hissettiği anlarda o, Bektaş Dede'ye böyle hitap ederdi.

– “Maşallah! Mübarek olsun, pîrim!” dedi ihtiyar, yaşlılara has boğuk bir sesle.

Şair yorgun bir şekilde tebessüm edip esasına dayana dayana yukarı eyvana yöneldi.

⁵⁵⁵ Onun duasını da kabul eyle, ikimizin arasındaki perdeyi kaldır.

⁵⁵⁶ Tabiatımda hata ve yanlış olursa kalemim yanlış ve hatalı yazsa....

⁵⁵⁷ Allah'ım lütfeyle bunların hepsini affet, amelimin defterini yok et, günahlarımın defterini ortadan kaldır.

⁵⁵⁸ Ey Kerim olan Allah, yazdığım her yanlış söz için af diliyorum, beni affet.

Buradan Hirirud ırmağı, ağaçları saçaklarından çıkan evler, orada sabah uyanıp işlerine yapmaya çalışan insanlar, otlaklar ve bağlar açıkça görünüyordu. Hiri y uyanmış, çarşı tarafından pazarın gürültüsü, yine bir yerlerden deve çingiraklarının sesi zar zor işitiliyor, dünya üzerinde yeni bir gün başlıyordu.

Altın çağ kıvranıyor, nice zatlar dünyaya gelip feleğin çarkının şiddetiyle ebediyete doğru gidiyorlardı. Aradan yüz yıl geçmeden bu insanların bir tanesinin bile yeryüzünde kalmayacağı, aydınlık dünyada insanların yalnızca birbirlerine yar olup yaşayabilecekleri canlılar aleminin mutlak bir hakikatiydi. Evet, saltanatlar ve yeryüzünü titreten hükümdarlar göğün bir dönüşüyle yerin dibine gittiler. Hıyanetler ve edepsizlikler, mey bahçelerinin zevk ve sefaları ve Meliklerin kısımları arasında Horasan Devleti de yavaş yavaş dönüyor, onun topraklarında yaşayan çeşitli insanların arasından yetişmiş, Tanrı Teâlâ'nın lütfu nedeniyle ilim pınarlarını açmış alimler, şairler, evliyalar da dünyadan göçüp gitmişlerdi. Bu izdihamı izleyen ve akıl gözü ile dünyanın işlerine bakan kişi ise gerçekten aynı çağda ömür süren insanlara, daha ziyade şu anda var olan ve gelecekte aydınlık dünyaya gelecek tüm insanoğluna hitap edecek dereceye ulaştı.

*ÔÂlem ehli, biliñiz, iş emes düşmanlık,
Yâr oluñ bir-biriñizge kim, erür yârlık iş...*⁵⁵⁹

Bir zamanlar Hiri y'den Semerkant'a giden genç Ali Şer "Ömrüm boyunca başıma gelecek çeşitli olayları benim için hayır ve merhamete çevir." diye yalvarmıştı. Ulu Tanrı o yakarışı da ziyadesiyle kabul etti. Bu kutlu yaşa kadar çeşitli insanlara rastladı, onlarla kâh yakın kâh uzak oldu. Aralarında hangisinin

⁵⁵⁹ Ey insanoğlu, düşmanlık iyi bir iş değildir bunu bilin ve birbirinize dost olun, dostluk iyi bir iş tir.

Kutup, hangisinin Abdâl, hangisinin Hızır olduğunu bilen var mı?

Nevâî, hayatının muhasebesi şeklinde “Mahbûbü’l-Kulub” adlı bir eser yazma hayalindeydi. Aynı şekilde “Kıyasü’l-Enbiya”, “Nesayimü’l-Muhabbet”, “Tarih-i Mülkü Acem”, “Muhakemetü’l Lügateyn” gibi eserler de anlam gelinleri gibi yüzlerini gösterme zamanını bekliyor, akıl ve hayal perdesi arasında duruyordu.

“Tarih-i Mülkü Acem” in bu zamana kadar bilinen ve ispatlanmış tarihlerin kaymağını toplayıp yalnız alimlere değil, sıradan kişilere de anlaşılır tarzda anlatması lazımdı. Süslemelerle bezenmiş ve her türlü asılsız efsaneleri içeren tarihlerin çoğu sultanlar ve şahların isteğine göre abartılmış olup Ali Şer Nevâî mübalağalardan arınmış, gerçek tarihi yansıtan bir eser yazmayı istiyordu. “Muhakemetü’l Lügateyn” ise Türk milletinin doğuşu ve Yâfes Ebu’t-Türk’ün çocukları olarak tüm dünyaya yayılışından bahsetmeli, dünyanın çeşitli halkları içinde şan ve şerefe bürünmüş Türk ulusunun kökünü ve Türk dilinin asaletini göstermeliydi.

Ömrün Sidretü’l münteha⁵⁶⁰sı oldukça yakın, akıl kuşu o sidre⁵⁶¹den geçmeden, zihnin Cebrail’i can aleyhisselamınabakarak “Burdan o tarafa geçemem.” deyip özür dilediği yer. Dünya üzerinde altmış yıl kanat çırpmış can kuşunun miraca çıkacağı zaman işte bu değil mi?

Hiriy bağlarının yaprak yaprak altınlarına bakarken, akla “Hazainü’l Meânî” geldi. Bugüne kadar her ne görülmüş, ne bilinmiş, ne okunmuş ve hatırlanmış, neye şaşılmış ve ızdırap çekilmiş ise hepsi ruhun kimyasından geçip kese kese altına dönüştü. Olaylar mı dedik? Hayır, hayır. Ali Şer Nevâî kendinden yüzlerce binlerce anlam hazinelerini dünyaya saçtı. “Hazainü’l

⁵⁶⁰ Hz. Peygamber’in, Miraç gecesi yanında ilâhî sırlara mazhar olduğu ağaç.

⁵⁶¹ Ağaca teşbih edilen, yedinci kat gökte bir makam ismi. · Yedinci kat gökte olduğu rivayet edilen bir makam. · Bir ağaç, gökte mânevî bir yer.

Meânî'nin ise, onun bağındaki hazinenin onda belki binde biri olması şaşırtıcı değil.

Hiriy'in de şimdi Hazâinü'l Meânî gibi görünmesi ne şaşırtıcı! Hirirud hâlâ çağlayarak akıyor, bundan uzun yıllar önce geçen bir sohbeti hatırlatıyordu:

– Suyu buzdan bile soğukmuş. Dayı, bu suda balıklar donmuyor mu?

– Donmuyor, çünkü Tanrı öyle yaratmış... Hirirud küçük bir nehir, siz Ceyhun ile Seyhun'u görmemişsiniz. Öyle heybetlidir ki içinde gemiler yüzüyor, köpek balıkları dolanıyor...

Şiirler ummanı ise bugün Türk saltanatının her yerinde parıldayıp bağında anlam canavarları ile oluşturduğu girdapta dönüp duruyordu:

*Türk nazmıda çü men tartıb elem,
Eyledim ul memleketni yek kalem.*⁵⁶²

*Nizâmî olsa Berde birle Gence,
Kadem Rum ehliğa hem kılsa rence,*⁵⁶³

*Çekib Hüsrev(Hüsrev-i Dehlevî) dāğı tıgı zebānnı,
Yürüb feth eylese Hindüstānnı,*⁵⁶⁴

*Yene Cāmî Acemde ursa nevbet,
ÓArabda dāğı çalsa kûs-i Şevket,*⁵⁶⁵

*Eger bir kavm, ger yüz, yoksa miñdür,
MuÓayyen türk ulusı hod meniñdür.*⁵⁶⁶

⁵⁶² Türk nazmında ben elem çekerek o memleketi tek kalemde birleştirdim.

⁵⁶³ Nizami Barda ve Gence'de olsa ve Rum iline doğru adım atsa...

⁵⁶⁴ Hüsrev de dil kılıcının yarasını çekip Hindistan'ı fethetse...

⁵⁶⁵ Fars dilince Cami'ye sıra gelse, Arap diyarında da Şevket'in davulu çalsa...

⁵⁶⁶ İster yüz isterse bin nüfuslu bir kavim olsun, bu Türk ulusu baştan aşağı benimdir.

*Alıbmēn tahtı fermānımgā āsān,
Çerik çekmey Hitādın tā Hurāsān.*⁵⁶⁷

*Hurāsān demekim, Şirāz u Tebriz,
Ki kılmuşdur neyi kılkim şekerrez...*⁵⁶⁸

Nevâî'nin kalbi sonsuz bir minnetle doldu. Hayat döngülerini sona erdirmesini ve bir olan Allah'a günahlarını sevaba dönüştürmesini istemek için dua etme vakti gelmişti. Onun da "Münacaat" olup kâğıda mühürlenmesi gerekiyordu.

Çünkü kısmet denilen felek çalgıcısı ömür güzünün İsfahan-ı⁵⁶⁹, kış bahtiyârı⁵⁷⁰sini çalmaktaydı.

TANRI TÜRK MİLLETİNİ KORUSUN

İnsanlar kendi milletleriyle övünürler, bu onların hakkıdır. Dillerin çeşit çeşit yaratılmasından murat Âlemlerin Perverdigârı'nın kendine o dilde hamd edilmesini istemesindendir. Yoksa Babil olayı ortaya çıkmamış ve herkes aynı dilde konuşmuş olurdu. Her dilde güzel söz hazinelerinin hasıl olmasının sebebi de budur.

"Muhakemetü'l-Lügateyn" de kendi milletinin, ana dilinin faziletlerini göklere çıkardığı, onun güzellerine övgü yağmurları

⁵⁶⁷ Çin'den Horasan'a kadar asker göndermeden ben onları kolaylıkla fermanın altına alırım.

⁵⁶⁸ Horasan deme, Şiraz ve Tebriz de. Onlar benim şeker damlatan kalemime tav olmuştur.

⁵⁶⁹ **İsfahan:** Türk müziğinin en eski mürekkep makamlarındandır.

⁵⁷⁰ **bahtiyârî:** İran kaynaklı olduğu söylenen ancak İran'ın bazı aşiret, kabile ve etnik gruplarına ait olmasının yanı sıra Türk, Türkmen, Barahavi gibi İran dışında da rastlanan bir halk müziği türüdür. Şiir ve doğayla yakın ilişki içindeki bu halk müziği iki ana türe ayrılır: biri mutluluk diğeri ise yas ve epik türü içerir. Nevâî'nin beyitlerinde bu türün yer alması sözcüğün mutluluk anlamında kullanılması ancak bu müzik usulünün mutluluk ve onun zıddı yas şiirlerini de içermesi dolayısıyla olmalıdır.

yağdırıp bu kutlu ulusun bir ferdi olarak dünyaya getirdiği için Tanrı Teâlâ'ya hamdüsenalar etti.

“Arap dili, olgunlaşma ayini, seçkin ve mükemmellik süsü ile hepsinden öyle mucizevidir ki hiçbir söz ehlinin ona bir davası yoktur. Ve sözü bağluluk, işi teslimiyettir ki Âlemlerin Meliki celle ve celalühünün mucizevi kelamının kuralları o dilde nazil olmuş, resul aleyhisselâtü vesselamın mutluluğa götürecek hadisleri o söz ile ulaşmıştır. Ve büyük evliyalar, yüksek rütbeli şeyhler (Allah onların sırlarını kutsasın) daha çok hakikat ve manevî bilgi yaymışlar, anlam güzelliklerini konuşma dilinin söz kisvesine büründürmüşler ve bu o kutlu ve uğurlu ibareler, o mutlu söz ve işaretler ile gerçekleşmiştir.

Onun dışında asıl ve muteber üç tür dil vardır ki o diller değerli sözleri ile söyleyenin sözündeki süstür ve her birinin furu, yani dalları ve budakları oldukça çoktur. Ama Türkçe, Farsça ve Hint dillerinin kökeni Nuh peygamber salavatullahi aleyhin üç oğluna Yâfes, Sâm ve Hâm'a kadar uzanır. Ve bu olayın kısa tarihi Nuh Aleyhisselam'ın tufan felaketinden kurtuluşu ve onun helak olmasından hayat bulması ve dünyanın yönetiminde insan cinsinden eser ve insan ırkından görünüm kalmayacağı şeklin-dedir. Yâfes'itarîh ehli Ebu't-Türk'tür, diye yazarlar. Hitay mülküne gönderildi. Sâm için deEbu'l-Furs'tür, diye yazarlar. İran ve Turan memleketlerinin ortasında yer aldı. Hâm'a Ebu'l-Hint demişler, Hindistan şehirlerine yayıldılar. Ve bu üç peygamber evladı zikredilen ülkelerde yayıldılar ve çoğaldılar.

Ve Yâfes'in oğlu, ki Ebu't-Türk'tür, tarihçiler aralarında ittifak edip kendisinin peygamberlik tacı ile neşeli, resullük makamı ile kardeşlerinden seçkin olduğunu söylemişler. Ve bu üç dil yani Türkçe, Farsça ve Hintçe, bu üçünün vasıtasıyla yayıldı.

Ama bilinç yaşına adım atıldı, çünkü Hak sübhanallahü teâlâ mizaca, harikalara yönelik meyli zâtı, özenli ve çalışkan olmaya yönelik cesareti doğuştan yapmıştı. Türk alfabesi hakkında mülahazada bulunulması gerekli görüldü. Öyle bir dünya gözler önüne serildi ki on sekiz bin âlemde daha büyük; orada süslü

gökyüzünün karakteri malum oldu dokuz gökten fazla, fazilet ve merhamet hazinesine rastladı incileri yıldızların mücevherlerinden daha parlak. Ve bir gül bahçesine rastladı çiçekleri yukarıdaki yıldızdan daha çok inci saçan. Kutsal tutulan yerinin etrafı elin ayağın ulaşamayacağı, çiçeklerinin güzelliği başka elin değmeyeceği şekilde güvenli. Ama hazinesini koruyan yılan kana susamış ve gül bahçesinin dikenini sonsuz ve toprağı sürülmüş.

Aklıma o anda bu yılanların iğnesi nedeniyle hâl ehli bilgelerin bu hazineden bir fayda görmeden göçüp gittikleri geldi. Ve gönle öyle bir evrildi ki sanki bu dikenlerin serzenişinin zararından nazım güruhunun güldestebendleri bu gülşenden bezm düzenleyinceye kadar çiçek sunamadan yollarına gitmişler.

Çünkü bu yolda himmet yüceydi ve cesur mizaçlı ve pervasız geçmeye izin vermedi ve gösterisinden tatmin olmadı. O evrenin fezasında asker mizaçlı beklenmedik saldırılar düzenledi ve gökyüzünde hayal kuşu yüksek uçuşlar sergiledi. O varlık mücevherinden içerik sarrafı son derece kıymetli yakut ve nadir inciler aldı. Ve o gül bahçesinin reyhanlarından gönül bahçivânı sayısız mis kokulu çiçek ve yasemini koynuna koydu...”

Ey, kıblegâhına saygı gösteren ve onun yüce duasını alan ahlaklı halk! Vâsfin hakkında Ali Şer kendi tarzında konuştu ve methini tamamladı. Onu hayır duasıyla yad edeceksin ve ruhunu bununla şâd edeceksin! Bağrından daha yüzlerce Ali Şer yetişecek ki onlar da senin faziletlerini bülbül gibi methedecekler!

Sonsuza dek şân ve şerefle donanacaksın! Sonsuza dek yer yüzünde yaşayacaksın! Sonsuza dek büyüğüne gösterdiğin hürmeti evladından göreceksin!

Gerçek şu ki, bir fidan vardı, büyüyüp yetişti, çiçek açtı ve öyle çok meyve verdi ki bitip tükenmedi. O tıpkı cennet hurması gibiydi, hiçbir dünyevî illet onun yanına yaklaşmadı. Kendi ana vatanının bağrındaki madenleri sindire sindire, öyle anlamlar meydana getirdi ki âlem ehli hayretle parmağını ısırды. Öyle meyveler verdi ki, kendi halkının Tuğba ağacı gibi oldu. Niha-yetinde Ebu Uname söylemedi mi “Tuğba cennetteki bir ağaçtır.

Cennette bu ağacın dalının girmediği tek bir ev yok. Ne kadar güzel kuş varsa ne kadar lezzetli meyve varsa hepsi o ağaçtadır.” diye.

Kılıcını kınından çekerek kış geldi.

Vücutta da sanki şiddetli kış soğukları başladı, karlar yağdı. Bir zamanlar başına türbanını takan laleden zevk alan, bebeklikten sıyrılıp yaşlılığın ihtişamına ulaşan zatın zihninde dalgalanan sırlar hazinesinden sadece bazıları aydınlık âlemde göründü. Yok yok, hazine değil, belki bilim ve sanat köşkleri inşa edildi. Tanrı lütfetmese böyle olur muydu? Dört kubbeli “Hazâinü’l-Meânî” sarayına insanlar sonsuza dek akın edecekler. Mütevâzi Ali Şer Nevâî’nin halka Burak atı olarak hizmet ettiği “Lisanü’t Tayr” karargâhında ömür basamaklarının miracını görecekler. Onun kurduğu anlam binaları öyle geniş ki bir tarafından uçan kuş diğer tarafına ulaşınca kadar asırlar geçecek. Onları ibadet niyetiyle ziyarete gelenlerin yarışında o binaların mimarı olan halkın mütevâzi şahsiyeti, Ali Şer Nevâî diye adlandırılan fakiri de görecek ve ona kendilerine dua etmesi için yalvaracaklar.

Bu cesur, sade, dürüst, doğru sözlü şahsiyetin Türk ulusunun bir mensubu olarak dünyaya gelmesine karar verilmişken, o kendi vazifesini tam anlamıyla yerine getirebildi mi? Halk buhranlar, felaketler, musibetler ve fitneler arasında kâh üzülüp kâh göğsünü siper edip yaşarken onun Ali Şer’i neler yapabildi? Bu halkın tarihi ne, nerelerden geldi ve nereye gidiyor? Âlimleri ve büyükleri birbiri ardına yokluk diyarına yola çıkıyorlar, beraberlerinde öyle paha biçilmez hazineleri götürüyorlar ki onların kıymetini ifade etmeye ne söz yeter ne de zaman. Sayısız büyükleri dünyaya getirmiş ki kendinin kim olduğunu anlasın, göğsü karsın, başını dimdik tutsun!

Bu tür eserlerin hepsini “Münacaat”ta toplamak zorundaydı. Zaman çarkı Ali Şer’i aydınlık bir dönemde dünyaya getirdi. Ye-

di, içti, oynadı, güldü, ömrünü geçirdi. Dinlenmek nedir bilmeyen göğün süvarisi ecel yarlığını getirmekte. Geriye baktığında ışığa bürünmüş hatıralar, insanların çehreleri, Şahrüh Mirza ve beylerinin nurlu görünüşleri, Semerkant'ın çetin kışının berrak günlerinde cömert elini uzatan pir ve uluların nurlu simaları... saf saf, dalga dalga vuruyor ve onların hepsi gittiği yerlerden kalkıp “Bizler bu mekanlara senden az evvel gelmiştik” der gibiydi. Bunların hepsini idrak eden kişi, göğün okçusunun yayını gerip hedef alışını tam olarak anladığı an nasıl haykırınsın? Sanki gökten bir kartal daha iniyor, yeryüzündeki yalnız güvercine pençe atıp onuyıllar önce başka kartalların götürdüğü yerlere götürüyordu.

Uzun süredir mekân da zaman da unutulmuş, etraf sanki Âdem çölüne dönmüştü. Fenâ mülkü geride kalmakta, istekli olanların başına gelen bu macera kendi gerçeklerini inci gibi göstermekteydi.

“Ey Allahım...” diye başlayan ses bir insanın Perverdigâr önündeki feryat ve inleyişleri, secdeye baş koyulduğu zaman yalnızca ona edilen yakarışların timsali olarak dünyaya geldi. Yeryüzünün en ileri memleketleri, sultanları ve halkları nezdinde onurlandırılmış, yaşlılığın nimetlerinden yararlanıp can kuşunun beden kafesinden çıkmaya çalıştığı çağa ulaşan Ali Şer Nevâî -Tanrı onun günahlarını affetsin- şöyle dedi:

*İlâhi, ekrem ’ül-ekremîn- sen ve ben – günâhkâr.
İlâhi, erham ’er-râhimîn – sen ve ben – tiyre rûzgâr.⁵⁷¹*

*İlâhi, egerçi cürm-ü Ŗisyândın özge işim yok,
Ammâ sendin özge hem kişim yok.⁵⁷²*

⁵⁷¹ Ey Allah'ım sen bağışlayıcıların en büyüğün ve ben de günahkârım. Sen merhamet edenlerin en büyüğün ben de merhamete muhtacım.

⁵⁷² Ey Allah'ım, suç ve isyandan başka benim işim yoksa da senden başka hiç kimsem de yok.

*İlāhi, yok erdim – bar ettin, tıfl erdim, uluğlar mertebesine kattın, ammā nefsu havā yelidin zühüdüm nihālin uşattın ve āfiyetim haylin yazuk sipāhi turktāzıdın tarķattın.*⁵⁷³

*İlāhi, yaman ehvālımdın perişānlığım çoktur ve şum nefsimde puşeymānlık yoktur, mundaķ belādın kütulurga ümmidim sendin-oktur.*⁵⁷⁴

*İlāhi, yıllar ibādet kılğannı red kılsañ, heç kim dehl kıla almas ve karnlar isyān kılğannı kabul kılsañ, hikmetin heç kişi bile almas...*⁵⁷⁵

*İlāhi, ināyetinğa ümmidvārmekim, günāhım behaddür ve rahmatinğa sazāvārmekim, hatā vu sehvüm beadeddür.*⁵⁷⁶

*İlāhi, derdi hālimni her kime aytsam, red kılsa, senge tevec-cüh etkeymen ve eger sen red kılsañ, netkeymen ve kime ketkeymen?*⁵⁷⁷

*İlāhi, senin yolunda tufraq yetse, tū'tiyādur ve kesek yoluksa, kimyādur, ğayriñdin kızıl āltun kara tufraqdek beķadru kembahādur.*⁵⁷⁸

⁵⁷³ Allah'ım yok idim, var ettin, çocuk idim büyükler kervanına kattın, ama ibadetimin fidanını nefis ve heves ile büyüttün ve sağlık süvarimi günahkâr sipahinin yağmasıyla dağıttın.

⁵⁷⁴ Ey Allah'ım, yaman hâlimden perişan olmuşluğum çoktur ve uğursuz nefsimde pişmanlık yoktur, böyle bir beladan kurtulmak için tek ümidim yalnız sendedir.

⁵⁷⁵ Ey Allah'ım, yıllarca edilmiş olan ibadeti reddetsen, hiç kimse buna karışamaz ve asırlarca isyan edmiş birini bağışlasan, hikmetini kimse bilemez.

⁵⁷⁶ Ey Allah'ım, senin lütfuna sığınırım çünkü hesapsız günahım vardır ve rahmetine muhtacım çünkü hatam ve kusurum sayılamayacak kadar çoktur.

⁵⁷⁷ Ey Allah'ım, acılı halimi kime anlatsam da reddetse sana yönelirim, eğer sen de reddedersen ne yaparım, kime giderim?

⁵⁷⁸ Ey Allah'ım, biri senin yolunda toprak elde etse o bakırdır, keseğe rastlasa kimyadır ancak kötü kalpli birinden gelen kırmızı altın kara toprak gibi değersizdir.

*İlâhi, yamanlığımдын egerçi köp elemim bar, gamhörüm sen bolsañ, ne gamım bar.*⁵⁷⁹

*İlâhi, dünyâ meyli riştesin könglümдын üz ve nefsâniyet tiyreliğide hidâyat şemi bile öziñ sarı yol körgüz!..*⁵⁸⁰

TUHAF BİR FERMAN

905 yılının zilkade ayının 5. günü⁵⁸¹ Sultan Hüseyin Mirza saltanat kanunlarına uymayan bir ferman imzaladı. Bu fermanın Ali Şer Nevâî hakkında olması ve fermanda o zatın sıfat ve faziletlerine ayrıntılı olarak yer verilmesi insanları şaşırttı. Sultan Hüseyin her zamanki gibi bu sefer de saltanat iktidarını büyük emirin ayakları altına attı.

“Hayra götüren Allah’ın büyük kudreti ve bazı insanları diğerlerinden üstün kılan Tanrı’nın yüce ve mükemmel kudreti ile! Ebulgazi Sultan Hüseyin Bahadır sözümüz.

Keskin zeka ve gözlere sahip olanların göze görünmeyen şeyleri görünür kılan gönül gözleri, aynı şekilde yaratıcı Zat’a olan muhtaçlık meydanının rehberleri ve de hakikat ve mecaz mülkünün padişahları olan bilgelik ve inanç sahiplerinin temiz yüreklerindeki kara noktalara gizli saklı kalmasın ki tüm âlemi hayret vadisindeki tevfiğ ve tevhid menzillerine ileten kervanbaşının hidayet yolu ve Allah’ın buyurduklarını övme yolunu başlatır hem de Allah’ı övme işine yardım edenler tarafından yürütülen tahkik ve teyit aşamalarının parlak geçmişi bulutların karanlığına “Yeter, hangi tarafa yüzünüzü çevirseniz, o tarafta Allah’ın “yüzü” mevcuttur” ayetinin ışıklarının nişanelerini bağışlarken, bir bahtiyarın akıl kulağına “Benden istediğin bir şey var mı?” ni-

⁵⁷⁹ Ey Allah’ım, eğer ki zararımın çok elemim varsa, gam çektiğim sensen, ne gamım var.

⁵⁸⁰ Ey Allah’ım, dünyadaki ilişkilerine olan meylimini gönlümden çıkar ve nefsin çemberinde hidayet mumu ile sana ulaştıracak yolu göster.

⁵⁸¹ 11 Haziran 1500.

dası çalındı. Bu ise gaybdan ebedî duracak olan devletin gönlüne gelen düşünce hem de gaybdan gönlüne gelen ve sürekli olacak inayetten haber veren fikre göre, ruhlar ve cinler tarafından “Lebbeyke Allahümme, lebbeyk⁵⁸²” diye dille telaffuza cevap olabiliyor.

Bu sözleri söylemekten murat şu ki bu sülalenin hükümranlığının aydınlık çağının güneşi başını kaldıran ve bu kudretli ve şevketli hanedanın hilafet ağacının filizlenmeye başladığı devrin başlarından itibaren bu ulu yolda olan, meleklerin sıfatlarına ve evliyalık alametlerine sahip olan, her daim sonsuzluğa götüren sohbetler ve cenneti süsleyen buluşmalar için büyük bir ihtiyaç yaratan hayırlı işlerin yaratıcısı ve başlatıcısı, Hakan hükümetinin destekçisi, Hazreti Sultan’ın yakın dostu, kudretli saltanatın direği, huzur ve refah ülkesinin destekçisi, hak, hakikat ve din işlerini düzene sokan yüce yaradılışlı, hidayet nişanına sahip soylu Nizâmiddin Emir Ali Şer (Allahü Teâlâ ona yağacak nimetleri daim etsin) günümüzde temelleri sağlam olan dinimizin resulünün ya da yolbaşçısının getirdiği delilleri ve de “Allah, dilediği insanı doğru yola iletir.” delilinin doğru yolu göstermesi nedeniyle bahtiyarlar safında yer alıp kesin olarak inanılacaksaadetinin göstergesi “Yüzünüzü Mescidi Haram tarafına çevirin!” açık hitabı ve de cihanı süsleyen “Kabe, yani Beytü’l-Haram’ı Allah insanlar için yerleştirdi.” çağrısını işittiği bir dönemde, o kutsal toprağı tavaf etmeye izin veren ve İbrahim Aleyhisselam hakkındaki her şeyi açıkça beyan ettiği ayetlerde niteklilikleri beyan edilen ve övülen o kutsal vadiye gitmek için icazet alıp devletin devamı ve de onun kudreti ve azametinin ebediyen devam etmesi için dua etmek şartı ile o İlahi armağanın değerini anlamak adına adım atmayı rica etmişler. Gerçi bu zamana kadar birkaç defa bu niyeti kendilerine amaç edinmiş ve bu işe izin verilmesini rica etmiş ancak her seferinde büyük Yaraticının yarattığı ve emanetleri olan kullarının menfaatlerini akılda tutmakla ilgili malum sebepler nedeniyle bu ricaya cevap verme

⁵⁸² Anlamı: “Emret Allah’ım, emret!”

imkânı olmamışsa da bu sefer o muhterem insanın bizim için her zaman saygı duyan ve aziz olan nazik gönlünün rızasını almak amacıyla o kişinin isteklerini yerine getirmeye karar verdik ve yerine getirilmesi herkes için zorunlu olan aşağıdaki dünya çapında ve güneş niteliğinde bir ferman (Allah onu yeryüzünün doğusunda ve batısında etkili kılsın.) çıkarılması ve yürürlüğe girmesi şerefine eriştik.

O alicenabın Hicaz'a doğru yola düştüklerini göz önünde bulundurarak, o zat bu yol üzerine kurulmuş ülkelerden hangi birine varsalar da, oradaki hâkimler, ileri gelenler, ahali ve yoldaki güvenlik güçleri o kişiye saygı ve izzeti ikram göstersin, bir dakika bile o hazrete hizmet etmekten vazgeçmesinler, kendilerine ait olan sınırdan o kişi ve ona yakın olanları ve görevlilerin hepsini sağ salim geçirip tehlikeli yerlerden geçerken eşlik etmesi için silahlı muhafızlar temin etsinler, o Hazretin kutlu adımlarını aziz ve muhterem bilip o zat tarafından bildirilen her türlü minnettarlığı ve şikayeti kanuni bir güce sahip diye bilsinler.

Padişahı tahta çıkaran kardeşler, zafer yoldaşı olan Sahipkiran'ın çocukları, kudret âleminin devlet kuran emirleri, hakimleri, aristokratlar, soylular, çeşitli bölgelerde yaşayan tüm insanlar ve de çeşitli sınıf ve mezheplerin temsilcilerinin itibarına sunuluyor ki yerine getirilmesi mecburi olan bu ferman temelinde hareket etsinler, bu kutlu fermanın içeriği ve kurallarından sapılmasına müsaade etmesinler. Bu fermanın ulu zatın mübarek imzası ile bezenmiş, süslenmiş ve çıkarılmış olması nedeniyle ona güvensinler.

Peygamber'in hicretinin 905. yılı, zilkade ayının beşinci günü "Yüce Zat Allahu Teâlâ onun derecesini yüce, nüfuzunu ebedî ve hükümranlığını daim etsin." emri ile yazıldı.

Nihayet, kalpleri kendine davet eden Kabe'ye varma, Hacer-ül Esved'i tavaf etme ve kâh coşkulu kâh sakin geçen bu ömrün

hata ve kusurlarından tövbe edip Tanrı'ya yalvarmayı nasip edeceği vakit gelmiş gibiydi. Fakat bu zamana kadar cevza⁵⁸³'nın sonuna gelindi, havalar çok ısındı. Yolculukta büyük bir zorluk ortaya çıkacağını düşünülüp başak başlarında, hava biraz soğuduğu zaman yola çıkılmasına karar verildi.

Bu sırada Astrabad'da başka bir dikbaşı şehzade Muhammed Hüseyin Mirza isyan etti. Sultan Hüseyin Astrabad'a yol aldı, Nevâî ise Herat'ta kalıp Tanrı Teâlâ'nın davetine "Lebbey⁵⁸⁴" diye cevap vermek için hazırlıklara başladı.

Muharrem ayının son çarşambasında Hazreti Ali Şer Nevâî yola çıktı. Kalabalık ile helalleşip yola düştü. Hiri geride kaldı. Aynü'l Hayat denilen yerde istirahat için durulduğunda Nevâî'nin durumu yine kötüleşti: sıtmadan titremeye başladı, eklem ağrıları tekrardan baş gösterdi. Yürümeye dermanı yoktu. Yolculuğun bir hafta ertelenmesi kararlaştırılıp geri dönüldü.

Cuma günü, yani sefere bir gün kala Herat'ın ileri gelen bilge büyükleri, âlimleri ve irşad ehlinden birkaç kişi toplanıp "Ünsiye"ye geldiler. Onların arasında Şeyh Celaliddin Ebu Said Pürânî, millet ve dinin kılıcı Şeyhülislam Seyfiddin Ahmed et-Taftazânî, Şeyh Ali, Mevlânâ Muiniddin, Mevlânâ Hüseyin Vâiz Kâşifi, Mevlânâ Tabâgânî, Hoca İmadiddin Abharî, seytitler ve nakıb⁵⁸⁵lardan Emir Kavâmiddin Abharî, Emir Cemâliddin Asilî, Emir Nizâmiddin Abdülkâdir, Emir Şemsiddin Muhammed ibni Râzî, Herat ve civar yerlerin ileri gelenleri, soyluları, rehberleri ve diğer büyükleri vardı. Onlar Nevâî bağındaki eyvana toplandılar. Yüksek ahlaklı Emir esasına dayanmış, bu zatlara saygısı nedeniyle ayağa duruyordu.

– Sizin lütuf yağan şahsınız, Horasan memleketi vilayetlerinde huzur ve de ahalinin çeşitli zümrelerine mensup insanlar

⁵⁸³ **cevza (javzo):** İkizler burcu. Gökyüzünün kuzey yarım küresinde yer alan iki tane parlak yıldızlı bir burcudur. Güneş, mayıs ayında bu burca girer.

⁵⁸⁴ **lebbey (labbay):** Emret.

⁵⁸⁵ **nakıb (naqib):** Kendilerini Hz.Muhammed'in torunları olarak gören Said ümmetinin liderleri.

arasında barışa vesile olmuştur. Şimdi bu diyar eğer Sahipkıran Sultan'ın cömert ve sizin nur saçan varlığınızın güneşinden kurtulursa fitnelerin ortaya çıkması ve onları bastırmanın imkân dairesinin dışında kalması mümkün. Özellikle Muhammed Şeybânî Han'ın Maverâünnehir'e hücum vaziyetinde olduğu huzursuz ve yolların çok tehlikeli olduğu bir dönemde ve böylesi bir durumda hacca gitmek ulu şariat kanunlarına göre de vacip sayılmaz. Biz fakirlerin sizden isteği şu ki bir kez daha Horasanlıların hayatına girip bu yıl bu seferi gerçekleştirme fikrinden vazgeçseniz ve bu iyi işin sevabınının yürüyerek gerçekleştirilen yetmiş haccın sevabından daha fazla olduğunu düşünseniz.

Ali Şer Nevâî hastalığı ona acı çektirmesine rağmen Hiriy âlimlerinin değerli çehrelerine bakıp gülümseyerek şunları dedi:

– Sübhanallah! Siz benim halk için yurt için her şeyden vazgececeğimi iyi bilip böyle yapmışsınız. Naçizane ben, sizin gibi azizlerin isteğine nasıl olur da hayır diyebilirim?

Hepinize malum ki uzun zamandır ve hayli bir müddetten beri bu seferi gerçekleştirmeye ilişkin düşünce aklımdan ve gönlümden geçmekteydi. İmkân kollayıp o tarafa yol almaya her niyetlenişimde eşsiz Sahipkıran ona mâni olurdu. Artık çok güzel bir şekilde hacca gitmeme izin vermiş, bu konuda mübarek bir ferman bile çıkarıp bu sefer için lüzum görülen her şeyi hazırlamış ve mülazımların masraflarını temin etmek için büyük miktarda bir meblağ harcamışsa da şimdi kendi isteğimizi sizin isteğinizden üstün görmenin hiç yeri değil. Ayrıca, “Müminlerin kalbine mutluluk salmak bütün insanlar ve cinlerin ettiği ibadetten daha hayırlıdır.” şeklindeki hadisi esas alarak sizin isteğinize olumlu cevap vermeyi uygun bulduk ve kulların menfaatini gözleyip bu sefer de bu isteğimizden döndük. Fakat, bu fakire Allâhü Teâlâ'nın Mekke'den daha uzak bir yolculuğa davet ettiği bir fermanın ulaşmasından da korkmaktayım.

– Haşa! Allah korusun!

Nevâî, ömür güneşinin batmakta olduğuna dair bu sözleri biraz endişe hatta biraz korku ile söylemiş olsa da herkesin gönlü

yumuşadı. Sevinç ve mutluluk ile evlerine döndüler, tekrardan şanı yüce Emir’e olan bağlılık kemerini can beline bağladı ve dillerine o Hazret hakkında söylenen dua ve övgüleri aldılar.

Payitahtta, onun şehir ve köylerinde Hazret’i Nevâî’nin hal-kını ve vatanını düşünüp hac seferinden vazgeçtiği söylentisi yayıldı. Bunu her kim duyduysa yüce yaradılışlı bu zatın cömertliğinden şaşkına düşüyor ve onun hakkında canı gönülden dualar ediyordu.

“MAHBUBÜ’L-KULÛB”

Takdirin talebiyle bir kişi ömür kayığına binip hayat nehrine indi. Kâh fırtınalar arasında kaldı kâh girdaplarla karşılaştı. Kâh dalları suya kadar eğilmiş kısmet ağaçlarının nimetlerinden rızıklandı kâh kayığı ümitsizliğin sığılıklarına battı ve çıkamadı. Yolda karşısına birçok başka yüzücü çıktı, bazıları hoş bazıları nahoş düşünce ve duygular bıraktı. Öyle oldu ki savaşlara da girdi, insan kanı da akıttı. Uzun yıllar yüze yüze, türlü olaylara ve durumlara tanık oldu. Kendi nehre inmeden evvel meydana gelen olaylardan da haberdar oldu. Kayığı da nehri de kendini de başkalarını da yaratan Zât’ın kudretini gözlemledi, O’nu yad etmeyi hiç unutmadı ve hayatın türlü meselelerinden sonuç çıkardı.

Bu uzun yıllar süren yüzüşte o sonsuzluk timsallerine dönüşen ruhların sahipleri ile karşılaştı. Hazreti Süleyman’ın önündeki karınca, peygamberin sadık hizmetkârı Hüdhüd ona dua etti. Dört parçaya bölünen ve parçaları dört dağın üstüne konulan kuşlar onun önünde canlanıp uçup geldiler. Öyle oldu ki karşısına Sâmîrî’nin buzağı çıkageldi ve yalan vaadlerde bulunup böğürdü. Hazreti Musa ile Tur dağına birlikte seyahat etti, kurumuş bir ağacın bağrından çıkan sesi işitti. Cehalet dağ ve taşların arasında zezemi arayıp ileri doğru koştu, sonunda Tanrı Teâlâ’nın lütfuyla kalbinden Zemzem değil Kevser pınarı kaynayıp çıktı. Böyle benzetmelere devam edilirse söz uzar gider.

Cahiliye dönemi padişahları İbrahim Halilullah'ı mancınığa koyup ateşe atmışlardı. Kader birçok kişiyi kendinin çeşitli oyunlarına maruz bırakıp olay ve felaketlerin ateşine atmaya devam ediyor. Öyleyse kahır, gazap ve cehaletin Firavun'unun yanında yer alanlar kim, İbrahim Halilullah'ın safında yer alanlar kim?

Harareti gökleri tutan o alev Tanrı Teâlâ'nın kudretini göstermesinin dışında, o dönemde ortaya çıkan kişilerin aslında kim olduklarını da aydınlatmadı mı? İman sahiplerinin kıymetine işaret etmedi mi? Yaradan'ın sınavı bu kadar şiddetli mi? Sevdiğini ateşe atmalarına niçin izin verdi? Yok, yok, sadece cahillerin gözüne öyle göründü, gerçekte ise o alev İbrahim Aleyhisselam için bir serinlik ve esenlik oldu. Gerçekten, bazıları asla görmezler. Kimine göre kaderin alevleri serinlik ve esenliğe dönüştü, kimine göre nimet bağı ve bostanları cehenneme gönderdi.

Bu sebeple dünya ehli iki gruba bölündü: müminler ve kafirler. Yeryüzündeki tüm kötülüklerin sebebinin cehalet olduğu tekrar tekrar kanıtlandı. Aydınlık dünyadan türlü kavimler geldi geçti, "Akıl etmiyor musunuz?" yasası ise hiç değişmedi ve mutlak kaldı! O yüzücü kendi yolculuğunun devamında insanlığın en yüksek mertebesinde aşağı düşüp felakete uğrayanların bahattı karalığına da mübarekliğin en yüksek derecesine erişenlerin saadetine de şahit oldu.

Bu anlamları kendinde toplayan eserine Ali Şer Nevâî "Mahbubü'l Kulüb" yani "Gönüllerin Sevgilisi" adını verdi. "*Ama sonra, halkın dilencisi ve garip kalmış masumların yüz açanı, fakirlerin hakiri Ali Şer, lakabı Nevâî (Allah günahlarımı affet-sin ve ayıplarını örtsün!) bu şekilde arz eder.*" diye yazdı o eserin önsözüne.

Ama sonra, halkın dilencisi ve garip kalmış masumların yüz açanı, fakirlerin hakiri Ali Şer, lakabı Nevâî (Allah günahlarımı

affetsin ve günahlarımı örtsün!) bu şekilde arz eder ve tamamlanmasını kendine farz bilir ki bu zavallı zaman, gençliğin başlangıcından yaşlılığın sonuna kadar dünyanın olaylarından ve kahpe feleğin işlerinden ve vefasız dünyanın fitneci bukalemunluğundan ve rengarenk çağımızın çeşitliliğinden uzun zaman ve her tür tavır ve surette adım attım, her türlü görünüş ve durumda koştum ve kendimi iyinin kötünün hizmet ve sohbetine teslim ettim. Kâh aşağılanma ve meşakkat viranında feryat edip ağladım kâh izzet ve gınâ bostanında toplantı düzenledim.

*Gâhe tapdım felekdin nâtavânlığ,
Gâhe kördim zamândın kâmrânlığ,
Base ısıg, sovuğ kördüm zamânda,
Base aççıg, çuçok tattım cehânda.⁵⁸⁶*

İflas ve zayıflık döneminde, yani felaket ve amaçsızlık günlerinde kâh ilim medreselerinde ustaların ayakları altındanyer tuttum kâh âlimler meclisinde ilim nuruyla gönlü aydınlattım kâh takvâ meclislerinde onların ayağının yettiği yerlere yüzümü koydum ve secde ede ede alınımın derisini soydum. Kâh sefa ehlinin kadehine su koymak ile ercüment oldum kahsa fâni diyar ehline sâkilik yapmak rütbesine yükseldim. Ve kâh alçakların karşısında kınamalara rastgeldim de rezillerin karşısında itibarsızlık gördüm.

Ve kâh aşk yolunda cesaret ve insan öldüren melek yüzlülere helaklik el verdi. Kâh cin mahallesinde lanetliler boynuma şaplak vurdular ve çocuklar başıma taş yağdırdılar. Kâh şehrimin halkının kötü muamelesi yüzünden gurbete düştüm ve garip bir halka katıldım.

⁵⁸⁶ Kâh kaderden çaresizlik buldum, kâh zamandan mutluluk gördüm, zamandan bazen sıcaklık bazen de soğukluk gördüm, cihanda bazen acı bazen da şeker tattım.

Ve kâh dağların dorukları dinlenme yerim oldu, kâh da çölün eteği sığınağım oldu. Kâh gurbette ehil, sızlanan ve garip halk tarafından horlandım kâh bu şiddet yüzünden azmi vatan kıldım. Ve kâh azizlerin hizmetinden kendimi mutlu ve sözümü gönül alıcı ve onurlu buldum.

*Gerdün gah maña cefâ u dñnluḳḳıldı,
Baḥtım kibi her işte zebñnluḳḳıldı,
Gah kām sarı rehnamunluḳḳıldı,
Elḳıssa: base buḳalemunluḳḳıldı.⁵⁸⁷*

Ama meşgullük ve baht döneminde ve gönül mülkü halkın saldırısı altındayken kâh emirlik yaptım, yargı ve hükümet mahkemesinde istek ve dileklerini sordum kâh padişah naipliği yaparken yakınlık kurdum ve keskin bakışlı halka kendimi bahtiyar gösterdim.

Ve kâh saygı, şeref, izzet ve cömertlik köşkünü inşa edip ulu ve şerefli insanları minnettarlıkları nedeniyle misafir ettim. Kâh mutluluk bağında eğlence düzenleyip sakilerin ve çalgıcıların eğlence dolu sesinden haz aldım.

Ve kâh sultanların muhalefetleri için araya girdim ve anlaşmazlıkları çözmeye karar verdim. Kâh harp alanlarına kendimi attım ve cehalet töhmetini üstlendim. Kâh iyilerin arasına karışıp her türlü hayır hücreleri onardım, öyle ki çabam sayesinde kervansaraylar kuruldu ve orada misafirler için binalar inşa edildi.

*Dimāğıma tüşüban köp tasavvur u pindār,
Özümnü cāh u uluḡluḳḳa eyledim izhār.⁵⁸⁸*

⁵⁸⁷ Felek kâh bana zulüm ve adilik etti, bahtım gibi her işte bana baş eğdirdi. Bazen beni muradıma doğru götürdü, hasılı çok fazla bukailemunluk yaptı, aldattı.

⁵⁸⁸ Aklıma çok fazla şüphe ve hayal düştüğünde kendimi mevki ve yüceliğe izhar eyledim.

Bu mukaddimelerin amacı şu ki, her köy ve sokakta dolaştım, dünya insanlarından her tür halka kendimi teslim ettim, iyinin kötünün karakterini mizacını anladım ve kötü ile iyinin erdemlerini tecrübe ettim. İyilik ve kötülük içime işledi, bıçağın ucu göğsüme ulaştı, cimri bir yara ve cömert bir yaralanma merhemini gönlüm akıl ve anlayış ile buldu. Zaman ehlinin şiir koleksiyonları ile sahabe ve devrin halkından bazı dostların bu durumlardan bihaber olan gönülleri bu iyilik ve kötülüklerden etkilenmez.

*Ne bilgey ul kişikim, şehd u meyni tatmaydur,
Ki, vasl u hejr kibi ul çuçuk durur, bu açığ.
Bilür zelil musâfirki, pâ 'ye eylerde,
Kumu tozan yumşağ, tağ u hâredür katığ.⁵⁸⁹*

Böyleşi sohbet arkadaşları ve dostları uyandırmak ve onları bu durumdan haberdar etmek gerekli göründü, çünkü her sınıfın özelliklerine vakıf olmalarına ve her tabakanın durumunu anlamalarına yardımcı olacak ki uygun olanlar halkın hizmetine koşacaklar ve uygun olmayanlar halkın sohbetinden kendilerini uzak tutmayı gerekli bilecekler ve hepsi halkla sırlarını anlatacaklar, şeytanlar ile insanların aldatma ve hilelerine kanmayacaklar. Ve her türlü halk sohbeti ve özelliklerine gıpta edecekler, bu fakirin tecrübesi onlar için yeterli olacak.

Bu yazıların kalplerdeki yeri bilindiği için ona “Mahbubü’l-Kulüb” adı konuldu. Ve bu yazılan faydalarının niteliği şu şekilde üç kısma ayrıldı: birincisi çeşitli zümrelere mensup insanların mizacı ve durumlarının niteliği, ikincisi övgüye layık davranışlar ve diğer özelliklerin mahiyeti, üçüncüsü daha başka fayda ve misallerin görünüşü.

⁵⁸⁹ Ayrılığın zehrini ve kavuşmanın balını tatmayan kişi bunların tadını nereden bilir. Alçak misafir, ay sonlarında hangi ayın sıcak hangi ayın soğuk olduğunu bilir.

Temennim o ki, okuyucular dikkatli bir gözle bakacak ve her biri kendi algılarına göre zevk alacaklar, yazana da bir dua ile fayda sağlayacaklar ve ruhunu o duanın bereketi ile sevindirecekler... ”

Kalbinin derinliklerinden sızıp çıkan bu sözlerin bağrında ve da tınları hissettirdiğini onunla paylaşılanlar hemen fark ederler elbette. “Genellikle, yaşlı kulu azad ederler.” sözündeki kul sözü dünya hapisanesindeki kişiyi, özgürlük ise Perverdigârın merhametine kavuşmayı bildiriyordu. Ömür nehrinde yüze yüze, kâh tehlike ve felaketlere kâh insanı yutan köpekbalıkları ve yılanlara, açgözlü balıklara rast gele gele onca yıl yüzen kayıkçı bundan başka ne söyleyebilsin?

Bu nedenle, insanların faziletleri ve kusurları hakkındaki düşüncelerin kaymağı olmuş “Mahbubü’l Kulüb” aynı ahenklerde şu dileklerle son buldu:

“Ey Allah ’ım, bu aciz kulunda iyinin ve kötünün niteliği mevcuttur, kabul edilmiş ve reddedilmiş hâlleri gizlidir. Bunları yazan kişi iyilerden değil, kötülerdendir. Ancak senden iyilik talep ettiği için kendinin kötülerden olduğunu söylemez.

Ey Allah ’ım, onu iyilerin arasından çıkarma ve kötüler güruhuna katma. Diline gelen ile gönlünden geçenleri bir et ve kalemine yazılanlarla özünü uygun tut. Senden gayrı ettiği sözü onun gönlünden çıkar. Onu sana ulaşacakların safında tut, seninle meşgul olanların yolunda yürüt. Diline senden başkasını yakın etme ve gönlünü senden başkasıyla avutma. Gönlünü sana kavuşmanın tesellisiyle avut ve gözünü güzelliğinin tecellisi ile aydınlat. Bu kalbi, gelecek kuşakların gözünde sevimli eyle ve bu filizlenen bağı, gönüller için arzulanan kıl.

*Bu nâmeki, hâmesiğa kıldın mektüb,
Kıl ehli kulub allide “Maḥbûbî Kulûb”.
El Ŗayb tapardın kılma me ’yûb.
Her kim okusa nasibe etgil matlûb.⁵⁹⁰*

⁵⁹⁰ Beni himaye edenin adına yazdığım bu kitabı gönül ehlinin karşısında “Kalplerin Sevgilisi” kıl. El ayıplar diye sen de ayıplama, kim okursa onun talebini, isteğini ona ver, nasip et.

*Bu nâmeğa kim, lisânım oldu kıyıl,
Kilkim tili her nev' el işige nâkıl.
Tarihi çü hûş lafzıdın oldu hâşıl.
Her kim okusa, ilâhi, olğay hûşdil⁵⁹¹ ⁵⁹²*

ÖLÜMSÜZLÜK SEFERİ

H orasan'ın üzerinde kış bahtiyârî⁵⁹³si çalındı. O şimdi aydınlık âleme özgü bebeklik, gençlik veya ihtişam dönemlerinden değil, tamamıyla farklı, sonsuzluk diyarlarından haber vermekteydi. O gün Andhoy bulutları sürüklenip geldiler ve Hiriy'in üzerinde durdular. Bunun üzerine göklerin hâkimi Âlemlerin Perverdigârî'nin hükmünü okuyup duyurdu.

Sanki gökyüzünün üzerinde göze görünmez ecel süvarileri varıp geldiler. Tanrı Teâlâ'nın ölüm meleşî hazır ve nazır bir şekilde “Ey huzura kavuşmuş can! Razi olmuş ve kendisinden razı olunmuş bir hâlde cennetime gir.⁵⁹⁴” ayetini okudular. Sanki “Olup biten işlerinin her biri, söylediğin sözler ve tutumların her anına kadar amel defterine yazıldı. Ömrüm biraz daha devam etseydi, birkaç iyi işi daha yapabilseydim diye pişman olma. Aydınlık dünyadaki ömrün tamamlandı, kıyamet diyarına gitmeye

⁵⁹¹ Nevâî tarih sanatını kullanarak, bu eserin yazıldığı yıl hakkında bilgi veriyor. Ebced hesabına göre “huş” sözü Hicrî 906, Milâdî 1501 yılına karşılık geliyor.

⁵⁹² Bu lisanımın kabul olduğu kitap, kalemimin dili halkın her tür işini nakledendir. Tarihi “hoş” kelimesinden oluştuğu için Allah'ım her kim okursa gönlü hoş olsun.

⁵⁹³ **bahtiyârî**: İran kaynaklı olduğu söylenen ancak İran'ın bazı aşiret, kabile ve etnik gruplarına ait olmasının yanı sıra Türk, Türkmen, Barahavi gibi İran dışında da rastlanan bir halk müziği türüdür. Şiir ve doğayla yakın ilişki içindeki bu halk müziği iki ana türe ayrılır, biri mutluluk diğeri ise yas ve epik türü içerir. Nevâî'nin beyitlerinde bu türün yer alması sözcüğün mutluluk anlamında kullanılması ancak bu müzik usulünün mutluluk ve onun zıddı yas şiirlerini de içermesi dolayısıyla olmalıdır.

⁵⁹⁴ Fecr Suresi 27-30. ayetler.

hazırlan. Zamanın çok az, hayatını hesap et, Perverdigâr'ın huzuruna gitme vaktin yaklaştı!" diyorlardı.

Gazi Sultan Hüseyin 906'nın cemaziyelevvel ayının sonlarında Astrabad seferinden payitahta döndü. Bu haber Herat'a ulaşınca, Hazreti Ali Şer Nevâî birkaç arkadaşı ile Sultan'ı karşılamak için yola çıktı. Cemaziyelahir ayının ikinci günü Periyân Kervansarayına indi, geceyi burada geçirdi.

Şafak söktüğünde Hazret Nevâî avluya indi. Don ve kırılgılar ağaçların eğik dalları ve gövdelerinde gümüş gibi toplandı. Ömür insanın saçı sakalında da böyle gümüş kırılgılar ortaya çıkarıyor. Nevâî avluyu biraz dolanıp, eyvana geçti. Eyvanın duvarında çeşitli şiirler asılıydı. Nevâî esasına dayana dayana yaklaştıkça gözü ilk olarak müellifi bilinmeyen bir kıtaya takıldı. Kitanın içeriği şöyleydi:

"O anda tüm tabipler aciz kaldılar. İnsan Tanrı'nın kazasına karşı ne yapabilirdi ki? Ağacın damar dalları gövdesindeki haraketten kesildiğinde Eflatun'un ayağı acizlik çamuruna battı. Sağlığı kötüleşmeye başlayınca Ebu Ali'nin elindeki "Kanun" da yardımcı olamadı..."

Hazreti Nevâî bu mektupları okuyup yanındaki Emir Şehabiddin'e kaygıyla şunları dedi:

– Evet, doğru, her insan bir gün o dünyaya doğru yol alacak. Yaratıcının yaşam ve ölüm noktasında işaret ettiği takdiri kim değiştirebilir ki?

Şekerli süt ve Köseviye kasabası sakinlerinin yaptığı kazan büyüklüğünde sıcak ekmek ile kahvaltı ettikten sonra oradan çıkıp Pâyâb kervansarayına gidildi. Perşembe günü gecesi Mevlânâ Veys kutlu ordugâhtan buraya gelip Sultan Hüseyin'in gece Emirşah kervansarayına yerleştiğini, yarın sabah erkenden oradan ayrılacağını söyledi.

Ertesi gün sabah namazını erkenden kılıp hemen yola koyuldular. Bir taş kadar bir mesafe yüründükten sonra Sultan Hüseyin'in gözüne büyük bir ihtişamla süslenmiş tahtirevan ilişti. Tu-

haf bir şekilde sanki çevrenin manzarası acı çekiyor da bu olaylar düşünde meydana geliyormuşçasına kendi gerçekliğini yitirmiş gibi geliyordu.

O anda Hazreti Nevâî'nin birdenbire başı döndü, gözünün karmasından korkup, Emir Şehabiddin'e şunları dedi:

– Bana göz kulak olun, durumum kötüye gidiyor.

Ve garip bir telaş içinde, itaatsizlik etmeye başlayan dili, giderek zayıflamakta olan sesi ile tekrar tekrar “Eşhedü enla ilahe illallah ve Eşhedü enne muhammeden abduhu ve rasuluhu” deyip şehadet getirmeye başladı.

Bu arada Sultan Hüseyin'in tahtirevanı yaklaşıyordu. Hazreti Nevâî dostuyla görüşmek için atından indi, fakat halsizliği yüzünden Emir Şehabiddin ve Mevlânâ Celâliddin Kâsım onun iki kolundan tutuyordu.

Sultan Hüseyin de hazret ile görüşmek için tahtirevandan indi. İki kişi iki koluna girmiş halde Ali Şer'i Sultan'ın önüne getirdiler. Hazret'in durumu öyle kötüydü ki zar zor varıp Sultan'ın omzuna başını koyduğu anda bilincini kaybetti. İki dost, çocukluğundan beri iki yakın arkadaş hayatın acısını tatlısını birlikte tatmış iki yaren bu sayede birbirlerine kucak açtılar.

Sultan Hüseyin, Nevâî'ye ne kadar soru sorsa da o cevap veremezdi. Yakalandığı hastalık felce dönüşüp soylu Ali Şer Nevâî'yi hareket edemez ve konuşamaz hâle getirdi. Hizmetkârlar ve görevliler Hazret'i tahtirevan'a yatırıp ulularla birlikte şehre döndüler.

Yolda giderlerken Mevlânâ Nizâmiddin Abdülhey ve Mevlânâ Şemsiddin, Muhammed Gilânî'ye danışıp Hazret'in damarlarından kan aldılar, fakat bu iş hiçbir fayda vermedi. Sanki göğün şairi tabiplere göre şöyle şiir okudu: “*Uğraşma, ey tabip, bu işin vakti geçti!*”

Bunun üzerine görevliler gönülleri gam ve kederle dolup ve gözlerinden yaşlar dökerek Hazret'in yattığı tahtirevanı çeken deveyi sürdüler, kaygı ve hasret kervanlarıyla birlikte şehre doğ-

ru yol aldılar. Her hareketin doruk noktası durmaktır, her yaradılanın sonu ise yok oluşturmaktır. Şairin dediği gibi: “*Ey gönül, döneğ felekte durmak yokken, insan nasıl onda yaşayabilsin?*”

Böylece, Cuma gece yarısı hayır binalarının kurucusu Hazreti Ali Şer Nevâî’yi kendisinin mübarek evlerine getirdiler. Sabah ise Hiriyy’in çoğu tabibi Hazret’in başına toplandı. Fakat bu tabipler onu ne kadar tedavi etmeye çalıştıysa da Ali Şer Nevâî’nin durumunda bir iyileşme olmadı, hastalık daha da şiddetlenmeye ve ağırlaşmaya devam etti.

O gün Sahipkırın Sultan şehre gelip Ali Şer Nevâî’ye olan sonsuz sevgisi nedeniyle “Cihan-ara Bağ”na varmadan ihtişam örneği Emir’i görmek için acele ettiler. Hazret’in hastalığının son derece kötüleştiğini ve durumunun çok ağırlaştığını görünce büyük bir üzüntü duyup gözlerinden yaş geldi ve tüm dünyası gam ve kederle dolmuş hâlde bağa doğru yol aldı. Sürekli birilerini yolluyor, aziz dostunun durumunu yokluyor, keder ve ızdırabının yoğunluğundan bir an olsun istirahat dölşğinde dinlenemiyordu.

Cumartesi günü de Ali Şer Nevâî’nin durumunda bir değışiklik olmadı, ancak zaman geçtikçe bedenindeki dermansızlık arttı, hastalık iyice kötüleşti.

Sonunda, o ayın on ikisinde, Pazar günü sabah erkenden Hak Teâlâ’nın “Dön” şeklindeki çağrısına “Lebbeyke!” yani “Emrin başım üstüne!” diye cevap verip bakiliğın esasını ölüm meleğine teslim etti ve hayat gülşeninin bülbülünü üst dünyanın bağlarına gönderdi. Onun aziz ruhu ten örtüsünden billur gibi akıp gitti. Onu temiz ve iyi kumaşlarla sarıp göğün tâkına çıkardılar.

Yolda karşılaştığı melekler “Bu güzel ve pak ruh kimin ruhu?” diye soruyorlardı.

Melekler ise “Gıyaseddin oğlu Ali Şer” diye cevap veriyorlardı.

Böylece, Hazreti Ali Şer Nevâî hakkın rahmetine kavuştu.

SON

H orasan mateme büründü.
Billuriye Medresesi'nde bir münadi⁵⁹⁵, yüksekçe
bir yere çıkmış yüksek bir sesle “Hamse”den Ferhad’ın nidasını
şöyle okuyordu:

*Anamğa bu haberdin tüşse âşûb,
Gamımdın hâre üzre bolsa serkûb.*⁵⁹⁶

*Cehānga ot salıb ğavġāsi her yān,
Yeter dek bolsa vāveylāsi her yān.*⁵⁹⁷

*Bu vahşige hitāb etse “Közim” deb,
Bu bekâsnı saġınsa “Yalguzım” deb.*⁵⁹⁸

*Aniñ dek bolsa şoru ıztırābı,
Ki, bolsa bertaraf burka ‘hicābı.*⁵⁹⁹

*Ķılıban yād ğamperverdesidin,
Yügürse, çıksa tokkuz perdesidin.*⁶⁰⁰

Cehalet ve adaletsizliğin zulüm ve kibir dağını aşır iman ve
insafın billurunu çıkaran ve mânânın sahibine aşüfte olup sonun-
da kara toprağa karışan zatın şimdi Hazreti Nevâî’nin kendi ol-
ması ne şaşırtıcı!

⁵⁹⁵ **münadi:** kamuya duyurulmak istenilen şeyleri yüksek sesle haber veren kimse.

⁵⁹⁶ Halk arasında bu haber velvele etkisi yaratsa, gamımdan halkın gönlüne sille düşse,

⁵⁹⁷ Kavgası dünyanın her tarafına ateş düşürse, çılgılığı her tarafa ulaşacak gibi olsa,

⁵⁹⁸ Bu vahşiye “gözüm” diye hitap etse, bu kimsesizi “yalnızım” diyerek himaye etse,

⁵⁹⁹ Karışıklık ve ızdırabı örtüleri peçeleri bir tarafa atacak kadar şiddetli olsa,

⁶⁰⁰ O gamı seven kulunu yad ederek dokuz perdesini yürüyüp çıksa,

*Debân “Ey riştei cānımğa peyvend”,
Uzārın eylese perkend-perkend.⁶⁰¹*

*Saçdın bolsa yulmak birle mehcūr,
Ki, Çinde bolsa müşk ornıda kâfūr.⁶⁰²*

*Demimdin dūd alıb ketgeysen āhır,
Halāyıkka hīcāb etgeysen āhır.⁶⁰³*

*Degeysen: “Ey, yüzün rūhum gizāsı,
İziñ gerdi közümnin tūtiyāsı.⁶⁰⁴*

*Maña bes erdi bu derdi ğamandud,
Ki, tā Tenri vüjūdum kıldı mevcūd.⁶⁰⁵*

*Bu kim sen beħad erdiñ ārzumend,
Ki, bolġay munısın bir turfe ferzend.⁶⁰⁶*

Buraya vardığında münadinin sesinde ağlamaklı bir tını duyulmaya başladı:

*Ġamımdın bolmadın bir laħza dīlħuş,
Hemīşe bar ediñ zāru muħsevveş.⁶⁰⁷*

⁶⁰¹ Ey canımın ipliğine bağlı olan diye hitap edince, yolumu bölük bölük eylese,

⁶⁰² Ayrılık acısıyla saçlarını yolsa, Çin’de müşk yerine kâfur olsa, (Çin: saçlar, saçların kıvrımları, kâfur, beyaz, müşk siyah. Saçları yüzünü kapatmasa o siyah saçların yerine beyaz yüzü görünse anlamındadır.)

⁶⁰³ En sonunda, nefesimden duman alıp gideceksen, halktan kendini gizle.

⁶⁰⁴ Ey yüzümün ruhumun gıdası diyeceksin, ayak izimin tozu gözümün sürmesi diyeceksin,

⁶⁰⁵ Allah benim vücudumu yarattığından beri bende var olan bu gam dolu dert bana çok geldi.

⁶⁰⁶ Benim gibi taze bir çocuğa bu kadar sınırsız istek ve arzu verdin.

⁶⁰⁷ Gamımdan derdimden bir an bile gönlüm hoş olmadı, her an gönlüm karışık ve ızdıraplı oldu.

*Ger etfāl etse meyli sebzei bāğ,
Kiçikdin erdi kısmım derd ile dāğ.*⁶⁰⁸

*Meniñ derdimğa kalıb cismi zārıñ,
Meniñ dāğımdın örtenmek şıŕārıñ.*⁶⁰⁹

*Tilep yākūt, lahti hāre taptıñ,
Tilep hūrşid, āteşpāre taptıñ.*⁶¹⁰

*Uluğ bolğan sāyi beçāre boldum,
Diyāarı mülkdin āvāre boldum.*⁶¹¹

*Maña āvāralıg tā çarh berdi,
Firākımdın işiñ örtenmek erdi.*⁶¹²

*Bes ermes erdi umre küymekiñ bes,
Küyüp-küyüp, kül olduñ öylekim has.*⁶¹³

*Bu hüsrān beski, çün gam rūdi tüzdüñ,
Sirişkim selidin Ka 'bemni bozdum.*⁶¹⁴

*Bu kim men-men, maña ölmek dağı hāyf,
Ulus ahvālime külmek dağı hāyf...*⁶¹⁵

⁶⁰⁸ Çocuklar bağlarda bahçelerde dolaşmaya çıksalar da benim gönlümde küçüklüğümünden beri acı ve dert var.

⁶⁰⁹ Benim derdim inleyen bedenimi yaksa da bu benim yaramdır deyip insanlardan gizlerim.

⁶¹⁰ Yakut dileyerek, o sert taşları buldun, güneş dileyerek ateş parçası buldun.

⁶¹¹ Büyüdüğümde çaresizliğe çalıştım, kendi ülkemden ayrılmak zorunda kaldım.

⁶¹² Bana bu başıboşluğu felek verdiği için ayrılığımın senin işin yanıp kül olmak idi.

⁶¹³ Ömre senin yanman yeterli değildi, öyle ki çer çöp gibi yanıp yanıp kül oldun.

⁶¹⁴ Bu hüsrān ile, gamın rud ırmağını oluşturduğum için, gözyaşımın seli Kabe'mi yıktı.

⁶¹⁵ Ben ben dediğim için, bana ölmek dahi korkudur, halkın hâllerime gülmesi dahi korkutur...

Bunu işiten insanlar hıçkırarak hıçkırarak ağlayarak Nevâî'ye dualar ediyorlardı.

“İhlâsiye” de başka bir münadi gözyaşları sakalına damlaya damlaya “Münacat”ı okuyordu.

Peşaver Sengâîleri, Zâbulistân Gilzâyileri de aynen böyleydiler. “*Seher hâver şahı çarh üzrekim hayli haşem çekti*”⁶¹⁶ gazelini okuyorlardı.

*Kazâ ferrâşı çekti şubhın şimn süpürgisin,
Müzehheb perlerin andağ ki tâvusı harâm çekti...*⁶¹⁷

Evet, keza temizleyicisi sabahın gümüş süpürgesini çekip altın yıldızlı tüylerini haremın tavus kuşu gibi çırpı.

*Kitâbe sun kilki surai veş-şems tefsirin,
Felek tâkı hevâsısında zerheldin rakam çekti.*⁶¹⁸

Heyhat, ne sabah! Aynı saatlerde “Veş-şems” de okunmaktaydı. “Güneş ve onun ışığına, onun ardından gelen Ay’a, onun aydınlatığı güne, onu çevreleyen geceye; gökyüzü ve onu göğe yerleştirene, yere ve onu yayana, nefse ve onu mükemmelleştirene; ona günah ve takvayı bildirene yemin ki O’nu arındıran muradına ulaştı...”

Işıkların müezzininin Ka‘be’nin mazgalları üzerine keder ağdını vurduğu gibi, bu tan vakti de “Ünsiye”, “İhlâsiye”, “Şifâiye”, “Kadriye”nin üstünü süslüyor, hatta dikbaşı ve söz dinlemez Kandahar Peşâcîleri de yüzlerini tırmalayıp kendilerini dövüyorlardı:

⁶¹⁶ Güneş dünyanın doğusunun şahı üzerine bir hayli adam gönderdi.

⁶¹⁷ Kaza farâşı sabahın gümüş süpürgesini çekti, süslenmiş kanatlarıyla tavus kuşu kanatlarını açtı...

⁶¹⁸ Veş-şems duasının tefsiri için kitabesini yarattı, felek o kitabın haşiyesine notlar düşü.

*Yaka çāk etti gāhi šubḥ ul mātemğa kim Øāşık,
Bu mühlik şāmı hicrān içre yüz hunābi ğam çekti.*⁶¹⁹

*Bolup matlūb ruhsārıĝa mahv cāmidin sermest,
Yüzin tufraĝa koydı, başını allıĝa ĥam çekti.*⁶²⁰

Bunca yasa sebep olmuş o zat ise hakkın rahmetine kavuşmuş, dalga dalga dualar ve ışın ışın nurların kucacağında tevazusu ve kibarlığı, onuru ve asaleti ile kendine layık gördüğü, arzu ettiği yüksek makama Âlemlerin Server'i Rasulullah'ın ve yüce Tanrı'nın huzuruna varmış gibi sessizce yatıyordu:

*Ne devletdür ki bu hāletde andaĝ bardı özdin kim,
Beķā iklimidin raĥtini tā mülki ādem çekti.*⁶²¹

*Nevāi, şāyed ul rehıavĝa bu maķsad nasib olĝay,
Kim ul deşti fenā kat' etgeli yıllar ķadem çekti...*⁶²²

– “Hey Müslümanlar!” diye sesleniyordu birileri. – Milletin güneşi, Müslümanların ışığı, Allah rahmet eylesin, Nizâmiddin Mîr Ali Şer Nevâî'ye dua edin! Nur içinde yatsın, makamı cenneti âlâ, tahtı kevser havuzu olsun!

– Kendisi milletin değil, insanlığın güneşiydiler! Heyhat, böyle bir zat bin yılda bir ya gelir ya gelmez!

– Ey halk, seni Tanrı affetsin! Dünya durdukça dur, asla boyun eğme! Böyle insanları bağrından yetiştirip çıkarmış, tekrar tekrar çıkarmasını Hüda'dan dile!

⁶¹⁹ Aşık o matemle sabaha kadar yakasını yırttı, bu öldürücü gece ayrılık acısıyla yüzlerce kez kan döktü.

⁶²⁰ Onun yüzünü talep edip, isteyip mahvoldu; yüzünü toprağa koydu, başını onun üstüne kıvırdı (secde etti).

⁶²¹ Bu haletten kişinin kendini bulması ne şanstır, bahttır; yokluk ülkesi onun yükünü beka ikliminden çekti.

⁶²² Nevâi, o yokluk çölünü yıllardır katediyor belki bu yolcu o maksadına ulaşır.

Yaşlanmış olan Mevlânâ Tââyâbâdî gözünden yaşlar aka aka, içinden sel gibi taşan ızdırabı engelleyemeyip yanında duran Mevlânâ Gıyaseddin Handemir’e şunları dedi:

– Ahhh! Neler arzu ederlerdi! Gençliğinde kader onu Semerkant’a attı, ana babasından, ciğerinden ayırdı. Sultan Hüseyin’in saltanatın başına gelmesinden sonra yurdu mükemmel, halkı eğitimli yapacağım diye büyük bir gayret sarfettiler, fakat istediği olmadı. İnsanları bahtlı, mutlu göreyim diye, değerli ömürlerini sarf ettiler. Hayatlarının sonunda hacca gitmeyi arzu ettiler, lakin bu umudunu da kaybetti... Bu yüzden, beyitlerinde halkın duası için yalvardılar. Ey Allah’ım, Tanrı Teâlâ onun ruhunu kendi bereketli dergâhında gözet sin, cennetinde Resûli Ekrem sallallahu aleyhi vesellemin yanlarında yer versin.

Hiriy kışın gümüş renkli çimenlerine büründü. Tüm vilayetlerde, bunu işitenler bir müddet yalpalıyor, keder ve kaygıda boğuluyor, merhum için dualar ediyorlardı.

Şiir ve gazel, beyit ve destan, divanlar mescit gibidir. Öyle ki insanlar mescide kendi ayakları ile gelirken, beyitlerin kendi onların kalplerine girer. Kerpiç ve tuğladan yapılan binalar vakti gelince yıpranacak, fakat ilim, irfan ve beyit türbeleri hiç bozulmayacaktır. Tebriz’den Rum’a, Semerkant’tan Hoten’e kadar uçsuz bucaksız coğrafyalardaki sayısız insanın huzuruna kendi varacak, halkın hizmetinde olacak ve milletlerin kalbinde her daim gelişip göğerecek, çiçek açacaktır.

– “Ey vah!” dedi çatık kaşlı, köşeli burnu olan bir Pencâbî. – Onu herkes sever, başında taşırdı. İşte, yine başlar üstünde taşınmıyor.

– Saltanatın akıllı fikriydiler, diye ekledi arkadaşı. – Akıl girdince kılıcın hâli ne olur?

Sahipkırın Sultan Hüseyin ve padişahlığın harem ehlinde birkaç kişi o gün “Ünsiye”ye teşrif buyurup büyüklük kürsüsünden matem halısına oturdular ve ağlayıp inlemeye, feryat fıgan

etmeye başladılar ve defin merasimini peygamberlerin efendisinin sünnetine uygun olarak gerçekleştirdiler. Zaferi kendine yar eden Sahipkıran, azamet ve ihtişam timsali emirler, İslâm şeyhleri, büyük seyitler, âlimler, fâzıllar ve tüm halk, mağfiret yar olsun, o zâtın naaşıyla birlikte caddeye doğru yürüdüler.

Herkesin iç yakan ahı devleti yeni ele geçirmiş hasislerin ben-cillik ve kibir bayrağı gibi göğ-e ulaştı. Yüreğ-in gam ve kederle ıslanan kanı, gözleriyle bahtı kara yetimlerin göz yaşları gibi bir-biri ardına toprağ-a yuvarlanarak göz yaşı damlalarını yağdırdı. Güzellik ve hoş koku bulutunun damlaları ise Arşa denk o zâtın naaşının her yanına düşüyordu.

Herat camisinde kendinden bereket saçan o zâtın cenaze namazı kılındı. Sonra hazretin cami mescitleri yanında bu maksatla inşa ettirdiğ-i gümbezin altına getirip defnettiler. Sanki gök şairi “Ey toprak, bağrında ne olduğunu nereden de bilirdin?” diye sesleniyordu.

O günün gecesi pek çok büyük seyit ve âlim hazretin mübarek kabirleri başında uyanık oturdular, İlahî kelamın hafızları sabaha kadar tilavet ile meşgul oldu, bir an bile göz kırpmadılar.

Ertesi gün güneşin padişahı yas tutanlar gibi gökyüzünün mavi giysisini giydi; yıldız kümesi, insanların göz yaşları gibi dökülüp gidince vefalı Sahipkıran da mağfiret yolundaki Mîr Ali Şer Nevâî’nin evindeki yas yerini aldı. Saltanatın payitahtı Herat’ın önde gelen büyükleri ve soyluları o zâtın huzurunda taziye ziyaretini gerçekleştirdiler.

O gün, Herat şehrinin camilerinin çoğunda ahâlinin türlü sınıflarının temsilcileri yas halısına oturup o yüce zâtın ruhlarının şad olması için her şeyi bilen Zât’ın kelamını tamamladılar.

Sahipkıran Sultan üçüncü güne kadar gönül ehlinin önderi olan o zâtın evinde durdu, taziye için gelenlere yemek ikram edilmesi ve de büyüklük ve iyilik sahibi Allah’ın kelamının hatmedilmesini buyurdu. Daha sonra o Hazret’in kendinden nur saçan kabrinin başına gelip ziyaret geleneklerini eda ettiler.

Ölüm haberi Meşhed'e de ulaştı. Meşhedliler İmam Rıza medresesine toplandı, Kuran tilaveti yapıp sevabını merhuma bağışladılar. Meşhed de ne, Teft ve Tebriz, Şiraz ve Yezd, Horasan ve Kâbil, Semerkant ve Şirvan'da bile halk gizlice dua için toplandı. Siyah sakallı bir genç "Güneş dürülüp karardığında, yıldızlar dökülüp söndüğünde⁶²³" ayetini okuyordu.

Lamgân'da garip bir şey meydana geldi: Mütevâzi Lamganîler garip bir şekilde duaya ağızlarında ot dişleyerek geldiler. Bununla Tanrı Teâlâ'nın iradesi karşısında acizliklerini gösteriyor ve "Biz senin koyunların gibiyiz." demek istiyorlardı.

Şiraz şeyhülislamı Hiriy'de tahsil almış biriydi. Cuma vaaz zamanında Hiriy'in büyük evliyalarından biri, Nizamiddin Mîr Ali Şer Nevâî'nin hakkın rahmetine kavuştuğunu söyleyip onun İlâhî nimet diye onurlandırılmış gazellerinden birini okudu ve tüm halktan kendisine dua etmelerini istedi.

Cuma namazından dönen uzun boylu, beyaz yüzlü genç iç avluya girdiğinde, yıllar geçtikçe yaşlanan müşfik anacığının üstüne kara bir burka giyip başına yeşil benekli bir örtü dolamış, kızartılmış ekmeklere yiyecekleri dürülmüş hâlde kendini beklerken buldu. Biriciği, göz bebeğinin çıkagelmesine sevinip etrafında pervane oldu. Önüne bir sofraya serip şerbet getirdi.

– Bugün bir söz işittim, dedi oğlu annesinin hazırladığı yemeği zevkle yerken. – Horasan'ı çok konuşuyordunuz, o taraftan bir haber gelmiş. Orada Ali Şer adlı bir evliya varmış, bu dünyadan göçmüş...

Annesinin renginin birdenbire attığını, elindeki kâsenin yere düşüp kırıldığını görünce ne yapacağını bilemeyip:

– "Ana?" diyerek fırlayıp ellerini tuttu. – Canım anam, size ne oldu?

– "Ali Şer mi dediniz?" hâlsiz bir şekilde fısıldadı anacığının kansız dudakları. -Ali Şer Nevâî mi dedin?

⁶²³ Tekvir Suresi 1-2. ayet: "İzeş şemsu kuvviret. Ve izen nucûmun kederet." (Güneş, düğüldüğü zaman. Yıldızlar, bulanıp söndüğü zaman.)

– Evet, ana, ne oldu?
– “Vay, Ali Şer'im... Vay, küçük beyim...” diyerek oğlunun kollarına bitkin bir hâlde düştü. Bu zavallı kadın Cariye Kutb idi.

Çok uzun yıllar önce, Gıyaseddinbey ile dayıları şehit edilip de sevgili hanımı elem ateşinde helak olunca iyi insanların yardımıyla Hiriyy'den kaçan kervana katılarak kendi yurduna gelmişti Kutb. Burada akrabasını bulmuş, bir tüccarla evlenip bu oğlunu doğurmuş, ismini Ali Şer koymuştu. Efendisi Safevîler'in kendi aralarındaki çekişmede şehit edilince ne pahasına olursa olsun yaşamını sürdürmeyi başarmıştı. Zaman zaman süt gibi ak yüzlü, dalgın duru bakışlı Ali Şer'i özlüyordu. Bildiği tek şey onun muhabbet besleyip sevdiği Ali Şer'in Hiriyy'de, Sultan Hüseyin'in dergâhında yüksek mertebelere ulaştığı ve halk tarafından tanınan, saygı duyulan bir şair olarak yetiştiği idi, o kadar. Kadın başıyla çarşıya çıktıklarında Horasanlıları görse hemen o göz bebeğini sorup soruştururdu.

Kutb zar zar ağlayıp, kendi adetine göre bir yıl yas tuttu. “Ali Şer'im” diye feryad etti. Feryadı göğe sığmadı. Kâh ellerini yurkarı kaldırıyor kâh yüzünü tırmalayarak ağlıyordu. Göz yaşları gümüş gibi saçılıyor, onlar ise güneş saklanınca ortaya çıkan yıldızlara benziyordu:

*ÔÂrezin yapkaç közümdin saçılır her lahza yaş,
Öylekim, peydâ bolur yıldız, nihân bolgaç kuyaş...*⁶²⁴

Kış Maverâünnehir'e kılıcını daha da keskinleştirdi. Göz alabildiğine uzanan bozkır kalın kırağı ile kaplandı.

Şeybânî Hân Hisar'a doğru yürümüş, Bala Hisar yakınana çadır dikmişti. Üstüne tuğ dikilmiş büyük ak otağdan da diğer daha

⁶²⁴ Sen yüzünü kapatınca gözümde yaşlar akar, güneş kaybolur, yıldızlar peyda olur (ortaya çıkar).

küçük otağlardan da duman göğe yükseliyor, kalın üst baş giymiş asker atlarına bakıyor, bir yanda da büyük kazanlarda yemek pişiyordu.

Uzun boylu, sağlam yapılı, kürk giymiş biri hızlı hızlı yürüyerek otağın içine girdi. Ardından gelen beyler de onu takip ettiler. Otağın içi otuz kırk kişinin rahatlıkla sığacağı kadar genişti.

Meyve ve şerbet getirildi.

Diğerleri ayaktaydılar. “Oturun!” diye buyrulunca hepsi birer birer döşeklere oturdu.

– “Horasan’a yürüyeceğiz!” dedi Muhammed Şeybânî Han.
– Ulusun ileri gelenleri dua ettiler.

– “Baş üstüne, hakanım!” dedi muhafızların başı. – Ama o taraftan iki kişi gelmiş. Gece karanlığında vardılar. Huzurunuzda kabul edilmeyi diliyorlar.

– Kimmiş?

– Biri askermiş, adı Kara Moğol. Hâli oldukça kötü, orduya katılmayı istiyor.

– Nasıl bir askermiş ki benimle konuşacak? Deneyin, teftiş edin, doğruysa orduya alın. İkincisi kimmiş?

– Kendini şair Binâî olarak tanıttı. Hizmetinizde girip “Şeybânî-nâme” adlı bir destan yazmak istiyormuş. Ama kötü bir haberle geldiği için affınıza sığınarak can güvenliği diliyor.

– Ne kötü haberi?

– Nizâmiddin Mîr Ali Şer Nevâî Hiriyye’de vefat etmiş.

Şeybânî Han yerinden kalktı.

– Hay Allah!., Hay Allah!

– “Eyvah!” dedi sonra, seyrek saçlı başını aşağı eğip. – Türk yurdunun başına gelen en büyük musibet işte bu olmuş. Ben Horasan’ı Nevâî olduğu için basmayacaktım.

– Musibetin kil taşları ulusun başına yağmış, dedi Şeybânî Han üzüntülü bir şekilde. – Bundan sonra bu yurdun başına öyle büyük bir zât ya gelir ya gelmez. Hay Allah!

– “Binâî için ne buyursunuz?” diye sordu muhafız başı.

– İyi bir şair olduğunu işitmiştim. Bırakın gelsin.” dedi Şeybânî Han. – Orduya bildirin, Horasan yürüyüşü için hazırlık yapılınsın!

Aziz ve sevgili Hiriy yedi gün yas tuttu.

Sultan Hüseyin, Nevâî'nin onuruna bir türbe inşa edilmesini buyurdu. Mimarlar ve ustalar büyük bir tutku ve aşkla çalıştılar. Şaşırtıcı bir şekilde hiç kimse hakkını almayı istemiyordu.

Nevâî'nin kendi gibi muhteşem bir türbe inşa edildi. Sultan Hüseyin birkaç gün sabah erkenden gelip türbenin etrafını süpürüp sildi. Sonra türbenin önünde oturup ruhuna dualar okudu.

Nakkaş Miriy'in öğrencisi Abdullah ise bu sırada Kâbil'den getirilen yeşim taşına uğraşıp didinerek bir desen nakşediyordu. Sonunda yüce yaradılışlı, adaletin aynası, sevgi ve şefkat menbaı, insanlığın güneşi Hazreti Ali Şer Nevâî'nin defnedildiği Musallâ Meydanı'nın sağ tarafındaki türbenin kemerine Kûfî hattındaki Tanrı'nın ayetlerinden, başka bir yazıya yer kalmayacak şekilde, şairin sevdiği Nestâlik yazısıyla şu mısraların yazılı olduğu levha asıldı:

Ey Allah'im, sen keremi, lütfü yüce olansın, ben günahkâr.

Ey Allah'im, sen merhametlilerin en merhametlisisin, ben koyu karanlıklardaki bir eskârlı.

Ey Allah'im, cürüm ve isyandan başka işim yoksa da senden başka sığınagım da yok.

Ey Allah'im, yok idim, var ettin, küçüktüm, büyüklerin safına kattın; ama nefis ve heves yelinden zühdümün fidanını un ufak ettin ve sağlık ordumu günah askerinin yağmasıyla darmadağın ettin.

Ey Allah'im, kötü amellerimden perişan olmuşluğum çoktur ve uğursuz nefsimde pişmanlık yoktur, böylesi bir beladan kurtulmak için ümidim sadece sendendir.

Ey Allah'ım, benliğimin kötülüğünden yine benliğim dolayısıyla geçemiyorum ve iyilerin eteğini kötülüğümden utandığım için tutamıyorum.

Ey Allah'ım, yıllarca ibadet edeni reddetsen, hiçkimse bundaki hayra dahlolamaz ve tekrar tekrar isyan edeni affetsen, hikmetini hiç kimse bilemez.

Ey Allah'ım, Âdem hilafet tahtının münasibi kendi mi oldu, senin takdirin olmadan şeytanın muhalefetine söz mü oldu?

Ey Allah'ım, fışk ile fücuru da zühd ve takvayı da veren sensin; tüm bunların töhmetini birkaç acize yüklemenin ne anlamı var!

Ey Allah'ım, inayetine ümitvârım, ki sayısız günahım var; rahmetine muhtacım, ki hata ve yanlışlarım sayılamayacak kadar çoktur.

Ey Allah'ım, derdimi, durumumu kime söylesem de yüz çevir-se sana yönelirim; sen de yüz çevirirsen ne ederim, kime giderim?

Ey Allah'ım, senin yolunda toprak bulaşsa tûtiyâ⁶²⁵dır ve ke-seğ⁶²⁶ rastlasa kimyadır⁶²⁷, senden başkasında ise kırmızı altın kara toprak gibi değersiz ve karşılıksızdır.

Ey Allah'ım, gerçi kötülüğümden dolayı çok elemim varsa da gam ortağım sen isen ne gamım var!

Ey Allah'ım, dünya isteklerinin ipini gönlümden kopar ve nefsanîyet karanlığında hidayet mumu ile senin doğru yolunu göster.

Ey Allah'ım, o uzun yol ve zorlu vadide inayetin ile bana yol göster ve o yolu aşarken (katederken) ayağım kaysa, elimden tut, beni kolla.

⁶²⁵ **tûtiyâ:** Sürme taşının göze sürülen tozu.

⁶²⁶ **kesek:** Sabanın, belin ya da çapanın topraktan kaldırdığı iri parça.

⁶²⁷ Burada kesek yanı toprak parçasının altına dönüşebileceği ilmine atıf vardır.

Ey Allah'ım, bu yolda giderken şeytanı yanıma yaklaştırma, eğer o aldatıp beni yoldan çıkartırsa zühdümden ne gelebilir, inayetini, merhametini benden eksiltme!

Ey Allah'ım, bana öyle bir takva ver ki gaddar nefis ona zebun (teslim) olsun, takvadarlığı nasip eyle ki uğursuz şeytanın başı onun ayağı altında ters dönsün.

Ey Allah'ım, gaflet uykusundayım, beni uyandır ve cehalet sarhoşluğundayım beni ayılt, aklımı başıma getir.

Ey Allah'ım, o uyku hâlini farkındalığa döndür ve o ayıklığı, farkındalığı emin olunan imana ulaştır.

Ey Allah'ım, düşmandır hilekâr şeytan bana ve kendini beğenmiş nefis kendince emirler yağdırır bana, bu girdaplarda yardımcım olmazsan, vay bana!

Ey Allah'ım, mizacım eğri olsa da niyetim doğrudur, bu bakımdan korkum olsa da ümidim bire yüzdür (bire yüz oranındadır).

Ey Allah'ım, yaptıklarımın bakınca utancım benim öldürse de senin keremini düşündükçe ümit, tenime can getirir.

Ey Allah'ım, senden kötülük gelmez ve benden de iyilik; sen iyisin bense kötü. Herkesin kendine münasiptir yaptığı iş. Dikenin işi batmak olduğu için onu yakmak münasiptir, baharın bereketi ot içindir, (bunun için) ona çiçek münasiptir.

Ey Allah'ım, topraktan halkın gözüne toz gelir ve güneş, ışığı ile âlem ehlinin gözünü aydınlatır.

Ey Allah'ım, her ne olmuşsa senin takdirindir, yapana yapmakta olduğu şey için elden ne gelir?

Ey Allah'ım, takdir ettiğinin olup olmaması gibi bir seçenek mi var, yapmam demek kimin haddinedir!

Ey Allah'ım, eğer bir hata yapmışsam da hidayetine muhtacım ve eğer cehennem ateşine düşmenin eşiğindeysem de senin rahmetinden ümitvarım.

Ey Allah'ım, ümidimi kereminden uzak etme ve rahmetini cümle halklara ot misali saçtığında beni de bundan mahrum etme.

Ey Allah'im, yardımcım sen olmazsan asa da birdir köpek tasması da, günahlarımı sen örtmezsen ridâ⁶²⁸ da birdir eşeğin yuları da.

Ey Allah'im, ta'atine hevesim var ama nefsin kölesi olmuşum, ibadetine arzum var ama aşka düşmüş bir deli olmuşum.

Ey Allah'im, eğlence ve arzuların meyi ile sarhoşum, kibir ve riya kadehinden içki müptelasıyım, bu elimdeki değersiz şeyler ile şeytana yoldaşım, şeytanla el ele, kol kolayım.

Ey Allah'im, peri yanaklılara beni divane ettin ve ay yüzlülere pervane ettin, bu nedenlerden dolayı rüsva edip âlemin diline düşürdün.

Ey Allah'im, nice silsile hâlinde zülûf sevdasından boynumda zincir ve hoş kokulu benlerin hayaliyle gönlüm esir olacak, senin takdir ettiğin bu ise, benim tedbir almama lüzum nedir!

Ey Allah'im, gönül ülkem saf tutmuş kirpiklerinin yağması ile talan olmuştur ve sabır evim gül renkli yanaklarının terinin seyliyle yıkıktır.

Ey Allah'im, her ateşe benzer la'l benim ateş düşmüş canımdandır ve her pırıl pırıl gonca benim pek çok okun saplı olduğu gönlümün şekli görünür. Bu afetlerin ilacı sana kolay bana zordur.

Ey Allah'im, şuh güzellerin her tarafta koşturup dolaşmasına imkân tanırsın ve onların her yanda koşturmalarından benim aşüfte gönlüme her an ızdırap salarsın.

Ey Allah'im, onların o gezinmelerinin duru durağı yok ve bana da bu ızdıraptan kurtuluş yok. Onların can alıcılığı da aşüfte gönlümün mübtelalığı da sendendir.

Ey Allah'im, birinin güzelliğine güzellik katarsın ve onun tuzunu benim gönlümün yaralarına serpersin.

Ey Allah'im, birinin kirpiğinin okunu zehirli yaparsın ve onun temrenini benim yaralı bağrıma saplarsın.

⁶²⁸**ridâ:** Umre veya hac yapmak isteyen kimsenin ihrama girmek için mutat elbiselerini çıkararak büründükleri iki parça havlu türü örtüden baş hariç vücudun belden yukarısını örten kısma denir.

Ey Allah'ım, mumun güzelliği bezenmesi de sendendir, pervanenin canını yakması da senden.

Ey Allah'ım, gül yanağa gönlü aydınlatma özelliğini de sen verdin, bülbülün ahu zarına bağır yakıcılığı da sen verdin. Hangi gül yanaklının aşkının ateşini gönlüme saldın da pervane ve bülbül gibi sabru kararımı aldın.

*Ey Allah'ım, aşk zorluğundan ziyafet düzenledim ve mey se-
linin afetiyle takva ve zühdümün evimi yıktım. O ne mey içmek
ve kadeh tutmak idi ki kadeh kadeh yutmak idi.*

*Ey Allah'ım, ayrılık ızdırabıyla açılan yaralardan azap çe-
kince, İslam dininin mezrasında harmanlar yaktım.*

*Ey Allah'ım, açılan her yaranın izinden güzel hayatımın yü-
züne kara sürdüm ve onun dumanından imanımın geçimini kara
ettim.*

*Ey Allah'ım, arzu ve hevesle yalın ayak başı açık her yana
koşturdum, böylece baştan ayağa kötü olduğumu tüm insanlara
bildirdim.*

*Ey Allah'ım, şevkinin verdiği delilikle göğsüme taşla vurunca
o taş ile şeref ve haysiyet şişesini kırdım.*

*Ey Allah'ım, kâh bu delilikten çocukların attığı taşları bağrı-
ma yağdırdım, kâh dostların melamet oklarına göğsümü gerdim.*

*Ey Allah'ım hangi isyan karalığı ile sağlığım bozulmadı, han-
gi zulmün katılığı ki ben kara yüzlüye ulaşmadı.*

*Ey Allah'ım, gençliğim hem o kadar zorlu hem de acı geçti
ki, yaşlılıkta yüz kere kendimi öldürsem ne fayda!*

*Ey Allah'ım, şimdi bile herşeyden vazgeçmenin hayalini ku-
ruyorum, benliğim ile geçemeyeceğimi iyi biliyorum.*

*Ey Allah'ım, öyle ki bu belalara saldın, kurtar ve öyle ki bu
ibtilalara soktun, çıkar.*

*Ey Allah'ım, ben tövbe ettim demekte ne fayda var; tevvabsın
Mabud⁶²⁹ tövbeyi de sen ver!*

⁶²⁹ **Mabud:** Hiçbir koşul sürmeksizin, kulluk edilmeye layık olan, sadece ona ibadet edilmesi gereken yüce İlah.

Ey Allah 'ım, namazı halk olmayınca kılmıyorum, bu kendini gösterme çabasıdır ve o namaz için giydiğim ridâ hırkası kendimi güzel gösterme çabasıdır.

Ey Allah 'ım, o gösteriş ve süslenmelerden gönlümü temizle, uzak tut ve bu tür şeytan libasından bedenimi arındır.

Ey Allah 'ım, taat için yardım edersen riyadan esirge ve ibadet için yol göstereceksen hatadan esirge.

Ey Allah 'ım, bana utanç getirecek taate gönlümü yaklaştıрма ve isyanın sonunda dileyeceğim özrü dilimden uzak tutma.

Ey Allah 'ım, dermansız derde düşürme ve acımasız namerde muhtaç etme.

Ey Allah 'ım, soysuzların alçaklığından, dinsizlerin töhmetinden esirge.

Ey Allah 'ım, cahil sohbetine mecbur bırakma ve rezillerin büyüklüğüne muhtaç etme.

Ey Allah 'ım, nankörlerin ayıplamasından ve hak bilmezlerin dostluğundan uzak tut.

Ey Allah 'ım, gönlümü üzüntü ve neşenin muhabbeti ile avut ve gözümü pişmanlık gözyaşlarının seliyle aydınlat.

Ey Allah 'ım, dilimi eşsiz nimetine şükredenlerden eyle ve gönlümü seni hamd ve şükürle ananlardan eyle.

Ey Allah 'ım, kalemimi övgünle meşgul eyle ve o övgümü halayığın gönlüne makbul eyle.

Ey Allah 'ım, yüreğime bencilliği yaklaştıрма ve aklımı halkın kusur ve ayıplarını araştıranlardan eyleme.

Ey Allah 'ım, aklımı dua ve dert ehline meyilli et ve duamın gözünü hastaların ayağının toprağı ile aydınlat.

Ey Allah 'ım, İslam padişahını Müslümanların başında daim et, yani kulların üstüne devamlı gölgeni sal. Şahtan köleye kadar herkese dua etmiş olacağım, vesselam...

MÜNDƏRİCAT

Edebin ve adabın esrarına vakıf olan dahi 3

BİRİNCİ BÖLÜM..... 13

Garayibü's-Sigar..... 13

Giriş..... 13

Hiriy. Yıl 849 15

Mahiyan havzasında bir merasim 18

Güzel bir akşam..... 27

Hiriy'de bir sabah 33

Bir başka alem..... 40

Mantıku't-tayr..... 51

Hikmet Fazileti hakkında 56

Şahruh Mirza'nın ölümü..... 60

Ebülhayr han..... 63

Irak çölü..... 64

Teft. Bir garip yaşlı adam 69

Kuyruklu yıldızın sırrı 74

Güzelliğini örtünce 76

Hiriy tutkusu 79

Mevlânâ lütfi..... 88

Köşkte iki yıldız..... 93

Kıyım meclisi 97

Meymene cengi.....	101
Gelecek ile buluşmA.....	104
Kızıl, sarı, yeşil.....	108
“Korkunç bir ses”	113
Meşhed’de Kurban bayramı.....	117
Sultan Ebu Said Mirza’nın teşrifi.....	123
Pehlivan Muhammed’in hazır cevaplılığı	128
Zulüm	131
Yakut da taş, taş da taş... ..	133

İKİNCİ KISIM	136
Nevadürü’ş-şebab	136
Övgü.....	136
Semerkant. 869 Yılı.....	137
Kaza ve kader	143
Seyyid Hasan erdeşir	148
Medresede ilk ders.....	162
İtikat sırları	167
Kaderin müjdesi	176
Deşt-i kıpçak	182
Hiriy seferi.....	186
Saltanat tufanları	191
Baba bahçesi	193
Mahiyan havuzunda iftar	196

Savaş müzakeresi	204
Ordu	208
Hiriy isyanı.....	213
Sebzevar kurultayı	219

ÜÇÜNCÜ KISIM..... 224

Bedayi'ül-vasat	224
Hamd	224
Hiriy. 874 Yılı.	225
Mühürdar	235
Veziriazam.....	244
Ulema duruşması	245
Ordu mühimmatı	247
Halk ve Ümera.....	250
İki dünya arasında	255
Muhammed Şeybanihan	256
Hile akşamı	260
Hızır gibi bir zat	267
Fitne.....	281

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM..... 287

Fevayidü'l-Kiber.....	287
Hayret	287
Astrabad	324

Seddi İskenderi	341
Hazâinü'l-Meânî.....	355
902 Yılı. Harem.	368
Muzaffer Barlas	373
Başka bir fitne	376
Kara ulak	384
Nizâmülmük'ün Katli	394
Hiriy'de içki ziyafeti	395
Hey evlat.....	402
Ey, Hacca gididen kavim	407
Merv	413
Ulu cârub-keş.....	421
Helal ve Yasal.....	425
Şeyh bağdâdî'nin çemberi.....	431
Lisânü't-tayr.....	432
Tanrı türk milletini korusun	439
Tuhaf bir ferman.....	445
"Mahbubü'l-kulûb"	450
Ölümsüzlük seferi.....	456
Son	460

“Ali Şir Nevâî”

İsacan Sultan

Naşir: Elnarə Abbasova

Texniki redaktor: Asim Səfərov

Dizayner: İradə Əhmədova

Operatorlar: Həmidə Bağirova, Nurdan Məmmədova

Yığılmağa verilmişdir: 01.07.2024

Çapa imzalanmışdır: 25.07.2024

Tiraj 100, format 80x64 1/16, ş.ç.v 30

“Füyuzat” nəşriyyatında çap edilmişdir.

Ünvan: Bakı şəh., Z.Xəlilov küç., 26

Tel.: 055 850-98-69